

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO

VIEŠOJO SAUGUMO FAKULTETAS

**VISUOMENĖS SAUGUMAS IR
VIEŠOJI TVARKA (13)**

Mokslinių straipsnių rinkinys

PUBLIC SECURITY AND PUBLIC ORDER (13)

Scientific articles

Kaunas 2015

Redaktorių kolegija:

Prof. dr. Rūta Adamonienė - redaktorių kolegijos pirmininkė (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Doc. dr. Algirdas Muliarčikas - atsakingas sekretorius (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Prof. dr. Vaiva Zuzevičiūtė (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Prof. dr. Petras Ancelis (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Prof. dr. Birutė Pranevičienė (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Prof. dr. Peteris Vucenlzdans (Rezeknės aukštoji švietimo mokykla, Latvija)
Prof. dr. Ligita Šimanskienė (Klaipėdos universitetas, Lietuva)
Doc. dr. Martina Blaškova (Žilinos universitetas, Slovakija)
Doc. dr. Saulius Greičius (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Doc. dr. Laima Ruibytė (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Doc. dr. Darius Urbonas (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Doc. dr. Loreta Bukšnytė-Marmienė (Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva)
Doc. dr. Gintaras Žilinskas (Kauno technologijos universitetas, Lietuva)
Doc. dr. Aurelija Pūraitė (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Doc. dr. Andrej Sotlar (Mariboro universitetas, Slovėnija)
Doc. dr. Iluta Arbidane (Rezeknės aukštoji švietimo mokykla, Latvija)
Doc. dr. Jekaterina Kartašova (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Dr. Rasa Dobrzinskienė (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Dr. Piotr Bogdalski (Ščytno aukštoji policijos mokykla, Lenkija)
Dr. Andrzej Wawrzusiszyn (Sienos apsaugos mokymo centras, Lenkija)
Dr. Paulo Fernando Violante de Oliveira (Humanitarinių mokslų ir technologijų Lusofonos universitetas, Portugalija)
Lekt. Chiok Phaik Fern (Jalan universitetas, Malaizija)
Lekt. Uno Traat (Estijos saugumo mokslų akademija, Estija)
Konze Andre (Policijos akademija, Vokietija)

Redaktorių kolegija patvirtinta Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Tarybos posėdyje 2015-05-21.

Mokslinių straipsnių rinkinys leidžiamas Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakultete nuo 2008 m. Kiekvieną straipsnį recenzavo 2 atitinkamos srities mokslininkai.

A autorių straipsnių kalba netaisyta.

Mokslu straipsnių rinkinio VISUOMENĖS SAUGUMAS IR VIEŠOJI TVARKA

Redaktorių kolegijos 2015 m. gegužės 21 d. posėdžio nutarimu leidinys rekomenduotas spausdinti.

Visos leidinio leidybos teisės saugomos. Šis leidinys arba kuri nors jo dalis negali būti dauginami, taisomi ar kitu būdu platinami be leidėjo sutikimo.

Žurnalas referuojamas EBSCO Publishing tarptautinėje duomenų bazėje

Adresas:
Mykolo Romerio universiteto
Viešojo saugumo fakultetas
V. Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
El.paštas vsf@mruni.eu

Address:
Mykolas Romeris University
Faculty of Public Security
V. Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
E-mail vsf@mruni.eu

Public Security and Public Order (13) *Scientific articles*

Editorial Board

Prof. Dr. Rūta Adamonienė - Editor in Chief (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Algirdas Muliarčikas - Executive Secretary (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Prof. Dr. Vaiva Zuzevičiūtė (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Prof. Dr. Petras Ancelis (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Prof. Dr. Birutė Pranevičienė (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Prof. Dr. Peteris Vucenlzdans (Rezekne Higher Education Institution, Latvia)
Prof. Dr. Ligita Šimanskienė (Klaipėda University, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Martina Blaškova (Žilina University, Slovakia)
Assoc. Prof. Dr. Saulius Greičius (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Laima Ruibytė (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Darius Urbonas (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Loreta Bukšnytė –Marmienė (Vytautas Magnus University, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Gintaras Žilinskas (Kaunas University of Technology, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Aurelija Pūraitė (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Andrej Sotlar (University of Maribor, Slovenia)
Assoc. Prof. dr. Iluta Arbidane (Rezekne Higher Education Institution, Latvia)
Assoc. Prof. dr. Jekaterina Kartašova (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Dr. Rasa Dobrzinskienė (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Dr. Piotr Bogdalski (Police Academy in Szczytno, Poland)
Dr. Andrzej Wawrzusiszyn (Border Guard Training Center, Poland)
Dr. Paulo Fernando Violante de Oliveira (Lusophone University of Humanities and Technology, Portugal)
Lect. Chiok Phaik Fern (Jalan University, Malaysia)
Lect. Uno Traat (Police and Border Guard College, Estonia)
Konze Andre (Police Academy of Germany, Germany)

Each article is reviewed by 2 scientists.

Scientific articles have been published since 2008.

The journal is listed in the EBSCO Publishing International Database

© Mykolo Romerio universiteto
Viešojo saugumo fakultetas, 2015

TURINYS

	Psl.
Vladimiras Andrejevas	4
STUDENTŲ NUOMONĖ APIE NELEGALIŲ NARKOTIKŲ PRIEINAMUMĄ KAUNO MIESTE	
STUDENTS' OPINION ABOUT AVAILABILITY OF ILLEGAL DRUGS IN KAUNAS CITY	
Gediminas Bučiūnas	11
TERMINŲ VARTOJIMAS TIRIANT NUSIKALSTAMAS VEIKAS ELEKTRONINIŲ DUOMENŲ IR INFORMACINIŲ SISTEMŲ SAUGUMUI	
USE OF TERMINOLOGY WHILE INVESTIGATING CRIMINAL ACTS RELATED TO THE SAFETY OF E-DATA AND INFORMATION SYSTEMS	
Viačeslav Čigrin	23
ŠAUNAMOJO GINKLO PANAUDOJIMO PRAKTIKA POLICIJOS VEIKLOJE 2014 METAIS	
USE OF A FIREARM POLICE ACTIVITY ANALYSIS	
Rasa Dobržinskienė	35
IMPROVEMENT OF ELOQUENT SKILLS IN RHETORIC LECTURES	
IŠKALBOS ĮGŪDŽIŲ GERINIMAS RETORIKOS PASKAITOSE	
Rasa Dobržinskienė	43
LINGUISTIC LITERACY OF THE STUDENTS	
STUDENTŲ KALBINIS RAŠTINGUMAS	
Antanas Janušauskas	55
POTENTIAL THREATS TO LITHUANIA NATIONAL SECURITY AND CRITICAL ISSUES FOR STATUTORY OFFICERS' EDUCATION	
GALIMOS GRĖSMĖS LIETUVOS NACIONALINIAM SAUGUMUI IR KRITINIAI STATUTINIŲ PAREIGŪNŲ RENGIMO KLAUSIMAI	
Kristina Karosevičienė, Erika Matulionytė-Jarašūnė	70
BIOLOGINĖS ĮVAIROVĖS IŠSAUGOJIMO TEISINIO REGULIAVIMO YPATUMAI	
BIOLOGICAL DIVERSITY CONSERVATION REGULATORY PECULIARITIES	
Julija Kiršienė, Toma Aleknaitė	83
TURTINĖS ŽALOS KATEGORIZAVIMO PROBLEMA LIETUVOS DELIKTŲ TEISĖJE LYGINAMUOJU ASPEKTU	
PROBLEMS OF CATEGORIZATION OF MATERIAL DAMAGE IN LITHUANIAN TORT LAW FROM COMPARATIVE PERSPECTIVE	
Saulė Milčiuvienė	100
KONSTITUCINIAI ŽALOS ATLYGINIMO PRINCIPAI	
THE CONSTITUTIONAL PRINCIPLES OF THE COMPENSATION OF DAMAGES	

Algirdas Muliarčikas	112
THE ANALYSIS OF THE RECIPROCITY OF SUBJECTS AND ITS IMPACT ON THE QUALITY OF STUDIES	
STUDIJUOJAMŲ DALYKŲ TARPUSAVIO SĄVEIKOS IR JOS ĮTAKOS STUDIJŲ KOKYBEI ANALIZĖ	
Žaneta Navickienė	131
KLAUSYTOJŲ GRĮŽTAMASIS RYŠYS APIE MOKYMO ORGANIZAVIMĄ KAIP MOKYMO KOKYBĖS VERTINIMO SRITIS LIETUVOS POLICIJOS PAREIGŪNŲ KVALIFIKACIJOS TOBULINIMO PROCESĖ	
FEEDBACK OF PARTICIPANTS ON ORGANIZATION OF TRAINING ACTIVITIES AS AN AREA OF QUALITY EVALUATION IN THE QUALIFICATION IMPROVEMENT PROCESS OF THE LITHUANIAN POLICE OFFICERS	
Vida Rainienė	148
FORMALISTINIO POŽIŪRIO NEPAKANKAMUMO AIŠKINANT IR TAIKANT TEISĘ PRIEŽASTYS	
REASONS OF FORMALISTIC APPROACH INSUFFICIENCY FOR LAW INTERPRETATION AND APPLICATION	
Dainius Raižys	172
ADMINISTRACINIŲ GINČŲ KOMISIJŲ STATUSAS: KONVENCIALUMO DISKURSAS	
STATUS OF ADMINISTRATIVE DISPUTES COMMISSIONS: CONVENTIONALITY DISCOURSE	
Laima Ruibytė	187
VALUES OF ACADEMIC YOUTH IN THE CONTEXT OF Y GENERATION	
AKADEMINIO JAUNIMO VERTYBĖS Y KARTOS KONTEKSTE	
Danguolė Seniutienė, Paulo Fernando Violante de Oliveira	203
MIGRATION: TRENDS, DYNAMICS AND CRITICAL ISSUES	
MIGRACIJA: TENDENCIJOS, DINAMIKA IR KRITINIAI ASPEKTAI	
Aušra Stepanovienė	223
THE ROLE OF INTERRELATION BETWEEN LANGUAGE AND LAW FOR MASTERING LEGAL ENGLISH	
RYŠIO TARP KALBOS IR TEISĖS VAIDMUO MOKANT(IS) TEISĖS ANGLŲ KALBOS	
Milana Striuogienė	233
GALIMYBĖS DIRBTI NESUDARIUS DARBO SUTARTIES	
THE OPPORTUNITY TO WORK WITHOUT A CONTRACT	

Marijus Šalčius	246
BAUDŽIAMOJO PROCESO PAŽEIDIMO TEISINIŲ PASEKMIŲ KAI KURIE PROBLEMINIAI ASPEKTAI	
PROBLEMATIC ASPECTS OF THE CONSEQUENCES OF INFRINGEMENT IN CRIMINAL PROCEDURE	
Neringa Šalčiuvienė	260
ATLYGINTINOS NETURTINĖS ŽALOS DYDŽIO ĮSTATYMINIO APRIBOJIMO PROBLEMATIKA	
ISSUES RELATED WITH STATUTORY RESTRICTION OF COMPENSATION FOR MORAL DAMAGE	
Edmundas Štarevičius, Linas Obcarskas	277
SAVISAUGOS PRATIMŲ MOKYMO YPATUMAI KOVINĖS SAVIGYNOS PROGRAMOJE	
PARTICULARITY OF SAFE FALL SKILL TRAINING IN THE COMBAT SELF- DEFENSE PROGRAM	
Uno Traat, Ülle Vanaisak	286
POLICING INTIMATE PARTNER VIOLENCE AND THE TYPOLOGY OF PERPETRATORS	
SMURTAS ARTIMOJE APLINKOJE IR PAŽEIDĖJŲ TIPOLOGIJAI	
Violeta Vasiliauskienė	304
THE ASSESSMENT AND MANAGEMENT OF FLOOD RISKS ACCORDING TO EUROPEAN AND LITHUANIAN LAW	
POTVYNIŲ RIZIKOS ĮVERTINIMAS IR VALDYMAS PAGAL EUROPOS SĄJUNGOS IR LIETUVOS RESPUBLIKOS TEISĖS AKTUS	
	Psl.

STUDENTŲ NUOMONĖ APIE NELEGALIŲ NARKOTIKŲ PRIEINAMUMĄ KAUNO MIESTE

Vladimiras Andrejevas*

**Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedra
V. Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas (8-37) 303666
Elektroninis paštas: vladimiras@mruni.eu*

Anotacija. Straipsnyje nagrinėjama aktuali šiam laikmečiui problema – jaunų žmonių (studentų ir jų draugų) alkoholio, tabako ir nelegalių narkotikų prieinamumas ir vartojimas. Analizuojama Kauno miesto situacija, kuri, be abejo, yra panaši į kitų miestų situaciją šiuo klausimu. Straipsnyje analizuojami – Mykolo Romerio universiteto (toliau universitetas) Viešojo saugumo fakulteto (toliau fakultetas) Teisės ir valstybės sienos apsaugos, Teisės ir policijos veiklos, Teisės ir ikiteisminio tyrimo studijų programų (toliau programos) studentų atsakymai į parengtus klausimus apie nelegalių narkotikų prieinamumą Kauno mieste. Straipsnyje pateikiama informacija (iš studentų atsakymų) apie tai, kokiose vietose Kaune lengviau galima įsigyti narkotikus, kokius narkotikus. Taip pat ar studentai, ar jų draugai bandė vartoti narkotikus. Iš tyrimo rezultatų matyti, kad ypač lengva Kaune įsigyti kanapių, nors ir kiti nelegalūs narkotikai yra prieinami. Dažniausiai paminėta vieta, kur studentai galėtų lengvai nusipirkti mariuanos arba hašišo, yra prekiautojo namai, antroje vietoje - naktiniai klubai, barai, diskotekos, trečioje vietoje gatvė, parkas. Straipsnio tikslas – iširti narkotikų prieinamumą Kauno mieste, taip pat sužinoti studentų nuomonę šiuo klausimu. Straipsnyje pateikiamos išvados.

Pagrindinės sąvokos: Kauno miestas, studentai, studentų draugai, studentų nuomonė, nelegalus narkotikai, narkotikų prieinamumas.

IVADAS

Analizuojant Europos monitoringo centro ataskaitas galima pastebėti, kad narkotikų prieinamumas užima svarbią vietą Europos politikoje¹. Pagrindinis uždavinys - mažinti narkotikų prieinamumą. Tai gali sumažinti narkotikų paklausą. Galimybės lengvai įsigyti nelegalius narkotikus parodo neteisėtų narkotikų prieinamumą ir atspindi jų pasiūlą². Kiekviena šalis turi savo narkotikų kontrabandos kelius, platinimo taškus ir kovos su šia neteisėta veikla strategiją³. Pastaraisiais metais daug narkotikų kontrabandos kelių (tiek tranzitinių, tiek skirtų Lietuvai) išaiškinta bei nelegaliai atgabentų narkotikų siuntų konfiskuota mūsų teisėsaugos pareigūnų bendradarbiaujant su Interpolu. Nežiūrint į tai,

¹ *Annual report: the state of the drugs problem in Europe*, EMCDDA, Lisbon, June 2012, p. 14.

² Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamento 2012 ir 2013 m. *metiniai pranešimai*. Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas, Vilnius, 2012, 2013, p. 25, 34.

³ Freisthler B, Gruenewald PJ, Johnson FW, Treno AJ, Lascala EA. An exploratory study examining the spatial dynamics of illicit drug availability and rates of drug use. *J Drug Educ.* 2005, 35(1), p. 15.

narkotikų vartojimas tarp Lietuvos jaunimo kiekvienais metais išauga⁴. Dar daugiau jaunimo vartoja alkoholį ir tabako gaminius. 2012 metais autoriaus buvo atliktas tyrimas. Tyrimo tikslas įvertinti Viešojo saugumo fakulteto pirmo kurso studentų žinių apie klubinius narkotikus. Tyrimo rezultatai parodė, kad respondentai žino ne visus perdozavimo požymius, vartojimo tolimesnes pasekmes. Žinios, laiku suteiktos jaunimui, gali ne vieną jaunuolį sustabdyti nuo pirmojo žingsnio – narkotikų vartojimo⁵. Pastaraisiais metais atsirado nauja mada – vartoti alkoholį su jo poveikį stiprinančiomis tabletėmis Narkotikų vartojimo klausimas tampa vis aktualesnis. Atsiranda naujų narkotikų. Vis daugiau jaunų žmonių, taip pat ir nepilnamečių, pradeda vartoti narkotikus, alkoholinius gėrimus, rūkyti. Kauno miestas nuo kitų Lietuvos miestų tuo klausimu neišsiskiria.

Kauno apskrities Vyriausiojo policijos komisariato duomenimis 2013 m. už neteisėtą narkotinių ir psichotropinių medžiagų įgijimą ar laikymą nedideliais kiekiais arba narkotinių ar psichotropinių medžiagų vartojimą be gydytojo paskyrimo buvo nubausti administracine tvarka (LR ATPK 44 str.) 556 asmenys. 2014 m. šis skaičius sudarė jau 612 asmenų. Pažeidėjų padaugėjo 7,7 proc. Palyginus Kauno m. Santakos policijos komisariato prižiūrime teritorijoje (Vilijampolė ir Šilainiai) minėtų pažeidėjų skaičių, galima teigti, kad t 2013 m. buvo 69, o 2014 m. – 100. Pažeidėjų padaugėjo 44,9 proc.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti studentų nuomonę apie galimybę įsigyti nelegalių narkotikų Kauno mieste bei alkoholio, tabako ir kanapių produktų vartojimo paplitimą tarp studentų draugų.

Tyrimo uždaviniai – ištirti studentų nuomonę apie narkotikų prieinamumą, narkotikų įsigijimo vietas, alkoholio, tabako, kanapių vartojimo paplitimą tarp studentų draugų.

Tyrimo objektas – studentų nuomonė.

Tyrimo metodika ir kontingentas - tyrimas buvo atliekamas 2014 m. spalio, lapkričio mėnesiais. Tyrime dalyvavo Teisės ir valstybės sienos apsaugos (2 ir 3 kursų studentai), Teisės ir policijos veiklos (3 kurso studentai), Teisės ir ikiteisminio proceso (3 kurso studentai) studijų programų studentai Viso tyrime dalyvavo 117 studentų (respondentų) iš jų 54 vaikinai ir 63 merginos. Atliekant tyrimą remiamasi Klaipėdos universiteto Sveikatos

⁴ Sumskas L, Zaborskis A, Grabauskas V. Social determinants of smoking, alcohol and drug use among Lithuanian school-aged children: Results from 5 consecutive HBSC Surveys, 1994–2010. *Medicina*, Kaunas 2012, 48(11), p. 595.

⁵ Andrejevas V. Pirmo kurso studentų žinių apie klubinius narkotikus įvertinimas. Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka (8): *Mokslinių straipsnių rinkinys / Mykolas Romeris universitetas Viešojo saugumo fakultetas: [Elektroninis išteklius].* Kaunas, 2012, p.43.

mokslų fakulteto mokslininkų parengta anketa. Anketoje buvo pateikti septyni klausimai, į kuriuos respondentai turėjo atsakyti. Apklausos procedūra buvo vykdoma atskirai kiekvienoje grupėje dalyvaujant tyrėjui. Tyrimo dalyviai buvo informuoti apie anketos anonimiškumą ir tyrimo tikslą. Anonimiškai apklausiant studentus buvo pateikti keli klausimai iš moksleivio klausimyno, naudojamo Europoje, vykdant psichoaktyviųjų medžiagų paplitimo apklausas pagal Alkoholio ir kitų narkotikų vartojimo Europos mokyklose tyrimo projektą (ESPAD). Iš visų pateiktų atsakymų tyrimui pakako išanalizuoti respondentų atsakymus į tris pagrindinius klausimus.

Apdorojant duomenis, taikyta statistinė duomenų analizė, naudojant SPSS programą (SPSS 17.0 for Windows). Skirtumui tarp kelių kintamųjų įvertinti pasirinktas χ^2 (Chi – Square) testas arba z kriterijaus testas. Tikrinant statistines hipotezes, pasirinktas 0,05 reikšmingumo lygmuo.

Tyrimo dalyviai buvo informuoti apie atsakymų anonimiškumą ir tyrimo tikslą.

TYRIMO REZULTATAI

Kaip matyti iš 1 lentelės, atsakydami į klausimą „Kiek tavo draugų vartoja šias svaiginimuisi skirtas medžiagas?, kur galima buvo pasirinkti 5 atsakymo variantus, studentai nurodė, kad daugelis ar net visi jų draugai rūko cigaretes ar vartoja alkoholinius gėrimus. Tik apie 10 proc. respondentų nurodė, kad nedaug jų draugų vartoja alkoholinius gėrimus. Kitas klausimas buvo apie studentų polinkį vartoti alkoholinius gėrimus. Ir šiuo atveju respondentų atsakymai gana nustebino: 21,4 proc. respondentų atsakė, kad tik keli jų draugai vartoja alkoholį kartą per savaitę, 29,1 proc. atsakė, kad nedaug jų draugų vartoja alkoholį kartą per savaitę, o net 49,5 proc. respondentų atsakė, kad daugelis jų draugų vartoja alkoholį net kartą per savaitę. Kitas klausimas buvo apie marihuanos ir hašišo rūkymą. Čia mūsų respondentų draugai pasirodė šiek tiek kukliau. Beveik pusė respondentų t. y. 49,5 proc. nurodė, kad keli draugai rūko narkotikus iš kanapių, o 41,1 proc., kad nedaug draugų rūko šiuos produktus, nors tik 9,4 proc. respondentų nurodė, kad niekas iš jų draugų nerūko marihuanos arba hašišo. Gauti panašūs rezultatai, kaip ir kitų panašių tyrimų Lietuvoje. Gana daug mokinių prisipažino, kad turi draugų, kurie vartoja alkoholį su jo poveikį stiprinančiomis tabletėmis, nors patikslinta, kokios tai tabletės, nebuvo. Tik 67,7 proc. respondentų tokių draugų neturi, o likusieji tokių draugų turi.

1 lentelė. Studentų atsakymai į klausimą „Kiek tavo draugų vartoja šias svaiginimuisi skirtas medžiagas?“ (Rodiklio dažnis procentais.)

Svaiginimosi pobūdis	Atsakymai į klausimą: „Kiek tavo draugų vartoja šias svaiginimuisi skirtas medžiagas?“				
	niekas	keli	nedaug	Daugelis	Visi
Rūko cigaretes	-	-	-	89,7	10,3
Vartoja alkoholinius gėrimus	-	-	10,3	70,2	19,6
Vartoja mažiausiai kartą per savaitę	-	21,4	29,1	49,5	-
Rūko marihuaną ar hašišą	9,4	49,5	41,1	-	-
Vartoja alkoholį kartu su tabletėmis	67,7	5,9	6,8	-	19,6

Kitu klausimu pabandėme sužinoti, kurioje iš išvardytų vietų studentai galėtų lengvai nusipirkti marihuanos arba hašišo, jei to panorėtų (2 lentelė). Dažniausiai paminėta vieta, kur studentai galėtų lengvai nusipirkti marihuanos arba hašišo, yra prekiautojo namai. Gerokai daugiau vaikinų (48,1 proc.) nei merginų (15,9 proc.) nurodė būtent prekiautojo namus (P=0,001). Antroje vietoje pagal eiliškumą naktinius klubus, barus ir diskotekas: net 25,6 proc. studentų pasirinko šį atsakymo variantą, ir šiuo klausimu vaikinai ir merginos buvo vieningi. Trečioje vietoje, kaip narkotikų įsigijimo vieta, buvo nurodyta gatvė, parkas ir panašiai. Taip nurodė 23 proc. studentų. Net 11,1 proc. studentų nurodė, kad šių medžiagų galima įsigyti mokykloje, o 9,4 proc. nurodė kitas vietas.

2 lentelė. Studentų atsakymai į klausimą „Kurioje iš išvardytų vietų galima lengvai nusipirkti marihuanos ar hašišo?“ (Rodiklio dažnis procentais.)

Lytis	Studentų nurodyta vieta, kur galima lengvai nusipirkti kanapių				
	Gatvėje, parke ir pan.	Mokykloje	Diskotekoje, klube, bare ir pan.	Prekiautojo namuose	Kitose vietose
Vaikinai	31,5	13,0	24,0	48,1	11,1
Merginos	15,8	9,5	27,0	15,9	7,9
Iš viso	23,0	11,1	25,6	30,8	9,4
P reikšmė	0,05	0,50	0,71	0,00	0,56

Pastaba: mokiniai galėjo pažymėti keletą atsakymų, kurie jiems tiko. Toliau respondentams buvo užduotas klausimas „Ar sunku būtų gauti šių nelegalių narkotikų?“ Į šį klausimą atsakė beveik visi tyrime dalyvavę respondentai (3 lentelė). Kaip ir buvo tikėtasi, kaip lengviausiai įgyjamus narkotikus studentai nurodė kanapes, marihuaną, hašišą. 30,9 proc. studentų atsakė, kad LSD ir kitus haliucinogenus įsigyti būtų gana sunku, o

daug mažesnė dalis (19,6 proc.), kad gana lengva. Tuo tarpu 49,5 proc. studentų nurodė, kad nežino, kur būtų galima įsigyti šių narkotikų. Panaši situacija su amfetaminais, ekstazių ir kokainu: apie pusė respondentų nežino, kur jų būtų galima įsigyti, nuo 23 iki 29 proc. studentų mano, kad jų įsigyti būtų gana sunku, o nuo 12 iki 18 proc. vidutiniškai, - kad įsigyti būtų gana lengva. Kaip matyti 3 lentelėje, sunkiausia būtų įsigyti heroino arba aguonų ekstrakto: 70,2 proc. respondentų atsakė, kad nežino, kur šių narkotikų įsigyti; 11,1 proc. - gana sunku; 19 proc. - įsigyti heroino ir aguonų ekstrakto įmanoma ir gana nesunku.

3 lentelė. Studentų atsakymai į klausimą „Ar sunku būtų gauti šių nelegalių narkotikų?“
(Rodiklio dažnis procentais.)

Narkotiko rūšis	Populiariausių narkotikų prieinamumas mokiniams (Ar sunku būtų gauti?)				
	Labai sunku proc.	Gana sunku proc.	Gana lengva proc.	Labai lengva proc.	Nežinau proc.
Kanapės (marihuana, hašišas ir kt)	-	-	53	47	-
LSD ar kiti haliucinogenai	-	30,9	19,6	-	49,5
Amfetaminai, džefas ir kt.	-	29,1	18,8	-	52,1
Kokainas	-	23,1	12,8	11,1	53,0
Ekstazis	-	24,8	13,6	11,9	49,7
Heroinas, aguonų ekstraktas	-	11,1	10,2	8,5	70,2

Pastaba: procentai skaičiuojami tik nuo atsakiusių į šį klausimą studentų.

Apibendrinant šiuos studentų atsakymus, galima teigti, kad nelegalių narkotikų įsigyti Kauno mieste gana nesunku. Ši aplinkybė apsunkina nelegalių narkotikų kontrolę.

REZULTATŲ APTARIMAS

Lyginant mūsų tyrimo duomenis su kitų šalių duomenimis, išvelgiamos panašios tendencijos. Beveik vienas iš trijų mokinių (29 proc.) 2011 m. atliekant ESPAD tyrimą Europos šalyse mano, kad gauti kanapių jų gyvenamojoje vietovėje galima lengvai arba gana lengvai⁶. Tai panašu į mūsų ir kitų Lietuvos tyrėjų duomenis⁷. Tačiau šiuo atveju tarp atskirų šalių, dalyvavusių ESPAD 2011 m. tyrime, pastebimi dideli skirtumai: kai kuriose Europos šalyse yra apie 60 proc. taip manančių, kitose šalyse - 10 kartų mažiau. Akivaizdu, kad lengvai prieinami narkotikai yra ir dažniau vartojami⁸. Į tai turi atkreipti dėmesį tų šalių teisėsaugos institucijos. Kad kanapės lengvai prieinamos ESPAD šalyse, linkę manyti šiek

⁶ Hibell B, Guttormsson U, Ahlström S, Balakireva O, Bjarnason T, Kokkevi A. et al. The 2011 *ESPAD Report: Substance Use Among Students in 36 European countries* Stockholm: CAN, EMCDDA, Council of Europe, Pompidou group; 2012, p. 11.

⁷ Jurgaitienė D. Narkotikų vartojimo paplitimas tarp moksleivių ir lemiantys veiksniai. *Monografija*. Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė, 2010, p. 121.

⁸ Goncy E.A., Mrug S. Where and when adolescents use tobacco, alcohol, and marijuana: comparisons by age, gender, and race. *J Stud Alcohol Drugs*. 2013; 74(2), p. 288.

tiek daugiau berniukų nei mergaičių (atitinkamai 33 proc. ir 28 proc.)⁹. Ir tyrimo metu tai buvo pastebėta. Tai rodo, kad berniukai dažniau vartoja kanapes nei mergaitės. Kaip ir Lietuvoje, taip ir ESPAD šalyse, amfetaminai ir ekstazis, mokinių nuomone, nėra taip lengvai prieinami kaip kanapės, todėl ir jų vartojimas kelis kartus mažesnis nei kanapių. Kanapes, kaip lengvai prieinamą narkotiką, nurodo ir kitų pasaulio šalių mokiniai ir jaunimas¹⁰. Nors alkoholio ir tabako vartojimas Lietuvoje buvo stabilizuotas, vis tik jų vartojimas tarp Lietuvos jaunimo katastrofiškai didelis¹¹.

IŠVADOS

Studentų nuomone, rūkymas ir alkoholio vartojimas tarp jų draugų beveik visuotinas reiškinys ir studentų, kurie teigtų, kad niekas iš jų draugų nerūko cigarečių ir nevartoja alkoholio, nebuvo. Tik 9,4 proc. studentų nurodė, kad niekas iš jų draugų nėra išbandęs marihuanos ar hašišo, o visi likusieji nurodė, kad tokių draugų turi. Be to, nemažai studentų nurodė, kad turi draugų, kurie vartoja alkoholį su jo poveikį stiprinančiomis tabletėmis.

Dažniausiai paminėta vieta, kur studentai galėtų lengvai nusipirkti marihuanos arba hašišo, yra prekiautojo namai. Antroje vietoje - naktiniai klubai, barai ir diskotekas. Trečioje vietoje, kaip narkotikų įsigijimo vieta, buvo nurodyta gatvė, parkas ir pan. Tik nedaugelis studentų nurodė ir kitas vietas, kur galima įsigyti narkotikų.

Kaip lengviausiai įgyjamus narkotikus studentai nurodė kanapes, marihuaną, hašišą. 30,9 proc. studentų atsakė, kad LSD ir kitus haliucinogenus įsigyti būtų gana sunku, o žymiai mažesnė dalis [19,6 proc.], kad gana lengva. Panaši situacija su amfetaminais, ekstazių ir kokainu – apie pusę respondentų nežino, kur jų būtų galima įsigyti, likusieji mano, kad įsigyti įmanoma. Sunkiausia būtų įsigyti heroino arba aguonų.

LITERATŪRA

1. *Annual report: the state of the drugs problem in Europe*, EMCDDA, Lisbon, June 2012.
2. Andrejevas V. Pirmo kurso studentų žinių apie klubinius narkotikus įvertinimas. Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka (8): *Mokslinių straipsnių rinkinys* / Mykolas Romeris universitetas Viešojo saugumo fakultetas: [Elektroninis išteklius]. Kaunas, 2012.

⁹ Hibell B, Guttormsson U, Ahlström S, Balakireva O, Bjarnason T, Kokkevi A. et al. The 2011 *ESPAD Report: Substance Use Among Students in 36 European countries* Stockholm: CAN, EMCDDA, Council of Europe, Pampidou group; 2012, p. 15.

¹⁰ Freisthler B, Gruenewald PJ, Johnson FW, Treno AJ, Lascala EA. An exploratory study examining the spatial dynamics of illicit drug availability and rates of drug use. *J Drug Educ.* 2005; 35(1), p. 27.

¹¹ Astrauskiene A, Dobrovolskij V, Stukas R. The prevalence of problem drug use in Lithuania. *Medicina*, Kaunas 2011, 47(6), p. 340.

3. Astrauskiene A, Dobrovolskij V, Stukas R. The prevalence of problem drug use in Lithuania. *Medicina*, Kaunas 2011, 47(6)
4. Freisthler B, Gruenewald PJ, Johnson FW, Treno AJ, Lascaia EA. An exploratory study examining the spatial dynamics of illicit drug availability and rates of drug use. *J Drug Educ.* 2005;35(1).
5. Goncy E.A, Mrug S. Where and when adolescents use tobacco, alcohol, and marijuana: comparisons by age, gender, and race. *J Stud Alcohol Drugs.* 2013; 74(2).
6. Hibell B, Guttormsson U, Ahlström S, Balakireva O, Bjarnason T, Kokkevi A. et al. The 2011 *ESPAD Report: Substance Use Among Students in 36 European countries* Stockholm: CAN, EMCDDA, Council of Europe, Pampidou group; 2012.
7. Jurgaitienė D. Narkotikų vartojimo paplitimas tarp moksleivių ir lemiantys veiksniai. *Monografija*. Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė, 2010.
8. Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamento 2012 ir 2013 m. *metiniai pranešimai*. Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas, Vilnius, 2012, 2013.
9. Sumskas L, Zaborskis A, Grabauskas V. Social determinants of smoking, alcohol and drug use among Lithuanian school-aged children: Results from 5 consecutive HBSC Surveys, 1994–2010. *Medicina*, Kaunas 2012, 48(11).

STUDENTS' OPINION ABOUT AVAILABILITY OF ILLEGAL DRUGS IN KAUNAS CITY

Vladimiras Andrejevas*
Mykolas Romeris University

Summary

Responses of students (Faculty of Public Security at Mykolas Romeris University; 1 cycle study programs: Law and Border Guard; Law and Police Activities; Law and pre-trial process) on the availability of illegal drugs in Kaunas. Paper presents information on locations in Kaunas (based on students' responses) and types of drugs that can be purchased in Kaunas, also information on whether students or their peers tried using drugs. The aim of the paper is to present information on the accessibility of drugs from the perspective of students. Conclusions are provided: Students respond that using alcohol and smoking is almost universal; almost no one responded that peers do not use alcohol or smoke. Many respondents indicate that peers use alcohol with some kind of drugs; A residence of a dealer is indicated as a first location for purchase. As a second: location nightclubs were indicated; as the third: street, parks. Some other locations were indicated by several respondents; Respondents indicate cannabis, marihuana as most easily available drugs. Amphetamines, ecstasy and cocaine were also mentioned among available; however heroin was indicated as a less available drug.

Keywords: students in Kaunas, illegal drugs, availability of drugs.

Vladimiras Andrejevas*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedros lektorius. Mokslinių tyrimų kryptys: teisė, visuomenės saugumas.

Vladimiras Andrejevas*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of State Border Guard, lecturer. Research interests: Public Law, Public Security.

TERMINŲ VARTOJIMAS TIRIANT NUSIKALSTAMAS VEIKAS ELEKTRONINIŲ DUOMENŲ IR INFORMACINIŲ SISTEMŲ SAUGUMUI

Gediminas Bučiūnas*

**Kauno apygardos prokuratūra
Laisvės al. 32, LT-44240 Kaunas
Telefonas +370 37 409 653*

El. paštai: gediminas1967@gmail.com; gediminas.buciunas@prokuraturos.lt

Anotacija. Vykstant visuotinam kompiuterizacijos bumui, skaitmeninė technika skverbiasi ne tik į strategines gyvenimo sritis kaip, pavyzdžiui, karinę pramonę ir valdymą, kosmosą, bet ir į telefoninių ryšių aptarnavimo sritį ar net namų šeimininkės virtuvę. Kitą vertus, kasmet vis daugėja kibernetinių atakų prieš valstybines ir privačias institucijas elektroninio ryšio tinkluose, siekiant išgauti informaciją apie naujausias technologijas karinėje srityje, pramoninius išradimus ir pan. Tai akivaizdžiai parodo užsienio šalių ir Lietuvos statistiniai duomenys apie incidentus susijusius su informacijos perdavimo tinklų pažeidimais, kibernetinių atakų skaičiai prieš atskirų valstybių institucijų tinklapius. Tai rodo naujos grėsmės formavimąsi, kuri daugelio mokslininkų ir praktikų įvardijama įvairiais terminais: „kibernetiniai nusikaltimai“, „elektroniniai nusikaltimai“, „kompiuteriniai nusikaltimai“, „virtualūs nusikaltimai“. Šis pateiktas pavyzdys atskleidė dar vieną sritį, kur technologinis perversmas, prasidėjęs XX a. paskutiniame dešimtmetyje, atnešė tam tikros painiavos. Tai – terminų vartojimas netinkama prasme informacinių technologijų srityje, kur vienas ir tas pats reiškiny, procesas ar materialus objektas įvardijami skirtingais žodžiais kas sukelia painiavą, nesusikalbėjimą tarp praktikų, akademinio pasaulio atstovų kai kalba pakrypsta prie nusikalstamų veikų elektroninių duomenų ir informacinių sistemų saugumui tyrimo. Taigi svarbus faktorius šios rūšies nusikalstamų veikų tyrimo yra tinkamas terminologijos vartojimas, įvardijant tam tikrus socialinės tikrovės reiškinius, įvairiausias paskirties įrangą tinkamais terminais. Tai sąlygojo šio mokslinio tyrimo tikslą – išanalizuoti įvairių terminų vartojimą apibūdinant atskirus procesus, objektus informacinių technologijų srityje. Autoriaus išanalizuoti ir pateikiami terminai informacinių technologijų srityje adresuoti informacinių technologijų vartotojams, ypač tyrėjams tiriantiems nusikalstamas veikas turėtų įnešti tam tikro aiškumo ir išvengti dviprasmybių kai vienas ir tas pats reiškiny įvardijamas skirtingu pavadinimu, sukelia nesusikalbėjimą, nesusipratimus pareigūnų tiriančių ir nagrinėjančių nusikalstamas veikas, kitų proceso dalyvių, visuomenės.

Pagrindinės sąvokos: kibernetiniai nusikaltimai, elektroninė įranga, elektroniniai duomenys, informacijos laikmena.

ĮVADAS

Siekiant suvienodinti terminologiją, kuri vartojama tiriant nusikaltimus elektroninių duomenų ir informacinių sistemų saugumui, siūlytini galimi sprendimo variantai procesų, materialiu objektų įvardijimui. Būtina atskleisti vartojamos terminologijos esmę, išskirti tuos žodžius, kurie, autoriaus nuomone, tiksliau apibrėžia tam tikrą reiškinį, procesą ar materialų objektą nusikaltimų, elektroninių duomenų ir informacinių sistemų saugumo tyrimo kontekste. Tai bus daroma atliekant atskirų terminų vartojimo tyrimą, atskleidžiant ir

pateikiant, autoriaus manymu, tinkamiausius žodžius įvardinti reiškinius, procesus, objektus. Gauti tyrimo rezultatai padės susiorientuoti terminologijos gausoje, kalbėti viena kalba tiek praktikams, tiek ir akademinio pasaulio atstovams ir geriau suprasti vienas kitą.

Šio **straipsnio tikslas** – išanalizuoti tikslinės atrankos būdu atrinktus terminus, dažniausiai vartojamus įvardijant reiškinius, procesus, objektus elektroninių duomenų ir informacinių sistemų saugumo tyrime bei pateikti tinkamiausius, universaliausius žodžius ar žodžių junginius.

Tyrimo objektas – atskiri terminai, naudojami įvardinti reiškinius, procesus, objektus, kai elektroninių duomenų ir informacinių sistemų saugumui tiriami nusikaltimai.

Tikslui pasiekti iškelti šie uždaviniai:

- Išanalizuoti atskirų žodžių ar žodžių junginių reikšmę vartojamų apibūdinti atskirus procesus, objektus kai atliekamas tyrimas nusikaltimų elektroninių duomenų ir informacinių sistemų saugumui.;

- Suformuluoti tinkamiausius terminus apibūdinančius atskirus reiškinius, procesus, objektus nusikalstamų veikų tyrime ir pateikti universaliausius, priimtinus terminus padėsiančius išvengti painiavos vartojant terminus nusikalstamų veikų tyrime.

Tyrimo metodai: lingvistinis, lyginamasis, loginis, dedukcinis, indukcinis.

ĮVADAS

Kiekviena žmonijos vystymosi epocha buvo, yra ir bus siejama su tam tikrais iššūkiais, iškilusiomis naujomis grėsmėmis visuomenės saugumui. XX a. pabaigoje, sugriuvus vienai iš supervalstybių - Sovietų Sąjungai, iškilo naujos grėsmės saugiam žmonių bendruomenės egzistavimui tokios kaip organizuotas nusikalstamumas, korupcija ir terorizmas. Iškilusioms naujoms grėsmėms pažaboti tarptautinė bendruomenė pasitelkė ne tik teisinius, organizacinius mechanizmus, bet ir naujausius technologinius pasiekimus, įskaitant kompiuterinę techniką. Šiuo metu vykstant visuotinam kompiuterizacijos bumui, skaitmeninė technika skverbiasi ne tik į strategines gyvenimo sritis kaip, pavyzdžiui, karinę pramonę ir valdymą, kosmosą, bet ir į telefoninių ryšių aptarnavimo sritį ar net namų šeimininkės virtuvę. Dauguma tiek pasaulio, tiek Lietuvos gyventojų nebeįsivaizduoja gyvenimo be naršymo internete, elektroninio pašto ar elektroninės prekybos. Visgi atsiskleidė ir kita naujausių technologijų naudojimo kryptis – nusikalstamų veikų darymas pradedant sukčiavimais ir baigiant pramoniniu šnipinėjimu.

Kasmet vis daugėja kibernetinių atakų prieš valstybines ir privačias institucijas elektroninio ryšio tinkluose, siekiant išgauti informaciją apie naujausias technologijas karinėje

sirtyje, pramoninius išradimus ir pan., ir tai buvo pabrėžta 2008 m. metiniame pranešime dėl pramoninio šnipinėjimo JAV Kongrese¹². Tai akivaizdžiai parodo užsienio šalių ir Lietuvos statistiniai duomenys apie incidentus susijusius su informacijos perdavimo tinklų pažeidimais, kibernetinės atakos prieš atskirų valstybių informacijos perdavimo tinklus, pvz., 2008 m. Gruzijoje, Estijoje, ir kt. šalyse. Lietuvos Respublikos nacionalinis elektroninių ryšių tinklų ir informacijos saugumo incidentų tyrimo padalinio (angl. Computer emergency readiness team, toliau - CERT-LT) apibendrinti 2011 metų veiklos rezultatai atskleidė, kad CERT-LT 2011 metais ištyrė 21 860 pranešimų iš elektroninių ryšių paslaugų tiekėjų, užsienio CERT tarnybų, atliekančių tarptautinius incidentų tyrimus, iš interneto naudotojų gautus pranešimus apie incidentus elektroninėje erdvėje¹³. Palyginant su 2010 metais, kai buvo gauti 10 050 pranešimų apie incidentus, tai 2011 m. gautų pranešimų skaičius padaugėjo daugiau nei du kartus.¹⁴ Lietuvos Respublikos Statistikos departamento atlikto informacinių technologijų naudojimo namų ūkiuose tyrimo duomenimis, 2011 m. pirmąjį ketvirtį asmeninius kompiuterius ir interneto prieigą namuose turėjo 56 procentai namų ūkių. Palyginus su 2010 m. namų ūkių skaičiumi, turinčių interneto prieigą, 2011 m. šis skaičius padidėjo tik 0.9 procentiniu punktu¹⁵. Pateikti duomenys apie incidentų elektroninėje erdvėje ženklų padidėjimą rodo naujos grėsmės formavimąsi, kuri daugelio mokslininkų ir praktikų įvardijama įvairiais terminais: „kibernetiniai nusikaltimai“, „elektroniniai nusikaltimai“, „kompiuteriniai nusikaltimai“, „virtualūs nusikaltimai“. Šis pateiktas pavyzdys atskleidė dar vieną sritį, kur technologinis perversmas prasidėjęs XX a. paskutiniame dešimtmetyje atnešė tam tikros painiavos. Tai – terminų vartojimas netinkama prasme informacinių technologijų srityje, ypač kalbant apie nusikalstamų veikų tyrimą. Lietuvoje teisės moksle beveik neanalizuota išsamiau terminologija kuri vartojama apibūdinti procesus, reiškinius, objektus tiriant nusikalstamas veikas elektroninių duomenų ir informacinių duomenų saugumui išskyrus dr. prof. Štitalio D., Petrausko R., Lamanausko T., Laužiko R. tyrimus. Tad svarbus faktorius šios rūšies nusikaltimų tyrimo yra tinkamas terminologijos vartojimas, įvardijant tam tikrus socialinės tikrovės reiškinius, įvairiausios paskirties įrangą atitinkamais žodžiais ar

¹² Annual report on foreign economic collection and industrial espionage FY, 2008. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2014 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?Location=U2&doc=GetTRDoc.pdf&AD=ADA506093>

¹³ CERT-LT apibendrina 2010 metų veiklą. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. spalio 2 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.cert.lt/doc/2010.pdf>

¹⁴ CERT-LT apibendrina 2011 metų veiklą. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. gruodžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.cert.lt/doc/2011.pdf>

¹⁵ Informacinių technologijų naudojimas namų ūkiuose 2011 m. pirmąjį ketvirtį. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. spalio 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.stat.gov.lt/lt/news/view/?id=9156&PHPSESSID=>

žodžių junginiais ir tokiu būdu išvengiant įvairiausių interpretacijų tarp baudžiamojo proceso dalyvių plačiąją prasme vienu ar kitu klausimu. Terminų vartojimo problematika ir galimi jos sprendimo būdai tiriant nusikalstamas veikas elektroninių duomenų ir informacinių sistemų saugumui. Internetinis tarptautinių žodžių žodynas pateikia termino „kibernetika“ prasmės išaiškinimą. „Kibernetika [gr. kybernētikē (technē) – valdymo menas], mokslas, tiriantis įv. sistemų (visuomeninių, biologinių, techninių) bendrusius valdymo, reguliavimo, grįžtamojo ryšio, informacijos perdavimo ir apdorojimo dėsnius, kuriantis informacijos apdorojimo teoriją ir priemones“¹⁶. 2001-11-23 priimtoje Europos Tarybos valstybių narių Konvencijoje dėl elektroninių nusikaltimų (toliau – Konvencija) minimi šie terminai: „elektroniniai nusikaltimai“, „nusikaltimai kompiuterinių duomenų ir sistemų konfidencialumui, vientisumui ir prieinamumui“, „kompiuteriniai nusikaltimai“¹⁷. Visgi Konvencija nepaiškina sąvokos „elektroniniai nusikaltimai“. Nacionalinis įstatymų leidėjas vartoja dar kitokį terminą „nusikaltimai informatikai“. Nepaisant terminijos įvairovės, kuriais įvardijami nusikaltimai informacinių technologijų srityje, besiskiriantys vienas nuo kito savo padarymo būdais, vienas iš nusikaltimų informacinių technologijų srityje bendrų požymių yra tas, kad nusikaltimai rengiami, daromi specifinėje erdvėje, kuri daugelio mokslininkų yra įvardijama terminais „elektroninė erdvė“, „virtuali erdvė“, „kibernetinė erdvė“. Ši erdvė yra čia pat, pasiekama, bet iš tiesų nežinia kur, nesaistoma valstybės sienos ribomis, pavyzdžiui, nešiojamasis kompiuteris, išmanusis telefonas tėra tik tarpininkas bendravimui tarp žmonių esančių skirtingose pasaulio dalyse. Lance Strate įvardina šią erdvę kibernetinės erdvės terminu¹⁸. Siekiant išvengti painiavos vartojamoje terminologijoje „virtualūs nusikaltimai“, „elektroniniai nusikaltimai“, „kompiuteriniai nusikaltimai“, „nusikaltimai informatikai“ ir pan. autorius siūlo vartoti sąvokas „kibernetinė erdvė“, „kibernetiniai nusikaltimai“ kai yra kalbama apie nusikalstamas veikas padaromas erdvėje apjungiančioje telekomunikacinius, informacinius tinklus ir sistemas, elektroninę įrangą. Terminas „informacinė sistema“ Britanikos enciklopedijoje apibrėžiama kaip integruota komponentų visuma informacijos rinkime, saugojime ir apdorojime ir pateikianti informacija, žinias, skaitmeninį produktą¹⁹. Pagal automatizacijos lygį informacinės sistemos sąlyginai skirstomos į neautomatines,

¹⁶ Kibernetika. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015 m. kovo 3 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.tzz.lt/k/kibernetika>

¹⁷ Konvencija dėl elektroninių nusikaltimų. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015 m. gegužės 6 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=228195&p_query=&p_tr2=

¹⁸ L. Strate; Stephanie B. Gibson; Ronald L. Jacobson Communication and cyberspace: social interaction in an electronic environment. 2 nd edition. New York: Hampton Press. 2002. 416 p.

¹⁹ Encyklopedia Britannica. Information system. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015 m. gegužės 5 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/287895/information-system>

pusiau automatines ir automatines. Pagrindinis kriterijus atskiriant vieną informacinės sistemos rūšį pagal automatizacijos lygį yra žmogaus dalyvavimas joje. Analizuojamu atveju žmogus dalyvauja duomenų įvedime, kaupime, persiuntime, programinės įrangos kūrimo ir t.t. Taigi analizuojama informacinė sistema priskirtina prie pusiau automatinių ir susideda iš 5 komponentų: kompiuterinės sistemos, žmonių, procedūrų, duomenų ir informacijos, ryšio priemonių kompiuteriui ar kompiuteriams dirbant tinkle²⁰. Šios rūšies nusikaltimų padarymo priemonės ir įrankiai įvardijami „kompiuterinės technikos“, „kompiuterio“, „elektroninių prietaisų“, „elektros ir elektroninės įrangos“ sąvokomis. Įvairių prietaisų, pvz., buvimo vietos nustatymo, mobilaus ryšio telefono ar spausdintuvo įvardijimas kompiuterio sąvoka yra netikslus terminologijos požiūriu, nes tai skirtingos paskirties elektroninė įranga. Internetinėje laisvojoje Wikipedijos enciklopedijoje žodis „kompiuteris“ aiškinamas kaip programuojamas elektroninis prietaisas, kurio galimybės priklauso nuo programinės įrangos.²¹ Žodis „technika“ (gr. technikos 'meniškas, meistriškas', iš gr. techne „menas, amatas, mokėjimas“) gali reikšti: kurios nors veiklos srities įrengimai, mašinos, mechanizmai, įtaisai, įrankiai. Pavyzdžiui, statybų²². Lietuvos Respublikos atliekų tvarkymo įstatymo 2 str. 27 p. pateikia sąvokos „elektros ir elektroninės įrangos“ paaiškinimą, tai „įranga, kuriai tinkamai funkcionuoti reikalingos elektros srovės arba elektromagnetiniai laukai, ir įranga, skirta kurti, perduoti arba išmatuoti tokias sroves ar laukus...“²³. Išsamus elektros ir elektroninės įrangos kategorijų sąrašas pateikiamas Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos ministro 2004 m. rugsėjo 10 d. įsakymo Nr. D1-481 dėl elektros ir elektroninės įrangos bei jos atliekų tvarkymo taisyklių patvirtinimo priede²⁴, kuriame, pvz., spausdintuvai, kopijavimo įranga, mobilieji telefonai, asmeniniai kompiuteriai, nešiojamieji kompiuteriai priskiriami informacinių technologijų ir telekomunikacinės įrangos kategorijai. Internetiniame terminų žodyne žodis „prietaisas“ aiškinamas kaip „įtaisyimas, veikiantis sudėtingų fizinių reiškinių pagrindu“²⁵. Sąvokos

²⁰ Informacinės sistemos samprata. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015 m. kovo 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://distance.ktu.lt/kursai/informatika1/1/teorija5.html>

²¹ . Kompiuteris. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: http://proin.ktu.lt/~virga/leonardo_fit/materials/lt/basic/downloads/1.pdf

²² Laisvoji internetinė enciklopedija. Technika. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015 m. kovo 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://lt.wikipedia.org/wiki/Technika>

²³ Lietuvos Respublikos atliekų tvarkymo įstatymas. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015 m. kovo 11 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=429390

²⁴ Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos ministro įsakymas „Dėl elektros ir elektroninės įrangos bei jos dalių tvarkymo taisyklių patvirtinimo“. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015 m. kovo 11 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=241701&p_query=&p_tr2=

²⁵ Internetinis terminų žodynas. Prietaisas. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015 m. kovo 11 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.zodynas.lt/terminu-zodynas/p/prietaisas>

„techninė įranga“ vartojamos informacinėse technologijose paaiškinimas skelbia, kad tai: „informacijos apdorojimo sistemos fizinių komponentų visuma arba tos visumos dalis.[1]

Kompiuterių techninė įranga apima ir visas fizines kompiuterio dalis, bet ne programinę įrangą, valdančią šias dalis²⁶. Apibendrinant galima teigti, kad, išanalizavus sąvokų „priedaisas“ ir „įranga“ semantines prasmes gramatiniu, lyginamuoju, dedukcijos ir kitais mokslinio tyrimo metodais, sąvoka „įranga“ yra platesnės reikšmės nei sąvoka „priedaisas“ ir apima ne tik patį prietaisą, bet ir kitą įrangą (įskaitant programinę įrangą, tinklus). Siekiant išvengti painiavos terminų vartojime autorius siūlo vartoti terminą „elektroninė įranga“, kai yra tiriami kibernetiniai nusikaltimai (nusikalstamos veikos elektroninių duomenų ir informacinių sistemų saugumui). Kiekviena nusikalstama veika palieka pėdsakus – informaciją, pasireiškiančią pokyčiais aplinkoje. Vis dėlto egzistuoja tam tikri skirtumai paliktų nusikalstamos veikos pėdsakų kontekste tarp nusikaltimų informatikai ir kai kitų nusikalstamų veikų. Tiriant daugelį įprastinių nusikalstamų veikų, pvz., vagystes, plėšimus jų paliktus pėdsakus galima aptikti jutiminais organais, dažniausiai juos pamatant. Palikti pėdsakai darant kibernetinius nusikaltimus dažniausiai nepastebimi plika akimi, teisinėje literatūroje jie dar vadinami „virtualiais pėdsakais“, elektroniniais įrodymais“, elektroniniais duomenimis“, „skaitmeniniais įrodymais“, „informacija“ ir t. t. Nagrinėjant kibernetinius nusikaltimus, kuriuos rengiant, darant, slepiant buvo panaudota elektroninė įranga, ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui, teisėjui yra reikalingos ne tik teisinės žinios apie minimos rūšies nusikaltimų požymius, bet taip pat žinios iš informatikos, kurios padeda geriau suvokti elektroninės įrangos funkcionavimą ir pėdsakų susidarymo mechanizmą kibernetinėje erdvėje, sudėtinių elektroninės įrangos komponentų tarpusavio sąveiką, siekiant užtikrinti apsaugą informacijai per informacines sistemas, kur gali būti aptinkami kibernetinių nusikaltimų rengimo, darymo, slėpimo pėdsakai, kaip ir kodėl būtent tokia tvarka turi būti atliekami procesiniai tyrimo ir žvalgybiniai veiksmai, siekiant surasti, užfiksuoti, paimti, transportuoti, saugoti objektus galinčius turėti ar turinčius kibernetinių nusikaltimų pėdsakų. Juk dažniausiai kibernetinių nusikaltimų metu elektroninė įranga naudojama pasisavinant informaciją ir neteisėtai ją panaudojant ar sunaikinant. Pagrindinis informacijos apdorojimo, saugojimo komponentas elektroninės įrangos kategorijoje yra kompiuteris (ši sąvoka apima įvairios paskirties kompiuterius), kuris gali būti tiek nusikaltimo padarymo įrankiu, tiek nusikaltimo taikiniu (objektu), kuomet pakeičiama, sugadinama ar sunaikinama

²⁶ Techninė įranga. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015 m. gegužės 6 d.]. Prieiga per internetą: http://lt.wikipedia.org/wiki/Technin%C4%97_%C4%AFranga

elektroninės įrangos programinė įranga ir/ar informacija/duomenys neleistinai nuskaitomi, įsibraunama į informacines sistemas ar telekomunikacinius, informacinius tinklus ir pan. Tuo pačiu elektroninė įranga gali turėti/turi kibernetinių nusikaltimų rengimo, darymo, slėpimo tradicinius materialius pėdsakus (pvz., rankų) ir virtualius/kibernetinius pėdsakus, dar teisinėje literatūroje vadinamus elektroniniais duomenis. Pati elektroninė įranga funkcionuoja tik žmogaus iniciatyva, apimdama tiek tiesiogiai žmogaus duodamas komandas įvesties įrenginių pagalba, tiek pagal iš anksto žmogaus suprogramuotas atskiras komandas vykdyti apibrėžtą užduotį elektroninės įrangos programinės dalies pagalba, siekiant tam tikro tikslo, pvz., apdoroti duomenis, saugoti duomenis, perduoti duomenis kitiems vartotojams ir pan.. Visa tai vyksta laikantis procedūrų, sukurtų žmogaus protu. Žmogus, apdorodamas informaciją elektroninės įrangos komponentų (įvesties įrenginių, pvz., klaviatūros) pagalba, ją struktūrizuodamas, redaguodamas, persiusdamas ir t. t., palieka tam tikrus, ne visada iš karto aptinkamus pėdsakus kibernetinėje erdvėje. Minėti pėdsakai atsiranda glaudžiai sąveikaujant tarpusavyje dviems objektams: elektroninei įrangai ir atskiriems jos komponentams/sudėtinėms dalims, kaip pėdsaką formuojančiam objektui ir įvesties įrenginių pagalba įvedamiems į elektroninę įrangą informacijai/duomenims, kaip pėdsaką priimančiam objektui. Reikia turėti omenyje, kad pėdsaką priimančias objektas – informacija/duomenys gali būti lengvai pakeičiami, atsižvelgiant į konkretaus žmogaus siekiamus tikslus ir paliekami pėdsakai apie duomenų pakeitimus, siuntimus ir t. t. ne visada iš karto yra pastebimi kibernetinėje erdvėje. Gana dažnai žmogus negali jų (pėdsakų) fiziškai apčiuopti: pamatyti, užuosti, palytėti ar išgirsti. Autorius palaiko Mariaus Stračinskij išreikštą nuostatą, kad „virtualieji“ pėdsakai labai nepastovūs (savaip „lakūs“), pirmiausia – dėl „subjektyvumo“ veiksnio, t. y. tiesioginės priklausomybės nuo jo nuskaitymo, nustatymo būdo, antra – tvirto ryšio tarp „virtualiojo“ pėdsako informacijos ir ją įrašiusio įrenginio ar įrangos, ir trečia – dėl „virtualiųjų“ pėdsakų laikinumo.“²⁷. Virtualieji pėdsakai yra viena iš radioelektroninės informacijos rūšių ir dviejų objektų tarpusavio sąveikos rezultatas gautas elektromagnetinių laukų poveikyje. Pati elektroninė įranga ar atskiri jos komponentai be programinės įrangos tėra tik paprasčiausi metalo ir plastmasės gaminiai. Juk kiekvienas elektroninės įrangos vienetas, pvz., nešiojamas kompiuteris, susideda iš dviejų dalių: techninės ir programinės įrangos. Komunikavimas tiek tarp atskirų elektroninės įrangos techninės dalies komponentų, tiek tarp atskirų elektroninės įrangos vienetų vyksta laikantis programinės įrangos nustatytų

²⁷ Stračinskij Marius. Kompiuterinių nusikaltimų pėdsakai: samprata, rūšys ir jų susidarymo mechanizmas. //Jurisprudencija. 2006, Nr. 11 (89), p. 50-56.

procedūrų (protokolų). Informacija arba vartojant baudžiamojo proceso terminą duomenis saugomi elektroninėje įrangoje yra labai pažeidžiami. Jie gali būti sugadinti iš dalies arba net neatstatomai sunaikinti, jeigu tyrimo eigoje nebus laikomasi elementariausių virtualių/kibernetinių pėdsakų aptikimo, užfiksavimo, paėmimo, tyrimo, naudojimo, pateikimo, siuntimo, saugojimo, archyvavimo ir naikinimo procedūrų. Duomenys, prieš įgaudami fizinę/materialinę išraišką konkrečioje byloje turi būti paimti iš elektroninės įrangos, pvz., nešiojamo kompiuterio, panaudojant specialią elektroninę įrangą. „Virtualieji pėdsakai“ dar mokslinėje literatūroje vadinami „kompiuteriniais įrodymais“, „skaitmeniniais duomenimis“, „elektroniniais duomenimis“ yra įrodomąją vertę turinti informacija, kuri yra saugoma elektroninėje įrangoje ar atskiruose jos komponentuose ir kt., pvz., nešiojamo kompiuterio kietajame (standžiam) diske. Siekiant išvengti painiavos terminijos vartojime minimu klausimu ir suteikti tam tikro aiškumo šioje srityje, autorius trumpai paanalizuos terminų „informacija“, „skaitmeniniai duomenys“ ir „elektroniniai duomenys“ reikšmes. Internetinėje Wikipedijos enciklopedijoje terminas „informacija“ (lot. informatio – „išaiškinimas“, „pranešimas“) – žinios apie faktus, įvykius, daiktus, procesus, idėjas, sąvokas ir kitus objektus, kurios kuriame nors kontekste turi kokią nors prasmę.[1]²⁸ Ši sąvoka yra viena iš pagrindinių informatikos sąvokų, apimanti žinias apie bet kokius faktinius duomenus (pvz. technologinius procesus ir t.t) bei jų tarpusavio ryšius. Sąvokos „informacija“ nereikėtų painioti ar sutapatinti su sąvoka „duomenys“ vartojant ją baudžiamajame procese. Tai skirtingo lygmens ir hierarchijos reiškiniai. Pagal BPK 20 str. 2 d. skelbiančią, kad „Ar gauti duomenys laikytini įrodymais, kiekvienu atveju sprendžia teisėjas ar teismas, kurio žinioje yra byla“²⁹, duomenys turi atitikti Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau - BPK) 20 str. nustatytus reikalavimus: 1. Priimtumas; 2. Autentiškumas; 3. Vientisumas; 4. Patikimumas. Terminas „skaitmeninis“ atsiradimą lietuviškoje informacinių technologijų terminologijoje įtakojo angliško žodžio „digital“ paplitimas įvairiose lietuvių kalbos vartojimo srityse. Autorius pritaria ir šiame skyriuje remiasi Rimvydo Laužiko, atlikusio terminų „skaitmeninis“ ir „elektroninis“ vartojimo informacinių technologijų terminologijoje mokslinį tyrimą, rezultatais, skelbiančiais, kad „nors labai dažnai terminai „elektroninis“ ir „skaitmeninis“ vartojami sinonimiškai, tačiau kai kalbame apie kompiuterinių skaitmeninių technologijų naudojimą, iš tikrųjų šie pavadinimai ir jų tariamas sinonimiškumas yra

²⁸ Laisvoji internetinė enciklopedija. Informacija. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015 m. kovo 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://lt.wikipedia.org/wiki/Informacija>

²⁹ Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksas. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015 m. kovo 11 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=319053&p_query=&p_tr2=

netikslus. „Elektroninis“ tai ne tas pat kas „skaitmeninis“. Žodis „elektroninis“ yra kur kas platesnės reikšmės. „Elektroniniais“ galime vadinti visas veiklas, duomenis ir informaciją, dokumentus, kuriems atlikti, peržiūrėti, sukurti ar visavertiškai nuskaityti yra būtina elektra ir elektros prietaisai (pavyzdžiui, magnetofonas, kompiuteris, vaizdo grotuvas). „Skaitmeninis“ vartotinas apibrėžiant veiklas ir duomenis, sukurtus vartojant skaitmeninę kodavimo technologiją, bei techninę ir programinę įrangą, skirtą darbui su skaitmeniniais duomenimis³⁰. Šiame skyriuje analizuojančiame kibernetinių nusikaltimų tyrimą autorius vartos terminą „elektroniniai duomenys“. Atsižvelgdamas į spartų technologijų vystymąsi, autorius mano, kad būtų tikslinga suformuluoti „elektroninių duomenų“ sampratą baudžiamojo proceso prasme. Tai būtų savotiškas orientyras kibernetinių nusikaltimų tyrimė, atskleidžiantis elektroninių duomenų esmę baudžiamojo proceso prasme. Lietuvos Respublikos elektroninio parašo įstatymo 2 str. 2 p. pateikia „elektroninių duomenų“ sąvokos išaiškinimą, skelbianti, kad „Elektroniniai duomenys (toliau – e. duomenys) – visi duomenys, kurie tvarkomi informacinių technologijų priemonėmis“³¹. Visgi, autoriaus nuomone, įstatymų leidėjo pateikta „elektroninių duomenų“ samprata stokoja išbaigtumo, neakcentuojami požymiai, kurie leistų išskirti „elektroninių duomenų“ sampratą baudžiamojo proceso kontekste. Tai laikytina e. duomenų samprata plačiąja prasme, kuri tuo pačiu yra išėities taškas formuluojant elektroninių duomenų sampratą baudžiamojo proceso prasme.

Autorius siūlo šią „elektroninių duomenų“ sampratą baudžiamojo proceso prasme. Elektroniniai duomenys baudžiamajame procese, tai programinės įrangos pagalba atlikti elektroninių duomenų tvarkymo veiksmai: rinkimas, užrašymas, grupavimas, kaupimas, redagavimas, kopijavimas, saugojimas, keitimas, persiuntimas, naudojimas, archyvavimas ir naikinimas, kuriais sukuriami, pakeičiami elektroniniai duomenys bendrąją prasme kibernetinėje erdvėje, esant elektros energijos tiekimui leidžiančiam funkcionuoti elektronei įrangai ar atskiriems jos komponentams ir po to vykstantis išsamus, visapusiškas elektroninių duomenų bendrąją prasme tyrimas įstatymo nustatyta tvarka įprastinių ir specializuotų taikomųjų programų pagalba turint tikslą - išskirti turinčius reikšmės nusikalstamos veikos atskleidimui ar nusikalstamos veikos buvimo požymių nustatymui elektroninius duomenis iš tyrimo objektu tapusios elektroninės įrangos. Ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, kriminalinės žvalgybos subjekto pareigūnas, siekdamas surasti elektroninius duomenis

³⁰ Rimvydas Laužikas. Diskucija Skaitmeninis ar elektroninis? //Knygotyra. 2008, Nr. 51, psl. 277-278.

³¹ Lietuvos Respublikos elektroninio parašo įstatymas. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. gruodžio 11 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/oldsearch.preps2?Condition1=105849&Condition2=>

baudžiamojo proceso prasme, turi žinoti kur ieškoti elektroninių duomenų atliekant tyrimą ir kas (kokie objektai) gali būti paimami tyrimo veiksmo metu. Suformuluota samprata elektroninių duomenų baudžiamojo proceso prasme nukreipia tyrimo veiksmą atliekančius pareigūnus prie saugančių elektroninius duomenis atmintinių, informacijos laikmenų.

Atkreiptinas dėmesys į atmintinių ir informacijos laikmenų išskyrimą į atskiras grupes. Pagal internetinį žodyną žodis „atmintinė“ informatikoje yra aiškinamas, kaip „adresuojamoji apdorojimo vieneto atminties erdvė ir visa kita komandoms vykdyti naudojama vidinė atmintis“³². Tai tiesiogiai suponuoja mintį, kad „atmintinė“ yra laikomas elektroninės įrangos tikslinės paskirties komponentas, kuris gali funkcionuoti tiek elektroninės įrangos kaip vieneto neatskiriama dalis, tiek gali būti prijungtas prie elektroninės įrangos vieneto ir elektroninius duomenis bendrąją prasmę išlaikantis ne tik elektroninės įrangos darbo metu, pvz., nešiojamojo kompiuterio atmintinėje, bet ir po jos išjungimo/atjungimo nuo elektros energijos tiekimo laikantis nustatytos procedūros. Apibendrinant galima teigti, kad atmintinė yra elektroninė įranga kurios tiesioginė paskirtis laikyti vartojant skaitmenine kodavimo technologija sukurtus elektroninius duomenis bendrąją prasmę apibrėžtą laikotarpį ir gali funkcionuoti kaip integruotas elektroninės įrangos komponentas (pvz. asmeninio kompiuterio kietasis diskas), ir kaip atskiras elektroninės įrangos vienetas (pvz., išorinis nešiojamasis kietas diskas). „Informacijos laikmena“ paaiškinimas skelbia, kad „tai materiali terpė skirta duomenims įrašyti.“³³. Informacinės laikmenos gali būti kompiuterinės ir nekompiuterinės. Pastarosioms galima priskirti ir informaciją įrašytą popieriuje, nesinaudojant kompiuterio ir jo periferinių įrenginių pagalba. Informacijos laikmenos klasifikuojamos į grupes remiantis įvairiais kriterijais. Pagal informacijos išsaugojimo pobūdį informacijos laikmenos galima suskirstyti į šias tris dideles grupes: 1. Magnetinės; 2. Magnetinės-optinės; 3. Optinės. Pvz., informacijos laikmenomis gali būti: perfokortos, mikrofilmai, optiniai diskai (CD, DVD, Blu-ray (BD) ir kt.), juostos, disketės, fotojuostelė, atmintukas/išorinė laikmena jungiama per universaliąją jungtį USB (angl. Universal Serial Bus) dar vadinamas USB flash drive, skaitmeninės vaizdo kameros ir skaitmeninio fotoaparato atminties kortelės, pvz. SD (angl. Secure digital), CF (angl. Compact Flash ir kt. pan.. Apibendrinant galima teigti, kad informacijos laikmena, tai įtaisas laikantis duomenis, sukurtus ne tik skaitmeninės kodavimo

³² Laisvoji internetinė enciklopedija. Atmintinė. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015 m. kovo 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://lt.wiktionary.org/wiki/atmintin%C4%97>

³³ Informacijos laikmena. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015 m. gegužės 6 d.]. Prieiga per internetą: <https://viensdutrys.wordpress.com/2011/03/21/informacijos-laikmenos/>

technologijos pagalba, galintis funkcionuoti tik jį sujungus ar kitaip leidus kontaktuoti su elektronine įranga, galinčia inicijuoti informacijos laikmenos veikimą.

IŠVADOS

Siūloma vartoti sąvokas „kibernetinė erdvė“, „kibernetiniai nusikaltimai“ kai yra kalbama apie nusikalstamas veikas padaromas erdvėje apjungiančioje telekomunikacinius, informacinius tinklus ir sistemas, elektroninę įrangą. Sąvoka „įranga“ yra platesnės reikšmės nei sąvoka „prietaisas“ ir apima ne tik patį prietaisą, bet ir kitą įrangą (įskaitant programinę įrangą, tinklus). Vartotinas terminas „elektroninė įranga“, kai yra tiriami kibernetiniai nusikaltimai (nusikalstamos veikos elektroninių duomenų ir informacinių sistemų saugumui).

Sąvokos „informacija“ nereikėtų painioti ar sutapatinti su sąvoka „duomenys“ vartojant ją baudžiamajame procese. Tai skirtingo lygmens ir hierarchijos reiškiniai. Terminas „elektroninis“ tai ne tas pat kas „skaitmeninis“. Žodis „elektroninis“ yra kur kas platesnės reikšmės. „Elektroninių duomenų“ sampratą baudžiamojo proceso prasme. Elektroniniai duomenys baudžiamajame procese, tai programinės įrangos pagalba atlikti elektroninių duomenų tvarkymo veiksmai: rinkimas, užrašymas, grupavimas, kaupimas, redagavimas, kopijavimas, saugojimas, keitimas, persiuntimas, naudojimas, archyvavimas ir naikinimas, kuriais sukuriama, pakeičiami elektroniniai duomenys bendrąją prasme kibernetinėje erdvėje, esant elektros energijos tiekimui leidžiančiam funkcionuoti elektrinei įrangai ar atskiriems jos komponentams ir po to vykstantis išsamus, visapusiškas elektroninių duomenų bendrąją prasme tyrimas įstatymo nustatyta tvarka įprastinių ir specializuotų taikomųjų programų pagalba turint tikslą - išskirti turinčius reikšmės nusikalstamos veikos atskleidimui ar nusikalstamos veikos buvimo požymių nustatymui elektroninius duomenis iš tyrimo objektu tapusios elektroninės įrangos. Informacijos laikmena, tai įtaisas laikantis duomenis, sukurtus ne tik skaitmeninės kodavimo technologijos pagalba, galintis funkcionuoti tik jį sujungus ar kitaip leidus kontaktuoti su elektronine įranga, galinčia inicijuoti informacijos laikmenos veikimą. Tinkamas terminologijos vartojimas tiriant nusikalstamas veikas elektroninių duomenų ir informacinių sistemų saugumui padeda išvengti painiavos tiek ikiteisminio tyrimo, tiek teismo nagrinėjimo metu iškilusių ginčų, kai vienas ir tas pats reiškinys, procesas, objektas yra įvardijamas net tame pačiame tyrime skirtingais žodžiais ir žodžių junginiais. Suformuluoti atskirų objektų, būtent: elektroninių duomenų, informacijos laikmenos, atmintinės apibrėžimai padės geriau suvokti atskirų objektų esmę baudžiamojo persekiojimo (ypač kriminalistinio) aspektu.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas, Vilnius: Saulelė. 2014.
3. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksas. Valstybės žinios. 2002, Nr. 37-1341.
4. Lietuvos Respublikos Elektroninių ryšių įstatymas. Valstybės žinios. 2011, Nr. 91-4327.
5. Lietuvos Respublikos Elektroninio parašo įstatymas. Valstybės žinios. 2000, Nr. 61-1827.
6. Lietuvos Respublikos Valstybinės kalbos įstatymas. Valstybės žinios. 1995. Nr. 15-344.
7. Lietuvos Respublikos Atliekų tvarkymo įstatymas. Valstybės žinios. 1998, Nr. 61-1726.
8. Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos ministro įsakymas „Dėl elektros ir elektroninės įrangos bei jos dalių tvarkymo taisyklių patvirtinimo“. Valstybės žinios. 2004, Nr. 141-5168.
9. Ancelis P., Aleksonis G., Bučiūnas G., ir kiti. Ikitiesminio tyrimo veiksmai baudžiamajame procese: vadovėlis. Vilnius: Mykolas Romeris universitetas, 2011.
10. Laužikas, Rimvydas. Diskucija Skaitmeninis ar elektroninis? //Knygotyra. 2008, Nr. 51.
11. Stračinskij Marius. Kompiuterinių nusikaltimų pėdsakai: samprata, rūšys ir jų susidarymo mechanizmas.//Jurisprudencija. 2006, Nr. 11 (89), p. 50-56.
12. Middleton B. Cyber crime field handbook. New York: Auerbach publication, 2002.
13. Strate, L.; Stephanie B. Gibson; Ronald L. Jacobson. Communication and cyberspace: social interaction in an electronic environment. 2 nd edition. New York: Hampton Press. 2002. 416 p.
14. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas /Lietuvių kalbos institutas. Redaktorių kolegija: Stasys Keinys (vyr. red.) ...[et.al.]. 4-asis leid. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2000.
15. Балашов Д. Н., Балашов Н. М., Маликов С. В. *Криминалистика*. Москва: Инфра-М, 2010.

USE OF TERMINOLOGY WHILE INVESTIGATING CRIMINAL ACTS RELATED TO THE SAFETY OF E-DATA AND INFORMATION SYSTEMS

Gediminas Buciuonas*

Prosecutor of Kaunas County prosecutor's Office

Summary

The paper deals with terminology usage in the investigation criminal acts targeting the security of electronic data and information systems. Every year the amount of cyber attacks against private and state institutions have been increasing. The presented data suggests the formation of a new threat, which many researchers and practitioners identify as „cyber crime“, „computer crime“, and „virtual crime“. This example revealed another area where the technological revolution of the 20th century brought certain confusion. It is an inappropriate use of terms in the area of information technology, where one and the same phenomenon, process or material object is identified in different terms and this causes confusion, miscommunication between practitioners and academics when it comes to criminal acts on electronic data and information system security investigations Author has analysed some term meanings and suggests explanations which can be used in the methodology of criminal act investigation with the aim to unify and summarize the terms and their definitions.

Keywords: cybercrime, electronic equipment, electronic data, database.

Dr. Gediminas Bučiūnas*, Kauno apygardos prokuratūra. Prokuroras. Mokslinių tyrimų kryptys: ikitiesminis tyrimas, diplomatinė teisė, nusikaltimų tyrimo metodologija, terorizmas, organizuotas nusikalstamumas.

Dr. Gediminas Buciuonas*, Kaunas regional prosecution office, prosecutor.

Research interests: pretrial investigation stage, diplomatic law, methodology investigation crimes, terrorism, organized crimes.

ŠAUNAMOJO GINKLO PANAUDOJIMO PRAKTIKA POLICIJOS VEIKLOJE 2014 METAIS

Viačeslav Čigrin*

**Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas-ACP
Telefonas (8-37) 303442,
Elektroninis paštas: cigrin@mruni.eu;*

Anotacija. Teisės normų privalomumui užtikrinti naudojama valstybės prievarta, nes ne visada užtenka naudoti moralės normų, viešosios nuomonės ar įsitikinimų. Turintys atitinkamus įgaliojimus pareigūnai įstatymų numatytais atvejais turi teisę panaudoti prievartą, kai būtina užkirsti kelią teisės pažeidimams, sulaukyti juos padariusius asmenis ir kitais atvejais, saugant bei ginant asmens, visuomenės, valstybės teisėtus interesus. Be to, pareigūnai, vykdydami savo tarnybos pareigas, turi teisę ginti ir savo gyvybę bei sveikatą. Šiais tikslais Lietuvos respublikos policijos veiklos įstatymas numato pareigūnų teisę turėti ir atitinkamose situacijose panaudoti šaunamąjį ginklą ir kitas fizinės ir psichinės prievartos priemones. Kadangi prievartos priemonių panaudojimas visais atvejais apriboja asmens, prieš kurį šios priemonės naudojamos, galimybę veikti pagal savo valią, asmens laisvę ribojančių priemonių naudojimas griežtai reglamentuotas įstatymo teisės normomis, paliekant pareigūnams diskrecijos teisę, pasireiškiančią tik švelnesnės prievartos formos pasirinkimu. Iš visų prievartos rūšių didžiausią pavojų asmeniui, prieš kurį naudojama prievarta, sukelia šaunamųjų ginklų naudojimas. Būtinumas panaudoti prievartą gali kilti įvairiose situacijose, pvz., jėga priverčiant asmenį įvykdyti teisėtą reikalavimą; atremiant pavojingą kėsiniimąsi; sulaukiant asmens, padariusi teisės pažeidimą ir vengiantį sulaikymo, stabdant automobilį ir kt. Todėl policijos pareigūnams išimtiniais atvejais tenka naudoti šaunamąjį ginklą. Straipsnyje pateikiami duomenys apie šaunamojo ginklo panaudojimo atvejus 2014 metais.

Pagrindinės sąvokos: šaunamasis ginklas, policijos pareigūnas, šaunamojo ginklo panaudojimas.

ĮVADAS

Teisės normomis sureguliuavus tam tikrus visuomeninius, ekonominius, socialinius ar kitus santykius šių teisės normų saugomos vertybės arba siekiami sukurti santykiai dažniausiai nebūna besąlygiškai naudingi visiems piliečiams arba socialinėms grupėms. Todėl teisė yra ne tik elgesio taisyklė, o visuotinai privaloma elgesio norma. Tačiau teisės privalomumas nėra visiškai imanentinis teisių ir pareigų vienovės požymis, nes nauda, moralės normos, viešoji nuomonė arba įsitikinimai dažniausiai nebūna pajėgūs užtikrinti teisės privalomumo visuotinumą. Tokiais atvejais teisės privalomumas užtikrinamas pasitelkiant į pagalbą valstybės prievartą¹. Turintys atitinkamus įgaliojimus pareigūnai turi teisę panaudoti prievartą, kai būtina užkirsti kelią teisės pažeidimams, sulaukyti juos padariusius asmenis ir kitais atvejais, saugant bei ginant asmens, visuomenės, valstybės

¹ Dambrauskienė G., Marcijonas A., Monkevičius E. Lietuvos teisės pagrindai. – Vilnius: Justitia, 2004.

teisėtus interesus. Įstatymų numatytais atvejais ir tvarka pareigūnams leidžiama naudoti psichinę ar fizinę prievartą, šaunamąją ginklą bei sprogstamąsias medžiagas². Švelniausia prievartos forma yra psichinė prievarta. Ji suprantama kaip įspėjimas apie ketinimą panaudoti fizinę prievartą, šaunamąjį ginklą bei sprogstamąsias medžiagas. Psichinei prievartai taip pat prilyginamas šaunamojo ginklo demonstravimas bei įspėjamieji šūviai. Fizinė prievarta suprantama kaip bet kokio pobūdžio fizinės jėgos bei kovinių imtynių veiksmų naudojimas, specialiųjų priemonių, t.y. lazdų, antrankių, surišimo priemonių, dujų, tarnybinių šunų, transporto priverstinio stabdymo bei kitų aktyvios ir pasyvios gynybos priemonių naudojimas. Pareigūnas turi tam tikrą diskreciją pasirinkdamas naudotinos prievartos būdą, tačiau ši diskrecija pasireiškia tik švelnesnės prievartos formos pasirinkimu³. Prievarta, dėl kurios gali būti sužalojamas kūnas arba kuri gali baigtis asmens mirtimi, gali būti naudojama tik tiek, kiek to reikia tarnybinei pareigai atlikti ir tik po to, kai visos įmanomos įtikinimo ar kitos priemonės nebuvo veiksmingos⁴.

Šalyje pakankamai dažnai policijos pareigūnai susiduria su situacijomis, kai transporto priemonių vairuotojai nepaklūsta teisėtiems reikalavimams sustabdyti transporto priemonės arba pasitraukia iš eismo įvykio vietos. Dažniausiai situacija, kai transporto priemonės vairuotojas nepaklūsta teisėtam policijos pareigūno reikalavimui sustabdyti transporto priemonę, sukelia pareigūnui neigiamas emocijas, ir būtent tokiais atvejais turi pasireikšti jo tvirtas charakteris, psichologinis, teisinis ir profesinis pasirengimas⁵. Teisės aktai, žinybinės instrukcijos numato visą eilę veiksmų, kuriuos būtina atlikti, siekiant sustabdyti nedrausmingą vairuotoją. Tai ir pranešimas visiems tuo metu patruliuojantiems policijos ekipažams apie nepaklūsusią reikalavimui sustoti transporto priemonę, galimų jos judėjimo krypčių užblokavimas, transporto priemonės persekiojimas nesukeliant pavojaus aplinkiniams, kitiems eismo dalyviams, persekiojantiems pareigūnams ir net pačiam pažeidėjui ar pažeidėjams. Tarnybinio šaunamojo ginklo panaudojimą reglamentuoja Policijos veiklos įstatymo 25 straipsnis⁶. Pirmoji jo dalis skelbia, kad policijos pareigūnas, kai kitos prievartos priemonės yra neveiksmingos, kaip išimtinę priemonę turi teisę panaudoti šaunamąjį ginklą.

² Lietuvos respublikos policijos veiklos įstatymas. Aktuali redakcija 2012-10-20.

³ Urmonas A. Pranevičienė B. Administracinės diskrecijos esmė ir diskrecijos kontrolės galimybės // *Jurisprudencija: mokslo darbai*. – Vilnius: LTU. T. 32(24). 2002 m.

⁴ Linkevičiūtė I. Administracinė diskrecija ir jos vertinimas teismų praktikoje. *Jurisprudencija: mokslo darbai*. – Vilnius: MRU. T. 5(83). 2006m.

⁵ Čigrin V. Šaunamojo ginklo panaudojimo policijos veikloje analizė. *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka*. 2013, (10) : 36-44.

⁶ Lietuvos respublikos policijos veiklos įstatymas. Aktuali redakcija 2012-10-20.

Trečiojoje šio straipsnio dalyje nurodoma, kad policijos pareigūnas turi teisę panaudoti šaunamąjį ginklą prieš transporto priemonę ir gyvūnus. Visiškai kitaip vertintina situacija, kuomet transporto priemonės vairavimas sukelia neabejotiną pavojų aplinkinių asmenų sveikatai ar gyvybei, kitų eismo dalyvių transporto priemonėms, padidinto pavojaus statiniams ir objektams, o kitokių priemonių sustabdyti transporto priemonės nėra arba jos išnaudotos ir neduoda reikiamo rezultato, policijos pareigūnas, laikydamasis visų atsargumo priemonių, turi teisę panaudoti šaunamąjį ginklą prieš tokią transporto priemonę⁷. Kai šaunamasis ginklas buvo panaudotas transporto priemonei sustabdyti, pareigūnas nedelsdamas privalo pranešti apie tokį tarnybinio ginklo panaudojimą. Nederėtų pamiršti, kad apie veikas, susijusias su rizika, kylančia panaudojant šaunamąjį ginklą, kalbama ir baudžiamajame įstatyme. BK 30 straipsnis apibrėžia profesinių pareigų vykdymą⁸. Pirmoji šio straipsnio dalis numato, kad asmuo pagal šį kodeksą neatsako už žalą, kurią padarė vykdydamas profesines pareigas, jeigu jis neviršijo įstatymų ar kitų teisės aktų nustatytų įgaliojimų. Tuo atveju, kai policijos pareigūno reikalavimui sustoti nepaklūsęs transporto priemonės vairuotojas savo tolimesniais veiksmais kelia akivaizdžią grėsmę (pavojų) kitų kelių eismo dalyvių ar kitų asmenų sveikatai, gyvybei ar turtui, padidinto pavojaus statiniams ir objektams, o kitokių priemonių sustabdyti transporto priemonės nėra arba jos išnaudotos ir neduoda reikiamo rezultato, policijos pareigūno veiksmai, panaudojant tarnybinį šaunamąjį ginklą tokiai transporto priemonei sustabdyti, vertintini, kaip būtinasis reikalingumas⁹ Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas (aktuali 2013-08-01 redakcija) numato atsakomybę už šį pažeidimą bei tiksliai nurodo, kaip turi būti stabdoma transporto priemonė¹⁰.

Straipsnio tikslas – apžvelgti policijos pareigūnų tarnybinio šaunamojo ginklo panaudojimo 2014 kalendoriniais metais atvejus.

Straipsnio uždaviniai:

- Apžvelgti šaunamojo ginklo panaudojimo tikslą ir objektą.
- Apžvelgti tarnybinio šaunamojo ginklo panaudojimo teisėtumą.
- Apžvelgti šaunamojo ginklo panaudojimo aplinkybės.
- Apžvelgti policijos pareigūnų šaunamojo ginklo panaudojimo dinamiką 2012-2014

m.m.

⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Nutartis Nr. 2K–304/2004.

⁸ Lietuvos respublikos baudžiamasis kodeksas. Aktuali redakcija 2013-07-13.

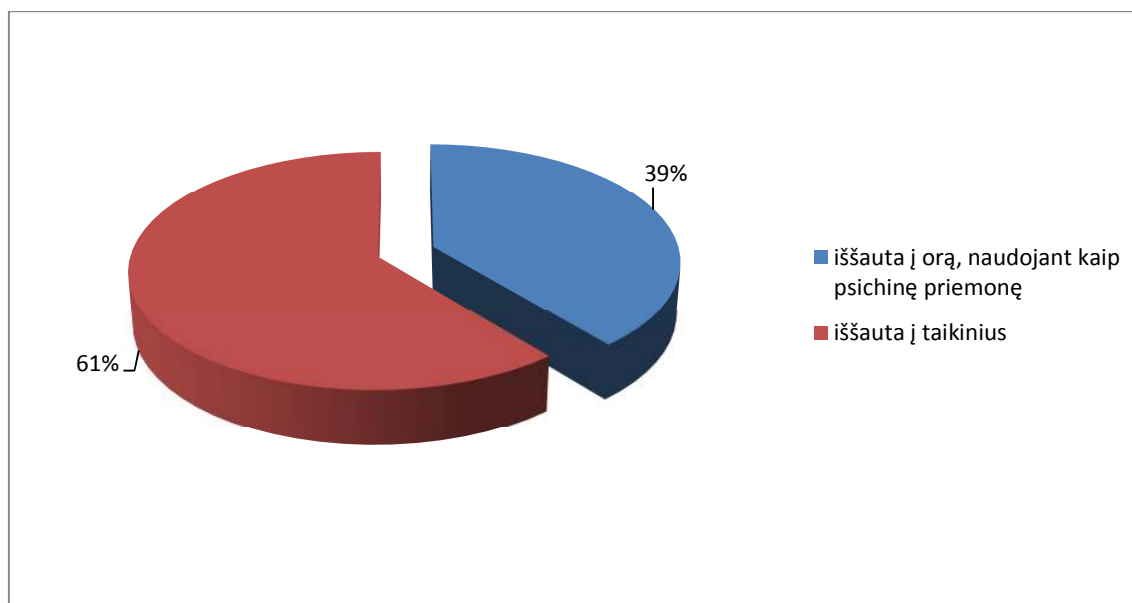
⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis Nr. 2K–565/1999.

¹⁰ Lietuvos respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas. Aktuali redakcija 2013-08-01.

Tyrimo metodai - mokslinės literatūros ir dokumentų analizės, statistinių duomenų analizės ir lyginamasis metodai.

APŽVALGOS REZULTATAI IR JŲ APTARIMAS

Apžvalgai buvo panaudota 19 tarnybinių patikrinimų medžiaga dėl policijos pareigūnų tarnybinio ginklo panaudojimo nuo 2014 metų sausio 18 dienos iki 2014 metų gruodžio 29 dienos. Pareigūnai naudojo tarnybinių ginklų gindamiesi, priverstinai stabdydami transporto priemones, sulaikydami asmenis. Viso per metus buvo iššauti 57 šūviai, iš jų 22 šūviai atlikti į orą, naudojant kaip psichinę prievartą (39%) (1 pav.).

1 pav. Policijos pareigūnų šaunamojo ginklo panaudojimo paskirstymas pagal šaudymo objektą.

Matome, kad policijos pareigūnai stengėsi nepiktnaudžiauti šaunamąsiais ginklais ir pagrinde juos naudojo kaip psichinę priemonę.

Pagrindines tendencijas per pastaruosius tris metus (2012-2014 m.) akivaizdžiai iliustruoja pateiktos statistinės duomenys 1 lentelėje ¹¹.

¹¹ Čigrin V. Šaunamojo ginklo panaudojimo policijos veikloje analizė. *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka*. 2013, (10) : 36-44.

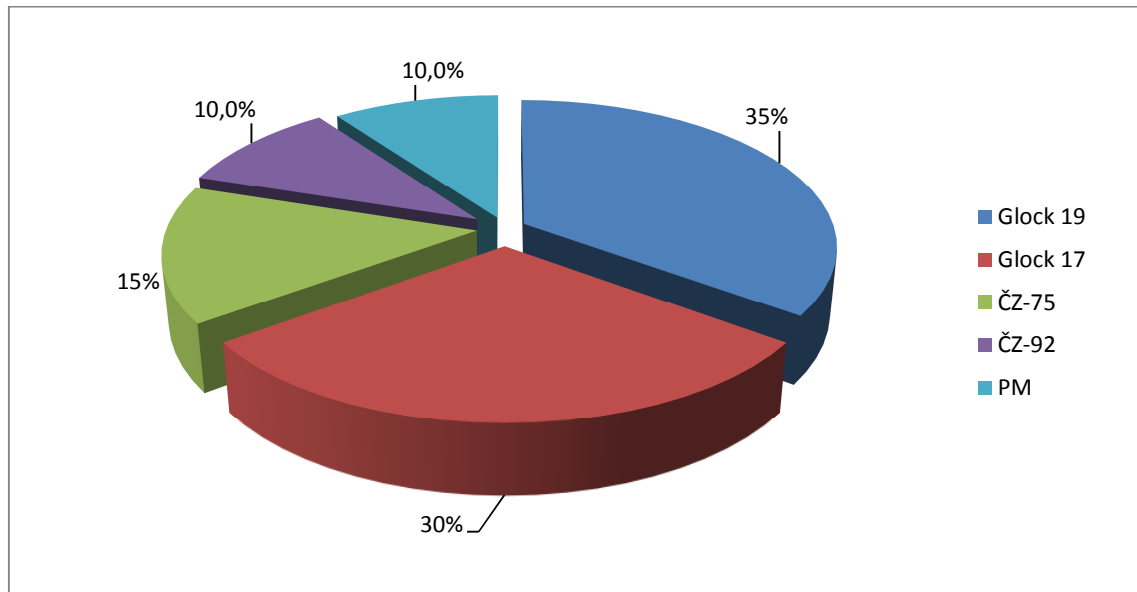
Čigrin V. Šaunamojo ginklo panaudojimo praktika policijos veikloje 2013 metais *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka*. 2014, (11) : 49-58.

1 lentelė. Policijos pareigūnų iššautų šūvių dinamika.

Šaudymo objektas	2012 m.		2013 m.		2014 m.	
	šūviai	%	šūviai	%	šūviai	%
Iššauta į orą	53	79	41	36	22	39
Iššauta į taikinį	14	21	73	64	35	61

Iš pateiktos lentelės matyti, kad yra iššautų šūvių mažėjimo tendencija, ypač paliginus 2013 m. ir 2014 m. Jeigu 2012 m. buvo iššauta 67 kartus, 2013 m.- 114 kartus, tai 2014 m. tik 57 kartus.

Policijos pareigūnai panaudojo tarnybinius ginklus - įvairių modelių pistoletus (2 pav.).

2 pav. Policijos pareigūnų panaudotų ginklų paskirstymas pagal modelius.

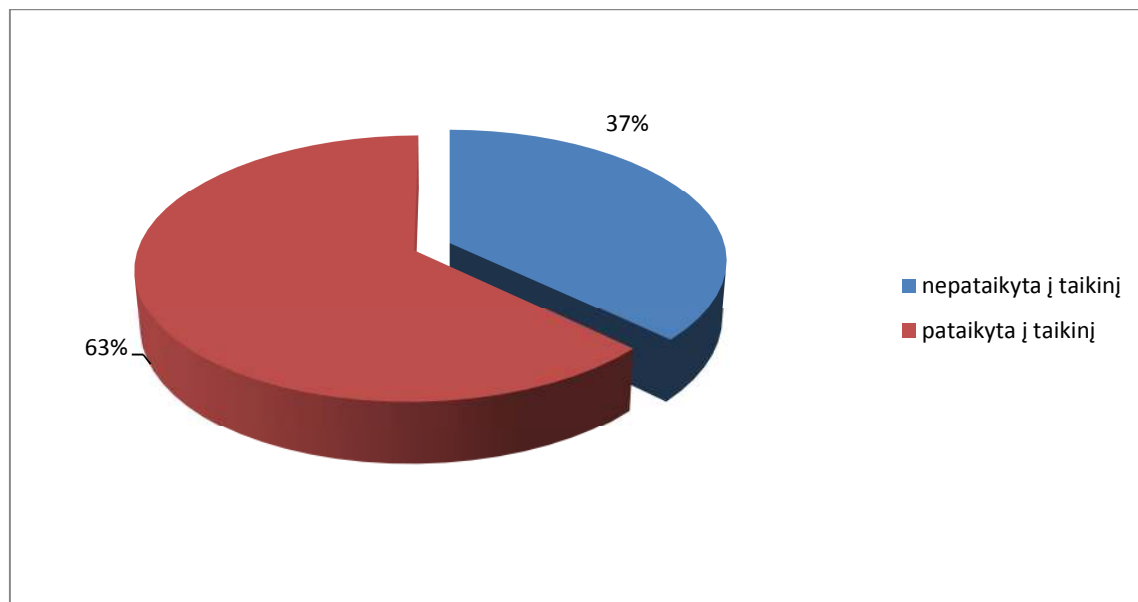
Policijos pareigūnai panaudojo 9 mm tarnybinius ginklus: pistoletus Glock 19 - 7 kartus (35%), pistoletus Glock 17 - 6 kartus (30%), pistoletus ČZ-75 - 3 kartus (15%), pistoletus ČZ-92 ir PM - po 2 kartus (po 10%). Per pastaruosius tris metus (2012-2014 m.) policijos pareigūnai savo veikloje panaudojo įvairių modelių tarnybinius pistoletus (2 lentelė).

2 lentelė. Policijos pareigūnų panaudotų ginklų paskirstymas per 2012-2014 m.m.

Ginklo modelis	2012 m.		2013 m.		2014 m.	
	atvejai	%	atvejai	%	atvejai	%
Glock 19	11	44,5	10	43	7	35
Glock 17	7	28,5	9	39	6	30
Glock 26	-	-	1	4,5	-	-
ČZ-75	2	9	1	4,5	3	15
ČZ-85	1	4,5	-	-	-	-
ČZ-92	-	-	-	-	1	10
PM	2	9	2	9	2	10
PSM	1	4,5	-	-	-	-

Per pastaruosius tris metus (2012-2014 m.) populiariausiais ginklais išlieka Glock 19 ir Glock 17 modelių pistoletai, rečiausiai panaudoti ČZ-85, ČZ-92 ir PSM modelių ginklai.

Šaudydami į taikinius (automobilių ratus, į pavojingus gyvūnus, į asmenį įtariama įvykdę nusikaltimą) policijos pareigūnai atliko 35 šūvius, pataikydami 22 kartus (63%) (3 pav.).

3 pav. Pataikytu šūviu paskirstymas.

Iš pateiktu duomenų matome, kad policijos pareigūnai šaudo pakankamai taikliai (63% pataikymu), turint omenyje, kad jie šaudė į judančius taikinius (važiuojančio automobilio ratus, bėganti šunį).

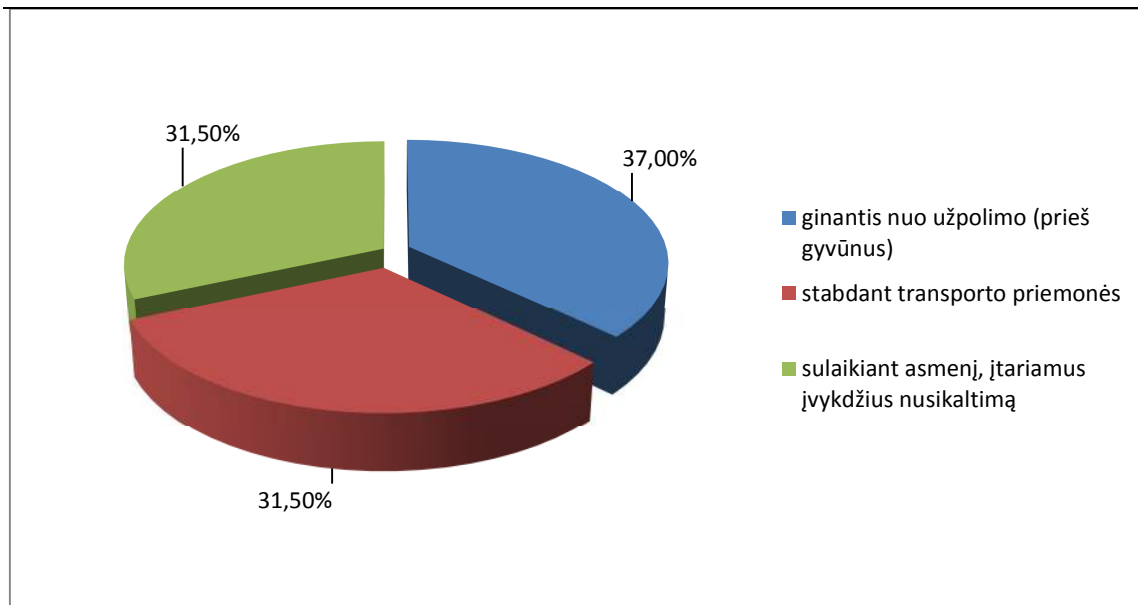
Pataikymu statistika per aptariamą 2012-2014 m.m. laikotarpį pateikta 3 lentelėje.

3 lentelė. Policijos pareigūnų pataikymo rezultatai

	2012 m.		2013 m.		2014 m.	
	šūviai	%	šūviai	%	šūviai	%
Pataikyta į taikinį	10	71	49	67	22	63
Nepataikyta	4	29	24	33	13	37

Policijos pareigūnų taiklumas per aptariamą laikotarpį nežymiai sumažėjo. Jeigu 2012 m. taiklumas siekė 71%, 2013 m.- 67%, tai 2014 m.- 63%.

Policijos pareigūnų tarnybinio ginklo tiriamuoju laikotarpiu panaudojimo priežastys pateiktos žemiau (4 pav.).

4 pav. Policijos pareigūnų tarnybinio ginklo tiriamuoju laikotarpiu panaudojimo priežastys.

Per 2014 m. Lietuvoje užregistruota 19 ginklo panaudojimo atvejai. Duomenų analizė parodė, kad 7 kartus (37% atvejų) tarnybinis ginklas buvo panaudotas ginantis nuo užpuolimo (prieš gyvūnus), po 6 kartus (31,50%) tarnybinis ginklas buvo panaudotas priverstinai stabdant transporto priemones bei sulaikant asmenis, įtariamus įvykdę nusikaltimą. Sulaikant asmenis tarnybinis ginklas buvo naudojamas tik įspėjimams šūviams, naudojant kaip psichinę prievartą.

Per pastaruosius tris metus (2012-2014 m.) pasikeitė tarnybinio ginklo panaudojimo priežastys (4 lentelė).

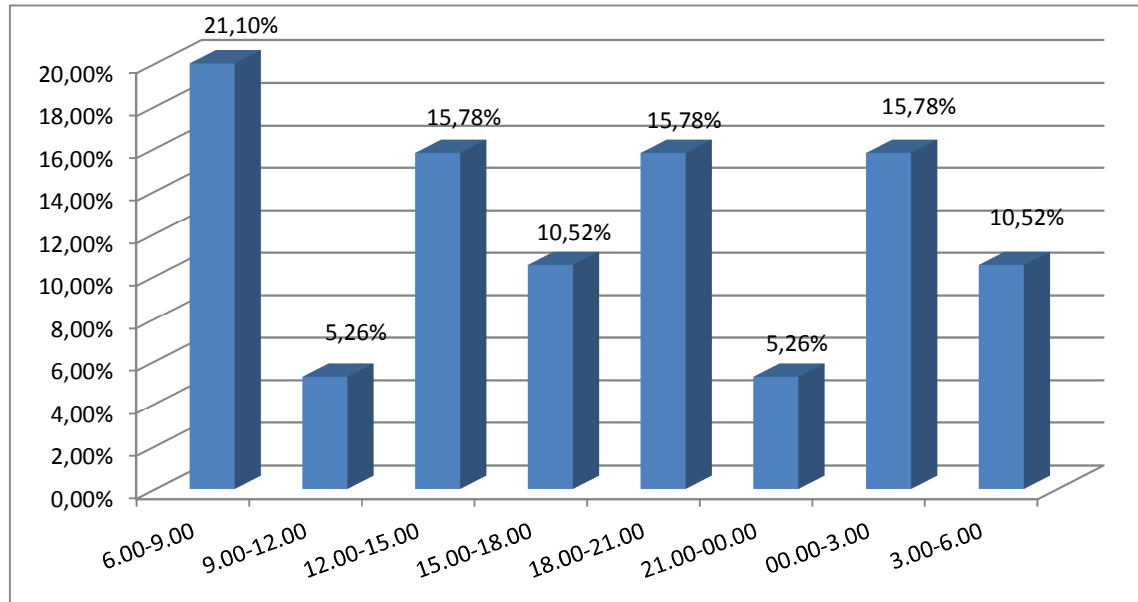
4 lentelė. Policijos pareigūnų tarnybinio ginklo 2012-2014 m. panaudojimo priežastys.

Panaudojimo priežastys	2012 m.		2013 m.		2014 m.	
	atvejai	%	atvejai	%	atvejai	%
Priverstinai stabdant transporto priemones	14	58	13	56,5	6	31,5
Sulaikant asmenis, įtariamus įvykdę nusikaltimą	5	21	1	4,3	6	31,5
Ginantis nuo užpuolimo (prieš gyvūnus)	5	21	9	39,2	7	37

Iš pateiktos 4 lentelės matyti, kad mažėja ginklo panaudojimas priverstinai stabdant transporto priemones. Jeigu 2012 m. iššauta 14 šūvių (58%), 2013 m. – 13 šūvių (56,5%), tai 2014 m. – 6 šūviai (31,5%). Tuo tarpu išaugo šūvių skaičius, sulaikant asmenis, įtariamus įvykdę nusikaltimą. 2012m. buvo iššauta 5 kartus (21%), 2013 m. – 1 kartas (4,3%), 2014 m.

– 6 kartus (31,5%). Ginantis nuo užpuolimo (prieš gyvūnus) ginklas 2012 m. panaudotas 5 kartus (21%), 2013 m. - 9 kartus (39,2%), 2014 m. – 7 kartus (37%).

Kalbant apie tikslinę ginklo panaudojimo galimybę ir tikslingumą reikia įvertinti ir paros laiką, kai buvo panaudotas ginklas (5 pav.).

5 pav. Policijos pareigūnų tarnybinio ginklo tiriamuoju laikotarpiu panaudojimo paros laikas.

Duomenys rodo, kad nuo 6.00 val. iki 9.00 val. ginklas panaudotas 4 kartus (21.10%), nuo 9.00 val. iki 12.00 val. - 1 kartą (5.26%), nuo 12.00 val. iki 15.00 val. - 3 kartus (15.78%), nuo 15.00 val. iki 18.00 val. - 2 kartus (10.52%), nuo 18.00 val. iki 21.00 val. - 3 kartus (15.78%), nuo 21.00 val. iki 00.00 val. - 1 kartą (5.26%), nuo 00.00 val. iki 3.00 val. - 3 kartus (15.78%), nuo 3.00 val. iki 6.00 val. - 2 kartus (10.52%). Matome, kad šviesios paros metu nuo 9.00 val. iki 21.00 val. ginklas buvo panaudotas 9 kartus (47%), nuo 21.00 val. iki 9.00 val. 10 kartų (53%).

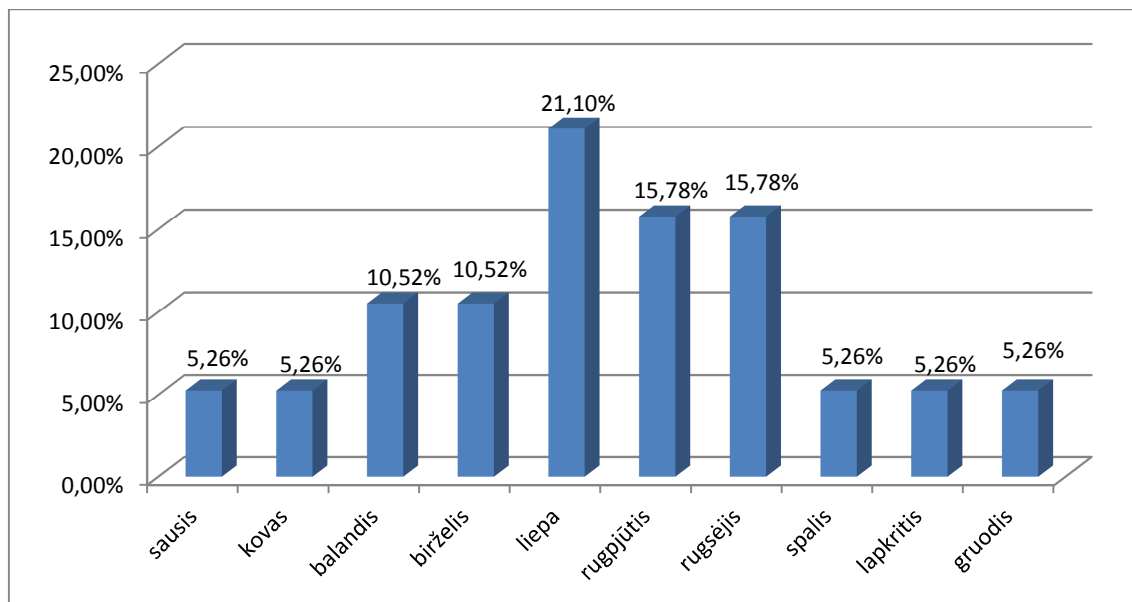
5 lentelė. Policijos pareigūnų tarnybinio ginklo panaudojimas pagal paros laiką.

Laikas	2012 m.		2013 m.		2014 m.	
	atvejai	%	atvejai	%	atvejai	%
Šviesiu paros metu nuo 9.00 val. iki 21.00 val.	14	58	13	57	9	47
Tamsiu paros metu nuo 9.00 val. iki 21.00 val.	10	42	10	43	10	53

Policijos pareigūnų tarnybinio ginklo panaudojimo statistika pagal paros laiką per 2012-2014 m. pateikta 5 lentelėje.

Išanalizavę 2012-2014 m. m. statistiką matome, kad švęsiu paros metu nuo 9.00 val. iki 21.00 val. 2012 m. ginklas buvo panaudotas 14 kartus (58%), 2013 m. – 13 kartus (57%), 2014 m. – 9 kartus (47%). Tamsiu paros metu nuo 9.00 val. iki 21.00 val. 2012 m. ginklas panaudotas 10 kartus (42%), 2013 m. – 10 kartus (43%), 2014 m. – 10 kartus (53%).

Ginklo panaudojimo atvejai pagal mėnesį pateikti žemiau (6 pav.).

6 pav. Ginklo panaudojimo atvejų paskirstymas pagal mėnesį.

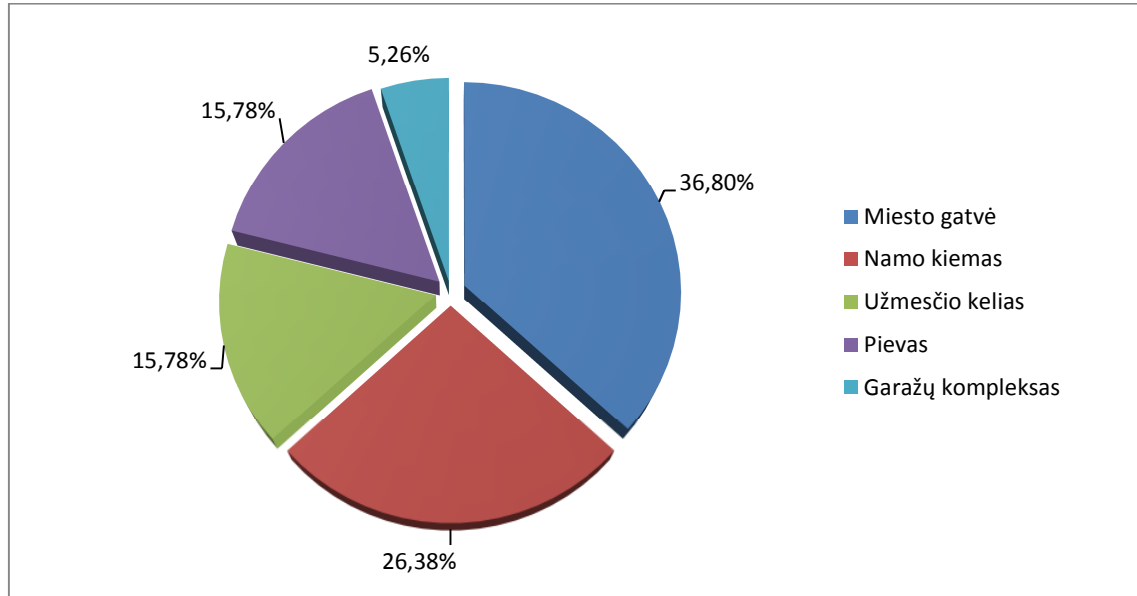
Kaip matome iš pateiktų duomenų daugiausiai ginklo panaudojimo atvejai buvo liepos mėnesį - 4 kartus (21.10%), rugpjūtį ir rugsėjį po 3 kartus (po 15.78%), balandį ir birželį po 2 kartus (po 10.52%), sausį, kovą, spalį, lapkritį ir gruodį ginklas buvo panaudotas po 1 kartą (po 5.26%), vasarį ir rugsėjį mėnesį ginklas nebuvo panaudotas nė karto. Policijos pareigūnų tarnybinio ginklo panaudojimo statistika pagal mėnesį per **2012-2014 m.** pateikta 6 lentelėje.

6 lentelė. Policijos pareigūnų tarnybinio ginklo panaudojimas pagal mėnesį.

Mėnuo	2012 m.		2013 m.		2014 m.	
	atvejai	%	atvejai	%	atvejai	%
Sausis	3	12	2	8,7	1	5,26
Vasaris	2	9	3	13	-	-
Kovas	3	12	2	8,7	1	5,26
Balandis	3	12	1	4,3	2	10,52
Gegužė	4	16	4	17,5	-	-
Birželis	1	4	2	8,7	2	10,52
Liepa	1	4	1	4,3	4	21,10
Rugpjūtis	2	9	3	13	3	15,78
Rugsėjis	-	-	-	-	3	15,78
Spalis	2	9	-	-	1	5,26
Lapkritis	2	9	4	17,5	1	5,26
Gruodis	1	4	1	4,3	1	5,26

Iš pateiktos 6 lentelės matyti, kad tarnybinio ginklo panaudojimas pagal mėnesį paskirstytas pakankamai tolygiai.

Duomenys pagal ginklo panaudojimo vietą pateikti 7 pav.

7 pav. Ginklo paskirstymas pagal panaudojimo vietą.

Per 2014 m. Lietuvos policija panaudojo šaunamąjį ginklą miestų gatvėse 7 kartus (36.80%), namo kieme 5 kartus (26.38%), užmiesčio kelyje 3 kartus (15.78%), pievoje 3 kartus (15.78%) ir 1 kartą garažų komplekse (5.26%). Policijos pareigūnų tarnybinio ginklo panaudojimo statistika pagal vietą per 2012-2014 m. pateikta 7 lentelėje.

7 lentelė. Policijos pareigūnų tarnybinio ginklo panaudojimas pagal vietą.

Laikas	2012 m.		2013 m.		2014 m.	
	atvejai	%	atvejai	%	atvejai	%
Miesto gatvė	11	48	7	30,5	7	36,8
Užmiesčio kelias	9	36	7	30,5	5	26,38
Namo kiemas	2	8	5	21,65	3	15,78
Pievas	1	4	3	13	3	15,78
Butas	1	4	-	-	-	-
Automobilių saugojimo aikštelė	-	-	1	4,35	-	-
Garažų kompleksas	-	-	-	-	1	5,26

Pagrindines tendencijas nagrinėjamu laikotarpiu akivaizdžiai iliustruoja pateikta statistinė 7 lentelė. Daugiausiai ginklas buvo panaudotas miesto gatvėse, 2012 m. – 11 kartus (48%), 2013 m. – 7 kartus (30,5%), 2014 m. – 7 kartus (36,8%). Užmiestyje 2012 m. ginklas panaudotas 9 kartus (36%), 2013 m. – 7 kartus (30,5%), 2014 m. – 5 kartus (26,38%). Namų kiemuose ginklas 2012 m. buvo panaudotas 2 kartus (8%), 2013 m. – 5 kartus (21,65%), 2014

m. – 3 kartus (15,78%). Pievose ginklas 2012 m. buvo panaudotas 1 kartus (4%), 2013 m. – 3 kartus (13%), 2014 m. – 3 kartus (15,78%).

IŠVADOS

Apibendrinant visų pateiktų tarnybinių patikrinimų medžiagą dėl policijos pareigūnų tarnybinio ginklo panaudojimo nuo 2014 metų sausio 18 dienos iki 2014 metų gruodžio 29 dienos visais atvejais ginklai buvo panaudoti teisėtai.

Viso per 2014 metus buvo iššauti 57 šūviai, iš jų 22 šūviai atlikti į orą, naudojant kaip psichinę prievartą (39%).

Savo veikloje policijos pareigūnai panaudojo 9 mm tarnybinius ginklus: pistoletus Glock 19 - 7 kartus (35%), pistoletus Glock 17 - 6 kartus (30%), pistoletus ČZ-75 - 3 kartus (15%), pistoletus ČZ-92 ir PM - po 2 kartus (po 10%).

Šviesios paros metu ginklas buvo panaudotas 9 kartus (47%), tamsios paros metu 10 kartus (53%).

Lietuvos policija panaudojo šaunamąjį ginklą miestų gatvėse 7 kartus (36.80%), namų kiemuose 5 kartus (26.38%), užmiesčio keliuose 3 kartus (15.78%), pievose 3 kartus (15.78%) ir 1 karta garažų komplekse (5.26%).

Tarnybinis ginklas buvo panaudotas ginantis nuo užpuolimo (prieš gyvūnus) 7 kartus (37.00%), priverstinai stabdant transporto priemones 6 kartus (31.50%) ir 6 kartus (31.50%) sulaikant asmenis, įtariamus įvykdžius nusikaltimą.

Policijos pareigūnų šaudymo įgūdžiai yra aukšto lygio - šaudant į judančius taikinius (automobilių ratus, į pavojingus gyvūnus) pataikymai sudarė 63%.

LITERATŪRA

1. Čigrin V. Šaunamojo ginklo panaudojimo policijos veikloje analizė. *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka*. 2013, (10) : 36-44.
2. Čigrin V. Šaunamojo ginklo panaudojimo praktika policijos veikloje 2013 metais *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka*. 2014, (11) : 49-58.
3. Dambrauskienė G., Marcijonas A., Monkevičius E. Lietuvos teisės pagrindai. – Vilnius: Justitia, 2004.
4. Linkevičiūtė I. Administracinė diskrecija ir jos vertinimas teismų praktikoje. *Jurisprudencija: mokslo darbai*. – Vilnius: MRU. T. 5(83). 2006m.
5. Saulius Greičius. Prievartos naudojimo įgyvendinant valstybės sienos apsaugos tarnybos funkcijas teisinio reguliavimo aspektai. *Jurisprudencija: mokslo darbai*. – Vilnius: MRU. T. 76(68). 2005m.
6. Urmonas A. Pranevičienė B. Administracinės diskrecijos esmė ir diskrecijos kontrolės galimybės // *Jurisprudencija: mokslo darbai*. – Vilnius: LTU. T. 32(24). 2002 m.

7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Nutartis Nr. 2K–304/2004.
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis Nr. 2K–565/1999.
9. Lietuvos respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas. Aktuali redakcija 2013-08-01.
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=453621
10. Lietuvos respublikos policijos veiklos įstatymas. Aktuali redakcija 2012-10-20.
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=435630
11. Lietuvos respublikos baudžiamasis kodeksas. Aktuali redakcija 2013-07-13.
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=453631

USE OF A FIREARM POLICE ACTIVITY ANALYSIS

Viačeslav Čigrin*

Mykolas Romeris University

Summary

Law is binding only to ensure the benefits are not always enough, morality, public opinion or belief, therefore legal binding ensured with the aid of state violence. Having the appropriate authority officials cases provided by law has the right to use force when necessary to prevent violations of law, to retain them in the persons and in other cases, protecting and defending individual, society, the State's legitimate interests. In addition, officials in the performance of their official duties, and shall have the right to defend your life and health. For these purposes, the law provides for the right to keep and officials in appropriate situations to use a firearm, and other physical and psychological coercion. As the use of coercive measures in all cases limits the person against whom the measure used, to act according to his will, personal freedom of restrictive measures is strictly regulated in the law, leaving the officers discretion, exerted only a less coercive forms of selection. Of all the species of greatest risk of violence against the person against whom force is used, causes the use of firearms. The need to use force can arise in various situations, for example. Strength, forcing a person to fulfil a legal requirement; braced dangerous attempt, apprehending a person of an offense and avoids arrest, stop the car and so on. Therefore, in exceptional cases, police officers have to use a firearm. This paper analyzes the use of firearms cases in 2014.

Keywords: firearm, a police officer, use of a firearm..

Viačeslav Čigrin*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedros lektorius. Mokslinių tyrimų kryptys: Visuomenės saugumas.

Viačeslav Čigrin*, Mykolas Romeris university Faculty of Public Security lecturer Department of State Border Protection Research interests: Public security.

IMPROVEMENT OF ELOQUENT SKILLS IN RHETORIC LECTURES

Rasa Dobržinskienė*

**Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedra
V. Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Tel. (8 37) 30 36 64
El. paštas rasa.dobrzinskiene@mruni.eu*

Annotation. From ancient times to the present day, the role of rhetoric has changed because social, political, economic, and even legislative environment was changing as well determining the formation of different public speaking. However, the main peculiarities of rhetoric remained unchanged. Therefore, the role of the speaker has changed as well. Despite this fact, the significance of public speaking did not degrade; on the contrary, it has increased and almost became a daily activity.

Students studying rhetoric in the program of Law and pre-trial process are required to fulfil the main needs including overcoming the fear of speaking in front of the audience and lack of confidence determined by doubts on linguistic correctness and expression. Frequent tasks of speaking in front of the audience on different topics help students to decrease the distrust, while frequent practice habituate them to peculiarities of public speaking and help to overcome difficulties.

Keywords: rhetoric, peculiarities of public speaking, obstacles of public speaking, students.

INTRODUCTION

Origin of rhetoric goes back to ancient times when Ancient Greece had developed this field of speaking, the apogee of which was then determined by political, trade and legal relations of society.¹ Current rhetoric is different because it is adapted to present realities considering different social relations of society, and political and legal system. Furthermore, rhetoric has extended affecting various sciences: music rhetoric, pedagogy rhetoric, legal rhetoric, etc. Now rhetoric is simply an art of persuasion used in various fields without which no public activity, including both written and spoken activities, could survive.

From ancient times rhetoric is also being used in legal doctrine. Then, when there were no procurators and lawyers, and when anybody had the right to accuse another person who had to defend himself/herself, the most important aspects of the court were to defend himself/herself and to prove his/her innocence. Eventually this job was taken by logographers, i.e. people who were writing defensive texts to accused person.² This could be considered as embryo of legal rhetoric which later developed into complex legal system in which the rhetoric itself have assumed the new meaning; however, the basis remained the same, i.e. to

¹ Зубанова, С.Г. Риторика, Москва, 2003, с. 7; Koženiauskienė, R. Juridinė retorika, Vilnius, 2005, p. 34.

² Зубанова, С.Г. Риторика, Москва, 2003.

help to defend or to learn to accuse properly. Surely, in these days legal system is determined by many laws regulating the activity of all bodies of law, therefore, rhetoric plays less important role. It is not enough to prepare eloquent and excellent speech as it has to be validated legally and reasoned by legislation.

In the studies of Law and pre-trial process, rhetoric is important by its original (to convince), legal (to justify and to reason) and modern (to induce) significance. The lawyer is required not only to be able to speak in public, but also do so without infringement, revelation of material of pre-trial investigation, etc.

Therefore, the **subject** of the research is rhetoric lectures studied in the programme of Law and pre-trial process.

The **objective** of this research is to discuss the essence of rhetoric to students studying Law and pre-trial process.

In order to reach the objective the following **tasks** were raised:

1. Discuss the importance of rhetoric to modern society.
2. Analyze the needs of the students and their importance when studying rhetoric.

Developing the field of rhetoric science, it is important to consider consistent patterns and peculiarities of each rhetoric direction associated with another field of science. One of such directions is legal rhetoric. Student expectations when studying rhetoric reveal particular patterns relevant while learning the art of speaking.

RHETORIC AND LAW IN MODERN SOCIETY

As it was mentioned before, now rhetoric is perceived differently than in ancient times. Currently it became a synonym of language, style and culture of behaviour. Rhetoric helps to form the concept of society's public life.³ Every person speaking in public is expected to express thoughts clearly, smoothly and expressively. It is hard to perceive that a person could not be able to do so both for objective and subjective reasons. Therefore, if this happens, he/she is being publicly criticized.⁴

As it was mentioned before, the importance and validity of rhetoric role in law goes back to ancient times. At first Greek logographers were only writing speeches to the citizens considering the nature of the case and an audience of judges, also age, education and character of the client, so clients only had to learn the speech by heart and say it before the

³ Bankauskaitė-Sereikienė, G. *Oratorystės menas*, Vilnius, 2003, p. 6.

⁴ <http://tv.lrytas.lt/?id=14153608631415114836>.

court. Surely, the case was always won by those whose eloquence was better because the speech could convince and affect judges who had no legislative preparation and were relying on the sense of justice. Eventually they formed the law, dogmas of law and legislation which in Greek was called *rheton* (lot. *justum*). Therefore, later those speakers, who were able not only to talk expressively, but also to creatively interpret and convince the audience of conditionality of then unshakeable legislative, were called by Greeks *rhetoricians*. Romans had translated this word to *orator*, and the technique of such persuasion was called *rhetoric*. Changing situation had determined the fact that other masters of eloquence, whose speeches hadn't been based on arguments, were being criticized and that way legal speeches slowly separated from speeches of philosophers, historians and poets.⁵ For oratory lawyer important things are reality and validity of facts used in order to prove the truth. Modern lawyers are not called orators; however, it is assumed that he/she must have a good eloquence, be able to justify his/her speech before the Court, etc.

Rhetoric is not seeking for orators in a present society because such people must have specific features in order to present their speeches expressively, freely and without any text. Furthermore, there is almost no place for orators to show off their eloquence. Present rhetoric is interactive, a person is waiting and willing for a feedback, and he/she is appealing to emotions; therefore, it determines the fact that a function of impact and persuasion overrides the function of convincing because it is not enough to only convince others. Consequently, rhetoric is called a part of mass communication theory, where communication is understood as intercourse and exchange of thoughts. The main form of such exchange is public speech. It is determined as a bilateral action; however, it is a specific form of spoken language, it is an organized communication, which can be interpreted as a contraposition to informal speech, personal (of two people) or interpersonal (of three and more people) intercourse.⁶ Consequently, now specifics of public speaking, its verbal and nonverbal aspects, psychological matters, measures affecting audience, etc. receive a particular focus. It is not enough to only present particular information; the presented information must be effective, it has to draw attention, must be presented in an interesting form, etc. Therefore, public speaking is noticeably removed from the original concept of rhetoric, when conviction and persuasion were only associated with the artistic expression of words, because now rhetoric gets closer to oral manipulation, and verbal and nonverbal suggestibility. Public speaking

⁵ Koženiauskiėnė, R. Juridinė retorika. Vilnius, 2005, p. 34–37.

⁶ Koženiauskiėnė, R. Retorika. Iškalbos stilistika. Vilnius, 2001, p. 43.

becomes a part of different fields. Originality of every field determines the change of public speech features.

NEEDS ANALYSIS OF STUDENTS STUDYING RHETORIC

Activity of lawyers is almost always public because they need to have wide contacts with people, to participate in hearings of the court and present press releases. Such communication requires the competence of communication. This competence is absolutely crucial to a modern person who is trying to find his/her place in knowledge society. It is particularly important to be able to communicate in a business like, political or social activity.⁷ Business language of the lawyers includes both rhetoric and legal aspects because it must satisfy the description of perfect speech, i.e. it has to prove, convince and explain. Consequently, the lawyer must know both the peculiarities of public speech and legal matters; therefore, legal public speech is complex by its content and structure. Speakers of such speeches must have or acquire many oratory features.

Do students studying Law and pre-trial process have such features? Such features are acquired only by few of them. Indeed, despite the tendency of public speaking to express own thoughts clearly and reasonably, many students identified the fear to speak in front of the audience as an obstacle. It is both paradoxical and not paradoxical. In Ancient Greece only people who had features required to orators were able to become ones. Today any person who has to say something or to communicate with somebody in public is required to be the orator. It is not known why students become paralyzed only by a thought of public speaking: is it the reaction of the audience, fear to stumble while speaking, lack of confidence in speech content or the thought to be seen by a lot of people. Fear of the audience is closely related to the lack of self-confidence. There is a two-side link between the lack of self-confidence and fear because the lack of self-confidence determines the accumulation of fear and the uprising fear affects confidence. Therefore, when a student is studying rhetoric, one of the challenges is not only to learn what to say and how to do it, but also how to do it in order to lose the fear of the audience. Fear of speaking is twofold: the real fear of the audience which paralyzes the speaker and is often preventing him/her from saying a single word and maybe even from standing in front of the audience, and the state of losing a *comfort zone* when the speaker experiencing stress has to decide to present his/her speech instead of sitting comfortably and listening to this speech as a member of the audience. Sadly, the first kind of fear cannot be

⁷ Bankauskaitė-Sereikienė, G. Oratorystės menas, Vilnius, 2003, p. 7.

eliminated by the learning of rhetoric because such fear comes from deep psychological barriers; however, the second kind of fear may be defeated while learning rhetoric. After all, one of the ways to defeat the fear of speaking is frequent experience. This could be acquired during rhetoric seminars which could be used for this kind of activity. One can also try psychological and physical exercises which help to relax before the speech, or try different strategies of speaking and listening involving already known and unknown given situations which can vary from official speech of congratulations to excuses for things he/she had done. Considering student abilities, it is possible to design situations where students would be able not only to acquire theoretical knowledge of rhetoric and to learn to apply it, but also would habituate to the listening and watching audience, and would see and perceive that the audience may be of different mood. Frequent accomplishment of individual tasks and tasks in pairs or in groups presented in front of the audience provide students with the possibility to acquire experience, to watch friends and together discuss seen advantages and disadvantages. Not less important are the tasks which reveal not only the importance of speaking, but also the essence of listening and ability to convey the information.

The second important aspect includes student expectations to learn to speak correctly and expressively. This need is closely related to the part of speciality language; however, during the rhetoric lectures teachers may also draw attention to the most frequent linguistic errors occurring in speciality language, especially if they are noticeably repeated while preparing linguistic tasks. Furthermore, each oral task allows teachers and students to discuss accentuation and pronunciation errors together with peculiarities of speaking timbre and loudness. Written tasks reveal not only linguistic correctness, but also the ability to enunciate thoughts smoothly, to associate paragraphs and to present the text written by the computer according to the intended formal requirements.

Particular efforts are needed when preparing written tests. The capability to scientifically justify own thoughts, to find and apply the scientific material or to carry out the research are the essential abilities not only for the learning to speak on general topics, but also for the capability to process information scientifically. One of the most difficult assignments of such task is to learn to systemize and associate the information collected from different sources, and to properly interpret it. This task develops the ability to search for information, to evaluate it responsively and to present it. The presentations of these tasks (preparation of accomplished task and oral presentation) also give students the ability to acquire skills helping to speak in front of the audience and to learn to present the accomplished works. This

task requires not only to be able to smoothly present scientific researches on a chosen topic, but also to know how to show own contribution, and to learn to represent oneself and the accomplished research. This is also associated with the ability to affect and convince of relevance of accomplished task.

Other needs while studying rhetoric included the ability to evaluate the speaker, ability to interest and motivate the audience by own speech, to separate manipulative means, to use it and apply it in own profession, to write defendant and defensive speeches, and to learn to speak more officially, formally and consistently. A part of these aspects might be revealed while preparing speeches which are presented orally. Other aspects, for example, the preparation of defendant and defensive speeches, are intended as individual tasks. These tasks help to reveal the ability to present the information officially, formally, consistently and, of course, reasonably and justly showing objective factors determining the particular evaluation of criminal situation. This task is already a part of legal rhetoric when one associates eloquence, legal matters and reasoning.

Therefore, considering the mentioned needs occurring while studying rhetoric in the study programme of Law and pre-trial process, it was noticed that primarily it is important to accept public speaking as one of many duties feeling responsibility and not giving it excessive prominence. Then the fear to speak in front of the audience will be minimized and there will be no need for worries. When there will be no worries, public speaking will become different and the speaker together with the audience will feel better. Then all of the attention is drawn to the things which are being said and to the content of the speech. When the speaker accomplishes this step, everything else will test speaker's erudition, knowledge of own work and duties improving linguistic competence and ability to reason and justify own thoughts.

CONCLUSIONS

After the discussion on the role of rhetoric in a modern society, its changes and adaptation considering different social, political and legal environment, it can be said that public speaking is an important part of everyday life. Not only orators have to be able to speak in public because today the function of the speaker is relevant to many. Therefore, a person might feel fear which occurs due to the lack of self-confidence, doubts about the reaction of the audience and things which will be said. This is also determined by changing role of the orator because now the speaker is not the person who only holds a monologue presenting it to

the listening audience. It is essential for the modern speaker to receive a feedback from the audience which determines the success of communication process.

Fear to speak in front of the audience was identified by students studying Law and pre-trial process as one of the obstacles. They lack self-confidence, they are afraid of uncertainty involving the audience and they are frightened by the fact that they do not know if they will be able to say everything in a way it was intended. Correctness of the speech, expression and other aspects which rise doubts and suppose the lack of self-confidence and confidence for own success are also important. Therefore, the purpose of rhetoric lectures is not only to teach what to say and how to do it, but also to teach how to conquer obstacles which prevent people from speaking in public. One of the main purposes of rhetoric tasks is speaking practices which help students to lose the lack of self-confidence and fear. Other features of speech deliverance including correctness, expression, reasoning, justification, etc. are developed as well.

REFERENCES

1. Bankauskaitė-Sereikienė, G. Oratorystės menas, Vilnius, 2003.
2. Be konkurso įdarbinta D. Barakauskos patarėja: „Viskas čiki“ [žiūrėta 2015-03-15], <http://tv.lrytas.lt/?id=14153608631415114836>.
3. Koženiauskienė, R. Juridinė retorika. Vilnius, 2005.
4. Koženiauskienė, R. Retorika. Iškalbos stilistika. Vilnius, 2001.
5. Зубанова, С.Г. Риторика, Москва, 2003.

IŠKALBOS ĮGŪDŽIŲ GERINIMAS RETORIKOS PASKAITOSE

Rasa Dobržinskiė*
Mykolas Romeris universitetas

Santrauka

Retorikos vaidmuo nuo antikos laikų iki šių dienų pakito, nes keitėsi socialinė, politinė, ekonominė, netgi teisinė aplinka, lėmusi kitokios viešosios kalbos radimąsi. Tačiau pagrindinės retorikos mokslo ypatybės išliko. Atsižvelgiant į tai, kito ir oratoriaus vaidmuo. Nepaisant to, viešojo kalbėjimo svarba ne sumenko, o dar labiau išsiplėtė, tapo kone kasdienė veikla.

Nuo antikos retorikos mokslu naudojasi ir teisės doktrina. Šiandien ginti, kitus įtikinti savo nekaltumu buvo vieni svarbiausių tuometinio teismo aspektų, kai dar nebuvo nei prokurorų, nei advokatų – kiekvienas galėjo kitą apkaltinti, o šis turėjo gintis. Ilgainiui atsirado logografai – žmonės, kurie rašė ginamuosius tekstus apkaltintiems žmonėms. Tai galima laikyti juridinės retorikos užuomazgomis, kurios vėliau išsirutuliojo į sudėtingą teisinę sistemą, kurioje ir pati retorika įgavo naujų prasmų, tačiau pagrindas išliko toks pats – padėti ginti arba išmokti tinkamai kaltinti. Be abejo, šiomis dienomis teisės sistema yra apibrėžta daugelio įstatymų, reglamentuojančių visų teisės organų veiklą, tad retorikai tenka menkesnis vaidmuo. Nepakanka parengti iškalbingą ir puikią kalbą, ją dar reikia pagrįsti ir juridiškai, kalba turi būti argumentuota teisės normomis.

Taigi straipsnio objektas yra retorikos dalyko studijos teisės ir ikiteisminio proceso programoje. Tikslas – aptarti retorikos dalyko svarbą studentams, studijuojantiems teisės ir ikiteisminio proceso programoje.

Dalykinė teisininkų kalba apima tiek retorinį, tiek juridinį aspektą, nes ji turi atitikti tobulos kalbos apibūdinimą: įrodyti, įtikinti bei išaiškinti. Vadinasi, reikia išmanyti ir viešosios kalbos ypatumus, ir teisinius dalykus, todėl viešoji juridinė kalba yra sudėtinga tiek turiniu, tiek struktūra. Jų sakytojams reikia turėti arba įgyti nemažai oratoriaus savybių. Ar tokiomis savybėmis pasižymi teisė ir ikiteisminį procesą studijuojantys studentai? Tik kai kurie.

Teisės ir ikiteisminio proceso studijų programos studentai viena iš viešojo kalbėjimo kliūčių įvardija būtent baimę kalbėti prieš auditoriją. Jie nepasitiki savimi, juos baugina nežinia dėl auditorijos, dėl to, ar jiems pavyks pasakyti viską taip, ką jie yra suplanavę. Taip pat svarbus veiksnys yra kalbos taisyklingumas, raiškumas ir kt. aspektai, dėl kurių kylančios abejonės vėlgi suponuoja nepasitikėjimą savimi ir savo sėkme. Taigi retorikos dalyko tikslas yra ne tik mokyti, kaip ir ką kalbėti, bet ir mokyti įveikti kalbėjimo kliūtis, kliudančias sakyti viešąsias kalbas. Vienas iš pagrindinių atliekamų retorikos užduočių tikslų yra kalbėjimo praktika, kuri ir padeda atsikratyti nepasitikėjimo, baimės. Kartu ugdomos ir kitos kalbų sakymo savybės: taisyklingumas, raiškumas, pagrįstumas, argumentavimas ir pan.

Pagrindinės sąvokos: retorika, retorika, viešojo kalbėjimo ypatumai, kliūtys sakant viešąsias kalbas, studentai.

Rasa Dobržinskienė*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: kalbos kultūra, specialybės kalbos kultūra, pragmatinė lingvistika, televizijos ir spaudos reklamų kalba.

Rasa Dobržinskienė*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Humanities, lecturer. Research interests: culture of language, professional language, pragmatic linguistics, language of advertisements and commercials.

LINGUISTIC LITERACY OF THE STUDENTS

Rasa Dobržinskienė*

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas 30310
El.paštas: rasa.dobrzinskiene@mruni.eu

Annotation . The issue of linguistic literacy is relevant to modern society both in Lithuania and in other countries. Literacy is perceived not only as the ability to write and read; it is also understood in a much wider context, i.e. as a competence of every person determining human development. However, the basis includes grammar, the knowledge of which determines the further development of linguistic literacy. So the **objective** of this article is to reveal the level of linguistic literacy of students studying in FPS MRU who left school one year ago before starting studying in the university. The sample of the research is 53 respondents who were filling the provided questionnaires anonymously. The research was carried out in 2014, i.e. one year after students had left schools. In order to carry out and analyze the research a *descriptive* method was used which is applied for the discussion of scientific basis of analyzed topic presenting the theoretic assessment of the situation; a method of *questionnaire survey* which allows to collect information about the linguistic literacy of respondents and its certain determining factors; *analytical* method which helps to analyze and discuss the collected information; a method of *arithmetical calculations* which reveals the arithmetic relation of collected data. The survey for students studying Law and Police Activities as well as Law and State Border Guard in Faculty of Public Security of Mykolas Romeris University has revealed that their linguistic literacy is not good and they make considerable amount of spelling and linguistic errors. Final examination and annual assessment of Lithuanian language sometimes do not reflect the outcomes of linguistic literacy; however, there are some coherencies.

Keywords: linguistic literacy, students, spelling errors, linguistic errors.

INTRODUCTION

Linguistic literacy¹ is a relevant modern issue both in Lithuania² and in other countries³. It is essential not only as a part of education and culture, but also as the retention of ethnic identity. After all, linguistic literacy demonstrates language as a live and respectable thing,

¹ Linguistic literacy should not be confused with basic literacy; in this article linguistic literacy is perceived as the ability to write, pronounce and express thoughts both in written and oral manner correctly; however, it is not analyzed as a general education.

² Daiva Vaišnienė: *Anglų kalba mielesnė nei sava*, <http://www.ve.lt/naujienos/visuomene/svietimas/daiva-vaishniene-anglu-kalba-mielesne-nei-sava-1175695/>; <http://www.15min.lt/naujiena/laisvalaikis/ivairenybes/vlkk-pirmininke-daiva-vaishniene-VLKK-pirmininke-Daiva-Vaishniene-„Kalba-kaip-aprangos-kodas-reikia-ismanyti,kas-kur-dera.“,kalba-kaip-aprangos-kodas-reikia-ismanyti-kas-kur-dera-61-484162;Kas-kaltas-del-menkstancio-raustingumo?>, <http://www.ziniuradijas.lt/naujiena/2014/09/08/kas-kaltas-del-menkstancio-raustingumo/36596> ir kt.; plg.: *EU high level group of experts on literacy*, http://ec.europa.eu/education/policy/school/doc/literacy-report_en.pdf; Penkiolikmečių raštingumas: Lietuva pasaulyje, *Švietimo problemos analizė*, 2008, Nr. 6 (26), http://www.egzaminai.lt/failai/3963_Penkiolikmečiu_raustingumas.pdf.

³ *Fighting Illiteracy in Germany*, <http://www.dw.de/fighting-illiteracy-in-germany/a-1471255-1,How-many-illiterate-adults-are-there-in-England?>, http://www.literacytrust.org.uk/adult_literacy/illiterate_adults_in_english;Work,SocietyandLifelongLiteracy.ReportoftheinquiryintoadultliteracyinEngland, http://shop.niace.org.uk/media/catalog/product/l/i/literacy_inquiry_-_exec_summary-web.pdf; *Let's get serious about adult literacy and numeracy*, https://ala.asn.au/wp-content/uploads/2011/02/LLN_paper.pdf ir kt.

and language is a basis of ethnic identity; when language dies, nation dies too.⁴ “It is necessary to understand that reading and writing is more than only the ability or capability. Literacy is associated with human self-respect, his/her activity and possibility to develop a particular personality, to become active citizen, employee or, finally, a good parent”.⁵ It shows that this issue is relevant to everybody from the youngest to the eldest country citizen because according to R. Miliūnaitė, “language, all the diversity in the world, is a unique creation of humankind which allows us to transfer culture, experiences and values of different nations and countries from one generation to another. Therefore, we have to treat it carefully and deliberately because inordinately drastic leaps and revolutions create a possibility of miscommunication between different generations and gaps in society development.”⁶ Language is the survival of the nation. Linguistic literacy includes many fields of the language, however, its organization and understanding of the language begins with the knowledge of spelling, punctuation and language rules. It demonstrates “how much a person perceives the system of the language, how much he/she automates spelling skills and how flexible he/she is in language usage for the expression of thoughts.”⁷

It is assumed that this is affected by information technologies: people using them are writing texts without using the traditional spelling and punctuation rules, they do not preserve coherent contexture of the text, and the concept of the sentence is disappearing because thoughts are written disconnectedly and they are not being connected to one single text. Such version is often presented by school teachers⁸; however, it is necessary to understand that our task is not to ignore new information technologies, but to learn ourselves and to teach others how to use it correctly. Even the general director of UNESCO Irina Bokova highlights that “literacy is much more than an educational priority – it is the ultimate investment in the future and the first step towards all the new forms of literacy required in the twenty-first century.”⁹ It should be borne in mind that the usage of information technologies is closely related to social

⁴ Plačiau žr. Crystal, D. Kalbos mirtis. Vilnius: Tyto Alba, 2005.

⁵ *1 iš 5 europiečių susiduria su skaitymo sunkumais*, http://ec.europa.eu/education/policy/school/doc/literacy-hlg-exec-sum_lt.pdf.

⁶ *Dėl prasto raštingumo – signalas apie rimtesnes problemas*, <http://www.delfi.lt/projektai/atgal-i-mokykla-ismaniai/naujienos/del-prasto-rastingumo-signalas-apie-rimtesnes-problemas.d?id=65527594#ixzz3WwAp2SUL>.

⁷ *Dėl prasto raštingumo – signalas apie rimtesnes problemas*, <http://www.delfi.lt/projektai/atgal-i-mokykla-ismaniai/naujienos/del-prasto-rastingumo-signalas-apie-rimtesnes-problemas.d?id=65527594#ixzz3WwBSCVnl>, Dobržinskienė, R. *Skolintos leksikos pinklės*, Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka, 2013, Nr. 9, [http://www.mruni.eu/kpf_dokumentai/fakultetas/Leidiniai/MRU_VSVT_\(9\)_2013-06-20.pdf](http://www.mruni.eu/kpf_dokumentai/fakultetas/Leidiniai/MRU_VSVT_(9)_2013-06-20.pdf).

⁸ Miliūnaitė, R. *Raštingumo problema interneto bendruomenės ir mokytojų akimis*. Kalbos kultūra, 2013, http://www.lki.lt/LKI_LT/images/Periodiniai_leidiniai/Kalbos_kultura/Straipsniai/086/KK_86_192_211_Miliunaite.pdf; Miliūnaitė, R. *Mokytojai apie informacinių technologijų poveikį mokinių raštingumui*. Bendrinė kalba (87), 2014, http://www.bendrinekalba.lt/straipsniai/87/Miliunaite_BK_87_straipsnis.pdf.

⁹ *Raštingumas XXI amžiui*, <http://unesco.lt/news/archives/1587>.

environment and communication peculiarities (direct communication is upstaged by interactive communication; it is also more entertaining to spend time playing computer games, listening to music and watching videos uploaded in various websites which usually are of a very low value, etc.); a significant role should also be imposed to educational system, especially programmes of primary and basic education, which should also include aspects of literacy formation implemented in schools considering the changes in modern society. After all, rules of Lithuanian grammar have not changed, and now the diversity of learning forms, compared with the period when Lithuania was a part of Soviet Union and in the first year of Independency, is notably richer and more interesting, we have modern means, furthermore, internet provides different dictionaries, books, etc. Considering the increasingly common issue of literacy in Lithuania, this article will include the analysis of knowledge in spelling and language culture gained before the speciality course of language in university of second year students studying Law and Police Activities as well as Law and State Border Guard in Faculty of Public Security of Mykolas Romeris University (hereafter FPS MRU). The article also includes certain aspects essential for the comparison of received error results: difference in the assessments provided by high school certificate and final examination of Lithuanian language, and the amount of language culture lessons in school. The latter factor is subjective because it is difficult to remember the correct amount of lessons; however, this factor helps to reveal that pragmatic provision of Lithuanian language basics in the school, i.e. how many lessons of language culture does the modern student remember having while learning in school because the amount written in programmes not always reflect the reality; furthermore, it is necessary to know how the student is assessing the knowledge he/she has gained because the given mark is only a statistical factor sometimes determined by success or misfortune, relationship with the teacher, etc.

Therefore, the **objective** of this article is to reveal the level of linguistic literacy of students studying in FPS MRU who left school one year ago before starting studying in the university.

In order to reach the objective the following **tasks** were set:

1. to discuss the relevance of linguistic literacy in modern society.
2. to analyze the results of spelling and language rule knowledge of students studying in FPS MRU.

The **subject** of the research is the linguistic literacy of students studying Law and Police Activities as well as Law and State Border Guard in MRU VSF.

The sample of the research is 53 respondents who were filling the provided questionnaires anonymously. The research was carried out in 2014, i.e. one year after students had left schools. This article does not analyze the linguistic literacy of students who had left schools earlier. Questionnaires had to be filled in 45 minutes (the time of one lesson); however, it was not enough for some students to answer eight information questions about the school leaving year, the amount of lessons, etc., and to correct 25 positions of linguistic errors and to fill in the 71 position of missing letters.

In order to carry out and analyze the research a *descriptive* method was used which is applied for the discussion of scientific basis of analyzed topic presenting the theoretic assessment of the situation; a method of *questionnaire survey* which allows to collect information about the linguistic literacy of respondents and its certain determining factors; *analytical* method which helps to analyze and discuss the collected information; a method of *arithmetical calculations* which reveals the arithmetic relation of collected data.

Received results presented in the article are **relevant** for the discussion about linguistic literacy because they show the knowledge of the part of Lithuanian students and gained basics of spelling and language rules essential for the future development of general literacy.

AMOUNT OF SPELLING ERRORS INDICATES THE LEVEL OF LITERACY

Spelling is a keystone of language which is usually gained in the school for life because after leaving the school it is no longer learnt. However, the importance of this keystone is never over. Spelling is important for the development of literacy, attainment of other competency, etc.

Questionnaire for students included certain sentences and students were required to fill in the missing letters and to write certain words together or separately (a total of 71 position). However, not all of the students managed to accomplish this task completely. Another thing which should be mentioned before the discussion of this task results is the fact that frequently enough students do not even read the sentence carefully, they write letters mechanically and do not pay attention to the context of the sentence or its semantic expression. This phenomena itself shows that people experience problems of focusing, they lack attention and do not want to think. Lack of focusing is especially common to the young generation which is only able to

accept short *facebook-like* information¹⁰. Undeveloped attention may become a serious lifelong problem and cause negative consequences especially when having a job which requires attention, thoroughness and analytical thinking.

Presented task included two clear fields of Lithuanian language word spelling: spelling of nasal letters and writing of words together or separately. There were also words representing a few trickier long and short vowels.

After the analysis of the task accomplished by respondents it was noticed that they were making mistakes when writing nasal letters or long and short vowels, and when writing words together or separately. The biggest amount of errors was 37 while the lowest amount of errors was 10 (in 71 position). It is not very easy to associate these results with assessments received before leaving the school because assessments of final Lithuanian language examination and Lithuanian language lessons given in the high school certificates of three students who made the biggest amount of errors in this task are quite different. One of the respondents who made the biggest amount of errors, i.e. 37–30 errors, was taking a school exam of Lithuanian language (his mark was 8) and four other students were taking the official exam of Lithuanian language receiving 22–52 percents. However, more apparent is the relation between marks of students who accomplished the task best. Three respondents who made the least errors, i.e. 10–12 errors, were taking the official exam of Lithuanian language and accordingly received 91, 70 and 51 percent; the assessment of Lithuanian language lesson given in the high school certificate for all three students is 9. Therefore, the situation of the research shows that results of Lithuanian language lessons and exam received before leaving school influence linguistic literacy; however, a certain percentage of a good exam mark should be associated with the factor of success and not knowledge.

Analyzing respondent errors, it was noticed that the most difficult words were *mokėsis*, *pagrasė*, *kogi*, which were written incorrectly respectively 36, 30 and 36 times. In the case of the first word majority of errors was done because students did not understand the meaning of the sentence (*Sosto įpėdinis sapnav_s, kad mok_sis dainuoti balsu*) and wrote letter which could not be assessed as error (the case is *mokysis*); however, it is difficult to explain other

¹⁰ Miliūnaitė, R. Raštingumo problema interneto bendruomenės ir mokytojų akimis. Kalbos kultūra. http://www.lki.lt/LKI_LT/images/Periodiniai_leidiniai/Kalbos_kultura/Straipsniai/086/KK_86_192_211_Miliunaite.pdf; Miliūnaitė, R. Mokytojai apie informacinių technologijų poveikį mokinių raštingumui. Bendrinė kalba (87), 2014. http://www.bendrinekalba.lt/straipsniai/87/Miliunaite_BK_87_straipsnis.pdf; *Kaip nori mokytis siuolaikiniai vaikai*, <http://www.vdu.lt/lt/kaip-nori-mokytis-siuolaikiniai-vaikai/>.

cases, e.g. *mokosis, mokšsis, mokėsis, mokąsis*. Incorrect spelling of other two words is mostly determined by ignorance or inaptitude to apply certain rules. Category of difficult words also includes word *ne* the spelling of which is different from the verb spelling if it is used in a sentence as a contradiction or objection, e.g. *Ne davė, o ėmė*. Again respondents did not understand the meaning of the sentence and out of habit were writing the word *ne* together with the verb.

28–20 times respondents made errors when writing letters in words *trūks, draskyti, pasiūs, lįsti, sudraskė* and when writing the following words together or separately: *ne laiku, kurgi, ne patenkinamai* (contradictory comparison), *ne be reikalo, vis dėlto, iš tikrujų, ne veltui, ne visada, neilgam*. A word *pasiūs* (which means *siuvinimas*), which is included to this group, may be distinguished because respondents confused it with the word *siųsti* (which means *siuntimas*).

When analyzing incorrectly spelled words, it is not wise to tentatively assess the ignorance or inaptitude of a certain rule because errors were made in words associated with different rules. Participle *išalusią* can also be included to this group of errors because there are two cases of incorrect letter writing, i.e. a wrong letter may be written in root or in ending; therefore every position and incorrect cases were assessed separately. If we would sum errors of both positions, this word would be a leader of a whole task.

Less difficult but not easy enough were the words *tįso, ištyso, vesiąs, (su) nepažįstamąja, išalusią, pasiskųsti, atsigrėžė, sąskrydyje, galandimas, siūsiu, surūgs, dygs, negąsdink, negrasink, jauniausiąją; visgi, argi, kitąkart, kuriądien, ne viską, vis tiek, ne bet kaip, nevisišškai, ne kiekvienas, tąsyk* (19–11 incorrect cases). Respondents were best familiar with the spelling of words *nejaugi, nesiryžo, atsigrėžiant, užtat, idėja, sugrįžęs, dėl to, vos ne vos, turbūt, suręsti, (su) nepažįstamąja* (position *j*), *sapnavęs, jauniausiąją* (ending position), *neima, mąstė, mažajame, ką nors, kokį nors, mąstė, mįslė*. These words were written incorrectly 10–1 times. No respondent made errors in the word *skęsta*. Therefore, as it was mentioned before, it is not wise to associate the understanding of the spelling of different words with individual rules because errors were made in spelling of different words, i.e. errors were made when writing nasal letters, long and short vowels, and when writing certain words together or separately. The distribution of errors is very different and unpredictable. It can be concluded that middle link of education do not maintain the entity of Lithuanian grammar teaching, and it seems that teachers do not provide learners with enough time for repetition of spelling topics and explanation of errors even in cases when errors are made

while teaching topics not associated with spelling. On the other hand, this research only highlighted the gaps of Lithuanian spelling highlighted by school teachers. Consequently, it is necessary to find solutions and apply certain methods for this problem instead of leaving it by saying that it is necessary to change the rules and to facilitate the spelling of Lithuanian grammar.

LINGUISTIC ERRORS MAKE A BIG GAP IN LITERACY

Student questionnaire also included 20 sentences where students had to find and correct linguistic errors. This task was more difficult and in order to accomplish it student needed to have a good knowledge of linguistic literacy. Sometimes teachers do not provide enough attention and time to language culture. Such tendencies were also reflected in respondent answers to question about how many lessons of language culture did they approximately have when attending school. Some of them could not even answer this question or wrote that they do not remember. Some respondents wrote that they did not have such lessons or that such lessons were taught very rarely. However, answers to the given question could be assessed as subjective; it is possible that respondents still learning in school did not really understand when and what kind of lessons were taught then and were simply learning things they were intended to. However, if pupils do not know what they are learning it is also a problem because language culture knowledge is really specific and it could be distinguished from spelling, punctuation or other fields of Lithuanian language. If pupils do not understand it, it will be difficult for them to study in higher education institution because many of them understand language course of speciality as a continuous learning of Lithuanian spelling and punctuation; therefore, conception of language rules and distribution of linguistic errors have to be explained starting with elementary conceptions.

Considering this situation, it was difficult for respondents to find and correct linguistic errors. Least amount of errors (9 errors) was made by 2 respondents. Actually it is not a good result because the same result was mentioned when discussing spelling errors; however, in that case the task included 71 incorrect position while this task included only 25 positions. Even the best respondents managed to accomplish only two thirds of the task. One of such respondents was also the best in spelling task. Other students who know Lithuanian spelling best were not so far behind as well. The most errors were done by the same respondents who made most errors in the first task. Some of them did not even accomplish or did not try to accomplish the task including language rules because they thought it is too difficult for them.

The biggest amount of errors was missed by the same respondent who had difficulties in spelling task: he made 24 errors or corrected irregular words and phrases incorrectly.

Almost no respondents understand that phrase *didelis ačiū* is used incorrectly: from all respondents this phrase was corrected properly only by two students. This phrase which is usually heard and used in a spoken language is substandard and should not be used. After all, when we are expressing gratefulness or courtesy, we do not measure the word *ačiū* and we do not say that it is big or small; therefore, we can just say *nuoširdžiai dėkojame, labai ačiū*, etc.

Most of the respondents thought that a phrase *iššaukiantis elgesys* which is also heard in a spoken language is correct; however, it does not call for anything because it is a semantism, i.e. a phrase used in an incorrect manner because it was meant to say that the behaviour was *netinkamas, provokuojantis, įžūlus*. It seems that people think that if you hear others saying it, it means that this word is used correctly.

Another interesting fact was noticed: even though it is known that the word *kornfleiksai* or phrases like *kas link, kas liečia* should not be used, it was difficult for students to correct them properly. Students were suggesting various similar, close substitutions and constructions; however, they rarely reflected the real meaning or correct linguistic expression of the word, i.e. word *kornfleiksai* was usually described as *sausis pusryčiai*, even though the real meaning is *kukurūzų dribsniai*. Incorrect loan-translation of the phrase *kas link* (in a sentence *Kas link mokslų, tai apie juos nenoriu nė girdėti*) was usually changed by phrases *kas apie mokslus, kalbant apie mokslus* and even by the same irregular phrase *kas dėl mokslų* instead of *apie mokslus nenoriu nieko girdėti*. Phrase *kas liečia* (in the sentence *kas liečia mano sąžinę, ji rami*) was understood similarly. Instead of the similar phrase *mano sąžinė yra rami* it was corrected by phrases of the same construction like *kas susiję su mano sąžine, kalbant apie sąžinę, kas dėl mano sąžinės*. However, these constructions should have been well learnt in schools because they are included in knowledge of general language, and they are necessary and essential when going deeper into the terminology of speciality language.

Excluding usual linguistic errors and errors that should be known and avoided by everybody, the questionnaire also checked more delicate knowledge of respondent linguistic literacy. There were some words which are used more rarely and are not very common. One of such words is *chaki spalva*. The research showed that truly only a small amount of students know (42 respondents made this error) that this word should not be used and almost nobody knew that the right Lithuanian equivalent to this word is *rusvai žalsva spalva*.

Substandard term of modern realia *organizeris* can also be included to this category. Majority of the students know that this word should not be used; however, not all of them know what equivalent should be used. There were various closer and further substitutions: *dienotvarkė*, *dienos planas*, *darbo knyga*, *darbo kalendorius*, *atmintinė*, etc., even though official Lithuanian terms are *užrašinė* or *dėklė*. Analogically students do not know how to change the incorrect loan-translation *gerbūvis*, which is so popular among older generation and which has different meanings. In the task sentence (*Šeimos gerbūvis priklauso ne tik nuo didelių pajamų, bet ir nuo tarpusavio sutarimo*) it had to be changed by equivalent *gerovė*. 37 respondents did not recognize these substandard words as errors. The same amount of students thought that a phrase *kaip taisyklė* is correct and did not change it by *paprastai*, *dažniausiai*, *kaip įprasta*, etc.

The phrase *prie ko čia aš* so often used by young people did not seem incorrect to respondents, the same as a word *markeris* (34 of the respondents did not recognise them as incorrect ones). Loanword *laptopas* was recognized as a word which should not be used; however, its Lithuanian equivalent is rarely used correctly, i.e. using pronominal form of the equivalent *nešiojamasis kompiuteris*. Knowledge of English language did not help respondents to understand and correct the word *preskonferencija* (= *spaudos konferencija*); however, declining Russian language did not prevent the understanding that phrases and words *to pasekoje* (= *dėl to, todėl*), *lygsvara* (= *pusiausvyra*), *kažkoks tai* (= *kažkoks*) are loanwords. Surprisingly the latter phrase was corrected by different word *nepažįstamas*; not only that, it was written incorrectly.

Considerably less students were making mistakes when correcting semantisms *pilnai* (= *visiškai*), *pašventusioms* (= *paskyrusioms*), *patalpintas* (= *išspausdintas*) and barbarism *bliuską* (= *palaidinę*); however, 24–21 respondents did not know that in Lithuanian language these words are used incorrectly.

The group of the clearest substandard Lithuanian words involves such words and phrases as *matomai*, *vedė save*, *ant tiek*, *savistoviai*, *pas save*. The latter was not corrected or corrected incorrectly by only 5 respondents. 9 respondents did not know the adverb *savistoviai* (= *savarankiškai*) and prepositional construction *ant tiek* (= *tiek, taip*), and 10 respondents did not know semantism *matomai* (= *matyti*) and loanword *vedė save* (= *elgėsi*). That shows that linguistic literacy and the sense of language are not good, only small amount of linguistic errors was recognised and not always students were able to correct them by the proper usage of Lithuanian equivalents.

Therefore, received results show that not all respondents have a satisfactory amount of Lithuanian language knowledge. These results prove that many students do not recognise linguistic errors and lack spelling skills. Lack of language basis may prevent students from the development of general literacy and personality. “Literacy is an essential competence of life which allows individual citizens to improve abilities of consideration, oral expression, critical thinking and empathy; it promotes personality development, increases self-confidence and identity perception, and motivates the versatile participation in digital and knowledge-based economy and society.”¹¹

CONCLUSIONS

In summary of the carried out research and general tendencies of linguistic literacy, it can be assumed that the issue of literacy is really relevant and essential to our present society. Linguistic literacy is declining and it shows not only worse knowledge of Lithuanian grammar, but also the tendency of societal literacy itself because when linguistic literacy becomes worse, general literacy and abilities to develop competency, to develop personality and to preserve ethnic identity successfully are also becoming worse. Accomplished research reveals the same problems of linguistic literacy highlighted by school teachers themselves: it is difficult to write nasal letters, to distinguish verb tenses and to apply spelling rules to certain verb tenses, to correctly write endings of pronominal forms, etc. It is complex to write some certain words together or separately and it is more complex to find and correct linguistic errors. However, these issues will continue because higher education institutions do not teach spelling and punctuation rules, and they concentrate on a wider concept of literacy associated with speciality terminology, importance of language statehood, etc.

REFERENCES

1. *(Ne)raštingumas – ne tik mokyklos rūpestis* [žiūrėta 2015-03-29], <http://www.gimtasizodis.lt/zurnalo-gimtasiz-zodis-2014-m-projektas>.
2. *I iš 5 europiečių susiduria su skaitymo sunkumais* [žiūrėta 2015-04-13], http://ec.europa.eu/education/policy/school/doc/literacy-hlg-exec-sum_lt.pdf.
3. Crystal, D. *Kalbos mirtis*. Vilnius: Tyto Alba, 2005.
4. *Daiva Vaišnienė: Anglų kalba mielesnė nei sava* [žiūrėta 2015-04-09], <http://www.ve.lt/naujienos/visuomene/svietimas/daiva-vaisniene-anglu-kalba-mielesne-nei-sava-1175695/>.

¹¹ *(Ne)raštingumas – ne tik mokyklos rūpestis*, <http://www.gimtasizodis.lt/zurnalo-gimtasiz-zodis-2014-m-projektas>.

5. *Dėl prasto raštingumo – signalas apie rimtesnes problemas* [žiūrėta 2015-04-10], <http://www.delfi.lt/projektai/atgal-i-mokykla-ismaniai/naujienos/del-prasto-rastingumo-signalas-apie-rimtesnes-problemas.d?id=65527594#ixzz3WwAp2SUL>.
6. Dobržinskienė, R. *Skolintos leksikos pinklės*, Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka, 2013, Nr. 9, [http://www.mruni.eu/kpf_dokumentai/fakultetas/Leidiniai/MRU_VSVT_\(9\)_2013-06-20.pdf](http://www.mruni.eu/kpf_dokumentai/fakultetas/Leidiniai/MRU_VSVT_(9)_2013-06-20.pdf).
7. *EU high level group of experts on literacy* [žiūrėta 2015-04-14], http://ec.europa.eu/education/policy/school/doc/literacy-report_en.pdf.
8. *Fighting Illiteracy in Germany*, <http://www.dw.de/fighting-illiteracy-in-germany/a-1471255-1>.
9. *How many illiterate adults are there in England?* [žiūrėta 2015-04-13], http://www.literacytrust.org.uk/adult_literacy/illiterate_adults_in_england
10. *Kaip nori mokytis šiuolaikiniai vaikai* [žiūrėta 2015-04-13], <http://www.vdu.lt/lt/kaip-nori-mokytis-siuolaikiniai-vaikai/>.
11. *Kas kaltas dėl menkstančio raštingumo?* [žiūrėta 2015-04-14], <http://www.ziniuradijas.lt/naujiena/2014/09/08/kas-kaltas-del-menkstancio-rastingumo/36596>.
12. *Let's get serious about adult literacy and numeracy* [žiūrėta 2015-04-14], https://ala.asn.au/wp-content/uploads/2011/02/LLN_paper.pdf.
13. Miliūnaitė, R. *Mokytojai apie informacinių technologijų poveikį mokinių raštingumui*. Bendrinė kalba (87), 2014, [žiūrėta 2015-03-29], http://www.bendrinekalba.lt/straipsniai/87/Miliunaite_BK_87_straipsnis.pdf.
14. Miliūnaitė, R. *Raštingumo problema interneto bendruomenės ir mokytojų akimis*. Kalbos kultūra, 2013, [žiūrėta 2015-03-28], http://www.lki.lt/LKI_LT/images/Periodiniai_leidiniai/Kalbos_kultura/Straipsniai/086/KK_86_192_211_Miliunaite.pdf.
15. Penkiolikmečių raštingumas: Lietuva pasaulyje, *Švietimo problemos analizė, 2008, Nr. 6 (26)* [žiūrėta 2015-04-10], http://www.egzaminai.lt/failai/3963_Penkiolikmečiu_rastingumas.pdf.
16. *Raštingumas XXI amžiui* [žiūrėta 2015-04-12], <http://unesco.lt/news/archives/1587>.
17. *VLKK pirmininkė Daiva Vaišnienė: „Kalba kaip aprangos kodas – reikia išmanyti, kas kur dera.“* [žiūrėta 2015-04-10], <http://www.15min.lt/naujiena/laisvalaikis/ivairenybes/vlkk-pirmininke-daiva-vaisniene-kalba-kaip-aprangos-kodas-reikia-ismanyti-kas-kur-dera-61-484162>.
18. *Work, Society and Lifelong Literacy. Report of the inquiry into adult literacy in England*, [žiūrėta 2015-04-13], http://shop.niace.org.uk/media/catalog/product/l/i/literacy_inquiry_-_exec_summary-web.pdf.

STUDENTŲ KALBINIS RAŠTINGUMAS

Rasa Dobržinskienė*

Mykolas Romeris universitetas

Santrauka

Kalbinio raštingumo problema aktuali šių dienų visuomenei tiek Lietuvoje, tiek kitose šalyse. Raštingumas suvokiamas ne tik kaip gebėjimas rašyti ir skaityti, bet daug plačiau – kaip kiekvienos asmens kompetencija, lemianti žmogaus tobulėjimą. Be to, jis svarbus yra tautinio identiteto veiksnys. Juk kalba lemia tautos išlikimą. O kalbos pagrindą sudaro kalbos gramatikos žinios, kurių išmanymas ir lemia tolesnį kalbinio raštingumo vystymąsi.

Nepaisant raštingumo plačios sampratos, jis prasideda nuo kalbos normų išmokimo ir jų paisymo tiek rašant, tiek šnekant. Lietuvių raštingumas tampa vis didesne problema. Tai lemia keletas priežasčių. Viena iš jų, bet ne pagrindinė, yra informacinės technologijos. Socialinė aplinka, lietuvių kalbos mokymo programos mokyklose yra svarbu taip pat.

Straipsnio tikslas – įvertinti studentų kalbinį raštingumą. Uždaviniai yra aptarti kalbinio raštingumo aktualumą šių dienų visuomenėje ir išanalizuoti studentų rašybos ir kalbos normų išmanymo rezultatus

Atsižvelgiant į egzistuojančią problemą, nuspręsta apžvelgti MRU Viešojo saugumo fakulteto studentų kalbinį raštingumą. Tyrime dalyvavo MRU VSF Teisė ir policijos veiklos bei teisės ir valstybės sienos apsaugos studijų programų 53 studentai, kurie užpildė klausimynus ir atliko užduotis: turėjo įrašyti tinkamas praleistas žodžiuose raides, parašyti kartu arba atskirai tam tikrus žodžius bei surasti ir ištaisyti kalbos klaidas. Atlikus apklausą, paaiškėjo, jog jų kalbinis raštingumas nėra geras, daroma nemažai rašybos ir kalbos klaidų. O baigiamojo lietuvių kalbos egzamino ir metinis lietuvių kalbos dalyko įvertinimai ne visada atitinka kalbinio raštingumo rezultatą, tačiau sąsajų galima rasti.

Respondentai padarė nemažai klaidų atlikdami pateiktas užduotis. Daugiausia padarytos 37 klaidos, mažiausiai – 10 klaidų iš 71 pozicijos. Pastebėtina, kad tyrimo rezultatai sutapo su moksleivių kalbinio raštingumo tyrimo rezultatais, daromos tų pačių tipų klaidos: sudėtinga rašyti nosines raides, atskirti veiksmažodžių laikus ir atitinkamų laikų veiksmažodžiams pritaikyti rašybos taisykles, tinkamai įrašyti įvardžiutinių formų galūnes ir pan. Taigi tai rodo, kad reikia rasti metodus, kurie padėtų geriau įsisavinti ir suvokti tam tikrus rašybos dalykus. Dar opesnė problema – kalbos normų suvokimas. Pagal respondentų atsakymus galima suprasti, kad ne visada mokyklose kalbos kultūrai skiriama pakankamai dėmesio ir laiko. Tai rodo ir rezultatai: mažiausiai – devynias klaidas – padarė tik 2 respondentai.

Apibendrinus atliktą tyrimą ir bendras kalbinio raštingumo tendencijas šalyje, galima teigti, jog raštingumo problema tikrai yra aktuali ir svarbi šių dienų visuomenėje. Kalbinis raštingumas menksta ir tai rodo ne tik prastesnes lietuvių kalbos gramatikos žinias, bet ir pačią visuomenės raštingumo tendenciją – prastėjant kalbiniam raštingumui, prastėja ir bendrasis raštingumas, galimybės sėkmingiau plėtoti kompetencijas, ugdyti asmenybę, išsaugoti tautinį identitetą.

Pagrindinės sąvokos. Kalbinis raštingumas, studentai, gramatikos klaidos, kalbos klaidos.

Rasa Dobržinskienė*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: kalbos kultūra, specialybės kalbos kultūra, pragmatinė lingvistika, televizijos ir spaudos reklamų kalba.

Rasa Dobržinskienė*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Humanities, lecturer. Research interests: culture of language, professional language, pragmatic linguistics, language of advertisements and commercials.

POTENTIAL THREATS TO LITHUANIA NATIONAL SECURITY AND CRITICAL ISSUES FOR STATUTORY OFFICERS' EDUCATION

Antanas Janušauskas*

**Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas (8~37) 303668
El. paštas: antanasjanusauskas@mruni.eu*

Annotation. This study intends to provide a descriptive-analytical inventory of models and policies that Lithuania are using with regard to recruitment, selection and training of statutory officers. For statutory officer ranks, it is compulsory that the applicant have a diploma from a university or a diploma recognized by the Lithuanian state in case they have graduated from a university outside Lithuania. While the idea of university education for statutory officers was first proposed many years ago, there is still no consensus about what officer's professionalism actually means. While the idea of university education for statutory officers is supported by both police and state border guard managers and academics, in principle, the body of knowledge in policing is still being developed. The situation in the world is characterized by a dynamic transformation of the system of international relations. Russia is in a war state against Ukraine now. Practically Russia is in a state of war against Europe. It is a very important in aspect of Lithuanian national security. The primary interests of the Republic of Lithuania are: viability of NATO and the EU, security, democracy and welfare of all states of the Euro-Atlantic community. The external risks, dangers and threats which must be given particular attention by the institutions ensuring national security are as follows: economic and energy dependence (energy, transport, finances and crediting); crime and shadow economy, international organized crime and other cross-border crimes – human trafficking, smuggling, illicit trade in drugs, arms, dual-use items, money laundering, illegal immigration, cyber-crime and other criminal acts. The police and state border guard officers must be professional in order to do their tasks professionally. The article strives to disclose the higher statutory officer's education at the Faculty of Public Security Mykolas Romeris University in Lithuania. The trends and developments in higher state border guard officer's education in Lithuania have generally confirmed the principal challenges identified in the Bologna Declaration – standardizes and integrates the Lithuanian education in the European Higher Education Area. This paper is part of a larger study into university education for the police and state border guard officer's managers and presents the preliminary findings of the study.

Keywords: statutory officer, education, national security.

INTRODUCTION

Society and the media are quick to notice the faults of statutory officers and advance them as a lack of professionalism, integrity, and morality. The dissolution of the Soviet Union -- which started with the failed coup of August 1991 and was formalized in December of that year -- has fundamentally transformed the European security setting. Whereas past decades of Cold War were dominated by concerns about a massive invasion by the Warsaw Pact and global thermonuclear war, Western policy-makers are now worried about a myriad of less tangible threats to their security. According to a well-known truism, the first victim of war is

truth. Nevertheless, since there are different wars and different societies, truth follows a variety of trajectories until it is established as dominant historical view. To start a war is a difficult choice for any government. Governments are naturally interested in proving that their decision was right and that the threat they claimed led to the war existed and left them no other choice. Lithuanian President Dalia Grybauskaitė in the European Council meeting (Bruxelles, 30 August 2014) told reporters: *“It is the fact that Russia is in a war state against Ukraine. That means it is in a state of war against a country which would like to be closely integrated with the EU. Practically Russia is in a state of war against Europe”*. It is a very important in aspect of state national security. Using the framework of international agreements, there must be effective collaboration with foreign states and their law-enforcement and special agencies, and also with international organizations tasked with fighting terrorism. Broad use must be made of international experience of dealing with this phenomenon and there must be a well-coordinated mechanism for countering international terrorism, closing all available routes for illicit weapons and explosives within the country and preventing their import from abroad¹.

The priorities and tasks of implementation of national security policy create conditions for consistent implementation of the goal of national security policy as established in the Law on the Basics of National Security, namely, through the concerted efforts of the State and its citizens, to develop and strengthen democracy, to ensure the safe existence of the Nation and internal and external security of the State, to deter any potential aggressor and to defend the independence, territorial integrity and constitutional order of the State of Lithuania. The Republic of Lithuania perceives its national security as preservation of national security interests. National security of the Republic of Lithuania is a constituent part of the indivisible security policy of the North Atlantic Treaty Organization (hereinafter referred to as NATO) and the European Union (hereinafter referred to as the EU), is based on the security guarantees embedded in NATO and EU treaties, the threat analysis, strategic goals and activity guidelines provided in the strategic security policy documents of NATO and the EU. National security is the basis for the prosperity of the State². Only a secure environment is capable of ensuring the functioning of a mature democratic constitutional order, sustainable economic growth, protection of human rights and freedoms, viability of civil society. The

¹ Faull, J. (2009). Security in Europe-objective, initiatives and measures of the European Union. The New Police in Europe. The Professional Journal for Further Education and Training. Vol 1, No 1, pp. 3–5.

² Greičius, S., Pranevičienė, B. (2010). Challenges to Lithuanian national security: Security of Society and Public Order : Proceedings of scientific articles (10) / Kaunas : MRU. Nr. 4, p. 31-40.

necessary condition of national security is contribution of civic-minded citizens to creation of the country's security and welfare, their preparedness to contribute to its defense under critical circumstances. Favorable internal and external factors are functioning of democratic institutions, protection of rights and freedoms of citizens, exercise of the civilian control of the Armed Forces, respect of the international community for the independence of the Republic of Lithuania, an open, transparent, non-confrontational security policy pursued by the Republic of Lithuania, membership in NATO, the EU and other international security organizations, friendly inter-state relations. However, the State may face the challenges of consolidation of the national budget and sustainability of public finances. Although there is no direct military threat to the sovereignty and territorial integrity of the State, a dynamic, complex and difficult to predict security environment poses certain external and internal risks, dangers and threats to the national security interests of the Republic of Lithuania.

The police and state border guard officers in their job constantly meet the situations that require for determinate communication independent from believes, but dictated by the present social role. Good intentions and will are not enough in professional activity, and a special knowledge is also needed³. Basic education allows you to maintain the required level of preparedness for long. After a certain period, each officer has to improve their qualifications. It is important to organize the professional development of those areas where knowledge changes are essential⁴. Border guards have appropriate specialization trained specialists, according to the officer's and the common core curriculum. The programs include special training. Member States, assisted by EU agencies, encourages officers to learn languages that are necessary to perform their duties. Functioning state border management system, coordinated with border security management system of the European Union, is an integral component of the national and European security system. It provides freedom and smoothness of the legitimate movement of people and goods across the border. These standards are achieved while maintaining a high level of security and cohesion of the social community by protection of the border against threats to national security, the national economy, public health and the unauthorized crossing. The implementation of the statutory tasks by the services responsible for state border protection and certain public institutions, which form the

³ Pagon M., Bjorg T., Romerio F.B. (2007). Perspectives of Police Science in Europe. Bramshill: CEPOL Series No 2.

⁴ Janušauskas, A. (2013). How to develop a professional police officer? Journal of education and human development. [American Research Institute for Policy Development]. Vol. 2, no. 2, December, p. 24-29.

broader border management system, helps to raise the level of national security and a sense of security for all citizens⁵.

The aim of work: to define some actualities of the European Union external border guards' officer's education in the context of Lithuanian national security; to define some aspects of education professionalism and responsibility in state border guard officers. The main purpose of this survey is to provide information about the current content of state border guard officer's professional education and training that is relevant in the sense of the Bologna Process.

The following methods were applied in the research: analysis of scientific literature and documents, content analysis.

THE PRINCIPLES OF NATIONAL SECURITY OF LITHUANIA

The following are the principal tasks for ensuring the Lithuanian national security:

- to promptly detect and identify external and internal threats to national security;
- to ensure the sovereignty and territorial integrity of the Lithuania and the security of its border lands;
- to ensure citizens' personal security and constitutional rights and freedoms in Lithuania;
- to ensure Lithuanian cooperation, especially with the world's leading countries, on equal and mutually advantageous terms;
- to increase the state's military potential and maintain it at a sufficient level;
- to take effective action to identify, avert and intercept intelligence and subversive activities by foreign states against Lithuania;

Assurance of the Lithuanian national security also includes protecting the cultural and spiritual–moral legacy and the historical traditions and standards of public life, and preserving the cultural heritage of all Lithuanian peoples. There must be a state policy to maintain the population's spiritual and moral welfare, prohibit the use of airtime to promote violence or base instincts, and counter the adverse impact of foreign religious organizations and missionaries. The principal goal of Lithuania's foreign policy is to create a secure environment for the country and its people, to safeguard the continuity of statehood and to

⁵ Seniutienė, D., Oliveira, P.F., Janušauskas, A. (2013). Challenges to European security in the process of globalization. *Journal of international relations and foreign policy*. [American Research Institute for Policy Development]. Vol. 1, no. 2, December, p. 10-17.

ensure future development and prosperity. Lithuania's foreign policy is based on major objectives - the maintenance of good relations with neighboring states.

On the foreign policy level, Lithuania has been participating in the EU Common Foreign and Security Policy. At last on 1 May 2004 Lithuania joined to EU. As we see there are same advantages from this treaty. Lithuania applied for NATO membership in January 1994. Its aspirations to join NATO are grounded on a: strong democracy, the rule of law, fast economic growth, mutual useful relations with all countries and some commitment to the development defense structures. Lithuania joined to NATO on 29 March 2004. The 1996 Law on the Fundamentals of National Security states that national security is ensured by "the state's integration into the European Union, the Western European Union and NATO, with the aim of membership of these organizations". The provisions of this law ensure that the defense structures will be developed in compliance with the NATO defense system. It also acts as a solid legal basis for continuity and predictability in foreign policy. Integration into NATO is supported by all major political parties in Lithuania, and the public, which regards NATO membership as the only reliable means of ensuring security. Lithuania became a member of the United Nations on 17 September 1991, and ever since it has participated actively in various UN undertakings. The peculiar feature of the development of human civilization as for now is the growth of integration ties between the states. Such situation unavoidably results in necessity for every state to co-ordinate conceptual fundamentals, directions and methods of ensuring national security with the interests of other countries, foremost with the next-door neighbors (European Parliament and Council Regulation No.562/2006). Lithuania as a young independent state is to realize itself in a geopolitical context and in the context of world civilization development, to define the priorities in the context of security taking into account the difficult system of intercommunications between the countries of the world.

Characterizing the general direction in Lithuanian foreign policy since the proclamation of its independence, it should be mentioned that from the first steps of its existence our state rushed towards the formation of good-neighbors relations both with nearby countries and other states. Solving the most difficult international problems, our state proved its ability to do this by political means, thus demonstrating to the whole world that any problem can and should be solved without threats and use of force. Active participation in proper international organizations and multilateral forums, unconditional implementation of the existing agreements as for the arms control comprise the considerable contribution of our state to strengthening of international security of XXI century. The importance of clear determination

of priorities in Lithuanian national security stipulates the attention today as for elaboration of strong scientific-methodological foundations, guided by which, it becomes possible to perfect normative and legal base in the above-mentioned sphere. Legal foundations of the Lithuanian national security are stated in the Lithuanian Constitution - Fundamental Law of our state. One of Chapter of the Lithuanian Constitution determines that the protection of the sovereignty and territorial indivisibility of Lithuania, and the ensuring of its economic and informational security are the most important functions of the State. Lithuanian Constitution proclaimed that foreign political activity of Lithuania is aimed at ensuring its national interests and security by maintaining peaceful and mutually beneficial co-operation with members of the international community, according to generally acknowledged principles and norms of international law. Pursuant to this Law, the President of Lithuania develops and approves the Strategy of National Security of Lithuania, the doctrines, conceptions, strategies and programs, which determine special purpose options and leading principles of military cooperation, as well as the directions for the activities of public authorities in specific situations aimed at defining, preventing and neutralization the threats to the national interests of Lithuania in proper time.

In our opinion, the creation of reliable system of security in Europe is impossible without the liquidation of threats to the national security in Lithuania. After integration to European Union, the first steps strengthening the security of our country should be made in changing the laws, which regulate the activities of law-enforcement and military structures, aimed at securing the rights of the subjects of the democratic civil control over Military organization and law enforcement bodies of the state, the range of their authorities, methods and means of their activities, rights and duties of the representatives of the mentioned state bodies during the exercise of such control. It will allow the necessary transparency in the activity of the militarized bodies of the state to be achieved and it will promote the advance of our country towards the new stage in its democratic development. Lithuania sees new threats resulting from globalization. The distance between rich countries and countries that are poorly developed increases. It creates frustration and social displeasure, and due to that - conflicts, which may transform in terrorist attacks. In order to prevent that, Lithuania is associated with international organizations. One of the most important organizations is the NATO. Cooperation with member countries in the field of politics and military is the most important warranty of external peace and stable development of Lithuania. Especially close contacts with the United States can be seen, among others, in the armed interference and stabilizing

operation in Iraq. Unfortunately it is connected with the risk of a terrorist attack. Apart from countries also international organizations have joined the terrorism fight. Nevertheless this fight rather consists of adopting resolutions condemning terrorism and showing the path of legal orders in member countries. The European Union or the United Nations may be an example of organizations, which in their decisions and resolutions have given the member countries certain guidelines for fighting. There is an increased threat to the national security of the Lithuania in the information sphere. A serious danger arises from the desire of a number of countries to dominate the global information domain space and to expel Lithuania from the external and internal information market; from the development by a number of states of “information warfare” concepts that entail creation of ways of exerting a dangerous effect on other countries’ information systems, of disrupting information and telecommunications systems and data storage systems, and of gaining unauthorized access to them.

Schengen Convention enshrined in the form of cooperation, which at first glance, like a traditional state sovereignty in violation of law. Uniformed and armed officer of the State shall be entitled to (in exceptional cases, even without prior permission) to carry out his official assignment in another State. Schengen Convention sets out the basic principles of law enforcement cooperation. Introduced two forms of co-benefits - over the border Monitoring and across the state border of the pursuit of land. It can be argued that there is a beyond traditional inter-agency and cross-boundaries, since some, the Convention regulated cases between state officials the right to operate in another country. This means that the performance of routine tasks related to public order and public security, the statutory officer will take into account the interests of other Member States⁶. The monitoring and prosecution of cross-border enforcement will require good knowledge of the neighboring countries national legal framework, as all activities will take place in the territory of another Member State in accordance with the law on the operating authority. For each State ways in which it applies in all of its obligations under international law is not a matter of international law. However, there may be instances where the State has agreed to fulfill its obligations only in a certain way. Not all countries establish clear international and national relations. Some countries have accepted that international laws constitute the entire legal system, as is currently the European Union and the Schengen area. To combat international crime, the EU

⁶ Seniutienė, D., Greičius, S. (2005). The Schengen Convention influence on Lithuanian Border Organization. *Jurisprudencija*. T. 73(65), p. 77-85.

national police and judicial authorities need to cooperate⁷. Freedom, security and justice concepts are closely interrelated. Freedom becomes largely meaningless if people can live in safety, if not protected by a legal framework in which they can trust.

EDUCATION OF POLICE AND BORDER GUARDS' OFFICERS IN LITHUANIA

Essentially, the question is what can higher education do for police and state border guard service and what can it do for service management? Believe that the answer should be: higher education represents expanded knowledge and understanding, determination, and endurance. It displays the culmination of numerous classes related to a specific field of study. University education looks as a mark of professional and personal accomplishment. There are several starting points by which the development of statutory officers training systems in the European Union can be characterized⁸. The first one is the extent to which academic degrees have become part of officer's studies and some police education institutions have university status. Secondly, there is a development starting from the university system with a deep long-term impact on the police training system. It is the Bologna process, which aims at turning the university study programmes and courses into internationally compatible learning modules. Thirdly, research and science have reached the police organization⁹.

Initiated in 1999 in Bologna, the process of developing the European Higher Education Area has had a vital impact on changes taking place in higher statutory officer education in Lithuania. In line with recommendations of the Bologna Declaration – standardizes and integrates the Lithuanian education in the European Higher Education Area¹⁰. Analyses of training needs clearly indicate that there is a great unfulfilled demand for this kind of educational service. The Lithuanian experience in adopting the Bologna Process is briefly described, the approach to curricula development is analyzed and its relation to the quality assurance of education is outlined. Curriculum development is undoubtedly one of the key

⁷ Janušauskas, A., Seniutienė, D., Tumas, V. (2013). Lithuania in the Schengen area: new challenges to national security and state border guard control. *Journal of power, politics & governance*. [American Research Institute for Policy Development]. Vol. 1 no. 1, December, p. 27-33.

⁸ Wawrzusiszyn, A. (2008). *Udział Straży Granicznej w zapewnieniu bezpieczeństwa państw Unii Europejskiej*, [in] *Pedagogika obronna wobec procesów globalizacji edukacji międzykulturowej*. Scientific editor R. Stępień, Warsaw.

⁹ Stam, J.G., Grotendorst, A., Prinks, A.B., Peeters, M.H. (2007). *New Look, Reforms in Police Training. Police Education and Training in a Global Society*. Lanham: Lexington Books.

¹⁰ Janušauskas, A. (2012). After the Bologna process: new developments in University education of police officers. *Public security and public order: scientific articles (7)* Kaunas: MRU. Vol 7, pp. 103-111.

aspects of quality assurance in higher education institutions. In order to understand the nature and aims of the curriculum planning in most European Higher Education Area it is important to consider concepts such as Dublin Descriptors. One of the most important concepts in curriculum planning is learning outcomes, which is defined as “statements of what a learner is expected to know, understand and/or be able to do at the end of a period of learning”. The term “learning outcome” is used in higher education to encompass core subject-based outcomes, personal transferable outcomes and generic academic outcomes¹¹. The main purpose of the Bologna reform in Lithuania consisted mainly in the renewal of degrees so that they could better meet the demands of research and working life. In addition to improving the general quality and international comparability of qualifications, another important aim in Lithuanian was shortening of study times. Higher education in Lithuania is provided through the study programmes; in compliance with the Higher Education Act, the higher education institutions may admit the students to accredited study programmes only. In the spirit of the Bologna Declaration, the Lithuanian Higher Education Act sets that higher education shall be carried out through the study programmes at three levels. The first level is represented by the Bachelor study programmes, the second level by the Master, and the third level by the PhD study programmes. The standard length for the Bachelor study programme as a study programme of the first level is at least three years and at most four years. According to recommendations of the Bologna Declaration, the Bachelor study programmes are oriented at acquisition of theoretical knowledge and practical knowledge based on the current state of science and art and at mastering their use at performing a profession or in the follow-up Master study. The Bachelor’s degree has become an obligatory requirement for proceeding to the Master’s level. For the study programme of the second level (Master study programme) the standard length of study is not less than one year nor more than three years, however, with the total standard length of the study according the Bachelor study programme and the follow-up study programme of the second level in the same or relative field of study, it is not less than five years. In addition to that, all bachelor and master programmes offered by the Faculty of Security are subject to accreditation procedures as a result of the Declaration of Bologna¹².

Education is so integral to our life in society that even if we consider only formal instruction, it is not too much to say that the enterprise of education either has come to

¹¹ Chapell, A. (2008). Police Academy Training: Comparing across curricula / Policing: An International Journal of Police Strategies and Management. Vol 31, No 1, pp. 36-56.

¹² Janušauskas, A., Seniutienė, D. (2013). Statutory officer’s training actuality. European international journal of science and technology. Newcastle : Center for Enhancing Knowledge. Vol. 2, no. 8, p. 1-10.

involve everyone alive or is expected to, that every other human endeavor of any importance depends on it and is served by it, and that almost every other such enterprise is stimulated by it and plays a part with respect to it, either as a source for its premises and methods, as part of its curriculum, or as one of its aims. Education is a practical art and a science and its normative justification takes man in society as its starting point. Education serves the social and the ethical and if it does not create difference, if it does not cultivate, confirm and contribute to the development of the excellences then it is not education¹³.

Within the Lithuanian system of police education, there is a coherent system of training at all levels of education. Each level is supported by an occupational profile and a related curriculum for each statutory officer. All profiles and all modules have been developed by academic professionals and police partners. The outcome of this process has been sanctioned by the Ministry of Education of Lithuania and state border guard departments of the Ministry of the Interior of Lithuania. Lithuania, after becoming the member state of the Europe Union, is induced to follow recommendations of the Europe Union institutions when choosing optimal directions of statutory officer's preparation and qualification rise and participating in education of European policemen's. Therefore today's challenge is the development of cooperation of statutory officers and society in public safety problems, modernization and rationalization of police and state border guard departments work, the improvement of planning, organization and coordination of activities with social partners, the creation of effective statutory officers work control, the enforcement of optimal distribution of activities and officers competence and responsibility in accordance with principles of subsidiary, good administration, proportionality, legal expectations, transparency, social partnership, and the involvement in joint Europe Union crime control, prevention and cooperation system. The main goal border guard service the Republic of Lithuania is serving the people and ensuring the safe living of residents, seeking to be the active guarantors of people's safety and not only the registrars of criminal facts. Border guard service maintains public order, fights and prevents the crime. Its activities are related to law observance but at the same time police, as a public institution, is under the influence of various political forces, on which depends the leverages of state governance. Statutory officer is voluntarily committed public officer who has assumed extraordinary and complex obligations for society demanding for special

¹³ Janušauskas, A. (2012). Developmental trends in higher police education in Lithuania. *Bezpieczenstwo - ujęcie kompleksowe. Wyższa szkoła zarządzania marketingowego i języków obcych w Katowicach ; pod redakcją Zbigniewa Grzywny*, pp. 163-176.

knowledge or preparation. Voluntariness of statutory officer's competence based on professionalism and knowledge of equal evaluation of public and private interest is that "conciliatory" aspect of statutory officer with society and all subjects legally seeking for self-benefits. Statutory officers assists other person by realizing his duties, authority and rights, and helps others to implement their rights and needs. Appropriate competence must be obtained for this.

Educator's activity is based on the responsibility for educate, consistently seeking for the set tasks of personality development and choosing optimal education measures. The only statutory officers training facility which provides higher statutory officers education in Lithuania is the Mykolas Romeris University Faculty of Public Security in Kaunas. In the spirit of the Bologna Declaration, the Lithuanian Higher Education Act sets that higher education shall be carried out through the accredited study programme only. The study programme may be carried out only in the field of study which is a part of the defined list of the higher education fields of study. According to recommendations of the Bologna Declaration, the Bachelor study programme are oriented at acquisition of theoretical knowledge and practical knowledge based on the current state of science and art and at mastering their use at performing a profession or in the follow-up Master study. We defined statutory officers training as a process of imparting or acquiring particular knowledge or skills necessary for police and state border guard officers work. University education enables critical evaluation of material. It provides a theoretical framework by which practical application is derived. It grants a broad understanding of subject matter. Mandating university for statutory officers will instill these benefits and serve to raise the standard among law enforcement officers, facilitating professionalism¹⁴. Educated officers would succeed in changing the very nature of policing, reforming it from the inside. The study programme is divided into subjects. For clear arrangement of the content of study and evaluation of the study results a regulation was issued to set for higher education institutions the duty to elaborate an information sheet of the subject in which the basic information about the subject is indicated. Previously, study attainments were measured in study weeks, which corresponded to 40 hours of study time whereas current ECTS credit corresponds to 26 hours of study time. Instead of focusing on the courses required for completing a degree, the emphasis was to be on the skills and competences students should gain during their studies.

¹⁴ Paoline, E.A., Terrill, W. (2007). Police education, experience, and the use of force. *Criminal Justice and Behavior*. Vol 34, No 2, pp. 179-196.

Internal aspects of the process were the analysis of core content and student workload. This tool gives heuristic help for classifying curriculum contents in relation to three categories: essential knowledge, supplementary knowledge and specialized knowledge. Essential knowledge is knowledge that all students must possess and which is a necessity for further studies. Supplementary knowledge, in turn, is something that students should know, but it is not compulsory. Specialized knowledge includes specific details which are good to know but not necessary for proceeding with studies. The division into the three types of knowledge was taken into account when determining student workload and the number of hours needed for completing each course. Knowledge, skills and abilities gained in a higher school have to form a comprehensively sophisticated personality having abilities to plan, analyze actions and suitably and responsibly direct activities of other people¹⁵. Appropriate competence and qualification must be achieved in order to help a future specialist to proceed from cognizance to practical application of knowledge and abilities to analyze and integrate available information and to demonstrate high common cultural competence¹⁶. Within the Lithuanian system of statutory officer's education, there is a coherent system of training at all levels of education. All profiles and all modules have been developed by academic professionals and statutory institutions partners. The outcome of this process has been sanctioned by the Ministry of Education of Lithuania and Police and State border guard Departments of the Ministry of the Interior of Lithuania. Statutory officer's reaction to the crime always had various forms and depended on customs and law. Therefore ethics and humanism have extremely important role. Even the first contact of police officer and law breakers requires the highest level of tact and discretion. Justice and responsibility are the qualities that should always determine conduct of policeman. Individual delinquencies and faults of every policeman humiliate status of the whole police. Therefore it is essential constantly develop and reinforce professional skills and principles of conduct necessary for policeman's or state border guard officers. Currently role of police and state border guard service changing all over the world. Police and state border guard service authority has huge importance when ensuring conditions in society that people could live and work quietly. High requirements are

¹⁵ Bankauskienė, N., Nedzinskas, E., Janušauskas, A. (2009). Education of general abilities preparing engineers and judicial officers (the case of Kaunas Technological University and Mykolas Romeris University). Global cooperation in engineering education: innovative technologies, studies and professional development: conference proceedings. Kaunas University of Technology, Kaunas, Technologija, pp. 166-177.

¹⁶ Jaschke, H.G., Neidhardt, K.A. (2007). Modern police science as an integrated academic discipline: A contribution to the debate on its fundamentals. *Policing & Society*. Vol 17, No 4, pp. 303–320.

established for police and state border guard service; its activity is often criticized and therefore it seems almost all the time that statutory officer's works poorly.

Looking from the today's prospect and discussing about police and state border guard service problems from the viewpoint of Lithuania's integration to European processes, it is very important that service of different rank statutory officer's for the community would be based on humanism principles and systemic approach on public relations administration would be enshrined. The most important police and state border guard service duty is to find out such problems as earlier as possible and to organize all forces, especially official institutions responsible for law enforcement, to prevent events that could have negative aftermaths to people, disturb stability of public relations and conditions of social development.

CONCLUSION

To prevent further tensions and military confrontation between Russia and the Ukraine, US–Russian and NATO–Russian security cooperation must be patiently and constantly rebuild step–by–step. This must be accomplished on a pragmatic basis and without excessive expectations, gradually expanding the zone of cooperation, while at the same time building the required solid public support. One of the core objectives of the European Union is to provide its citizens with a high level of security within an area of freedom, security and justice. The ongoing consolidation period of the area of freedom, security and justice enables to enhance the most valuable element of the efficient management of external borders which is mutual trust between Member States and between Member States and the institutions of the European Union. It is assumed that the intelligent use of modern technologies in border management will contribute to the fact that Europe will become more accessible for people travelling in "good faith" and stimulate innovation among enterprises in the European Union. Consequently, this will lead to greater prosperity and growth in Europe and provide a sense of security to the citizens of each country. Each state's priority is national security, therefore Republic of Lithuania like every country, created the National Security Strategy, which sets forth national security interests, security policies, national security policy, national security strategy, and means and methods of risk factors, risks and threats to national security. Currently role of statutory institutions is changing all over the world. High requirements are established for police and state border guard service. Statutory officer's education and training in Lithuania is changing. General skills gained in a Faculty of Public Security

Mykolas Romeris university have to form a comprehensively sophisticated personality having abilities to plan, analyze actions and suitably and responsibly direct activities of other people. Appropriate competence and qualification must be achieved in order to help a future specialist to proceed from cognizance to practical application of knowledge and abilities to analyze and integrate available information and to demonstrate high common cultural competence. A particularly strong stimulus in this respect was the integration of police and state border guard officer's education into the system of general education and the incorporation of the latter in implementation of the Bologna Process.

REFERENCES

1. Bankauskienė, N., Nedzinskas, E., Janušauskas, A. (2009). *Education of general abilities preparing engineers and judicial officers (the case of Kaunas Technological University and Mykolas Romeris University)*. Global cooperation in engineering education: innovative technologies, studies and professional development: conference proceedings. Kaunas University of Technology, Kaunas, Technologija, pp. 166-177.
2. Chapell, A. (2008). *Police Academy Training: Comparing across curricula* / Policing: An International Journal of Police Strategies and Management. Vol 31, No 1, pp. 36-56.
3. Faull, J. (2009). *Security in Europe-objective, initiatives and measures of the European Union. The New Police in Europe*. The Professional Journal for Further Education and Training. Vol 1, No 1, pp. 3-5.
4. Greičius, S., Pranevičienė, B. (2010). *Challenges to Lithuanian national security: Security of Society and Public Order* : Proceedings of scientific articles (10) / Kaunas : MRU. Nr. 4, p. 31-40.
5. Janušauskas, A. (2012). *After the Bologna process: new developments in University education of police officers*. Public security and public order: scientific articles (7) Kaunas: MRU. Vol 7, pp. 103-111.
6. Janušauskas, A. (2012). *Developmental trends in higher police education in Lithuania*. Bezpieczenstwo - ujęcie kompleksowe. Wyższa szkoła zarządzania marketingowego i języków obcych w Katowicach ; pod redakcją Zbigniewa Grzywny, pp. 163-176.
7. Janušauskas, A. (2013). *How to develop a professional police officer?* Journal of education and human development. [American Research Institute for Policy Development]. Vol. 2, no. 2, December, p. 24-29.
8. Janušauskas, A., Seniutienė, D. (2013). *Statutory officer's training actuality*. European international journal of science and technology. Newcastle : Center for Enhancing Knowledge. Vol. 2, no. 8, p. 1-10.
9. Janušauskas, A., Seniutienė, D., Tumas, V. (2013). *Lithuania in the Schengen area: new challenges to national security and state border guard control*. Journal of power, politics & governance. [American Research Institute for Policy Development]. Vol. 1 no. 1, December, p. 27-33.
10. Jaschke, H.G., Neidhardt, K.A. (2007). *Modern police science as an integrated academic discipline: A contribution to the debate on its fundamentals*. Policing & Society. Vol 17, No 4, pp. 303–320.
11. Pagon M., Bjorg T., Romerio F.B. (2007). *Perspectives of Police Science in Europe*. Bramshill: CEPOL Series No 2.

12. Paoline, E.A., Terrill, W. (2007). *Police education, experience, and the use of force*. Criminal Justice and Behavior. Vol 34, No 2, pp. 179-196.
13. Seniutienė, D., Greičius, S. (2005). *The Schengen Convention influence on Lithuanian Border Organization*. Jurisprudencija. T. 73(65), p. 77-85.
14. Seniutienė, D., Oliveira, P.F., Janušauskas, A. (2013). *Challenges to European security in the process of globalization*. Journal of international relations and foreign policy. [American Research Institute for Policy Development]. Vol. 1, no. 2, December, p. 10-17.
15. Stam, J.G., Grotendorst, A., Prinks, A.B., Peeters, M.H. (2007). *New Look, Reforms in Police Training*. Police Education and Training in a Global Society. Lanham: Lexington Books.
16. Wawrzusiszyn, A. (2008). *Udział Straży Granicznej w zapewnieniu bezpieczeństwa państw Unii Europejskiej*, [in] Pedagogika obronna wobec procesów globalizacji edukacji międzykulturowej. Scientific editor R. Stępień, Warsaw.

GALIMOS GRĖSMĖS LIETUVOS NACIONALINIAM SAUGUMUI IR KRITINIAI STATUTINIŲ PAREIGŪNŲ RENGIMO KLAUSIMAI

Antanas Janušauskas*
Mykolas Romeris Universitetas

Santrauka

Šiuo metu Pasaulyje vyksta grėsmingi pokyčiai kuriems būdinga dinamiška nusistovėjusių tarptautinių santykių sistemos transformacija. Rusija yra karinio konflikto su Ukraina iniciatorė bei grasina kitoms Europos valstybėms. Tai labai svarbus aspektas Lietuvos nacionaliniam saugumui. Išoriniams pavojams ir grėsmėms nacionaliniam šalies saugumui turi būti skiriamas ypatingas dėmesys institucijų, užtikrinančių nacionalinį saugumą. Turi būti stiprinama kova su nusikalstamumu (šalies viduje ir tarptautiniu organizuotu lygiu), šešėline ekonomika, kontrabanda, neteisėta prekyba narkotikais, ginklais, pinigų plovimu, nelegalia imigracija, elektroniniais nusikaltimais ir su kitomis nusikalstamomis veikomis. Policijos ir Valstybės sienos apsaugos pareigūnai turi būti profesionalūs, siekdami atlikti pavestas užduotis tinkamai. Tik nuo tinkamai parengto statutinio pareigūno priklauso visos šalies teisėtvarkos politikos sėkmė. Tampa akivaizdu, kad universitetinis išsilavinimas yra statutinio pareigūno privalumas. Tai siejasi su pasikeitusiomis nusikaltimų tendencijomis, jaunesnių ir žiauresnių nusikaltėlių gausėjimu, grupuočių valdomų narkotikų platinimo sudėtingų tinklų atsiradimu, teroristinių išpuolių ir tarptautinio nusikalstamumo bei nusikaltimų, vykdomų panaudojant sudėtinės technologijas, išplitimu. Piliečiai iš statutinių institucijų reikalauja daugiau įvairesnių nusikalstamumo prevencijos paslaugų, didesnės atskaitomybės ir efektyvaus darbo. Straipsnyje pagrindžiama nuostata, kad, rengiant šiuolaikinius statutinius pareigūnus, nepakanka vien tik profesinio mokymo, formuojančio specialiuosius įgūdžius, o būtina jiems suteikti galimybę įgyti aukštąjį išsilavinimą. Konstatuotina, kad racionalus profesinių įgūdžių formavimas universitete atsispindės būsimoje statutinių pareigūnų veikloje. Straipsnyje siekiama išryškinti universitetinio lavinimo svarbą rengiant statutinius pareigūnus Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakultete.

Pagrindinės sąvokos: nacionalinis saugumas, statutinis pareigūnas, aukštasis išsilavinimas.

Antanas Janušauskas*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedros docentas, biomedicinos mokslų daktaras, 152 mokslinių straipsnių autorius. Mokslinių interesų kryptys - visuomenės sveikata, visuomenės saugumas.

Antanas Janušauskas*, Mykolas Romeris University Faculty of Public Security Department of State Border Guard, Associate Professor Doctor of Biomedical Sciences, 152 scientific articles. Research interests - the public health and public security.

BIOLOGINĖS ĮVAIROVĖS IŠSAUGOJIMO TEISINIO REGULIAVIMO YPATUMAI

Kristina Karosevičienė*, Erika Matulionytė-Jarašūnė**

**Viešojo įstaiga Kauno mechanikos mokykla
Taikos pr. 129, LT-51126 Kaunas
Telefonas +37062080626
El. Paštas: k.karoseviciene@gmail.com*

***Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas +37069812693
El. paštas: erikam@mruni.eu*

Anotacija Žmonija yra biologinės įvairovės dalis ir mūsų egzistavimas be jos būtų neįmanomas. Gyvenimo kokybė, ekonominis konkurencingumas, darbas ir saugumas – visa tai paremta šiuo gamtiniu kapitalu. Nuo biologinės įvairovės priklauso „ekosistemos paslaugos“, t. y. gamtos teikiamos paslaugos: klimato reguliavimas, vanduo ir oras, dirvožemio derlingumas ir maistas, kuras, pluošto ir vaistų gamyba. Biologinės įvairovės išsaugojimas yra vienas svarbiausių aplinkos apsaugos klausimų tiek Europos, tiek viso pasaulio mastu. Tai patvirtina daugiašaliai tarptautiniai susitarimai, kuriuose akcentuojamas biologinės įvairovės, natūralių ekosistemų išsaugojimas. Daugelis tarptautinių teisės aktų pabrėžia biologinės įvairovės palaikymo, natūralių buveinių bei laukinės floros ir faunos apsaugos, nykimo prevencijos, būklės stebėjimo svarbą.

Pagrindinis dokumentas pasauliniu mastu, sudarantis prielaidas biologinės įvairovės išsaugojimui, yra Biologinės įvairovės konvencija (Rio de Žaneiras, Brazilija, 1992 metai). Straipsnyje bus siekiama išnagrinėti biologinės įvairovės išsaugojimo teisinio reguliavimo ypatumus tarptautiniame ir nacionaliniame lygmenyje. Siekiant atsakyti į temos problematiką straipsnyje analizuojami teisės aktai, mokslinė literatūra, naudoti lyginamasis, analizės bei sisteminimo metodai. Lietuva biologinės įvairovės išsaugojimo srityje palaiko jai svarbias iniciatyvas, yra prisijungusi prie JT Biologinės įvairovės konvencijos, ratifikavusi eilę tarptautinių susitarimų ir konvencijų, kurių nuostatas yra perkėlusį į savo nacionalinius teisės aktus. 2015 m. Lietuvoje buvo priimtas Kraštovaizdžio ir biologinės įvairovės išsaugojimo 2015–2020 metų veiksmų planas, kuriame nurodyta, kad biologinės įvairovės išsaugojimo strateginis tikslas yra sustabdyti biologinės įvairovės nykimą, ekosistemų ir jų teikiamų paslaugų kokybės blogėjimą, kur įmanoma, jas atkurti. Tikimasi, kad šis teisės aktas padės tvirtus pagrindus Lietuvos biologinės įvairovės politikoje ir padės Lietuvai įgyvendinti tarptautiniuose susitarimuose keliamus tikslus.

Pagrindinės sąvokos: biologinė įvairovė, biologinės įvairovės išsaugojimas, biologinės įvairovės konvencija.

IVADAS

Vertinant žmonijos istoriją biologinės įvairovės aspektu, galima daryti prielaidą, kad esminis lūžis įvyko XX amžiuje, kada ženkliai išaugus žmonių populiacijai padidėjo gamtos išteklių suvartojimas. Jau nuo senų laikų žmonės naudojosi gamtos ištekliais, nes tai yra viena iš būtinų jų egzistavimo sąlygų: maistas, oras, vanduo ir kiti ištekliai yra būtini sėkmingai kiekvienai gyvybės formai egzistuoti. Žemėje yra daugybė pačių įvairiausių gyvybės formų,

tačiau reikia atkreipti dėmesį, kad dauguma iš jų yra prisitaikę gyventi tam tikromis gamtinėmis sąlygomis, bei tam tikroje ekosistemoje, kur vyrauja tos pačios augalų ir gyvūnų rūšys. Per XX a. visos planetos mastu įvyko daug pokyčių, prie kurių per tūkstančius metų susiformavę biologinės įvairovės kompleksai nespėja prisitaikyti, tai urbanizacija, intensyvi antropologinė žmonių veikla, didėjantis užterštumas, klimato kaita. Minėti veiksmai - tai tik keletas iš priežasčių, dėl kurių kyla grėsmė biologinei įvairovei ir dalis tos įvairovės negrįžtamai mažėja. „Žemės ūkio ir pramonės revoliucijos lėmė dramatiškus ir vis spartesnius žemės plotų naudojimo pokyčius, žemės ūkio veiklos intensyvėjimą, urbanizaciją ir žemės plotų apleidimą. Ilgainiui išnyko įvairūs turtingos biologinės įvairovės kraštovaizdžiams palankūs veiklos būdai (pvz., tradiciniai žemės ūkio metodai).“¹ Siekiant kiek įmanoma kompleksiščiau ir sistemingiau valdyti kylančias problemas pasauliniu mastu, XX a. pabaigoje buvo priimta visa eilė tarptautinių susitarimų, kurių nuostatos buvo perkeltos į prisijungusių valstybių nacionalines teisės sistemas. Tokie susitarimai turi dvejopą naudą, visų pirma, jais yra siekiama susitarimuose iškelto tikslo, reikiamos nuostatos perkeliamos į regioninę ar nacionalinę lygmenį, antra, tai gerai veikiantis kontrolės bei priežiūros mechanizmas, nes prie susitarimų prisijungusios šalys įsipareigoja laikytis tų susitarimų nuostatų ir atsiskaito už jų įgyvendinimą. Dar vienas aspektas, kuris yra svarbus biologinės įvairovės išsaugojimo kontekste yra tai, kad blogėjanti biologinės įvairovės būklė gali kelti įtampą ir saugumo srityje, nes reikalingų išteklių mažėjimas, negalėjimas visiems jais naudotis, kelia konfliktines situacijas, šios savo ruožtu gali sukelti įvairius neramumus nacionaliniame ir tarptautiniame lygmenyje. Saugumo tyrimų ekspertas B. Buzan saugumo sampratos struktūrą pagal jo pobūdį yra suskirstęs į šiuos sektorius: karinis, ekonominis, politinis socialinis, ekologinis². Grėsmės saugumui, kylančios dėl biologinės įvairovės - išnykimo, gali būti priskiriamos ekologiniam saugumo sektoriui.

Straipsnio **tikslas** – aptarti biologinės įvairovės išsaugojimo esmę, galimybes ir teisinio reglamentavimo ypatumus. Tikslui pasiekti straipsnyje aptariami įvairūs biologinės įvairovės išsaugojimo teisinio reguliavimo aspektai, papildomai analizuojant sąsajas su saugumo politikos klausimais.

Tyrimo objektas – biologinės įvairovės išsaugojimo teisinio reglamentavimo ypatumai.

Siekiant atsakyti į temos problematiką straipsnyje analizuojami teisės aktai, mokslinė literatūra, naudoti lyginamasis, analizės bei sisteminimo **metodai**.

¹ Gaston K. J., Spicer J. I., Biodiversity: an introduction. Blackwell Publishing, 2004. P. 208.

² Buzan B. Žmonės, valstybės ir baimė: tarptautinio saugumo studijos po Šaltojo karo. Vilnius: Eugrimas. 1997. P. 52 – 53.

BIOLOGINĖS ĮVAIROVĖS IŠSAUGOJIMO ESMĖ IR GALIMYBĖS

Mus supa biologinė įvairovė, kurios dalis mes esame. Žemės gyvieji organizmai skirstomi į 5 karalystes: protistų, monerų, augalų, grybų ir gyvūnų karalystes. Šią kiekvieną karalystę sudaro gausybė organizmų rūšių, išsiskiriančių savo dydžiu, spalva, gyvenimo būdu ir t.t. Šie organizmai aptinkami: žemėje, ore ir vandenyje. Mokslininkai Žemėje užfiksavo apie 1,9 mln. skirtingų gyvūnų organizmų, tačiau tikrasis skaičius neabejotinai kur kas didesnis. Daugelis rūšių yra mikroskopinės arba gyvena giliai po žeme arba vandenynuose, o kitos tiesiog dar neatrastos.³ Biologinė įvairovė (arba bioįvairovė) – organizmų rūšių visuma ir įvairovė ekosistemoje ar ekosistemų kompleksuose, taip pat genetinė rūšies vidaus, pačių ekosistemų ir tarprūšinių santykių įvairovė.⁴ Bioįvairovės sąvoka dažnai taikoma apibūdinti ekologinės sistemos būsenai. Pati sąvoka yra gana plati, todėl rūšių gausai, pasiskirstymui ir kitiems konkrečios ekologinės sistemos požymiams įvertinti taikomi skirtingi būdai.⁵ Yra visuotinai priimta manyti, jog biologinė įvairovė bei ekosistemos ir jų darnus naudojimas gali ženkliai padėti švelninti klimato pokyčius ir padėti žmonijai prisitaikyti prie tų pokyčių. Biologinė įvairovė ir ekosistemos gali padėti mums išspręsti daugybę problemų, susijusių su globaliais aplinkos pokyčiais. Be lanksčių ir stiprių ekosistemų nebūtų galima stabilizuoti ar švelninti klimato pokyčių bei jų poveikio.⁶

Daugeliui žmonių atrodo, kad biologinės įvairovės išsaugojimas svarbus dėl gamtos grožio, tačiau biologinė įvairovė itin svarbi ir pasaulio ekonomikai. Kaip pavyzdį galima pateikti tokią situaciją: banginių medžioklės tempai lėmė, kad banginiams – žudikams (kurių taikiniu paprastai tapdavo jaunesni ir silpnesni banginiai) pritrūko maisto. Tuomet plėšrieji banginiai ėmė žudyti ruonius, o sumažėjus jų skaičiui – ūdras. Mažėjantis ūdrų skaičius leido augti ežių ir kitų gyvūnų, kuriuos medžioja ūdros, populiacijai. Išaugusi šių gyvūnų populiacija pažeidė dumbliaus, kuriuose auga žuvų lervos, taigi jos tapo lengvu grobiu. Žuvų skaičius ėmė sparčiai mažėti, taigi šimtai žvejų neteko darbo.⁷ 40 proc. pasaulio ekonomikos ir 80 proc. vargingai gyvenančiųjų poreikių patenkinama iš gamtinių resursų. Biologinė įvairovė padidina natūralią biologinių išteklių gamybą, taigi biologinės įvairovės išsaugojimas

³ 52 veiksmai biologinės įvairovės labui. Europos Komisija aplinkos generalinis direktoratas. 2010. [žiūrėta 2014-11-07].
<http://ec.europa.eu/environment/nature/info/pubs/docs/brochures/biodiversity_tips/lt.pdf>

⁴ Convention of biological Diversity. Article 2 use of terms. [žiūrėta 2014-11-03].

<<http://www.cbd.int/convention/articles.shtml?a=cbd-02>>

⁵ Global Environment Outlook: environment for development (GEO 4) Biodiversity. P. 160. [žiūrėta 2014-11-05].
<http://www.unep.org/geo/geo4/report/05_Biodiversity.pdf>

⁶ Lazdinis, I., Šaltenytė A., Biologinės apsaugos reglamentavimas: tarptautiniai ir nacionaliniai teisės aktai // Darna vystymosi strategija ir praktika. Mokslo darbai. 2011, Nr. 1(5). P. 27-28.

⁷ Sutherland W., The Conservation Handbook: Research, Management and Policy. Blackwell Science, 2000.P. 278.

reiškia daugiau resursų mokslui, žmonėms ir ekonomikai. Pavyzdžiui, didesnė biologinė įvairovė užtikrina įvairesnių pasėlių išlikimą, o natūraliai veikiančios ekosistemos greičiau atsigauna po įvairių sukrėtimų, stichinių nelaimių.⁸

Reikšmingiausias pasiekimas biologinės įvairovės apsaugoje buvo Jungtinių Tautų iniciatyva surengtas susitikimas Rio de Žaneire, kur 1992 metų birželio 5 d. buvo pasirašyta Biologinės įvairovės konvencija⁹ (toliau – Konvencija). Konvencijoje numatyta, kad ją pasirašiusios šalys išskiria svarbiausius biologinės įvairovės komponentus, atlieka jų monitoringą bei apskaitą ir reguliuoja jiems neigiamą poveikį galinčią turėti veiklą. Ypatingas dėmesys skiriamas biologinės įvairovės išsaugojimui *in situ*, t.y. natūraliomis sąlygomis. Rekomenduojama kurti specialių saugomų teritorijų sistemą, remti natūralių ekosistemų bei gyvybingų populiacijų išsaugojimą, reguliuoti biologinių išteklių naudojimą, atkurti degraduotas ekosistemas bei nykstančias rūšis, kontroliuoti biotechnologijas bei rūšių introdukciją, rengti biologinės gamtonaudos teisinius pagrindus, strategiją bei planus¹⁰. Biologinės įvairovės konvencijos puslapyje nurodyta, kad iki 2015-04-02 prie jos yra prisijungusios 195 valstybės ir tai yra besitęsiantis procesas, nes 2015 m. Konvenciją jau yra ratifikavusios dar dvi valstybės: Andora ir Palestina¹¹. Manoma, kad biologine įvairove pasauliniu lygiu pradėta rūpintis nuo 1992 metų, kai Rio De Žaneire, Brazilijoje, kai 188 pasaulio valstybių atstovai pasirašė Biologinės įvairovės konvenciją.¹² 2014 m. spalio mėn. tūkstančiai žmonių, atstovaujančių JT biologinės įvairovės konvencijos šalims, taip pat NVO, vietos žmonės, mokslininkai ir privataus sektoriaus atstovai susirinko Pjončane (Korėja) vykusioje 12-ojoje biologinės įvairovės konvencijos šalių konferencijoje (toliau – Šalių konferencija). JT aplinkos programos vykdomasis direktorius Achim Steiner pabrėžė ekonominę riziką, gresiančią visuomenei, jei ši neapsaugos biologinės įvairovės, įspėdamas, kad iki 2050 m. neveiklumas kasmet pasauliui kainuotų 11,3 trln. EUR. Jis taip pat pažymėjo sąsają su tvariu vystymusi, primindamas konferencijos dalyviams, kad „biologinė įvairovė yra galingas variklis, kuris padeda siekti esamų ir būsimų tvaraus vystymosi tikslų“.¹³ Konferencijoje pasiekti keli svarbūs laimėjimai. Šalys dar kartą patvirtino Haidarabade prisiimtą įsipareigojimą iki 2015 m. padvigubinti tarptautinius finansinius išteklius, skirtus

⁸Kam reikalinga biologinė įvairovė? [žiūrėta 2014-11-02]. <<http://www.saugokgamta.lt/?shortcut=naujienos&id=58>>.

⁹ Biologinės įvairovės konvencija. // *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 69-1662.

¹⁰ Ibid.

¹¹ List of parties The Convention on Biological Diversity. [žiūrėta 2015-03-30] <http://www.cbd.int/information/parties.shtml>

¹² Gaidamavičius A., Biologinės įvairovės apsauga ar iš tiesų kam nors rūpi? // *Žalioji Lietuva*. 2010. [žiūrėta 2014-11-07].

<http://www.technologijos.lt/n/mokslas/gamta_ir_biologija/S-11559/straipsnis/Andrejus-Gaidamavicius-Biologines-ivairoves-apsauga.-ar-is-tiesu-tai-kam-nors-rpi?l=2&p=1>.

¹³ Aplinka Europiečiams // Aplinkos generalinio direktorato žurnalas. Europos komisija. 2015 m. sausis. Nr. 55. P. 6.

biologinei įvairovei besivystančiose šalyse, visų pirma mažiausiai išsivysčiusiose ir besivystančiose mažose salų valstybėse, taip pat pereinamosios ekonomikos šalyse, bei nemažinti paramos iki 2020 m.¹⁴

Reikia paminėti, kad patvirtinus Biologinės įvairovės konvenciją (1992 m.) 1992 m. Jungtinių Tautų aplinkos ir plėtros konferencijoje padaryta didelė pažanga siekiant išsaugoti biologinę įvairovę ir apsaugoti gamtą. Be to, paminėtinos ir pastangos stabdant biologinės įvairovės ir ekosistemų funkcijų nykimą Europos Sąjungoje, kuri 2011 m. įsipareigojo iki 2020 m. Europos Sąjungoje sustabdyti biologinės įvairovės ir ekosistemų funkcijų nykimą. Kiti Buveinių direktyvoje ar Nykstančių laukinės faunos ir floros rūšių tarptautinės prekybos konvencijoje (CITES) nustatyti tikslai dar nepasiekti. Nuo 1992 m. programa LIFE buvo svarbiausia finansinė ES biologinės įvairovės apsaugos priemonė, teisinis pagrindas - Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo (SESV) 3, 11 ir 191–193 straipsniai¹⁵.

BIOLOGINĖS ĮVAIROVĖS IŠSAUGOJIMO TEISINIS REGLAMENTAVIMAS LIETUVOJE BEI SĄSAJOS SU SAUGUMO POLITIKA

Pagrindiniame Lietuvos Respublikos įstatyme Konstitucijoje biologinės įvairovės ar ekosistemų sampratos nėra, tačiau Konstitucijos 53 str. sutinkame nuostatą, kad „tiek valstybė, tiek ir kiekvienas asmuo privalo saugoti aplinką nuo kenksmingų poveikių“¹⁶, 54 str. yra pateiktos pakankamai konkrečios aplinkosaugos politikos nuostatos: „pirma dalis nusako tai, jog valstybė rūpinasi natūralios gamtinės aplinkos, gyvūnijos ir augalijos, atskirų gamtos objektų ir ypač vertingų vietovių apsauga, taip pat prižiūri, jog su saiku būtų naudojami, atkuriami ir gausinami gamtos išteklių. Antra dalis nusako, jog įstatymai draudžia niokoti žemę, jos gelmes, vandenį, taip pat teršti vandenį bei orą, daryti bet kokį radiacinį poveikį aplinkai bei skurdinti augaliją ir gyvūniją“¹⁷. Būtent LR Konstitucijos 54 straipsnyje įtvirtinta nuostata dėl valstybės pareigos rūpintis natūralios gamtinės aplinkos, gyvūnijos ir augalijos, atskirų gamtos objektų ir ypač vertingų vietovių apsauga.

Lietuvos Respublika yra ratifikavusi 9 tarptautines sutartis biologinės įvairovės srityje. Tarptautinėje konvencijoje dėl banginių medžioklės reguliavimo¹⁸ (Lietuva šios konvencijos šalimi nare tapo ją ratifikavusi 2008 m. spalio 14 d.) nurodyta, kad jos pagrindinis tikslas yra

¹⁴ Aplinka Europiečiams // Aplinkos generalinio direktorato žurnalas. Europos komisija. 2015 m. sausis. Nr. 55. P. 6.

¹⁵ Vicario L., Sosa-Ludicissa M., Biologinė įvairovė gamta ir dirvožemis. 2014/04. Europos Parlamentas. [žiūrėta 2015-01-12] http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/lt/displayFtu.html?ftuId=FTU_5.4.3.html

¹⁶ LR Konstitucija // Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Susitarimas dėl mažųjų banginių apsaugos Baltijos ir Šiaurės jūrose // Valstybės žinios, 2005, Nr. 29.

sureguliuoti banginių medžioklę, siekiant apsaugoti banginių populiacijos išteklius nuo išnykimo. Konvencijos įgyvendinimui įsteigta Tarptautinė banginių medžioklės komisija, o šios komisijos narėmis gali tapti Šalių narių vyriausybės. Komisijos paskirtis yra organizuoti tyrimus, rengti statistinę informaciją apie banginių populiacijos dydį ir banginių medžioklės tendencijas, konsultuoti, kaip išsaugoti banginius, nustatyti „saugomas ir nesaugomas rūšis; medžioklės ir ne medžioklės sezonus; vandenys, kuriuose leidžiama medžioti, ir vandenys, kuriuose draudžiama medžioti, kiekvienos rūšies dydžio apribojimus; banginių medžiojimo laiką, metodus ir intensyvumą.“¹⁹ Prie kito svarbus susitarimo - Konvencijos dėl tarptautinės reikšmės šlapžemių²⁰, (šlapynė, pelkynė, šlapžemė – sausumos teritorija, kuri didžiąją metų dalį būna persunkta drėgme. Šlapynių ekosistemose vyrauja drėgmę mėgstantys augalai, tai yra įvairių gyvūnų rūšių prieglobstis. Šlapynės skirstomos į pelkes, užpelkėjusius miškus, maršas, viržynus)²¹ ypač vandens paukščių buveinių, kitaip dar vadinamos, Ramsaro konvencija Lietuva prisijungė 1993 m. birželio 10 d.²² Konvencijos šalis narės turi siekti išsaugoti šlapžemes ir gausinti vandens paukščius, steigdamas šlapžemėse saugomas teritorijas. Pagrindinė konvencijos misija yra šlapžemių apsauga ir protingas jų panaudojimas nacionaliniu bei tarptautiniu mastu. Protingo naudojimo koncepcija apima šlapžemių ekologinių charakteristikų išlaikymą, taikant ekosisteminius apsaugos metodus²³. Yra sudarytas Tarptautinės reikšmės šlapžemių sąrašas, į kurį kiekviena Konvencijos šalis turi būti įrašiusi bent vieną jos teritorijoje esančią šlapžemę, svarbią tarptautiniu požiūriu vandens ir migruojančių paukščių populiacijoms. Lietuva į minėtą sąrašą yra įrašiusi 7 šlapžemes, kurioms yra suteikta tarptautinė svarba – tai Čepkeliai, Kamanos, Viešvilė, Žuvintas, Nemuno delta, Adutiškio-Svylos-Birvėtos šlapžemių kompleksas ir Girutiškio šlapžemė. Įgyvendinant šią konvenciją, Lietuvai geriausiai sekėsi atkurti į Tarptautinės reikšmės šlapžemių sąrašą įrašytas teritorijas, sunkiausiai – palaikyti šlapžemių buveinėse gerą būklę.²⁴

Kalbant apie biologinės įvairovės apsaugą gyvūnijos srityje reikia paminėti Europos laukinės gamtos ir gamtinės aplinkos apsaugos konvenciją²⁵ kitaip dar vadinama Berno

¹⁹ Ibid.

²⁰ Konvencija dėl tarptautinės reikšmės šlapžemių, ypač vandens paukščių buveinių // *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 19-591.

²¹ A. Povilaitis, J. Taminskas, Z. Gulbinas, R. Linkevičienė, M. Pileckas. 2011. Lietuvos Šlapynės ir jų Vandensauginės reikšmė. Vilnius, Gamtos paveldo fondas

²² Lithuanian National Report on the Implementation of the Ramsar Convention, 2011. [žiūrėta 2014-10-30]. <<http://www.ramsar.org/pdf/cop11/nr/cop11-nr-lithuania.pdf>>.

²³ Konvencija dėl tarptautinės reikšmės šlapžemių, ypač vandens paukščių buveinių // *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 19-591.

²⁴ Lithuanian National Report on the Implementation of the Ramsar Convention, 2011. [žiūrėta 2014-10-30]. <<http://www.ramsar.org/pdf/cop11/nr/cop11-nr-lithuania.pdf>>.

²⁵ Europos laukinės gamtos ir gamtinės aplinkos apsaugos konvencija // *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 91-2126.

konvencija (Lietuva ratifikavo 1996 m. birželio 11 d.)²⁶, kurios pagrindinis tikslas yra užtikrinti laukinės augalijos ir gyvūnijos ir jų buveinių apsaugą, pasitelkiant tarptautinį bendradarbiavimą. Konvencijos priedėliuose yra nurodomos griežtai saugomos augalijos ir gyvūnijos rūšys, taip pat draudžiami medžioklės būdai ir įrankiai. Ratifikavusi šią konvenciją, Lietuva priedėliuose pateikė tik Lietuvos teritorijoje saugomas augalų ir gyvūnų rūšis, įtraukdama ir į Lietuvos raudonąją knygą įrašytas rūšis. Šios konvencijos įgyvendinimo stebėseną vykdo Nuolatinis komitetas. Siekiant įgyvendinti šią konvenciją, 2002 m. Lietuvoje buvo vykdomas „Smaragdinio tinklo pilotinis projektas“. Šio projekto metu turėjo būti sukurta duomenų bazė, į kurią būtų įtrauktos saugomos teritorijos, sudarančios Smaragdinį tinklą ir jam priskiriamos pagal specialius apsaugos tipus²⁷. Dar reikia paminėti Nykstančių laukinės faunos ir floros rūšių tarptautinės prekybos konvenciją²⁸ (Lietuva ją ratifikavo 2001 m. gegužės 22 d.), kuria siekiama saugoti biologinę įvairovę. Pagrindinis šios konvencijos tikslas – reguliuoti tarptautinę prekybą nykstančiomis laukinės gyvūnijos ir augalijos rūšimis, kurios yra įrašytos į I, II ir III priedus. Į I priedą įrašomos nykstančios ir prekybos veikiamos rūšys. Siekiant jas apsaugoti, prekyba šių rūšių individais yra labai griežtai reglamentuojama. Į II ir III priedus įrašytos rūšys, kurioms gali grėsti išnykimas. Norint prekiauti į šiuos priedus įrašytų rūšių individais, reikia turėti specialius leidimus ar sertifikatus, atitinkančius konvencijos reikalavimus. Konvencijos įgyvendinimą padeda užtikrinti sekretoriatas, kuris sušaukia šalių konferencijas. Įgyvendinant šią konvenciją, 2009–2010 m. Lietuvoje 67 kartus buvo rasti ir konfiskuoti be leidimų ar sertifikatų turimi ar siunčiami nykstančių laukinės faunos ir floros rūšių egzemplioriai, įrašyti į minėtos konvencijos I-III priedus ir už kuriuos buvo skirti įspėjimai ar baudos iki 1000 Lt²⁹. Pagrindinės šios konvencijos įgyvendinimo pažeidimų priežastys gali būti nepakankamas visuomenės informavimas apie nykstančias rūšis ir prekybą jomis, menkas visuomenės domėjimasis nykstančiomis rūšimis ir apskritai biologinės įvairovės apsauga.

Migruojančių laukinių gyvūnų rūšių išsaugojimo konvenciją³⁰ Lietuva ratifikavo 2001 m. gegužės 22 d. norėdama pasiekti biologinės įvairovės apsaugos tikslus. Šios konvencijos

²⁶ Dėl Europos laukinės gamtos ir gamtinės aplinkos apsaugos (Berno konvencijos) ratifikavimo // *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 58-1373.

²⁷ Emerald Network Pilot Project in Lithuania - Report, 2002. [žiūrėta 2014-10-28].
<<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1500997&Site=&BackColorInternet=B9BDEE&BackColorIntranet=FFCD4F&BackColorLogged=FFC679>>.

²⁸ Nykstančių laukinės faunos ir floros rūšių tarptautinės prekybos konvencija // *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 50-1741.

²⁹ Lithuanian National Report on the Implementation of the CITES, 2011. [žiūrėta 2014-11-09].
<<http://www.cites.org/common/resources/reports/pab/09-10Lithuania.pdf>>.

³⁰ Migruojančių laukinių gyvūnų rūšių išsaugojimo konvencija // *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 50-1742.

tikslas – išsaugoti migruojančias rūšis ir siekti, kad jos nepradėtų nykti. Sutartis dėl šikšnosparnių apsaugos Europoje,³¹ šios sudarymo pagrindu galima laikyti Migruojančių laukinių gyvūnų rūšių išsaugojimo konvencijos³² 4 straipsnį, o Lietuva ją ratifikavo 2001 m. rugsėjo 25 d., pagrindinis sutarties tikslas - norima apsaugoti šikšnosparnių populiaciją, neleidžiant jų gaudyti ar jiems kenkti. Pagrindinis sutarties šalių įsipareigojimas apima šikšnosparnių buveinių ir maitinimosi vietų apsaugą. Dar paminėtinas susitarimas dėl Afrikos ir Eurazijos migruojančių vandens paukščių išsaugojimo³³, šio susitarimo teisinis pagrindas taip pat yra Migruojančių laukinių gyvūnų rūšių³⁴ išsaugojimo konvencijos 4 straipsnis, kuris taip pat padeda siekti Biologinės įvairovės konvencijos³⁵ tikslų įgyvendinimo (Lietuva ją ratifikavo 2004 m. birželio 29 d.). Šio susitarimo tikslas – apsaugoti Afrikos ir Eurazijos migruojančių vandens paukščių rūšis, o susitarimo šalys turi taikyti jų apsaugai skirtas priemones, ypač jų nykstančioms rūšims. Biologinės įvairovės konvencija ir jos įgyvendinimas yra labai glaudžiai susijęs su visų kitų Lietuvos Respublikoje ratifikuotų konvencijų, susitarimų ir sutarties biologinės įvairovės srityje, kurie yra aptarti aukščiau, įgyvendinimu. Konstatuotina, jog pati Biologinės įvairovės konvencija yra pamatinė šioje srityje, apimanti visus kitus tarptautinius biologinės įvairovės srities dokumentus. Lietuva šią konvenciją ratifikavo 1995 m. liepos 3 d.³⁶, pagrindiniai konvencijos tikslai yra biologinės įvairovės apsauga ir jos komponentų subalansuotas vartojimas.

Lietuva įgyvendinama tarptautinių susitarimų gaires jų nuostatas yra perkėlusį į nacionalinę teisės sistemą. Šio įgyvendinimo metu buvo koreguoti ar papildyti įstatymai, reguliuojantys biologinės įvairovės apsaugos klausimus Lietuvoje, bei kitus su biologinės įvairovės išsaugojimu susijusius klausimus: Lietuvos Respublikos laukinės augalijos, Lietuvos Respublikos augalų nacionalinių genetinių išteklių, Lietuvos Respublikos laukinės gyvūnijos, Lietuvos Respublikos saugomų gyvūnų, augalų, grybų rūšių ir bendrijų, Poveikio aplinkai vertinimo įstatymus, juos lydinčius teisės aktus ir kitus teisės aktus. 2015 m. sausio 9 d. Aplinkos ministerijoje buvo patvirtintas „Kraštovaizdžio ir biologinės įvairovės išsaugojimo 2015–2020 metų veiksmų planas“ (toliau – Veiksmų planas). Reikia paminėti, kad šiame plane yra 2 skirsnis „Biologinės įvairovės išsaugojimas“, kuriame nurodyta, kad „Biologinės įvairovės išsaugojimo strateginis tikslas – sustabdyti biologinės įvairovės

³¹ Sutartis dėl šikšnosparnių apsaugos Europoje // *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 88-3073

³² Migruojančių laukinių gyvūnų rūšių išsaugojimo konvencija // *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 50-1742.

³³ Susitarimas dėl Afrikos ir Eurazijos migruojančių vandens paukščių išsaugojimo // *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 125-4510.

³⁴ Migruojančių laukinių gyvūnų rūšių išsaugojimo konvencija // *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 50-1742.

³⁵ Biologinės įvairovės konvencija. *Valstybės žinios*. 1995-08-23, Nr. 69-1662.

³⁶ *Ibid.*

nykimą, ekosistemų ir jų teikiamų paslaugų kokybės blogėjimą, kur įmanoma, jas atkurti³⁷. Programa gali būti laikoma Lietuvos biologinės įvairovės išsaugojimo politikos gairėmis, o strateginiam tikslui pasiekti yra ištekti 6 tikslai: pirmasis tikslas nurodo siekti palankios saugomų gyvūnų, augalų, grybų rūšių ir buveinių tipų apsaugos būklės; antrasis: plėtoti biologinės įvairovės, ekosistemų mokslinius tyrimus, šiais tyrimais gautus duomenis panaudojant ekosistemų ir biologinės įvairovės aspektų integravimui į viešosios politikos sektorius; trečiasis: sulėtinti ir (ar) sustabdyti invazinių rūšių plitimą; ketvirtasis: užtikrinti laukinės augalijos ir gyvūnijos tinkamą apsaugą, atkūrimą ir naudojimą; penktasis: išsaugoti genetinius išteklius ir jų įvairovę sudarant sąlygas panaudoti sukauptą genofondą bei jo tyrimų rezultatus selekcijoje, mokslo tikslams, gamyboje; šeštasis: užtikrinti, kad veikla, kurioje naudojami gyvieji modifikuoti organizmai, kurie yra ir genetiškai modifikuoti organizmai (toliau – GMO), būtų vykdoma saugiai, GMO neišplistų į aplinką ir nepažeistų ekosistemų. Veiksmų plano tikslai apima svarbiausius biologinės įvairovės klausimus, kurie yra ir bus aktualūs Lietuvai iki 2020 m³⁸. Reikia paminėti, kad „2011 m. gruodžio mėn. Europos Taryba patvirtino ES biologinės įvairovės strategiją iki 2020 m. ir jos šešis tikslus: visapusiškai įgyvendinti ES gamtos apsaugos teisės aktus, kad būtų apsaugota biologinė įvairovė, geriau apsaugoti ekosistemas ir labiau naudotis žaliaja infrastruktūra, užtikrinti tvaresnę žemės ūkį ir miškininkystę, geriau valdyti žuvų išteklius, griežčiau kontroliuoti invazines svetimias rūšis ir didinti ES indėlį į kovą su biologinės įvairovės nykimu visame pasaulyje“³⁹. Kaip matome, Lietuva priimdama „Kraštovaizdžio ir biologinės įvairovės išsaugojimo 2015–2020 metų veiksmų planą“⁴⁰ perkėlė daugelį nuostatų ir iš ES biologinės įvairovės strategijos, kurioje iki 2020 m. yra apibrėžta 2050 m. vizija: „iki 2050 m. Europos Sąjungos biologinė įvairovė ir jos teikiamos ekosistemų funkcijos – jos gamtos turtas – bus apsaugotos, įvertintos ir tinkamai atkurtos dėl biologinės įvairovės vertingumo ir jų svarbaus indėlio į žmonių gerovę bei ekonominį klestėjimą, siekiant išvengti pražūtingų pokyčių dėl biologinės įvairovės nykimo.“⁴¹

³⁷ Kraštovaizdžio ir biologinės įvairovės išsaugojimo 2015–2020 metų veiksmų planas. Lietuvos Respublikos aplinkos ministras 2015 m. sausio 9 d. įsakymas Nr. D1-12, . [žiūrėta 2015-03-14]. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=1003315&p_tr2=2

³⁸ Ibid.

³⁹ Biodiversity strategy for 2020.COM (2011) 244 [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-03-03]. <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1428650916939&uri=URISERV:ev0029>>

⁴⁰ Kraštovaizdžio ir biologinės įvairovės išsaugojimo 2015–2020 metų veiksmų planas. Lietuvos Respublikos aplinkos ministras 2015 m. sausio 9 d. įsakymas Nr. D1-12, [žiūrėta 2015-03-14]. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=1003315&p_tr2=2

⁴¹ Biodiversity strategy for 2020.COM (2011) 244 [žiūrėta 2015-03-03] <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1428650916939&uri=URISERV:ev0029>>

Biologinės įvairovės nykimas kelia ne tik aplinkosaugines grėsmės, bet tai kelia grėsmę ir saugumui. Globaliame lygmenyje biologinės įvairovės mažėjimas kelią įtampą dažniausiai besivystančiose šalyse, kurios yra ypatingai priklausomos nuo gamtos išteklių (maistas, kuras ir kt.), tuo tarpu išsivysčiusiose šalyse nemažai problemų kyla dėl intensyvaus išteklių naudojimo ir taršos, invazinių rūšių paplitimo bei GMO. Staigūs pokyčiai biologinės įvairovės srityje gali sukelti įtampą valstybėse, ir tai vertinant į biologinės įvairovės pokyčius reikia žiūrėti ir per saugumo politikos prizmę.

LR nacionalinio saugumo pagrindų įstatymo 4 skyriuje pateiktos svarbiausios nacionalinį saugumą užtikrinančios vidaus saugumo politikos nuostatos ir viename iš skyrelių yra nurodyta aplinkos apsaugos politika. Nurodoma, kad „Valstybė turi užtikrinti Lietuvos gyventojams ekologinį saugumą garantuodama darnią ūkio plėtrą, prisidedama prie tarptautinės bendrijos pastangų mažinti globalines ekologines grėsmes, greitai reaguodama į ypatingąsias ekologines situacijas bei šalindama ir mažindama jų padarinius. Valstybė vykdo aplinkos taršos ir kitokio neigiamo poveikio aplinkai bei žmonių sveikatai prevenciją, siekia išsaugoti gamtos paveldo vertybes, kraštovaizdžio ir biologinę šalies įvairovę, tobulina aplinkos kokybės stebėseną, skatina diegti ūkyje geriausius prieinamus gamybos būdus ir naujausias, aplinkai mažesnę neigiamą poveikį darančias technologijas, didinti ne tik ekonominį, bet ir ekologinį įmonių efektyvumą, tausoti gamtos išteklius ir mažinti neigiamą poveikį aplinkai⁴². Kaip matome Lietuvos nacionalinio saugumo politikos reglamentavime irgi yra nuorodų į siekius išsaugoti biologinę šalies įvairovę, bei prisijungti prie tarptautinių pastangų šioje sferoje.

IŠVADOS

Biologinės įvairovės nykimo tempai ypač padidėjo per XX amžių, per kurį įvyko dideli pasikeitimai: žmonių populiacijos didėjimas, techninė revoliucija ir labai išaugęs gamtos išteklių naudojimas ir kt. To pasėjoje biologinė įvairovė ir ekosistemos ėmė mažėti daug intensyviau nei buvo iki tol. Sustabdyti biologinės įvairovės mažėjimą galima tiek kiekvienos valstybės pastangomis, tiek valstybėms drauge siekiant šio tikslo ir tai galima pasiekti inicijuojant ir prisijungiant prie tarptautinių iniciatyvų įvairiose biologinės įvairovės išsaugojimo srityse.

Pasauliniu mastu buvo daug įvairių iniciatyvų biologinės įvairovės išsaugojimo klausimais, tačiau pagrindine ir svarbiausia galima būtų įvardinti Jungtinių Tautų iniciatyva

⁴² Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas // Valstybės žinios, 1997, Nr. 2-16.

surengtą susitikimą Rio de Žaneire, kur buvo 1992-06-05 pasirašyta Biologinės įvairovės konvencija, kurioje numatyta, kad ją pasirašiusios šalys išskiria svarbiausius biologinės įvairovės komponentus, atlieka jų monitoringą bei apskaitą ir reguliuoja jiems neigiamą poveikį galinčią turėti veiklą. Prie šios iniciatyvos yra prisijungusios 195 valstybės, kas leidžia daryti prielaidą, kad konvencijos nuostatos yra perkeltos į prisijungusių valstybių teisės aktus ir įgyvendinamos.

Lietuva biologinės įvairovės išsaugojimo srityje palaiko jai svarbias iniciatyvas, yra prisijungusi prie JT Biologinės įvairovės konvencijos, ratifikavusi eilę tarptautinių susitarimų ir konvencijų, kurių nuostatos yra perkėlusios į savo nacionalinius teisės aktus. Reiktų paminėti, kad 2015 m. Lietuvoje buvo priimtas labai svarbus dokumentas, tai Kraštovaizdžio ir biologinės įvairovės išsaugojimo 2015–2020 metų veiksmų planas, kuriame nurodyta, kad biologinės įvairovės išsaugojimo strateginis tikslas yra sustabdyti biologinės įvairovės nykimą, ekosistemų ir jų teikiamų paslaugų kokybės blogėjimą, kur įmanoma, jas atkurti. Tikimasi, kad šis teisės aktas padės tvirtus pagrindus Lietuvos biologinės įvairovės politikoje ir padės Lietuvai įgyvendinti tarptautiniuose susitarimuose keliamus tikslus.

LITERATŪRA

1. LR Konstitucija // Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014
2. Biologinės įvairovės konvencija. // *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 69-1662
3. Dėl Europos laukinės gamtos ir gamtinės aplinkos apsaugos (Berno konvencijos) ratifikavimo // *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 58-1373
4. Europos laukinės gamtos ir gamtinės aplinkos apsaugos konvencija // *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 91-2126
5. Kraštovaizdžio ir biologinės įvairovės išsaugojimo 2015–2020 metų veiksmų planas. Lietuvos Respublikos aplinkos ministras 2015 m. sausio 9 d. įsakymas Nr. D1-12. [žiūrėta 2015-03-14]. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=1003315&p_tr2=2
6. Konvencija dėl tarptautinės reikšmės šlapžemių, ypač vandens paukščių buveinių // *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 19-591.
7. Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas // *Valstybės žinios*, 1997, Nr. 2-16.
8. Migruojančių laukinių gyvūnų rūšių išsaugojimo konvencija // *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 50-1742.
9. Nykstančių laukinės faunos ir floros rūšių tarptautinės prekybos konvencija // *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 50-1741
10. Sutartis dėl šikšnosparnių apsaugos Europoje // *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 88-3073
11. Susitarimas dėl Afrikos ir Eurazijos migruojančių vandens paukščių išsaugojimo // *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 125-4510.
12. Susitarimas dėl mažųjų banginių apsaugos Baltijos ir Šiaurės jūrose // *Valstybės žinios*, 2005, Nr. 29.

13. Biodiversity strategy for 2020.COM (2011) 244 [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-03-03]. <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1428650916939&uri=URISERV:ev0029>>
14. Convention of biological Diversity. Article 2 use of terms. [žiūrėta 2014-11-03]. <<http://www.cbd.int/convention/articles.shtml?a=cbd-02>>.
15. Emerald Network Pilot Project in Lithuania - Report, 2002. [žiūrėta 2014-10-28]. <<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1500997&Site=&BackColorInternet=B9BDEE&BackColorIntranet=FFCD4F&BackColorLogged=FFC679>>.
16. Lithuanian National Report on the Implementation of the CITES, 2011. [žiūrėta 2014-11-09]. <<http://www.cites.org/common/resources/reports/pab/09-10Lithuania.pdf>>
17. Lithuanian National Report on the Implementation of the Ramsar Convention, 2011. [žiūrėta 2014-10-30]. <<http://www.ramsar.org/pdf/cop11/nr/cop11-nr-lithuania.pdf>>.
18. Buzan B. Žmonės, valstybės ir baimė: tarptautinio saugumo studijos po Šaltojo karo. Vilnius: Eugrimas. 1997. P. 52 – 53.
19. Gaston K. J., Spicer J. I., Biodiversity: an introduction. Blackwell Publishing. 2004.
20. Global Environment Outlook: environment for development (GEO 4) Biodiversity. <http://www.unep.org/geo/geo4/report/05_Biodiversity.pdf>
21. Lazdinis, I., Šaltenytė A., Biologinės apsaugos reglamentavimas: tarptautiniai ir nacionaliniai teisės aktai // Darna vystymosi strategija ir praktika. Mokslo darbai. 2011, Nr. 1(5).
22. Sutherland W., The Conservation Handbook: Research, Management and Policy. Blackwell Science, 2000. 52 veiksmai biologinės įvairovės labui. Europos Komisija aplinkos generalinis direktoratas. 2010. [žiūrėta 2014-11-07]. <http://ec.europa.eu/environment/nature/info/pubs/docs/brochures/biodiversity_tips/lt>
23. Gaidamavičius A., Biologinės įvairovės apsauga ar iš tiesų kam nors rūpi?// *Žalioji Lietuva*. 2010. [žiūrėta 2014-11-07]. <http://www.technologijos.lt/n/mokslas/gamta_ir_biologija/S-11559/straipsnis/Andrejus-Gaidamavicius-Biologines-ivairoves-apsauga:-ar-is-tiesu-tai-kam-nors-rpi??l=2&p=1>. Kam reikalinga biologinė įvairovė? [žiūrėta 2014-11-02]. <<http://www.saugokgamta.lt/?shortcut=naujienos&id=58>>.
24. Aplinka Europiečiams // Aplinkos generalinio direktorato žurnalas. Europos komisija. 2015 m. sausis. Nr. 55
25. Vicario L., Sosa-Ludicissa M., Biologinė įvairovė gamta ir dirvožemis. 2014/04. Europos Parlamentas. [žiūrėta 2015-01-12] http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/lt/displayFtu.html?ftuId=FTU_5.4.3.html
26. List of parties The Convention on Biological Diversity. [žiūrėta 2015-03-30] <http://www.cbd.int/information/parties.shtml>

BIOLOGICAL DIVERSITY CONSERVATION REGULATORY PECULIARITIES

Kristina Karosevičienė *, Erika Matulionytė-Jarašūnė **

* Public Institution Kaunas Mechanical School

**Mykolas Romeris University

Summary

Humanity is part of the biological diversity and our existence would be impossible without it. Quality of life, economic competitiveness, employment and security – all of this is based on this natural capital.

Biodiversity is part of "ecosystem services", that is, services provided by nature: climate regulation, water and weather, soil fertility and food, fuel, fiber and medicines manufacturing. Conservation of biological diversity is one of the most important environmental issues both in Europe and worldwide. This is confirmed by the multilateral international agreements, with emphasis on the conservation of biological diversity in natural ecosystems. Many provisions of the international

legislation stress the maintenance of biodiversity, the conservation of natural habitats and wild flora and fauna, prevention of loss of protection, the importance of monitoring the situation.

The primary document on a global scale, forming part of the assumptions for the preservation of biological diversity, is the Convention on biological diversity (Rio de Janeiro, Brazil, in 1992, the year).

Keywords: biological diversity, conservation of biological diversity, the Convention on biological diversity

Kristina Karosevičienė*, Viešosios įstaigos Kauno mechanikos mokyklos vyresnioji mokytoja. Mokslinių tyrimų kryptis: Teisės pagrindai, aplinkosaugos teisė.

Kristina Karosevičienė*, Public Institution Kaunas Mechanical School senior teacher. Research interests: The basics of law, environmental law.

Erika Matulionytė-Jarašūnė**, Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: saugumo politika, ekologinis saugumas, aplinkosaugos teisė.

Erika Matulionytė-Jarašūnė**, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Law, lector. Research interests: security policy, environmental safety, environmental law.

TURTINĖS ŽALOS KATEGORIZAVIMO PROBLEMOS LIETUVOS DELIKTŲ TEISĖJE LYGINAMUOJU ASPEKTU

Julija Kiršienė*

**Vytauto Didžiojo universiteto Teisės fakulteto Privatinės teisės katedra
Donelaičio g. 14, LT-44211 Kaunas
Telefonas 26311
El.paštas: j.kirsiene@tf.vdu.lt*

Toma Aleknaitė**

***Vytauto Didžiojo universiteto Teisės fakulteto Privatinės teisės katedra
Donelaičio g. 14, LT-44211 Kaunas
Telefonas 26311
El.paštas: taleknaite@gmail.com*

Anotacija. Straipsnyje nagrinėjamos turtinės žalos kategorizavimo problemos Lietuvos deliktų teisėje remiantis Europos deliktinės ir draudimo teisės tyrimų centro (ECTIL) vykdyto projekto medžiaga, siekiant nustatyti, kokios turtinės žalos, kylančios iš deliktų, kategorijos yra identifikuojamos Lietuvos teisėje.

Pirmojoje straipsnio dalyje nagrinėjama turtinės žalos, kylančios iš deliktų, kategorijų išskyrimo reikšmė bei aktualumas. Antroje dalyje analizuojami esminiai tokių kategorijų atskyrimo kriterijai. Trečioje straipsnio dalyje analizuojama, kaip tokios kategorijos atskleidžiamos Lietuvos teisės aktuose bei teismų praktikoje, o taip pat Lietuvos autorių mokslinėje literatūroje. Tyrimo metu nustatyta, jog Lietuvos Respublikos Civiliniame kodekse ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje įtvirtintos ir taikomos tik 4 turtinės žalos, kylančios iš deliktų, rūšys, tačiau ne visos jos identifikuojamos ir taikomos tiksliai.

Pagrindinės sąvokos: turtinė žala, turtinės žalos kategorijos, deliktai, deliktų teisė.

ĮVADAS

Lietuvos teisės doktrinoje iki šiol skirta itin mažai dėmesio turtinės žalos kategorizavimo problemoms, todėl straipsnį inspiravo Europos deliktinės ir draudimo teisės tyrimų centro (ECTIL) atliktas projektas, kurio tikslas buvo palyginti įvairiose Europos šalyse taikomas žalos kategorijas. Šio projekto rezultatai yra publikuoti 2011 metais išleistoje knygoje „Digest of European Tort Law Vol 2: Essential Cases on Damage“¹. Kadangi turtinė žala, kylanti iš deliktų gali būti labai įvairi, sprendžiant dėl tokios žalos atlyginimo klausimus dažnai iškyla su jos įrodinėjimu, nukentėjusiųjų nustatymu bei žalos atlyginimo metodais susijusios problemos. Dėl šios priežasties ypač aktualus tampa turtinės žalos kategorijų išskyrimas pagal įvairius kriterijus. Tuo labiau, kad žalos, kylančios iš deliktų kategorizavimą

¹ Minimas Europos deliktinės ir draudimo teisės tyrimų centro (European Centre of Tort and Insurance Law (ECTIL)) vykdytas tyrimas, skirtas išsiaiškinti įvairių šalių praktiką turtinės žalos kategorizavimo ir atlyginimo klausimais. /Winiger, B., et al. (ed.). *Essential cases on damage*. Berlin; Boston : Walter de Gruyter, 2011.

pastaruoju metu bandoma harmonizuoti ir Europos lygmeniu vykdant įvairius tiriamuosius projektus². Jais siekiama nustatyti pagrindinius įvairių valstybių taikomus principus, sprendžiant klausimus, susijusius su turto žala, kylanti iš deliktų, ir analizuojant tokio pobūdžio žalos kategorizavimą, palyginti nacionalinių teismų praktiką esminiais klausimais.

Pastebėtina, jog turtinės žalos, kylantios iš deliktų, kategorijas įprasta skirti daugelyje valstybių nepriklausomai nuo to, ar jos priklauso kontinentinės, ar bendrosios teisės tradicijos valstybių šeimoms – išskirtosios kategorijos išsamiai nagrinėjamos moksliniuose darbuose, kurie yra teorinis pagrindas nacionaliniams teismams nagrinėjant tokio pobūdžio bylas. Lietuvos situacija šiuo atveju yra kitokia: Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas identifikuoja tik keletą turtinės žalos kategorijų, o ir mokslinės literatūros šiuo klausimu nėra daug, taigi ši sritis išsamiai netirta. Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras pateikia tą pačią civiliniame kodekse randamą klasifikaciją, nurodydamas, kad žala gali pasireikšti esamų turtinių vertybių sunaikinimu, jų vertės sumažinimu ar turtinės padėties grąžinimu į ankstesnę padėtį (tiesioginė, reali žala arba pozityvūs nuostoliai) arba tam tikrų materialinių vertybių negavimu (negauta nauda, negautos pajamos arba negatyvūs nuostoliai)³. Kituose Lietuvos autorių darbuose pateikiamas išsamesnis turtinės žalos skirstymas į kategorijas: turtinė žala išskiriama į tiesioginę ir netiesioginę⁴, taip pat galima rasti⁵ žalos klasifikaciją pagal vertybių pobūdį: išskiriama žala turtui (padaroma jį sunaikinant, sugadinant, sumažinant vertę), asmeniui (padaroma atimant gyvybę, sužalojant jo psichinę ar fizinę sveikatą, pažeidžiant žmogaus teises).⁶ Grynai ekonominę žalą išsamiai išanalizavo Simona Selelionytė Drukteinienė⁷.

Taigi šiuo straipsnio **tikslas** yra siekimas pagrįsti turtinės žalos kategorizavimo Lietuvos deliktų teisėje reikalingumą bei identifikuoti kategorizavimo problemas lyginamuoju aspektu.

² Pavyzdžiui Europos deliktų ir draudimo teisės centro vykdomi projektai, plačiau apie tai: ECTIL - European Centre of Tort and Insurance Law, [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-03-15]. <<http://www.ectil.org/>>. arba Common core projektas, plačiau apie tai: Research, [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-03-15]. <<http://www.common-core.org/node/35>>.

³ Bakanas, A., Mikelėnas, V., et al. (ed.). *Lietuvos Respublikos Civilinio Kodekso Komentaras*, 1 leidimas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 342.

⁴ Mikelėnas, V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995, p. 180; Ambrasienė, D., et al. (ed.), *Civilinė Teisė: Prievolių Teisė*, 3 leidimas. Vilnius: Mykolas Romeris universiteto Leidybos centras, 2006, p. 191 ir kt.

⁵ Mikelėnas, V., *op. cit.*, p.180.

⁶ *Ibid.*, p. 144-188.

⁷ Selelionytė-Drukteinienė, S. Grynai ekonominio pobūdžio žala kaip specifinė žalos kategorija Lietuvos Respublikos deliktų teisėje. *Jurisprudencija*, 2009, 4.118: 123-146.

Atliekant tyrimą nagrinėtos Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso⁸, Prancūzijos Respublikos Civilinio kodekso⁹, Vokietijos Federacinės Respublikos Civilinio kodekso¹⁰ nuostatos, susijusios su tam tikrų turinės žalos kategorijų žalos atlyginimu. Apžvelgtos ir nagrinėtos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartys civilinėse bylose – peržiūrėta daugiau nei 180 nutarčių¹¹. Remiamasi Europos deliktinės ir draudimo teisės tyrimų centro (toliau - ECTIL) parengtu klausimynu¹², skirtu nustatyti, kaip žala kategorizuojama įvairiose valstybėse. Taip pat remiantis kito ECTIL tyrimo¹³, atlikto 2000 m., kuriuo buvo analizuojama valstybių praktika kategorizuojant turinę žalą, kylančią iš deliktų, medžiaga, nagrinėti tam tikri Prancūzijos, Vokietijos, Graikijos, Belgijos, Italijos, Jungtinių Amerikos Valstijų, Didžiosios Britanijos teismų praktikos aspektai.

Vykdamas tyrimą buvo atlikta LR teisės aktų bei mokslinės literatūros analizė naudojant sisteminį ir lyginamąjį **metodus**. Aukščiau minėtame ECTIL klausimyne pateikti klausimai, padedantys identifikuoti atskiras turinės žalos kategorijas, buvo naudojami kaip gairės vertinant Lietuvos deliktų teisės doktriną ir praktiką.

TURTINĖS ŽALOS KATEGORIZAVIMO AKTUALUMAS IR REIKŠMĖ

Turtinės žalos, kylančios iš deliktų, kategorijos buvo pradėtos skirti dar Romėnų teisėje¹⁴, pvz. neteisėta veika prieš asmenį (*iniuria*) ir neteisėtas svetimo daikto sugadinimas (*damnum iniuria datum*). Jau tuomet buvo išskirti ir tam tikri specifiniai atvejai, kuriuos šiandien nagrinėjame kaip atskiras turinės žalos kategorijas (pvz. daikto vertės sumažėjimas, daikto valdymo praradimas ir pan.).

Šiandien įvairiose jurisdikcijose taikomų turinės žalos kategorijų sąrašas yra nepalyginamai išsamesnis. Tokį rezultatą paaiškina Edvard J. Kionka¹⁵, teigdamas, jog turinės žalos kategorijos išsikristalizavo ilgainiui sprendžiant įvairias situacijas, kuriose atsirasdavo turinė žala. Esminiai pasikartojantys atvejai buvo išskirti į atskiras grupes,

⁸ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

⁹ Prancūzijos Respublikos Civilinis kodeksas, CIVIL CODE, [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-03-15]. <http://www.lexinter.net/ENGLISH/civil_code.htm>.

¹⁰ Vokietijos Federacinės Respublikos Civilinis kodeksas (BGB), German Civil Code BGB, [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-03-15]. <http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/>.

¹¹ Procesinio sprendimo kategorija 44.5.2. (S)

¹² Winiger, *supra note* 1.

¹³ Išleistas atskiru leidiniu: Magnus, U., Busnelli, F.D., et al. (ed.), *Unification of Tort Law: Damages, Principles of European Tort Law*, v. 5. The Hague; Boston: Kluwer Law International, 2001.

¹⁴ Nekrošius, I., Nekrošius, V., Vėlyvis, S. *Romėnų teisė*. Vilnius: Justitia, 1999, p. 261.

¹⁵ Kionka, E. *J. Torts in a Nutshell*, 5th ed, West Nutshell Series. St. Paul, MN: West/Thomson, 2010, p. 17.

kurioms buvo taikomos savos taisyklės ir tam tikri teismo proceso ypatumai. Tokiam požiūriui antrina Allastair Mullis ir Ken Oliphant¹⁶. Autoriai teigia, jog turinės žalos atlyginimo atvejų grupavimą (kategorizavimą) galima pagrįsti tuo, jog:

- a) kai kurie žalos atlyginimo atvejai yra panašūs savo esme (dalyku) (pvz. žala asmeniui, arba žala daiktui);
- b) skiriasi kiekviena žalos kategorija ginamas interesas (pvz. turtinis interesas, asmens sveikata);
- c) tam tikri žalos atsiradimo atvejai gali būti supaprastinami iki vieno bendro neteisėto veiksmo (pvz. daikto sugadinimas);
- d) tam tikras kategorijas sieja bendras sąmoningo elgesio elementas (pvz. tyčinis elgesys, neatsargumas).

Šie pagrindai (išskyrus d punkte minimą sąmoningo elgesio elementą, kuris, mūsų nuomone, gali būti reikšmingas teismui sprendžiant dėl atlygintinos neturtinės žalos dydžio) gali būti vertinami ir kaip specifiniai tam tikrų turinės žalos kategorijų požymiai, kuriais remiantis skirtingos kategorijos yra identifikuojamos ir išskiriamos. Skirtingų kategorijų atskyrimas remiantis šiais kriterijais svarbus tuo, kad taikant deliktinės teisės normas praktikoje galima lengviau, tiksliau ir greičiau identifikuoti kilusį ginčą bei įvertinti jo specifiką. Ginčo priskyrimas vienai ar kitai kategorijai leidžia numatyti specifinius žalos atlyginimo materialinius bei procesinius elementus: pavyzdžiui kokia patirta žala gali būti atlyginama (ar sugadinus daiktą gali būti atlyginamos tik remonto išlaidos, ar ir nuostoliai dėl daikto vertės sumažėjimo), kokios įrodinėjimo taisyklės taikomos ir kaip jos pasiskirsto tarp šalių ir pan. Kategorijų atskyrimas pagal aukščiau minėtus kriterijus reikšmingas ir nuoseklios teisinės praktikos kūrimo procese – kiekvienai kategorijai gali būti sukurtos specifinės teisinės taisyklės, kurių laikantis paprasčiau nagrinėti bylą.

Taigi, vertinant turinės žalos, kylančios iš deliktų, skyrimo į atskiras kategorijas reikšmę, galima išskirti tris esminius aspektus, pagrindžiančius tokios klasifikacijos reikalingumą:

- 1) Teorinis aspektas: kategorijų išskyrimas leidžia visapusiškai analizuoti turtinę žalą, kylančią iš deliktų bei atskleisti esminius jos bruožus. Gana platų turinės žalos institutą suskirsčius mažesnėmis kategorijomis galima matyti skirtingų kategorijų specifiką, tarpusavio sąveiką, lengviau nustatyti pagrindines problemas ir siūlyti jų sprendimo būdus. Žalos

¹⁶Mullis, A., Oliphant, K. *Torts*. London: Macmillan, 1993, p. 4.

kategorizavimo būtinybę lemia ir tai, kad visos teisės ginamos vertybės nėra lygiavertės. Todėl pritarinama nuomonei, jog “vienas iš svarbiausių kriterijų, leidžiantis nustatyti tinkamą deliktų teisės teikiamos apsaugos apimtį, yra pažeistos vertybės prigimtis, įvertinant jos vietą hierarchijos skalėje”¹⁷.

2) Praktinis aspektas: turtinės žalos skyrimas į tam tikras kategorijas reikšmingas siekiant palengvinti ir supaprastinti teismų bei teisės praktikų darbą – akivaizdu, jog skiriasi skirtingų turtinės žalos kategorijų įrodinėjimo taisyklės, aplinkybės (vertinamieji kriterijai), kuriomis žalos atlyginimas priteisiamas, taisyklės dėl asmenų, kuriems žalos atlyginimas gali būti priteisiamas ir pan., todėl identifikavus atskiras turtinės žalos kategorijas būtų galima užtikrinti vieningos teismų praktikos formavimą bei praktikos numatomumą.

3) Lyginamasis aspektas: pastaruoju metu siekiama unifikuoti pagrindinius iš deliktų kylančios žalos atlyginimo principus, ypač sprendžiant kai kuriuos tarptautinės privatinės teisės klausimus.

Kita vertus, būtina pripažinti, kad žalos kategorijos praktikoje neturėtų būti išskiriamos dirbtinai, todėl daugelis minėtame ECTIL tyrime dalyvavusių tyrėjų pranešimų ataskaitose dažnai nurodydavo, jog vienokių ar kitokių žalos kategorijų, nurodytų klausimyne, praktiniame taikyme, t.y. išieškant, įrodinėjant ar priteisiant žalą, jie nemato didelio skirtumo.

TURTINĖS ŽALOS KATEGORIJŲ IŠSKYRIMO KRITERIJAI

Turtinės žalos, kylančios iš deliktų, kategorijas galima nagrinėti remiantis jau paminėtais Alastair Mullis ir Ken Oliphant siūlomais kriterijais¹⁸.

Vertinamuoju kriterijumi imant *dalyką, kuriam daromas poveikis*, galima išskirti dvi pagrindines turtinės žalos kategorijas: žalą asmeniui ir žalą daiktui (turtui). Toks skirstymas akivaizdžiai yra labai platus ir dažnai neatskleidžia nagrinėjamų turtinės žalos kategorijų esmės, tačiau tokia klasifikacija patogi, kai nagrinėjama situacija yra nesudėtinga (galima lengvai identifikuoti veikiamą dalyką). Sudėtingesnėse situacijose, atsižvelgiant į specifines aplinkybes, šios kategorijos yra konkretinamos. Kita vertus, yra nemažai turtinės žalos kategorijų, kurias, remiantis tokiu požymiu, sunku identifikuoti – pavyzdžiui, sugadinus

¹⁷ “Teisė į gyvybę, sveikatą, laisvę yra konkrečios, aiškios absoliutinės teisės, jų apsauga turi būti plačiausia. Todėl šios vertybės yra deliktų teisės vertybių skalės viršuje. Teisė į nuosavybę taip pat yra konkreti, aiški, tik, žinoma, ne tokia svarbi kaip pirmiau išvardytos. Todėl nuosavybės teisei taip pat teikiama plati apsauga, tačiau ši vertybė užima žemesnę vietą deliktų teisės ginamų vertybių skalėje. Grynai ekonominio pobūdžio interesai nėra tokie aiškūs. Pripažįstama, kad, suteikiant jiems plačią gynimo apimtį, būtų stipriai ribojama asmenų veiklos laisvė.” Cituota iš : Selelionytė-Drukteinienė, S., *supra note 7*, p. 131.

¹⁸ Mullis, A., Oliphant, K., *supra note 16*, p.4..

daiktą gali atsirasti tiesioginės išlaidos daikto remontui (žala, atsiradusi sugadinus daiktą) ir gali sumažėti daikto vertė, arba dėl galimybės naudotis daiktu gali būti prarastos tam tikros pajamos/pelnas. Taigi veikiamas vienas dalykas, tačiau iš to galima kildinti keletą turtinės žalos rūšių.

Kitas, t.y. *neteisėto veiksmo* vertinamasis kriterijus nusako turtinės žalos kilimo pagrindus, kitaip tariant, įvardijamos tam tikros situacijos, kai turtinė žala atsiranda. Tokių pagrindų galima išskirti nemažai ir dažniausiai jie tiksliai atitinka turtinės žalos kategorijas (pvz., daikto sugadinimas, asmens sužeidimas). Tačiau, remiantis šiuo kriterijumi, taip pat sunku išskirti kai kurias turtinės žalos kategorijas – pavyzdžiui analizuojant jau minėtą pavyzdį su daikto sugadinimu, akivaizdu, kad nors šiuo atveju neteisėtas veiksmas yra vienas, tačiau iš jo kilusių turtinės žalos rūšių, kaip jau buvo įvardinta ankstesnėje pastraipoje, gali būti keletas.

Remiantis *intereso, kuris kiekvienu konkrečiu atveju yra ginamas*, kriterijumi, galima išskirti šias kategorijų grupes:

- kategorijas, susijusias su asmens interesais dėl sveikatos ir/ar gyvybės išsaugojimo: žala, atsiradusi dėl asmens sveikatos sužalojimo, žala, atsiradusi dėl gyvybės atėmimo;
- kategorijas, susijusias su nuosavybe ir turto valdymu: žala, atsirandanti sugadinus ar sunaikinus daiktą, žala, atsirandanti dėl daikto vertės sumažėjimo, žala, atsirandanti dėl galimybių valdyti/naudotis daiktu sumažėjimo;
- pelno gavimu ar kita (nebūtinai finansine) nauda: pavyzdžiui grynai ekonominio pobūdžio žala, žala atsiradusi dėl pasitikėjimo arba teisėtų lūkesčių, žala, atsirandanti dėl pelno, taip pat gaunamo iš neteisėtos veikos, netekimo ir pan.

Pažymėtina, kad kai kurios žalos rūšys gali būti priskiriamos skirtingoms kategorijoms: pvz., žala, atsiradusi dėl gyvenimo trukmės sumažėjimo, yra ir žala asmeniui (dėl sveikatos bei gyvenimo trukmės gėrių, kurie yra ginami), ir žala turtui (nes dėl sutrumpėjusios gyvenimo trukmės gali būti prarandama dalis pajamų).

Kita vertus, kadangi deliktinė atsakomybė yra turtinio pobūdžio¹⁹, visas kategorijas vienija tai, jog nepaisant žalos rūšies ir kategorijos, jos atlyginimas yra galimas tik pinigine ar kitokia turtine išraiška.

¹⁹ Mikelėnas, V. *supra note*. 4, p. 44.

Pastebėtina, jog paminėti žalos kategorizavimo kriterijai nėra vieninteliai, kuriais galima remtis išskiriant turtinės žalos kategorijas. Anot prof. V. Mikelėno²⁰, nagrinėjant turtinę žalą, kylančią iš delikto, ypač svarbūs požymiai yra *žalos atsiradimo momentas* (žala kilo poveikio momentu ar atsirado žymiai vėliau) ir *kilusios žalos santykis su neteisėta veika* (ar žala atsirado kaip tiesioginis poveikio rezultatas, ar ji atsirado vėliau, kaip tam tikra neteisėtos veikos pasekmė). Šie kriterijai įgalina išskirti dar keletą įvairių šalių doktrinoje ir praktikoje minimų turtinės žalos kategorijų²¹:

- 1) *damnum emergens* ir *lucrum cessans* arba reali žala ir negautos pajamos (*positive damage and loss of profit (loss of income)*)
- 2) pirminė ir paskesnė žala (*primary and consequential damage*).

Analizuojant *damnum emergens* ir *lucrum cessans* kategorijas, pastebėtina, kad skirtingos valstybės savo teisės sistemose šias kategorijas išskiria nevienodai: kontinentinės teisės šalyse dažniau naudojami *damnum emergens* ir *lucrum cessans* terminai, bendrosios teisės šalyse – reali žala ir negautos pajamos²². Iš apibendrintų Europos deliktinės ir draudimo teisės tyrimų centro (ECTIL) tyrimo rezultatų²³ matyti, jog kalbant apie *damnum emergens* ir *lucrum cessans* žalos kategorijas akcentuojamas nukentėjusiojo ryšys su neteisėta veika ir iš to kylantys žalos įrodinėjimo skirtumai. Kaip jau buvo minėta, mokslinėje literatūroje terminas „negautos pajamos“ (*lost earnings (profit)*) naudojamas dažniausiai bendrosios teisės tradicijos šalyse, kontinentinės teisės tradicijos šalys naudoja terminą *lucrum cessans*, suprantamą kaip dėl neteisėtos veikos laikinai netektos pajamos ar pelnas. *Damnum emergens* apibūdinama kaip žala, „atsirandanti tiesiogiai ir iškart po neteisėto veiksmo, priešinga žalai, atsirandančiai kaip neteisėto veiksmo padarinys ar rezultatas.“²⁴ Kategorizuojant *lucrum cessans* arba „negautas pajamas“, jos priešpastatomos realiai neteisėtos veikos metu patirtai žalai, todėl natūraliai suvokiamos kaip vėlesnis neteisėtos veikos padarinys. Dėl tokios orientacijos į vėliau atsirasiančius padarinius sunku tinkamai įvertinti ir nusakyti atsiradusią žalą, išmatuoti atlygintinus nuostolius – kategorija tampa mažiau apibrėžta. Tai turi įtakos įrodymų teikimo taisyklėms ir teismo procesui: remiantis Ulrich Magnus, „ši kategorija visų

²⁰ *Ibid.*, p. 144.

²¹ Kategorijos išskiriamos atsižvelgiant į ECTIL klausimyną, žr. išnašą Nr. 1./Winiger, B., *supra note* 1.

²² Magnus, U., Busnelli, F.D., et al. (ed.), *supra note* 13, p. 193.

²³ Kalbama apie atskiru leidiniu išleistą Europos deliktinės ir draudimo teisės tyrimų centro (European Centre of Tort and Insurance Law (ECTIL)) atlikto turtinės žalos vertinimo bei reglamentavimo įvairiose Europos šalyse bei Jungtinėse Amerikos Valstijose tyrimo medžiagą: *Ibid.*

²⁴ Owen, R. *Essential Tort Law*. London: Cavendish, 2000. p. 173.

pirma išskiriama įrodinėjimo tikslais²⁵, t.y. siekiant pabrėžti, kad šios kategorijos bylose įrodinėjimo taisyklės skiriasi nuo taikomų kitais atvejais. Daugumos vėlesniame ECTIL tyrime dalyvavusių valstybių ataskaitose pažymima, kad šių šalių jurisdikcijos išskiria *damnum emergens* ir *lucrum cessans* (arba reali žala ir negautos pajamos) kategorijas, tačiau jų apibūdinimas, ypač kalbant apie *lucrum cessans* kategoriją įvairiose jurisdikcijoje skiriasi. Vokietijoje, Austrijoje, Prancūzijoje, Olandijoje, Švedijoje, Estijoje ir kitose šalyse, šios kategorijos išskirtos teisės aktuose, kitų Europos šalių jurisdikcijoje jų skirtumai atsiskleidžia teismų praktikoje. Pavyzdžiui *damnum emergens* Austrijoje, Portugalijoje ir Italijoje yra apibūdinamas kaip realus turto sumažėjimas, tuo tarpu *lucrum cessans* – kaip sutrukdymas turto vertei (masyvui) padidėti. Kitose šalyse, pvz. Vokietija, Estija, Čekija, Ispanija, šių kategorijų skirtumai apibūdinami per žalos išieškojimo skirtumus, nes vertinant *lucrum cessans* žalą iš vienos pusės kyla klausimas, kas yra negautas pelnas (pajamos), o iš kitos pusės – adekvataus priežastinio ryšio klausimai. Pastebėtina, kad grynai ekonominio pobūdžio žala yra antrinio nukentėjusiojo negautos pajamos²⁶, taigi irgi gali būti priskirta šiai kategorijai. Analizuojant šių kategorijų atskyrimo praktinį aspektą, didžiausias skirtumas pasireiškia įrodinėjimo procese, kadangi *lucrum cessans* paprastai sunkiau įrodyti.

Pirminės ir paskesnės žalos kategorijų (*primary and consequential damage*, paskesnė žala Lietuvos teisės doktrinoje dar vadinama išplaukiančia²⁷) atskyrimą teismų praktikoje galima pastebėti jau Romėnų teisėje. Minėto ECTIL atlikto tyrimo medžiagoje pristatoma byla, pagal kurios faktus nužudyto vergo savininkas pareiškė ieškinį vergą nužudžiusiam asmeniui, reikalaujamas atlyginti ne tik vergo rinkos kainą, bet kadangi vergas pagal pirkimo pardavimo sutartį buvo pažadėtas pirkėjui, tai ir sutartyje numatytą baudą už sutarties nevykdymą ir šis reikalavimas buvo pripažintas pagrįstu.²⁸

Pirminė ir paskesnė žala bent jau teoriškai gali būti skiriama dar į keturis porūšius, t.y. priklausomai nuo žalos santykio su neteisėta veika, vertinant žalos atsiradimo momentą, nustatant, 1) ar žala atsirado tiesiogiai vykdant neteisėtą veiką, 2) ar susiformavo kaip neteisėtos veikos pasekmė²⁹; arba priklausomai nuo neteisėtos veikos ir žalos santykio su nukentėjusiuoju, nes 3) žalą dėl neteisėtos veikos gali patirti tiesiogiai nuo jos nukentėjęs

²⁵ Magnus, U., Busnelli, F.D., et al. (ed.). op. cit., p. 194..

²⁶ Plačiau apie tai: Selelionytė-Drukteinienė, S., *supra note 7*.

²⁷ *Ibid.*

²⁸ Winiger, B. *supra note 1*, p. 209.

²⁹ Pavyzdžiui, vairavimo mokymo automobilis buvo apgadintas autoįvykio metu ir nukentėjusysis patyrė ne tik automobilio remonto išlaidas (pirminė žala), bet ir negavo pajamų vairavimo mokymo paslaugų verslo (antrinė žala).

asmuo (pirminis³⁰ nukentėjusysis), arba tokia 4) žala gali atsirasti tiesiogiai nuo neteisėtos veikos nenukentėjusiam asmeniui (antriniam nukentėjusiajam).³¹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas šių kategorijų neišskiria, tačiau kadangi Lietuvos deliktų teisė yra paremta iš Prancūzijos perimta generalinio delikto doktrina, tai galima daryti išvadą, jog šių kategorijų žalos priteisimas yra galimas.

Pirminės ir paskesnės žalos kategorijų atskyrimas ne visada turi praktinės reikšmės. Pavyzdžiui, pagal LR CK 6.283 str. numato, jog žala sveikatos sužalojimo atveju atlyginama tik asmuo, kurio sveikata buvo sužalota. Kitaip tariant, net jei dėl to žalą taip pat patyrė ir sužaloto asmens artimieji (antriniai nukentėjusieji), jų teisė į žalos atlyginimą civiliniame kodekse specialiai neregamentuojama. Kita vertus, nukentėjusiojo mirties atveju, teisė į žalos atlyginimą turi mirusiojo išlaikytiniai. Be to, šių žalos kategorijų atskyrimas gali turėti įtakos, vertinant, ar pakankamai nutolusi žala, pvz. grynai ekonominio pobūdžio žala, kuri iš esmės yra antrinio nukentėjusiojo negautos pajamos³² – turi būti atlyginama, ypač esant skirtingoms pažeidėjo kaltės formoms, pavyzdžiui tyčiai, dideliame neatsargumui ar paprastam neatsargumui. Taigi, nagrinėjant reikalaujamos paskesnės žalos pagrįstumo klausimus, teismui kaip taisyklė iškyla priežastinio ryšio bei žalos numatomumo klausimai.³³

Matyt dėl to, jog aukščiau minėtos kategorijos iš pirmo žvilgsnio atrodo panašios savo esme, kai kurios valstybės (tas pasakytina ir apie Lietuvą) šios kategorijos nėra skiriamos. Tačiau šių kategorijų išskyrimas gali būti svarbus dėl materialinių ir procesinių ypatybių, pavyzdžiui žala, kuri atsiranda vėliau ir pasireiškia kaip delikto pasekmė (turima omenyje paskesnė žala, negautos pajamos) laikoma labiau abstrakčia ir jai taikomos kitokios, dažnai ne tokios griežtos, įrodinėjimo taisyklės³⁴, kita vertus ne visa paskesnė žala gali būti atlyginama bei ne viesiems nukentėjusiesiems, dėl priežastinio ryšio, žalos numatomumo ar pačių vertybių, kurias siekiama apginti prigimties argumentų.

Autoriai, ypač kalbant apie JAV taikomą praktiką,³⁵ dažnai išskiria dar dvi specifines turtinės žalos, kylančios iš deliktų, kategorijas: bendrąją ir specialiąją žalą. Anot jų, bendroji žala yra preziumuojamas neteisėto veikimo (delikto) padarinys, tuo tarpu specialioji žala kiekvieną kartą turi būti vertinama pagal konkrečios bylos faktus. Šių dviejų turtinės žalos

³⁰ Lietuvos doktrinoje dar gali būti vadinamas pirmaeilium nukentėjusiuoju.

³¹ Pavyzdžiui, automobilis rėžėsi į elektros stulpą ir nutraukė elektros tiekimo liniją, tuo padarydamas žalą elektros perdavimo įmonei (žala pirminiam nukentėjusiajam), kaip įvykio pasekmė, dėl padidėjusios elektros įtampos, sugedo cemento gamyklos įrengimas, kurį teko remontuoti. (žala antriniam nukentėjusiajam)

³² Plačiau apie tai: Selelionytė-Drukteinienė, S., *supra note 7*.

³³ Išsamūs argumentai dėl būtinumo riboti grynai ekonominės žalos taisyklės taikymą išdėstyti ten pat: *Ibid.*

³⁴ *Ibid.*, Magnus, U., Busnelli, F.D., et al. (ed.), *supra note 13*, p. 194.

³⁵ Mullis, A., Oliphant, K., *supra note 16*, p. 249.

kategorijų išskyrimas pagrįstas išimtinai įrodinėjimo taisyklių skirtumu: bendroji žala pagrįsta prezumpcija ir nebūtinai įrodinėjama, o specialioji žala privalo būti įrodyta ieškinyje, norint, kad teismas priteistų jos atlyginimą.

Vis dėlto atkreiptinas dėmesys, kad paminėtų žalos kategorijų nereikėtų skirti dirbtinai. Teismų praktikoje jos turėtų būti išskiriamos tik praktiniais sumetimais, t.y. nustatant tam tikrai žalos kategorijai būdingas įrodinėjimo taisykles bei vertinamųjų aplinkybių ypatybes.

TURTINĖS ŽALOS, KYLANČIOS IŠ DELIKTŲ, KATEGORIJOS LIETUVOS TEISĖJE

Pirminiai Lietuvos Respublikos teisės šaltiniai nepateikia tikslaus turtinės žalos apibrėžimo ir išsamaus turtinės žalos kategorijų sąrašo. Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 6.249 str. randamas toks žalos apibūdinimas: „asmens turto netekimas arba sužalojimas, turėtos išlaidos (tiesioginiai nuostoliai) ir negautos pajamos, kurias asmuo būtų gavęs, jeigu nebūtų buvę neteisėtų veiksmų.“³⁶ Iš šio apibūdinimo, matyti, jog CK išskiriamos dvi pagrindinės žalos, kylančios iš deliktų, kategorijos: *tiesioginė žala ir negautos pajamos*, kurių kaip matyti iš analizės pateiktos aukščiau skiriamasis kriterijus yra žalos atsiradimo momentas. Tai pagrindinė ir Lietuvos teismų praktikoje taikoma turtinės žalos klasifikacija. Šią klasifikaciją galima suprasti dvejopai, t.y. priklausomai nuo žalos santykio su neteisėta veika bei vertinant žalos atsiradimo momentą, nustatant, ar žala atsirado tiesiogiai vykdant neteisėtą veiką, ar susiformavo kaip neteisėtos veikos pasekmė; arba priklausomai nuo neteisėtos veikos ir žalos santykio su nukentėjusiuoju, nes žalą dėl neteisėtos veikos gali patirti tiesiogiai nuo jos nukentėjęs asmuo (pirminis nukentėjusysis), arba tokai žala gali atsirasti tiesiogiai nuo neteisėtos veikos nenukentėjusiam asmeniui (antriniam nukentėjusiajam), kurio atžvilgiu neteisėta veika ir atsiradusi žala bus netiesioginė³⁷. Pastebėtina, jog ECTIL³⁸ atlikto mokslinio tiriamojo projekto klausimyne iš paminėtų turtinės žalos kategorijų išskiriama pirminė ir paskesnė žala (*primary and consequential damage*); reali žala ir negautos pajamos (*positive damage and loss of profit*), kuri tapatinama su *damnum emergens* ir *lucrum cessans*, tačiau tiesioginė ir netiesioginė žala, kaip kategorijos nėra išskiriamos.

³⁶ Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas, *supra note 8*.

³⁷ Šios dvi teisinės kategorijos autorių išskiriamos ir išsamiai nagrinėjamos analizuojant žalą, atsiradusią sužalojus asmens sveikatą: tikslus nukentėjusiojo nustatymas leidžia teismui parinkti tinkamą įrodinėjimo schemą ir nuspręsti dėl žalos atlyginimo. Pvz., žr.: Harpwood, V. *Modern Tort Law*, 6th ed London; Portland, Or: Cavendish Pub, 2005, p. 48.

³⁸ Žr. išnašą Nr. 1.

Civilinio kodekso komentaras nurodo tokią Civilinio kodekso 6.249 str. interpretaciją: „[ž]ala, įvertinta pinigais, laikoma nuostoliais, o šie taip pat, kaip ir žala, skirstomi į tiesioginius (realius) ir netiesioginius (negautos pajamas)“³⁹, iš kurios reikėtų suprasti, jog netiesioginė žala yra tapatinama su negautomis pajamomis. Toks „negautų pajamų“ ir „netiesioginės žalos“ terminų tapatinamas pastebimas ir teismų praktikoje. Kita vertus, prasminiu požiūriu galima numanyti, kad įstatymų leidėjas įtvirtindamas tokius terminus civiliniame kodekse siekė nustatyti užsienio šalių deliktinės teisės doktrinoje gerai žinomas turtinės žalos kategorijas, t.y. *damnum emergens* (reali žala, teisinėje literatūroje dar verčiama kaip *positive damage*) ir *lucrum cessans* (negautos pajamos, teisinėje literatūroje dar verčiama kaip *loss of profit*) tačiau reikia pripažinti, kad turėtas išlaidas teisės normoje prilyginus tiesioginiams nuostoliams bei šią kategoriją priešpastačius negautoms pajamoms, neišvengta neaiškumų bei dviprasmybių dėl kylančių sąsajų su kitomis deliktinės teisės doktrinoje įprastomis turtinės žalos kategorijomis, pvz. pirmine ir paskesne žala (*ang. primary ir consequential damage*).

Iš tiesų, negautos pajamos gali būti ir tiesioginė ir netiesioginė žala, nes jos gali atsirasti ir kaip tiesioginis ir kaip paskesnis neteisėtos veikos rezultatas, kita vertus negautos pajamos kaip žala gali atsirasti tiek pirminiam asmeniui, tiesiogiai nukentėjusiam nuo neteisėtos veikos, tiek ir antriniam nukentėjusiajam (pvz., mirus asmeniui, kuris teikė išlaikymą). Lietuvos Aukščiausiojo teismo praktikoje aiškiai nepasisakoma, ar skiriasi ir kuo skiriasi tiesioginės ir netiesioginės žalos kategorijų įrodinėjimo taisyklės. Pavyzdžiui iš bylos A. A. p. UAB „Kamintras“ matyti, kad teismas prašo *įrodyti negautų pajamų realumą*: „netiesioginiai nuostoliai (negautos pajamos), ... atlyginami tik atsižvelgiant į tai, ar iš tikrųjų jie realiai padaryti. ... Patirti netiesioginiai nuostoliai turi būti pagrįsti realiomis, įrodytomis, neišvengiamomis, o ne tikėtinomis pajamomis.“⁴⁰ Kita vertus, byloje G.L. p. ŽŪB „Vyčia“ ieškovui, kuris savo įsirengtame tvenkinyje vykdė žuvininkystės veiklą, prašant priteisti nuostolius kaip negautos pajamas, kurias jis būtų gavęs, jeigu tvenkinys nebūtų buvęs užterštas, „šių nuostolių dydžiui nustatyti atsižvelgtina į tai, kokį laikotarpį jis užsiėmė šia ūkine veikla, taip pat įvertintina, kiek laiko pririnktų iki tvenkinio užteršimo buvusiai situacijai (t.y. konkrečiais metais buvusiam tvenkinio žuvingumui ir iš vykdytos veiklos gautų

³⁹ Bakanas, A., Mikelėnas, V., et al. (ed.), *supra note 3*, p. 342.

⁴⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. gegužės 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-199/2007.

pajamų lygiui) atkurti.”⁴¹ Pastebėtina, kad netiesioginės žalos kategorijai teismų praktikoje priskiriami ir žalos, atsiradusios dėl galimybių naudotis daiktu, sumažėjimo, arba žalos, atsiradusi dėl teisėtų lūkesčių bei kiti atvejai.

Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 6.238 str. 2 dalis ir 6.239 str. aprašo dar dvi turtinės žalos kategorijas – turtinę žalą, susijusią su asmens sveikatos sužalojimu⁴² ir turtinę žalą atsiradusią dėl gyvybės atėmimo⁴³, kurios yra išskirtos remiantis ginamo intereso

⁴¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. birželio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-407/2006.

⁴² Remiantis Lietuvos Respublikos Civiliniame kodekse išdėstytais žalos atsiradimo atvejais, galima išskirti, jog žala, padaroma tiesiogiai žmogui, gali pasireikšti asmens kūno sužalojimu arba sveikatos sutrikdymu. Civilinio kodekso 6.284 str. 2 dalis numato, jog tokiu atveju teismas priteisia atlyginti nuostolius tokia apimtimi, kad nukentėjusysis būtų grąžintas į prieš pažeidimą buvusią padėtį./ Mikelėnas, V. *supra note*. 4, p. 144.

Ši kategorija plačiai prižįstama visose Europos šalyse ir kai kur moksliniuose darbuose netgi vadinama biologine žala (*biological damage*). / Von Bar, C. *The Common European Law of Torts*. Oxford: New York: Clarendon Press; Oxford University Press, 1998, p. 23. Europos deliktinės teisės principų 10:202 straipsnis numato, kad žala, atsiradusi asmens sveikatos sužalojimo atveju, apima negautas asmens pajamas, žalą dėl asmens darbingumo sumažėjimo (net jei tai ir nėra susiję su negautomis pajamomis) ir protingos išlaidos, skirtos sveikatos atstatymui./ European Group on Tort Law, ed., *Principles of European Tort Law: Text and Commentary*. Wien; New York: Springer, 2005.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taip pat pripažįsta ir aiškiai identifikuoja tokią kategoriją – remiamasi civilinio kodekso CK 6.283 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta taisykle, numatančia, kad „jeigu fizinis asmuo suluošintas ar kitaip sužalota jo sveikata, tai už žalą atsakingas asmuo privalo nukentėjusiam asmeniui atlyginti visus šio patirtus nuostolius ir neturtinę žalą.“ Svarbu paminėti, kad antroji šio civilinio kodekso straipsnio dalis išvardija konkrečius žalos atlyginimo atvejus, kuomet žala yra susijusi su asmens sveikatos sužalojimu: „asmens negautos pajamos ir su sveikatos grąžinimu susijusios išlaidos (gydymo, papildomo maitinimo, vaistų įsigijimo, protezavimo, sužaloto asmens priežiūros, specialių transporto priemonių įsigijimo, sužaloto asmens perkvalifikavimo išlaidos bei kitos sveikatos grąžinimui būtinos išlaidos).“ / Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas, *supra note* 8. Apibendrinant peržiūrėtą Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktiką šiuo klausimu darytina išvada, jog teismas visgi daugiau dėmesio skiria reikalavimų atlyginti neturtinę žalą ir pačios neturtinės žalos, kaip kategorijos analizei, turtinės žalos klausimus dažnai aptardamas lakoniškai.

⁴³ Esminis šios turtinės žalos kategorijos bruožas – žala atsiranda dėl poveikio asmeniui, tačiau dėl jos atlyginimo kreipiasi ne tas, kurį tiesiogiai palietė neteisėta veika (sukėlusi mirtį), o tretieji asmenys, kuriems žala atsiranda mirus fiziniam asmeniui. Nepaisant to, tokio pobūdžio žalą sudėtinga kategorizuoti remiantis žalos atsiradimo laiko ir jos santykio su neteisėta veika aspektu: Anot prof. Helmut Koziol, tokią žalą galima vertinti ir kaip tiesioginę (pirminiu nukentėjusiuoju laikomas miręs asmuo, tiesiogiai patyręs žalą), ir kaip netiesioginę (nukentėjusiais gali būti laikomi tretieji asmenys, kurie žalą patyrė dėl pirminio nukentėjusiojo mirties)./ Koziol H., Steininger, B.C. *European Tort Law 2006*. Wien; London: Springer, 2007, p. 419. Europos šalių ir Jungtinių Amerikos Valstijų teisinėje praktikoje žala dėl gyvybės atėmimo identifikuojama kaip atskira turtinės žalos kategorija ir teismai tokios kategorijos žalą priteisia tinkamai ją įrodžius./ Magnus, U., Busnelli, F.D., et al. (ed.), *supra note* 13, p. 193. Teisinėje literatūroje išskiriama ir šios kategorijos sub-kategorijų: žala, atsirandanti dėl išlaikytojo netekimo (vadinama *dependency loss*) / Steele, J. *Tort Law: Text, Cases, and Materials*, 2nd ed. Oxford; New York: Oxford University Press, USA, 2010, p. 518. Žala, atsirandanti dėl sutuoktinio gyvybės atėmimo arba žala, atsirandanti dėl bendravimo su artimu žmogui galimybės netekimo (*loss of consortium*). Magnus, U., Busnelli, F.D., et al. (ed.), *op.cit.*, p. 210. Pastaroji subkategorija prieštarinai vertinama įvairiose šalyse – bendravimo su artimu žmogui galimybės netekimas kaip atskira kategorija nėra pripažįstamas ir atlyginamas Austrijoje, Olandijoje, Graikijoje ir Vokietijoje, tačiau tokią žalą priteisti galima Prancūzijoje ir priklausomai nuo aplinkybių, Jungtinėse Amerikos Valstijose, Didžiojoje Britanijoje bei Italijoje. / *Ibid.*, p. 200. Kokias žalos rūšis paprastai reikalaujama priteisti Lietuvos teismų praktikoje gyvybės atėmimo atveju randame byloje S.U., D.U., G.U. p. D.N. ir Lietuvos Valstybė S.U., D.U., G.U. p. D.N. ir Lietuvos valstybę: ieškovė, kurios sutuoktinis mirė jį partrenkus lengvajam automobiliui vietoje, kur policijos pareigūnai tuo metu tyrė kitą eismo įvykį, iš jos sutuoktinį automobilium partrenkusio asmens ir Lietuvos Valstybės (dėl to, jog įvykio vietoje policijos pareigūnai neužtikrino tvarkos ir saugumo) prašė priteisti neturtinę žalą jai, kaip sutuoktinei, laidojimo

kriterijumi. Tai yra pagrindiniai atvejai, kai pozityvioji teisė įtvirtina turtinės žalos kategorijas. Vienok pastebėtina, jog reglamentuojant kai kuriuos atskirus žalos atsiradimo atvejus, detalizuojama, kokia turtinė žala turėtų būti atlyginama. Pavyzdžiui Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 6.299 straipsnis, reglamentuojantis žalą, atsiradusią dėl netinkamos kokybės produktų, nurodo, jog atlyginama žala reiškia (1) dėl gyvybės atėmimo ar sveikatos sužalojimo atsiradusią žalą, įskaitant neturtinę ir (2) nukentėjusio asmens turtui, kurį šis paprastai naudojo buityje, padarytą žalą. Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 6.283 straipsnio 2 dalyje reglamentuojama žalos, susijusios su asmens sveikatos sužalojimu, atlyginimą bei nurodo tokias turtinės žalos kategorijas: asmens negautos pajamos⁴⁴ ir su sveikatos grąžinimu susijusios išlaidos.

išlaidas, turtinę žalą dviems nepilnamečiams vaikams laikotarpiu, kol vyko teismo procesas (baudžiamoji byla), nustatyto dydžio išmokas vaikams kol jie sulauks pilnametystės, o jeigu jie mokysis – ir mokymosi laikotarpiu iki jiems sukaks 24 metai. Tiek pirmosios ir antrosios, tiek kasacinės instancijos teismas ieškinį tenkino ir žalą priteisė, visą ją (išskyrus neturtinę) įvardindamas turtine žala./Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. vasario 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-91/2010.

Apibrėžiant asmenų, kurie gali pretenduoti į šios kategorijos žalos atlyginimą, ratą, pvz. Jungtinių Amerikos Valstijų 1976 m. išleistas Fatal Accidents Act išskiria sutuoktinius, partnerius ir visus kitus asmenis, reikalingus išlaikymo ir gyvenusius kartu su mirusiuoju, kaip turinčius teisę į žalos atlyginimą. Įdomu pastebėti, kad šiame teisės akte prie pastarosios grupės priskiriami ir buvę sutuoktiniai ir/ar buvę partneriai. /Steele, J., *supra note 43*, p. 518. Taip pat pabrėžiama, kad bendrosios teisės tradicijos šalyse asmens mirties atveju nėra kompensuojama žala, susijusi su sumažėjusia nukentėjusiojo gyvenimo trukme. / Owen, *supra note 24*, p.183. Lietuvos Civilinio kodekso 6.284 str. 1 dalis pateikia išsamų sąrašą asmenų, kurie turi teisę gauti turtinės žalos atlyginimą fizinio asmens mirties atveju: asmenys, kurie buvo mirusiojo išlaikomi arba jo mirties dieną turėjo teisę gauti iš jo išlaikymą (nepilnamečiai vaikai, sutuoktinis, nedarbingi tėvai ar kiti faktiniai nedarbingi išlaikytiniai), taip pat mirusiojo vaikas, gimęs po jo mirties. Civilinio kodekso komentaro autoriai minėtą teisės normą aiškina plečiamai – jų nuomone tokia turtinė žala taip pat galėtų būti atlyginama ir žuvusiojo sugyventiniui (jam priskiriamos tokios pat teisės į turtinės žalos atlyginimą kaip ir teisėtam sutuoktiniui)./ Bakanas, A., Mikelėnas, V., et al. (ed.), *supra note 3*, p. 395.

⁴⁴ Žala, atsiradusi dėl sumažėjusio ar netekto asmens darbingumo daugelyje šalių išskiriama kaip atskira turtinės žalos kategorija. Magnus,U., Busnelli, F.D., et al. (ed.), *supra note 13*, p. 198–199.. Ji akivaizdžiai yra orientuota į turtinio asmens intereso apsaugojimą, o šios kategorijos žala vertintina kaip vėliau atsiradusi neteisėtos veikos pasekmė (t.y. vertinant pagal žalos santykio su neteisėta veika kriterijų ši žala būtų laikoma netiesiogiai atsirandančia, *paskesne žala*). Lietuvos teisės šaltiniai išskiria tokią turtinės žalos kategoriją ir pakankamai išsamiai ją aptaria: Lietuvos Respublikos Civiliniame kodekse yra atskiras straipsnis (6.286), reglamentuojantis žalą dėl pasikeitusio asmens darbingumo, sąlygoto asmens sveikatos sužalojimo - čia nurodoma, kad: „...iš dalies netekęs darbingumo nukentėjęs asmuo turi teisę bet kada reikalauti iš atsakingo už žalą asmens atitinkamai padidinti žalos atlyginimą, jeigu jo darbingumas dėl sveikatos sužalojimo paskiau sumažėjo palyginti su tuo darbingumu, kuris jam buvo likęs tuo metu, kai priteistas žalos atlyginimas, išskyrus atvejus, kai žala buvo atlyginta priteisiant konkrečią vienkartinę pinigų sumą.“ / Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas, *supra note 8*. Taigi akivaizdžiai matyti, kad įstatymų leidėjas civiliniame kodekse identifikuoja pačią turtinės žalos kategoriją ir įtvirtina su ja susijusias taisykles. Be to Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas (6.285 str.) numato, kad žala dėl netekto darbingumo ar jo sumažėjimo gali būti kompensuojama tik asmenims nuo 14 metų – kitais atvejais kompensuojama tik žala dėl sveikatos sužalojimo. Taigi įtvirtinama taisyklė, reikalaujanti sprendžiant klausimus, susijusius su šios kategorijos turtinės žalos atlyginimu, atsižvelgti į nukentėjusiojo amžių. Netektą darbingumą, kaip atskirą kategoriją, plačiai nagrinėja ir Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras, kuriame pateikiamas ne tik apibrėžimas, tačiau ir pagrindiniai skaičiavimo būdai./ Bakanas, A., Mikelėnas, V., et al. (ed.), *supra note 3*, p. 393. Įdomu tai, kad netektas asmens darbingumas nėra įvardijamas civilinio kodekso 6.283 straipsnyje vardijant žalą, kuri gali būti kompensuojama sveikatos sužalojimo atveju. Nepaisant to, teismas praktikoje šią kategoriją suvokia kaip priskirtiną žalai asmens sveikatos

Taigi, lyginamuoju aspektu įvertinus užsienio šalių praktikoje išskiriamas kategorijas, aiškiai matyti, jog turtinės žalos, kylančios iš deliktų, kategorijos Lietuvos Respublikos Civiliniame kodekse nėra detaliam reglamentuojamos. Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras pateikia tą pačią civiliniame kodekse randamą klasifikaciją, nurodydamas, kad žala gali pasireikšti esamų turtinių vertybių sunaikinimu, jų vertės sumažinimu ar turtinės padėties grąžinimu į ankstesnę padėtį (tiesioginė, reali žala arba pozityvūs nuostoliai) arba tam tikrų materialinių vertybių negavimu (negauta nauda, negautos pajamos arba negatyvūs nuostoliai)⁴⁵.

Kituose Lietuvos autorių darbuose pateikiamas išsamesnis turtinės žalos skirstymas į kategorijas: turtinė žala išskiriama į tiesioginę ir netiesioginę⁴⁶, taip pat galima rasti⁴⁷ žalos klasifikaciją pagal vertybių pobūdį: išskiriama žala turtui (padaroma jį sunaikinant, sugadinant, sumažinant vertę), asmeniui (padaroma atimant gyvybę, sužalojant jo psichinę ar fizinę sveikatą, pažeidžiant žmogaus teises). Tačiau išsamesnės minėtų kategorijų analizės čia nėra. Bene išsamiausiai turtinės žalos kategorijos nagrinėjamos prof. Valentino Mikelėno: jis savo darbe⁴⁸ gana nuodugniai analizuoja pačią deliktinę atsakomybę, žalą, žalos atlyginimo klausimus ir išskiria turtinės žalos rūšis pagal sužalotos ar prarastos vertybės pobūdį (žalą turtui ir žalą asmeniui), o taip pat apžvelgia *damnum emergens* ir *lucrum cessans* kategorijas. Grynai ekonominės žalos prigimtis bei atlyginimo ypatumai nagrinėjami Simonos Selelionytės Drukteinienės mokslinėje publikacijoje.⁴⁹

sužalojimo atveju ir priteisia patirtą žalą. Praktikoje daugiausiai ginčijamasi dėl atlyginamos žalos dydžio. Pavyzdžiui, byloje B. B. p. Vytėnų žemės ūkio bendrovė, ieškovė prašė priteisti netekto darbingumo kompensaciją, nes darbo metu buvo sužalota pasibaidžiusio arklio ir dėl to neteko 35 proc. darbingumo. Teismai įvertinę įrodymus ieškinį tenkino – ieškovei buvo priteista kompensacija periodinėmis išmokomis, *skaičiuojama nuo jos vidutinio atlyginimo*. / Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. kovo 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-112/2007. Kitoje byloje V. V. prieš R. V. buvo įtvirtinta žalos dėl netekto darbingumo atlyginimo asmeniui, kuris sužalojimo metu dar mokėsi ir niekur nedirbo, taisyklė: vidurinę mokyklą lankęs ieškovas buvo sumuštas, patyrė sunkių sužalojimų, jam buvo nustatytas invalidumas, dėl to jis negalėjo įsidarbinti ir gauti pajamų. Pirmosios bei antrosios instancijų teismai ieškovui priteisė žalos atlyginimą nuo minimalaus darbo užmokesčio, tačiau teismas atkreipė dėmesį, jog ieškovas buvo suluošintas ir tapo invalidu labai jaunas ir, kaip bet koks kitas jo amžiaus jaunuolis, dar tik siekė turėti išsilavinimą, todėl preziumuoja, kad ieškovas turėjo visas ateities perspektyvas įgyti tinkamą specialybę, kita vertus, būdamas fiziškai stiprus, net ir neturėdamas atitinkamos kvalifikacijos – pakankamai užsidirbti pragyvenimui, todėl žalos atlyginimą priteisė nuo vidutinio darbo užmokesčio. / Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. balandžio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-87/2007.

⁴⁵ Bakanas, A., Mikelėnas, V., et al. (ed.), *supra note 3*, p. 342..

⁴⁶ Pvz., žr. Mikelėnas, V. *supra note 4*, p. 180; Ambrasienė, D., et al. (ed.), *supra note 4*, p. 191., ir kt.

⁴⁷ Mikelėnas, V. *supra note 4*, p. 180.

⁴⁸ *Ibid.*, p. 144-188.

⁴⁹ Selelionytė-Drukteinienė, S., *supra note 7*.

Apibendrinant galima teigti, jog tiek Lietuvos mokslinėje literatūroje, tiek pozityviojoje teisėje randama turtinės žalos klasifikacija nėra išsami. Užsienio valstybių teisės aktuose (nepriklausomai nuo teisinės tradicijos) turtinės žalos kategorijos taip pat nėra išsamiai išvardijamos, dažniausiai tik nurodant skirtumą tarp tiesioginės ir netiesioginės žalos, tačiau nepaisant to, gausu užsienio autorių darbų, išskiriančių atskiras turtinės žalos, kylančios iš deliktų, kategorijas, analizuojančių įvairius turtinės žalos kategorijų aspektus, o taip pat ir išsamiai atskleidžiančių užsienio valstybių teismų praktiką šiais klausimais.

IŠVADOS

Kadangi turtinė žala, kylanti iš deliktų gali būti labai įvairi, sprendžiant dėl tokios žalos atlyginimo klausimus dažnai iškyla su jos įrodinėjimu, nukentėjusiųjų nustatymu bei žalos atlyginimo metodais susijusios problemos.

Skirtingų kategorijų atskyrimas remiantis straipsnyje įvardintais kriterijais yra svarbus tuo, kad taikant deliktinės teisės normas praktikoje galima lengviau, tiksliau ir greičiau identifikuoti kilusį ginčą bei numatyti specifinius žalos atlyginimo materialinius bei procesinius elementus, tokius kaip: kokia patirta žala gali būti atlyginama; kokie nukentėjusiesiems; kokios įrodinėjimo taisyklės taikomos ir kaip jos pasiskirsto tarp šalių, be to, kategorijų atskyrimas yra reikšmingas ir nuoseklios teisinės praktikos kūrimo procese.

Nors turtinės žalos kategorijų pagal įvairius kriterijus galima išskirti nemažai, tačiau jų nereikėtų skirti dirbtinai. Teismų praktikoje jos turėtų būti išskiriamos tik praktiniais sumetimais, t.y. nustatant tam tikrai žalos kategorijai būdingas įrodinėjimo taisykles bei vertinamųjų aplinkybių ypatybes.

Lietuvos Respublikos Civiliniame kodekse išskiriamos dvi pagrindinės žalos, kylančios iš deliktų, kategorijos: *tiesioginė žala ir negautos pajamos*. Be to, teisės doktrinoje ir teismų praktikoje tapatinamos negautos pajamos ir netiesioginė žala. Ši klasifikacija skiriasi nuo pateiktos ECTIL tiriamojo projekto klausimyne. Jame išskiriama pirminė ir paskesnė žala (*primary and consequential damage*); reali žala ir negautos pajamos (*positive damage and loss of profit*), kuri tapatinama su *damnum emergens* ir *lucrum cessans*, tačiau tiesioginė ir netiesioginė žala, kaip kategorijos nėra išskiriamos. Prasminiu požiūriu galima numanyti, kad įstatymų leidėjas įtvirtindamas tokius terminus civiliniame kodekse siekė nustatyti užsienio šalių deliktinės teisės doktrinoje gerai žinomas turtinės žalos kategorijas, t.y. *damnum emergens* (reali žala, teisinėje literatūroje dar verčiama kaip *positive damage*) ir *lucrum cessans* (negautos pajamos, teisinėje literatūroje dar verčiama kaip *loss of profit*) tačiau reikia

pripažinti, kad turėtas išlaidas teisės normoje prilyginus tiesioginiams nuostoliams bei šią kategoriją priešpastačius negautoms pajamoms, neišvengta neaiškumų bei dviprasmybių dėl kylančių sąsajų su kitomis deliktinės teisės doktrinoje įprastomis turtinės žalos kategorijomis, pvz. pirmine ir paskesne žala (primary and consequential damage).

LITERATŪRA:

1. Ambrasienė, D., et al. (ed.), *Civilinė Teisė: Prievolių Teisė*, 3 leidimas. Vilnius: Mykolas Romeris universiteto Leidybos centras, 2006.
2. Bakanas, A., Mikelėnas, V., et al. (ed.), *Lietuvos Respublikos Civilinio Kodekso Komentarai*, 1 leidimas. Vilnius: Justitia, 2003.
3. Common core projektas, plačiau apie tai: Research, [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-03-15]. <<http://www.common-core.org/node/35>>.
4. ECTIL - European Centre of Tort and Insurance Law, [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-03-15]. <<http://www.ectil.org/>>.
5. European Group on Tort Law, ed., *Principles of European Tort Law: Text and Commentary*. Wien; New York: Springer, 2005.
6. Harpwood, V. *Modern Tort Law*, 6th ed London; Portland, Or: Cavendish Pub, 2005.
7. Kionka, E. *J.Torts in a Nutshell*, 5th ed, West Nutshell Series. St. Paul, MN: West/Thomson, 2010.
8. Koziol H., Steininger, B.C. *European Tort Law 2006*. Wien; London: Springer, 2007.
9. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.
10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. gegužės 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-199/2007.
11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. birželio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-407/2006.
12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. vasario 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-91/2010.
13. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. kovo 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-112/2007.
14. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. balandžio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-87/2007.
15. Magnus, U., Busnelli, F.D., et al. (ed.), *Unification of Tort Law: Damages, Principles of European Tort Law*, v. 5. The Hague; Boston: Kluwer Law International, 2001.
16. Mikelėnas, V. *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai*. Vilnius: Justitia, 1995.
17. Mullis, A., Oliphant, K. *Torts*. London: Macmillan, 1993.
18. Nekrošius, I., Nekrošius, V., Vėlyvis, S. *Romėnų teisė*. Vilnius: Justitia, 1999.
19. Owen, R. *Essential Tort Law*. London: Cavendish, 2000.
20. Prancūzijos Respublikos Civilinis kodeksas, CIVIL CODE, [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-03-15]. <http://www.lexinter.net/ENGLISH/civil_code.htm>.
21. Selelionytė-Drukteinienė, S. Grynai ekonominio pobūdžio žala kaip specifinė žalos kategorija Lietuvos Respublikos deliktų teisėje. *Jurisprudencija*, 2009, 4.118: 123-146.
22. Steele, J. *Tort Law: Text, Cases, and Materials*, 2nd ed. Oxford; New York: Oxford University Press, USA, 2010.
23. Winiger, B., et al. (ed.). *Essential cases on damage*. Berlin; Boston : Walter de Gruyter, 2011.
24. Vokietijos Federacinės Respublikos Civilinis kodeksas (BGB), German Civil Code BGB, [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-03-15]. <http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/>.
25. Von Bar, C. *The Common European Law of Torts*. Oxford: New York: Clarendon Press; Oxford University Press, 1998.

PROBLEMS OF CATEGORIZATION OF MATERIAL DAMAGE IN LITHUANIAN TORT LAW FROM COMPARATIVE PERSPECTIVE

Julija Kiršienė*, **Toma Aleknaitė****
Vytautas Magnus University

Summary

The article deals with issue of categorization of material damage in Lithuanian Tort Law with the reference to the materials of research project conducted by the European Centre of Tort and Insurance Law (ECTIL) with the purpose to determine what categories of material damage could be identified in doctrine and practice of Lithuanian tort law.

The first part of the article examines significance and relevance of discerning categories of material damage that emanates from tort. Categorization of material damage could be very helpful for the purposes of deciding on the damage compensation issues, such as identification of burden of proof, victims, compensation methods and other related issues. In addition, categories of material damage are important for coherent case law and legal practice.

The second part analyzes the key criteria for distinguishing these categories. The third part of the article reveals how categories of material damage arising from torts are reflected in Lithuanian legislation and case law, as well as Lithuanian doctrine. The research of Lithuanian Civil Code and case-law of Lithuanian Supreme Court disclosed that two major categories of material damage are discerned, but from comparative perspective they are not identified and applied adequately.

Lithuanian Civil Code distinguishes two major categories of material damages arising from tort: direct damage and loss of revenue. The latter category in court practice and legal doctrine is usually considered as indirect damage. In legal doctrine of other European countries such categories as primary and consequential damage; positive damage and loss of profit or *damnum emergens* and *lucrum cessans*, are more common.

Keywords: material damage, categories of material damage, torts, tort law.

Julija Kiršienė*, Vytauto Didžiojo universiteto Teisės fakulteto Privatinės teisės katedros profesorė. Mokslinių tyrimų kryptys: teisinis išsilavinimas, deliktinė teisė, įmonių teisė, sutarčių teisė.

Julija Kiršienė*, Vytautas Magnus University, Faculty of Law, Department of Private Law, Professor. Research interests: legal education, tort law, company law, contract law.

Toma Aleknaitė**, Vytauto Didžiojo universiteto Teisės fakulteto magistrė. Mokslinių tyrimų kryptys: deliktinė teisė, įmonių teisė, sutarčių teisė.

Toma Aleknaitė**, Vytautas Magnus University, Faculty of Law, master graduate. Research interests: tort law, company law, contract law.

KONSTITUCINIAI ŽALOS ATLYGINIMO PRINCIPAI

Saulė Milčiuvienė *

*Vytauto Didžiojo universitetas, Teisės fakultetas, K. Donelaičio g. 58, LT-44248, Kaunas
Telefonas (8 37) 327999,
El.paštas: s.milciuviene@tf.vdu.lt

Anotacija. Straipsnio tikslas - išanalizuoti valdžios galių ribojamą nustatant pareigą įstatymų lygmenyje numatyti žalos atlyginimo tvarką ir valstybės institucijoms įstatymų nustatyta tvarka atlyginti padaryta materialinę ir moralinę (neturtinę) žalą. Straipsnyje atskleidžiami du valdžios galių ribojimo aspektai: (1) Lietuvos Respublikos Konstitucija riboja valdžios institucijų diskreciją nustatant žalos atlyginimo tvarką; (2) Lietuvos Respublikos Konstitucija įpareigoja valstybės valdžios institucijas atlyginti dėl jų veiksmų atsiradusią žalą.

Pagrindinės sąvokos: žala, valstybės institucijos, Lietuvos Respublikos Konstitucija.

ĮVADAS

Šiame straipsnyje yra nagrinėjama dviejų Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau - LR Konstitucijos¹) nuostatų ryšys: "Valdžios galias riboja Konstitucija" ir "Asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas".

Straipsnio **tikslas** - išanalizuoti valdžios galių ribojamą nustatant pareigą įstatymų lygmenyje numatyti žalos atlyginimo tvarką ir valstybės institucijoms įstatymų nustatyta tvarka atlyginti padaryta materialinę ir moralinę (neturtinę) žalą. Straipsnyje atskleidžiami du valdžios galių ribojimo aspektai: 1. LR Konstitucija riboja valdžios institucijų diskreciją nustatant žalos atlyginimo tvarką; 2. LR Konstitucija įpareigoja valstybės valdžios institucijas atlyginti dėl jų veiksmų atsiradusią žalą.

Straipsnio naujumas pasireiškia per jo tyrimo metodą. Į iškeltus klausimus siekiama atsakyti remiantis išimtinai Lietuvos Respublikos teismų praktika. Todėl pagrindinis tyrimo **metodas** yra Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Vyriausiojo administracinio teismo bylų analizė.

ĮSTATYMŲ LEIDĖJO DISKRECIJOS RIBOS NUSTATANT ŽALOS ATLYGINIMO TVARKĄ

LR Konstitucija įtvirtina principą, kad asmeniui padaryta žala turi būti atlyginta įstatymų nustatyta tvarka, t.y. LR Konstitucijos 30 str. 2 d. nurodo, kad "Asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas"².

¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Lietuvos Aidas*. 1992, Nr. 33-1014.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau - Konstitucinis Teismas) žalos atlyginimą laiko konstituciniu principu. Jis savo teisminėje praktikoje yra pasisakęs, kad "Būtinumas atlyginti asmeniui padarytą materialinę ir moralinę žalą yra konstitucinis principas. Įtvirtinant šį konstitucinį principą siekiama užtikrinti, kad asmenims, patyrusiems materialinę ar moralinę žalą, ji bus atlyginta."³

Taigi akivaizdu, kad LR Konstitucija įtvirtindama nuostatą, kad žala yra atlyginama įstatymų nustatytas tvarka suteikia įstatymų leidėjui plačius įgalinimus nustatant žalos atlyginimo teisinį reguliavimą. Neišvengiamai iškyla klausimas - kokios yra įstatymo leidėjo diskrecijos ribos. Ar gali įstatymų leidėjas nustatyti tokius atvejus, kada neteisėtais veiksmai padaryta žala būtų neatlyginta, ar gali būti nustatyta skirtinga žalos atlyginimo tvarka atsižvelgiant į žalą padariusį subjektą ir kiti panašaus pobūdžio klausimai.

Lietuvos Respublikos Seimas (toliau - Seimas) būdamas įstatymų leidėju užima ypatingą vietą valstybės institucijų sistemoje, nes jį sudaro tiesiogiai tautos išrinkti atstovai, o pagrindinė jo funkcija - konstitucinių vertybių apsauga. LR Konstitucinis Teismas teigia, kad "pagal Konstituciją tik Seimas yra Tautos atstovybė. Seimas - tai valstybės valdžios institucija, vykdanči įstatymų leidžiamąją valdžią. Seimo, kaip Tautos atstovybės, konstitucinė prigimtis lemia jo ypatingą vietą valstybės valdžios institucijų sistemoje, jo funkcijas bei kompetenciją."⁴ "Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad minėtos Seimo, kaip demokratinės teisinės valstybės Tautos atstovybės, funkcijos yra konstitucinės vertybės,..."⁵

Tačiau nepaisant Seimo išskirtinės padėties valstybės institucijų sistemoje, jo galių, kaip ir kitų valstybės institucijų, ribas nustato LR Konstitucija. LR Konstitucija 5 str. 2 d. nurodo, kad "Valdžios galias riboja Konstitucija."⁶

² Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Lietuvos Aidas*. 1992, Nr. 33-1014.

³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas "Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. rugpjūčio 23 d. nutarimo Nr. 1004 "Dėl minimalaus darbo užmokesčio didinimo" 3.1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 499 straipsnio pirmajai daliai ir Lietuvos Respublikos darbo apmokėjimo įstatymo 2 straipsniui". *Valstybės žinios*. 1997, Nr. 7-130.

⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo laikinųjų tyrimo komisijų įstatymo 4 straipsnio (2003 m. balandžio 3 d. redakcija) 1 dalies 1, 2, 3 ir 5 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl pareiškėjo - Seimo narių grupės prašymo ištirti, ar Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. gruodžio 2 d. nutarimas Nr. IX -1868 "Dėl Seimo laikinosios tyrimo komisijos dėl galimų grėsmių Lietuvos nacionaliniam saugumui išvados" neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos Seimo laikinųjų tyrimo komisijų įstatymo 3 bei 8 straipsniams (2003 m. balandžio 3 d. redakcija)". *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 81-2903.

⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto 73 straipsnio 3 dalies (1998 m. gruodžio 22 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 38-1349.

⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Lietuvos Aidas*. 1992, Nr. 33-1014.

LR Konstitucijos 5 str. 2 d. numato, kad "Valdžios galias riboja Konstitucija."⁷ LR Konstitucinis teismas yra pažymėjęs, kad "Seimas, kaip įstatymų ir kitų teisės aktų leidėjas, yra savarankiškas tiek, kiek jo galių ir plačios diskrecijos, reguliuoti ūkinę veiklą, neriboja Konstitucija,.."⁸. Atitinkamai tas pats principas taikomas ir įstatymų leidėjui nustatant žalos atlyginimo tvarką. LR Konstitucinis teismas savo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarime yra pasisakęs, kad "įstatymų leidėjas, įstatymu reguliuodamas santykius, susijusius su asmeniui padarytos materialinės ir (arba) moralinės žalos atlyginimu, turi tam tikrą diskreciją, kiek jos neriboja Konstitucija"⁹.

Taigi, darytina išvada, kad įstatymų leidėjas nustatydamas žalos atlyginimo tvarką turi labai plačius įgalinimus, vienintelis ribojimas yra LR Konstitucijoje įtvirtintos vertybės.

Visų pirma, LR Konstitucija įtvirtina įstatymų leidėjo pareigą priimti įstatymus, kurie nustatytų žalos atlyginimo tvarką, t.y. įstatymų leidėjas nėra laisvas pasirinkime reguliuoti žalos atlyginimo klausimus ar ne. Antra, žalos atlyginimo tvarkos principai turi būti nustatyti įstatymo lygmenyje, o ne poįstatyminiais teisės aktais. LR Konstitucinis Teismas yra pasisakęs, kad "<...> yra įtvirtinta įstatymų leidėjo pareiga išleisti įstatymą ar įstatymus, nustatančius žalos atlyginimą asmeniui už jam padarytą materialinę ir moralinę žalą,..".¹⁰

LR Konstitucija įtvirtina pareigą įstatymų leidėjui nustatyti, tokią žalos atlyginimo tvarką, kuri užtikrintų teisingą žalos atlyginimą. LR Konstitucinis Teismas jau tame pačiame 2010 m. lapkričio 29 d. nutarime nustato, kad: "...> įstatymų leidėjas negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris sudarytų prielaidas atsirasti tokiai situacijai, kad asmuo, patyręs žalą, inter alia moralinę, negalėtų gauti teisingo žalos atlyginimo <...>"¹¹.

⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Lietuvos Aidas*. 1992, Nr. 33-1014.

⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymo (2004 m. liepos 1 d. redakcija) 15 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 140-5569.

⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtai kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 90-3528.

¹⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.290 straipsnio 1, 3 dalių, 6.1015 straipsnio 1 dalies, Lietuvos Respublikos transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymo (2004 m. kovo 5 d. redakcija) 19 straipsnio 10 dalies, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. gruodžio 5 d. nutarimu Nr. 530 "Dėl Asmenų draudimo valstybės lėšomis ir kompensacijų mokėjimo juos sužeidus arba jiems žuvus ryšium su tarnyba sąlygų" patvirtintų Asmenų draudimo valstybės lėšomis ir kompensacijų mokėjimo juos sužeidus arba jiems žuvus ryšium su tarnyba sąlygų 26 punkto (2002 m. gruodžio 23 d. redakcija), Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. birželio 23 d. nutarimu Nr. 795 "Dėl Eismo įvykio metu padarytos žalos nustatymo ir išmokos mokėjimo taisyklių patvirtinimo" patvirtintų Eismo įvykio metu padarytos žalos nustatymo ir išmokos mokėjimo taisyklių 49 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 47-2309.

¹¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo "Dėl SSRS okupacijos žalos atlyginimo", Lietuvos Respublikos asmenų, represuotų už pasipriešinimą okupaciniams

Tačiau LR Konstitucinis Teismas išplėtojo praktiką, kad atžvelgiant į žalą padariusio subjekto ypatumus, įstatymu gali būti nustatyta skirtinga žalos atlyginimo tvarka atsižvelgiant į žalą padariusio subjekto statusą, tačiau įstatymu negalim numatyti baigtinio sąrašo atveju kada žala turi būti atlyginta, t.y. sudaryti sąlygas atsirasti situacijai, kada asmeniui padaryta žala nebūtų atlyginta " <...> žalos atlyginimas įvairiose valstybės funkcijų vykdymo srityse gali būti reguliuojamas skirtingai. Taigi gali būti nustatytas ir atskiras, specialus teisinis reguliavimas, skirtas tokioms teisinėms situacijoms, kai asmeniui žala yra padaryta ne bet kurių subjektų, o tik valstybės institucijų, pareigūnų neteisėtais veiksmais, ir net dar labiau specialus teisinis reguliavimas, skirtas tokioms teisinėms situacijoms, kai asmeniui žala yra padaryta ne bet kokiais, o tik tam tikrais valstybės institucijų, pareigūnų neteisėtais veiksmais; toks teisinio reguliavimo diferencijavimas gali apimti ir minėtus kriterijus, pagal kuriuos būtų galima nustatyti (įvertinti) atlygintinos žalos dydį. Tačiau, kaip konstatuota šiame Konstitucinio Teismo nutarime, santykių, susijusių su valstybės institucijų, pareigūnų neteisėtais veiksmais asmeniui padarytos materialinės ir (arba) moralinės žalos atlyginimu, visuminis teisinis reguliavimas negali būti toks, kad jo diferencijavimas sudarytų prielaidas tą teisinį reguliavimą interpretuoti kaip suponuojantį išsamaus (baigtinio) sąrašo atveju, kada asmeniui padaryta žala turi būti atlyginama, nustatymą"¹².

Taip pat teisingo žalos atlyginimo principas įpareigoja įstatymų leidėją nustatyti žalos atlyginimo tvarką, kuri turi užtikrinti realų žalos atlyginimą, t.y. pažeistų teisių atstatymą. Tačiau žalos atlyginimo principas nėra absoliutus, todėl žalos atlyginimo tvarka neturi pažeisti kitų LR Konstitucijos ginamų vertybių. Tokia išvada darytina remiantis LR Konstitucinio teismo 2012 m. balandžio 18 d. nutarimu: "įstatymuose turi būti užtikrintas realus pažeistų žmogaus teisių ir laisvių gynimas, kuris turi būti derinamas su kitų Konstitucijoje įtvirtintų vertybių apsauga, taip pat kad Konstitucijoje garantuojama asmens teisė į neteisėtais veiksmais padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą, įskaitant teisminį žalos išieškojimą <...>."¹³

režimams, teisių atkūrimo įstatymo (1998 m. kovo 12 d. redakcija), Lietuvos Respublikos įstatymo "Dėl atsakomybės už Lietuvos gyventojų genocidą" (1992 m. balandžio 9 d. redakcija su vėlesniais pakeitimais) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai". *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 141-7217.

¹² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 90-3528.

¹³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.290 straipsnio 1, 3 dalių, 6.1015 straipsnio 1 dalies, Lietuvos Respublikos transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymo (2004 m. kovo 5 d. redakcija) 19 straipsnio 10 dalies, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. gruodžio 5 d. nutarimu Nr. 530 "Dėl Asmenų draudimo valstybės lėšomis ir

Įstatymų leidėjas siekdamas nustatyti teisingą žalos atlyginimo tvarką turi užtikrinti, kad žalos dydis būtų nustatomas vadovaujantis proporcingumo, adekvatumo principais. "Konstitucinis imperatyvas atlyginti materialinę ir moralinę žalą yra neatsiejamas nuo Konstitucijoje įtvirtinto teisingumo principo: įstatymais turi būti sudarytos visos reikiamos teisinės prielaidos už padarytą žalą atlyginti teisingai. Taigi Konstitucijoje reikalaujama įstatymu nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad asmuo, kuriam neteisėtais veiksmais buvo padaryta žala, visais atvejais galėtų reikalauti teisingo tos žalos atlyginimo ir tą atlyginimą gauti. Konstitucinis imperatyvas, kad žala turi būti atlyginta teisingai, yra susijęs ir su konstituciniais žalos atlyginimo proporcingumo, adekvatumo principais, reikalaujančiais, kad teisės aktuose nustatytos ir taikomos priemonės būtų proporcingos siekiamam tikslui, neribotų asmens teisių labiau, negu būtina teisėtam ir visuotinai reikšmingam, konstituciškai pagrįstam tikslui pasiekti, nesudarytų prielaidų piktnaudžiauti teise."¹⁴

Teisingos žalos atlyginimo klausimas yra neatsiejamas nuo asmens teisės kreiptis į teismą. LR Konstitucijos 30 str. 1 d. nurodo: "Asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą." Aiškindamas šią konstitucinę nuostatą LR Konstitucinis teismas yra pasisakęs, kad teisė kreiptis į teismą yra nepaneigiama: "konstitucinio teisinės valstybės principo ir kitų Konstitucijos nuostatų kyla imperatyvas, kad asmuo, manantis, jog jo teisės ar laisvės yra pažeidžiamos, turi absoliučią teisę į nepriklausomą ir nešališką teismą, kuris išspręstų ginčą. Asmens teisė kreiptis į teismą suponuoja ir jo teisę į tinkamą teisinį procesą, ji yra būtina teisingumo įgyvendinimo sąlyga"¹⁵. Įstatymų leidėjas gali tik nustatyti teisės kreiptis į teismą tvarką, tokią nuostatą LR Konstitucinis Teismas išdėstė ir savo 2013 m. liepos 5 d nutarime. "Konstitucinė asmens teisė kreiptis į teismą negali būti aiškinama kaip reiškianti, kad įstatymų leidėjas esą negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį asmuo, siekiantis apginti, jo manymu, pažeistas teises ar laisves, į teismą galėtų kreiptis tik laikydamasis įstatymo nustatytos

kompensacijų mokėjimo juos sužeidus arba jiems žuvus ryšium su tarnyba sąlygų" patvirtintų Asmenų draudimo valstybės lėšomis ir kompensacijų mokėjimo juos sužeidus arba jiems žuvus ryšium su tarnyba sąlygų 26 punkto (2002 m. gruodžio 23 d. redakcija), Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. birželio 23 d. nutarimu Nr. 795 "Dėl Eismo įvykio metu padarytos žalos nustatymo ir išmokos mokėjimo taisyklių patvirtinimo" patvirtintų Eismo įvykio metu padarytos žalos nustatymo ir išmokos mokėjimo taisyklių 49 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai". *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 47-2309.

¹⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos prekių ženklų įstatymo 51 straipsnio (2000 m. spalio 10 d. redakcija) 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 36-1390.

¹⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos ginklų ir šaudmenų kontrolės įstatymo (2002 m. sausio 15 d. redakcija) 18 straipsnio (2007 m. gruodžio 4 d. redakcija) 2 dalies 4 punkto, 40 straipsnio 1 dalies 5 punkto (2007 m. gruodžio 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2013, Nr. 11-520.

tvarkos. Įstatymų leidėjas, vykdydamas konstitucinę pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad visus ginčus dėl asmens teisių ir laisvių pažeidimo būtų galima spręsti teisme, paisydamas inter alia Konstitucijos 29 straipsnio 2 dalyje, 30 straipsnio 1 dalyje nustatytų imperatyvų, gali nustatyti konstitucinės teisės kreiptis į teismą tvarką, inter alia sąlygas, terminus, įgyvendinimo būdus, kuriuos lemia inter alia viešasis interesas, tačiau negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo būtų paneigta asmens, manančio, kad jo teisės ar laisvės pažeistos, teisė ginti savo teises ar laisves teisme."¹⁶

Absoliučios teisės kreiptis į teismą principo Konstitucinis teismas nuosekliai laikosi ir sprendžiant žalos atlyginimo klausimus. Įstatymų leidėjas negali nustatyti teisinio reguliavimo, kuris užkirstų kelią asmeniui kreiptis į teismą dėl žalos atlyginimo. "Žalos atlyginimo santykių teisinis reguliavimas įstatymais gali būti diferencijuojamas atsižvelgiant į tai, ar asmeniui padaryta žala yra atlyginama neteismine, ar teismine tvarka, tačiau jokiū būdu negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad būtų paneigta asmens teisė kreiptis į teismą ir tiek iš subjekto, kuris sutarties pagrindu įsipareigojo atlyginti tam tikro dydžio žalą, tiek iš žalą padariusio asmens ar už jo veiksmus atsakingo kito asmens reikalauti teisingai atlyginti padarytą žalą. Įstatymu reguliuojant minėtus santykius taip pat privalu paisyti asmenų lygiateisiškumo, teisingumo, kitų konstitucinių principų".¹⁷

Taip pat įstatymų leidėjas negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris užkirstų kelią teismui išsiaiškinti visas turinčias reikšmės bylai aplinkybes, siekiant nustatyti patirtos žalos dydį. "Konstitucijoje netoleruojamas toks teisinis reguliavimas, kai teismas, pagal Konstituciją (inter alia jos 109 straipsnį) privalantis vykdyti teisingumą, negali, atsižvelgdamas į visas turinčias reikšmės bylos aplinkybes, nustatyti asmeniui padarytos materialinės ir (arba) moralinės žalos dydžio ir, vadovaudamasis teise, inter alia nenusižengdamas teisingumo, protingumo, proporcingumo imperatyvams, priteisti teisingo atlyginimo už asmens patirtą materialinę ir (arba) moralinę žalą".¹⁸

¹⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Nutarimas dėl Lietuvos Respublikos bankų įstatymo, Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymo, Lietuvos Respublikos finansinio tvarumo įstatymo, Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso kai kurių nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2013, Nr. 73-3679.

¹⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymo (2004 m. kovo 5 d. redakcija) 11 straipsnio 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 17-758.

¹⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo (1999 m. gegužės 18 d. redakcija) 67 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 3-93.

VALSTYBĖS INSTITUCIJŲ PAREIGA ATLYGINTI PADARYTĄ ŽALĄ

LR Konstitucija nustatydamą padarytos žalos atlyginimo principą, taip pat įpareigojo ir valstybes institucijas atlyginti padarytą žalą, tokiu būdu ribodama valstybės institucijų galias.

Pagrindinis teisės šaltinis, nustatantis žalos atlyginimo tvarką yra Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas¹⁹ (toliau - CK). CK šeštosios knygos 6.263 str. -6.304 str. yra skirti padarytos žalos atlyginimo tvarkai nustatyti.

CK 6.263 str. 1 d. įtvirtina bendrą taisyklę, t.y. kiekvienas asmuo turi pareigą laikytis tokio elgesio taisyklių, kad savo veiksmais (veikimu, neveikimu) nepadarytų kitam asmeniui žalos. Taip pat CK 6.263 straipsnio 2 dalis įtvirtinta, kad žalą, padarytą asmeniui, turtui, o *įstatymų* numatytais atvejais – ir neturtinę žalą privalo visiškai atlyginti atsakingas asmuo.²⁰ Taip pat yra nustatomos keturios sąlygos, kurioms esant asmuo privalo atlyginti padarytą žalą: (1) neteisėti veiksmai, (2) priežastinis ryšys, (3) atsiradusi žala ir (4) kaltė.

Viešojo administravimo įstatymo 42 str.,²¹ nurodo, kad "Viešojo administravimo subjektas, pažeidęs šio įstatymo reikalavimus, atsako įstatymų nustatyta tvarka. Turtinė ir neturtinė žala, atsiradusi dėl viešojo administravimo subjektų neteisėtų aktų, atlyginama Civilinio kodekso ir kitų įstatymų nustatyta tvarka". Todėl valstybės institucijos už padarytą žalą atsako CK 6.271 str. nustatyta tvarka. Valdžios institucija pagal CK 6.271 str. 2 d. yra viešojo administravimo subjektas arba privatus asmuo vykdamas valdžios funkcijas.

Taigi, CK nustato specialią žalos atlyginimo tvarką, jei žala atsiranda dėl valdžios institucijos veikos. Atitinkamai žalą padariusio subjekto - t.y. valstybės institucijos, ypatumai lemia jo griežtesnę atsakomybę, t.y.: "Vienas jų yra tai, kad šio delikto padarymas suponuoja griežtą civilinę atsakomybę, t. y. civilinę atsakomybę be kaltės (CK 6.271 straipsnyje numatyta viešajai atsakomybei atsirasti pažeidėjo kaltės sąlyga nėra būtina). Tai reiškia, kad viešajai atsakomybei nustatyti pakanka trijų civilinės atsakomybės sąlygų buvimo: 1) valdžios institucijos (jų tarnautojų, pareigūnų) atliktų neteisėtų veiksmų (CK 6.246 straipsnis), 2) asmens patirtos žalos (CK 6.249 straipsnis), 3) neteisėtus veiksmus bei padarytą žalą siejančio priežastinio ryšio (CK 6.247 straipsnis)."²²

¹⁹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 74-2262.

²⁰ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. gruodžio 19 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A-602-1818-13.

²¹ Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 77-2975.

²² Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. gruodžio 19 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A-602-1818-13.

Vyriausias administracinės teismas, konstatavo, kad tik nustačius visas tris deliktinės atsakomybės sąlygas, valstybės institucijoms atsiranda pareiga atlyginti žalą. "Sprendžiant dėl atitinkamos valstybės ar savivaldybės valdžios institucijos (jos pareigūnų) veikos neteisėtumo (CK 6.271 straipsnio prasme), kiekvienu atveju yra būtina nustatyti kokios konkrečios teisės normos, kurios reglamentuoja skundžiamos valstybės ar savivaldybės valdžios institucijos veiklą, buvo pažeistos, kaip būtent šie pažeidimai pasireiškė asmens, teigiančio, kad jis dėl tokių veiksmų (neveikimo) patyrė žalą, atžvilgiu, taip pat tai, ar atitinkamos pasekmės (jei jos nustatomos) atsirado būtent dėl tų valstybės ar institucijų, pareigūnų neteisėtų veiksmų. <...> asmeniui teisė į žalą, padarytos neteisėtais valstybės institucijų, pareigūnų veiksmais, atlyginimą atsiranda tik tada, kai įstatymų nustatyta tvarka yra konstatuojama, kad valstybės institucijos, pareigūnai atliko neteisėtus veiksmus ir kad žala asmeniui atsirado būtent dėl tų valstybės institucijų, pareigūnų neteisėtų veiksmų"²³.

Taigi skirtingai nei bendrosios deliktinės atsakomybės atveju "<...> valstybės ir savivaldybės pareiga atlyginti žalą (viešoji atsakomybė) pagal CK 6.271 straipsnio nuostatas atsiranda dėl valstybės ir savivaldybės valdžios institucijų neteisėtų aktų nepriklausomai nuo konkretaus valstybės tarnautojo ar kito valstybės valdžios institucijos darbuotojo kaltės."²⁴

Tačiau šios griežtesnės atsakomybės be kaltės atskirimas nėra toks ryškus, kaip gali atrodyti, nes bendrosios atsakomybės atveju kaltė yra pareizumuojama, o griežtos atsakomybės atveju - ji nėra atsakomybės atsiradimo sąlyga. Vadinasi, pirmu atveju yra pareizumuojama, kad žalą padaręs asmuo yra kaltas, nebent įrodoma priešingai. Antruoju atveju kaltė yra nesvarbi, čia esminę reikšmę turi neteisėti veiksmai. Tačiau labai sunku nubrėžti aiškiai skiriamąją liniją tarp neteisėtumo ir kaltės.

Taip pat CK 6.271 str.4 d. nustatyto: "Valstybės ar savivaldybės civilinė atsakomybė pagal šį straipsnį atsiranda, jeigu valdžios institucijų darbuotojai neveikė taip, kaip pagal įstatymus šios institucijos ar jų darbuotojai privalėjo veikti". Taigi, deliktiniai atsakomybei atsirasti nėra būtina valstybės institucijos tarnautojo kaltė, tačiau turi būti įrodyti, kad jo veiksmai yra neteisėti. "Neteisėti veiksmai – tai veikimas arba neveikimas, bet abiem atvejais jie turi būti neteisėti – prieštarauti teisės aktų (įstatymų, kitų norminių aktų) nuostatoms. Neteisėti veiksmai, kaip civilinės atsakomybės pagal CK 6.271 straipsnį pagrindas, nustatomi pagal tai, ar asmuo turėjo teisinę pareigą ir ar objektyviai ją įvykdė. Pažymėtina, kad

²³ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012 m. balandžio 10 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-146-379-12.

²⁴ Administracinė Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012 m. lapkričio 16 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-858-2768-12.

neteisėtais veiksmais, dėl kurių atsiranda civilinė atsakomybė, gali būti ne tik tiesiogiai *įstatyme* ar sutartyje numatytų pareigų nevykdymas ar draudžiamųjų veiksmų atlikimas, bet ir bendro pobūdžio pareigos elgtis atidžiai ir rūpestingai pažeidimas (CK6.246 straipsnio 1 dalis). Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikoje išaiškinta, jog neteisėtumas, kaip viešosios atsakomybės kilimo sąlyga, galėtų pasireikšti tik tada, kai būtų nustatoma, jog valdžios institucijų darbuotojai neįvykdė jiems teisės aktais priskirtų funkcijų arba nors ir vykdė šias funkcijas, tačiau veikė nepateisinamai aplaidžiai, paviršutiniškai, pažeisdami bendro pobūdžio pareigą elgtis atidžiai ir rūpestingai)²⁵."

Remiantis Teismų praktika darytina išvada, kad neteisėtais veiksmais yra laikytini veiksmai prieštaraujantis teisės aktams (šiuo atveju yra būtina nustatyti kokios konkrečios teisės normos, kurios reglamentuoja skundžiamos valstybės ar savivaldybės valdžios institucijos veiklą, buvo pažeistos) ar neatitinkantys bendro pobūdžio pareigos elgtis atidžiai ir rūpestingai.

IŠVADOS

Lietuvos Respublikos Konstitucija įtvirtina principą, kad asmeniui padaryta žala turi būti atlyginta įstatymų nustatyta tvarka. Įstatymų leidėjas nustatydamas žalos atlyginimo tvarką turi labai plačius įgalinimus, tačiau jie yra ribojami LR Konstitucijoje įtvirtintų vertybių. LR Konstitucija įtvirtina įstatymų leidėjo pareigą priimti įstatymus, kurie nustatytų teisingą žalos atlygimo tvarką. LR Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje atskleidžia šiuos teisingos žalos atlyginimo elementus: (1) gali būti nustatyta skirtinga žalos atlyginimo tvarka atsižvelgiant į žalą padariusio subjekto statusą, tačiau įstatymu negalima numatyti baigtinio sąrašo atveju kada žala turi būti atlyginta; (2) žalos atlyginimo tvarka, turi užtikrinti realų žalos atlyginimą, t.y. pažeistų teisių atstatymą; (3) žalos atlyginimo principas nėra absoliutus, todėl žalos atlyginimo tvarka neturi pažeisti kitų LR Konstitucijos ginamų vertybių; (4) žalos atlyginimo dydis turi būti nustatomas vadovaujantis proporcingumo, adekvatumo principais.

Įstatymų leidėjas negali nustatyti teisinio reguliavimo, kuris užkirstų kelią asmeniui kreiptis į teismą dėl žalos atlyginimo. Taip pat įstatymų leidėjas negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris užkirstų kelią teismui išsiaiškinti visas turinčias reikšmės bylai aplinkybes, siekiant nustatyti patirtos žalos dydį.

²⁵ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012 m. rugsėjo 21 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁵²⁵-2247/2012.

LR Konstitucija nustatydamą padarytos žalos principą, taip pat įpareigojo ir valstybes institucijas atlyginti padarytą žalą, tokiu būdu ribodama valstybės institucijų galias.

Žalą padariusio subjekto - t.y. valstybės institucijos ypatumai lemia jos griežtesnę atsakomybę. Pareiga atlyginti žalą (viešoji atsakomybė) atsiranda dėl valstybės ir savivaldybės valdžios institucijų neteisėtų aktų nepriklausomai nuo konkretaus valstybės tarnautojo ar kito valstybės valdžios institucijos darbuotojo kaltės. Tokiu būdu yra įtvirtinama valstybės institucijų atsakomybė be kaltės.

Nors valstybės institucijos privalo atlyginti padarytą žalą nepaisant jos tarnautojų ar darbuotojų kaltės, tačiau yra būtina nustatyti šios institucijos tarnautojų ar darbuotojų neteisėtus veiksmus, t.y., veiksmus prieštaraujančius teisės aktams.

Neteisėtais veiksmais yra laikytini veiksmai prieštaraujantis teisės aktams ar neatitinkantys bendro pobūdžio pareigos elgtis atidžiai ir rūpestingai.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Lietuvos Aidas*. 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 74-2262.
3. Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 77-2975.
4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas "Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. rugpjūčio 23 d. nutarimo Nr. 1004 "Dėl minimalaus darbo užmokesčio didinimo" 3.1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 499 straipsnio pirmajai daliai ir Lietuvos Respublikos darbo apmokėjimo įstatymo 2 straipsniui" *Valstybės žinios*. 1997, Nr. 7-130.
5. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo laikinųjų tyrimo komisijų įstatymo 4 straipsnio (2003 m. balandžio 3 d. redakcija) 1 dalies 1, 2, 3 ir 5 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl pareiškėjo - Seimo narių grupės prašymo ištirti, ar Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. gruodžio 2 d. nutarimas Nr. IX - 1868 "Dėl Seimo laikinosios tyrimo komisijos dėl galimų grėsmių Lietuvos nacionaliniam saugumui išvados" neprieštaruoja Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos Seimo laikinųjų tyrimo komisijų įstatymo 3 bei 8 straipsniams (2003 m. balandžio 3 d. redakcija)". *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 81-2903.
6. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto 73 straipsnio 3 dalies (1998 m. gruodžio 22 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 38-1349.
7. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymo (2004 m. liepos 1 d. redakcija) 15 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 140-5569.
8. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 90-3528.
9. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos prekių ženklų įstatymo 51 straipsnio (2000 m. spalio 10 d. redakcija) 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 36-1390.

10. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymo (2004 m. kovo 5 d. redakcija) 11 straipsnio 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 17-758.
11. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo "Dėl SSRS okupacijos žalos atlyginimo", Lietuvos Respublikos asmenų, represuotų už pasipriešinimą okupaciniams režimams, teisių atkūrimo įstatymo (1998 m. kovo 12 d. redakcija), Lietuvos Respublikos įstatymo "Dėl atsakomybės už Lietuvos gyventojų genocidą" (1992 m. balandžio 9 d. redakcija su vėlesniais pakeitimais) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 141-7217.
12. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo (1999 m. gegužės 18 d. redakcija) 67 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 3-93.
13. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.290 straipsnio 1, 3 dalių, 6.1015 straipsnio 1 dalies, Lietuvos Respublikos transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymo (2004 m. kovo 5 d. redakcija) 19 straipsnio 10 dalies, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. gruodžio 5 d. nutarimu Nr. 530 "Dėl Asmenų draudimo valstybės lėšomis ir kompensacijų mokėjimo juos sužeidus arba jiems žuvus ryšium su tarnyba sąlygų" patvirtintų Asmenų draudimo valstybės lėšomis ir kompensacijų mokėjimo juos sužeidus arba jiems žuvus ryšium su tarnyba sąlygų 26 punkto (2002 m. gruodžio 23 d. redakcija), Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. birželio 23 d. nutarimu Nr. 795 "Dėl Eismo įvykio metu padarytos žalos nustatymo ir išmokos mokėjimo taisyklių patvirtinimo" patvirtintų Eismo įvykio metu padarytos žalos nustatymo ir išmokos mokėjimo taisyklių 49 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 47-2309.
14. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Nutarimas dėl Lietuvos Respublikos bankų įstatymo, Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymo, Lietuvos Respublikos finansinio tvarumo įstatymo, Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso kai kurių nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2013, Nr. 73-3679.
15. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos ginklų ir šaudmenų kontrolės įstatymo (2002 m. sausio 15 d. redakcija) 18 straipsnio (2007 m. gruodžio 4 d. redakcija) 2 dalies 4 punkto, 40 straipsnio 1 dalies 5 punkto (2007 m. gruodžio 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2013, Nr. 11-520.
16. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. gruodžio 19 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A-602-
17. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012 m. lapkričio 16 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-858-2768-12.
18. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012 m. balandžio 10 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-146-379-12.

THE CONSTITUTIONAL PRINCIPLES OF THE COMPENSATION OF DAMAGES

Saulė Milčiuvienė*
Vytautas Magnus University

Summary

This article deals with two legal norms, which are established in the Constitution of the Republic of Lithuania (hereinafter - the Constitution): "The law shall establish the procedure for compensating" (Art. 30) and "The scope of powers shall be defined by the Constitution" (Art. 5).

The purpose of the article - to analyze a duty of State institutions to establish the the procedure for compensating and duty of the state institutions to compensate for the material and moral damage according established procedure. The article reveals two aspects: (1) the Constitution limits the authorities discretion in determining the procedure of compensation; (2) the Constitution obliges the state authorities to compensate for any damage caused by their actions. The novelty of the article is revealed through his research method. The analyses of raised question is exclusively made in accordance with the case-law of the Republic of Lithuania. Therefore, the main research method is case law analysis of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania and the Supreme Administrative Court. The first part of article is devoted to the analyses of orders of the Constitutional Court, which show the scope of the legislator's discretion in determining the compensating procedure, while the second part of the article is intended to determine the conditions of state liability. The main conclusion of the article is: the Constitution of the Republic of Lithuania set the principle that damages to the person must be compensated according to the law. The legislator in determining compensation procedure have very extensive powers, but they are limited by the values enshrined in the Constitution of the Republic of Lithuania.

Keywords: public institutions, damages, the Constitution.

Saulė Milčiuvienė*, socialinių mokslų teisės krypties daktarė, Vytauto Didžiojo universitetas, Privatinės teisės katedros vedėja, docentė. Mokslinių tyrimų kryptys: energetikos teisė.

Saulė Milčiuvienė*, doctor of social science (law), Vytautas Magnus University, a head of Department of Private Law, associated professor. Research interests: energy law.

THE ANALYSIS OF THE RECIPROCITY OF SUBJECTS AND ITS IMPACT ON THE QUALITY OF STUDIES

Algirdas Muliarcikas*

**Mykolas Romeris University Faculty of Public Security, Department of State Border Protection
Putvinskio str. 70, LT-44211 Kaunas
Phone: (370 37) 303653
E-mail: a.muliarcikas@mruni.eu*

Annotation. The article treats the interaction of subjects of studies' programme, its impact on the average of subject groups of study course and study results of the whole semester. In 2005 the ministers responsible for higher education who took part in the meeting in Bergen especially put stress on the significance of one function of higher education studies such as the importance of preparation of a proper specialist for the labour market. One of the major conditions of this function implementation is the balanced and properly prepared studies' programme. The academic law of the Republic of Lithuania regulates the extent of studies' programmes which are prepared and kept in our country and it is supplemented by the schedule of the first level of provided degree and general requirements of integral studies' programmes. The more detailed instructions for the scheme of studies' programme are introduced in the regulations of particular study courses. The training group of studies' programme presents the final version of a programme. Our analysed studies' programmes are structured according to the provided order but the training process affects the fundamental aspects of police power specialists' training. The major programme part is amounted to the subjects of studies' course, the less part is structured by the subjects of special course studies and the least part is amounted to the subjects of general academic studies. Students gain not only theoretical knowledge but also its practice skills which are well-established enough. The article treats the studies' results of students of Mykolas Romeris University such as exam evaluation differences and similarities, statistical interrelationships and potential aspects of their impact on studies' quality. The results of studies achievements' evaluation of 5 semesters have been analysed and the article explains how the general progress level of students varies, how the studies of subjects of different studies' courses influence the studies' progress and if specific studies aspects influence the changes of mental features of students, if they involve the reflective results of acquirement of specific abilities.

Keywords: a studies' programme; a regular studies' form; studies course subjects; specific abilities; an impact on the studies' result; a correlation between subjects.

INTRODUCTION

Education is the long-term and purposeful process of the formation of a personality. The deliberate and single-minded impact is kept during the course of upbringing on purpose to acquire physical, intellectual, moral and spiritual powers¹.

The studies in a higher education institution could be named as the common stage of formation of a particular order, personality or specialist. The process of studies, stage condition and quality have been analysed large enough and in various aspects^{2,3}. The studies'

¹ Stonkus S. *Sporty terminų žodynas*. 1 Tomas. Kaunas: LKKA, 2002.

² Aleksandravičiūtė B. ir kt. *Lietuvos studijų būklės apžvalga*. - Kaišiadorys: Printėja, 2014.

process in this article is analysed in significantly narrow regard such as in the framework of analysis of subjects' results of two autonomous studies' programmes. We go deep into the studies' process relatively differently, whereas we survey the peculiarities of subjects' interaction and in the train of them the formative tendencies of the change of programme structure.

The significant part of education process is also the practice training of special abilities. The practice of this character is closely linked with the development of human mental traits; such cognitive processes as senses, perception, memory, thinking and attention concentration are activated; the abilities of stimulation of efforts of will are developed; the intense causes of chosen practice are formed and so on⁴.

The studies' subjects which give knowledge about the formation of attitudes of healthy and physically active life are not registered as compulsory ones in the studies' programmes of many higher education institutions. On purpose to train a competitive specialist it is not enough to give only problem-oriented knowledge in respect of a prospective profession. Agreeably to the circumstances of contemporary competition self-education and learning process do not terminate on receipt of a diploma of higher education. On purpose not to get behind with sufficiently high life pace the permanent life studies⁵ and operative changes are essential. It is important to choose proper attitudes correctly and form skills and abilities which could support the level of physical and psychical health which is adequate to person's objectives that a human could intensively be able to set goals to achieve⁶.

The motivation of purposeful and specific work (particular tasks, references) helps to train the essential physical abilities such as the common endurance of speed and strength. In pursuance of results of a long while continuous practice both physical and special psychical endurance is necessary which is inseparable from well-established goals' motivation, strong will and so on⁷. The work which requires particular manual efforts affects a person's will single-mindedly and positively, whereas the implementation of psychological attitudes help to

³ *Mokslo ir studijų būklės apžvalgos*. 2014 m. [interactive], <http://www.mosta.lt/lt/stebesena/bukles-apzvalgos> [accessed 2015-04-08].

⁴ Meidus L. *Sporto psichologija*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2005.

⁵ Gonestas E., Strielčiūnas R. *Taikomoji statistika*. Kaunas: LKKA, 2003.

⁶ Penedo F. Dahn J.R. Exercise and well-being: a review of mental and physical health benefits associated with physical activity. *Current Opinion in Psychiatry*. 2005. (18)2: 189-193

⁷ Muliarčikas A. Lengvaatlečių fizinių ypatybių ugdymo aspektai. Ištvėrmė. *Lengvoji atletika*. Sudarytojas Stanislavaitis A., Poderys J. – Kaunas: LKKA, 2008. p. 431-443.

train peculiar endurance by executing the particular practice. An aim and motivation are closely linked with a will because the will without motivation cannot assert⁸.

The conception of a will is explained diversely, however, the essential peculiarities of its treatment are similar ones. A. C. Puni has defined it as the part of active mind and moral senses⁹. C. G. Jung describes a will as power process which is evoked by voluntary motivation¹⁰. The scientists who analyse the aspects of sports education treat a will as “mental process which is the deliberate choice and regulation of actions which help a person to clear obstacles to achieve a goal. A will is externally evidenced by actions and movements.”^{11,12,13}. Other researchers do not use the concept of a will they use the conception of motivation which unites a will, senses, instincts and others^{14,15,16}. The reasons which determine and stimulate a deliberate demand to make a reach for particular goals activate and formulate the system of motives’ implementation which is named as motivation^{17,18,19,20}. The leading factor which encourages to act is a demand. Some people’s requirements are more important than the other ones and take a different place in the hierarchic system^{21,22,23,24}. It is very important to choose relevant means to an end. A pushing action usually allows desirable results to be achieved with reason by overcoming difficulties. In those cases the obstacles come into existence by making a reach for a goal a strong-willed person demonstrates sufficiently strong power of a will²⁵.

⁸ Ilin E.P. *Psychologia voli* [The psychology of will]. 2-e izd. – Spb.: Piter, 2009.

⁹ Puni A.C. O suchnosti dvigatelnix navikov [About the essence of the movement skills]. *Voprosi psichologii*. 1964.(1): 94-103.

¹⁰ Jung C.G. *Psichologiniai tipai*. Vilnius: Margi raštai, 2013.

¹¹ Augis R. ir kt. *Psichologijos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.

¹² Stonkus S. *Sporto terminų žodynas*. I Tomas. Kaunas: LKKA, 2002.

¹³ Meidus L. *Sporto psichologija*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2005.

¹⁴ Myers. D.G. *Psichologija*. –Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2008, p. 575-628.

¹⁵ Fürst M. *Psichologija*. – Vilnius: LUMEN, 1998.

¹⁶ Jusienė R., Laurinavičius A. *Psichologija*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras. 2007.

¹⁷ Myers. D.G. op.cit. p. 575-628.

¹⁸ Lekavičienė R., Vasiliauskaitė Z., Matulienė G. ir kt. *Psichologija šiandien*. Kaunas: Technologija, 2007.

¹⁹ Augis R. ir kt. *Psichologijos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.

²⁰ Malinauskas R. *Sporto psichologijos pagrindai*. Kaunas : LKKA, 2003.

²¹ Maslow A.H. *Motivation and personality* (2nd ed.). New York: Harper&Row. 1970.

²² Myers. D.G. op.cit. p. 575-628.

²³ Lekavičienė R., Vasiliauskaitė Z., Matulienė G. ir kt. „*Ibid*“.

²⁴ Jusienė R., Laurinavičius A. „*Ibid*“.

²⁵ Lapė J., Navikas G. *Psichologijos įvadas*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto leidybos centras, 2003.

The personalities who control their feelings, who are pushing, determined, sure of their facilities and able to use their abilities of physical fitness most have more chances to achieve provided objectives in the stressful situations in practice²⁶.

During the course of lifetime a human collects information and forms practical skills. Intelligence is consistently trained and the chances of the use of human abilities are expanded by practising them in the new specific situations and by tackling problems^{27,28,29}.

The analysis of intelligence like of many psychology objects is done by various aspects or sections. In the nonfiction there are given the characteristics of intelligence types such as common, multiple, emotional³⁰, social, particular and conceptual³¹. It is also characterised “kinetic” (almost perfect one’s body perception and control) and sporting intelligence which is “the common level of thinking abilities and mental development which allows to prepare in series, single-mindedly and purposefully” for physically active practice³².

By way of complex objectives in any practice, physical and mental energy is used which is closely linked. The physically active lifestyle of purposeful impact positively influences a general working condition, physical and mental health. The higher level of movement abilities and physical fitness the hotter senses of a human and more intense sensibility, it is possible to concentrate better, prepare and accomplish work properly in difficult conditions^{33,34}.

Studies are defined as practice, at the same time energetic resources of a human are being used. Nerve energy is used by the major part. Consistent and purposeful mental practice positively influences the training of attention concentration, persistence, will and other psychical qualities³⁵. The subjects of sports studies are not on the list of compulsory subjects in the programmes of studies of many higher education institutions (physical education and the like). The aim of such subjects is to give information about the methodical aspects of formation of attitudes of healthy and physically active lifestyle. The main part of studies’ process takes place in auditoriums. The process of more active physical practice is

²⁶ Meidus L. Sportininkų (rankininkų) valios ugdymo galimybės. *Acta paedagogica vilnensia*. 2005, 15: 156-164.

²⁷ Myers. D.G. *Psichologija*. –Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2008, p. 529-574.

²⁸ Meidus L. *Sporto psichologija*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2005.

²⁹ Fürst M. *Psichologija*. – Vilnius: LUMEN, 1998 .

³⁰ Myers. D.G. „*Ibid*“.

³¹ Meidus L. „*Ibid*“.

³² Stonkus S. *Sporty terminų žodynas*. 1 Tomas. Kaunas: LKKA, 2002.

³³ Meidus L. „*Ibid*“.

³⁴ Martens R. *Coaches Guide to Sport Psychology*. Illinois: Human Kinetics Publishers Campaign 1987.

³⁵ Buzan T. *Lavinkite atmintį*. Vilnius: Alma littera, 2012.

almost at a standstill which combines the formation of movement abilities and physical qualities' training, the use and accumulation of physical energy flows. It is understandable that deliberate and pushing students choose an extra subject of sports or exercise themselves in the athletic clubs.

The studies of a chosen programme in the Faculty of Public Security of Mykolas Romeris University take from 3,5 to 4 years. The major part of studies' programmes consists of the subjects of law and public security. The specific subjects are being studied while peculiar knowledge is being given and phenomenally physical abilities are being trained during 3 – 6 semesters.

The **aim** of the article is to find out the peculiarities of interrelationship of subjects.

The **object** and **methods** of the research. The results of sessions of 5 semesters of students ($n=80$) from Mykolas Romeris University Faculty of Public Security have been analysed. The exam values of two groups (40 students in each) and two different studies' programmes have been researched. The subjects have been linked up to the groups according to the findings on view and studies programme structure of regulation references of studies' courses. We have a theory that such batching has helped to look at the influence of subjects on the quality of studies' process by the more objective aspect.

The exam values of 30 subjects of each studies' programme have been analysed. The methods of literary analysis and mathematical statistics have been used. The SPSS 12.0 package was used for statistical analysis of empirical data. The reliability of correlation rate has been determined by assessing the meanings of Student's criterion the correlation has been characterised according to the references of the 1st table³⁶.

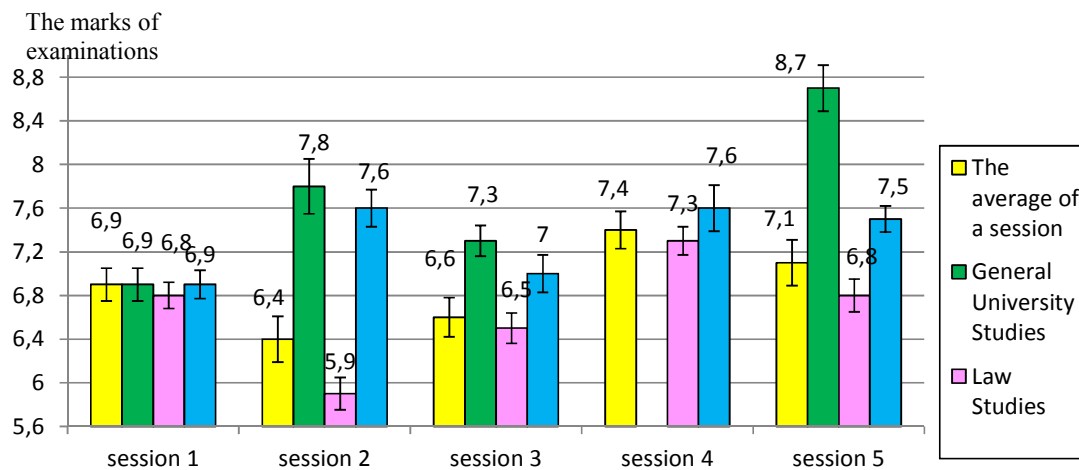
Table 1. Correlation evaluation

Number meaning of correlation rate	Correlation evaluation
0	Correlation does not exist; findings under consideration do not affect each other
$\pm(0,09 - 0,19)$	Particularly weak correlation (statistical)
$\pm(0,2 - 0,49)$	Weak correlation (statistical)
$\pm(0,5 - 0,69)$	Average correlation (statistical)
$\pm(0,7 - 0,99)$	Strong correlation (statistical)
± 1	The straight-line functional link between findings under consideration

³⁶ Gonestas E., Strielčiūnas R. *Taikomoji statistika*. Kaunas: LKKA, 2003.

THE RESULTS OF THE RESEARCH

The average of results of the first session of a semester of students who study in the Field of Law Studies has amounted to the point of $\bar{X}=6,9+0,15$. The knowledge of students' group of subjects of general university studies ($\bar{X}=6,9 \pm 0,15$), Special Studies ($\bar{X}=6,9 \pm 0,13$) and Law Studies ($\bar{X}=6,8 \pm 0,12$) has been evaluated by nearly equal marks. Only the values of three exams from 7 subjects in the research such as Theory of Law ($p<0,001$), Psychology ($p<0,001$) and Executive Activities of the Police ($p<0,05$) have been statistically credibly different than the general average of a semester (1 pic.).

1 pic. The results of examinations of 1 – 5 sessions of the Field of Law Studies (according to the groups of subjects of studies' fields)

The knowledge of Law Studies has been evaluated by the lower score than the average of the session; other subjects have been rated by the higher marks. The reliable average correlation has been determined between the exam results of all subjects in the first semester (Table 2).

The average of examinations of the 1st semester of students from the Field of Public Security has amounted to the point of $\bar{X}=7,14+0,19$. The results of a group of Society and Special (Professional) Studies have been statistically credibly ($p<0,01$) higher compared with the significance of the average of session's examinations. Only one result of Law Studies' examination has been lower ($p<0,001$) than the average of a session (2 pic.). The reliable difference has not been determined between the average of other subjects' examinations and a session. The results of subjects' exams of this semester are connected by the statistically reliable correlation of medium intensity (Table 3).

Table 2. The rates of correlation of exams' results of the first session of the Field Law Studies

SUBJECTS	TC(S)	PSM(G)	ITPS(S)	CL(L)	EAP(L)	P(G)
TC(S)						
PSM(G)	0,676**					
ITPS(S)	0,286***	0,528**				
CL(L)	0,599**	0,681**	0,375***			
EAP(L)	0,473***	0,578**	0,318***	0,306***		
P(G)	0,467***	0,422***	0,282***	0,535**	0,398***	
TL(L)	0,599**	0,610**	0,480***	0,498***	0,345***	0,395***

*The groups of studies' subjects: (G) - General University Studies; (S) - Special Studies; (L) - Law Studies
Average correlation; *Weak correlation

Table 3 The rates of correlation of exams' results of the first session of the Field of Public Security Studies

SUBJECTS	CL(L)	EAP(S)	PE(P)	PLF(G)
CL(L)				
EAP(S)	0,540**			
PE(P)	0,543**	0,621**		
PLF(G)	0,575**	0,367***	0,564**	
LST(L)	0,593**	0,583**	0,520**	0,575**

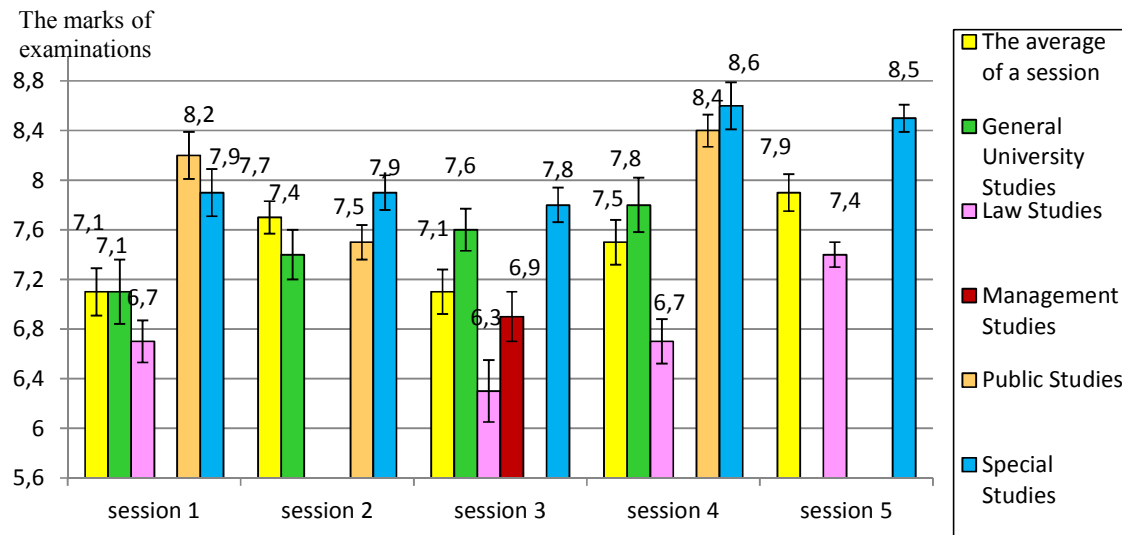
*The groups of studies' subjects: (G) - General University Studies; (S) - Special Studies; (L) - Law Studies; (P) – Public Studies
Average correlation; *Weak correlation

The students of the Field of Law and Public Security Studies took 5 examinations in the session of the second semester. The average of results of the second session of students from the Field of Law Studies ($\bar{X}=6,37+0,21$; $p<0,05$) is statistically credibly lower than the first one. The averages of examinations of a group of this field have been lower ($\bar{X}=5,9+0,15$; $p<0,01$) than they are of the subjects of General University ($\bar{X}=7,8+0,25$) and Special Studies ($\bar{X}=7,60+0,17$) (1pic.). The reliable correlative statistical link has been related only to the results of subjects of Law Studies group, Law and General University Studies (Professional Ethics) and one of the examinations of Special (Tactics of Police Activity) Studies' group (Table 4).

Table 4. The rates of correlation of exams' results of the second session of the Field Law Studies

SUBJECTS	AL(L)	LL(L)	WS(S)	TPA(S)
AL(L)				
LL(L)	0,423***			
WS(S)	-0,203***	-0,202***		
TPA(S)	0,259***	-0,090	0,057	
PE(G)	0,498***	0,531**	-0,166	-0,164

*The groups of studies' subjects: (G) - General University Studies; (S) - Special Studies; (L) - Law Studies
Average correlation; *Weak correlation

2 pic. The results of examinations of 1 – 5 sessions of the Field of Public Security Studies (according to the groups of subjects' fields)

The average of results of the second semester's session of students from the Field of Public Security Studies ($\bar{X}=7,7+0,13$) has been statistically credibly ($p<0,01$) higher than the first one. The subjects of this semester have been referred to the group of special, public and general university studies. Only the knowledge of subjects of Society Studies (Psychology – $\bar{X}=8,4+0,21$; $p<0,01$ and Traffic Check – $\bar{X}=6,6+0,21$; $p<0,01$) has been evaluated by a higher and lower mark as compared to the average of a session (1 pic.). The reliable correlation has not been defined only between the results of examinations of Information Technologies and Professional Tactics (Table 5).

Table 5. The rates of correlation of exams' results of the second session of the Field of Public Security Studies

SUBJECTS	PT(P)	IT(B)	PT(S)	P(P)
PT(P)				
IT(G)	0,305***			
PT(S)	0,447***	-0,069		
P(P)	0,648**	0,134	0,294***	
Opt.curs.(S)	0,463***	0,192	0,237***	0,419***

*The groups of studies' subjects: (G) - General University Studies; (S) - Special Studies; (P) – Public Studies
Average correlation; *Weak correlation

There are 7 subjects provided in the programme of Law Studies in the third semester, whereas 6 subjects are in the programme of Public Security. The students of both fields of studies have started studying the subjects of special physical training (Combat Self-Defence

and Combat Wrestling) since the third semester. The content of these subjects is structured of the studies of theoretical and practical aspects such as the methods of manual abilities' training and combat wrestling movements. The corresponding mental qualities (courage, persistence, will and others) are being developed collectively during the studies of aforesaid subjects which have to influence all the process of studies positively.

The average of examinations of students from the Field of Law Studies has amounted to the point of $\bar{X}=6,61+0,18$. It is statistically credibly higher ($p<0,01$) only than the average of the second session. The knowledge of general university subjects has been evaluated by full marks ($\bar{X}=7,3+0,14$; $p<0,01$) and the knowledge of subjects of a group of Special Studies ($\bar{X}=7,0+0,17$; $p<0,05$) and Law Studies ($\bar{X}=6,5+0,14$; $p>0,05$) has been valued by slightly lower marks (1 pic.) . The correlative relations have been analysed between the evaluation of examinations and it has been estimated that they all are related by a reliable or weak statistical link except the subjects of Combat Self-Defence and Administrative Law (Table 6).

The average of results of the third session of Public Security Studies has amounted to the point of $\bar{X}=7,1+0,18$. It is statistically credibly lower ($p<0,01$) than the average of the second session. The examinations of subjects of Special Studies ($\bar{X}=7,8+0,14$; $p<0,001$) and general university studies ($\bar{X}=7,6+0,17$, $p<0,05$) have been evaluated by higher marks than the average of a session, whereas the examinations of subjects of Law Studies ($\bar{X}=6,3+0,25$; $p<0,01$) have been valued by lower marks (2 pic.). The exams' results of many subjects are related by a reliable correlative (statistical) link (Table 7). There is not a reliable relation only between the results of examinations of subjects as Foreign Languages and Theory of Economics.

Table 6. The rates of correlation of exams' results of the third session of the Field Law Studies

SUBJECTS	AL(L)	CL(L)	CSD(S)	ESP(G)	PL(G)	FMFMA(S)
AL(L)						
CL(L)	0,469 ***					
CSD(S)	0,029	0,253 ***				
ESP(G)	0,202 ***	0,708**	0,236 ***			
PL(G)	0,170 ***	0,485 ***	0,555**	0,547**		
FMFMA(S)	0,344 ***	0,329 ***	0,355 ***	0,200 ***	0,440 ***	
APP(LT)	0,198 ***	0,521**	0,436 ***	0,481 ***	0,575**	0,211 ***

*The groups of studies' subjects: (G) - General University Studies; (S) - Special Studies; (L) - Law Studies

Average correlation; *Weak correlation

Table 7. The rates of correlation of exams' results of the third session of the Field of Public Security Studies

SUBJECTS	AL(L)	TEFT(M)	P(G)	CW(S)	FLSP(G)
AL(L)					
TEFT(M)	0,524**				
P(G)	0,551**	0,322***			
CW(S)	0,533**	0,416***	0,324***		
FLSP(G)	0,374***	0,056	0,401***	0,223***	
APP(S)	0,377***	0,365***	0,197	0,390***	0,312***

*The groups of studies' subjects: (G) - General University Studies; (S) - Special Studies; (L) - Law Studies; (M) – Management Studies
Average correlation; *Weak correlation

The students from the Field of Law Studies took 4 examinations in the fourth session which are assigned to the group of subjects of Law and Special Studies. The results of subjects' exams of groups from the Field of Law and Special Studies ($\bar{X}=7,3\pm 0,13$ and $7,6\pm 0,21$ points) have been similar in accordance with mathematical statistics ($p>0,05$) (1 pic.). The importance of exams' average of all subjects of a session is related by a weak or modest (statistical) relation of interdependence (Table 8).

The students from the Field of Public Security Studies took 6 examinations in the 4th session which belong to four groups of subjects of studies. The average of a session has amounted to the point of $\bar{X}=7,5\pm 0,18$. The averages of examinations according to the groups of subjects of studies have been as follows: $\bar{X}=6,7\pm 0,18$ ($p<0,001$) – the subjects of Law Studies, $\bar{X}=7,8\pm 0,22$ ($p>0,05$) – the subjects of general university studies, $\bar{X}=8,4\pm 0,13$ ($p<0,01$) – the subjects of Public Studies, $\bar{X}=8,6\pm 0,19$ ($p<0,001$) – the subjects of Special Studies. The importance of marks of all other examinations except the subject of general university studies (foreign language, $\bar{X}=7,5\pm 1,06$) has differed statistically credibly from the average of a session (2 pic.). A reliable correlative (statistical) relation is between the results of examinations of all subjects (Table 9).

Table 8. The rates of correlation of exams' results of the fourth session of the Field Law Studies

SUBJECTS	CL(L)	Cr.L(L)	CI(L)
CL(L)			
Cr.L(L)	0,503**		
CI(L)	0,506**	0,138	
Opt.curs.(S)	0,419***	0,185	0,420***

*The groups of studies' subjects: (S) - Special Studies; (L) - Law Studies. **Average correlation; ***Weak correlation

Table 9 The rates of correlation of exams' results of the fourth session of the Field of Public Security Studies

SUBJECTS	APL(L)	CL(L)	CW(S)	FKAFM(P)	FLSP(G)
APL(L)					
CL(L)	0,682**				
CW(S)	0,215***	0,590**			
FKAFM(P)	0,572**	0,550**	0,349***		
FLSP(G)	0,638**	0,459***	0,167	0,490***	
Opt.curs.(P)	0,205***	0,245***	0,189	0,212***	0,141

*The groups of studies' subjects: (G) - General University Studies; (S) - Special Studies; (L) - Law Studies; (P) – Public Studies
Average correlation; *Weak correlation

There are 7 subjects in the programme of the Field of Law Studies in the 5th semester. The average of exams of a session has amounted to the point of $\bar{X}=7,1\pm 0,21$. As compared to this, the averages of examinations of subjects which were grouped according to the field of studies have been as follows: $\bar{X}=6,8\pm 0,15$ ($p>0,05$) – Law Studies; $\bar{X}=7,5\pm 0,12$ ($p<0,05$) – Special Studies; $\bar{X}=8,7\pm 0,21$ ($p<0,001$) – general university studies (1 pic.). Almost all indices of evaluation of exams of aforesaid studies' groups have been interdependent by a reliable correlative relation. The statistical relation does not exist between the subjects' results of Weapons and Shooting and the European Union Law according to the data of correlation of exams' evaluation. The results of Combat Self-Defence have been related by the reliable correlation only to the exams' results of Weapons and Shooting and Management of Public Statutory Services (Table 10).

Table 10. The rates of correlation of exams' results of the fifth session of the Field Law Studies

SUBJECTS	CL(L)	EUL(L)	WS(S)	CSD(S)	CI(L)	MPSS(G)
CL(L)						
EUL(L)	0,504**					
WS(S)	0,140	-0,027				
CSD(S)	0,085	0,099	0,295***			
CI(L)	0,472***	0,199	-0,177	-0,194		
MPSS(G)	0,200***	0,640**	-0,294***	0,022	0,365***	
IPL(L)	0,527**	0,705**	-0,133	0,074	0,515**	0,646**

*The groups of studies' subjects: (G) - General University Studies; (S) - Special Studies; (L) - Law Studies
Average correlation; *Weak correlation

The average of 6 examinations of the fifth session of the Field of Public Security Studies has amounted to the point of $\bar{X}=7,9\pm 0,15$. The average of exams of a group of Law Studies has made the point of $\bar{X}=7,4\pm 0,1$ ($p<0,05$), whereas the average of Special Studies has

amounted to the point of $\bar{X}=8,6\pm 0,11$ ($p<0,05$). The importance of exams' average of subjects of both fields of studies has differed from the average of a semester significantly credibly (2 pic.). The meanings of average of exams' results of all the subjects (4 from the Field of Law Studies and 2 from the Field of Special Studies) have been related by the modest correlative (statistical) relations of average intensity or weak but really close ones (Table 11).

Table 11. The rates of correlation of exams' results of the fifth session of the Field of Public Security Studies

SUBJECTS	CL(L)	CPL(L)	CLP(L)	CW(S)	BCI(L)
CL(L)					
CPL(L)	0,525**				
CLP(L)	0,661**	0,619**			
CW(S)	0,501**	0,459***	0,576**		
BCI(L)	0,615**	0,639**	0,728**	0,413***	
PSP(S)	0,486***	0,563**	0,643**	0,445***	0,563**

*The groups of studies' subjects: (S) - Special Studies; (L) - Law Studies
Average correlation; *Weak correlation

There has not been any statistically reliable difference ($p>0,05$) between the results of an exam of Combat Self-Defence of the 3rd and 5th semesters of students from the Field of Law Studies. The tendency of score development of endurance tests' results has been estimated only in complex parts of an exam such as common muscles (from $\bar{X}=6,5\pm 0,37$ to $\bar{X}=6,7\pm 0,28$; $p>0,05$), arm muscles (from $\bar{X}=9,1\pm 0,66$ to $\bar{X}=9,9\pm 0,84$; $p<0,001$) and stomach muscles (from $\bar{X}=9,2\pm 0,51$ to $\bar{X}=10\pm 0,47$; $p<0,001$). The results of evaluation of movement technique of Combat Self-Defence have increased statistically significantly (from $\bar{X}=6,0\pm 0,10$ to $\bar{X}=6,9\pm 0,11$; $p<0,001$). The marks of results of quickness and explosive strength have decreased insignificantly ($p>0,05$).

The difference of exams' averages of the 3rd, 4th and 5th sessions of the subject of Combat Wrestling of the Field of Public Security Studies has been statistically reliable (i.e. $\bar{X}=7,5\pm 0,21$; $\bar{X}=8,6\pm 0,19$; $\bar{X}=8,1\pm 0,16$; $p<0,05$). The indices of evaluation of movement technique of Combat Self-Defence have varied by a similar tendency like the exam results: they were higher in the fourth semester ($\bar{X}=7,9\pm 0,16$) than in the third one ($\bar{X}=6,6\pm 0,17$) ($p<0,001$), whereas they were slightly lower in the fifth semester ($\bar{X}=7,7\pm 0,17$) ($p>0,05$) than in the fourth one. The results of evaluation of general physical fitness have been increasing steadily ($\bar{X}=7,4\pm 0,32$; $\bar{X}=7,7\pm 0,32$; $\bar{X}=7,9\pm 0,33$; $p<0,05$).

THE CONSIDERATION OF RESULTS

The various evaluation areas of studies' process are being widely analysed in the scientific literature from the aims of studies' programmes to the reviews of employers about the quality of specialists' preparation^{37,38}. It is defined that various factors influence on students' progressiveness, whereas active attendance of lectures and profound acquirements and sure students' attitudes to pass an examination well increase the chances to gain profound knowledge and receive the higher final mark of an examination^{39,40}. There are some factors which also form positive assumptions to implement the studies' process of high quality and make a reach for high results such as the admission to a desirable studies' programme, lecturers' work of high quality, good-natured communication with students, relevant organisation of studies' process and surroundings accommodated to studies and recreation⁴¹.

Students entered the programmes which peculiarity fragments of studies' process have been analysed in this article by signing on the application list of general admission organisation of association of higher education institutions in Lithuania as the first or second one. It seems likely that initial attitudes (the choice to study a particular studies' programme) have been fairly sure. The studies' programme is readied⁴² to provide with the most necessary academic knowledge and to form career skills⁴³ how it is expected during the studies' process.

The dynamics of results of analysed studies varies according to the subjects' dependence on a studies' field^{44,45,46}. The averages of exams' marks of different groups of

³⁷ Pukelis K., Savickienė I. *Studijų kokybės vertinimo sistemos: institucinis ir programų lygmenys*. [interactive] http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2004/73/Pukelis_Savickiene_.pdf [accessed 2015-04-10]

³⁸ Rastauskienė G.J., Kardelis K., Šeščilienė I.M. ir kt. Lietuvos aukštųjų universitetinių mokyklų dėstytojų požiūris į psichosocialines akademinio darbo sąlygas. *Filosofija. Sociologija*. 2008, 19(4): 80–92.

³⁹ Kriauzienė R., Laukevičius T., Krylovas A. Studentų mokyklinės matematikos žinių įtaka taikomosios matematikos dalyko studijoms. *Socialinės technologijos*. 2011, 1(2): 316–327.

⁴⁰ *Mokymasis visa gyvenima – žinioms, kurybiškumui ir naujovėms skatinti* [interactive] <http://www.sac.smm.lt/images/12%20Vertimas%20SAC%20Kuribiskumas%20ir%20naujoves%20lietuviu%20k.pdf>

⁴¹ Kraniauskienė S., Jonuševičienė J., Jakubauskienė V., Kavolius R. Studentų pasitenkinimo studijų kokybe analizė: Klaipėdos valstybinės kolegijos atvejis. *Mokslo taikomųjų tyrimų įtaka šiuolaikinių studijų kokybei*. 2011, 1(4): 69–78.

⁴² Lamanuskas V., Augienė D. Makarskaitė-Petkevičienė R. Universitetinių studijų problematika studentų požiūriu: privalumai ir trūkumai. *Švietimas: Politika, vadyba, kokybė*. 2012, 3(12): 7–18.

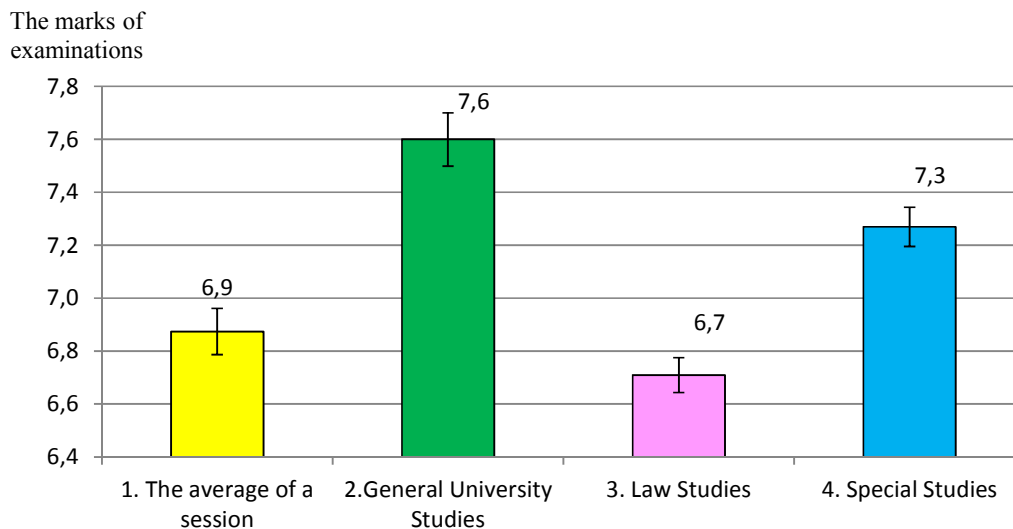
⁴³ *Studijų programų katalogas*. [interactive], https://stdb.mruni.eu/studiju_programu_katalogas.php?l=lt [accessed 2015-04-08]

⁴⁴ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2008 m. liepos 24 d. įsakymas Nr. ISAK-2208 „Dėl Visuomenės saugumo studijų krypties reglamento patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 87-3510.

⁴⁵ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2010 m. rugpjūčio 19 d. įsakymas Nr. V-1385 „Dėl teisės studijų krypties aprašo patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2010, Nr. 102-5306.

⁴⁶ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2010 m. balandžio 9 d. įsakymas Nr. V-501 „Dėl laipsnį suteikiančių pirmosios pakopos ir vientisųjų studijų programų bendrųjų reikalavimų aprašo patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 9-399.

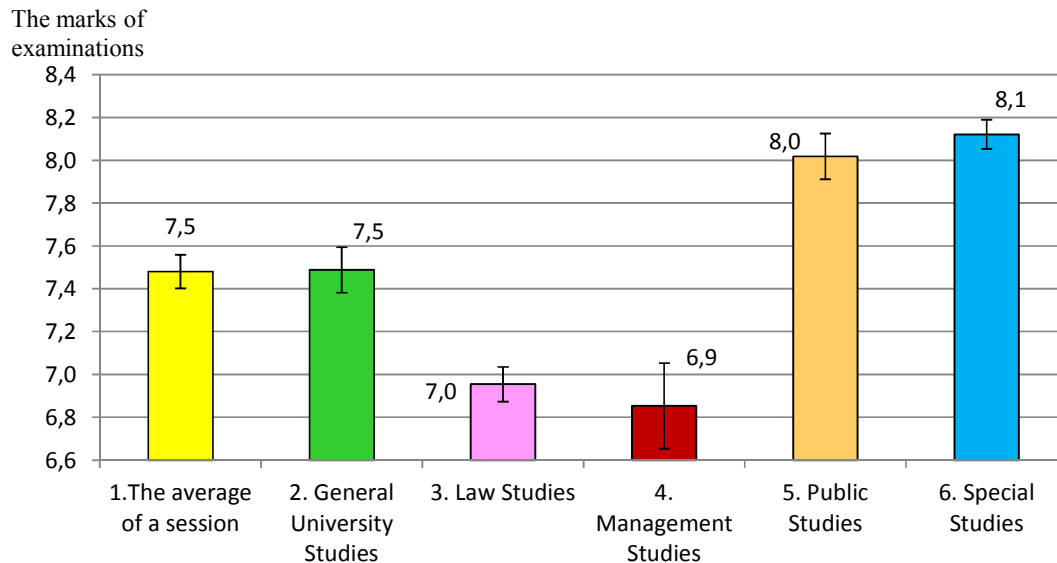
subjects of the Field of Law Studies are almost analogous (1 pic.). The reliability of correlation rates of evaluation of all subjects' knowledge (table) lets us assume that subjects are grouped appropriately to form the programme of 1st semester. The averages of examinations of subjects of different studies' fields in the second and third sessions differ reliably significantly from the session averages which are represented in the university information system. The groups' knowledge of special and law subjects in the fourth session has been evaluated by relatively similar marks, whereas the averages of exams' marks of all subjects' groups have reliably differed again in the fifth session. To review the exams' results of groups of 2 – 5 sessions' subjects, the most reliable interdisciplinary statistical interrelationships have been registered in the third semester. Students had to pass 4 subjects' examinations in the fourth semester. It is possible it has influenced that the highest studies' results have been achieved in this semester. The marks of subjects' exams of the Field of Law Studies have been the highest ones in this semester too to compare with the results of other session (pic.). The averages of groups of all studies' subjects of 1 – 5 sessions have varied on the oscillatory curve. The tendency has been observed that the evaluations of examinations of subjects of the Field of Law Studies have been lower than other subjects' (1, 3 pic.).

3 pic. The common average of exams' results of 1 – 5 sessions of the Field of Law Studies (according to the groups of subjects of studies' fields)

The averages of exams' results of groups' subjects of the Field of Public Security Studies have varied diversely from the 1st to the 3rd session: some of them have increased in series (General University Studies), some of them have decreased (Public and Law Studies). The averages of all subjects' groups have varied on the spiral line since the third session

differently than the averages of the Field of Law Studies (2 pic.). The averages of examinations of students of the Field of Law Studies of all sessions are also lower than the averages of other subjects' groups (4 pic.).

4 pic. The common average of exams' results of 1 – 5 sessions of the Field of Public Security Studies (according to the groups of subjects' fields)

The average correlation of exams' results of almost all subjects of the first and fifth sessions (Table 3, 5) lets us state the appropriate subjects' choice to design the programmes of these semesters. The analogous assumptions could be made by talking about the second, third and fourth semesters' programmes except some cases. The exams' results of these sessions are related by a weak statistical relation in a larger cases' amount.

The attention should be paid to the content of studies' subjects and tests' requirements by analysing other factors which could influence the studies' quality and session results. Since the third semester the students of the Field of Public Security and Law Studies start studying the subject which is immediately related to special physical training. The students of the first studies' programme study combat wrestling movements for four semesters from the third one for 6 hours a week and improve physical abilities. The students of the Field of Law Studies study the subject of similar content only for two semesters for 3 hours a week. The students of both programmes have to do particular tests of rapidity, strength and endurance and accomplish provided requirements at the end of a semester. Systematically valid activeness, appropriate physical training and purpose to make a reach for particular requirements' implementation make the peculiar system of reciprocity of physical and psychical energy

which has got feedback^{47,48,49}. The similar consistent patterns have been noticed in both programmes by analysing the peculiarities of studies' process – the students whose averages of session results are defined as “good” or “very good”⁵⁰ have passed the exams of Combat Self-Defence or Combat Wrestling in fairly high marks (from 8 to 10). The specific purposeful physical work influences in parallel psychological preparation too; it strengthens attitudes to make a reach for a goal, helps to lose apathy, neutralizes psychological barriers, concentrates on a proper moment, difficult or long-acting activity and so on^{51,52}. It seems likely that the formation of similar qualities is being reflected by the gradual increase of exams' averages of groups of the Fields of Public Security Studies (3 – 5 sessions).

It could be stated that the results of analysis of studies' process of such character generate the necessity of development actions of studies' programme and all studies' process. The stage check-up of studies process and correlation are the essential elements of quality management. Renewal actions have been implemented on purpose to improve the available version of a programme and eliminate the occurred negative aspects of destructive processes such as the lack of studies' quality, lecturers' indifference to their subject, lack of teaching skills, overload of studies' content, insufficient evaluation objectivity, no offering or inadequate support rendering to students and etc.^{53,54,55,56,57}.

CONCLUSIONS

The permanent thorough analysis of studies' programmes and their objectives' implementation structures optimal assumptions to do the essential purposeful corrections on purpose to improve the process of future specialists' preparation. The statistical analysis of

⁴⁷ Meidus L. *Sporto psichologija*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2005.

⁴⁸ Martens R. *Sporto psichologijos vadovas treneriui*. Vilnius: Lietuvos sporto informatizacijos centras, 1999.

⁴⁹ Adaškevičienė E., *Silpnos sveikatos vaikų fizinis ugdymas.*, Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 2008.

⁵⁰ *Studijų rezultatų vertinimo tvarka*. [interactive],

http://www.mruni.eu/mru_lt_dokumentai/centrai/akademiniu_reikalu_centras/teises_aktai/Vert_tvark_akt_redakc_2014_06_30_1.pdf [accessed 2015-04-10].

⁵¹ Malinauskas R. *Sporto psichologijos pagrindai*. Kaunas: LKKA, 2003.

⁵² Meidus L. *Sporto psichologija*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2005.

⁵³ Allan, A., Pileičikienė, N. Dėstymo kokybės vertinimas universitetinėse studijose: studentų apklausos panaudojimo galimybės. *Aukštojo mokslo kokybė*. 2010, (7): 60–87.

⁵⁴ Bobrova L., Grajauskas L., Norkus S. Kūno kultūros specialybės universitetinių studijų kokybės vertinimas: studentų nuomonė. *Mokytojų ugdymas*. 2010, 15 (2): 162–176.

⁵⁵ Lamanauskas V., Augienė D. Makarskaitė-Petkevičienė R. Universitetinių studijų problematika studentų požiūriu: privalumai ir trūkumai. *Švietimas: Politika, vadyba, kokybė*. 2012, 3(12): 7-18.

⁵⁶ Sajienė L., Tamulianė R. Paramos studentams kokybės vertinimo parametrai aukštojo mokslo institucijose. *Aukštojo mokslo kokybė*. 2012 (9): 120-139.

⁵⁷ Savickienė I., Pukelis K. Institucinis studijų kokybės vertinimas: dimensijos, kriterijai, rodikliai. *Aukštojo mokslo kokybė*. 2004, (1): 26–37.

dynamics of exams' results lets us evaluate the availability of formation of terminal projects of studies' programmes realistically in a qualitative aspect whereas it indicates its transformation necessity when negative tendencies emerge. The collected data gives a chance to find out the possible variation aspect of students' attitudes in regard to studies and undertake the corresponding means under the necessity. The marked reliable difference of results of particular subjects or their groups signalizes the aspects which have to be noticed such as the studies' quality, lecturers' capacity, their educational abilities, attitude towards a studies' process, availability of studies' methods and tests' format, evaluation objectivity, size of studies' content.

The changes of studies' programme could be done by the larger probability of decision objectivity considering the results of such an analysis and not outgoing 20% limit due to the law. It is likely that the range of correction of studies' programmes and development of educational process could be broadened in consequence of the correlative analysis of session's indices by accomplishing the safe substitution of subjects between semesters. We are of the opinion that it could be purposeful to implement the mathematical statistical analysis between the groups' results of both sessions' subjects and subjects of studies' fields. It could be purposeful to compare the results of analogous sessions of students who study in a particular year.

REFERENCE

1. Adaškevičienė E., *Silpnos sveikatos vaikų fizinis ugdymas*. Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 2008.
2. Aleksandravičiūtė B. ir kt. *Lietuvos studijų būklės apžvalga*. - Kaišiadorys: Printėja, 2014.
3. Allan, A., Pileičikienė, N. Dėstymo kokybės vertinimas universitetinėse studijose: studentų apklausos panaudojimo galimybės. *Aukštojo mokslo kokybė*. 2010, (7): 60–87.
4. *Augis R. ir kt. Psichologijos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
5. Bobrova L., Grajauskas L., Norkus S. Kūno kultūros specialybės universitetinių studijų kokybės vertinimas: studentų nuomonė. *Mokytojų ugdymas*. 2010, 15 (2): 162–176.
6. Buzan T. *Lavinkite atmintį*. Vilnius: Alma littera, 2012.
7. Fürst M. *Psichologija*. – Vilnius: LUMEN, 1998 .
8. Gonestas E., Strielčiūnas R. *Taikomoji statistika*. Kaunas: LKKA, 2003.
9. Jung C.G. *Psichologiniai tipai*. Vilnius: Margi raštai, 2013.
10. Ilin E.P. *Psychologia voli* [The psychology of will]. 2-e izd. – Spb.: Piter, 2009.
11. Jusienė R., Laurinavičius A. *Psichologija*. Vilnius: Mykolas Romeris universiteto Leidybos centras. 2007.
12. Kraniauskienė S., Jonuševičienė J., Jakubauskienė V., Kavolius R. Studentų pasitenkinimo studijų kokybe analizė: Klaipėdos valstybinės kolegijos atvejis. *Mokslo taikomųjų tyrimų įtaka šiuolaikinių studijų kokybei*. 2011, 1(4): 69-78.
13. Kriauzienė R., Laukevičius T., Krylovas A. Studentų mokyklinės matematikos žinių įtaka taikomosios matematikos dalyko studijoms. *Socialinės technologijos*. 2011, 1(2): 316–327.

14. Lamanauskas V., Augienė D. Makarskaitė-Petkevičienė R. Universitetinių studijų problematika studentų požiūriu: privalumai ir trūkumai. *Švietimas: Politika, vadyba, kokybė*. 2012, 3(12): 7-18.
15. Lapė J., Navikas G. *Psichologijos įvadas*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto leidybos centras, 2003.
16. Lekavičienė R., Vasiliauskaitė Z., Matulienė G. ir kt. *Psichologija šiandien*. Kaunas: Technologija, 2007.
17. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2008 m. liepos 24 d. įsakymas Nr. ISAK-2208 „Dėl Visuomenės saugumo studijų krypties reglamento patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 87-3510.
18. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2010 m. rugpjūčio 19 d. įsakymas Nr. V-1385 „Dėl teisės studijų krypties aprašo patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2010, Nr. 102-5306.
19. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2010 m. balandžio 9 d. įsakymas Nr. V-501 „Dėl laipsnį suteikiančių pirmosios pakopos ir vientisųjų studijų programų bendrųjų reikalavimų aprašo patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 9-399.
20. Malinauskas R. *Sporto psichologijos pagrindai*. Kaunas: LKKA, 2003.
21. Martens R. *Coaches Guide to Sport Psychology*. Illinois: Human Kinetics Publishers Campaign 1987.
22. Martens R. *Sporto psichologijos vadovas treneriui*. Vilnius: Lietuvos sporto informatizacijos centras, 1999.
23. Maslow A.H. *Motivation and personality* (2nd ed.). New York: Harper&Row. 1970.
24. Meidus L. Sportininkų (rankininkų) valios ugdymo galimybės. *Acta paedagogica vilnensia*. 2005, 15: 156-164.
25. Meidus L. *Sporto psichologija*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2005.
26. Myers. D.G. *Psichologija*. –Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2008, p. 529-574.
27. Myers. D.G. *Psichologija*. –Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2008, p. 575-628.
28. *Mokymasis visą gyvenimą – žinioms, kurybiškumui ir naujovėms skatinti* [interactive] <http://www.sac.smm.lt/images/12%20Vertimas%20SAC%20Kuribiskumas%20ir%20naujoves%20lietuviu%20k.pdf> [accessed 2015-04-10].
29. *Mokslo ir studijų būklės apžvalgos*. 2014 m. [interactive], <http://www.mosta.lt/lt/stebesena/bukles-apzvalgos> [accessed 2015-04-08].
30. Muliarčikas A. Lengvaatlečių fizinių ypatybių ugdymo aspektai. Ištvėrmė. *Lengvoji atletika*. Sudarytojas Stanislovas A., Poderys J. – Kaunas: LKKA, 2008. p. 431-443.
31. Penedo F. Dahn J.R. Exercise and well-being: a review of mental and physical health benefits associated with physical activity. *Current Opinion in Psychiatry*. 2005. (18)2: 189-193
32. Pukelis K., Savickienė I. *Studijų kokybės vertinimo sistemos: institucinis ir programų lygmenys*. [interactive] http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2004/73/Pukelis_Savickiene_.pdf [accessed 2015-04-10]
33. Puni A.C. O suchnosti dvigatelnix navikov [About the essence of the movement skills]. *Voprosi psichologii*. 1964.(1): 94-103.
34. Rastauskienė G.J., Kardelis K., Šeščilienė I.M. ir kt. Lietuvos aukštųjų universitetinių mokyklų dėstytojų požiūris į psichosocialines akademinio darbo sąlygas. *Filosofija. Sociologija*. 2008, 19(4): 80–92.
35. Sajienė L., Tamulianė R. Paramos studentams kokybės vertinimo parametrai aukštojo mokslo institucijose. *Aukštojo mokslo kokybė*. 2012 (9): 120-139.
36. Savickienė I., Pukelis K. Institucinis studijų kokybės vertinimas: dimensijos, kriterijai, rodikliai. *Aukštojo mokslo kokybė*. 2004, (1): 26–37.
37. Stonkus S. *Sporty terminų žodynas*. 1 Tomas. Kaunas: LKKA, 2002.
38. *Studijų programų katalogas*. [interactive], https://stdb.mruni.eu/studiju_programu_katalogas.php?l=lt [accessed 2015-04-08].
39. *Studijų rezultatų vertinimo tvarka*. [interactive], http://www.mruni.eu/mru_lt dokumentai/centrai/akademiniu_reikalu_centras/teises_aktai/Vert_tvark_akt_redakc_2014_06_30_1.pdf [accessed 2015-04-10].

**STUDIJUOJAMŲ DALYKŲ TARPUSAVIO SĄVEIKOS IR JOS ĮTAKOS
STUDIJŲ KOKYBEI ANALIZĖ**

Algirdas Muliarčikas*
Mykolo Romerio Universitetas

S a n t r a u k a

Studijų programoms, jų parengimo kokybei taikomi tam tikri reikalavimai - pakankamai tiksli, aiški ir teisingai suvokiama informacija apie programą, jos tikslus, studijų rezultatus, įgyjamas kompetencijas; institucijos, kurioje ji vykdoma, galimybę organizuoti ir kokybiškai vykdyti studijų procesą ir t.t. Tai tik keletas sąlygų, pagal kurias reikalaujama parengti programą, ją patvirtinti, gauti leidimą ir pradėti jos vykdymą. Siekiant patikrinti programos kokybę, įvertinti jos aktualumą bei atitikimą nustatytiems reikalavimams, nacionalinės ir tarptautinės patirties kontekste vykdomas išorinio vertinimo ir akreditavimo procesas. Teigiamai įvertinta studijų programa gali būti akredituota 6 metų laikotarpiui. Per šį periodą studijų proceso eigoje nuolat vykdomas vidinis jos kokybės testavimas, o esant būtinybei gali būti pakoreguota iki 20% studijų programos turinio, kurio šerdį sudaro studijų dalykai. Studijų rezultatus siaurąja prasme įtakoja daugelis sąlygų: studentų nuostatos renkantis studijų programą, studijų proceso organizavimo ypatumai, studijų programos vidinė struktūra, studentų socialinės sąlygos, studijų dalykų programos turinys, apimtis, perteikimo, atsiskaitymų - žinių, mokėjimų, gebėjimų vertinimo ypatumai bei nemažai kitų aspektų. Studijų dalykų nuoseklumas, suderinamumas studijų plane taip pat labai reikšmingi. Labai svarbios yra ir studijuojančiųjų nuostatos, jų poreikis studijuoti ir siekti žinių, kompleksiskai lavinti intelektą, didinti motyvaciją tinkamai pasirengti profesinei veiklai. Studentų studijų kokybei įtakos turi ir valia, kuri aiškinama esanti veiklioji proto dalis, jėga, padedanti realizuoti poreikius. Ši „jėga“ stiprinama nuoseklios protinės bei protinės ir fizinės veiklos dėka. Straipsnyje pakankamai siauru aspektu analizuojami Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto dviejų studijų programų 5 sesijų rezultatai, jų dinamikos ypatumai. Statistinės matematikos metodų pagalba nustatytas dviejų imčių po 40 studentų atitinkamai 30 ir 28 egzaminų vertinimų skirtumo patikimumas bei koreliacinis (statistinis) ryšys. Straipsnio tikslas – išsiaiškinti studijuojamų dalykų tarpusavio ryšio ypatumus. Studijų dalykai, atsižvelgiant į teisės bei visuomenės saugumo studijų krypties reglamentus, buvo suskirstyti į grupes. Dalykų grupių rezultatai ir sesijų vidurkiai buvo lyginami tarpusavyje. Koreliacinis (statistinis) ryšys vertintas tarp kiekvienos sesijos dalykų egzaminų rezultatų. Apžvelgus studijų dalykų grupių rezultatų vidurkio dinamikos ypatumus sesijose, jų tarpusavio bei skirtumo patikimumo nuo sesijos vidurkio reikšmes, sesijos dalykų rezultatų vidurkių koreliacinius ryšius, pateiktos apibendrintos rekomendacijos bei išvados apie galimą studijų programos analizės ir studijų proceso kokybės valdymo variantą.

Pagrindinės sąvokos: studijų programa; nuolatinė studijų forma; studijų krypties dalykai; specifiniai gebėjimai; įtaka studijų rezultatui; koreliacinis ryšys tarp dalykų.

Algirdas Muliarčikas*, Doc. dr. Mykolas Romeris universitetas Viešojo saugumo fakultetas Valstybės sienos apsaugos katedra. Mokslinių tyrimų kryptys: visuomenės fizinis lavinimas ir sveikatinimas, fizinės prievartos veiksmai ir jų panaudojimo aplinkybės, fizinio parengtumo ir asmens saugumo sąsaja.

Algirdas Muliarčikas*, Assoc. prof. Dr. Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of State Border Protection. Research interests: Human physical education and healthiness, circumstances of physical violence actions and its resort, correlation of physical training and personal security.

KLAUSYTOJŲ GRĮŽTAMASIS RYŠYS APIE MOKYMO ORGANIZAVIMĄ KAIP MOKYMO KOKYBĖS VERTINIMO SRITIS LIETUVOS POLICIJOS PAREIGŪNŲ KVALIFIKACIJOS TOBULINIMO PROCESĖ

Žaneta Navickienė*

**Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Policijos veiklos katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas (837) 303663
El. paštas: zaneta.navickiene@mruni.eu*

Anotacija. Straipsnyje analizuojama klausytojų grįžtamojo ryšio apie mokymo organizavimą turinys pabrėžiant jo aktualumą Lietuvos policijos pareigūnų kvalifikacijos tobulinime. Iš esmės teigtina, jog moksliniu požiūriu tai labai mažai ir fragmentiškai nagrinėta tema, stokojanti visuminio ir sisteminio požiūrio į analizuojamą klausimą.

Straipsnį sudaro įvadas ir dvi dalys. Įvade siekiama pabrėžti mokymo kokybės svarbą istoriškai pristatant užsienio šalių ir Lietuvos mokslo šaltinius, kuriuose nagrinėjamas minėtas klausimas. Pirmoje dalyje analizuojamas mokymo kokybės vertinimo sritys ir jų turinys. Nagrinėjama mokymo kokybės vertinimo policijos pareigūnų kvalifikacijos tobulinime (Lietuvos policijos mokykloje) teisinio reguliavimo nuostatos 2011-2014 metais. Antroje dalyje aktualizuojamas klausytojų grįžtamasis ryšys: konstruojama jo samprata, nagrinėjama, kaip šioje srityje yra vertinama policijos tęstinio profesinio mokymo kokybė. Klausytojų grįžtamasis ryšys apie mokymo organizavimą kaip mokymo kokybės vertinimo sritis – vienas iš pastoviausių, nekintamų indikatorių, naudojamas mokymo kokybei vertinti jau daugelį metų. Šioje dalyje taip pat nagrinėjama, kokie klausytojų grįžtamojo ryšio vertinimo elementai ir kriterijai, atkreipiamas dėmesys į šių elementų ir kriterijų kaitą per pastaruosius kelerius metus. Tai sunkina bendrą vidinio mokymo kokybės vertinimo diskursą. Todėl daroma pagrįsta išvada, kad Lietuvos policijos pareigūnų kvalifikacijos tobulinime vis dar ieškoma optimalios mokymo kokybės vertinimo formos, tame tarpe ir efektyvesnio mokymo dalyvių grįžtamojo ryšio duomenų panaudojimo formato. Todėl siūloma labai svariais metodologiniais principais nustatyti (pasirinkti) svarbiausias mokymo kokybės vertinimo sritys, identifikuoti nekinatamus elementus ir kriterijus.

Straipsnyje panaudoti šie teoriniai metodai: aprašomasis-lyginamasis ir analitinis-kritinis. Taip pat tyrimo metu panaudoti empiriniai tyrimo metodai: dokumentų turinio (Lietuvos policijos mokyklos 2011-2014 metų ataskaitų apie mokymo kokybę analizė) ir mokslinės literatūros analizės metodas.

Pagrindinės sąvokos: klausytojų grįžtamasis ryšys, kvalifikacijos tobulinimas, mokymo kokybė, policijos pareigūnas

ĮVADAS

Tyrimo aktualumas. Kiekvienos institucijos veiklos kokybė priklauso nuo to, kaip ji laikosi užsibrėžtos misijos ir įgyvendina nustatytus veiklos tikslus, todėl ši kokybės samprata taip pat dažnai siejama su kokybės kaip tikslo atitikimo samprata¹. Kokybė apibrėžiama kaip

¹ Milišūnaitė, I. Vidinio studijų kokybės užtikrinimo situacija Bolonijos proceso kontekste. Prieiga internetu: <http://www.kvc.cr.vu.lt/site/sites/default/files/Vidinio%20studij%C5%B3%20kokyb%C4%97s%20u%C5%BEti%20krinimo%20situacija.pdf> [žiūrėta 2014-05-02].

kategorija, charakterizuojanti daiktus ir reiškinius pagal jų rūšies esmę². Taigi, kokybė – tai visuma produkto savybių, apsprendžiančių to produkto tinkamumą tenkinti tam tikrus vartotojų poreikius konkrečiose gaminio vartojimo sąlygose, sutinkamai su jo paskirtimi, produkto savybių rodiklių atitikimas tam tikriems standartams.

Mokymo srityje kokybė dažnai siejama su mokymo proceso atitikimu nustatytiems rodikliams. Švietimo kokybei gerinti vykdoma švietimo stebėseną, tyrimai, mokyklų veiklos įsivertinimas ir išorinis vertinimas, mokyklų vadovų ir mokytojų atestacija, mokymosi pasiekimų vertinimas³. Profesinio mokymo kontekste kokybės sąvoka nėra nauja ir iš esmės atspindi tą patį kokybės supratimą – tai atitiktis nustatytiems rodikliams. Profesinio rengimo įstatyme įtvirtinta profesinio mokymo kokybės užtikrinimo sąvoka įpareigoja profesinio mokymo tiekėjus taikyti procedūras, užtikrinančias tinkamas profesinio mokymo paslaugas: profesinio mokymo kokybės užtikrinimas – sistemos ir procedūros, kurias kuria ir diegia valstybės institucijos ir profesinio mokymo tiekėjai, siekdami, kad profesinio mokymo kokybė atitiktų nustatytus rodiklius⁴.

Naujajame technologijų ir inovacijų laikotarpyje šiuolaikinei policijai keliami itin aukšti reikalavimai. Policija tapo naujų santykių tarp teisėsaugos ir visuomenės pradininke taikant bendruomenės policijos modelį⁵. Todėl policijos mokymo klausimai tapo taipogi labai aktualūs. Kita vertus, pastebėta, kad kokybiškas mokymo procesas policijos pareigūnų profesiniame rengime buvo akcentuojamas jau labai seniai, praeito šimtmečio pradžioje. Pavyzdžiui, ketvirtojo dešimtmečio pradžioje Amerikos policijos mokyme jau aktyviai diskutuojama dėl mokymo kokybės: pripažįstama, jog mokymo kokybė įtakoja ir policijos veiklos kokybę – policijos mokymas neatsiejamas veiklos efektyvumo rodiklis⁶. 6-ajame dešimtmetyje Amerikoje ypač buvo akcentuojama policijos pareigūnų tarnybinių mokymų kokybė, daug dėmesio skiriama mokymo programų rengimo principams⁷. Kai kurios mokymo programos, sukurtos dar 1935 metais, savo turiniu ir forma aktualios ir dabar, jose derinami

² Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000. P. 319.

³ Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo pakeitimo įstatymas Nr. XI-1281, 2011-03-17, Žin., 2011, Nr. 38-1804 (2011-03-31) Prieiga internetu: http://www.sac.smm.lt/images/file/e_biblioteka/Lietuvos%20Respublikos%20svietimo%20istatymas.pdf [žiūrėta 2015-03-27].

⁴ Lietuvos Respublikos profesinio mokymo įstatymas Nr. VIII-450. Valstybės žinios Nr. 98-2478, 1997-10-30 (aktuali redakcija 2011-09-01).

⁵ Weisburd D., Neyrod P. Police Science: Towards New Paradigm. Australasian Policing. Volume 5 Issue 2. 2013. P. 13-21.

⁶ Hanson E. J. Police Science: Police Cadet Training. Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science. Vol. 44. 1931. P. 568-573.

⁷ Gourley Douglas G. Police Science: In-Service Training of Policemen by Universities and Colleges. In Service Training. Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science. Vol. 44. 1953. P. 229-238.

teorinių ir praktinių gebėjimų lavinimo komponentai, modifikavus jų turinį, pagal jas mokomasi ir šiandien⁸. Praktiškai tuo metu jau pripažįstama, jog policijai svarbus ir švietimas (išsilavinimas), ir mokymas (tolimesnis tęstinis mokymas – kvalifikacijos tobulinimas)⁹, daugelį metų identifikuojami konkretūs mokymo kokybės elementai – tai buvo daroma tiek prieš kelis dešimtmečius¹⁰, tiek ir dabar¹¹.

Tyrimo naujumas. Lietuvos policijos mokymo sistemos aktualijas pastaraisiais metais nagrinėjo A. Raipa ir V. Smalskys¹², akcentuodami policijos personalo rengimo ypatumus, K. Vitkauskas¹³ šį klausimą aktualizavo lygindamas mūsų šalies ir kitų valstybių policijos mokymo sistemas. Kita mūsų nagrinėtina sritis – Lietuvos policijos mokymo kokybės vertinimo klausimo aktualizavimas – palyginti nauja sritis. Šiuos klausimus tyrinėjo V. Targamadžė¹⁴, A. Prakapas ir R. Kasperavičiūtė¹⁵, taip pat ir šio straipsnio autorė¹⁶. Per pastaruosius kelerius metus daug dėmesio skiriama mokymo programų rengimo principams ir turiniui, aktualios tematikos parinkimui, tačiau visiškai neseniai apibrėžti konkretūs mokymo kokybės svertai ir pradėti taikyti policijos mokymo kokybės matavimai¹⁷. Siekiant tobulinti Lietuvos policijos mokyklai, kaip svarbiausiam policijos mokymo paslaugų tiekėjui, pavestų funkcijų vykdymą, racionaliau panaudoti šios įstaigos žmogiškuosius išteklius ir gerinti šalies policijos pareigūnų profesinio mokymo ir kvalifikacijos tobulinimo organizavimo ir vykdymo kokybę, vienas iš svarbiausių uždavinių buvo reglamentuoti Lietuvos policijos mokyklos mokymo programų įgyvendinimo kokybės vertinimą, nustatant mokymo programų ir pedagogų kokybės vertinimo rodiklius, procedūras bei grįžtamojo ryšio periodiškumą. Vertinant visuomenės ambicijas matyti šiuolaikišką ir profesionalų, nuolat tobulėjantį

⁸ Ten pat. P. 237.

⁹ Jameson S. H. Quest for Quality Training in Police Work. *Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*. Vol. 57 No.2. 1966. P. 214

¹⁰ Saks M. J., Benedict A. R. Evaluation Assurance and Quality of Legal Services Concepts and Research. *Law and Human Behavior*, Vol. 1, No. 4, 1977. P. 373-384.

¹¹ Sandor H. Police Training and Education in Hungaria. *International Perspectives on Pollice Education and Training*. 2014. P. 191.

¹² Raipa A., Smalskys V. Policijos personalo rengimo vadybiniai ir istoriniai aspektai. *Viešoji politika ir administravimas*. Nr. 18. 2006. P. 77-85.

¹³ Vitkauskas K. Europos valstybių policijos rengimo sistemų lyginamieji aspektai. *Viešoji politika ir administravimas*. T. 10. Nr. 1. 2011. P. 141-152.

¹⁴ Targamadžė V. Nepilnamečių justicijos sistemos darbuotojų mokymai: tobulinimo diskursas. *Socialinis ugdymas*. Nr. 2 (34). 2013. P. 90-103.

¹⁵ Prakapas A., Kasperavičiūtė R. Valstybės tarnautojų mokymo ir kvalifikacijos tobulinimo sistemos efektyvumas Policijos departamente prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos. *Viešoji politika ir administravimas*. Nr. 28. 2009.

¹⁶ Navickienė Ž. Lietuvos policijos pareigūnų kvalifikacijos tobulinimas: požiūris į šio proceso optimizavimą. *Vytauto Didžiojo universitetas. Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*. Nr. 21. 2011. P. 68-81.

¹⁷ Lietuvos policijos generalinis komisaro 2011 m. rugsėjo 5 d. įsakymas Nr. 5-V-793 „Dėl policijos pareigūnų profesinio mokymo ir kvalifikacijos tobulinimo sistemos optimizavimo priemonių plano patvirtinimo“.

policijos pareigūną, tęstinis profesinis policijos mokymas tampa kertine pozicija pateisinant visuomenės lūkesčius¹⁸. Todėl labai svarbu įvertinti, kokios įtvirtintos policijos mokymo kokybės vertinimo sritys ir elementai padeda užtikrinti jau dirbančiųjų policijos pareigūnų kvalifikacijos tobulinimo (tęstinio mokymo) kokybę ir kaip tai įtakoja šiuolaikiško policijos pareigūno įvaizdį.

Tyrimo tikslas – pristatyti klausytojų grįžtamąjį ryšį apie mokymo organizavimą kaip mokymo kokybės vertinimo sritį Lietuvos policijos mokyklos kvalifikacijos tobulinimo procese.

Tyrimo uždaviniai:

- išanalizuoti vidinio mokymo kokybės vertinimo sritis Lietuvos policijos pareigūnų kvalifikacijos tobulinime 2011-2014 metais;
- pristatyti mokymo dalyvių (klausytojų) grįžtamojo ryšio apie mokymo organizavimą sritį: elementus, kriterijus, turinį Lietuvos policijos mokyklos organizuotų mokymų pavyzdžiu.

Tyrimo objektas – klausytojų grįžtamasis ryšys kaip mokymo kokybės vertinimo sritis Lietuvos policijos mokyklos kvalifikacijos tobulinimo procese.

Tyrimo metodai. Straipsnyje panaudoti šie teoriniai metodai: aprašomasis-lyginamasis ir analitinis-kritinis. Taip pat tyrimo metu panaudotas dokumentų turinio ir mokslinės literatūros analizės metodas. Taikant aprašomąjį-lyginamąjį ir palyginimo metodus, straipsnyje aprašoma ir sistemiškai analizuojama tiek praeito šimtmečio laikotarpio, tiek nūdienos mokslo šaltinių, kuriuose nagrinėjama mokymo kokybės vertinimo klausimai, nuostatos. Analitinio-kritinio tyrimo metodo pagalba analizuojama, kurios mokymo kokybės vertinimo sritys ir kokie elementai sudaro mokymo kokybės vertinimo turinį, analizuojamas jų efektyvumas Lietuvos policijos pareigūnų kvalifikacijos tobulinimo procese. Dokumentų turinio ir mokslinės literatūros analizės metodu siekta išanalizuoti Lietuvos policijos mokyklos 2011-2014 metų vidinio mokymo kokybės vertinimo ataskaitas, taip pat teisės aktus (Lietuvos policijos generalinio komisaro, Lietuvos policijos mokyklos viršininko įsakymų), kuriais buvo ir yra reguliuojama vidinio mokymo kokybės vertinimo tvarka, nuostatos. Neperžengiant akademinio neutralumo pozicijų, situacijai pagrįsti, o ypač šios tematikos aktualumui įrodyti tyrimo metu buvo panaudoti ir du publicistiniai straipsniai. Šio

¹⁸ Policijos departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos 2013-2015 metų strateginiame veiklos plane kaip vienas iš rodiklių, pagal kurį vertinama policijos veikla, yra gyventojų, teigiamai vertinančių policijos pareigūnų profesinį pasirengimą, dalis (2013 metais numatyta – 62 procentai, 2014 metais – 63 procentai, 2015 metais – 64 procentai).

tyrimo metu nebuvo tikslinga iš naujo atlikti šalies policijos pareigūnų apklausos dėl grįžtamojo ryšio apie mokymo proceso organizavimą (ji jau buvo atlikta Lietuvos policijos mokykloje 2011-2014 metais), todėl šiame tyrime buvo naudojami šios įstaigos 2011-2014 metų ataskaitų apie vidinio mokymo kokybę duomenys.

MOKYMO KOKYBĖS VERTINIMO TURINYS LIETUVOS POLICIJOS PAREIGŪNŲ KVALIFIKACIJOS TOBULINIME 2011 – 2014 METAIS

Mokymo kokybės vertinimo sritys ir tvarka 2011-2012 m. Pirmieji siekiai sistemiškai vertinti mokymo kokybę Lietuvos policijos mokyklos veikloje pradėti vos prieš kelerius metus. Tiesa, atskiri fragmentai vis dėlto buvo implikuoti mokymo veikloje, pavyzdžiui, mokymo dalyvių nuomonė apie vykusius mokymo kursus (klausytojų grįžtamasis ryšys) buvo analizuojama jau apie dešimt metų. Tačiau sistemiškai vertinant mokymo kokybę, t. y. neapsiribojant tik vienu indikatoriumi, pradėta tik 2010-2011 metais. Siekiant atlikti mokymo efektyvumo įvertinimą, Lietuvos policijos mokyklos Kvalifikacijos tobulinimo skyriuje¹⁹ 2011 m. pasirinktos jau keturios vertinimo sritys (žr. 1 pav.)²⁰:

1. Kvalifikacijos tobulinimo skyriaus dėstančiųjų darbuotojų pedagoginė stebėseną (pedagoginio personalo segmentas).

2. Šalies policijos įstaigų padalinių vadovų nuomonė apie mokymo organizavimą ir mokymo renginių kokybę (grįžtamojo ryšio segmentas).

3. Mokymo renginiuose dalyvavusių policijos darbuotojų, t. y. policijos pareigūnų ir kitų policijos sistemos darbuotojų (klausytojų)²¹ nuomonė apie mokymo renginio organizavimą ir mokymo renginio kokybę (grįžtamojo ryšio segmentas).

4. Naujų mokymo programų kūrimas (metodinės veiklos segmentas).

Iki 2012 metų Lietuvos policijos mokykloje nebuvo vieningo, apibendrinto teisės akto, kurio nuostatomis būtų atliekamas mokymo kokybės vertinimas²². Atskiri pedagoginiai skyriai, vykdančys mokymą, skirtingai formavo savo padalinių veiklos ataskaitas apie mokymo kokybę, todėl ir buvo nevienodai suprantama mokymo kokybės vertinimo turinys,

¹⁹ Tai pagrindinis Lietuvos policijos mokyklos mokymo padalinys, atsakingas už šalies policijos pareigūnų kvalifikacijos tobulinimą iki 2014 metų liepos mėn. įvykusios reorganizacijos.

²⁰ Lietuvos policijos mokyklos 2011 metų Kvalifikacijos tobulinimo skyriaus ataskaita apie mokymo kokybę.

²¹ Šiame straipsnyje žodis „klausytojas“ suprantamas kaip Lietuvos policijos mokykloje mokymo renginiuose dalyvavęs policijos darbuotojas (policijos pareigūnas ar kitas policijos sistemos darbuotojas).

²² Pirmasis apibendrintas teisės aktas, reguliuojantis Lietuvos policijos mokyklos vidinio mokymo kokybės vertinimą buvo Lietuvos policijos mokyklos viršininko 2012 m. balandžio 6 d. įsakymas Nr. 144-V-113 „Dėl Lietuvos policijos mokyklos vidinio mokymo kokybės vertinimo aprašo patvirtinimo“ (šiuo metu netekęs galios).

savaip interpretuojamos vertintinos sritys. Pažymėtina, jog visi šios įstaigos mokymo padaliniai vieningai pritarė, jog klausytojų grįžtamasis ryšys apie mokymo organizavimą turėtų sudaryti mokymo kokybės vertinimo sritį.

Visuotinai nekyla diskusijų, kad mokymo kokybė labai daug priklauso ir nuo pedagoginio personalo. Profesionalūs dėstytojai – viena iš svarbių sąlygų gerai mokymo institucijai²³. Tuo laikotarpiu buvo bandoma ieškoti ir kitų būdų, kaip pasiekti, padidinti mokymo kokybę. Kadangi policijos įstaigos yra tiesioginis vartotojas ir vertintojas, kaip pritaikomos gautos žinios ir gebėjimai praktikoje, sumanyta apklausti šalies policijos įstaigų padalinių vadovus. Taigi, 2011 metais atsiranda siekiamybė padedant Policijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos valdybų atstovams, įvertinti mokymo turinio kokybę. Todėl manytina, jog ir 2012 metais tikslinga pedagoginės stebėsenos metu pradėti mokymo turinio vertinimą. Be to, 2011 m. liepos mėn. atlikta šalies policijos įstaigų padalinių vadovų apklausa apie mokymo organizavimą ir jų kokybę parodė mokymo paslaugų gavėjų susidomėjimą šiuo klausimu. Tyrimo rezultatai buvo pristatyti ir Policijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos vadovybei. Tyrimo metu paaiškėjo reprezentatyvūs vadovų vertinimai apie kvalifikacijos tobulinimo procesą, kurie koreliuoja su mokymų dalyvių vertinimais ir vieni kitiems neprieštarauja. Tai yra bendros vertinimo tendencijos yra teigiamos. Išryškėjo glaudesnio bendradarbiavimo ir informacijos sklaidos būtinybė organizaciniame lygmenyje. Gautas ir apibendrintas labai svarbus atgalinis ryšys apie mokymų organizavimo rezervus (trūkumus). Išlieka aktualus mokymų tikslinės grupės formavimo klausimas (vertinamas kaip faktorius, įtakoiantis mokymų kokybę)²⁴.

Mokymo kokybės vertinimo sritys ir tvarka 2013 m. Įvertinus gautus 2011 metų rezultatus apie mokymo kokybę, 2012 – 2013 metams Lietuvos policijos mokykloje optimizuojant kvalifikacijos tobulinimo procesesą, suformuotos šios mokymo kokybės gerinimo kryptys²⁵:

1. Lietuvos policijos mokyklai bendradarbiauti su policijos įstaigomis ir skatinti iš anksto planuoti vykstančiųjų mokymus dalyvių srautus (vardus ir pavardes), numatyti būdus analizuoti mokymo dalyvių lūkesčius prieš mokymus ir po mokymų.

²³ Sen S. Role of Trainers in Police Training Institutions. Indian Police Journal. Vol. LIX. No. 1. 2012. P. 14.

²⁴ Plačiau žr. Lietuvos policijos mokyklos 2011 metų Kvalifikacijos tobulinimo skyriaus ataskaitą apie mokymo kokybę.

²⁵ Ten pat.

2. Tyrimo duomenys rodo, jog mokykla kartu su mokymo strategiją formuojančiais padaliniais turėtų aktyviau bendradarbiauti (ne formaliai) siekiant atgalinio grįžtamojo ryšio (iš klausytojų ir iš policijos padalinių atstovų).

3. Siūlytina policijos įstaigoms aktyviau naudotis tinklalapyje pateikta informacija apie mokymus, o mokyklai plėtoti informacijos pateikimo formas ir turinį.

Siekiant stiprinti mokymo kokybę, svarbu mokymo programų ir seminarų kūrimo procese orientuotis į gebėjimų, būtinų konkrečioms policijos veiklos sritims, būtinumą. Šis rezultatas būtų lengviau pasiekiamas sudarius unifikuotus atskirų policijos veiklos sričių gebėjimų aprašus²⁶. Mokymai turėtų būti tiksliai orientuoti į tų gebėjimų suteikimą (atnaujinimą), kurie yra būtini konkrečioje policijos veikloje. Siekiant kokybiškesnių mokymo paslaugų, siūlytina pedagoginės stebėsenos metu 2012 metais vertinti ne tik mokymo formas, bet ir turinį. Mokymo programų kūrimo procese maksimaliai orientuotis į atskirų policijos veiklos sričių būtinų gebėjimų suteikimą. Be to, aktualu pradėti formuoti ilgalaikę policijos sistemos darbuotojų mokymo strategiją, paremtą aiškiai apibrėžtais kriterijais: I lygmuo – įvadiniai mokymai pradėjus dirbti konkrečioje tarnyboje, II lygmuo – specializuoti mokymai, atnaujinantys gebėjimus, III lygmuo – karjeros mokymai.

1 lentelė. Lietuvos policijos mokyklos vidinio mokymo kokybės vertinimo sritys 2012 – 2014 metais

Mokymo kokybės vertinamos sritys	2012 metai	2013 metai	2014 metai
Pedagogų veikla	+	+	+
Mokymo efektyvumas	–	+	+
Metodinė ir tiriamoji veikla	+	+	+
Pedagoginis personalas	–	+	+
Klausytojų grįžtamasis ryšys apie mokymo organizavimą	+	+	+
Padalinių vadovų grįžtamasis ryšys apie mokymo organizavimą	+	–	–
Mokymo proceso valdymas	–	+	–

Siekiant efektyvesnio mokymo kokybės užtikrinimo svarto, 2012 metais pirmą kartą parengtas ir patvirtintas teisės aktas, kuris sistemiškai (visų šios institucijos padalinių apimanti mokymo veikla) reguliavo vidinio mokymo kokybės vertinimo tvarką²⁷. Todėl vertinant Lietuvos policijos mokyklos 2013 metų mokymo kokybę, buvo vadovaujama jau

²⁶ 2012 metais balandžio 6 d. šie aprašai buvo sudaryti ir patvirtinti.

²⁷ Lietuvos policijos mokyklos viršininko 2012 m. balandžio 6 d. įsakymas Nr. 144-V-113 „Dėl vidinio mokymo kokybės vertinimo aprašo patvirtinimo“.

šio teisės akto nuostatomis. Šiame teisės akte buvo aiškiai įvardintos mokymo kokybės vertinimo sritys, kurias numatyta vertinti 2013 metais (žr. 1 lent.). Lyginant su 2012 metais, 2013 metais mokymo kokybė pradėta vykdyti net šešiose srityse. Atsiranda naujos vertinamosios sritys, tokios kaip mokymo efektyvumas, pedagoginis personalas, mokymo proceso valdymas. Tai buvo svarbus žingsnis teisinio reguliavimo sferoje, nes pirmą kartą buvo vieningai apibrėžtos mokymo kokybės vertinimo sritys, pagal kurias šioje institucijoje (visuose mokymo padaliniuose) vertintina mokymo veiklos kokybė ir jos efektyvumas.

Mokymo kokybės vertinimo sritys ir tvarka 2014 m. Lietuvos policijos mokykloje 2014 metų pabaigoje patvirtintas naujas vidinio mokymo kokybės vertinimo dokumentas. Jame naujai identifikuota penkios pagrindinės mokymo kokybės vertinimo sritys: pedagogų veikla, mokymo efektyvumas, metodinė ir tiriamoji veikla, pedagoginis personalas, klausytojų grįžtamasis ryšys apie mokymo organizavimą²⁸ (žr. 1 lent.). Lyginant su 2013 metų sritimi, nebeidentifikuojama mokymo proceso valdymas (šioje srityje 2013 metais buvo analizuojama, kaip valdomas mokymo procesas atskyrus mokymo organizavimo ir vykdymo funkcijas). 2014 m. liepos mėn. įvykdžius Lietuvos policijos mokyklos struktūrinę reformą²⁹, mokymo organizavimo funkciją atlieka Mokymo organizavimo skyrius (iki tol šią funkciją atliko Kvalifikacijos tobulinimo skyrius, t. y. pedagoginio padalinio trys darbuotojai). Todėl ir ši vidinio mokymo kokybės vertinimo sritis tapo nebeaktuali. Pakeistas ir vertinimo sričių turinys (elementai), keičiami ir kriterijai, kuriais vertinami tam tikri su mokymais susiję klausimai (plačiau apie tai antrajame skyriuje).

KLAUSYTOJŲ GRĮŽTAMASIS RYŠYS KAIP NEKINTANTIS MOKYMO KOKYBĖS VERTINIMO INDIKATORIUS LIETUVOS POLICIJOS PAREIGŪNŲ KVALIFIKACIJOS TOBULINIME

Publicistiniuose straipsniuose grįžtamasis ryšys dažniausiai įvardinamas kaip tam tikra kokio nors proceso tobulėjimo priemonė³⁰. Siekiant apibrėžti grįžtamojo ryšio sąvoką, vertintinas perdavimo – gavimo adresatui momentas. Tai pranešimo gavėjo atsako dalis,

²⁸ Plačiau žr. Lietuvos policijos mokyklos viršininko 2014 m. lapkričio 12 d. įsakymu Nr. 144-V-347 „Dėl Lietuvos policijos mokyklos vidinio mokymo kokybės vertinimo tvarkos aprašo patvirtinimo“.

²⁹ Lietuvos policijos generalinio komisaro 2014 m. vasario 27 d. įsakymas Nr. 5-V-172 „Dėl Lietuvos policijos mokyklos nuostatų ir struktūros schemos patvirtinimo“.

³⁰ Grįžtamasis ryšys – priemonė darbuotojo ir organizacijos tobulėjimui. [žiūrėta 2015-03-23]. Prieiga internetu: <http://www.verslokursai.lt/blogas/griztamasis-ryšys-priemone-darbuotojo-ir-organizacijos-tobulejimui-4.html>. Taip pat žr. Ar konstruktyvus grįžtamasis ryšys yra geriausias darbuotojų ugdymo įrankis? [žiūrėta 2015-03-23]. Prieiga internetu: <http://profilesinternational.lt/infocentras/ar-konstruktyvus-griztamasis-ryšys-yra-geriausias-darbuotoju-ugdymo-irankis>

perduodama atgal siuntėjui³¹. Grįžtamasis ryšys gali būti pateikiamas įvairiomis formomis ir suteikia siuntėjui galimybę stebėti, kaip iš koduojamas ir suprantamas siunčiamas pranešimas – atliekamas tam tikro objekto vertinimas. Šio vertinimo duomenimis, mes identifikuojame pateiktos paslaugos kokybę. Taigi, autorės nuomone, konstruojant mokymo dalyvių (klausytojų) grįžtamojo ryšio sampratą, teigtina, jog *mokymo dalyvių grįžtamasis ryšys – tai tam tikras prasminis indikatorius (viena iš mokymo kokybės vertinimo sričių), leidžiantis identifikuojant mokymo dalyvių pasitenkinimą apie mokymo paslaugą nustatyti mokymo paslaugų kokybės lygį vadovaujantis nustatytais kriterijais ir pagal aiškiai nustatytus (įvardintus) elementus*. Mokymo procese tai priemonė, padedanti nustatyti teikiamų mokymo paslaugų kokybę.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad vertinant mokymo kokybę ir atskiras jos sritis, labai svarbu apibrėžti atskaitos tašką. Pavyzdžiui, mokymo dalyvių grįžtamojo ryšio apie mokymo organizavimą ir vykdymą bendras vertintas teigiamas balas yra x. Kyla klausimas, kaip įvertinti x reikšmę: kokia yra siekiamybė, kuo vadovaujantis ji pagrįsta, ir tik tuomet galimas palyginimas, ar x yra pasiektas. Esant tokiai situacijai, ši siekiamybė paprastai apibrėžta veiklos planuose. Pavyzdžiui, šiuo metu Lietuvos policijos mokyklos veiklos plane numatyta, jog mokymo ir kvalifikacijos tobulinimo renginių dalyvių teigiamas vertinamas mokymo renginio naudingumas 2014, 2015 ir 2016 metais numatytas 90 procentų³².

Nagrinėjant grįžtamojo ryšio kaip mokymo kokybės vertinimo elementą policijos pareigūnų mokyme, iš esmės visi autoriai, nagrinėję mokymo kokybės tematiką, atkreipė dėmesį į šio elemento svarbą ir akcentavo jo aktualumą. Pavyzdžiui, V. Targamadžė pabrėžė, jog „atskirose institucijose mokymai vertinami, panaudojant anketas, kurios fokusuojamos į įvairias vertinimo pozicijas (tikslų, metodų, turinio ir pan.), tačiau anketose pateikiama informacija iš esmės nebendrinta, tad nemodeliuojamas mokymų poveikslas formos ir turinio požiūriu, ieškant mokymų tobulinimo galimybių bei šiuo tikslu teikiant rekomendacijas“³³. A. Prakapas ir R. Kasperavičiūtė, nagrinėdami valstybės tarnautojų mokymo efektyvumą Policijos departamente prie Vidaus reikalų ministerijos, pabrėžė, jog „grįžtamasis ryšys

³¹ Kas yra grįžtamasis ryšys. [žiūrėta 2015-03-23]. Prieiga internetu: <http://zodynas.vz.lt/griztamasis-rysys>

³² Lietuvos policijos generalinio komisaro 2014 m. rugsėjo 9 d. įsakymas Nr.5-V-825 „Dėl Lietuvos policijos generalinio komisaro 2014 m. kovo 18 d. įsakymo Nr. 5-V-247 „Dėl policijos įstaigų 2014 metų veiklos planų patvirtinimo“ pakeitimo.

³³ Targamadžė V. Nepilnamečių justicijos sistemos darbuotojų mokymai: tobulinimo diskursas. Socialinis ugdymas. Nr. 2 (34) 2013. P. 100.

mokymosi procese yra itin svarbus³⁴, kadangi „vertinimas turi parodyti kryptingą mokymų planavimą bei orientavimą į konkrečius, aiškius organizacijos ir valstybės tarnautojo mokymosi tikslus“³⁵. Konstatuojama, jog labai svarbu „vertinti valstybės tarnautojų nuomonę apie išklaustas mokymo programas, mokymuose įgytų žinių bei gebėjimų pritaikymą praktikoje, mokymo programų įtaką valstybės tarnautojų veiklos rezultatams“³⁶. Šio straipsnio autorė, tyrinėdama policijos mokymo paslaugų kokybę, teigė, kad „teikiamo tęstinio profesinio rengimo kokybė vertinama remiantis iš karto po mokymų atliktų anketinių apklausų rezultatais“³⁷, nors pats mokymo procesas tobulintinas, nes „dabartinis šalies policijos pareigūnų kvalifikacijos tobulinimo procesas nėra sistemingas, o siūlomos mokymo paslaugos ne visiškai atitinka policijos įstaigų darbuotojų lūkesčius, todėl tobulintina aukštesnė mokymo kokybė: ilgalaikės mokymo strategijos kūrimas, mokymo planavimas ir turinys bei suteikiamos kompetencijos“³⁸. Taigi, grįžtamojo ryšio aktualizavimas yra tarsi *per se* mokymo kokybės vertinimo kontekste.

Analizuojant Lietuvos policijos mokyklos mokymo kokybės vertinimo sritis, matyti, jog tiek pradiniam etape, kuomet buvo pasirinktos pirmos mokymo kokybės sritys (kuomet dar nebuvo teisinio šios veiklos reguliavimo), tiek vėliau, tobulinant mokymo kokybės vertinimo kriterijus ir tvarką, yra viena svarbiausių sričių – mokymo dalyvių grįžtamasis ryšys apie mokymo organizavimą. Ši mokymo kokybės vertinimo sritis yra įgyvendinama atliekant kursų klausytojų anketines apklausas pagal identifikuotus kriterijus. 2012 m. patvirtintu ir galiojusiame teisės akte, kuomet buvo vertinama 2012 ir 2013 metų mokymo kokybės turinys, grįžtamojo ryšio turinį sudarė šie elementai (žr. 2 lent.):

1. Gebėjimas bendrauti su grupe.
2. Žinių ir patirties perteikimas.
3. Teorinės medžiagos pateikimas.
4. Dalijamoji (metodinė) medžiaga.
5. Praktinės užduoties organizavimas.

³⁴ Prakapas A., Kasperavičiūtė R. Valstybės tarnautojų mokymo ir kvalifikacijos tobulinimo sistemos efektyvumas Policijos departamente prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos. Viešoji politika ir administravimas. Nr. 28. 2009. P. 83.

³⁵ Ten pat. P. 83.

³⁶ Ten pat. P. 86.

³⁷ Navickienė Ž. Lietuvos policijos pareigūnų kvalifikacijos tobulinimas: požiūris į šio proceso optimizavimą. Vytauto Didžiojo universitetas. Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos. Nr. 21. 2011. P. 75.

³⁸ Ten pat. P. 78.

2 lentelė. Klausytojų grįžtamojo ryšio vertinami elementai ir kriterijai Lietuvos policijos mokykloje 2012, 2013 ir 2014 metais

2012 ir 2013 metais vertinti grįžtamojo ryšio elementai	2012 ir 2013 metais grįžtamojo ryšio vertinimo kriterijai	2014 metais vertinti grįžtamojo ryšio elementai	2014 metais grįžtamojo ryšio vertinimo kriterijai
Gebėjimas bendrauti su grupe Žinių ir patirties perteikimas Teorinės medžiagos pateikimas Dalijamoji (metodinė) medžiaga Praktinės užduoties organizavimas	Blogai Patenkinamai Vidutiniškai Gerai Labai gerai Neturi nuomonės	Mokymo naudingumas ir veiksmingumas Mokymo trukmė	Labai blogai Blogai Vidutiniškai Gerai Labai gerai
		Naudojimasis išdalinta dalomąja medžiaga Mokymų metu įgytų žinių ir gebėjimų pritaikymas	Visiškai nesutinku Nesutinku Iš dalies sutinku Sutinku Visiškai sutinku

Šiems elementams vertinti pasirinkti tokie kriterijai: blogai, patenkinamai, vidutiniškai, gerai, labai gerai ir neturi nuomonės. Analizuojant Lietuvos policijos mokyklos 2013 metų vidinio mokymo kokybės vertinimo ataskaitą, matyti, kursų klausytojai organizuojamus kursus Lietuvos policijos mokykloje vertino teigiamai (apklausoje dalyvavo per pusantro tūkstančio mokymo dalyvių). Bendras visų organizuotų mokymo kursų vertinimas 95,56 procentai (labai gerai, gerai ir vidutiniškai)³⁹. Tuo tarpu Lietuvos policijos mokyklos 2012 metų vidinio mokymo kokybės vertinimo ataskaitos duomenimis, bendras teigiamas visų mokymo kursų vertinimas sudaro 90,52 procentus⁴⁰.

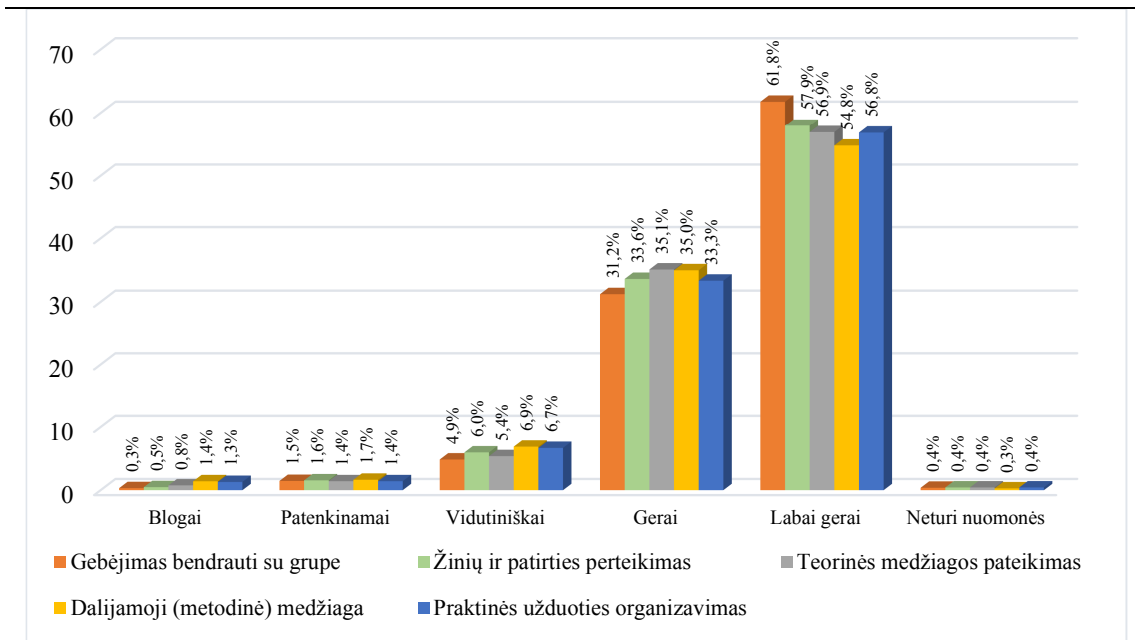
Detaliau analizuojant 2013 metų mokymo kokybės ataskaitos duomenis, matyti, jog geriausiai įvertintas kriterijus – gebėjimas bendrauti su grupe – šį kriterijų įvertino net 61,8 procentai respondentų labai gerai ir 31,2 procentai gerai (žr. 3 pav.). Pakankamai gerai įvardinti ir kiti kriterijai: žinių ir patirties perteikimas (57,9 procentai respondentų įvertino labai gerai ir 33,6 procentai gerai), taip pat teorinės medžiagos pateikimas ir praktinės užduoties organizavimas (plačiau žr. 1 pav.).

Šiuo metu Lietuvos policijos mokykloje vykdomas mokymo kokybės vertinimas atliekamas vadovaujantis nauju teisės aktu⁴¹. Mokymo kokybė vertinama šiose srityse: pedagogų veikla, mokymo efektyvumas, metodinė ir tiriamoji veikla, pedagoginis personalas bei grįžtamasis ryšys apie mokymo organizavimą (žr. 1 lent.).

³⁹ Lietuvos policijos mokyklos 2013 metų vidinio mokymo kokybės vertinimo ataskaita.

⁴⁰ Lietuvos policijos mokyklos 2012 metų vidinio mokymo kokybės vertinimo ataskaita.

⁴¹ Lietuvos policijos mokyklos viršininko 2014 m. lapkričio 12 d. įsakymas Nr. 144-V-347 „Dėl Lietuvos policijos mokyklos vidinio mokymo kokybės vertinimo tvarkos aprašo patvirtinimo“.

1 pav. 2013 metų Lietuvos policijos įstaigų pareigūnų grįžtamojo ryšio vertinimas (šaltinis: Lietuvos policijos mokyklos 2013 metų vidinio mokymo kokybės vertinimo ataskaita)

Gretinant anksčiau galiojusias (2012-2013 metais) ir šiuo metu galiojančio teisės akto nuostatas, matyti, kad mokymo kokybės vertinamųjų sričių yra mažiau.

Šiuo aspektu mums svarbu išnagrinėti klausytojų grįžtamojo ryšio kaip mokymo kokybės užtikrinimo turinį. Naujajame teisės akte klausytojų grįžtamasis ryšys vertinamas vadovaujantis kitais kriterijais – dėl šios priežasties nėra galimybės nuosekliai palyginti 2012, 2013 ir 2014 metų grįžtamojo ryšio duomenų. 2014 metais klausytojų grįžtamajam ryšiui įvertinti paskirinkti kiti elementai ir kiti kriterijai. Išskiriami šie elementai (žr. 2 lent.):

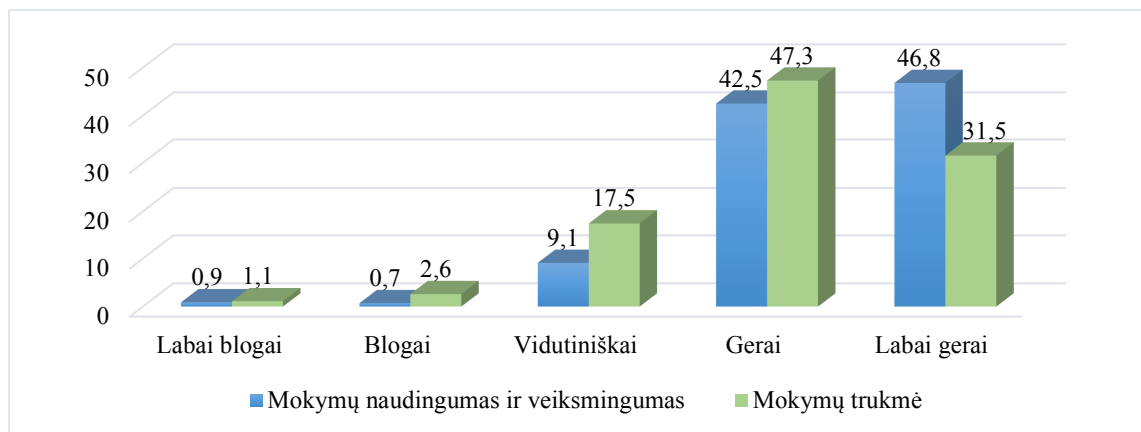
1. Mokymo naudingumas ir veiksmingumas.
2. Mokymo trukmė.
3. Naudojimasis išdalinta dalomąja medžiaga.
4. Mokymų metu įgytų žinių ir gebėjimų pritaikymas.

Pažymėtina, jog šie elementai ir kriterijai neturi bendros koreliacijos – mat vieniems elementams yra nustatyti vieni kriterijai, kitiems – kiti. Pirmiesiems dviems elementams (mokymo naudingumas ir veiksmingumas; mokymo trukmė) identifikuoti šie kriterijai: labai blogai, blogai, vidutiniškai, gerai ir labai gerai. Nebėra tokių vertinamųjų kriterijų kaip patenkinamai, vidutiniškai ir neturi nuomonės. Kitiems dviems elementams (naudojimasis išdalinta dalomąja medžiaga ir mokymų metu įgytų žinių ir gebėjimų pritaikymas) nustatyti kiti kriterijai: visiškai nesutinku, nesutinku, iš dalies sutinku, sutinku ir visiškai sutinku.

Pažymėtina, jog dėl šios priežasties nėra galimybės sulygtinti ne tik 2012, 2013 ir 2014 metų duomenų rezultatų, bet nėra galimybės lygtinti 2014 metų identifikuotų elementų, kadangi vadovaujamosi skirtingais vertinimo kriterijais.

Analizuojant kvalifikacijos tobulinimo mokymų kokybę, 2014 m. atlikta kvalifikacijos tobulinimo renginių dalyvių (klaustytojų) apklausa (iš viso apklausti 2863 kvalifikacijos tobulinimo renginių dalyviai). Jos rezultatai rodo, kad beveik visi klaustytojai teigiamai vertina tiek mokymų naudingumą ir veiksmingumą (98,4 proc.), tiek mokymų trukmę (96,3 proc.) (žr. 2 pav.). Dauguma kvalifikacijos tobulinimo renginių dalyvių taip pat palankiai atsiliepė apie mokymus vedusių lektorių kompetenciją ir profesionalumą, gebėjimą sudominti auditoriją bei pabrėžė, kad mokymai buvo įdomūs, naudingi ir tinkamai organizuoti⁴².

Siekiant sužinoti nuotoliniu būdu organizuojuose mokymuose dalyvavusių klaustytojų nuomonę apie tokio mokymo privalumus ir trūkumus, Lietuvos policijos mokykloje atlikta apklausa apie nuotolinį mokymą. Apklausoje apie nuotolinį mokymą dalyvavo 1342 asmenys. 94,8 proc. šiuose renginiuose dalyvavusių klaustytojų nuomone, tokia mokymo forma juos tenkino. 78,6 proc. dalyvių teigimu, nuotolinio mokymo medžiaga buvo pateikta labai gerai. Dauguma klaustytojų taip pat nurodė, kad nuotolinio mokymo kursams nieko netrūko, tačiau kai kurie pasigedo praktinių užduočių ir pavyzdžių, susijusių su policijos pareigūnų veikla, bei vaizdinės medžiagos⁴³.

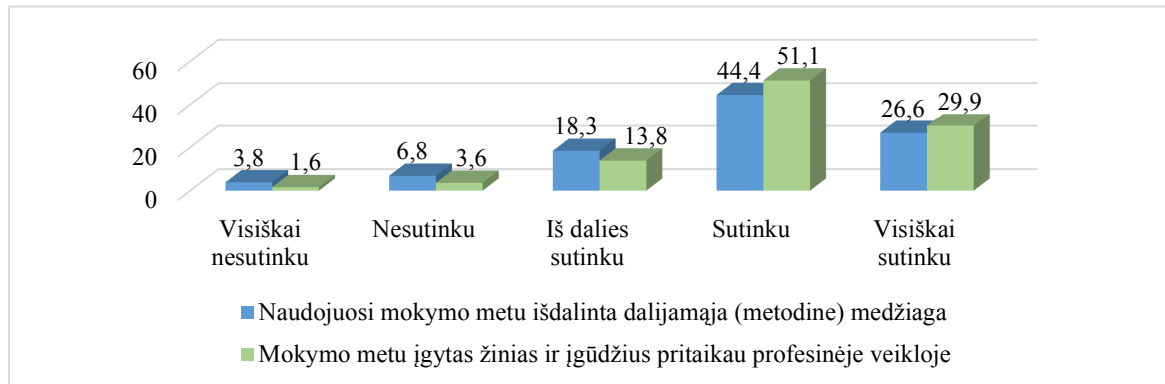

2 pav. 2014 metais Lietuvos policijos mokyklos vykusių kvalifikacijos tobulinimo mokymų vertinimas juose dalyvavusių klaustytojų požiūriu, proc. (šaltinis: Lietuvos policijos mokyklos 2014 metų vidinio mokymo kokybės vertinimo ataskaita)

⁴² Lietuvos policijos mokyklos 2014 metų vidinio mokymo kokybės vertinimo ataskaita.

⁴³ Ten pat.

Siekdama tobulinti mokymo kokybę ir sužinoti, kokią naudą kvalifikacijos tobulinimo metu suteiktos žinios ir gebėjimai turi tokių renginių dalyvių profesinei veiklai, 2014 metais Lietuvos policijos mokykloje taip pat atlikta grįžtamojo ryšio apklausa, kurioje dalyvavo 1889 šioje įstaigoje kvalifikaciją tobulinę asmenys.

3 pav. 2014 metų Lietuvos policijos mokyklos kvalifikacijos tobulinimo renginių dalyvių nuomonė apie mokymų naudą jų profesinei veiklai, proc. (šaltinis: Lietuvos policijos mokyklos 2014 metų vidinio mokymo kokybės vertinimo ataskaita)

Vadovaujantis šios apklausos duomenimis, dauguma kvalifikacijos tobulinimo renginiuose dalyvavusių klausytojų mokymo metu įgytas žinias ir įgūdžius pritaiko profesinėje veikloje bei naudojami gauta metodine medžiaga (žr. 3 pav.). Dauguma dalyvių taip pat nurodė, kad mokymai jiems buvo labai naudingi, informatyvūs ir rezultatyvūs⁴⁴.

Apibendrinant klausytojų grįžtamąjį ryšį apie mokymų organizavimą kaip mokymo kokybės vertinimo sritį, teigtina, jog Lietuvos policija kaip mokymo paslaugų gavėja išlieka vienas iš svarbiausių subjektų, vertinančių policijos mokymo kokybę.

IŠVADOS

Lietuvos policijos mokykloje mokymo kokybės vertinimas pradėtas vykdyti labai kryptingai tik nuo 2011 m.: pradėta identifikuoti atskiras mokymo kokybės vertinimo sritis, sisteminti (sudaryti) mokymo kokybės vertinimo sričių struktūrą. 2012 metais šioje įstaigoje apibrėžtas mokymo kokybės vertinimo teisinis reguliavimas leidžia sistemiškai ir nuosekliai pradėti vykdyti mokymo kokybės vertinimo procedūras: identifikuojama konkrečios mokymo kokybės vertinimo sritys, jų turinys ir kriterijai, analizuojami duomenys ir teikiamos įvairios mokymo kokybės tobulinimo raiškos.

⁴⁴ Plačiau žr. Lietuvos policijos mokyklos 2014 metų vidinio mokymo kokybės vertinimo ataskaita.

Kursų klausytojų grįžtamasis ryšys ir toliau išlieka viena svarbiausių policijos mokymo kokybės vertinimo sričių. Mokymo dalyvių grįžtamasis ryšys – tai tam tikras prasminis indikatorius (viena iš mokymo kokybės vertinimo sričių), leidžiantis identifikuojant mokymo dalyvių pasitenkinimą apie mokymo paslaugą nustatyti mokymo paslaugų kokybės lygį vadovaujantis nustatytais kriterijais ir pagal aiškiai nustatytus (įvardintus) elementus.

Didžioji dalis policijos kvalifikacijos tobulinimo kursus baigusių klausytojų 2012-2014 metais teigiamai vertino Lietuvos policijos mokykloje organizuotus kursus, pedagogų veiklą, mokymo turinį, naudingumą ir veiksmingumą. Tačiau dėl skirtingo mokymo kokybės vertinimo teisinio reguliavimo nuostatų (skirtingų identifikuotų mokymo kokybės vertinimo sričių ir kriterijų), taip pat atsižvelgiant į šios įstaigos struktūrinius pokyčius, sudėtinga palyginti visas mokymo kokybės vertinimo sritis, jų turinį (elementus ir kriterijus). Tai sunkina bendrą Lietuvos policijos mokyklos vidinio mokymo kokybės vertinimo diskursą.

Siekiant ateityje atlikti išsamų ir tendencingą Lietuvos policijos mokyklos vidinio mokymo kokybės vertinimą, palyginti visas mokymo kokybės vertinimo sritis, rekomenduojama labai svariais metodologiniais principais nustatyti (pasirinkti) svarbiausias mokymo kokybės vertinimo sritis, identifikuoti nekinatamus elementus ir kriterijus – tai leis atlikti nuoseklų ir išsamų pastoviais parametrais apibėžtą vidinio mokymo kokybės vertinimą.

LITERATŪRA

1. Ar konstruktyvus grįžtamasis ryšys yra geriausias darbuotojų ugdymo įrankis? Prieiga internetu: <http://profilesinternational.lt/infocentras/ar-konstruktyvus-griztamasis-ryšys-yra-geriausias-darbuotoju-ugdymo-irankis>
2. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.
3. Gourley Douglas G. Police Science: In-Service Training of Policemen by Universities And Colleges. In service Training. Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science. Vol. 44. 1953.
4. Grįžtamasis ryšys – priemonė darbuotojo ir organizacijos tobulėjimui. Prieiga internetu: <http://www.verslokursai.lt/blogas/griztamasis-ryšys-priemone-darbuotojo-ir-organizacijos-tobulejimui-4.html>
5. Hanson E. J. Police Science: Police Cadet Training. Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science. Vol. 44. 1931.
6. Jameson S. H. Quest for Quality Training in Police Work. Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science. Vol. 57 No.2. 1966.
7. Kas yra grįžtamasis ryšys. Prieiga internetu: <http://zodynas.vz.lt/griztamasis-ryšys>
8. Lietuvos policijos generalinis komisaras 2011 m. rugsėjo 5 d. įsakymas Nr. 5-V-793 „Dėl policijos pareigūnų profesinio mokymo ir kvalifikacijos tobulinimo sistemos optimizavimo priemonių plano patvirtinimo“.
9. Lietuvos policijos generalinio komisaro 2014 m. vasario 27 d. įsakymas Nr. 5-V-172 „Dėl Lietuvos policijos mokyklos nuostatų ir struktūros schemos patvirtinimo“.

10. Lietuvos policijos generalinio komisaro 2014 m. rugsėjo 9 d. įsakymas Nr.5-V-825 „Dėl Lietuvos policijos generalinio komisaro 2014 m. kovo 18 d. įsakymo Nr. 5-V-247 „Dėl policijos įstaigų 2014 metų veiklos planų patvirtinimo“ pakeitimo.
11. Lietuvos policijos mokyklos viršininko 2014 m. lapkričio 12 d. įsakymas Nr. 144-V-347 „Dėl Lietuvos policijos mokyklos vidinio mokymo kokybės vertinimo tvarkos aprašo patvirtinimo“.
12. Lietuvos policijos mokyklos viršininko 2012 m. balandžio 6 d. įsakymas Nr. 144-V-113 „Dėl Lietuvos policijos mokyklos vidinio mokymo kokybės vertinimo aprašo patvirtinimo“.
13. Lietuvos policijos mokyklos 2011 metų Kvalifikacijos tobulinimo skyriaus ataskaita apie mokymo kokybę.
14. Lietuvos policijos mokyklos 2012 metų vidinio mokymo kokybės vertinimo ataskaita.
15. Lietuvos policijos mokyklos 2013 metų vidinio mokymo kokybės vertinimo ataskaita.
16. Lietuvos policijos mokyklos 2014 metų vidinio mokymo kokybės vertinimo ataskaita.
17. Lietuvos Respublikos profesinio mokymo įstatymas Nr. VIII-450. Valstybės žinios Nr. 98-2478, 1997-10-30 (aktuali redakcija 2011-09-01).
18. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo pakeitimo įstatymas Nr. XI-1281, 2011-03-17, Žin., 2011, Nr. 38-1804 (2011-03-31). Prieiga internetu: http://www.sac.smm.lt/images/file/e_biblioteka/Lietuvos%20Respublikos%20svietimo%20istatymas.pdf
19. Milišūnaitė I. Vidinio studijų kokybės užtikrinimo situacija Bolonijos proceso kontekste. Prieiga internetu: <http://www.kvc.cr.vu.lt/site/sites/default/files/Vidinio%20studij%C5%B3%20kokyb%C4%97s%20u%C5%BEtikrinimo%20situacija.pdf>
20. Navickienė Ž. Lietuvos policijos pareigūnų kvalifikacijos tobulinimas: požiūris į šio proceso optimizavimą. Vytauto Didžiojo universitetas. Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos. Nr. 21. 2011.
21. Prakapas A., Kasperavičiūtė R. Valstybės tarnautojų mokymo ir kvalifikacijos tobulinimo sistemos efektyvumas Policijos departamente prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos. Viešoji politika ir administravimas. Nr. 28. 2009.
22. Policijos departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos 2013-2015 metų strateginis veiklos planas.
23. Raipa A., Smalskys V. Policijos personalo rengimo vadybiniai ir istoriniai aspektai. Viešoji politika ir administravimas. Nr. 18. 2006.
24. Sandor H. Police Training and Education in Hungaria. International Perspectives on Pollice Education and Training. 2014.
25. Saks M. J., Benedict A. R. Evaluation Assurance and Quality of Legal Services Concepts and Research. Law and Human Behavior, Vol. 1, No. 4, 1977.
26. Sen S. Role of Trainers in Police Training Institutions. Indian Police Journal. Vol. LIX. No. 1. 2012.
27. Targamadžė V. Nepilnamečių justicijos sistemos darbuotojų mokymai: tobulinimo diskursas. Socialinis ugdymas. Nr. 2 (34). 2013.
28. Vitkauskas K. Europos valstybių policijos rengimo sistemų lyginamieji aspektai. Viešoji politika ir administravimas. T. 10. Nr. 1. 2011.
29. Weisburd D., Neyrod P. Police Science: Towards New Paradigm. Australasian Policing. Volume 5 Issue 2. 2013.

**FEEDBACK OF PARTICIPANTS ON ORGANIZATION OF TRAINING
ACTIVITIES AS AN AREA OF QUALITY EVALUATION IN THE
QUALIFICATION IMPROVEMENT PROCESS OF THE LITHUANIAN POLICE
OFFICERS**

Žaneta Navickienė*
Mykolas Romeris university

S u m m a r y

In this publication the relevance of the feedback of participants on the organization of training activities of the Lithuanian Police officers is analyzed. Substantially it could be said that from a scientific point of view this topic is researched insufficiently and only in a fragmented way. The topic is lacking comprehensive and systematic approach on the issue in question.

This publication contains an introduction and two sections. In the introduction it is sought to stress the importance of the quality of training by presenting historically relevant scientific sources, where the topic is analyzed thus emphasizing the relevance of the issue. The first section is dedicated for the analysis of areas of evaluation of training quality and their content. The legal provisions as of the years 2011-2014 in the area of evaluation of training quality of the qualification improvement process of the Lithuanian Police officers are analyzed. Whereas in the second section the feedback of participants is looked more into detail: construction of its conception, the analysis of how in this area the quality of police further training is evaluated. Feedback of participants on the organization of training activities as an area of quality evaluation is one of the most constant and invariable indicators, which is used for the evaluation of training quality for many years. In this section it is also researched what are the criteria for the evaluation of feedback, the attention is directed to the change of these criteria during recent several years. Therefore the precondition is laid down that in the process of qualification improvement of the Lithuanian Police officers it is still searched for the optimal and more efficient format for the use of the feedback of participants.

Since 2011 the process of internal quality evaluation within the Lithuanian Police School was started in a very directed way: the legal regulation was defined, specific areas of quality evaluation were identified, data is being analyzed and various training quality improvement forms are being presented.

Major part of the participants who completed qualification improvement training activities do evaluate positively the quality of trainings organized in the Lithuanian Police School. They mentioned the activities of trainers, content of training, usefulness and efficiency. Nevertheless due to dissimilar provisions of the evaluation of training quality and taking into consideration the structural changes of the Lithuanian Police School, it is complex to compare all areas of training quality evaluation, their content and criteria. This encumbers the overall discourse of the internal training quality evaluation.

Keywords: feedback of participants, qualification improvement, quality of training, police officer.

Žaneta Navickienė*, daktarė, Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Policijos veiklos katedros docentė. Mokslinių tyrimų kryptys: policijos pareigūnų kompetencija ir profesinis mokymas, ikiteisminio tyrimo organizavimas.

Žaneta Navickienė, *, PhD, Associate Professor of Police Activity Department, Public Security Faculty of Mykolas Romeris university. Research interests: Police Competence and Vocational Training, Organizing of Pre-trial Investigation.

FORMALISTINIO POŽIŪRIO NEPAKANKAMUMO AIŠKINANT IR TAIKANT TEISĘ PRIEŽASTYS

Vida Rainienė*

**Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedra
V. Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas 303673
El. paštas: vida.rainiene@mruni.eu*

Anotacija. Straipsnyje nagrinėjamos temos aktualumą lemia tai, kad teisė ir įstatymas yra labai svarbūs socialinio teisingumo įgyvendinimui ir užtikrinimui mūsų visuomenėje. Tačiau teisės normos nėra vienintelis aspektas, lemiantis teisingą teismo sprendimą. Negalime pamiršti tokių dalykų kaip moralė, vertybės, vidinis teismo įsitikinimas. Straipsnis yra teorinio analitinio pobūdžio, jame nagrinėjamos problemos, susijusios su formalistiniu požiūriu į teisę, siekiama išsiaiškinti priežastis, pagrindžiančias šio požiūrio nepakankamumą aiškinant ir taikant teisės normas teismų praktikoje, atsižvelgiant į teisingumo svarbą visuomeninių santykių reguliavime: tai vertinamųjų sąvokų turinio neatskleidimas konkrečiose teisės normose, faktinių aplinkybių nustatymo sudėtingumas, teisės spragų atsiradimas įstatymų leidyboje, teisės principų taikymo ribojimas, moralės normų įtaka bei piktnaudžiavimas argumentavimu. Taip pat aptariamas logikos ir teisės santykis bei jo reikšmė teisės normų aiškinimui bei taikymui.

Straipsnyje atskleidžiant formalistinio požiūrio kilmės priežastis taikytas istorinis metodas, lingvistinis metodas padėjo nustatyti teisės normos prasmę, analizuojant jos tekstą pagal bendrinę ar specialiojoje kalboje priimtas žodžių reikšmes, loginės analizės metodo pagalba nagrinėtas logikos ir teisės santykis, naudojant dokumentų analizės bei sisteminės analizės metodus buvo analizuojama mokslinė literatūra bei teisės aktai. Apibendrinimo metodas padėjo daryti išvadas, pateikti galimus problemų sprendimo būdus.

Pagrindinės sąvokos: formalistinis požiūris, teisės aiškinimas, teisės spragos, moralė, vertybės, teismų aktyvumas, teisės principai, argumentavimas.

IVADAS

Labai dažnai girdime tokius teiginius, jog Lietuvoje teisingumą vykdo teismas, kad teisėjai, nagrinėdami teisminius ginčus, klauso tik įstatymo ar vadovaujasi logika. „Teisingumą vykdo tik teismai“ reiškia, kad teismui yra suteikta išimtinė teisė valstybės vardu išspręsti šalių ginčą ir pasakyti, kuri šalis teisi, kuri ne. Kyla klausimas: ar visada teismas vadovaudamasis tik įstatymu sugeba teisingai išanalizuoti situaciją pritaikant tik teisės normas? Kur tuomet dingsta tokie aspektai kaip moralinės vertybės, fundamentalūs dalykai?

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas konstatavo, *kad teisingumas yra vienas iš pagrindinių teisės kaip socialinio gyvenimo reguliavimo priemonės tikslų; jis yra vienas svarbiausių moralinių vertybių ir teisinės valstybės pagrindų; jis gali būti įgyvendintas užtikrinant tam tikrą interesų pusiausvyrą, išvengiant atsitiktinumų ir savivalės, socialinio*

*gyvenimo nestabilumo, interesų priešpriešos.*¹ Atsižvelgiant į tokį Konstitucinio teismo požiūrį į teisingumą, neabejotinai tampa aišku, kad teisėjams, priimant teismo sprendimą, būtinos ne tik teisinės žinios, bet ir etikos normų, socialinių, ekonominių aplinkybių, kurios gali būti reikšmingos bylos nagrinėjimui, žinojimas. Svarbu, jog teisėjas sprenddamas bylą ne tik mechaniškai pritaikytų teisės normas, bet ir atsižvelgtų į gyvenimo realijas. Socialinės darnos bei teisinio tikrumo garantijos yra labai svarbūs aspektai užtikrinant visuomenės interesų pusiausvyrą. Teisingumas turi veikti taip, jog priimti įstatymai būtų visiems naudingi. Teisingumas negali užkirsti kelio visuomenės judėjimui į priekį, o atvirkščiai jis privalo jį skatinti siekti naujovių, visapusiško tobulėjimo, kiekvieno individo suvokimo, kad jis atsakingas prieš kitus ir visi atsakingi už jį.

G. Lastauskienės teigimu dar neseniai Lietuvoje buvo nerimauta, kad teisėjai, išmokyti taikyti teisinės taisyklės tuo laikotarpiu, kai visa teisinė sistema tiesiog buvo persmelkta teisinio pozityvizmo (ideologizuota jos forma), nesugebės būti kūrybiški teisės teksto aiškintojai ir nemokės identifikuoti ir apginti vertybių, kurioms tokia apsauga būtina. Po kurio laiko teisinėje diskusijoje atsirado naujų klausimų – ar tas teisėjų kūrybiškumas nėra dar pavojingesnis, negu mechaniškas teisės taikymas, kuris gal ne visada užtikrindavo teisingus sprendimus, bet tikrai garantavo tam tikrą teisinį stabilumą ir leido teismų sprendimus prognozuoti (tai ypač svarbu tradicijose, kuriose teismų sprendimams įstatymų nesuteikiama precedentų reikšmė). Todėl autorė kelia klausimą, kokios prielaidos leistų tikėtis išmintingo ir teisingo sprendimo ir teisinio kvalifikavimo proceso nepadarytų subjektyvaus, nenuspėjamo ir neprognozuojamo; kokios priemonės nevaržytų teisėjo galimybes būti aktyviam ir kūrybiškam, bet kartu padėtų pasiekti, kad jo sprendimai atitiktų teisinę tradiciją ir garantuotų teisinį stabilumą ir tęstinumą. Autorės manymu, tokiomis priemonėmis laikytina įstatymų leidėjo kuriamų teisės aktų kokybė (ir jo mokėjimas tinkamai naudotis teisine technika); precedentinės tradicijos požymių diegimas, siekiant, kad vienodos bylos būtų sprendžiamos vienodai, o skirtingos – skirtingai; tinkamas teisėjų kvalifikacijos kėlimo organizavimas ir kt.²

Mūsų visuomenės dauguma pripažįsta įstatymu įformintą teisingumą ir mano, kad bet koks nukrypimas nuo įstatymo turi būti baudžiamas. Pagal juos neturi būti jokio kito požiūrio į konkrečią situaciją, į konkrečius nusikaltusiųjų žmonių motyvus ir panašiai. Vis tik toks

¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 22 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo 8 straipsnio antrosios dalies 4 punkto ir ketvirtosios dalies normos atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 106-2381.

² Lastauskienė, G. Teisinis kvalifikavimas formaliosios logikos požiūriu. *Teisė*, 2009, 73, p. 38.

formalistinis požiūris į teisę yra nepriimtinas. Kaip teigia profesorius P. Gylys *jeigu absoliutizuojame įstatymo galią, rizikuojame įteisinti neteisingus dalykus, iškelti teisę aukščiau moralės. Tokios teisės sampratos rėmuose galima pakliūti į spąstus – pateisinti totalitarinių, autoritarinių režimų sąlygomis priimtus teisinius aktus ir teismų sprendimus. Formaliai jie yra teisėti, tačiau realiai jie dažnai prasilenkia su teisingumu arba yra tiesiog drastiškai amoralūs. Pavyzdžiui pagal šią logiką Lietuvos inkorporavimas į Tarybų Sąjungą buvo teisėtas, nes atitinkami teisiniai žingsniai buvo atlikti. Teisėtais ir teisingais tuomet turi būti pripažinti ir tarybinių teismų sprendimai mūsų disidentų atžvilgiu.*³ Nagrinėdamas požiūrį į teisę Lietuvoje, profesorius P. Gylys pažymėjo, kad mūsų visuomenėje yra dvi teisės filosofijos mokyklos. *Viena į įstatymą, teisę žiūri formalistiškai ir atsiriboja nuo moralės, kita remiasi nuostata, kuri prof. V. Mikelėno lūpomis skamba taip: „Jeigu teisė nėra grindžiama morale, sunku tikėtis, kad tokios teisės bus laikomasi ir kad ji bus gerbiama“. Kaip rodo apklausa, Lietuvoje teisė autoriteto neturi. Profesorius paaiškina pagrindinę tokios nepagarbos priežastį – moralės deficitą teisėje. Vadinasi išeitis - grąžinti teisei moralę jos pavidalą.*⁴

Temos aktualumas. Teisė ir įstatymas yra labai svarbūs socialinio teisingumo įgyvendinimui mūsų visuomenėje. Bet negalime pamiršti tokių dalykų kaip moralė, vertybės, vidinis teisėjo įsitikinimas, teismo nuomonė. Skirti dėmesį vien tik logikai, įstatymo raidei ar aklam normų laikymuisi ar taikymui, daugelio mokslininkų manymu, būtų neteisinga. Kiekviena individuali situacija turi būti analizuojama per žmonių santykius, elgesį, todėl formalaus teisės taikymo tema yra pakankamai aktuali.

Tyrimo objektas – formalistinio požiūrio aiškinant ir taikant teisę priežasčių analizė.

Tyrimo tikslas – remiantis formalistinio požiūrio į teisę teoriniu suvokimu išnagrinėti priežastis, pagrindžiančias formalistinio požiūrio nepakankamumą aiškinant ir taikant teisę teismų praktikoje.

Tyrimo uždaviniai:

- 1) apibrėžti teisės ir logikos santykį;
- 2) išanalizuoti formalistinio požiūrio į teisę nepakankamumo priežastis;
- 3) įvertinti formalaus teisės taikymo nepakankamumą teismų praktikoje.

³ Gylys, P. Ar teisė gali būti amoralė? [interaktyvus]. www.DELFI.lt 2012 m. liepos 16 d. [žiūrėta 2015-03-04]. <<http://www.delfi.lt/news/ringas/politics/pgylys-ar-teise-gali-buti-amorali.d?id=59092157>>.

⁴ Gylys, P., *supra* note 3.

Tyrimo metodai: istorinis, lingvistinis, loginės analizės, dokumentų analizės, sisteminės analizės, apibendrinimo.

LOGIKA IR TEISĖ

Logikos sąvokai literatūroje yra priskiriamos įvairios reikšmės, vienos logikos sampratos nėra. Įvairūs autoriai, nagrinėjo logikos mokslą, kaip filosofijos mokslo šaką, kaip taisyklingą mąstymą, analizavo logikos reikšmę teisinių sprendimų priėmimo. *Bendriausiu požiūriu, logika yra tinkamas, teisingas samprotavimo būdas, nepriekaištingas ir abejonių nepaliekantis įrodymas.*⁵ Kalbant apie teisę, atrodo kiekvienas galime pasakyti kas yra teisė, nurodydami kokį nors teisės šaltinį, kuriame yra išdėstytos teisės normos. Teisė kaip ir logika neturi vienintelio apibrėžimo. G. Lastauskienė sąvokai logika priskiria tokias reikšmes: 1) mokslas, tiriantis priimtinius samprotavimo būdus; 2) taisyklingas mąstymas, samprotavimų eiga, sveikas protas, vidinis dėsningumas. Autorės teigimu terminu „logika“ yra apibrėžiamas ne tik logikos mokslas, bet ir sveikas protas, natūraliai žmogui būdingas teisingo samprotavimo tipas, bendras žmogiškas gebėjimas nuosekliai samprotauti ir argumentuoti.⁶

Tam, kad būtų priimtas teisingas sprendimas teismas turi vadovautis tiek teise, tiek logika. Manytina, kad teisingas teismo sprendimas – tai tinkamai pritaikyta teisės norma bei gebėjimas, priimant sprendimą, racionaliai, nuosekliai samprotauti, argumentuoti. Teisė, be logikos sunkiai būtų priimtina visuomenei. Teisinė praktika kaip racionali kalbinė argumentacinė veikla yra siejama su racionalaus kalbinio samprotavimo dėsningumus tiriančia logika. Kitaip tariant, teismo sprendimas bus teisėtas, jei jis logiškai pateikiamas remiantis teisės normomis. Logika yra svarbi aiškinant teisę bei atskirų teisinių sampratų reikšmę, analizuojant teisės normų vidinę struktūrą ir panašiai.

Loginis teisės aiškinimo metodas yra išskirtas kaip atskiras teisės aiškinimo metodas greta kitų teisės aiškinimo metodų. Tačiau yra sunkiai įsivaizduojama kaip tinkamai šis metodas atsispindi teismų praktikoje. Juk daugelio žmonių supratimas apie logiką yra skirtingas. Kiekvienas visuomenės narys yra individuali asmenybė ir kas vienam logiška, nebūtinai kitam gali būti logiškai suprantama. E. Mackuvienė, tyrinėjusi loginį teisės aiškinimo metodą, pastebėjo, jog *paskutiniu metu terminas „teisinė logika“ teismų argumentacijoje vartojamas rečiau ir pakankamai lakoniškai, pavyzdžiui, „nurodyti argumentai nesuderinti su teisine logika“, „trūksta juridinės galios“, „teisinės logikos*

⁵ Mackuvienė, E. Loginis metodas teisėje: sampratos problema, *Teisė*. 2010, Nr. 77, p. 129.

⁶ Lastauskienė, G. Teisinis kvalifikavimas formaliosios logikos požiūriu. *Teisė*, 2009, Nr. 73, p. 40.

*požiūriu pavartotos teisinių sąvokų junginys yra netinkamas” ir panašiai.*⁷ Todėl, kyla klausimas ar teisėjai loginį teisės aiškinimo metodą visada taiko tinkamai, ar tikrai logika visada ir visur padeda teisėje.

Visuomenėje dažniausiai pritariama nuomonei, kad teismo sprendimas turi būti priimtas pritaikant konkrečią teisės normą, naudojantis logikos taisyklėmis. Tačiau teismų praktikos analizė leidžia manyti, kad teismų sprendimuose, nutartyse terminai „logika“, „logikos dėsni“. „loginis metodas teisiniame samprotavime“, „loginis teisės aiškinimo metodas“, „loginė išvada“ suprantami kaip samprotavimo nuoseklumas, neprieštarinumas, klaidinančių nutylėjimų negalimumas, tinkamas reiškinių, sąvokų siejimas. Todėl Lietuvos teismų praktikoje loginį teisės aiškinimo metodą labiau suprantame kaip racionalų, sisteminių, nuoseklų, neprieštariną mąstymą, kuris dažniausiai būdingas daugumai visuomenės narių ar kiekvienam žmogui.

E. Mackuvienė teisinio teksto loginio aiškinimo, samprotavimo logiškumo svarbą pastebėjo ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktikoje. Autorė atkreipė dėmesį, kad Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 1995-2000 metais *savo nutarimuose pradeda įvardyti Konstitucijos aiškinimo, tyrimo būdus: minimas pažodinis, loginis, sisteminis, lyginamasis aiškinimas ar tyrimas. Tačiau ir šiuose nutarimuose loginis metodas dar nėra įgavęs savarankiškumo – loginis aiškinimas iš dalies tapatinamas (ar laikomas sinonimu) su sisteminiu aiškinimu. Loginis ir sisteminis teisės aiškinimas šiuose nutarimuose paprastai priešpriešinamas pažodiniam teisės aiškinimui ir taikymui.*⁸ Analizuodama 1993 metų Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimą autorė pastebi, kad siekdamas atskleisti Seimo rinkimų įstatyme įtvirtinto reikalavimo kandidatui į Seimo narius nebūti susaistytu priesaika kitai valstybei turinį, šio reikalavimo esmę Teismas *aiškina remdamasis „nuostatos loginiu aiškinimu“, kartu šią nuostatą gretindamas su kitos sąvokos – pilietybės – sampratą. Atskleidžiant įstatymų leidybos proceso esmę, pabrėžiama, kad šis procesas – tai visuma juridškai reikšmingų veiksmų, būtinų, kad būtų priimtas įstatymas ir „atliekamų tam tikra griežta logine ir laiko seka“. Teismas kalba apie teiginių „loginį susietumą“, apie tai, kad viena norma yra „logiškas minėtų normų tęsinys“, kad tam tikras požiūris negali būti teisingas, nes jis „nėra logiškas.“*⁹ Remiantis autorės pastebėjimais galima daryti išvadą, kad jau pirmieji Konstitucinio Teismo nutarimai davė pagrindą įstatymų leidėjui ir teismams

⁷ Mackuvienė, E., *supra note 5*, p.134.

⁸ Mackuvienė, E. Loginis metodas teisėje: sampratos problema. *Teisė*, 2010, Nr. 77, p. 131.

⁹ Mackuvienė, E., *supra note 8*, p. 131.

loginį mąstymą sieti su bendriausiais tinkamo mąstymo bruožais: analizavimu, lyginimu, bendrųjų požymių suvokimu, nuoseklumu, neprieštarinumu, tinkamų ryšių tarp reiškinių, kategorijų, sąvokų atradimu ir pritaikymu.

Loginio metodo taikymą galime rasti ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje. Pavyzdžiui, pateikdamas pagrindines sutarčių aiškinimo taisykles, LAT įvardija, jog taiko ir loginį metodą: *CK 6.193 straipsnyje yra įtvirtintos tokios pagrindinės sutarčių aiškinimo taisyklės: kiekviena sutartis turi būti aiškinama sąžiningai; pirmiausia turi būti nagrinėjami tikrieji sutarties šalių ketinimai, o ne vien remiamasi pažodiniu sutarties teksto aiškinimu (subjektyvus sutarties aiškinimo metodas); jei šalių tikrųjų ketinimų negalima nustatyti, tai sutartis aiškinama atsižvelgiant į tai, kokią prasmę jai tokiomis pat aplinkybėmis būtų suteikę analogiški šalims protingi asmenys (objektyvus, loginis sutarties aiškinimo metodai).*¹⁰

Vis tik teisės doktrinoje egzistuoja pozicija, kritikuojanti išimtinį logikos taisyklių taikymą teisiniame samprotavime. Pasak socialinių mokslų daktaro Jauniaus Gumbio, absoliutindami vieną vertybę, ribojame kitų vertybių veikimo sritis tuo nutoldami nuo pagrindinio teisinio rezultato – teisingumo. Ribodami logikos absoliutinimą teisėje, suteiktumėme kitoms vertybėms platesnį egzistavimo lauką. Teisėjas kiekvienoje byloje turi siekti protingos visų teisinių vertybių pusiausvyros, o ne rinktis lengviausią būdą – logiškai pagrįsti savo sprendimą.¹¹

Dar vienas formaliojo loginio teisės aiškinimo trūkumas yra tai, jog loginis teisės normos aiškinimas ir pritaikymas padeda greitai išspręsti daugybę nesudėtingų bylų. Manytina, kad loginis aiškinimas ne visada padeda rasti teisingą sprendimą sudėtingose bylose. Skirtingai nuo bylų, kur teismo sprendimą galima priimti remiantis tik teisės norma ir jis visiškai akivaizdus ir nekeliantis abejonių, yra sudėtingų teisės ir fakto klausimų, reikalingų visapusiškos situacijos analizės. Dažni atvejai, kada teisingą sprendimą tikslinga priimti remiantis racionalumu, pragmatiškumu, morale, natūraliu teisingumo jausmu, teisėjo patirtimi, o ne vien griežtais logikos dėsniais. Tačiau dar dažniau pasitaiko atvejai, kai teisėjas privalo surasti ryšį tarp abstrakčios situacijos, pateiktos teisės normoje, ir konkrečių gyvenimiškų aplinkybių. Loginio silogizmo, kuris padeda formaliai padaryti išvadą, daugeliu atveju teisėjui gali neužtekti. Teisėjui visada patogiau pritaikyti įstatymą kaip silogizmą, naudotis logikos taisyklėmis, nes jos padeda eliminuoti subjektiškumą, teisėjo nusistatymą, jo

¹⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2010 m. lapkričio 2 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *T. C. v. N. C.* (bylos Nr. 3K-7-49/2010 m.)

¹¹ Gumbis, J. Teisės samprata: logikos taikymo problematika. *Teisė*, 2010, Nr. 76, p.47.

asmeninį požiūrį į vertybes. Kitaip tariant, tam, kad būtų teisėtas, teismo sprendimas turi būti vienintelis sprendimas, kuris logiškai seka iš teisės normos. Taigi, teisinio formalizmo požiūriu sprendimą kiekvienu atveju padiktuoja teisė, logika, o ne teisėjo požiūris į įstatymo saugomas vertybės.

R. Latvelė, analizuodamas teisėjo atliekamo teisės aiškinimo svarbą, pastebi, kad kyla daugybė su teisės aiškinimu teisme susijusių klausimų: koks turi būti teisėjas savo kasdieniame darbe nagrinėdamas bylas ir aiškindamas neapibrėžto turinio teisės normas – aktyvus ar pasyvus, ieškantis įstatymo racionalumo ar įstatymo normas taikantis beveik nesusimąstydamas nei apie to padarinius, nei apie atitiktą vertybiniais standartams. Autoriaus manymu, būtina tirti, kada teisės aiškinimas tampa kūryba ir kaip sumažinti tokių atvejų skaičių, kaip tai riboti, ir ar apskritai reikia riboti. Be to, autorius atkreipia dėmesį, kad iš teismo reikalaujama vykdyti teisingumą, o tai taip pat kelia teisėjo atliekamos funkcijos turinio klausimų: ar teisingumo vykdymas yra tik įstatymų leidėjo sukurtos teisės normos taikymas konkrečiam atvejui, ar tai privalo būti kas nors daugiau, pavyzdžiui, teisės principų, vertybių paieška ir gynimas, teisinio reguliavimo tikslų įgyvendinimas ir pan. Autorius mano, kad teisėjo vaidmuo aiškinant teisę yra vienas iš teisėjo ir įstatymų leidėjo santykių apibūdinančių aspektų, nes skatina ieškoti atsakymo į klausimą, ar teismas yra tik įstatymų leidėjo valios „atradėjas“ ir taikytojas, ar įstatymų leidėjo partneris, prisidedantis prie teisės turinio formavimo, ar teisės ginamų vertybių sergėtojas ir garantas.¹²

PRIEŽASTYS, LEMIANČIOS FORMALISTINIO POŽIŪRIO NEPAKANKAMUMĄ AIŠKINANT IR TAIKANT TEISĘ

Visuomenėje vyrauja nuomonė, kad formalusis teisės aiškinimas yra ydingas. Normos aiškinimas nežiūrint į padarinius, pasekmes ar priežastis ne visada padeda įgyvendinti teisingumo principą. Todėl ir logikos vaidmuo persipina su pozityviuoju teisės supratimu. Teigiant, pavyzdžiui, kad teismo sprendimas buvo formalus, norima pasakyti, kad byla nebuvo sprendžiama iš esmės, t. y. buvo išspręsta netinkamai, neįvertintos visos svarbios aplinkybės, netinkamai surinkti įrodymai, nebuvo atskleista bylos esmė ir panašiai. J. Gumbio manymu, *formalizmas, reiškiantis ištikimybę formaliai „teisės raidei“, neretai susilaukia kritikos, šis metodas įvardijamas „mechaniniu“, nekūrybišku, dogmatišku teisės taikymu.*

¹² Latvelė, R. Teisėjas kaip įstatymų leidėjo partneris, arba keli teoriniai požiūriai į teisėjo vaidmenį aiškinant teisę. *Teisė*. [interaktyvus]. Vilnius, 2010, Nr. 10 [žiūrėta 2015-03-04]. <http://www.parlamentostudijos.lt/Nr10/10_teise_2.htm>.

Absoliutinant formalaus loginio teisės aiškinimo metodą, ribojama kitų vertybių veikimo sritis, taip nutolstant nuo pagrindinio teisinio rezultato t.y. teisingumo. Teisėjas kiekvienoje byloje turi siekti protingos visų teisinių vertybių pusiausvyros, o ne rinktis lengviausią būdą – logiškai pagrįsti savo sprendimą.¹³

Lietuvos teisininkai daugiausiai laikosi formaliojo pozityvistinio požiūrio, todėl ir teisėjai nagrinėdami bylas ir priimdami sprendimus dažnai remiasi pozityvistiniais teisiniais argumentais. Negalime atmesti ir sociologinio – realistinio požiūrio, kuris pastaruoju metu vis labiau pripažįstamas. Dėl šio požiūrio vis labiau pritariama faktui, kad teisė yra ne tai, kas užrašyta įstatyme, o tai, kaip įstatymo tekstą suvokia teismai. Sociologiniu – realistiniu požiūriu teisės aiškinimo privalomumas suvokiamas gerokai plačiau. Kadangi, tam tikrus sprendimus taikant teisę yra įgalios priimti tik tam tikros institucijos, todėl R. Šimašiaus nuomone, yra *logiška manyti, jog šių institucijų pateikiamas aiškinimas kitiems likusiems teisės subjektams tampa „privalomas“ deskriptyvine prasme, laikantis prielaidos, kad pagal šį aiškinimą galima nuspėti, teisinius sprendimus, kuriuos pastaroji institucija priims ateityje, kitose bylose. Institucijų praktika tokiu būdu tampa „gyvąja teise“.*¹⁴ Autorius atkreipia dėmesį, kad veiksmai, neatitinkantys teisės normos, suprantamos pagal realistinį aiškinimą, visais atvejais laikomi neteisėtais. Teisės aiškinimas, įgaunantis teisės šaltinio vaidmenį verčia teisininkus ar bylos šalis orientuotis į tokį aiškinimą. Todėl tokia situacija neišvengiamai susiklosto daugelio teisės sričių praktikoje. R. Šimašiaus teigimu, ypač tai būdinga esant dviem sąlygom. *Pirma, teisės normų aktai yra tokio pobūdžio, kad gali būti protingų žmonių įvairiai interpretuojami (pavyzdžiui, labai bendro pobūdžio konstitucinės normos ar principai; papročiai, kurie identifikuojami ne pagal formalius užrašytus kriterijus; tos teisės sritys, kurios tampa techniškos ar prieštaraujančios tarpusavyje ir dėl to sunkiai vienareikšmiškai suvokiamos). Antra, nors ir ne tokia esminė sąlyga – egzistuoja institucija, kuri gali spręsti tam tikras bylas kaip paskutinė instancija. Pirmoji sąlyga daugiau lemia neišvengiamą teisės aiškinimą, o antroji – tai, jog tam tikras teisės aiškinimas tampa faktiškai privalomas.*¹⁵

Viena iš priežasčių, lemiančių formalistinio požiūrio nepakankamumą aiškinant teisę yra **vertinamųjų sąvokų turinio neatskleidimas konkrečiose teisės normose**. Įstatymų ir kitų teisės norminių aktų rengimo tvarkos įstatyme yra aiškiai apibrėžta, jog teisės akto tekste

¹³Gumbis, J. Teisės samprata: logikos taikymo problematika. *Teisė*, 2010, Nr. 76, p. 47.

¹⁴Šimašius, R. Teisės aiškinimas ir jo privalomumas. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-03-13] <http://simasius.popo.lt/files/2012/04/Teisės-aiškinimas-ir-jo-privalomumas-2004.pdf>

¹⁵Šimašius, R., *supra note* 14.

neturi būti nereikalingų arba netaisyklingų žodžių, žodžių junginių, pastabų ir dviprasmybių.¹⁶ Vertinamojo pobūdžio teisės sąvokos yra tokios, kaip pavyzdžiui, „derama kontrolė“, „ypač sudėtinga padėtis“, „didelė žala“, „išlaikymo reikalingumas“, „visos būtinos įmanomos priemonės“ ir kitos. Vien tik logika šiuo atveju nepadega ir reikia vadovautis kitais metodais. Logika suteikia informacijos kai ieškome vidinio sprendimo pagrindimo, bet ne išorinio. Tai nėra minusas, tiesiog taip veikia logika – ar išvada teisingai seka iš prielaidų. Gali būti, kad išvada atrodo logiška, tačiau reikia pažiūrėti ar teiginiai (prielaidos) buvo teisingi.

Kartais vertinamojo pobūdžio nuostatos teisės akte sąlygoja tai, kad, pavyzdžiui, subjektas, kuriam nustatoma tam tikra pareiga ar teisė, negali suprasti, kaip ją tinkamai įvykdyti ar ja pasinaudoti. Tokiais atvejais teisės aktuose turėtų būti bent jau įtvirtinami kriterijai, kuriais remiantis galėtų būti vertinamos tam tikros nekonkrečios nuostatos.

Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas 2010 m. vasario 10 d. nutarime nurodė, jog teisinis reguliavimas visais atvejais turi būti aiškus, jis negali kelti dviprasmybių, todėl sąvokos įstatyme turi būti vartojamos tiksliai, pagal jų tikrąją prasmę. Valstybinių pensijų įstatymo 11 straipsnio 4 dalyje yra pavartota formuluotė „pensijos neskiriamos“. Įstatyme reguliuojamų santykių kontekste sąvoka „neskiriamos“ yra vartojama teisiškai nekorektiškai, nes ji gali būti aiškinama nevienodai ir dėl to atsiranda prielaidos skirtingai suprasti ir taikyti Valstybinių pensijų įstatymo 11 straipsnio 4 dalies normas. Atskleidžiant sąvokos „neskiriamos“ turinį pažymėtina, kad ji turi būti aiškinama atsižvelgiant į įstatyme nustatyto teisinio reguliavimo visumą, jo tikslą. Valstybinių pensijų įstatyme yra nurodyti asmenys, kuriems ši pensija neskiriama. Todėl sąvoka „neskiriamos“ Valstybinių pensijų įstatymo kontekste aiškintina kaip reiškianti, kad įstatyme nurodytiems asmenims nukentėjusiųjų asmenų valstybinės pensijos negali būti skiriamos, o asmenys, kuriems šios pensijos jau buvo paskirtos, netenka teisės gauti tokią pensiją (pensijos mokėjimas nutraukiamas). Kitoks sąvokos „neskiriamos“ aiškinimas neatitiktų Valstybinių pensijų įstatyme nustatyto teisinio reguliavimo turinio ir tikslo.¹⁷ Pateiktas pavyzdys parodo, kad

¹⁶ Lietuvos Respublikos Įstatymų ir kitų teisės norminių aktų rengimo tvarkos įstatymas. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 41-991, 10 str. 3 d.

¹⁷ LR Konstitucinio Teismo 2000 m. vasario 10 d. nutarimas „Dėl LR valstybinių pensijų įstatymo 11 str. 4 d., LR asmenų, nukentėjusių nuo 1939-1990 metų okupacijų, teisinio statuso įstatymo 8 str. 3 d. 2 p. atitikimo LR Konstitucijai ir LR Vyriausybės 1998 m. liepos 3 d. nutarimu Nr. 829 „Dėl 1939-1990 metų okupacijų represinių struktūrų, tarnybų ir pareigų, kurias ėjusiems asmenims neskiriamos nukentėjusiųjų asmenų valstybinės pensijos, sąrašo patvirtinimo“ patvirtinto sąrašo „1939-1990 metų okupacijų represinės struktūros, tarnybos ir pareigos, kurias ėjusiems asmenims neskiriamos nukentėjusiųjų asmenų valstybinės pensijos“ 9 bei 12 punktų atitikimo LR Konstitucijai ir LR valstybinių pensijų įstatymo 11 str. 4 d.“. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 14-370

įstatymą vykdančys subjektai, skirtingai supratę sąvokos reikšmę, neabejotinai iškraipytų jos taikymą praktikoje.

P. Verkšnys, nagrinėdamas teisėtumo ir jį konkretinančio principo „*Nullum crimen sine lege*“ (negali būti nusikaltimo be įstatymo) ir vertinamųjų nusikalstamos veikos sudėties požymių koreliacijos problemą, atkreipė dėmesį, jog *analizuojant baudžiamojo įstatymo teisės techniką, matyti, kad jame nevengiama vartoti sąvokų, kurių turinys nepaaiškėja nei tiesiogiai iš baudžiamojo įstatymo, nei iš teismų vykdomo teisinio interpretavimo. Vienas iš tokių baudžiamojo įstatymo teisės technikos būdų – vertinamųjų nusikalstamos veikos sudėties požymių naudojimas, kurių pagrindinė ypatybė – jų santykinis neapibrėžtumas ir priklausomybė nuo aplinkybių ir faktų bei jų vertinimo.*¹⁸

Taigi darytina išvada, kad nei teisės aktų projektuose, nei priimtuose teisiniuose dokumentuose neturėtų būti vertinamojo pobūdžio sąvokų, nuostatų, kurios sudarytų galimybes teisės normas interpretuoti subjektyviai bei priimti subjektyvius sprendimus, kurios paliktų pakankamai vietos dviprasmybėms. Pažymėtina, kad dažnai nelogiškų ar neaiškių teiginių pasitaiko įvairiose programose, projektuose, kartais aprašant esamos situacijos analizę pateikiama subjektyvi projekto rengėjo nuomonė, kuri nėra pagrįsta jokiais objektyviais ar statistiniais duomenimis.

Kita priežastis, lemianti formalistinio požiūrio nepakankamumą aiškinant ir taikant teisę yra **faktinių aplinkybių sudėtingumas**. Loginis teisės normos pritaikymas padeda greitai išspręsti daugybę nesudėtingų bylų, kuriose taikomos konkrečios teisės normos, nereikalaujančios papildomo aiškinimo, nesudarančios interpretavimo galimybių. Lengvose bylose dažnai žinomas atsakymas tik perskaičius fabulą, kuria remiantis daromos prielaidos, pateikiami argumentai, kuriais grindžiamas sprendimas. Toks teismo sprendimo pagrindimas, kada nustatomas teisės normos, faktų ir išvados ryšys – būtų vidinis. Išorinis teismo sprendimo pagrindimas reikalautų patikrinti, ar rezultatas tinkamas įvertinus tikslą, pasekmes, ginamą vertybę. Tokiu atveju tik loginis aiškinimas ne visada padėtų rasti teisingą sprendimą, todėl teisėjas vien tik juo remtis neturėtų.

Neformalaus faktinių aplinkybių vertinimo reikšmę ir svarbą galime rasti ir įstatymų leidėjo patvirtintose baudžiamosios teisės normose. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso (LR BK) 54 straipsnio 3 dalis suteikia teismui teisę spręsti dėl švelnesnės bausmės parinkimo, LR BK 59 straipsnyje pateiktas pavyzdinis lengvinančių

¹⁸ Verkšnys, P. *Nullum crimen sine lege* principo ir vertinamųjų nusikalstamos veikos sudėties požymių koreliacijos problema. *Teisė*, 2012, 85, p. 196.

aplinkybių sąrašas, nes šio straipsnio 2 dalis vėl leidžia teismui pripažinti atsakomybę lengvinančiomis aplinkybėmis ir kitas šio straipsnio 1 dalyje nenurodytas aplinkybes, LR BK 62 straipsnis numato galimybę teismui atsižvelgus į visas bylos aplinkybes, už kiekvieną nusikalstamą veiką paskirti švelnesnę, negu įstatymo numatyta, bausmę.¹⁹ Taigi teismams palikta ypatingai atsakinga užduotis – atsiriboti nuo formalaus sudėtingų aplinkybių vertinimo siekiant išvengti klaidingo teisingumo supratimo visuomenės požiūriu, siekiant tinkamai įgyvendinti bausmei keliamus tikslus, bet tuo pačiu priimant teisingą sprendimą teisiniu požiūriu.

Pavyzdžiui, didelės apimties baudžiamojoje byloje dėl neteisėto elektroninių duomenų perėmimo ir panaudojimo, neteisėto prisijungimo prie informacinių sistemų, neteisėto finansinių operacijų atlikimo, sukčiavimo bei dėl valstybės tarnautojo ar viešojo administravimo funkcijas atliekančio asmens vardo pasisavinimo, kurioje net 25 kaltinamieji, 63 nukentėję žmonės ir aštuonios pinigų praradusios bendrovės,²⁰ teismas negalėtų remtis vien tik loginiu teisės aiškinimo metodu. Šiuo atveju didelis vaidmuo tenka faktinėmis aplinkybėmis ir surinktiems įrodymams, kurie turėtų didelę įtaką priimant sprendimą.

Faktinių aplinkybių svarba, jų visapusiškas įvertinimas, tarpusavio ryšių tarp jų nustatymas pabrėžtas ir Vilniaus apygardos teismo, nagrinėjant baudžiamąją bylą. Teismas pažymėjo, kad įrodymais gali būti tik tokie duomenys, kurie patvirtina arba paneigia bent vieną aplinkybę, turinčią reikšmės bylai išspręsti teisingai. Pirmosios instancijos teismas byloje esančius įrodymus vertino atsietai vieną nuo kito, nevertino įrodymų visumos, akcentavo tik apeliančią kaltinančius įrodymus, apkaltinamajame nuosprendyje visiškai nevertino ir neanalizavo jų teisinančių įrodymų, todėl padarė neteisingas išvadas dėl E. L. veikos, o jos kaltės turinio visiškai neaptarė.²¹

Civilinėje byloje Lietuvos Aukščiausias Teismas, nagrinėdamas kasacinį skundą dėl žalos atlyginimo, pažymėjo, kad teismai sprendė žalą, kuri atsirado dėl kelių asmenų veiksmų, atlyginimo klausimą, taikydami už šią žalą dalinę atsakomybę. Teismai nustatė, kad dėl žalos atsiradimo kalti asmenys turi atsakyti nelygiomis dalimis. Tokios dalinės atsakomybės esmė yra ta, kad kiekvienas iš žalą padariusių asmenų atsako tik už žalą dalį,

¹⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-2741.

²⁰ Naujosios kartos telefoninių sukčių gaujoje – 25 nariai. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-04-02]. <http://www.delfi.lt/news/daily/crime/naujosios-kartos-telefoniniu-sukciu-gaujoje-25-nariai.d?id=64367834#ixzz3W8ncRHKB>

²¹ Vilniaus apygardos teismo 2014 m. balandžio 1 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 1A-219-315/2014 m.)

priklausomai nuo jo atliktų veiksmų, jų sukeltų pasekmių ir kaltės laipsnio. Dėl to, kai sprendžiama dėl dalinės atsakomybės taikymo, teismui itin svarbu kiek įmanoma visapusiškai, detalai ir objektyviai įvertinti konkrečios situacijos aplinkybes, kad būtų galima teisingiau nustatyti kiekvieno už žalą atsakingo asmens atsakomybės ir atlygintinos žalos dydį. Aukščiausias Teismas pažymėjo, kad Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2006 m. sausio 16 d. nutarime nurodė, jog teismo priedermė teisingai išspręsti bylą ir nustatyti objektyvią tiesą kyla iš Konstitucijos. Taigi teismas, nagrinėdamas konkrečią bylą, turi siekti nustatyti tikrąją tiesą, išsamiai, visapusiškai ir objektyviai ištirdamas ir įvertindamas tos konkrečios bylos faktus.²²

Taigi, logika padeda išspręsti nesudėtingas bylas. Iš teisėjo teismo proceso metu yra reikalaujama priimti teisingą sprendimą, tačiau koks sprendimas yra teisingas ne visada sutariama. Visi supranta, kad sprendimas turi būti motyvuotas, pagrįstas teisiniais ir faktiniais argumentais, kurie pateikiami, vertinami išnagrinėjus visas bylos aplinkybes. Tačiau neretai teismai susiduria su atvejais, kai bylos faktai ir aplinkybės nėra aiškūs arba įstatymas yra dviprasmiškas, išreikštas vertybiniais terminais. Tokiais sudėtingų bylų atvejais ir yra reikalaujama iš teisėjo užimti tam tikrą poziciją, pasirinkti argumentavimo liniją, kiekvienu konkrečiu atveju nustatyti faktus, juos įvertinti ir pritaikyti teisės normą.

Trečioji priežastis lemianti formalistinio požiūrio nepakankamumą aiškinant ir taikant teisę yra **teisės spragos**. Neįmanoma sukurti tokios teisinės sistemos, kurioje būtų aptarta konkreti gyvenimo situacija. Teisės spragos gali atsirasti dėl įvairių priežasčių: dėl teisės normų prieštaravimo viena kitai, kada abi yra vienodos galios, dėl sparčiai besikeičiančių visuomenės poreikių, dėl gyvenimo dinamikos, dėl netobulos įstatymų leidybos, netgi dėl nepakankamo tikrosios padėties žinojimo rengiant įstatymų projektus. Šias priežastis aptaria daugelis mokslininkų nacionalinėje teisės literatūroje. Pavyzdžiui, E. Jarašiūno, E. Spruogio teigimu, *įstatymų leidėjo (kitų teisėkūros subjektų) klaidos gali kilti dėl to, kad jis: a) klaidingai mano, jog kokių nors santykių nereikia reguliuoti; b) klaidingai mano, jog teisę galima sukonkretinti ją taikant; c) klaidingai perleidžia teisę spręsti klausimą įstatymą taikančiai institucijai; d) išleidžia nereikalingą normą; e) sprendžia klausimą ne taip, kaip reikėtų; f) priima radikaliam prieštaraujančias viena kitai ir vienodos galios teisės normas kad*

²² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. birželio 30 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *Kauno miesto 8-ojo notary biuro notarė L.T. v. VĮ Registrų centras* (bylos Nr. 3K-3-295/2006 m.)

teismo galimybės užpildyti teises spragas taikant analogiją ir aiškinant teisę nėra neribotos.

23

Tiek nacionalinėje, tiek užsienio šalių teisės doktrinoje pripažįstama, kad analogija neturėtų būti taikoma baudžiamojame teiseje, kitose viešosios teisės šakose. Praktiškai Lietuvos baudžiamojame teiseje įstatymų leidėjas ir nenumato analogijos taikymo, kai tuo tarpu civilinėje teiseje (CK 1.8 str.) nurodo, kad civilinės teisės normų nesureglamentuotiems civiliniams santykiams taikomi panašius santykius reglamentuojantys civiliniai įstatymai (įstatymo analogija), jeigu nėra panašius santykius reglamentuojančių civilinių įstatymų, taikomi bendrieji teisės principai (teisės analogija).²⁴

Svarbu pažymėti, jog teisės spragos gali atsirasti ir dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo veiksmų. Konstituciniam Teismui priėmus nutarimą, kuriuo tam tikras teisinis reguliavimas pripažįstamas prieštaraujančiu Konstitucijai, atsiranda teisės spragos. Nuo to laiko, kai Konstitucinis Teismas pripažino teisės aktą nekonstituciniu, jokie sprendimai neturi būti vykdomi, kurie pripažinti prieštaraujančiais Konstitucijai ar įstatymams. Taigi, galima daryti išvada, kad Konstitucinis Teismas įstatymo ar poįstatyminio akto teisės normą pripažinęs antikonstitucine, iš esmės sukuria tam tikrą teisinio reguliavimo vakuumą, arba tiesiog teisės spragą.

Pavyzdžiui, Konstitucinis Teismas 2007 m. vasario 9 d. nutarime, priimtame konstitucinės justicijos byloje, kurioje pareiškėjas buvo Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, prašęs ištirti Savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 34 straipsnio (2006 m. gruodžio 21 d. redakcija) 1 dalies nuostatos „kandidatus į savivaldybės tarybos narius gali kelti partija“ ta apimtimi, kuria, pasak jo, išimtinės teisės kelti kandidatus į savivaldybių tarybų narius yra suteiktos politinėms partijoms, atitiktį Konstitucijai, nutarė *inter alia* pripažinti, kad minėta dalis ta apimtimi, kuria, įstatymų leidėjui pasirinkus vien proporcinę savivaldybių tarybų rinkimų sistemą, nėra nustatyta, kad Lietuvos Respublikos teritorijos administracinių vienetų nuolatiniai gyventojai gali būti renkami į atitinkamų savivaldybių tarybas ir būdami įrašyti į ne politinių partijų sudaromus kandidatų į savivaldybių tarybų narius sąrašus, prieštarauja Konstitucijos 119 straipsnio 2 daliai. Konstitucinis Teismas minėtame įstatyme įžvelgė būtino nustatyti teisinio reguliavimo trūkumą, nes buvo pažeistos Lietuvos Respublikos teritorijos administracinių vienetų nuolatinių gyventojų teisės būti renkamiems į atitinkamų

²³ Jarašiūnas, E., Spruogis, E. Legislatyvinės omisijos problemos konstitucinėje jurisprudencijoje. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-03-12]. http://www.confueconstco.org/reports/rep-xiv/report_Lithuania_lt.pdf

²⁴ Civilinis kodeksas Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

savivaldybių tarybas būnant įrašytiems į ne politinių partijų sudaromus kandidatų į savivaldybių tarybų narius sąrašus.²⁵

Tačiau, tuo pačiu remiantis konstitucine jurisprudencija teismai turi galimybę šalinti teisės spragas. Pavyzdžiui, Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinė sesija baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-429/2007 konstatavo teisės spragą, susijusią su BK 38 straipsnio 4 dalies taikymu. Pagal BK 38 straipsnio 4 dalį, jeigu asmuo, atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės pagal šio straipsnio 1 dalį, per vienus metus padarė naują tyčinį nusikaltimą, ankstesnis sprendimas atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės nustoja galioti ir sprendžiama dėl tokio asmens baudžiamosios atsakomybės už visas padarytas nusikalstamas veikas.²⁶ Ši teisės norma įpareigoja teismą, nagrinėjantį bylą dėl naujos tyčinės nusikalstamos veikos padarymo, tame pačiame nuosprendyje išspręsti baudžiamosios atsakomybės klausimą ir už veikas, dėl kurių anksčiau kaltinamasis, vadovaujantis BK 38 straipsniu, buvo atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės. Tačiau, kaip pažymėjo plenarinė sesija, BPK nenustatyta bylų sujungimo ir sujungtų bylų nagrinėjimo tvarka, kai nuosprendžiu nuo baudžiamosios atsakomybės atleistas asmuo per vienus metus padaro naują tyčinį nusikaltimą. Tai laikytina teisės spraga, tačiau teisės spragos buvimas negali trukdyti teismui vykdyti teisingumą. Todėl Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinė sesija šalindama šią teisės spragą rėmėsi Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. nutarimu, kuriame minėtas teismas yra išaiškinęs, kad *teisės spragų (neišskiriant nė legislatyvinės omisijos) pašalinimas yra atitinkamo (kompetentingo) teisėkūros subjekto kompetencijos dalykas. Tačiau žemesnės galios teisės aktuose esančias teisės spragas įmanoma tam tikru mastu užpildyti ir taikant teisę (inter alia taikant teisės analogiją, bendruosius teisės principus, taip pat aukštesnės galios teisės aktus, pirmiausia Konstituciją), taigi ir aiškinant teisę (inter alia teisingumą vykdantiems bendrosios kompetencijos ir pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigtiems specializuotiems teismams, pagal savo kompetenciją sprendžiantiems atskiras bylas ir privalantiems aiškinti teisę, kad galėtų ją taikyti).*²⁷ Todėl išanalizavusi trijose Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus nutartyse (Nr. 2K-357/2005, 2K-586/2005, 2K-125/2006) formuotą praktiką, plenarinė sesija nutartyje pateikė apibendrintas taisykles,

²⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. vasario 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Savivaldybių Tarybų rinkimų įstatymo 34 straipsnio (2006 m. gruodžio 21 d. redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 19-722.

²⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-2741.

²⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 88-3475.

kaip šiuo atveju turėtų būti elgiamasi ir pabrėžė, kad siekiant įgyvendinti teisingumo principą bylose, kuriose kyla BK 38 straipsnio 4 dalies taikymo klausimai, minėtomis nutartimis bei šia nutartimi turi būti remiamasi kaip teisės šaltiniais, kol įstatymų leidėjas nepašalins teisinio reguliavimo spragos.²⁸

Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus išplėstinė septynių teisėjų kolegija taip pat konstatavo teisės spragą, nagrinėdama bylą, susijusią su BK 75 straipsnio taikymu. Išplėstinė teisėjų kolegija pažymėjo, kad BK 75 straipsnio 4 dalies 4 punkte numatytos aplinkybės, kad nuteistasis padarė naują nusikalstamą veiką, buvimas gali būti konstatuotas tik tuo atveju, kai asmuo yra nuteisiamas dėl naujos veikos padarymo. Pagrindas manyti, kad asmuo, kuriam bausmės vykdymas atidėtas, bausmės vykdymo atidėjimo laikotarpiu gali būti padaręs naują nusikalstamą veiką, gali atsirasti tiek iki bausmės vykdymo atidėjimo termino pasibaigimo, tiek ir šiam terminui pasibaigus. Įstatymuose nėra aiškiai reglamentuota, kaip turi būti įgyvendintas BK 75 straipsnio 4 dalies 4 punkte numatytas reikalavimas naują veiką padariusiam asmeniui skirti bausmes pagal BK 64 straipsnį tiek toje situacijoje, kai baudžiamasis procesas dėl, tikėtina, padarytos nusikalstamos veikos pradedamas bausmės vykdymo terminui nepasibaigus ar teismui dar nespėjus priimti BK 75 straipsnio 4 dalies 1 punkte numatyto sprendimo atleisti nuteistąjį nuo bausmės, tiek ir tuo atveju, kai duomenys apie, tikėtina, padarytą naują nusikalstamą veiką paaiškėja jau priėmus BK 75 straipsnio 4 dalies 1 punkte numatytą sprendimą. Tokios situacijos nenumatytos nei BPK 358 straipsnyje, skirtame su bausmės vykdymo atidėjimu susijusių klausimų sprendimo tvarkos nustatymui, nei BPK nuostatose, reglamentuojančiose baudžiamųjų bylų atnaujinimo tvarką, nei kuriose nors kitose BPK nuostatose. Tai laikytina teisės reguliavimo spraga.²⁹

Taigi, galima teigti, kad įstatymų leidyba yra viena sudėtingiausių ir atsakingiausių valstybės funkcijų. Įstatymų normos reguliuoja svarbiausius bei esminius įvairių gyvenimo sričių socialinius santykius, todėl ir įstatymų leidėjui keliamas uždavinys – surasti geriausią būdą, kad priimti įstatymai būtų kokybiški, visiems tinkami. Tačiau ne visuomet įstatymų leidėjas priimdamas teisės aktą gali numatyti visus visuomenės raidos niuansus, kiekviena konkreti situacija neretai reikalauja ir konkretaus sprendimo. Taigi, teisės spragos kelia problemų, tačiau tai yra prielaida tobulinti teisinį reguliavimą, tuo pačiu ir parodo, kad formalus požiūris į teisės taikymą nepakanka. Teismas ne tik privalo, bet ir gali teisės spragą

²⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2007 m. lapkričio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-P-429/2007 m.)

²⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus išplėstinės kolegijos 2009 m. gruodžio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2A-7-15/2009 m.)

užpildyti spręsdamas bylą remdamasis bendraisiais teisės principais, taikydamas analogiją, o ne palikdamas esamą situaciją be atsakymo, be teisingo sprendimo.

Ribojimą taikyti teisės principus galėtume įvardinti ketvirtąja formalaus požiūrio nepakankamumo teisės aiškinimui ir taikymui priežastimi. Teisė tai tam tikra sistema, kurioje yra vidaus tvarka. Teisė turi duoti atsakymą kiekvieną kartą kai kyla ginčas. Teisėjas bet kokių atveju privalo ginčą išspręsti tinkamai. J. Baltrimo, M. Lankausko teigimu *atsakymo ieškoma remiantis arbitro vidiniu teisingumo jausmu, visuomenės morale, kurios arbitras nėra internalizavęs, praktiniais argumentais, teisės studijose, darbo praktikoje ir su teise nesusijusiose patirtyse suformuotu subjektyviu įsitikinimu apie konkrečių teisės principų turinį ir pan. Kadangi tokiu atveju sprendimą lemtų už teisės ribų esantys (arba ties šia riba balansuojantys) veiksniai, teismo sprendime toks modelis greičiausiai atsispindėtų tik glaustu konstatavimu, kad išvadą suponuoja tam tikras teisės principas; priešinga išvada prieštarautų teisės principams ar pan. Šis modelis pasižymi didesne grėsme, kad sprendimas bus subjektyvus, šališkas, sunkiau nuspėjamas, tačiau kai kuriais atvejais jis gali būti pranašesnis už atkuriamąjį, neišvengiamas norint priimti materialinio teisingumo standartus atitinkantį ir naudingiausių sprendimą.*³⁰

Lietuvos teisinė sistema išskiria esminius teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principus. Šie principai ne tik tiesiogiai išreiškia teisingumo, protingumo ir sąžiningumo vertybes, bet J. Gumbio nuomone, jie taip pat yra kanalai, per kuriuos vertybiniai teisės elementai patenka į formaliąją teisę. Bet kurių konkuruojančių vertybių balanso klausimas turi būti sprendžiamas taip, kad labiausiai atitiktų šiuos principus. Autoriaus požiūriu, šie principai yra centrinė ašis, apie kurią sukasi bet kurie teisiniai santykiai. Teisingumo, protingumo ir sąžiningumo gėrius išreiškiantiems principams prieštaraujantis visuomeninis santykis negali tapti teisiniu, t.y. teisės pripažįstamu ir ginamu, santykiu.³¹ Pasak, E. Kūrio, teisės principai determinuoja teisės normas ir jų taikymą, jie yra tarsi „iš viršaus užkraunami“ ant teisės normų ir tokiu būdu užtikrina, kad teisės normos sudarys vieną visumą ir, kad vienos srityse tam tikrų normų veikimas bus apribotas, užtat jis galės būti išplėstas kitose srityse.³² Teisės principai užtikrina teisės sistemos darną, jos elementų nepriekaištingumą.

³⁰ Baltrimas, J., Lankauskas, M. *Argumentavimas remiantis teisės principais: atkuriamasis ir plėtojamasis būdai*. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2014, p. 23.

³¹ Gumbis, J. Teisės filosofija: probleminiai aspektai. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-03-13]

<http://www.tf.vu.lt/dokumentai/Viesoji_teise/Paskaitu_medziaga/Teises_filosofija_probleminiai_aspektai.pdf>

³² Baublys, L., et al. *Teisės teorijos įvadas*. Vilnius: MES, 2010, p. 193.

Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausias Teismas, nagrinėdamas civilinę bylą, nurodė, kad netekto daikto vertę turi patvirtinti įrodymai. Apie prarastų daiktų įvertinimą savo paaiškinimuose nurodo kreditorius. Ta aplinkybė, kad teismas dėl vienu prarastų daiktų sutiko su kreditoriaus nurodyta verte, o kitų vertę sumažino, savaime nerodo, kad teismas pažeidė CPK 185 straipsnį, nes jokie įrodymai teismui neturi iš anksto nustatytos galios, išskyrus CPK numatytas išimtis. Turtas gali būti įvertintas individualiai didele verte dėl reikalingumo asmeniui ar ypatingų aplinkybių, bet teismas patikrina, ar tokia įvertinimo suma yra reali ir protinga. Nors daiktas gali būti labai reikalingas ir nepaisant jo nusidėvėjimo galėtų būti ilgai naudojamas, tai nėra pagrindas jį įvertinti neprotingai didele verte. Daiktai, asmens brangiai įvertinti dėl individualių savybių ar kitų aplinkybių (gauti kaip motinos palikimas ar kt.), nedraudžia teismui turtą įvertinti savaip, bet tai reikia daryti motyvuotai. Teismas šiuo atveju neprivalo vadovautis tik savininko nurodyta verte (CPK 185 straipsnio 2 dalis). Teismas patikrina, ar nurodyta vertė yra protinga, ar atitinka teisingumo ir sąžiningumo reikalavimus. Kasacinis teismas konstatavo, kad apeliacinės instancijos teismas pagrįstai ieškovo pateiktą turto įvertinimą mažino dėl ieškovo įvertinimo nerealumo, atsižvelgė į daiktų vertę teismo sprendimo priėmimo dieną.³³

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nuomonė dėl teisės aiškinimo bei teisės principų taikymo pateikta ir 1998 metų spalio 28 dienos nutartyje, kurioje Teismas pasisakė, kad nustatant bet kokios teisės normos tikrąją prasmę, būtina remtis ne tik teisės normos teksto lingvistine analize, bet ir svarbu atsižvelgti į visumą veiksnių, turinčių įtakos teisingam tos normos aiškinimui. Tokiais veiksniais yra aiškinamosios teisės normos vieta atitinkamame teisės šaltinyje ir visoje teisės sistemoje, teisės normos tikslas ir paskirtis, įstatymų leidėjo ketinimai priimant tą teisės normą, bendrieji teisės principai.³⁴

Pavyzdžiui, kitoje byloje kasacinis teismas pripažino nepagrįstais kasatoriaus argumentus, kad prie apylinkės tarybos sprendimo pridėtas sąrašas neatitinka CPK 197 straipsnio reikalavimų, nes teksto pabaigoje nėra apylinkės tarybos spaudo, apylinkės tarybos pirmininko bei sekretoriaus parašų ir dėl to bylą nagrinėjantys teismai neturėjo teisinio pagrindo sąrašą pripažinti oficialiuoju rašytiniu įrodymu bei padaryti išvadą, kad išliko visi dokumentai, o sąrašas yra baigtinis. Kasacinis teismas motyvavo, kad tuometis teisinis reguliavimas, apibrėžęs žemės asmeniniam ūkiui suteikimo, įforminimo ir apskaitos tvarką

³³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. vasario 15 d. nutartis civilinėje byloje *A. (E.) Č. v. LR* (bylos Nr. 3K-3-132/2006 m.)

³⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1998 m. spalio 28 d. nutartis civilinėje byloje *G. Milčiukienė v. UAB „Antriniai metalai“, AB „Medgina“, UAB „Šeduvos komunalinis ūkis“* (bylos Nr. 3K-161/1998 m.)

(Vyriausybės 1990 m. spalio 11 d. nutarimas Nr. 308), nenustatė reikalavimų tvirtinti žemės ūkio įmonių apylinkės Tarybai pateiktų sąrašų. Žemės skyrimas asmeniniam ūkiui buvo įforminamas vietos savivaldos administraciniu aktu – sprendimu. Dėl to Vilniaus rajono Riešės apylinkės tarybos šeštosios sesijos 1991 m. spalio 2 d. sprendimas dėl asmeninio ūkio žemės suteikimo piliečiams, kuriuo vieninteliu pagal pareiškėjo nurodomą laikotarpį galėjo būti skirtas asmeninio ūkio žemės sklypas, turinio ir formos aspektais atitinka oficialiojo rašytinio įrodymo procesinę teisinę galią, o aplinkybės, nurodytos oficialiuosiuose rašytiniuose įrodymuose, laikomos visiškai įrodytomis iki jos bus paneigtos kitais byloje esančiais, išskyrus liudytojų parodymus, įrodymais. Byloje nėra kitų įrodymų, išskyrus liudytojų parodymus, kurių naudojimo draudimas šiuo atveju nepažeidžia sąžiningumo, teisingumo ir protingumo principų, paneigiančių oficialiuosiuose rašytiniuose įrodymuose atskleidžiamas aplinkybes.³⁵

Tačiau nėra vienareikšmės nuomonės dėl teisėjų galios kurti naujas teises taisykles. Nors formalus teisės taikymas ne visuomet leidžia priimti teisingą sprendimą, bet į per didelį teisėjų „improvizavimą“, kurio rezultatas – naujos teisinės taisyklės, dažniausiai kai kurie autoriai siūlo žiūrėti labai atsargiai, įpareigojant teisėją neapsiriboti savo nuomone ar savimone ir ieškoti savo sprendimų argumentų bendruosiuose teisės principuose, geroje moralėje, geruose papročiuose ir pan. Teisės principai yra vieni iš tų „pagalbinių įrankių“ padedančių teismams atskleisti tikrąjį teisės normos turinį, objektyviai įvertinti konkrečią situaciją ir priimti teisingą bei tinkamai argumentuotą sprendimą.

Ne mažiau svarbia priežastimi formalistinio požiūrio nepakankamumui gali būti ir moralinis aspektas, t.y. **moralės normų įtaka teisėje**. Lietuvos Respublikos Konstitucijos preambulėje įtvirtintas tautos siekimas atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės.³⁶ Nėra jokios abejonės, kad tokia visuomenė gali būti tik tuomet, kai gerbiamos ir puoselėjamos moralinės vertybės. Juk be teisės, žmonių elgesys vienokiu ar kitokiu mastu turi būti grindžiama papročiais, religija, morale. Sprendimas visuomet turi būti skaidrus, racionalus, įtikinantis savo teisingumu, priimtas atsizvelgiant į gyvenimo realijas, patirtį, laiką. Jeigu teisės nustatytoji taisyklė atitinka ir žmogaus moralės principus, žmogus tokią taisyklę priima kaip savaimę suprantamą dalyką, o jeigu teisė nėra grindžiama morale, sunku tikėtis, kad tokios teisės bus laikomasi ir kad toks sprendimas bus gerbtinas. Teisė,

³⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gegužės 12 d. nutartis civilinėje byloje *V. U. v. Vilniaus apskrities viršinininko administracija* (bylos Nr. 3K-3-285/2008 m.)

³⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.

neturinti moralinio pagrindo, yra visuomenės svetimkūnis. Jeigu teisė ir moralė visuomenėje būtų atskirta, tuomet iš teisės būtų atimtas jos moralinis autoritetas ir tai leistų manipuliuoti teise bei teisės taikymu nebesibaiminant sulaukti neigiamo moralinio vertinimo ar pasmerkimo.

G. Mesonis, K. Meilius pastebi, kad mūsų visuomenėje yra matomos pastangos neigti visuotinių moralės normų egzistavimo objektyvumą. Pasitaiko atvejų, kai teisės normos turinys prieštarauja paprastai logikai, kitiems teisės aktams bei moralei. Visuomenėje esame pripratę, kad moralės normos santykinės ir iš jų nebūtinai kyla pareiga, jog kiekvienas subjektas gali aplinką vertinti „savos“ (subjektyvios) moralės aspektu, patenkame į paradoksišią situaciją: teisės normos, kaip vieninteliai galimi moralinio elgesio modeliai, visuomenės subjektams tampa absoliučiai amoralios, nes nesugeba atspindėti egzistuojančios gausybės subjektyvių moralės modelių. Taigi tenka konstatuoti, kad atmesdami teiginį, jog egzistuoja visuotinės moralės normos, turime prieštarauti teiginiui, kad teisės normos iš viso gali būti moralios, nes jokia egzistuojanti teisės norma negali atspindėti visų subjektyvių moralės sistemų. Visuomenė, o gal ir valstybė atsiduria prieštarigai pavojingoje situacijoje, kuomet *de facto* visuomenėje nepripažįstamos egzistuojančiomis visuotinės moralės normos, o galiojančios teisės normos tėra griežti imperatyvai, kurių vykdymą užtikrina baimė dėl sankcijų, konformizmo ir panašių dalykų.³⁷

Paskutiniu metu visuomenėje teisės kūrimo bei jos taikymo procese pasigirsta siūlymų teisę atriboti nuo moralės. Pagrindinis argumentas – vienaip ar kitaip elgtis nemoralu, nepadoru, tačiau teisė taip nustato ar bent jau to nedraudžia, todėl tai turėtų būti pateisinama. Profesorius V. Mikelėnas pastebėjo dėsningumą, kad *teisės ir moralės atskyrimas tampa ir iškreipto teisingumo suvokimo priežastimi: net iš aukštų tribūnų nesidrovima (matyt, nesuvokiant, kas kalbama) deklaruoti, kad, kaip minėta, viskas yra teisinga, jeigu yra atlikta pagal galiojančią pozityviąją teisę. Tačiau tai – tik formalusis teisingumas.*³⁸ Autorius taip pat pastebi, kad yra nors ir retesnių, bet kitokių požiūrių, kurie dažnai nustelbiami priešingų postulatų. *Lietuvos Respublikos Prezidentė savo inauguracinėje kalboje buvo įžvalgi, pabrėždama, kad Lietuvoje teismai yra, bet trūksta teisingumo. Akivaizdu, kad šiuo atveju turėtas omenyje ne formalusis teisingumas, t.y. teisingumas pagal pozityviąją teisę, o*

³⁷ Mesonis, G., Meilius, K. Moralės normos konstituciniuose teisiniuose santykiuose. *Jurisprudencija*, 2002, 31(23), p. 6.

³⁸ Mikelėnas, V. Teisė sau, moralė sau? [interaktyvus]. www.DELFI.lt 2012 m. gegužės 7 d. [žiūrėta 2015-03-04]. <<http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/vmikelenas-teise-sau-morale-sau.d?id=58603253#ixzz3TQFpwZ2y>>.

*teisingumas kaip moralinė kategorija. Būtent tikrojo teisingumo, t. y. teisės ir teisingumo, pagrįstų vadinamuoju žmogiškuoju turiniu, trūkumą šiandien jaučiame Lietuvoje.*³⁹

Teismas negali priimti sprendimo neieškodamas atitinkamų vertybių pusiausvyros. Teisėjas, priimdamas vertybinį sprendimą, kartu reiškia ir savo vertybinę orientaciją. Teisėjas, aiškindamas ir taikydamas teisę, turi vadovautis ne tik įstatymu, bet ir tam tikrais vertybiniais kriterijais, lemiamais jo kvalifikacijos, teisinės kultūros, asmeninių savybių, apie faktines ir teises bylos aplinkybes turima informacija. Tai reiškia, jog teisės aiškinimas ir taikymas objektyviai negali būti aksiologiškai neutralūs.⁴⁰

Taigi, moralė yra vertybių sistema, žmonių elgesį reguliuojančios tam tikros taisyklės. Todėl tam tikrais atvejais ko nereguliuoja teisė mūsų gyvenime turi sureguliuoti moralė.

Piktnaudžiavimas argumentavimu – tai dar viena formalistinio požiūrio į teisės aiškinimą ir taikymą priežastis. Remiantis įvairiais argumentais, kada atskleidžiamos ne visos prielaidos, faktai, aplinkybės negu turėta, sudedami akcentai kitose prielaidų vietose, galima atsiriboti nuo gyvenimo realybės. Tokiu būdu galima gauti formaliai logišką išvadą.

Praktika rodo, kad ypač sudėtingose bylose teisėjas dažnai visiškai ar iš dalies priima vienos ginčo šalies poziciją. Taigi, galima manyti, kad teisėjo nuomonei, kaip spręsti ginčą, turi įtakos proceso šalys (jiems talkinantys teisininkai), pateikdami savo „neginčijamus“ argumentus.

Teisės norma turi tam tikrą paskirtį, prasmę, siekį sureguliuoti santykius tam tikra tvarka, nustatyti prioritetus. Draudimas piktnaudžiauti teise tiesiogiai įtvirtintas ir įstatymiškai. Pavyzdžiui, Civilinio kodekso 1.137 straipsnio 3 dalyje teigiama, kad draudžiama piktnaudžiauti savo teise, t.y. draudžiama įgyvendinti civilines teises tokiu būdu ir priemonėmis, kurios be teisinio pagrindo pažeistų ar varžytų kitas asmenų teises ar įstatymų saugomus interesus ar darytų žalos kitiems asmenims arba prieštarautų subjektinės teisės paskirčiai. Žalos padarymas kitiems asmenims piktnaudžiaujant teise yra pagrindas taikyti civilinę atsakomybę. Jeigu asmuo piktnaudžiauja subjektine teise, teismas gali atsisakyti ją ginti. Tačiau teisininko profesionalo rankose, naudojant logikos principus, teisės norma pradedama taikyti mechaniškai, logika neatsižvelgia į tikslą, kuriuo ši norma buvo sukurta ir

³⁹ Mikelėnas, V., *supra note* 38.

⁴⁰ Mikelėnienė, D., Mikelėnas, V. *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*, Vilnius: Justitia, 1999, p. 66.

kokius santykius ja siekiama reglamentuoti, kokio siekiama rezultato. Taigi, kuo plačiau remiamasi logikos principais, tuo sunkiau yra išvengti piktnaudžiavimo teise.⁴¹

Apibendrinant galima teigti, kad daugelis priežasčių verčia teismą atsisakyti vien tik formalaus, mechaninio teisės taikymo ir pritarti V. Mikelėno ir D. Mikelėnienės nuomonei, kad būtina pereiti prie kūrybiško teisės aiškinimo ir taikymo – juk *nūnai retas kuris ginčytūsi, kad net ir pats tobuliausias įstatymas, aiškinamas neprotingai, galėtų virsti „kvailu“, o prastas įstatymas, kurio turinys interpretuojamas vadovaujantis vadinamuoju „sveiku protu“, taigi atsižvelgiant į esamus socialinius svertus, galėtų virsti teisinės minties pavyzdžiu, etalonu.*⁴²

IŠVADOS

Formalus loginis teisės aiškinimo metodas dažnai susilaukia kritikos ir įvardijamas kaip „nekūrybiškas“, „mechaninis“, „dogmatiškas“ teisės taikymas, todėl, kad teisėjams padiktuoja išvadas logika, nepaliekanti kitų alternatyvų, kurios leistų pažvelgti į vertybes visuomenei priimtiniu požiūriu, o reikalauja rentis įstatymo „raide“. Todėl loginis formalizmas verčia teisėją ieškoti vienintelio teisingo ir neginčijamo sprendimo. Remiantis logika greičiau priimamas sprendimas, mažiau lieka vietos interpretacijai, teisėjo šališkumui, subjektiškumui.

Nagrinėjant teismų praktiką, galima pastebėti, kad formalaus loginio teisės aiškinimo metodo taikymas atspindi teisinio tikrumo principą, t.y., teismo sprendimas būna labiau nuspėjamas, paremtas logiškai pritaikyta teisės norma, tačiau vis tik teisėjo sprendimą įtakoja ir daugelis kitų išorinių faktorių.

Išnagrinėjus formalistinio požiūrio į teisės aiškinimą bei taikymą priežastis galima teigti, kad nepakanka vertinamojo pobūdžio sąvokas aiškinti teismų praktikoje vien tik logikos prasme. Įstatymų leidėjui neapibrėžus konkrečioje normoje pateiktos sąvokos reikšmės, ji gali būti kiekvieno teisėjo suprantama subjektyviai ir tuo pagrindu priimamas sprendimas. Tačiau negalima atmesti nuomonės, kad nesant konkrečios sąvokos paaiškinimo, teisėjas remdamasis aplinkybėmis ir faktais neformaliai gali priimti geresnį sprendimą.

Nors įstatymų normos reguliuoja svarbiausius bei esminius įvairių gyvenimo sričių socialinius santykius ir įstatymų leidėjas privalo surasti geriausią būdą, kad priimti įstatymai būtų kokybiški, tinkami visiems, bei garantuotų savo teisių apsaugą, vis tik pasitaiko teisės

⁴¹Gumbis, J. Teisės samprata: logikos taikymo problematika. *Teisė*, 2010, 76, p. 56.

⁴²Mikelėnienė, D.; Mikelėnas, V. *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*, Vilnius: Justitia, 1999, p. 147.

spragų, kurios kelia problemų ir sudaro prielaidas tobulinti teisinį reguliavimą. Čia vėl gi teismas privalo ir gali teisės spragą užpildyti sprendamas bylą remdamasis bendraisiais teisės principais, taikydamas analogiją, taigi vėl nukrypstama nuo formalaus teisės taikymo praktikoje. Teisės principai padeda teismams atskleisti tikrąjį teisės normos turinį, objektyviai įvertinti konkrečią situaciją ir priimti teisingą bei tinkamai argumentuotą sprendimą.

Teisės ir moralės atskyrimas leidžia visuomenei, tuo pačiu ir teismams manipuluoti teise bei teisės taikymu nebesibaiminant neigiamo moralinio vertinimo ar pasmerkimo, kurio galima susilaukti priėmus vieną ar kitą sprendimą. Kartu tai veda prie amoralaus elgesio įteisinimo, nors moralės normos turi būti reikšmingas šaltinis, lemiantis teisinio santykio dalyvių elgesį.

Argumentai taip pat gali turėti dviprasmę reikšmę. Galima į juos pažvelgti formaliai, akcentuoti ne pačius svarbiausius, t.y. piktnaudžiauti argumentais, ir gauti logišką išvadą. Tačiau daugeliu atvejų teismui palikta teisė priimti sprendimą įvertinus realias aplinkybes, konkrečius faktus, todėl kartais formalus požiūris argumentuojant situaciją nepakanka.

Taigi, įsigilinus ir išanalizavus, formalus loginio teisės aiškinimo metodą, galime pastebėti, kad šis metodas turi daug teigiamų aspektų, tačiau sukelia ir daug problemų, todėl formalus požiūris aiškinant ir taikant teisę praktikoje tikrai nėra pakankamas.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-2741.
3. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.
4. Lietuvos Respublikos Įstatymų ir kitų teisės norminių aktų rengimo tvarkos įstatymas. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 41-991.
5. Baltrimas, J., Lankauskas, M. *Argumentavimas remiantis teisės principais: atkuriamasis ir plėtojamas būdai*. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2014.
6. Baublys, L., et al. *Teisės teorijos įvadas*. Vilnius: MES, 2010.
7. Gylys, P. Ar teisė gali būti amoralė? [interaktyvus]. www.DELFI.lt 2012 m. liepos 16 d. [žiūrėta 2015-03-04]. <<http://www.delfi.lt/news/ringas/politics/pgylis-ar-teise-gali-buti-amorali.d?id=59092157>>.
8. Gumbis, J. Teisės samprata: logikos taikymo problematika. *Teisė*, 2010, 76: 46-62.
9. Gumbis, J. Teisės filosofija: probleminiai aspektai. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-03-13] <http://www.tf.vu.lt/dokumentai/Viesoji_teise/Paskaitu_medziaga/Teises_filosofija_probleminiai_aspektai.pdf>.
10. Jarašiūnas, E., Spruogis, E. Legislatyvinės omisijos problemos konstitucinėje jurisprudencijoje. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-03-12]. http://www.confueconstco.org/reports/report_Lithuania_lt.pdf
11. Mackuvienė, E. Loginis metodas teisėje: sampratos problema. *Teisė*, 2010, 77: 126-145.
12. Mesonis, G., Meilius, K. Moralės normos konstituciniuose teisiniuose santykiuose. *Jurisprudencija*, 2002, 31(23): 5-13.

13. Mikelėnas, V. Teisė sau, moralė sau? [interaktyvus]. www.DELFI.lt 2012 m. gegužės 7 d. [žiūrėta 2015-03-04]. <<http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/vmikelenas-teise-sau-morale-sau.d?id=58603253#ixzz3TQFpwZ2y>>.
14. Mikelėnienė, D.; Mikelėnas, V. *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*, Vilnius: Justitia, 1999.
15. Latvelė, R. Teisėjas kaip įstatymų leidėjo partneris, arba keli teoriniai požiūriai į teisėjo vaidmenį aiškinant teisę. *Teisė*. [interaktyvus]. Vilnius, 2010, Nr. 10 [žiūrėta 2015-03-04]. <http://www.parlamentostudijos.lt/Nr10/10_teise_2.htm>.
16. Lastauskienė, G. Teisinis kvalifikavimas formaliosios logikos požiūriu. *Teisė*, 2009, 73: 38-53.
17. Naujosios kartos telefoninių sukčių gaujoje – 25 nariai. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-04-02] <http://www.delfi.lt/news/daily/crime/naujosios-kartos-telefoniniu-sukciu-gaujoje-25-nariai.d?id=64367834#ixzz3W8ncRHKB>
18. Verkšnys, P. Nullum crimen sine lege principo ir vertinamųjų nusikalstamos veikos sudėties požymių koreliacijos problema. *Teisė*, 2012, 85: 196-212.
19. Šimašius, R. Teisės aiškinimas ir jo privalomumas. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-03-13] <http://simasius.popo.lt/files/2012/04/Teises-aiskinimas-ir-jo-privalomumas-2004.pdf>
20. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 22 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo 8 straipsnio antrosios dalies 4 punkto ir ketvirtosios dalies normos atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 106-2381.
21. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. vasario 10 d. nutarimas „Dėl LR valstybinių pensijų įstatymo 11 str. 4 d., LR asmenų, nukentėjusių nuo 1939-1990 metų okupacijų, teisinio statuso įstatymo 8 str. 3 d. 2 p. atitikimo LR Konstitucijai ir LR Vyriausybės 1998 m. liepos 3 d. nutarimu Nr. 829 „Dėl 1939-1990 metų okupacijų represinių struktūrų, tarnybų ir pareigų, kurias ėjusiems asmenims neskiriamos nukentėjusiųjų asmenų valstybinės pensijos, sąrašo patvirtinimo“ patvirtinto sąrašo „1939-1990 metų okupacijų represinės struktūros, tarnybos ir pareigos, kurias ėjusiems asmenims neskiriamos nukentėjusiųjų asmenų valstybinės pensijos“ 9 bei 12 punktų atitikimo LR Konstitucijai ir LR valstybinių pensijų įstatymo 11 str. 4 d.“. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 14-370.
22. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. vasario 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Savivaldybių Tarybų rinkimų įstatymo 34 straipsnio (2006 m. gruodžio 21 d. redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 19-722.
23. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 88-3475.
24. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1998 m. spalio 28 d. nutartis civilinėje byloje *G. Milčiukienė v. UAB „Antriniai metalai“, AB „Medgina“, UAB „Šeduvos komunalinis ūkis“* (bylos Nr. 3K-161/1998 m.)
25. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. vasario 15 d. nutartis civilinėje byloje *A. (E.) Č. v. LR* (bylos Nr. 3K-3-132/2006 m.)
26. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. birželio 30 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *Kauno miesto 8-ojo notarų biuro notarė L.T. v. VĮ Registrų centras* (bylos Nr. 3K-3-295/2006 m.)
27. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gegužės 12 d. nutartis civilinėje byloje *V. U. v. Vilniaus apskrities viršininko administracija* (bylos Nr. 3K-3-285/2008 m.)
28. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2010 m. lapkričio 2 d. nutartis civilinėje byloje *T. C. v. N. C.* (bylos Nr. 3K-7-49/2010 m.)
29. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2007 m. lapkričio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-P-429/2007 m.)
30. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus išplėstinės kolegijos 2009 m. gruodžio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2A-7-15/2009 m.)

31. Vilniaus apygardos teismo 2014 m. balandžio 1 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 1A-219-315/2014 m.)

REASONS OF FORMALISTIC APPROACH INSUFFICIENCY FOR LAW INTERPRETATION AND APPLICATION

Vida Rainienė*
Mykolas Romeris University

Summary

The topic analyzed in the article is relevant due to the fact that the law and legislation are very important for the implementation and assurance of social justice in our society. However, the legal norms are not the only aspect in determining the fairness of the decision. The things like morality, values, inner court conviction cannot be forgotten. The article is of a theoretical analytical nature, it addresses the problems associated with the formalistic approach to the law, it aims to analyze the reasons justifying failure of this approach in the interpretation and application of the legal norms in practice, considering the importance of justice in the regulation of social relations: it is the non-disclosure of concepts content in specific legal norms, the complexity of actual circumstances identification, the emergence of legal gaps in legislation, the restriction of legal principles application, the influence of moral norms and abuse of reasoning. It also discusses the relationship between logic and law and its significance for law interpretation and application.

The article reveals the origin of the formalistic approach applying historical method; linguistic method helped to identify the meaning of legal norm analyzing its text according to the meanings of words accepted in general and specific language; logical analysis method analyzed the logic and the law proportion; document analysis and systematic analysis methods were applied to analyze scientific literature and legal acts. Summation method helped to draw conclusions, to provide possible solutions.

Keywords: formalistic approach, legal interpretation, legal gaps, morals, values, court activity, legal principles, argumentation.

Vida Rainienė*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: teisės teorija, baudžiamoji teisė.

Vida Rainienė*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Law, lecturer. Research interests: theory of law, criminal law.

ADMINISTRACINIŲ GINČŲ KOMISIJŲ STATUSAS: KONVENCIALUMO DISKURSAS

Dainius Raižys *

**Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas 303673
El.paštas: dainius.raizys@mruni.eu*

Anotacija. Straipsnyje nagrinėjamas administracinių ginčų komisijų statusas Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – ir Konvencija) 6 straipsnio 1 dalies kontekste. Analizuojant Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudenciją yra išskiriami pagrindiniai Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje vartojamas sąvokos „teismas“ požymiai. Tyrinėjant administracinių ginčų komisijų teisinį statusą ir veiklą reglamentuojančių Lietuvos Respublikos teisės aktų nuostatas yra identifikuojami tie minėtų komisijų teisinio statuso elementai, kurie yra reikšmingi atskleidžiant teismo sampratą pagal Konvencijos 6 straipsnio 1 dalį. Sugretinus Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje suformuluotus teismo sąvokos požymius su administracinių ginčų komisijų teisinio statuso elementais, prieinama prie išvados, jog Vyriausioji administracinių ginčų komisija pagal Konvencijos 6 straipsnio 1 dalį gali būti pripažinta teismu.

Pagrindinės sąvokos: administraciniai ginčai, administracinių ginčų komisija, žmogaus teisės.

IVADAS

Jau daugiau nei penkiolika metų Lietuvos Respublikoje funkcionuojančios administracinės justicijos sistemos neatskiriama dalis yra institucijos, nagrinėjančios administracinius ginčus išankstine neteismine tvarka, teisinėje literatūroje paprastai apibūdinamos terminu kvaziteismai. Nors pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijoje¹ įtvirtintą valdžių padalijimo sąrangą² ikiteismine tvarka ginčus nagrinėjančios institucijos nepriskiriamos teisminei valdžiai³, tačiau Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – ir Konvencija)⁴ 6 straipsnio 1 dalyje⁵ įtvirtinta sąvoka „teismas“

¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios. 1992, Nr.220.

² Lietuvos Respublikos Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalis skelbia: „Valstybės valdžią Lietuvoje vykdo Seimas, Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė, Teismas.

³ Lietuvos Respublikos Konstitucijos 111 straipsnyje įtvirtinta, kad Lietuvos Respublikos teismai yra Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos apeliacinis teismas, apygardų ir apylinkių teismai. Administracinių, darbo, šeimos ir kitų kategorijų byloms nagrinėti pagal įstatymą gali būti įsteigti specializuoti teismai.

⁴ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Valstybės žinios. 2011, Nr.156-7390.

⁵ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalis: „Kai yra sprendžiamas tam tikro asmens civilinio pobūdžio teisių ir pareigų ar jam pareikšto kokio nors baudžiamojo kaltinimo klausimas, toks asmuo turi teisę, kad bylą per kuo trumpiausią laiką viešai ir teisingai išnagrinėtų pagal įstatymą įsteigtas nepriklausomas ir nešališkas teismas. Teismo sprendimas paskelbiamas viešai, tačiau demokratinėje visuomenėje moralės, viešosios tvarkos ar valstybės saugumo interesais spaudos atstovams ar visuomenei gali būti neleidžiama dalyvauti per visą procesą ar jo dalį, kai tai reikalinga dėl nepilnamečių ar bylos šalių privataus

Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – ir EŽTT) jurisprudencijoje aiškinama neatsižvelgiant į formalius tam tikros institucijos teisinio statuso kriterijus, įtvirtintus nacionalinėje teisėje, t.y. neatsižvelgiant į tai, yra ar nėra byla nagrinėjanti institucija pagal Susitariančios Šalies teisės sistemą priskiriama teisminei valdžiai. Lietuvos Respublikos kvaziteismų sistemoje išskirtinos administracinių ginčų komisijos, kurios pagal veiklos sritį ir paskirtį yra labai artimos teismams. Todėl administracinių ginčų komisijų teisinio statuso įvertinimas pagal Konvencijos 6 straipsnio 1 dalį yra svarbus atsakant į klausimą, ar fundamentalios teisės į teisingą teismą garantijos turėtų būti taikomos ir ikiteisminei ginčo nagrinėjimo stadijai. **Hipotezės**, kad administracinių ginčų komisijos pagal Konvencijos 6 straipsnio 1 dalį gali būti pripažįstamos teismais patvirtinimas neišvengiamai suponuotų naują administracinių ginčų komisijų veiklos teisinio reguliavimo analizės perspektyvą.

Administracinių ginčų komisijų teisinis statusas, kaip savarankiškas tyrimo objektas, Lietuvos teisės moksle nėra nagrinėtas. Atskirus administracinių ginčų komisijų veiklos aspektus yra tyrinėjusi B. Pranevičienė⁶, D. Raižys⁷. Teisės į teisingą teismą įgyvendinimo problemas Lietuvoje yra nagrinėjusi L. Štarienė⁸. Nemažai tyrimų dėl Konvencijos 6 straipsnio taikymo yra atlikę ir užsienio autoriai⁹.

Šio straipsnio **tikslas** atskleisti kriterijus, reikšmingus apibrėžiant teismo sampratą pagal Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies nuostatas, taip pat, išanalizavus administracinių ginčų komisijų teisinio statuso požymius, įtvirtintus Lietuvos Respublikos teisės aktuose, įvertinti, ar administracinių ginčų komisijos gali būti pripažintos teismu Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies kontekste.

Tyrimo objektas – Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, Lietuvos Respublikos teisės aktai, reguliuojantys administracinių komisijų veiklą, Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija.

gyvenimo apsaugos, arba tiek, kiek, teismo nuomone, yra būtina dėl ypatingų aplinkybių, dėl kurių viešumas pakenktų teisingumo interesams.“

⁶ Pranevičienė, B. Kvaziteismai administracijos kontrolės sistemoje. Vilnius. 2003.

⁷ Raižys, D. Skundų nagrinėjimo administracinių ginčų komisijoje proceso teisinio reguliavimo problemos// Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka: mokslinių straipsnių rinkinys (8). Kaunas: Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakultetas. 2012, t. 8, p. 227-241.

⁸ Štarienė, L. Teisė į teisingą teismą pagal Europos žmogaus teisių konvenciją. Vilnius: Registrų centras. 2010.

⁹ Berger, V. Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija. Vilnius: Pradai. 1997; Michele de Salvia. Precedents of the European Court of Human Rights. Leading Principles of Judicial Practice Relevant to the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms. Judicial Practice from 1960 to 2002. St.Petersburg: Yuridichesky Centre Press. 2004. Mark W. Janis, Richard S. Kay, Anthony W. Bradley. European Human Rights Law. Oxford University Press. 2008.

Atliekant tyrimą naudoti dokumentų analizės, sisteminės analizės, analitinis-kritinis, apibendrinimo, palyginimo metodai.

TEISMO SĄVOKA PAGAL KONVENCIJOS 6 STRAIPSNIO 1 DALĮ

Konvencijos 6 straipsnyje įtvirtintos teisės į teisingą teismą garantijos yra susijusios su institucija, vadinama „teismu“, t. y. organu, kurio pagrindinė funkcija yra išspręsti tam tikrą jo kompetencijai priskirtą klausimą pagal materialiosios teisės normų nuostatas. Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtinti ir esminiai tokios institucijos teisinio statuso elementai – tai įstatyminis įsteigimo pagrindas, nepriklausomumas bei nešališkumas.

Išsami teismo sampratos koncepcija yra išplėta Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje, kurioje pažymėta, kad teismą materialine prasme apibūdina jo jurisdikcinė funkcija: surengto proceso metu teisės normų pagrindu išspręsti visus jo kompetencijai priskirtus klausimus. <...> Jis turi atitikti ir kitas sąlygas – būti nepriklausomas, visų pirma, nuo vykdomosios valdžios, nešališkas, narių mandatai turi turėti tęstinumą, privalo užtikrinti procesines garantijas, kurių dauguma figūruoja pačiame 6 straipsnio 1 dalies tekste¹⁰. Tačiau EŽTT nuomone, tam, kad institucija būtų pripažinta teismu, nepakanka vien to fakto, kad ji vykdo jurisdikcinę funkciją. Vertas teismo pavadinimo organas turi atitikti visą eilę kitų reikalavimų: būti nepriklausomas nuo vykdomosios valdžios ir šalių, narių mandatai turi turėti tęstinumą, užtikrinti procesines garantijas, kurių daugelis figūruoja pačiame 6 straipsnio 1 dalies tekste¹¹.

EŽTT ne kartą yra pakartojęs, kad pagal Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies tikslą organas nebūtinai turi būti klasikine teismine institucija, integruota į teismų sistemą. Jis gali būti kaip atitinkama tarnyba, įsteigta spręsti klausimus atskiroje srityje, turinti galimybę juos svarstyti būdu, kuris išoriškai yra adekvatus ordinarinei teismų sistemai. Svarbu, kad, užtikrinant 6 straipsnio 1 dalies vykdymą, būtų nustatytos tiek materialinės, tiek procesinės garantijos¹².

Dar vienas svarbus teismo požymis – tai įgalinimai priimti privalomą sprendimą. EŽTT yra išaiškinęs, kad turėjimas teisės priimti privalomą sprendimą, kurio šalies nenaudai negali

¹⁰ *Affaire Belilos c. Suisse* (no. 10328/83, du 29 avril 1988, par. 64); *Affaire Demicoli c. Malte* (no. 13057/87, du 27 août 1991, par. 39);

¹¹ *Affaire Le Compte, Van Leuven et De Meyere c. Belgique* (no. 6878/75; 7238/75, du 23 juin 1981, par. 55); *Affaire Beaumartin c. France* (no. 15287/89, du 24 novembre 1994, par. 38).

¹² *Affaire Rolf Gustafson c. Suède* (no. 23196/94, du 1 juillet 1997, par. 45); *Affaire Lithgow et autres c. Royaume-Uni* (no. 9006/80; 9262/81; 9263/81; 9265/81; 9266/81; 9313/81; 9405/81, du 8 juillet 1986, par. 201); *Affaire Campbell et Fell* (no. 7819/77; 7878/77, du 28 juin 1984, par. 76)

pakeisti neteisminė valdžia, yra būdingas sąvokai „teismas“¹³. Tam, kad „teismas“ galėtų spręsti ginčą dėl civilinio pobūdžio teisių ir pareigų pagal 6 straipsnio 1 dalį, reikia, jog jis turėtų teisę vertinti visus fakto ir teisės klausimus, susijusius su nagrinėjamu ginču¹⁴. Tarp pilnos jurisdikcijos elementų yra ir teisė panaikinti žemesnio organo sprendimą dėl visų fakto ir teisės klausimų. Be tokios teisės organas negali būti pripažįstamas „teismu“ Konvencijos prasme¹⁵.

Apibendrinant pateiktus EŽTT jurisprudencijos pavyzdžius, galima išskirti esminius kriterijus, reikšmingus sprendžiant klausimą dėl institucijos, sprendžiančios ginčus asmens civilinio pobūdžio teisių ir pareigų gynimo srityje, pripažinimo teismu pagal Konvencijos 6 straipsnio 1 dalį. Taigi organas gali būti pripažintas teismu, jeigu jis yra nepriklausomas nuo vykdomosios valdžios ir šalių; nešališkas; narių mandatai turi tęstinumą; turi galimybę užtikrinti šalims procesines garantijas, ypač tas, kurios įtvirtintos Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje; proceso forma tokiaame organe yra artima teisminiam procesui; jo sprendimas privalomas neteisminėi valdžiai; sprenddamas bylą turi teisę vertinti visus fakto ir teisės klausimus; gali panaikinti skundžiamą žemesnės institucijos sprendimą.

ADMINISTRACINIŲ GINČŲ KOMISIJŲ NEPRIKLAUSOMUMAS

Institucijos pripažinimo teismu pagal Konvencijos 6 straipsnio 1 dalį pradinis kriterijus yra nepriklausomumas nuo vykdomosios valdžios ir šalių.

Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje yra akcentuota, jog sprendžiant klausimą, ar galima konkretų teismą pripažinti „nepriklausomu“, būtina atsižvelgti į jo narių skyrimo būdą, nario pareigų atlikimo terminą, garantijų nuo išorinio poveikio buvimą bei organo išorinių nepriklausomybės požymių egzistavimą¹⁶. Analizuojant teismo nepriklausomumą, yra svarbu atsižvelgti ir į teisėjų įgaliojimų trukmės neliečiamumo principo užtikrinimą. EŽTT yra pažymėjęs, kad teisėjų įgaliojimų trukmės neliečiamumas turi būti vertinamas kaip jų nepriklausomumo pasekmė ir kaip Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies reikalavimas. Net ir tuo atveju, kai teisėjų įgaliojimų trukmės neliečiamumo principas formaliai nėra įtvirtintas įstatyme, tai nereiškia jų priklausomybės nuo vykdomosios valdžios,

¹³ Affaire Van de Hurk c. Pays-Bas (no. 16034/90, du 19 avril 1994, par. 45).

¹⁴ Affaire Terra Woningen B.V. c. Pays-Bas (no. 20641/92, du 17 décembre 1996, par. 52).

¹⁵ Affaire Umlauf c. Autriche (no. 15527/89, du 23 octobre 1995, par 39) ; Affaire Schmutzer c. Autriche (no. 15523/89, du 23 octobre 1995, par. 36); Affaire Palaoro c. Autriche (no. 16718/90, du 23 octobre 1995, par. 43).

¹⁶ Affaire Langborger c. Suede (no. no11179/84, du 22 juin 1989, par 32); Affaire Bryan c. Royaume-Uni (no. 11179/84, du 22 novembre 1995, par. 37).

jeigu šis principas faktiškai yra pripažįstamas ir yra kitos teisėjų įgaliojimų trukmės neliečiamumo garantijos¹⁷.

Pirmiausia apžvelgsime, kaip teisės aktuose yra užtikrinamas savivaldybių visuomeninių administracinių ginčų komisijų nepriklausomumas.

Savivaldybių tarybos sudaro savivaldybių visuomenines administracinių ginčų komisijas su sprendžiamojo balso teise (Administracinių ginčų komisijų įstatymo¹⁸ 2 straipsnio 1 dalis). Savivaldybės visuomeninė administracinių ginčų komisija sudaroma 4 metams savivaldybės tarybos sprendimu tarybos kadencijos laikotarpiui iš 5 narių, iš kurių pirmininkas ir sekretorius turi turėti aukštąjį teisinį išsilavinimą. Komisijos narių kandidatūras, iš jų – komisijos pirmininko ir pirmininko pavaduotojo kandidatūras savivaldybės tarybai teikia savivaldybės meras (Administracinių ginčų komisijų įstatymo 3 straipsnio 1 dalis). Savivaldybės visuomeninė administracinių ginčų komisija yra bendroji ikiteisminė institucija, neturinti juridinio asmens statuso, sudaroma savivaldybės tarybos ir techniškai aptarnaujama savivaldybės administracijos (Administracinių ginčų komisijų darbo nuostatų (toliau – ir Nuostatai), patvirtintų Vyriausybės 1999 m. gegužės 4 d. nutarimu Nr. 533¹⁹, 3 punktas).

Taigi savivaldybės administracinių ginčų komisija neturi savarankiškos organizacinės struktūros (neturi juridinio asmens statuso bei techniškai yra aptarnaujama savivaldybės administracijos), t. y. neturi išorinių nepriklausomumo požymių ir *de facto* gali būti traktuojama, kaip tam tikra vietos savivaldos institucija.

Kitas reikšmingas savivaldybės visuomeninės administracinių ginčų komisijos nepriklausomumą apibūdinantis elementas yra šios komisijos formavimo tvarka. Mūsų nuomone, problema yra ta, kad Administracinių ginčų komisijų įstatymas nenustato jokių apribojimų asmenims, kurie yra skiriami savivaldybių visuomeninių administracinių ginčų komisijų nariais, išskyrus tik tai, kad komisijos pirmininkas ir sekretorius turi turėti aukštąjį teisinį išsilavinimą. Toks teisinis reguliavimas neeliminuoja galimybės nei savivaldybės tarybos nariams, nei savivaldybės administracijos bei kitų savivaldybės įstaigų darbuotojams tapti savivaldybės visuomeninės administracinių ginčų komisijos nariais. Patyrinėjus kai kurių šiuo metu veikiančių savivaldybių visuomeninių administracinių ginčų komisijų sudėtis,

¹⁷ Affaire Campbell et Fell (no. 7819/77; 7878/77, 28 juin 1984, par. 80).

¹⁸ Lietuvos Respublikos administracinių ginčų komisijų įstatymas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 13-310.

¹⁹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. gegužės 4 d. nutarimas Nr. 533 „Dėl administracinių ginčų komisijų darbo nuostatų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 41-1288.

matyti, jog ne vienoje savivaldybėje administracinių ginčų komisijos nariais yra tik savivaldybės tarybos nariai bei savivaldybės administracijoje dirbantys valstybės tarnautojai (pvz., Akmenės rajono savivaldybės visuomeninės administracinių ginčų komisijos nariais yra 3 savivaldybės tarybos nariai ir 2 savivaldybės administracijos darbuotojai²⁰; Elektrėnų savivaldybės visuomeninės administracinių ginčų komisijos nariais yra tik savivaldybės administracijos darbuotojai²¹; Ignalinos rajono savivaldybės visuomeninės administracinių ginčų komisijos nariais yra savivaldybės tarybos narys ir 4 savivaldybės administracijos darbuotojai²²; Jonavos rajono savivaldybės visuomeninės administracinių ginčų komisijos nariais yra 3 savivaldybės tarybos nariai ir 2 savivaldybės administracijos darbuotojai²³; Plungės rajono savivaldybės visuomeninės administracinių ginčų komisijos nariais yra 2 savivaldybės tarybos nariai ir 3 savivaldybės administracijos darbuotojai²⁴; Vilniaus miesto savivaldybės visuomeninės administracinių ginčų komisijos nariais yra savivaldybės tarybos narys ir 4 savivaldybės administracijos darbuotojai²⁵). Tačiau pažymėtina, jog kai kuriose savivaldybėse administracinių ginčų komisijos nariais yra paskirti asmenys, nesusiję su vietos savivaldos institucijomis (pvz., Alytaus rajono savivaldybės visuomeninės administracinių ginčų komisijos nariai visiškai nėra susiję su savivaldybės administravimo subjektais²⁶; Joniškio rajono savivaldybės visuomeninės administracinių ginčų komisijoje tik vienas narys yra savivaldybės administracijos darbuotojas, o kiti nariai nėra susiję su savivaldybės viešojo administravimo subjektais²⁷).

Savivaldybės visuomeninė administracinių ginčų komisija nagrinėja asmenų skundus dėl savivaldybių viešojo administravimo subjektų priimtų individualių administracinių aktų ir veiksmų teisėtumo, taip pat šių subjektų atsisakymo ar vilkinimo atlikti jų kompetencijai priskirtus veiksmus teisėtumo ir pagrįstumo (Administracinių ginčų komisijų įstatymo 5 straipsnio 1 dalis). Savivaldybių administravimo subjektai – savivaldybių institucijos ar įstaigos, jų valstybės tarnautojai ir pareigūnai, savivaldybės įmonės, viešosios įstaigos, kurių

²⁰ <http://www.akmene.lt/lit/Visuomenine-administraciniu-gincu-komisija/585> (prisijungta 2015-04-14).

²¹ <http://www.elektrenai.lt/go.php/lit/Elektrenu-savivaldybes-visuomenine-administraciniu-gincu-komisija> (prisijungta 2015-04-14).

²² <http://ignalina.lt/index.php?1542239058> (prisijungta 2015-04-14).

²³ <http://www.jonava.lt/web/jonava/jonavos-rajono-savivaldybes-visuomenine-administraciniu-gincu-komisija> (prisijungta 2015-04-14).

²⁴ <http://www.plunge.lt/go.php/lit/Visuomenine-administraciniu-gincu-komisija-/629> (prisijungta 2015-04-14).

²⁵ http://www.vilnius.lt/lit/Vilniaus_miesto_savivaldybes_visuomenine/22/1882436 (prisijungta 2015-04-14).

²⁶ <http://www.arsa.lt/index.php?32234432> (prisijungta 2015-04-14).

²⁷ <http://www.joniskis.lt/lit/Visuomenine-administraciniu-gincu-komisija/1> (prisijungta 2015-04-14).

savininkė ar dalininkė yra savivaldybė, asociacijos, įgalioti atlikti viešąjį administravimą (Viešojo administravimo įstatymo²⁸ 4 straipsnio 5 dalis).

Paminėta faktinė savivaldybių visuomeninių administracinių ginčų komisijų veiklos situacija yra itin paradoksali, nes savivaldybių administravimo subjektų atstovai sprendžia ginčus dėl tų pačių savivaldybių administravimo subjektų priimtų teisės aktų ar veiksmų (neveikimo), t. y. faktiškai šios komisijos yra „teisėjai“ savo pačių byloje. Mūsų nuomone, tokia savivaldybių visuomeninių administracinių ginčų komisijų narių skyrimo tvarka elementariai neužtikrina deramos prevencijos nuo išorinio poveikio, o tai kelia pagrįstų abejonių dėl tokios komisijos nepriklausomumo – tiek nuo vietos savivaldos institucijų, tiek nuo šalių. EŽTT yra pabrėžęs, jog, kai teismo nariu yra asmuo, kuris dėl tarnybos ar tarnybinių įgalinimų yra pavaldus proceso šaliai, galima teisėtai abejoti tokio asmens nepriklausomumu. Tokia situacija kelia grėsmę pasitikėjimui, kurį teismai privalo įgyti demokratinėje visuomenėje²⁹.

Taigi apibendrinant galima teigti, jog savivaldybių visuomeninių administracinių ginčų komisijų teisinio statuso elementai (organizacinė struktūra ir narių skyrimo tvarka), įtvirtinti Lietuvos Respublikos teisės aktuose, neužtikrina pakankamų nepriklausomumo garantijų, kad pagal Konvencijos 6 straipsnio 1 dalį šias komisijas galima būtų pripažinti teismu. Todėl kitų EŽTT jurisprudencijoje suformuluotų teismo sampratos požymių ir savivaldybių visuomeninių administracinių ginčų komisijų veiklą reguliuojančių teisės normų koreliacijos analizė nėra prasminga.

Formaliai šią savivaldybių visuomeninių administracinių ginčų komisijų nepriklausomumo problemą būtų galima išspręsti Administracinių ginčų komisijų įstatyme įtvirtinant nuostatą, ribojančią galimybę minėtų komisijų nariais skirti asmenis, susijusius su savivaldybių administravimo subjektais. Tačiau labai abejotina, ar toks įstatymo pakeitimas kardinaliai pakeistų esamą padėtį. Mūsų nuomone, norint pasiekti naują kokybinį lygį, vietos administracinių ginčų komisijų sistemos veikloje būtina kompleksinė reforma, kurios tikslas būtų visiškai naujos efektyviai veikiančios nepriklausomų ir nešališkų komisijų, atskirtų nuo vietos savivaldos institucijų, sistemos sukūrimas. Tokių naujų vietos administracinių ginčų komisijų kompetencijai turėtų būti priskirta nagrinėti ginčus ne tik dėl savivaldybės administravimo subjektų, bet ir dėl teritorinių valstybinių administravimo subjektų priimtų teisės aktų bei veiksmų (neveikimo) teisėtumo.

²⁸ Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 1999. Nr. 60-1945.

²⁹ *Affaire Sramek c. Autriche* (no. 8790/79, du 22 octobre 1984, par. 42).

A priori galima teigti, jog Vyriausiosios administracinių ginčų komisijos teisinis statusas nepriklausomumo prasme yra iš esmės kitoks nei savivaldybių visuomeninių administracinių ginčų komisijų.

Vyriausioji administracinių ginčų komisija turi organizacinį savarankiškumą, nes yra juridinis asmuo, valstybės biudžetinė įstaiga, kurios savininko teises įgyvendina Vyriausybė (Administracinių ginčų komisijų įstatymo 8 straipsnio 1 dalis, Nuostatų 2 punktą), t. y. turi išorinių nepriklausomumo požymių.

Vyriausiąją administracinių ginčų komisiją 4 metams iš 5 narių sudaro Vyriausybė. Komisijos nariai privalo turėti aukštąjį teisinį išsilavinimą. Narių kandidatūras, taip pat ir pirmininko kandidatūrą, Vyriausybei teikia teisingumo ministras. Komisijos pirmininkas ir nariai turi teisę atsistatydinti. Komisijos pirmininkas ir nariai Vyriausybės sprendimu gali būti atleisti ir pirma laiko (Administracinių ginčų komisijų įstatymo 7 straipsnis). Komisijos pirmininko ir narių darbas komisijoje laikytinas darbu pagrindinėje darbovietėje (Administracinių ginčų komisijų įstatymo 8 straipsnio 2 dalis). Vyriausiosios administracinių ginčų komisijos nariams taikomos Lietuvos Respublikos valstybės politikų ir valstybės pareigūnų darbo apmokėjimo įstatyme nustatytos darbo apmokėjimo sąlygos, tvarka ir garantijos (Nuostatų 54 punktą).

Valstybės politikų ir valstybės pareigūnų darbo apmokėjimo įstatymas³⁰ nustato Lietuvos Respublikos valstybės politikų ir valstybės pareigūnų, kuriems netaikomas Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas³¹, darbo užmokesčio dydžius ir apmokėjimo sąlygas (šio įstatymo 1 straipsnis). Taigi Vyriausiosios administracinių ginčų komisijos nariai yra valstybės pareigūnai, turintys specialų statusą. Kadangi jiems nėra taikomas Valstybės tarnybos įstatymas, todėl jų, skirtingai nei valstybės tarnautojų, kuriems taikomas Valstybės tarnybos įstatymas, nesieja hierarchinio pavaldumo tarnybiniai santykiai su Vyriausybe. Tam tikrą Vyriausiosios administracinių ginčų komisijos nario statuso neapibrėžtumą sąlygoja tai, kad Administracinių ginčų komisijų įstatyme eksplicitiškai nėra nustatyti Vyriausiosios administracinių ginčų komisijos nario atleidimo pagrindai, tačiau toks minėto įstatymo neapibrėžtumas (trūkumas) esminės įtakos komisijos nario statusui neturi, nes minėtas teisinis reguliavimas nesuteikia Vyriausybei absoliučios diskrecijos savo iniciatyva atleisti komisijos narį iš pareigų. Svarbiausia tai, jog Vyriausioji administracinių ginčų komisija yra

³⁰ Lietuvos Respublikos valstybės politikų ir valstybės pareigūnų darbo apmokėjimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 75-2271.

³¹ Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas. *Valstybės žinios*. Nr. 66-2130.

savarankiška institucija, jos nariai nėra tiesiogiai pavaldūs juos skyrusiai institucijai (Vyriausybei), turi įstatyme įtvirtintas darbo apmokėjimo garantijas, visa tai identifikuoja komisiją kaip nepriklausomą kvaziteismą. Be to, Vyriausiosios administracinių ginčų komisijos skyrimo tvarkoje įtvirtintas tam tikras atsvaros mechanizmas (nes narių kandidatūras, taip pat ir pirmininko kandidatūrą, Vyriausybei teikia teisingumo ministras) bei tai, kad šios komisijos narius skiria aukščiausioji vykdomosios valdžios institucija yra papildomos nepriklausomumo garantijos.

Administracinių ginčų komisijos paskirtis – objektyviai, greitai, su mažomis išlaidomis išspręsti kilusį administracinį ginčą, taip prisidėti prie žmogaus teisių gynimo, šalių sutaikinimo ir teisingumo vykdymo (Nuostatų 4 punktas). Tai reiškia, jog Vyriausioji administracinių ginčų komisija, nors ir funkcionuoja vykdomosios valdžios rėmuose, tačiau nėra viešojo administravimo sistemos dalis, nes užsiima tik jurisdikcine veikla, t. y. sprendama ginčą dėl skundžiamų centrinių viešojo administravimo subjektų aktų bei veiksmų (neveikimo) teisėtumo ir pagrįstumo, nevykdo viešojo administravimo, o veikia kaip nepriklausoma institucija, ikiteismine tvarka nagrinėjanti administracinius ginčus.

Kalbant apie kitus „teismo“ nepriklausomumo komponentus, EŽTT yra nurodęs, jog teisė priimti įpareigojančius sprendimus, kurių negali pakeisti neteisminė valdžia, yra neatskirama nuo „teismo“ sampratos, o taip pat gali būti vienas iš komponentų to „nepriklausomumo“, kuris yra būtinas pagal Konvencijos 6 straipsnio 1 dalį³².

Administracinių ginčų komisijų priimti sprendimai gali būti skundžiami atitinkamam apygardos administraciniam teismui (Nuostatų 51 straipsnis) ir tik administracinis teismas gali panaikinti arba pakeisti skundžiamą administracinių ginčų komisijos sprendimą.

Administracinių ginčų komisijų sprendimo privalomumą garantuoja Administracinių ginčų komisijų įstatymo 15 straipsnio 1 dalis, kuri nustato, kad administracinių ginčų komisijos sprendimas išsiunčiamas vykdyti kitą dieną po priėmimo, o viešojo administravimo subjektas privalo sprendimą įvykdyti per jame nurodytą laiką, o jeigu laikas nenurodytas, – per 20 dienų nuo sprendimo gavimo dienos. Galimas ir priverstinis administracinių ginčų komisijos sprendimo vykdymas, bet tam yra būtina kreiptis į administracinį teismą su prašymu užtikrinti sprendimo vykdymą (ABTĮ 91 straipsnis).

³² Affaire Findlay c. Royaume-Uni (no. 22107/93, du 25 février 1995, par. 77).

Atsižvelgiant į paminėtus Vyriausiosios administracinių ginčų komisijos teisinio statuso elementus, įtvirtintus teisės aktuose, galima konstatuoti, jog komisija atitinka Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje nustatytus nepriklausomo „teismo“ požymius.

TEISINĖS VYRIAUSIOSIOS ADMINISTRACINIŲ GINČŲ KOMISIJOS NEŠALIŠKUMO GARANTIJOS

Kaip buvo paminėta, organas, kuris pagal Konvencijos 6 straipsnio 1 dalį gali būti laikomas teismu, privalo būti ne tik nepriklausomas, bet ir nešališkas.

EŽTT jurisprudencijoje nešališkumas yra vertinamas pagal du kriterijus: subjektyvųjį ir objektyvųjį. EŽTT yra nurodęs, kad nesikeičianti Teismo praktika išskiria du nešališkumo, numatyto Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje, sąlygų aspektus. Pirmiausia teismas turi būti nešališkas subjektyviai, t. y., kad nė vienas iš jo narių atvirai neišreikštų šališkumo ar asmeninio išankstinio nusistatymo. Asmeninis nešališkumas yra preziumuojamas, kol nėra įrodyta priešingai. Be to, teismas turėtų būti objektyviai nešališkas, t. y. turi pateikti pakankamas garantijas, kad pašalintų šiuo atžvilgiu visas teisėtas abejones³³.

Kai kurių autorių nuomone, „<...> sąvokos nepriklausomumas ir objektyvus nešališkumas yra glaudžiai susijusios“³⁴. Dėl Vyriausiosios administracinių ginčų komisijos objektyvaus nešališkumo jos nepriklausomumo kontekste jokių problemų nėra, nes, mūsų nuomone, komisija gali būti pripažįstama nepriklausomu „teismu“ pagal Konvencijos 6 straipsnio 1 dalį.

Vyriausiosios administracinių ginčų komisijos nešališkumo užtikrinimo mechanizmas konkrečiau administracinio ginčo nagrinėjimo procese yra numatytas Nuostatų 35 punkte, kuris nustato, kad komisijos narys negali dalyvauti nagrinėjant bylą, jeigu jis yra šalių giminaitis; jeigu jis arba jo giminaičiai yra tiesiogiai ar netiesiogiai suinteresuoti bylos baigtimi arba yra kitokių aplinkybių, kurios kelia abejonių dėl jo nešališkumo. Komisijos nario nušalinimo klausimas išsprendžiamas priimant komisijos protokolinį sprendimą.

Taigi procesinės teisės normos numato galimybę visais atvejais įvertinti konkrečiau Vyriausiosios administracinių ginčų komisijos nario nešališkumą, tuo pašalinant proceso šalių abejones dėl komisijos nešališkumo. Todėl Vyriausioji administracinių ginčų komisija pagal Konvencijos 6 straipsnio 1 dalį traktuotina kaip nešališkas teismas.

³³ Affaire Pullar c. Royaume-Uni (no. 22399/93, du 10 juin 1993, par. 30).

³⁴ Štarienė, L. Teisė į teisingą teismą pagal Europos žmogaus teisių konvenciją. Vilnius: Registrų centras, 2010, p. 385.

VYRIAUSIOSIOS ADMINISTRACINIŲ GINČŲ KOMISIJOS VEIKLOS ATITIKTIS KITIEMS TEISĖS Į TEISINGĄ TEISMĄ KRITERIJAMS

Atsakant į klausimą, ar Vyriausioji administracinių ginčų komisija yra teismas pagal Konvencijos 6 straipsnio 1 dalį, yra svarbi ir procesinė šios komisijos funkcionavimo forma.

Kaip jau buvo minėta, EŽTT jurisprudencijoje yra išskiriami ir procesinio pobūdžio teismo sampratos požymiai, o būtent, kad proceso forma tokiaame organe būtų artima teisminiam procesui; sprendamas bylą turi turėti teisę vertinti visus fakto ir teisės klausimus; turėtų teisę panaikinti skundžiamą aktą.

Procesas administracinių ginčų komisijoje iš esmės yra grindžiamais tais pačiais principais, kaip ir procesas administraciniame teisme. Bylos šalys yra informuojamos apie administracinių ginčų komisijos posėdžio vietą ir laiką (Nuostatu 24.3 punktas), turi teisę dalyvauti komisijos posėdyje, duoti paaiškinimus, užduoti kitai šaliai klausimų, dalyvauti tiriant įrodymus (Nuostatų 36 punktas³⁵), gauti administracinių ginčų komisijos sprendimo nuorašą (Nuostatų 48 punktas).

Vyriausioji administracinių ginčų komisija, sprendama ginčą, privalo vertinti tiek fakto, tiek teisės klausimus, nes Nuostatų 46 punktas įpareigoja komisijos sprendime, be kitų duomenų, nurodyti ir komisijos nustatytas aplinkybes bei jų teisinį įvertinimą. Gali panaikinti skundžiamą individualų administracinį aktą (ar jo dalį (Nuostatų 44.2. punktas).

Teismo proceso viešumas yra svarbi teisės į teisingą teismą garantija. EŽTT jurisprudencijoje yra pažymėta, kad viešas teismo proceso pobūdis, apie kurį kalbama Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje, gina proceso dalyvius nuo uždaro teisingumo vykdymo, kurio nekontroliuoja visuomenė; tai vienas iš būdų, užtikrinančių pasitikėjimą teismais, tiek aukščiausiais, tiek žemesniais. Viešas teisingumo vykdymas užtikrina Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies tikslus, o būtent – teisingą teisminį nagrinėjimą, kurio garantija yra vienas iš pamatinių bet kokios demokratinės visuomenės principų pagal šios Konvencijos prasmę³⁶.

³⁵ Administracinių ginčų komisijų darbo nuostatų 36 punktas: „Bylos nagrinėjimas posėdyje pradedamas bylą posėdžiui rengusio komisijos nario pranešimu apie pareiškėjo skundą (jo motyvus), pareiškėjo reikalavimo komisijai pagarsinimu ir šalių posėdyje pateiktų prašymų išsprendimu. Paskui išklausomas pareiškėjas (pareiškėjai), jų įgaliotas atstovas (atstovai), skundžiamos institucijos atstovas (atstovai), trečiasis suinteresuotas asmuo (asmenys). Komisijos posėdžio pirmininkas gali nutraukti kalbą, jeigu ja nukrypstama nuo ginčo esmės. Šalims (jų atstovams) po jų kalbų komisijos nariai gali užduoti klausimų. Paskui ginčo šalys dėl nagrinėjamo ginčo gali trumpai atsakyti į viena kitos argumentus, užduoti viena kitai klausimų. Bylos nagrinėjimo posėdyje metu taip pat ištiriami kiti įrodymai: išklausomi liudytojų parodymai, specialistų paaiškinimai, apžiūrimi daiktiniai įrodymai, paskelbiami rašytiniai įrodymai.

³⁶ *Affaire Sutter c. Suisse* (no. 8209/78, du 22 février 1984, par. 26); *Affaire Diennet c. France* (no. 18160/91, du 26 septembre 1995, par. 33).

Mūsų nuomone, yra tam tikrų problemų dėl Vyriausiosios administracinių ginčų komisijos veiklos viešumo, nes paprasčiausiai nėra procesinių normų, kurios tiesiogiai įtvirtintų viešumo principo įgyvendinimą nagrinėjant administracinius ginčus komisijoje. Kita vertus, kategoriškai teigti, jog Vyriausiosios administracinių ginčų komisijos veikla nėra vieša irgi negalima.

Tarkime, Nuostatų 2 punkte numatyta, kad Vyriausiosios administracinių ginčų komisijos vieši pranešimai skelbiami įstaigos svetainėje www.vagk.lt. Šioje interneto svetainėje yra skelbiama informacija apie nagrinėjamus skundus (prašymus), nurodant proceso šalis, skundo (prašymo) nagrinėjimo datą ir laiką³⁷.

Nepaisant to, jog nei Administracinių ginčų komisijų įstatyme, nei Nuostatuose nėra normų, kurios reglamentuotų Vyriausiosios administracinių ginčų komisijos posėdžių viešumo klausimus, tačiau nėra įtvirtinta ir draudimų, ribojančių su bylos nagrinėjimu tiesiogiai nesusijusių asmenų galimybę dalyvauti komisijos posėdyje.

Minėtuose teisės aktuose nėra užtikrintas ir Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies imperatyvas, jog teismo sprendimas paskelbiamas viešai. Nuostatų 48 punktas tik numato, jog komisijos sprendimas išsiunčiamas ginčo šalims ne vėliau kaip kitą darbo dieną po jo priėmimo.

Mūsų manymu, toks teisinio reguliavimo neapibrėžtumas nevisiškai garantuoja Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtinto proceso viešumo principo įgyvendinimą. Dėl teisinio reguliavimo aiškumo siūlytume Administracinių ginčų komisijų įstatymą papildyti procesinėmis teisės normomis dėl skundų (prašymų) nagrinėjimo viešumo.

Paminėtų teisės normų, reguliuojančių skundų (prašymų) nagrinėjimo tvarką Vyriausiojoje administracinių ginčų komisijoje, visuma suponuoja išvadą, kad proceso minėtoje komisijoje forma yra analogiška administracinių bylų nagrinėjimo procesui administraciniuose teismuose. Vien tik Vyriausiosios administracinių ginčų komisijos veiklos viešumo teisinis neapibrėžtumas nėra pagrindas minėtam konstatavimui paneigti.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

Savivaldybių visuomeninės administracinių ginčų komisijos nėra teismas pagal Konvencijos 6 straipsnio 1 dalį.

³⁷ <http://www.vagk.lt/lt/> (prisijungta 2015-04-24).

Vyriausiosios administracinių ginčų komisijos teisinis statusas atitinka visus kriterijus, pagal kuriuos ginčą nagrinėjanti institucija Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies prasme gali būti pripažinta teismu.

Siekiant padidinti savivaldybių visuomeninių administracinių ginčų komisijų nepriklausomumą, reikėtų Administracinių ginčų komisijų įstatyme įtvirtinti nuostatą, ribojančią galimybę minėtų komisijų nariais skirti asmenis, susijusius su savivaldybių administravimo subjektais.

Užtikrinant Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtinto proceso viešumo principo įgyvendinimą administracinių ginčų komisijų veikloje, siūlytume Administracinių ginčų komisijų įstatymą papildyti procesinėmis teisės normomis dėl skundų (prašymų) nagrinėjimo viešumo.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr.220.
2. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*. 2011, Nr.156-7390.
3. Lietuvos Respublikos administracinių ginčų komisijų įstatymas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 13-310.
4. Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 1999. Nr. 60-1945.
5. Lietuvos Respublikos valstybės politikų ir valstybės pareigūnų darbo apmokėjimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 75-2271.
6. Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 66-2130.
7. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. gegužės 4 d. nutarimas Nr. 533 „Dėl administracinių ginčų komisijų darbo nuostatų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 41-1288.
8. Affaire Belilos c. Suisse (no. 10328/83, du 29 avril 1988, par. 64).
9. Affaire Demicoli c. Malte (no. 13057/87, du 27 août 1991, par. 39).
10. Affaire Rolf Gustafson c. Suède (no. 23196/94, du 1 juillet 1997, par. 45).
11. Affaire Lithgow et autres c. Royaume-Uni (no. 9006/80; 9262/81; 9263/81; 9265/81; 9266/81; 9313/81; 9405/81, du 8 juillet 1986, par. 201).
12. Affaire Campbell et Fell (no. 7819/77; 7878/77, du 28 juin 1984, par. 76).
13. Affaire Le Compte, Van Leuven et De Meyere c. Belgique (no. 6878/75; 7238/75, du 23 juin 1981, par. 55).
14. Affaire Beaumartin c. France (no. 15287/89, du 24 novembre 1994, par. 38).
15. Affaire Van de Hurk c. Pays-Bas (no.16034/90, du 19 avril 1994, par. 45).
16. Affaire Terra Woningen B.V. c. Pays-Bas (no. 20641/92, du 17 décembre 1996, par. 52).
17. Affaire Umlauf c. Autriche (no. 15527/89, du 23 octobre 1995, par 39).
18. Affaire Schmutz c. Autriche (no. 15523/89, du 23 octobre 1995, par. 36).
19. Affaire Palaoro c. Autriche (no. 16718/90, du 23 octobre 1995, par. 43).
20. Affaire Langborger c. Suede (no. no11179/84, du 22 juin 1989, par 32).
21. Affaire Bryan c. Royaume-Uni (no. 11179/84, du 22 novembre 1995, par. 37).
22. Affaire Campbell et Fell (no. 7819/77; 7878/77, 28 juin 1984, par. 80).

23. *Affaire Sramek c. Autriche* (no. 8790/79, du 22 octobre 1984, par. 42).
24. *Affaire Findlay c. Royaume-Uni* (no. 22107/93, du 25 février 1995, par. 77).
25. *Affaire Pullar c. Royaume-Uni* (no. 22399/93, du 10 juin 1993, par. 30).
26. *Affaire Sutter c. Suisse* (no. 8209/78, du 22 février 1984, par. 26).
27. *Affaire Diennet c. France* (no. 18160/91, du 26 septembre 1995, par. 33).
28. Berger, V. *Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija*. Vilnius: Pradai. 1997.
29. Mark W. Janis, Richard S. Kay, Anthony W. Bradley. *European Human Rights Law*. Oxford University Press. 2008.
30. Michele de Salvia. *Precedents of the European Court of Human Rights. Leading Principles of Judicial Practice Relevant to the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms. Judicial Practice from 1960 to 2002*. St.Petersburg: Yuridichesky Centre Press. 2004.
31. Pranevičienė, B. *Kvaziteismai administracijos kontrolės sistemoje*. Vilnius. 2003.
32. Raižys, D. *Skundų nagrinėjimo administracinių ginčų komisijoje proceso teisinio reguliavimo problemos// Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka: mokslinių straipsnių rinkinys (8)*. Kaunas: Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakultetas. 2012, t. 8, p. 227-241.
33. Štarienė, L. *Teisė į teisingą teismą pagal Europos žmogaus teisių konvenciją*. Vilnius: Registrų centras, 2010.
34. <http://www.akmene.lt/lit/Visuomenine-administraciniu-gincu-komisija/585>
35. <http://www.elektrenai.lt/go.php/lit/Elektrenu-savivaldybes-visuomenine-administraciniu-gincu-komisija>
36. <http://ignalina.lt/index.php?1542239058>
37. <http://www.jonava.lt/web/jonava/jonavos-rajono-savivaldybes-visuomenine-administraciniu-gincu-komisija1>
38. <http://www.plunge.lt/go.php/lit/Visuomenine-administraciniu-gincu-komisija-/629>
39. http://www.vilnius.lt/lit/Vilniaus_miesto_savivaldybes_visuomenine/22/1882436
40. <http://www.arsa.lt/index.php?32234432>
41. <http://www.joniskis.lt/lit/Visuomenine-administraciniu-gincu-komisija/1>
42. <http://www.vagk.lt/lt/>

STATUS OF ADMINISTRATIVE DISPUTES COMMISSIONS: CONVENTIONALITY DISCOURSE

Dainius Raižys*
Mykolas Romeris University

Summary

Article deals with the status of administrative disputes commissions in the context of Article 6 Paragraph 1 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (hereinafter – the Convention). In the analysis of the jurisprudence of the European Court of Human Rights, the main characteristics of a concept “court” under Article 6 Paragraph 1 of the Convention are listed. According to the case law of the European Court of Human Rights a body can be viewed as a court if it is independent of the executive and also of the parties; impartial; its members’ term of office has continuity; procedural guarantees are complied within proceedings, especially those, which appear in the text of Article 6 Paragraph 1 of the Convention; proceedings are similar to judicial trial; decisions are binding on the non-judicial authority; it has a power to rule on the questions of fact and law; it has a power to quash a decision of the body below.

In the analysis of legal acts of the Republic of Lithuania, regulating legal status and activities of the administrative disputes commissions, characteristics of their status, which are relevant to unravel a

notion of a “court” under Article 6 Paragraph 1 of the Convention, are identified. In a comparison of the characteristics of a “court”, established by the European Court of Human Rights, and the characteristics of a legal status of administrative disputes commissions under the law of the Republic of Lithuania, the conclusion is made that municipal administrative disputes commissions does not qualify as a “court” under Article 6 Paragraph 1 of the Convention, because features of their legal status (organizational structure, members appointment procedure) established by law of the Republic of Lithuania does not ensure sufficient guaranties of independency. However, legal status of the Supreme administrative disputes commission has all the characteristics, according to which a body can be recognized as a court within the meaning of Article 6 Paragraph 1 of the Convention.

Keywords: administrative disputes, administrative disputes commission, human rights.

Dainius Raižys *, Lietuvos Vyriausiasis Administracinis Teismas, teisėjas; Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros docentas. Mokslinių tyrimų kryptys: administracinių bylų procesas, viešojo intereso gynimas administraciniame procese.

Dainius Raižys *, the Supreme Administrative Court of Lithuania, judge; Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Law, associated Professor. Research interests: procedure of administrative cases, public interest defence in administrative procedure.

VALUES OF ACADEMIC YOUTH IN THE CONTEXT OF Y GENERATION

Laima Ruibytė*

**Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas (8–37) 30 36 65
El.paštas: laimaruibyte@mruni.eu*

Annotation. Social factors have a large impact to the formation of values orientation of an individual. People of the same age group or generation have certain common values related to the peculiarities of person's development or social, cultural, economic and technological environment and generation they have lived. Howe and Strauss¹ distinguished several generations, and the closest to us are X, Y and Z generations. Since nowadays students are already typical representatives of Y generation, it is important to analyze their values in order to find out, at what extent and whether the newly changing existential space influence the nature and tendency of values.

The purpose of this study was to clarify the existing personal values of students in different period of time (years 2006-2007 and 2015) and to identify changes in values system of young people in the context of Y generation. A questionnaire by R.Ullrich and R. deMunich 'My recent values' was used in order to achieve research objective. In the period of 2006-2007, 422 students were questioned (144 females and 280 males) and 226 students (116 females and 100 males) took part in the research held in 2015.

The results show that the most important values for researched students are related to Self-realization and independence, Stimulation, Benevolence – caring and Security – personal and Achievement values. The least important are the values of being alone, peace, getting loose, power-resource and power-control. We found some slight differences in values after ten years from the first study. The differences in male and female values have been found. The features of researched academic youth values fit to characteristics of Y generation.

Keywords: values, personal values, students, generation.

INTRODUCTION

Values in broad sense are defined as importance of real reality phenomena or things depending on whether they correspond the needs of society, social groups or personality; in narrower sense – as moral and aesthetic imperatives (requirements), created by human culture and manifesting as a product of social consciousness². An object, process or phenomenon that is preferred by a personality and that determines a singleness of personality's activity is called values orientation or just values³. Values determine and explain a direction of human behavior, perform a function of behavior regulation and human relations. They are particular

¹ Strauss, W., Howe, N. Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069. New York: Perennial, 1991.

² Tidikis R., Matkevičius A. Stojančiųjų į LPA vertybinė orientacija // Lietuvos policijos akademijos Mokslo darbai.- Vilnius, 1994. T. 2.

³ Suslavičius, A., Valickas, G. Socialinė psichologija teisėtvarcos darbuotojams. Vilnius: LTU, 1999.

imperative, dictation, compulsory rule of behavior. Values may be defined as personal beliefs and are derived from the psychological needs, thus, they can produce states of psychological tension, which lead to cognition, affect and behavior⁴.

Values can influence the way an individual perceives and interprets the given situation and importance he or she gives to it, react and behaves in given circumstances⁵. Values occupy a central position in person's cognitive system; they influence our attitudes, decision-making processes and all human behaviors. Many experiments and field studies support the notion that values can predict specific attitude and behaviors⁶, that is why it is so important to know basic values orientation of persons in order to understand what attitudes they can form.

Lately, the most common concept of universal values system is suggested by Swartz⁷ - he identifies ten universal values and the difference of people in the priority they give to each value⁸. In refined version of Schwartz Theory of Basic Individual Values, Schwartz and colleagues⁹ define the following basic 19 values (instead of former 10) and motivational goals:

- self-direction –thought – Freedom to cultivate someone's own ideas and abilities;
- self-direction-action - Freedom to determine someone's own actions;
- stimulation – excitement, novelty, and challenge in life;
- hedonism – pleasure or sensuous gratification for oneself;
- achievement – personal success through demonstrating competence according to social standards;
- power-dominance – Power through exercising control over people;
- power-resources - Power through control of material and social resources;
- Face - Security and power through maintaining someone's public image and avoiding humiliation
- Security – personal – Safety in someone's immediate environment;

⁴ Rokeach, M. The nature of human values. New-York: Free Press, 1973; Rokeach, M. Understanding human values: Individual and social. New York: Free Press, 1979.

⁵ Swartz, S.H., Sagiv, L., Boehnke, K. Worries and values. *Journal of Personality*, 2000.68, 309-346.

⁶ Bardi, A., Schwartz, S. H. Values and behavior: Strength and structure of relations. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 2003, 29, 1207–1220.; Roccas, S., Sagiv, L. Personal values and behavior: Taking the cultural context into account. *Social and Personality Psychology Compass*, 2010, 4, 30–41.

⁷ Swartz, S.H. A theory of cultural values and some implication for work. *Applied Psychology: An international review*, 1999.48, 23-47. ; Swartz, S.H., Sagiv, L., Boehnke, K. Worries and values. *Journal of Personality*, 2000.68, 309-346. Swartz, S.H., Boehnke, K. Evaluating the structure of human values with confirmatory factor analysis. *Journal of Research in Personality*, 2004.38, 230-255.

⁸ Swartz, S.H., Boehnke, K. Evaluating the structure of human values with confirmatory factor analysis. *Journal of Research in Personality*, 2004.38, 230-255.

⁹ Schwartz, S.H. et al. Refining the Theory of Basic Individual Values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 2012, Vol. 103, No. 4, 663–688.

-
- Security – societal - Safety and stability in a wider society;
 - Tradition - Maintaining and preserving cultural, family or religious traditions;
 - Conformity – rules – Restrain of actions, inclinations and impulses likely to upset or harm;
 - Conformity - interpersonal – Avoidance of upsetting or harming other people;
 - Humility - Recognizing someone’s insignificance in the larger scheme of things
 - Benevolence – dependability – Being a reliable and trustworthy member of the inside group;
 - Benevolence – caring - Devotion to the welfare of inside group members;
 - Universalism – concern – Commitment to equality, justice, and protection for all people
 - Universalism – nature - Preservation of natural environment
 - Universalism – tolerance - Acceptance and understanding of those who are different from somebody

It should be acknowledged that values are one of many factors influencing behavior, and it is difficult to evaluate relation to specific behavior. It has generally been assumed that values guide behavior, although evidence of strong relationships between values and behavior is virtually nonexistent. Nevertheless it could be stated that values are influencing human behavior because individuals want to keep a balance between their convictions and behavior.

Social factors have a large impact to the formation of values orientation of an individual. First of all, it is social environment, in which personality lives and matures. Values, as well as other attitudes, form not only under initiative of personality itself. Adults transfer values statements to new generation by teaching and educating it as well as making other influence. This way, individuals take over a system of values of that culture and society, in which they grow and form. Every personality forms a distinctive complicated values system. On the other hand, people of the same age group or generation have certain common values related to the peculiarities of person’s development or social, cultural, economic and technological environment. For example, it is widely known that youth (20-30) is designated by development theorists¹⁰ as period in the lifespan when young people search for intimacy or, in contrary, if developmental conflict is not solved, it can lead to loneliness. The inner

¹⁰ Erikson, E. H. Identity: Youth and crisis. New York, NY: Norton, 1968.

conflict is about seeking for love of the other person, intimacy and, on the other hand, fears of identity loss. If the conflict is solved successfully, a person becomes strong enough and capable to commit to ideals or objectives of other people and look for self realization. Thus, this can create specific values orientation in young people.

During the recent twenty years, the theories of generations, especially the ones of Howe and Strauss¹¹ attracted quite a lot attention. Generation or cohort is defined as a group of people related to each other by their date of birth and essential events which happened in critical periods of their development and which formed similar values systems, attitude and life experience. All this determine the differences of generations¹². On the grounds of the USA society development, Howe and Strauss¹³ distinguished several generations, and the closest to us are X generation (born from 1961 to 1981), Y (millennium) generation (born from 1982 to 2004) and Z (internet) generation (born from 2005 to 2023). They are formed by certain meaningful events of society development. It is indicated that such events for X generation could be the Cold War, epos of film ‚Star wars‘, rock, establishment of the European Union, car journeys; for Y generation it can be computers, internet, mobile connection, messages, computer games, global warming, social networks, possibility to fly cheaply around the world. The following features are distinguished for X generation: individualism, independence, self-sufficiency, creativity, self-trust; thus, they change works while seeking for challenges and larger benefit for themselves, sceptically assess the authorities, value work and personal balance, they are impatient and sceptical, tended to criticize, pragmatic and rule followers¹⁴. Y generation distinguishes by their ability to work many works at the same time, they look for the meaning in their work, value social contacts

¹¹ Howe, N., Strauss, W. *Millennials Rising: The Next Great Generation*. New York: Vintage Books. 2000.

¹² Strauss, W., Howe, N. *Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069*. New York: Perennial, 1991. ; Mannheim, K. The problem of generations. In Altbach, P.G., & Laufer, R.S. (Ed.), *The New Pilgrims: Youth Protest in Transition*, David McKay, New York, NY, 1972, pp. 101-38. ; Thau, R.D., Heflin, J.S. *Generations Apart: Xers vs Boomers vs the Elderly* (Ed.). Prometheus Books, Amherst, MA. ,1997.; Kupperschmidt, B.R. Multigeneration employees: strategies for effective management. *The Health Care Manager*, 2000, Vol. 19 No. 1, pp. 65-76. ; Smola, K.W., Sutton, C.D. Generational differences: revisiting work values for the new millennium. *Journal of Organizational Behaviour*, 2002, Vol. 23 No. 4, pp. 363-82.

¹³ Howe, N., Strauss, W. *Millennials Rising: The Next Great Generation*. New York: Vintage Books. 2000.

¹⁴ Kupperschmidt, B.R. Multigeneration employees: strategies for effective management. *The Health Care Manager*, 2000, Vol. 19 No. 1, pp. 65-76.; Loomis, J.E. *Gen X*. Rouh Notes Co., Indianapolis, IN. 2000.; Hart, K.A. *Generations in the workplace: finding common ground*. 2006. Pasiektas: 2015 05 10 adresu: www.mlo-online.com.

and teamwork, they are oriented to result, sceptically assess rules, but they are optimists and public¹⁵.

Although the theory also attracted criticism because it stereotypizes too much people of different generations¹⁶, it has been started to analyze, how the representatives of different generations manifest at work¹⁷ and discuss, how learning environment can be changed for Y generation in order it would see the meaning in it¹⁸.

It is quite difficult to identify distinct values differences between representatives of different generations, however, while seeing typical to them personality characteristics and behaviour tendencies, it can be presumed that such differences exist. Consequently, the need of such comparative researches is evident. Since nowadays students are already typical representatives of Y generation, it is important to analyze their values in order to find out, at what extent and whether the newly changing existential space influence the nature and tend of values.

Individual values system of students has not been properly explored in Lithuania. Researches are rather fragmented and based on different methodology. Works, in which a structure and changes of values orientation of schoolchildren (at the age of 15-18 years) (in comparison with the data of 1996 and 2002)¹⁹, peculiarities of students values²⁰ have been analyzed, reveal different research paradigms, thus, it is very difficult to compare the obtained research data and provide summarizing conclusions about the peculiarities of youth values and their change. In this article, we will not probably avoid this shortage, however, the chosen researches methodology and analyzed values at least partially correspond the values concept

¹⁵ Hart, K.A. Generations in the workplace: finding common ground. 2006. Pasiiektas: 2015 05 10 adresu: www.mlo-online.com.

¹⁶ Hoover, E. The Millennial Muddle. *Chronicle of Higher Education*, 00095982, 10/16/2009, Vol. 56, Issue 8.

¹⁷ Hart, K.A. Generations in the workplace: finding common ground. 2006. Pasiiektas: 2015 05 10 adresu: www.mlo-online.com.; Kupperschmidt, B.R. Multigeneration employees: strategies for effective management. *The Health Care Manager*, 2000, Vol. 19 No. 1, pp. 65-76.; Smola, K.W., Sutton, C.D. Generational differences: revisiting work values for the new millennium. *Journal of Organizational Behaviour*, 2002, Vol. 23 No. 4, pp. 363-82.; Narijauskaitė, I., Stonytė, M. Kartų skirtumai darbo rinkoje: požiūris į darbą. *Tiltas į ateitį*. 2011.

¹⁸ Emeagwali, N.S. Millennials leading the charge for change. *Techniques: Connecting Education and Careers*. May/2011, Vol.86, Issues 5.

¹⁹ Šutinienė I. Moksleivių vertybių struktūra ir jos pokyčiai. // *Jaunimo vertybinės orientacijos*. –Vilnius, 2003.

²⁰ Jėčiuvienė, M. Jaunimo vertybių ugdymo aspektai // *Jaunimo vertybinės orientacijos*. –Vilnius, 2003.; Lekavičienė, R. Studentų vertybinių orientacijų ypatumai. *Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas*. Nr.4 (58), 2005, 41-48.; Goštautas A. Jaunimo vertybinių orientacijų, sveikatos ir gyvenimo stiliaus rodikliai aukštesniojoje mokykloje. // *Jaunimo vertybinės orientacijos*.- Vilnius, 2003.; Ruibyte, L. Būsimųjų pareigūnų vertybinių orientacijų ypatumai ir jų kaita/ Teoriniai ir praktiniai statutinių pareigūnų rengimo aspektai: respublikinės mokslinės konferencijos straipsnių rinkinys. – Kaunas: MRU Kauno policijos fakultetas, 2005, p.71-77.; Malinauskas, R. sportuojančių Lietuvos kūno kultūros akademijos studentų vertybės. *Sporto mokslas*. Nr.3 (53), 2008, 31-35.

of Schwartz and colleges²¹ and provides a possibility to compare research data with previously made researches²².

In this study, our goal was to clarify the existing personal values of students in different period of time (years 2006-2007 and 2015) and to identify changes in values system of young people in the context of Y generation.

The aim of this study is to analyze personal values of students of Public Security Faculty of Mykolas Romeris University, to identify values system of individuals as well as to analyze data in relation to gender, working experience and different time-period.

METHODOLOGY OF THE SURVEY

Instrument. A questionnaire by R.Ullrich and R. deMunich²³ (adapted by R.Lekavičienė²⁴) ‘My recent values’ was used in order to achieve research objective. It consists of seven groups of generalized values: 1) achievement; 2) stimulation; 3) personal security and benevolence caring; 4) high income and property (power-resource); 5) self-realization and independence (self-direction –thought and self-direction-action); 6) power and influence (power-dominance); 7) peace and relaxation. Value groups fit partly the description of Schwartz²⁵ basic 19 values. Every group consists of from six to ten values, the importance of which the researched people assessed in a scale from +3 (strictly required value) to -3 (this value is absolutely unacceptable to me).

Participants. The survey was held in 2006 - 2007 (I time-period) and 2015 (II time-period). The same questionnaire was presented to students of the second and the third year during the classes in each period of research. In the period of 2006-2007, 422 students were questioned: 144 females and 280 males. They were divided into two groups: 186 full-time students (122 females and 164 males) and 136 students in part-time studies (20 females and 116 males). 226 full-time students (116 females and 100 males) took part in the research held

²¹ Schwartz, S.H. et al. Refining the Theory of Basic Individual Values. Journal of Personality and Social Psychology, 2012, Vol. 103, No. 4, 663–688.

²² Lekavičienė, R. Studentų vertybinių orientacijų ypatumai. Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas. Nr.4 (58), 2005, 41-48.; Ruibyte, L. Būsimųjų pareigūnų vertybinių orientacijų ypatumai ir jų kaita/ Teoriniai ir praktiniai statutinių pareigūnų rengimo aspektai: respublikinės mokslinės konferencijos straipsnių rinkinys. – Kaunas: MRU Kauno policijos fakultetas, 2005, p.71-77.

²³ Ullrich, R., De Muynck, R. ATP: Testmappe. München: J.Pfeiffer Verlag, 1998.

²⁴ Lekavičienė, R. Studentų vertybinių orientacijų ypatumai. Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas. Nr.4 (58), 2005, 41-48.

²⁵ Schwartz, S.H. et al. Refining the Theory of Basic Individual Values. Journal of Personality and Social Psychology, 2012, Vol. 103, No. 4, 663–688.

in 2015. The age of full-time students was mostly 19-22 year (92%), and part time students from 19 to 29.

Empirical data was treated by conventional methods of mathematical statistics (using SPSS 12) - descriptive analysis and Pearson Chi Square index.

RESULTS OF THE SURVEY

Values priorities of students

The analysis of research data of period I (from 2006 to 2007) provides that values priorities of the students remain the same as in a political research of the year 2005²⁶ i.e. Self-realization and independence predominate in a hierarchy of the researched students (on average 2,2 points), Benevolence – caring and Security – personal (2,1), Stimulation (1,9) and Achievement (2,0). The lowest evaluation gained values groups, generally called Calm and relaxation (1,1), High income and property (1,5) as well as Power and influence (1,5).

The research results of period II (year 2015) reveal that the most important remain the same first values – Self-realization (on average 2,3 points), Benevolence – caring and Security – personal (2,1), Stimulation (2) and Achievement (2,0) and the least important is Calm and relaxation value (1,1). A little less important have been notified the values of Power and influence (1, 3) as well as material values (High income and property) (1,1).

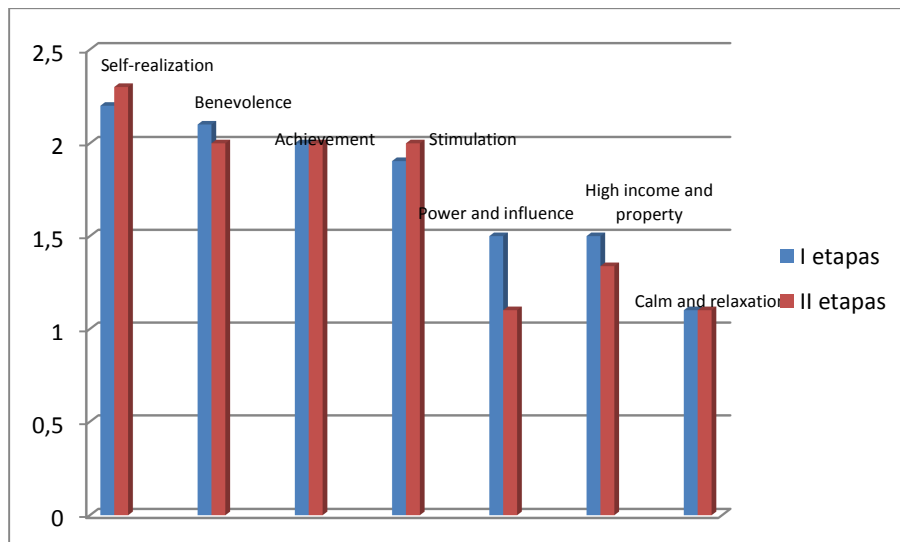

Fig.1. Mean evaluation of value groups in comparing time periods I and II

²⁶ Ruibyte, L. Būsimųjų pareigūnų vertybinių orientacijų ypatumai ir jų kaita/ Teoriniai ir praktiniai statutinių pareigūnų rengimo aspektai: respublikinės mokslinės konferencijos straipsnių rinkinys. – Kaunas: MRU Kauno policijos fakultetas, 2005, p.71-77

The most significant values in periods I and II

We assigned to the most significant the values which were usually given by the researched people 2 and more points (i.e. positive or necessary value). 6 from 10 values of self-realization group were included in this list (self-realization-action and self-realization–thought), four of them are at the top of the list (Table 10).

Table 1. The most significant values and their groups in periods I and II

Values	Values group	M	women	men	men
		I time-period	II time-period	II time-period	I time-period
To preserve self-respect	Self-realization	2.7	2.4	2.4	2.5
To give essence to own life	Self-realization	2.8	2.7	2.5	2.4
To stay self-devoted	Self-realization	2.6	2.5	2.6	2.3
To perform own responsibilities	Self-realization	2.5	2.6	2.3	2.3
Friendliness	Benevolence and assistance	2.5	2.7	2.3	2.5
Understanding	Benevolence and assistance	2.6	2.7	2.0	2.2
Talking	Benevolence and assistance	2.5	2.6	2.4	2.1
Sense of safety	Benevolence and assistance	2.6	2.6	2.1	2.2
When I experience affection	Benevolence and assistance	2.5	2.4	1.6	2.1
Intelligence	Recognition and praise	2.4	2.2	2.0	2.1
Endurance	Recognition and praise	2.4	2.3	2.3	2.3
To do something	Contacts and communication	2.4	2.6	2.6	2.3
To accumulate new impressions	Contacts and communication	2.4	2.6	2.5	2.2
To make independent decisions	Self-realization	2.3	2.3	2.4	2.1
To realize yourself	Self-realization	2.3	2.4	2.4	2.2
Success	Recognition and praise	2.3	2.6	1.7	2.1
To help to find the truth	Self-realization	2.2	2.4	2.3	2.2
Attention	Benevolence and assistance	2.3	2.4	1.7	2.0
To meet acquaintances	Contacts and communication	2.1	2.2	2.1	2.1
To experience adventure	Contacts and communication	2.1	2.3	2.6	2.0

These values include the preservation of self-respect, giving essence to your life, remain self-devoted, performance of own responsibilities, making independent decisions, self-realization and trying to help to find the truth. Not of less importance to students are values

of Benevolence – caring and Security – personal group, i.e. related to benevolent relations between people – Friendliness, Understanding, Talking, Attention as well as to personal security – Sense of security, When I experience affection. From values of Stimulation group (Contacts and communication), the following ones were included in the list of the most important values - To do something, Accumulate new experience, Experience adventures. These values were evaluated by the researched people slightly higher in period II than in period I (Table 10), while the values of Self-realization, Benevolence – caring and Security – personal groups were assessed similarly in both periods. Intelligence, endurance and success from the values of Achievement group can be distinguished as the most appreciate.

Values of males and females

While analyzing the values of men and women, it can be seen that since values priorities and hierarchy are similar in both periods, the assessment of the significance of the values themselves in some places differ (Table 1 and Fig.2).

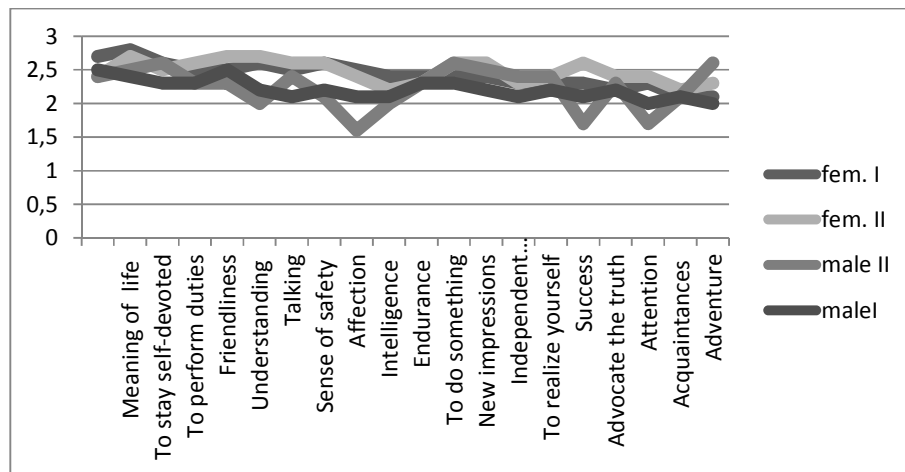

Fig.2. Differences of the most significant values of male and female in periods I and II

Assessment of values related to self-realization is similar between males and females and in period II they are very close. The values of Stimulation group are also valued similarly: to meet acquaintances, to do something, to accumulate new impressions and to experience adventures are important to males and females of both periods, just, if doing something or accumulating new impressions were of bigger importance only to female student in period I, the significance of these values also increased to student boys in period II, particularly the value of experiencing adventures (2,6 points). Experiencing of adventures, doing something and remaining self-devoted are valued the highest by respondents (on

average 2,6) (Table 1). The values of Achievement group, intelligence and endurance are valued similarly by all the researched people of distinguished groups, however, the value of success is the most important to females of period II. Table 1 and Fig.2 reveal that more significant differences between females and males exist in the values of Benevolence – caring and Security – personal groups. Females of both periods sense of safety (statistically big difference in both periods, $p \leq 0.05$), attention ($p \leq 0.05$), understanding ($p \leq 0.05$), when I experience affection ((statistically big difference between males and females of period II, $p \leq 0,05$) consider of bigger important than boys. In the assessment of the values of friendliness and talking, there are no such big differences, but it must be notified that in period II boys the value of talking valuate higher than in period I.

Table 2. Differences of the mean values of men and women (statistically significant)

Values	M	M	Asymp.Sig. (2-sided)
Achievement	female	male	
diligence	1.9	1.5	0.056
endure work	1.98	1.7	0.007**
high achievements	2.1	1.8	0.045*
success	2.3	2.1	0.045*
honour	1.8	1.7	0.056
stimulation			
events attendance	1.9	1.3	0.069
publicity	1.9	1.6	0.041*
ability to invite	2.1	1.6	0.025*
enjoy uproar and diversity	1.4	1.03	0.015*
Benevolence – caring and security – personal			
consolation	1.96	1.5	0.01**
full sufficiency	1.96	1.7	0.023*
care	1.8	1.2	0.000*
attention	2.3	2.0	0.058
understanding	2.6	2.2	0.058
Power-resource			
to provide yourself a possibility to buy new clothes often	1.6	1.3	0.02*
to stay in luxurious hotels while traveling	1.0	0.6	0.043*
self - direction			
making independent decisions	2.3	2.1	0.031*
not having what to reprove to yourself	1.6	1.5	0.055
living for something remaining	1.7	1.9	0.017*
Power-dominance			
giving directions	0.8	1.0	0.015*

** . Differences are significant at the 0.01 level.

* . Differences are significant at the 0.05 level.

While analyzing data, not only differences of the most significant values between women and men have been determined (Table 2), but the ones of less evaluated values as well. They give a possibility to reveal certain differences between genders in values approaches. Statistically significant differences between men and women of period I in Achievement values group show that women value more diligence, endure work, high achievements, success and honour; in Stimulation group - attending events, publicity, ability to invite, uproar and variety; in Benevolence and Security group – consolation, full self-sufficiency, care, attention, understanding; in Power-resource group – ability of buying frequently new clothes and staying in luxurious hotels while traveling; in Self-realization group – being able to make independent decisions and not having what to reproach to yourself. Living for something remaining (in Self-realization values group) and giving directions (Power-dominance group) are more important to males than to females.

Values of full-time and part-time students

In the research of period I, we aimed to compare the values of students working (part-time students) and non-working (full-time students). The results indicate that statistically there are no many reliable differences – diligence (0.045), performance of your responsibilities (0.037) and enjoying the silence of nature (0.000) are more important to working students than to not working ones, while female full-time students value more consolation (0.003) and accumulation of new impressions (0.015).

DISCUSSION

The results of periods I and II give a possibility of concluding that the values of self-realization and independence, Benevolence – caring and Security – personal, Stimulation as well as Achievement predominate in a hierarchy of students values of the age of 19 – 25. The least important are the values, constituting calmness and relaxation, high income and property as well as power and influence values groups. Since the research has been made in one faculty of MRU, the data obtained confirm the values priorities of students defined in 2005 by other institutions of higher education of Lithuania (KTU, LAA, KMU, LVA) by using the same methodology²⁷. It can be stated that the showed up values of students reflect the typical to their age group values related to self-realization, which correspond the data of other

²⁷ Lekavičienė, R. Studentų vertybinių orientacijų ypatumai. Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas. Nr.4 (58), 2005, 41-48.

researches as well²⁸. International researches of values indicate that the broad self-realization value correlate strongly with education. Education strengthens the motivation to act independently, think and seek for self-realization. It is important to academic youth to preserve self-respect, give essence to own life, remain self-devoted, perform own responsibilities, make independent decisions, realize yourself, help to find the truth, friendliness, understanding, talking, attention, sense of safety, experiencing affection, doing something, accumulating new impressions, experiencing adventures, intelligence, endurance and success. Stimulation is also typical to this age period and, as far as the researches reveal, stimulation values correlate more negatively with age²⁹.

While interpreting data in generation context, it can be stated that the distinguished values correspond a description of Y generation as engaged, optimistic, downright, pleasant, special, sheltered³⁰. Since a period of 10 years is not long enough to make essential changes in values, in the results of period II insignificant, but still changes can be noticed: the values of power and influence as well as material values (high income and property) became even less important. More significant changes have been noticed in such values of males in period II – in comparison with the students of period I, it became more important to them to experience adventures, to do something and to remain self-devoted. The fact that they are more sheltered than the youth of previous generation can form the change of values from self-sufficiency with material and power (power through exercising control over people and material and social resources) to seeking stimulation (excitement, novelty, and challenge in life) and hedonism (pleasure or sensuous gratification for oneself), self-direction and self-realization (freedom to cultivate one's own ideas and abilities and one's own actions). At the same time, universal values oriented to benevolent relationship between people (Benevolence-concern and Security groups) - friendliness, understanding, talking, attention, sense of safety and experience of affection also remain important. While comparing the values of males and females, it can be seen that the order of values arrangement according to importance is similar in both groups – the values of self-direction and stimulation which are the most important to all researched people are valued most of all; the values of achievement group are also valued similarly. More significant differences between females and males can be

²⁸ Štutiniienė I. Moksleivių vertybių struktūra ir jos pokyčiai. // Jaunimo vertybinės orientacijos. –Vilnius, 2003.

²⁹ Schwartz, S.H. et al. Refining the Theory of Basic Individual Values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 2012, Vol. 103, No. 4, 663–688.

³⁰ Emeagwali, N.S. Millennials leading the charge for change. *Techniques: Connecting Education and Careers*. May/2011, Vol.86, Issues 5.

distinguished in the values of Benevolence – caring and Security – personal groups. Sense of safety, attention, understanding and experience of affection are more important for females than for males in both periods. These results are also consistent with research data, revealing that benevolence – concern and benevolence - caring values are more important to women and across countries, the broad benevolence value correlated positively with age³¹. While comparing both periods, any significant differences can be distinguished, still a tendency can be noticed that the importance of talking values has increased to males, but the values of attentiveness, success and desire to experience affection have decreased. Statistical analysis revealed that more reliable differences between both genders show up in less important values groups: females find more important than males features related to achievement (diligence, endure work, high achievements, success and honour), they are aiming for more stimulation and activeness (events attendance, publicity, ability to invite, uproar and diversity), but at the same time they are aiming for care and support as well (consolation, full self-sufficiency, custody, attention, understanding), more people valuating certain material goodies are among them (ability of buying often new clothes and staying in luxurious hotels while traveling). Males find it more important than females living for something remaining (self-realization values group) and giving directions (Power-dominance group). Such tendency where the motivation to control others to contribute more to males' greater emphasis on power than the motivation to pursue material resources is also confirmed in other researches³². International researches of Schwartz and colleagues reveal that being male correlated positively with the broad power value. In the present research, the values of males of Power-dominance group have been assessed higher than female, however, statistically reliable differences have not been determined except the value - giving directions.

Full-time and part-time students were not distinguished by value priorities in this research. This could be influenced by similar age and small-time working experience of researched students. The given research has been performed only in one university, this reduces a possibility of generalizing conclusions to all academic youth, still, a rather reasoned assumption can be made that values tendencies of students of similar age are similar. Significant changes in values have not appeared in a period of 10 years, but they can be still noticed. Thus, wider and deeper researches should be performed in order to define, at which

³¹ Schwartz, S.H. et al. Refining the Theory of Basic Individual Values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 2012, Vol. 103, No. 4, 663–688.

³² Ten pat.

extent events happening in society and life of nation influence the values and their priorities of new Y and Z generations. Since values are becoming a certain energy influencing human behaviour, the obtained data would provide with a possibility to understand better the motivational sphere of youth and single-mindedness of their activity, would help to organize better a educational process and would also meet the needs of students to study effectively and get what they are seeking for.

CONCLUSIONS

Despite many studies made on values, in fact we do not know much about individual values of academic youth. With this study, we are aiming to fill the gap in this area of research. The results show that the most important values for researched students are related to Self-realization and independence, Stimulation, Benevolence – caring and Security – personal and Achievement values. The least important are the values of being alone, peace, getting loose, power-resource and power-control, i.e. High income and property as well as Power and influence values groups. We found some slight differences in values after ten years from the first study which reveal the change of values into a smaller significance of self-sufficiency with material goodies and power to seeking stimulation and hedonism as well as self-direction and self-realization. The features of researched academic youth values fit to characteristics of Y generation as being engaged, optimistic, downright, pleasant, special, sheltered.

The differences in male and female values have been found. The main difference among the most important values is in Benevolence – caring and Security – personal values. Females find it more important than males sense of safety, attention, understanding and affection experience.

We have to acknowledge that the results of a survey can hardly be generalised to the whole population. Further investigations and analysis of different age, status, gender and cultural background groups should be carried out.

REFERENCES

1. Bardi, A., Schwartz, S. H. Values and behavior: Strength and structure of relations. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 2003, 29, 1207–1220.
2. Emeagwali, N.S. Millennials leading the charge for change. *Techniques: Connecting Education and Careers*. May/2011, Vol.86, Issues 5.
3. Erikson, E. H. *Identity: Youth and crisis*. New York, NY: Norton, 1968.

4. Gostautas A. Jaunimo vertybinių orientacijų, sveikatos ir gyvenimo stiliaus rodikliai aukštesniojoje mokykloje. //Jaunimo vertybinės orientacijos.- Vilnius, 2003.
5. Hart, K.A. Generations in the workplace: finding common ground. 2006. Pasiektas: 2015 05 10 adresu: www.mlo-online.com.
6. Hoover, E. The Millennial Muddle. Chronicle of Higher Education, 00095982, 10/16/2009, Vol. 56, Issue 8.
7. Howe, N., Strauss, W. Millennials Rising: The Next Great Generation. New York: Vintage Books. 2000.
8. Jėčiuvienė, M. Jaunimo vertybių ugdymo aspektai // Jaunimo vertybinės orientacijos. –Vilnius, 2003.
9. Kupperschmidt, B.R. Multigeneration employees: strategies for effective management. The Health Care Manager, 2000, Vol. 19 No. 1, pp. 65-76.
10. Lekavičienė, R. Studentų vertybinių orientacijų ypatumai. *Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas*. Nr.4 (58), 2005, 41-48.
11. Loomis, J.E. Gen X. Rouh Notes Co., Indianapolis, IN. 2000.
12. Narijauskaitė, I., Stonytė, M. Kartų skirtumai darbo rinkoje: požiūris į darbą. Tiltas į ateitį. 2011.
13. Malinauskas, R. sportuojančių Lietuvos kūno kultūros akademijos studentų vertybės. *Sporto mokslas*. Nr.3 (53), 2008, 31-35.
14. Mannheim, K. The problem of generations. In Altbach, P.G., & Laufer, R.S. (Ed.), *The New Pilgrims: Youth Protest in Transition*, David McKay, New York, NY, 1972, pp. 101-38.
15. Roccas, S., Sagiv, L. Personal values and behavior: Taking the cultural context into account. *Social and Personality Psychology Compass*, 2010, 4, 30–41.
16. Rokeach, M. *The nature of human values*. New-York: Free Press, 1973.
17. Rokeach, M. *Understanding human values: Individual and social*. New York: Free Press, 1979.
18. Ros, M., Schwartz, S. H., Surkiss, S. Basic individual values, work values, and the meaning of work. In: *Applied Psychology: An International Review*, 1999. Volume 48 (pp. 49–71).
19. Ruibyte, L. Būsimųjų pareigūnų vertybinių orientacijų ypatumai ir jų kaita/ Teoriniai ir praktiniai statutinių pareigūnų rengimo aspektai: respublikinės mokslinės konferencijos straipsnių rinkinys. – Kaunas: MRU Kauno policijos fakultetas, 2005, p.71-77.
20. Smola, K.W., Sutton, C.D. Generational differences: revisiting work values for the new millennium. *Journal of Organizational Behaviour*, 2002, Vol. 23 No. 4, pp. 363-82.
21. Strauss, W., Howe, N. *Generations: The History of America’s Future, 1584 to 2069*. New York: Perennial, 1991.
22. Swartz, S.H. A theory of cultural values and some implication for work. *Applied Psychology: An international review*, 1999.48, 23-47.
23. Swartz, S.H., Sagiv, L., Boehnke, K. Worries and values. *Journal of Personality*, 2000.68, 309-346.
24. Swartz, S.H., Boehnke, K. Evaluating the structure of human values with confirmatory factor analysis. *Journal of Research in Personality*, 2004.38, 230-255.
25. Schwartz, S.H. et al. Refining the Theory of Basic Individual Values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 2012, Vol. 103, No. 4, 663–688.
26. Suslavičius, A., Valickas, G. *Socialinė psichologija teisėtvarkos darbuotojams*. Vilnius: LTU, 1999.
27. Šutinienė I. Moksleivių vertybių struktūra ir jos pokyčiai. // Jaunimo vertybinės orientacijos. – Vilnius, 2003.
28. Thau, R.D., Heflin, J.S. *Generations Apart: Xers vs Boomers vs the Elderly* (Ed.). Prometheus Books, Amherst, MA. ,1997.
29. Tidikis R., Matkevičius A. *Stojančiųjų į LPA vertybinė orientacija // Lietuvos policijos akademijos Mokslo darbai*.- Vilnius, 1994. T. 2.

30. Ullrich, R., De Muynck, R. ATP: Testmappe. München: J.Pfeiffer Verlag, 1998.

AKADEMINIO JAUNIMO VERTYBĖS Y KARTOS KONTEKSTE

Laima Ruibytė*
Mykolas Romeris University

Santrauka

Asmenybės vertybės apsprendžia elgesio kryptingumą, atlieka žmogaus elgesio ir jo santykių reguliavimo funkciją. Eksperimentiškai įrodyta, kad pagal asmens vertybes galima numatyti jo specifines nuostatas ir poelgius (Bardi, Schwartz, 2003; Roccas, Sagive, 2010), todėl esminių vertybių žinojimas yra svarbus siekiant prognozuoti žmogaus sprendimus ir pasirinkimus įvairiose socialinėse situacijose (studijose, darbinėje veikloje, laisvalaikio veikloje ir pan.).

Individo vertybinių orientacijų formavimuisi didelę įtaką turi socialiniai veiksniai. Individai perima tos kultūros, visuomenės, kurioje jie auga ir formuojasi, vertybių sistemą. Kiekviena asmenybė susiformuoja savitą sudėtingą vertybių sistemą, tačiau iš kitos pusės, tos pačios amžiaus grupės ar kartos žmonės turi tam tikrų bendrų vertybių susijusių su žmogaus raidos ypatumais ar socialine, kultūrine, ekonomine ir technologine aplinka. Vertybių formavimuisi turi įtakos ir karta, kurioje formuojasi ir auga asmenybė ypatumai. Karta arba kohorta apibrėžiama kaip grupė žmonių, kuriuos sieja gimimo data bei esminiai įvykiai, nutikę jų vystymosi kritiniais laikotarpiais ir suformavę panašias vertybių sistemas, požiūrį bei gyvenimo patirtį. Howe ir Strauss (1991) remdamiesi JAV visuomenės raida išskyrė keletą kartų, iš kurių mums artimiausios yra X karta (1961-1981 metų gimimo), Y (tūkstantmečio) karta (1982-2004) ir Z (interneto) karta (2005-2023). Kadangi dabartiniai studentai yra jau tipiškai Y kartos atstovai, tai jų vertybes svarbu tyrinėti norint išsiaiškinti, kiek ir ar naujai besikeičianti egzistencinė erdvė veikia vertybių pobūdį ir kryptį.

Šiame darbe siekėme išsiaiškinti studentų vertybes skirtingais laikotarpiais (I laikotarpis -2006-2007 ir II laikotarpis - 2015) nustatyti Y kartos akademinio jaunimo vertybių hierarchijos ypatumus. Tyrime dalyvavo MRU Viešojo saugumo fakulteto studentai: 422 tiriamųjų I laikotarpyje ir 226 – II laikotarpyje. Vertybių diagnostavimui buvo naudotas R.Ullrich ir R. deMunich (1998) klausimynas „Mano dabartinės vertybės“. (adaptuotas R.Lekavičienės, 2005).

I ir II laikotarpio rezultatai leidžia daryti išvadas, kad 19 – 25 metų studentų vertybių hierarchijoje vyrauja savęs realizacijos ir nepriklausomybės, palankumo, pagalbos ir saugumo, stimuliacijos bei pasiekimų vertybės. Mažiausiai svarbios vertybės sudarančios ramybės ir atsipalaidavimo, aukštų pajamų ir nuosavybės bei valdžios ir įtakos vertybių grupės. Interpretuojant duomenis kartos kontekste galima teigti, kad išryškėjusios vertybės atitinka Y kartos apibūdinimą, kaip susidomėję, optimistiški, tiesūs, mieli, ypatingi, globojami (Emeagwali, 2011). II laikotarpio rezultatuose galima pastebėti nors ir nedidelius, bet pasikeitimus – dar mažiau svarbios tapo valdžios ir įtakos bei materialinės vertybės (aukštos pajamos ir nuosavybė). Tuo pačiu bendražmogiškos vertybės, orientuotos į geranoriškus santykius tarp žmonių (palanumo ir pagalbos bei saugumo grupės) - draugiškumas, supratingumas, pasikalbėjimas, dėmesys, saugumo jausmas, švelnumo patyrimas išlieka taip pat svarbios.

Nustatyti skirtumai tarp vyrų ir moterų rodo, kad merginoms svarbiau nei vaikinams yra - saugumo jausmas, dėmesys, supratingumas, švelnumo patyrimas.

Reikia pabrėžti, kad tyrimo rezultatai negali būti generalizuoti visai jaunimo populiacijai, atspindi akademinio jaunimo vertybines tendencijas, ir reikalauja tolimesnio tyrinėjimo.

Pagrindinės sąvokos: vertybės, asmeninės vertybės, studentai, karta.

Laima Ruibyte*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedros docentė. Mokslinių tyrimų kryptys: Lyčių skirtumų stereotipai; nuostatos ir stereotipai, stresas organizacijose.

Laima Ruibyte*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Humanities Assoc.prof. Research interests: Genders Stereotypes; Attitudes; Organisational Stress; Organisational Values.

MIGRATION: TRENDS, DYNAMICS AND CRITICAL ISSUES

Danguolė Seniutienė*

**Mykolas Romeris University Faculty of Public Security Department of State Border Guard
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Phone 30310
Email: dseniutiene@mruni.eu*

Paulo Fernando Violante de Oliveira**

***Researcher at Orient Institute, Researcher Unit of the ISCSP – Universidade de Lisboa
Rua Almerindo Lessa, 1300 – 66, Lisboa (Portugal)
Email: pfvoliveira@gmail.com*

Annotation. This article presents a framework of issues of International migration. International migrations accompanied humankind from the past, therefore in the different periods of time the issue had a variable intensity. The analysis of current trends in migration leads to the conclusion that this issue will increase in the near future. It means that more people will decide to change their place of living, and every country will become a source or final destination of migration. Migration processes taking place within state borders. Therefore, law enforcement officials: the police officials, border officials must constantly monitor the migration process, analyse the findings and adapt their daily work.

Keywords: migration processes, border guard, human rights, globalisation.

INTRODUCTION

The “Migration to Europe is a longstanding phenomenon. To seize the opportunities and confront the challenges engendered by this kind of international mobility, the European Union is developing a common approach to migration. Likewise, the EU has developed a common European asylum system to protect those seeking refuge in Europe from persecution or risk of serious harm in their home country. Work in these policy areas also involves closer dialogue and cooperation with non-EU countries.

Immigration to Europe, in one form or another, is a reality and will continue to be so in the future. Globalization, together with more accessible means of transport, has significantly improved the opportunities for mobility. There are different reasons why people move to the EU. Some come for studies or research, some come for work and some to join their families already living in the EU. Simultaneously, an increasing number of global crises, both man-made and natural, have prompted people to leave their country of origin.

Mutual exchanges can be enriching and help create more tolerant environments.

One of the downsides of immigration is that it sometimes happens irregularly. People might arrive legally on a short-stay visa and then overstay. Some might enter and stay in an EU Member State without authorisation, sometimes against their will. Human trafficking networks and smugglers can easily exploit undocumented persons. The black labor market also attracts irregular immigration. Irregular immigration in all its forms must be tackled to protect the most vulnerable and to maintain public confidence in immigration policies. In an EU of 28 Member States, where most internal borders have been abolished and where people can move freely, migration cannot be managed by one country alone. It is essential that EU Member States cooperate to better manage migration”¹.

The aim of the article is to conduct the analysis of migration trends, dynamics, overview of the critical issues related to the migration process, and suggests additional tools to improve the performance of law enforcement common activity.

Methodology of the Research. In order to answer the problem of the subject, the article used to study the methods analogy, generalization, analytical, systematic methods, critical, analyses of scientific literature, historic analysis, systematic analysis, statistical analysis, comparative, source content analysis, meta-analysis. The basic method – the study the scientific references, it is a collection of data from the scientific references, International and EU law, official data of IOM, Eurostat, Frontex and ect.

MIGRATION IN TODAY’S CONTEXT

“Migration is a human phenomenon. It is not a problem, nor is it a criminal activity. It is as old humanity. Our ancestors moved in search of food and water, hunting and grazing lands and also out of sheer curiosity. Populations movements in history have been both forced and voluntary as people moved in search of opportunity and also in search of protection. Wars and environmental disasters compelled people to move, as did poverty, lack of economic prospects, settlement in colonial territories, and the desire to unite with family members abroad.”²

¹ Building an open and safe Europe http://europa.eu/pol/index_en.htm: Europe 2020: Europe’s growth strategy; 2013 Brussels

²Fundamental rights training for border guards

http://frontex.europa.eu/assets/Publications/Training/Fundamental_Rights_Training_for_Border_Guards1.pdf

(2013). The text in this section has been partially reproduced from the IOM’s website

(<http://www.iom.int/cms/en/sites/iom/>

[home/about-migration/facts--figures-1.html](http://www.iom.int/cms/en/sites/iom/home/about-migration/facts--figures-1.html)) and the information displayed on this webpage includes excerpts from the 2004 publication ‘Essentials of migration management.

“Immigration to Europe, in one form or another, is a reality and will continue to be so in the future. Globalization, together with more accessible means of transport, has significantly improved the opportunities for mobility. There are different reasons why people move to the EU. Some come for studies or research, some come for work and some to join their families already living in the EU. Simultaneously, an increasing number of global crises, both man-made and natural, have prompted people to leave their country of origin. Of the approximately 500 million people living in the EU, around 20 million are citizens of non-EU countries.”³

“During 2012, there were an estimated 1.7 million immigrants to the EU-27 from countries outside the EU-27. In addition, 1.7 million people previously residing in one of the EU Member States migrated to another Member State. Thus, about 3.4 million people immigrated to one of the EU-27 Member States, while at least 2.7 million emigrants were reported to have left an EU-27 Member State. It should be noted that the two figures above do not represent the migration flows to / from the EU as a whole, since they also include flows between different EU Member States.

Germany reported the largest number of immigrants (592 200) in 2012, followed by the United Kingdom (498 000), Italy (350 800), France (327 400) and Spain (304 100). Spain reported the highest number of emigrants in 2012 (446 600), followed by the United Kingdom (321 200), France (288 300) and Poland (275 600). (See Figure 1.) A total of 14 of the EU-27 Member States reported more immigration than emigration in 2012. However, in Bulgaria, the Czech Republic, Ireland, Greece, Spain, Cyprus, Poland, Portugal, Romania and the three Baltic Member States, emigrants outnumbered immigrants, as they did in Croatia.”⁴

“Relative to the size of the resident population, Luxembourg recorded the highest number of immigrants in 2012 (38 immigrants per 1 000 persons), followed by Cyprus (20) and Malta (17). The highest rates of emigration in 2012 were reported for Cyprus (21 emigrants per 1 000 persons) and Luxembourg (20 emigrants per 1 000 persons).

In 2012, the relative share of national immigrants, in other words immigrants with the citizenship of the Member State to which they are migrating, within the total number of immigrants was highest in Romania (93 % of all immigrants), Lithuania (88 %), Latvia (72

³Population by citizenship – Foreigners
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00157&plugin=1;>
(2013)

⁴Europe in figures - Eurostat yearbook
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Europe_in_figures_-_Eurostat_yearbook : (2014)

%), Portugal (64 %), Poland (63 %) and Estonia (58 %). These were the only EU-27 Member States to report that return migration in terms of citizenship accounted for a share that was higher than 50%.

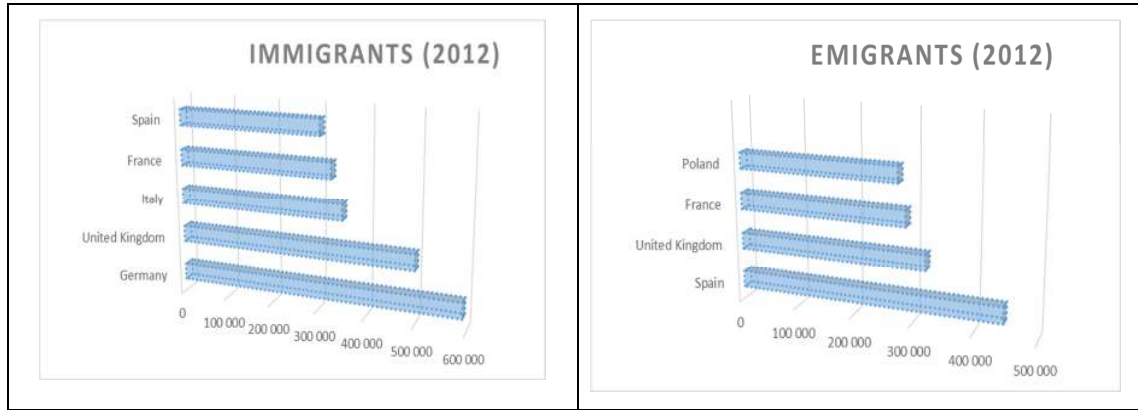

Figure 1. Migration flows

“Relative to the size of the resident population, Luxembourg recorded the highest number of immigrants in 2012 (38 immigrants per 1 000 persons), followed by Cyprus (20) and Malta (17). The highest rates of emigration in 2012 were reported for Cyprus (21 emigrants per 1 000 persons) and Luxembourg (20 emigrants per 1 000 persons).

Figure 2. National immigrants with the citizenship of the Member State

In 2012, the relative share of national immigrants, in other words immigrants with the citizenship of the Member State to which they are migrating, within the total number of immigrants was highest in Romania (93 % of all immigrants), Lithuania (88 %), Latvia (72 %), Portugal (64 %), Poland (63 %) and Estonia (58 %). These were the only EU-27 Member

States to report that return migration in terms of citizenship accounted for a share that was higher than 50%. By contrast, Luxembourg, Cyprus, Italy and Austria reported relatively low shares, as return migration in terms of citizenship in 2012 accounted for less than 10 % of all immigration. (See Figure 2.)

Information on citizenship has often been used to study immigrants with a foreign background. However, since citizenship can change over time, it is also useful to present information by country of birth. The relative share of native-born immigrants within the total number of immigrants was highest in Romania and Lithuania (both 79 % of all immigrants), followed by Latvia (72 %), Portugal (64 %) and Poland (55 %). By contrast, Luxembourg, Cyprus, Spain, Italy and Austria reported relatively low shares with return migration in terms of the country of birth accounting for less than 10 % of total immigration in 2012.

In 2012, Luxembourg reported the largest share of immigrants coming from another EU Member State (92 % of all immigrants), followed by Slovakia (82 %) and Romania (81 %); relatively low shares were reported by Sweden (34 % of all immigrants), Italy (33 %) and Slovenia (24 %).

Regarding the gender distribution of immigrants to the EU-27 in 2012, there were slightly more men than women (52 % compared with 48 %). The country reporting the highest share of male immigrants was Slovenia (61 %); by contrast, the highest share of female immigrants was reported in Cyprus (67 %). (See Figure 3.)

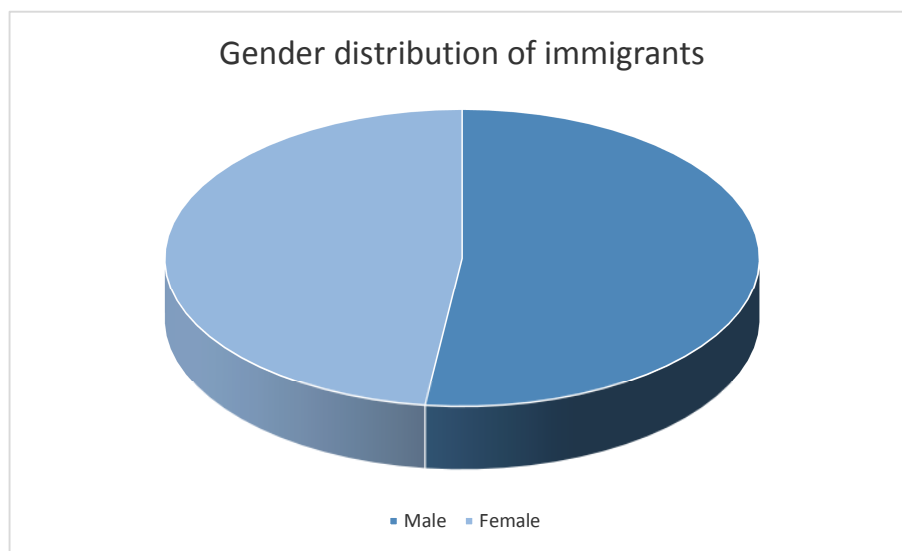

Figure 3. Gender distribution of immigrants

Immigrants into EU-27 Member States in 2012 were, on average, much younger than the population already resident in their destination. On 1 January 2013, the median age of the EU-27 population was 42 years, while the median age of immigrants in 2012 ranged from 26 years (in the United Kingdom) to 40 years (in Bulgaria)”.⁵

“Migration is considered to be one of the defining global issues of the early 21st century, as more and more people are on the move today than at any other point in human history.

Migrants constituted 3,1 % of the world’s population in 2012”⁶. In other words, one out of every 33 persons in the world today is a migrant (whereas in 2000, one out of every 35 persons was a migrant). “The percentage of migrants has remained relatively stable as share of the total population, increasing by only 0,2 % (from 2,9 % to 3,1%) over the last decade. However, the percentage of migrants varies greatly from country to country. Countries with a high percentage of migrants include Qatar (87 %), the United Arab Emirates (70 %), Jordan (46 %), Singapore (41 %) and Saud Arabia (28%)”.⁷

Migration is now more widely distributed across more countries. Today, the top 10 countries of destination receive a smaller share of all migrants than at 2000.

Global population growth differs between developed and developing countries. In the developed countries, the current annual rate of growth is less than 0.3 % while in the rest of the world the population is increasing almost six times as fast. Demographic changes affect international migration in two ways: rapid population growth combined with economic difficulties push people to move out of their habitat, and a declining and ageing population pressures countries to accept migrants.

Sustained low fertility in developed countries produces a rapidly ageing population. The ‘smaller and older’ population projected for developed countries over the next 50 years may enhance possibilities for greater mobility of people, in part as the demand for care workers increases.

For example, the population of Italy is projected to decline from the current 57 million to 41 million by 2050. Similarly, the population of Japan is projected to decline to 105 million

⁵ Europe in figures - Eurostat yearbook

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Europe_in_figures_-_Eurostat_yearbook: (2014)

⁶ Fundamental rights training for border guards

http://frontex.europa.eu/assets/Publications/Training/Fundamental_Rights_Training_for_Border_Guards1.pdf: (2013).

⁷ Fundamental rights training for border guards

http://frontex.europa.eu/assets/Publications/Training/Fundamental_Rights_Training_for_Border_Guards1.pdf: (2013).

by 2080 from the current 127 million. While not a solution on its own, one way to address this reality might be to facilitate migration.

Nevertheless, few countries have a defined and articulated migration policy. Migration is difficult to manage without a policy structure established to guide managers. Yet even countries that do have a coherent migration policy backed by legislation often experience serious difficulties in managing migration.

Some critics of public policy, particularly in the developed countries, have characterized the period from the mid-1970s to the present time as a quarter-century of migration mismanagement. Moreover, the large-scale movements have not ceased, and irregular migration has become one of the major issues of our time. Migrant smuggling now matches drug trafficking as a major source of income for organised crime. Trafficking in human beings is a significant worldwide concern. Migration has moved up the scale of important issues facing the countries of the developed world to the top of the policy agenda of the G8 countries.

With today's transportation and telecommunications, more people are able to move. The poor and disadvantaged can now watch live the wide disparity between their standard of living and that of the richer people in the world. They need to provide for their families and understandably seek work to escape poverty. The demand for lower skilled labour is high in many developed countries, which creates pull factors for migrants. At the other end of the skills scale, with economic globalisation and the proliferation of international business, there is also increasing demand for the mobility of professionals. The financial crisis in Europe has also meant an increase in the number of Europeans seeking work beyond the EU. For example, according to the Office for National Statistics (United Kingdom), approximately, 350 000 emigrants left the United Kingdom in 2012. The challenge for all countries is how to regulate and manage these large-scale migratory movements.

THE GROWTH OF INTERNATIONAL MIGRATION AND ITS CONSEQUENCES

The Maastricht Treaty brought together immigration policies, police and judicial cooperation, ensuring that these issues should not be treated as rights and freedoms of citizens, but as issues related to security. The regular meetings of the political sphere between the ministers of justice and home affairs, tended to produce non-binding resolutions and recommendations, instead of consolidating and effective joint actions or decisions. The easing of travel restrictions on third-country nationals to study in the European Union, a transit visa

system common to all Member States, a uniform format for residence permits and burden sharing with regard to admission and residence of refugees, were some of the few joint actions of major reference.

In October 1999 and in line with the goals of the Amsterdam Treaty, the Tampere European Council defined the following basic elements of European immigration policy:

- Comprehensive approach to the management of migration (the police must cover migration meeting the needs of the European economy as well as the protection of asylum).
- Nationals of third countries should, when possible, have equivalent rights to nationals of the Member State in which they live.
- Creation of partnerships with the origin countries including policies of co-development.
- Need for a common asylum policy that fully respects the terms of the Geneva Convention and the obligations of Member States under international treaties.

Between 2000 and 2001, the Commission issued a series of legislative proposals, such as common rules for non-EU citizens working in the EU, the right of third country nationals to family reunification programs and technical and financial assistance to third countries on immigration and asylum. Also adopted a directive that established minimum standards for temporary protection of displaced persons on grounds relating to environmental disasters, persecutions on political or economic reasons. Later, in January 2003, the Council adopted a Directive laying down minimum standards of reception for asylum seekers. In June 2008 the Commission adopted an Action Plan on Asylum, which provides and clearly defines the way it was intended to give the asylum policy of the European Union.⁸

The European Union can now define how the Member States grant asylum and temporary protection visas to nationals of third countries.

Most Western European states have felt some difficulty since 1980, to prevent the entry of asylum seekers, refugees for economic and political and illegal immigrants, why is recognized today the European continent, the continent as a multiethnic. In the mid nineties, 6% of EU residents were racial minorities, ethnic or religious. In the 90s, Europe became embroiled in a wave of asylum demands for political reasons, and especially war-related economic problems of citizens from the former Yugoslavia, Ethiopia, Somalia, Afghanistan and the region Great Lakes, especially in Burundi and Rwanda. It is estimated that in 2001

⁸ European Commission (Available at: http://translate.google.pt/translate?hl=pt-PT&langpair=en%7Cpt&u=http://ec.europa.eu/home-affairs/policies/asylum/asylum_intro_en.htm: (2011)

alone, the Union has registered a total of 366,269 asylum applications in greater numbers requested to Germany with 88,363, followed by Britain with 70,135 requests.⁹ Today, Europe is home to approximately 8% of indigenous and about 6.5% of minorities in immigration status.¹⁰ In response to changing patterns of global migration, European governments have chosen to promote policies of social integration of minority populations through the application of the principle of equal opportunities, the greater proximity and greater control of immigration and asylum. In the 1990s, organized crime also increased in the European Union¹¹. Environmental crime, money laundering, corruption, drug trafficking and terrorism are issues that are part of organized crime that usually occurs in areas outside our borders.

At the beginning of the century XXI, has witnessed a growing internationalization of organized crime, with profits obtained of crime committed in another state, contributing to this, the increasing mobility of its authors. It also helped not only the development of technological means, but also the abolition of frontiers in the field of customs control and movement of people.

The absence of border controls within the internal market, has not facilitated the increase of migration and organized crime. The increased migration of fact, when there was the collapse of communism, the Balkan wars and crises in North, East and Central Africa. Similarly, organized crime in Europe is linked to the globalization of capital flows and national policies practiced by the various EU Member States, especially as regards the liberalization of laws on soft drugs like cannabis. The lack of physical controls on the movement of goods, services and people, has made it difficult for national governments, the pursuit of independent policies to control migration and international crime¹².

The changing nature of European society and cross-border crime, made the European Union created by Decision 2007/125/JHA of the Council for the period 2007 to 2013, a specific program "Prevention, Preparation and Consequence Management on terrorism "as part of the" Safety and protection of freedoms ", to support projects on preventing and combating crime, organized or not. This program has as main objective to prevent and combat crime, including terrorism, drug trafficking, human trafficking, arms trafficking, corruption

⁹ MIGRANTS (Available at: <http://imigrantes.no.sapo.pt/page3refugiados.html>): (2011)

¹⁰ EUROPEAN PARLIAMENT (Available at: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+WQ+P-2010-0868+0+DOC+XML+V0//PT>) (2011)

¹¹ SOYSAL in HIX, Simon; "The Political System of the European Union"; The European Union series, ed. Palgrave Macmillan, New York, 2005

¹² SOYSAL in HIX, Simon; "The Political System of the European Union"; The European Union series, ed. Palgrave Macmillan, New York, 2005

and fraud. It includes five major areas: crime prevention, law enforcement, protection and support to witnesses and protection of victims. It aims to develop greater coordination and cooperation between various authorities and bodies of the EU, to promote best practices on protection of victims and witnesses and to develop an integrated and closer, strategies for preventing and combating crime, ensuring greater security in Europe.

The Treaty of Rome established the free movement of persons, based on the fundamental objectives of the European Economic Community. However, those rights are not fully applicable to third-country nationals, even if they are married to EU citizens.

On the other hand, the Treaty of Rome allowed any Member States to refuse the entry to another EU citizen, for reasons related to threat to national security, public order or public health. Based on this pleading, the Member States maintained their border controls within the European Union. Later, in 1985, the Member States approved a document "*Completing the Internal Market*" (White Paper from the Commission to the European Council - Milan, 28-29 June 1985), which suggests the complete elimination of internal border controls since December 1992.

However, were taken by the Council several measures to remove controls on the free movement of goods, until that date, however, little was done in the removal of controls on the free movement of people, because most Member States were reluctant to remove these controls without harmonized rules, such as visa requirements and common policies on asylum.

Due to the demanding of unanimity, the Council failed to reach agreement on such rules on that date. Meanwhile France, Germany, Belgium, Netherlands and Luxembourg in 1985 signed the Schengen Agreement which provides for the abolition of border controls between signatory states. The intent of the Schengen Agreement was to create an area without travel restrictions, in which border controls among the participating countries were eliminated and there was greater cooperation in combating transnational crime.

Later, the Schengen Agreement was incorporated into cooperation agreements with the EU that today includes all EU countries except Ireland, United Kingdom, Cyprus, Romania and Bulgaria.

Since 1954, all Nordic countries are members of the Nordic Passport Union Nordic, which also provides an area with no travel restrictions which include Iceland, Denmark, Sweden, Finland and Norway. When the Nordic EU members - Denmark, Sweden and

Finland - joined the Schengen Agreement, Norway and Iceland had to reach an agreement with the Schengen countries, in order to retain Passport Union of Nordic Countries.

In 1999, Norway then concluded an agreement with the EU on its association with the Schengen Agreement. This agreement allowed Norway to take part in the planning of new laws on the implementation, application and further development of the regulations of Schengen.

In order to create an area with a common external border and with no internal border controls, all the participating countries establish identical entry requirements. This means, for example, they must have common rules on visa requirements for nationals of third countries.

On the other hand, visitor visas are generally valid in all Schengen countries. Moreover, all countries included in the agreement, must rely on the ability of other countries to carry out satisfactory border checks, being vital a bigger and better police cooperation among the several states of the European Union.

Table 1. Migrants and Perceived Security Threat by Type. Source: Adapted from WEINER, Myron, *The Global Migration Crisis: Challenge to States and to Human Rights*, Londres, Addison Wesley Publishing Company, 1995: 105-106.

	THREATS
Refugees and Migrants	For the relationship between country of origin and destination (especially when opposing the regime of the country of origin)
	Political or security risk in the country of destination
	For the dominant culture and identity in the country of destination
	Social and economic problem for the country of destination (pressure in the systems of human development)
	Manipulation against the country of origin by the society or country of destination
Illegal Immigrants	Pressure of the economic system and social protection, jeopardizing the financial capacity of the host State, generated high levels of economic dependence.
	Can integrate or protect criminal gangs trafficking in human beings
	South-North complex relations, given its origin, mostly from politically unstable areas
Terrorists	Circulation of information of ideological groups that mobilize masses (economically and socially excluded groups, second and third generation immigrants)
	Difficulty of controlling the movement of suspicious persons

The new world order, sustained in a greater mobility of people and goods, has necessarily implications on the perceptions of insecurity.

When the construction of a political identity is challenged by a group, this tends to be securitized¹³. It is in this contextual universe that the concept of risk arises (uncertainty rendered probability), associated with unwanted situations of insecurity, with levels of uncertainty of variable probability¹⁴. Hence the greater or lesser threats are built not with the legal status that a foreigner has in the host country, being legal or illegal immigrant, but mainly with issues related to the nationality, religion or even "representations of the Other." Who's afraid of a Luxembourgish citizen illegally in the U.S.! (See Table 1.)

The phenomenon of globalization, associated to the freedom of people and good's movement, led to the establishment of priorities for safety, including the need to produce policies, able to unite all the concerns inherent to that phenomena¹⁵.

The Schengen area is an important achievement in Europe's development as a space of open borders. Freedom of movement means that every person has the right to cross internal borders at any point, being unnecessary border controls¹⁶. Thus an illegal entry anywhere in the territory, gives "threat's" circulation an easier dynamic of movement.

It is in this context that police and internal security policy wins the expression, instrument of European integration, especially targeted for risk minimization, which had its most important landmark and founder in 1976 in Rome, with the creation of the called TREVI Group, as a result of an intergovernmental forum of ministers responsible for internal security of each of the Member States.

The so-called TREVI Group, so named, alludes to a project called "*Terrorisme, Radicalisme, Extremisme et Violence Internationale*" as a response to the inability and weaknesses then expressed by INTERPOL, given the new threats and challenges that the United States would have to face, relating to terrorism originated from the Middle East.

This Group, given its importance, quickly gained emphasis on developing new programs of cooperation. As their skills were expanding to other Internal Security domains, and as a way to give a more qualified answer in its different areas, was finally created a

¹³ Sarmiento, Cristina Montalvão, *Política & Segurança. Novas Configurações do Poder*, ISCPSI-CHC, Lisboa, 2009, pp. 62-63.

¹⁴ Rodrigues, Teresa Ferreira, *Dinâmicas Migratórias e Riscos de Segurança em Portugal*, IDN, Lisboa, Novembro 2010, pp. 34, in HANSSON, Sven Ove, "Risk", *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Stanford, 2007.

¹⁵ Oliveira P., *O Imigrante Tipo em Portugal: Definições Conceptuais e Metodologias de Abordagem*, Dissertação de Mestrado em CPRI – Globalização e Ambiente, FCSH – UNL, 2009.

¹⁶ Seniutienė D., Oliveira P., *Challenges to regional security: Public Security and Public Order*: scientific articles (8) / University of Mykolas Romeris of Faculty of Public Security: University of Mykolas Romeris, Kaunas. ISSN 2029-1701, ISSN 2335-2035 (Online)

support structure consisting of several levels of specialized intervention. The TREVI 1 directed to the fight against terrorism. The TREVI 2 devoted to the maintenance of Public Order issues and TREVI 3 devoted to transnational crime, particularly for drug trafficking. The Ministers responsible for Internal Security area of each of the Member States ensured the first level, through a rotating presidency.

The second level to senior officials and the third level to experts. The latter held responsibilities on the technical work level, creating proposals subjected to interministerial decision after consulting senior officials.

Later, with the signature of the Single European Act, was created specifically with the aim of evaluate the impact of the open borders and propose appropriate and achievable solutions, due to a better security, the TREVI 92.

In fact, the structure of TREVI cooperation, despite its limitations, made it closer even more the communitarian states, through various forms of cooperation, including the exchange of liaison officers between security and services forces, to carry out joint training actions in an attempt to further standardization of procedures, knowledge sharing and exchange of experiences, through harmonization of national laws, mainly related to technical and scientific cooperation, drug trafficking and the creation of an European unit of information.

The Protocol Implementing the Schengen Agreement was a result led largely by subgroup TREVI 92, as a forum for defining new measures resulting from the abolition of internal borders of the European Union.

On 1 November 1993, with the entry into force of the Treaty on European Union, the TREVI Group, as well as others, including the "*Ad Hoc Group Immigration*," was included in the "*K4 Committee*", under the Treaty of Maastricht within the framework of justice and home affairs cooperation.

After the *World Trade Center* attacks, European politicians deeply realize the necessity of building a real European security policy, shared by the will of European citizens. After the Madrid bombings on 11 March 2004 and London on 7 July 2005, became even more robustly demonstrated that no country was safe from terrorist's threat and that the most appropriate strategy would be greater police cooperation expressed in a joint action.

Given this need, were created over the years specific bodies of police and judicial cooperation in criminal matters, such as EUROPOL (European Police Office), CEPOL (European Police College) and Eurojust (European Judicial Cooperation Unit), relevant expression of the deepening of police and judicial cooperation of the Union.

This cooperation has also been developing at the external relations level of the European Union, through international agreements, such as with the United States, on extradition, signed in Washington on 25 June 2003, or with countries neighbors of the Union, under the European Neighborhood Policy (ENP), launched by the European Council in Thessaloniki in June 2003, with the aim of the joint management of the fight against terrorism and migration flows.

Still in the field of police cooperation, it is also noted the establishment of COSI - Operational Cooperation on Internal Security Matters, by Council Decision 2010/131/EU of 25 February 2010, giving prominence to the prediction of Article 71 of the Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU) which provides for the establishment, in the Council, a Standing Committee to ensure in the Union the promotion and strengthening of operational cooperation on internal security, applicable in all actions permissible within the framework of police and customs and help to ensure further consolidation in the action of other organs, including Eurojust, Frontex and Europol.

MIGRATION, HUMAN RIGHTS AND ROLES OF BORDER OFFICIALS

When people cross their country's border, they might not know it yet, but the world no longer sees them as it did before. They have a special label or status now: they are migrants. And because of this, they will often find themselves in an inferior position to those around them, who hold the passport of the country in which they live.

Whatever the circumstances in which they travel, those who become migrants typically move in a new, unfamiliar, and less secure world. Whether they have entered with an authorisation or they are undocumented, migrants will generally find their rights diminished in comparison with the citizens of their country of residence. The degree to which those rights are violated, and the degree to which migrants are excluded from legal protection or redress, varies widely from jurisdiction to jurisdiction. A "legal" migrant may face workplace violence or sub-standard working conditions and a lack of labour rights protection and be fearful of claiming legal protection because a supervisor threatens dismissal and subsequent loss of a work permit. A refugee may become caught in the complex, long, and often arbitrary maze of a refugee qualification procedure, during which rights are curtailed and the applicant is suspended in a legal limbo without identity. Most vulnerable will be the undocumented migrant. People finding themselves in this situation, while having a nominal entitlement to their human rights, effectively lack, because of their fear of being identified and deported, any

opportunity to vindicate those rights, or to access the remedies which should protect them.¹⁷ They risk exposure to economic or physical exploitation, to destitution, and to summary return to their country of origin, where some may face danger to their safety or even to their life.

There is, as will be described, a multitude of reasons to migrate.¹⁸ For irregular migrants however, who enter a country in an undocumented fashion or stay there after expiration of a permit, an almost constant factor is that the motivation not to be sent back to their country of origin is so strong that they are prepared to accept many hardships and denials of rights. Whether someone migrates to escape war, famine, persecution, natural catastrophes, economic depression, or just to find a better chance for a better life, the person often finds the insecurity, restrictions and sometimes destitution of their situation in the country of destination preferable to that at home. Many have no choice but to leave. Those with some limited choice are prepared to risk losing their rights, for a fighting chance of thereafter gaining them. This is the human condition that migration policies and laws struggle with, manage and sometimes exploit.

Migration is a highly charged and contested political issue in most destination States. Control of national borders is seen as an essential aspect of the sovereign State. National political debates on migration or migrants can be a flashpoint for political and social anxieties about security, national identity, social change and economic uncertainty. These political battles are also manifested in national law, which sets the framework within which migrants' human rights are threatened. States adopt increasingly restrictive rules, often fuelled by popular hostility to immigrants. Such policies and laws, restricting legal migration, often have the effect of increasing the proportion of undocumented migrants, whose vulnerability to exploitation and abuse is acute. There are therefore essential interests at stake for both the individual and the State.

Human rights, as they are guaranteed in both national and international law, have an essential role in protecting migrants caught up in these powerful forces. The Global Migration

¹⁷ Global Group on Migration (GMG), Statement on the Human Rights of Migrants in Irregular Situation, 30 September 2010, <http://www.globalmigrationgroup.org/pdf/GMG%20Joint%20Statement%20Adopted%2030%20Sept%202010.pdf>. (2011)

¹⁸ IACHR, Second Report of the Special Rapporteurship on Migrant Workers and Their Families in the Hemisphere, OAS Doc. OEA/Ser.L/V/II.111, Doc. 20 rev., 16 April 2001

Group¹⁹ recently recalled that the “fundamental rights of all persons, regardless of their migration status, include:

- The right to life, liberty and security of the person and to be free from arbitrary arrest or detention, and the right to seek and enjoy asylum from persecution;
- The right to be free from discrimination based on race, sex, language, religion, national or social origin, or other status;
- The right to be protected from abuse and exploitation, to be free from slavery, and from involuntary servitude, and to be free from torture and from cruel, inhuman or degrading treatment or punishment;
- The right to a fair trial and to legal redress;
- The right to protection of economic, social and cultural rights, including the right to health, an adequate standard of living, social security, adequate housing, education, and just and favourable conditions of work; and
- Other human rights as guaranteed by the international human rights instruments to which the State is party and by customary international law.”²⁰

“All these rights are human rights to which all persons, without exception, are entitled. Persons do not acquire them because they are citizens, workers, or on the basis of a particular status. No-one may be deprived of their human rights because they have entered or remained in a country in contravention of the domestic immigration rules, just as no-one may be deprived of them because they look like or are “foreigners”, children, women, or do not speak the local language. This principle, the universality of human rights, is a particularly valuable one for migrants. The reality, however, is that rights are illusory if there is no way to claim their implementation. A national legal system that can provide effective access to justice and remedies for violations of human rights is therefore essential.

The whole apparatus of legal standards, lawyers, judges, prosecutors, legal practitioners and activists must operate effectively to provide migrants with legal remedies for violations of

¹⁹ The Global Migration Group (GMG) is an inter-agency group bringing together heads of the International Labour Organisation (ILO), the International Organisation for Migration (IOM), the Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR), the UN Conference on Trade and Development (UNCTAD), the UN Development Programme (UNDP), the UN Department of Economic and Social Affairs (UNDESA), the UN Education, Scientific, and Cultural Organisation (UNESCO), the UN Population Fund (UNPF), the UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), the UN Children’s Fund (UNCF), the UN Institute for Training and Research (UNITR), the UN Office on Drugs and Crime (UNODC), the World Bank and UN Regional Commissions.

²⁰ GMG, Statement of the Global Migration Group on the Human Rights of Migrants in Irregular Situation, op. cit., fn. 1.

their human rights. Migrants generally – and undocumented migrants especially – do not have easy, if any, access to an effective legal remedy for redressing human rights violations. Most of the time, national legislation will not provide them with a remedy, or will create many obstacles to its access, such as the threat of an automatic expulsion or deportation once the migrant contacts the authorities. In this world, migrants have rights, but no or little way to make use of them or ask for their respect. They are legally voiceless.

International law – and, in particular, international human rights law and international refugee law – may provide an, albeit incomplete, answer to the problem. States' legal systems are becoming increasingly open to the influence of international law. In many countries it is now possible to invoke, in one way or another, international law in domestic courts in order to claim the respect and implementation of human rights, including for migrants. Even in countries where that is not possible, or when the international human rights law claim has failed in the national system, if the country is a party to an international or regional human rights treaty, it is often possible to challenge the State at the international level for its failure to do so. International law can be a powerful tool for change: either for the actual situation of the individual migrant, through redress in domestic courts, or for the advancement of policy or laws that can ameliorate migrants' situation, through claims before international mechanisms.

Border officials have the positive responsibility to process every migrant going through a crossing or entry point. This task requires the border guard to be able to communicate effectively with a wide variety of people, to be familiar with the legal framework involved in this task, and to know the type of assistance people may require and be entitled to and how to proceed. Under international law, border guards have the duty to recognise and respond in a protection-sensitive and rights-based approach to persons who present themselves at the border and who may wish and / or need to seek international protection. In addition, border officials have the responsibility to identify persons with other protection needs (i.e. trafficked persons) and take immediate action in that regard. To this end, it is essential that they build links with national referral institutions, that they know their mandates well and that they have their coordinates at hand”.²¹

²¹ Fundamental rights training for border guards
http://frontex.europa.eu/assets/Publications/Training/Fundamental_Rights_Training_for_Border_Guards1.pdf:
(2013).

CONCLUSION

Migration is a human phenomenon. It is not a problem, nor is it a criminal activity. It is as old humanity. Immigration to Europe, in one form or another, is a reality and will continue to be so in the future. Globalization, together with more accessible means of transport, has significantly improved the opportunities for mobility. There are different reasons why people move to the EU. At the same time increased and the scale of illegal migration.

In this context, with the progressive increase in complexity, the European police cooperation, is profiling itself as a facilitator and indispensable instrument in controlling mobility and on the establishment of harmony among the several Union's States, thereby providing better quality of life for its citizens, being concomitantly, a crucial piece to the success of the European integration process, the only way to make Europe a relevant partner in a new World's configuration, whose main outlines are already stemmed quite clearly.

What the future will bring as regards law enforcement authorities' cooperation is difficult to predict. Given that globalization is more likely to increase overall in many areas rather than decrease, there is every reason to assume that the globalization of law enforcement authorities' cooperation will also continue. This will in the first instance involve the expansion and refinement of the existing types of cooperation. This is because the EU Treaty's offers opportunities to organize law enforcement authorities' cooperation not only from a more operation point of view than at present but also to make it more mandatory for the Member States.

One of the core objectives of the European Union is to provide its citizens with a high level of security within an area of freedom, security and justice. That objective is to be achieved by preventing and combating crime through closer cooperation between law enforcement authorities in the Member States, while respecting the principles and rules relating to human rights, fundamental freedoms and the rule of law on which the Union is founded and which are common to the Member States. For lawyers, judges, public officials, human rights defenders, or for migrants themselves, to better understand the international human rights of migrants and the means to claim their respect or implementation at the national and international levels need to have common Guide.

REFERENCES

1. Apap J. Justice and Home Affairs in the E.U. Anderson M. The Transformation of Border Controls: What is different about Europe? – Great Britain: MGP Books Ltd, 2000

2. Building an open and safe Europe http://europa.eu/pol/index_en.htm: Europe 2020: Europe's growth strategy; 2013 Brussels
3. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament – Area of Freedom, Security and Justice: Assessment of the Tampere programme and future orientations, COM (2004) 4002
4. European Commission (Available at: http://translate.google.pt/translate?hl=pt-PT&langpair=en%7Cpt&u=http://ec.europa.eu/home-affairs/policies/asylum/asylum_intro_en.htm): (2011)
5. Europe in figures - Eurostat yearbook http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Europe_in_figures_-_Eurostat_yearbook: (2014)
6. European Parliament (Available at: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+WQ+P-2010-0868+0+DOC+XML+V0//PT>) (2011)
7. Fundamental rights training for border guards http://frontex.europa.eu/assets/Publications/Training/Fundamental_Rights_Training_for_Border_Guards.pdf (2013)
8. Global Group on Migration (GMG), Statement on the Human Rights of Migrants in Irregular Situation, 30 September 2010, <http://www.globalmigrationgroup.org/pdf/GMG%20Joint%20Statement%20Adopted%2030%20Sept%202010.pdf>. (2011) // GMG, Statement of the Global Migration Group on the Human Rights of Migrants in Irregular Situation, op.cit., fn. 1.
9. Population by citizenship – Foreigners <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00157&plugin=1>; (2013)
10. Migrants (Available at: <http://imigrantes.no.sapo.pt/page3refugiados.html>): (2011)
11. Rodrigues T., Dinamicas Migratorias e Riscos de Seguranca em Portugal, IDN cadernos, No. 2, Lisboa, 2010, pp. 34
12. Sarmiento, Cristina Montalvão, Politica & Segurança. Novas Configurações do Poder, ISCPSCI-CHC, Lisboa, 2009, pp. 62-63
13. Seniutienė D., Migration processes of accession to the Schengen Area/ Security of Society and Public Order : Proceedings of scientific articles (4) / MRU. p. 186-201. ISSN 2029-1701
14. Seniutienė D., Oliveira P., Challenges to regional security: Public Security and Public Order: scientific articles (8) / University of Mykolas Romeris of Faculty of Public Security: University of Mykolas Romeris, Kaunas. ISSN 2029-1701, ISSN 2335-2035 (Online)
15. Seniutienė D., Greičius S., The Schengen Convention influence on Lithuanian Border Organization – Jurisprudencija 73 (65), Vilnius 2005, ISSN 1392-6195
16. SOYSAL in HIX, Simon; “The Political System of the European Union”; The European Union series, ed. Palgrave Macmillan, New York, 2005
17. The Treaty of European Union (Maastricht Treaty) Official Journal C, 2002-12-24, No. 325-5
18. The Treaty of Lisabon Official Journal C 306, 2007

MIGRACIJA: TENDENCIJOS, DINAMIKA IR KRITINIAI ASPEKTAI

Danguolė Seniutienė*
Mykolo Romerio Universitetas

Paulo Fernando Violante de Oliveira**
Lisabonos universitetas, Portugalija

S a n t r a u k a

Text Migracija Europoje yra senas reiškinys. Norėdami pasinaudoti galimybėmis ir kartu atremti naujus iššūkius, atsiradusius šio tarptautinio mobilumo laikotarpiu, Europos Sąjunga kuria bendrą požiūrį į migraciją. ES sukūrė bendrą Europos prieglobsčio sistemą, siekiant apsaugoti tuos, kurie ieško prieglobsčio Europoje nuo persekiojimo ar didelės žalos pavojaus jų gimtojoje šalyje. Darbas šiose politikos srityse taip pat apima glaudesnę dialogą ir bendradarbiavimą su ES nepriklausančiomis šalimis.

Migracija į (iš) Europą, viena ar kita forma ir toliau išlieka dinamišku reiškiniu. Globalizacija, didėjantis transporto priemonių prieinamumas, žymiai pagerino mobilumo galimybes. Yra įvairių priežasčių, kodėl žmonės migruoja į (iš) ES. Tai skatina studijų ar mokslinių tyrimų galimybės, darbas, šeimų sujungimas (dalis imigrantų jau gyvena Europos Sąjungoje) ir pan. Tuo pačiu metu recesija, tiek žmogaus, tiek gamtos sukeltos stichinės nelaimės, paskatino žmones palikti savo kilmės šalis. Bendri mainai gali būti ne tik praradimas, bet ir pagalba sukuriant labiau tolerantišką aplinką.

Vienas iš migracijos neigiamų aspektų yra tai, kad kartais nutinka žmonės keliauja nereguliečiai: galima atvykti teisėtai, turint trumpalaikes vizas ir laiku neišvykti. Taip pat galimas atvykimas ir pažeidžiant atvykimo procedūras ar patenkant į prekybos žmonėmis aukų ratą. Prekybos žmonėmis tinklai ir kontrabandininkai gali lengvai pasinaudoti dokumentų neturinčių asmenų bejėgiškumu. Juoda darbo rinka taip pat pritraukia nereguliarų migrantų. Neregulios migracijos visos formos turi būti analizuojamos, siekiant apsaugoti labiausiai pažeidžiamas grupes ir išlaikyti visuomenės pasitikėjimą migracijos politika. Valstybėse narėse, kur patikrinimų prie vidaus sienų buvo atsakyta, ir kur galimas laisvas asmenų judėjimas ES, migracija negali būti valdoma tik vienoje šalyje. Labai svarbu, kad ES valstybės narės bendradarbiautų, kad tobulintų bendrą migracijos valdymo sistemą, adaptuojant naujausias tendencijas ir iššūkius.

Straipsnio tikslas yra apžvelgti migracijos tendencijas, dinamiką, įvardinti kritinius aspektus, susijusius su migracijos procesais ir pasiūlyti papildomų priemonių, siekiant pagerinti teisėsaugos bendros veiklos efektyvumą migracijos valdyme. Tyrimo metodologija. Siekiant atsakyti į nagrinėjamus klausimus, straipsnyje naudojami tyrimo metodai: analogija, apibendrinimas, kritiškai analizuojama mokslinė literatūra, taikomi istorinės analizės, sisteminės analizės, statistinės analizės, šaltinio turinio analizės, meta- analizės metodai. Daugiausia straipsnyje pasitelkiami duomenys iš mokslinės literatūros, tarptautinės ir ES teisės nuostatų, naudojami oficialūs duomenys iš Tarptautinės migracijos organizacijos metraščių (IMO), Eurostato, FRONTEX ir pan.

Keywords: migracijos procesai, sienos apsauga, žmogaus teisės, globalizacija.

Danguolė Seniutienė.* Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: viešoji teisė, visuomenės saugumas.

Danguolė Seniutienė*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of State Border Guard Security, lektor, head insspector. Research interests: public law, public security.

Paulo Fernando Violante de Oliveira.* Tarptautinis Lusofonos universitetas, Portugalija. Mokslinių tyrimų kryptys: viešoji teisė, visuomenės saugumas, valdymas.

Paulo Fernando Violante De Oliveira **, Lusophone University, Portugal. Research interests: human resources, multiculturalism, Public Safety. .

THE ROLE OF INTERRELATION BETWEEN LANGUAGE AND LAW FOR MASTERING LEGAL ENGLISH

Aušra Stepanovienė*

* *Mykolas Romeris University Faculty of Public Security Department of Humanities
V. Putvinskio 70, LT-44211 Kaunas, Lithuania
Telephone (+370 37) 303664
E-mail: ausramru@gmail.com*

Abstract. This article deals with the problem of legal language mastering and the importance of interrelation between language and law for teaching and learning legal English. It specifies the importance of legal content knowledge on successful teaching and learning of legal terminology. The paper also indicates the best teaching method of English legal language dependable on content and points out how much context information should be given to students. In proof of it, the author analyses the results of survey given to English learning students complementing them with theory and personal teaching experience. As the results of the survey show, the participants cognize particular role of legal content for studying legal English.

Keywords: legal English, content, legal terms, teaching methods.

INTRODUCTION

While teaching and learning English for legal purposes one of the most difficult tasks is to master specific terminology. Despite the fact that some legal terms are widely used in everyday language, there are words and phrases that can have unexpected meaning. Moreover, terms having specific meanings in legal language exist and it implies that a part of legal content knowledge is completely understandable. On the other hand, since legal language is formed by legal system where it is used, legal terms reflect certain legal systems and differences between them.¹ As a result, terms are indistinguishable from law.

Legal language is difficult to teach and learn owing to its nature. In order to raise learners' linguistic abilities and secure successful transfer of information in legal sphere, a teacher of legal language is confronted with specialized text structures, formal language of legal documents, long and complicated sentence structures and notably problem-oriented vocabulary. In the process of legal language teaching special attention to the meanings of notably problem-oriented vocabulary has to be paid. Applying on content knowledge we can make a logical assumption about certain preconceived notion on legal knowledge. Namely law and its specialists have structured unique legal concepts that can be effectively expressed

¹ Slatter, T., Gleason, J. (2012). *Integrating Language and Content: The Knowledge Framework*. Conference proceedings of Mid TESOL: Gateway to global citizenship. University of Saint Louis.

applying legal slang.² Whereas legal concepts are formed by certain legal system where they have been developed and used, they reflect not only a content but also certain legal culture and differences between them: that is why they are indistinguishable from law.³ Such close contact between law and legal language influences language mastering inevitably strongly and requires special teaching methods.

The **aim** of the article is to investigate the role of relationship between language and legal content knowledge for teaching and learning legal English.

The **tasks** of the article are:

- 1) to find out students' perceptions about the importance of legal content on studying legal English;
- 2) to indicate the best teaching method of English legal language;
- 3) to point out the most effective source to master legal English.

The **methods** used in the research are observation, questionnaire and the analysis of scientific works.

With reference to students' questioning survey results, theory and author's teaching experience, the article proves the importance of content knowledge on successful mastering of legal language and the demand of integrated language and subject content while teaching legal English.

THE IMPORTANCE OF LANGUAGE AND SUBJECT CONTENT INTEGRATION

One of the essential special language features is close correlation between language and subject content teaching. Language courses are based on contents of different educational subjects. Whereas interdisciplinary is undoubtedly key feature of foreign language courses, it is not surprising that the integration of language and subject content is one of the main problems in discussing and planning the programme of specialty foreign language courses.⁴

The demand of interdisciplinary in legal English course is significantly higher than in other courses because legal language due to its specificity is indistinguishable from law and legal system where it is used. Therefore, learners have to understand content and meaning of

² Gibbons, J. (2006). *Language and The Law*. The Handbook of Applied Linguistics. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.

³ Pukienė, A., Sedliorienė, R. (2012). *Turinio ir kalbos integravimo efektyvumas mokant verslo anglų kalbos gramatikos*. Šiuolaikinio specialisto kompetencijos: teorijos ir praktikos dermė. IV-osios tarptautinės mokslinės-praktinės konferencijos straipsnių rinkinys. Kaunas. 6(1).

⁴ Mačianskienė, N., Bijeikienė, V. (2012). *Integruoto dalyko ir užsienio kalbos mokymo didaktinių kompetencijų ugdymas*. Mokomoji medžiaga. Kaunas.

law itself so that to understand exact meaning of legal language. They have to understand the development of legal concepts and to know how they are used in foreign legal system as well as to compare with mother-country legal system. Consequently, legal language courses in a foreign language are successful if learners are skilled in the sphere of law from former studies or working experience and if they learn a foreign language applying on content and context.⁵ The main issues rising from above mentioned facts are the following: how a language and subject content have to be integrated into specialty foreign language course and what methods are the most suitable in teaching and learning of the language that is dependable on content.

Teaching referring on content can be the answer to both the issues. It is comparatively new methodical attitude towards the mastering of the second language that applies on the simultaneous investigation of language and subject essence⁶, and is different from traditional attitudes towards foreign language teaching. Teaching models are adapted to different teaching surroundings, however, they have become especially popular in the sphere of language teaching and learning.⁷ Applying this method of teaching and learning a certain amount of subject content is integrated into the process of language learning as well as linguistic abilities are taught, i.e. syntax, morphology and semantics are investigated applying on specific context.

During the course of content teaching and learning the attention is applied to from the language itself to the language learning based on actual teaching context. Students achieve the abilities of communication while learning specific topics.⁸ Such teaching model refers to language teaching applying specific content in original context; herewith it is possible that it is the most suitable way to teach a foreign language.

FOREIGN LANGUAGE TEACHING BASED ON CONTENT

Taking into consideration all the mastering specificities of legal language teaching and learning in the Faculty of Public Security at Mykolas Romeris University, teaching based on content knowledge was accepted as the most suitable method of English language teaching in two semesters. The main purpose of this course is to present general conceptions and terms of

⁵ Liubinienė, V. (2010). *Užsienio kalbos gebėjimų, integruotų su dalyko turiniu, lavinimas aukštojoje mokykloje: KTU atvejis*. Kalbų studijos. 2010; 16(1), p. 101-105.

⁶ Pessoa, S. (2007). *Content-based Instruction in the Foreign language classroom: A discourse Perspective*. Foreign Language Annals. Vol. 40, No1.

⁷ Yoshida, I. (2010). *Teacher vs. Student: The Perspectives on cognitive skills in foreign language learning*. Proceedings, the 24th JLTANE.

⁸ Juez, M. (2006). *Linking language and content: ESL instruction through legal topics*. Proceedings of the 5th International AELFE conference.

law to the first and second year students, to improve their abilities to read and understand legal texts in foreign language and to acquaint students with general aspects of legal systems in foreign countries. Since these courses, first of all, are language courses, they are taught by language teachers and not by content teachers. Although knowledge transfer is secondary matter, teaching that appeals on content has been applied as the most effective way of teaching.

The course of specialty English language is based on topics and involves 14 topics with 90 minutes practice related to different spheres and aspects of English and American law during two semesters. Within specific context different tasks related to English and American legal systems are offered to the learners; it means they study law concepts and terms, syntax, morphology, as well as develop their linguistic abilities in certain spheres of law. During trainings considerable attention is paid to the main features of English and American court system (e.g. court scheme, institutions, legal principles, etc.). Students are acquainted with legal terms in English language; moreover, possible equivalents in Lithuanian legal system are discussed. The aim of such presentation is perfection of meaningful skills of language usage and legal terminology with the help of context and content. While learning about legal principles, traditions, institutions, legal procedures and other significant matters students confront with important Anglo-Saxon factual and linguistic legal attributes, consequently, they develop their knowledge in similarity and difference between Lithuanian and English/American legal systems, conceptions and terminology. After intensive training based on content, students direct their efforts to the text in a student's book that investigate the same topics or the aspects of these topics. In this part the attitude towards language learning is more traditional because students learn text perception, investigate terms and discuss upon structural and stylistic language aspects.

The presented methods proved to be the most suitable because starting learning specialty English language in the first course students do not have knowledge of legal systems both of their country and of foreign countries.

QUESTIONNAIRE

Methods of investigation. In order to evaluate the effectiveness and future possibilities of course perfection it is very important to know students' opinion on content based teaching and learning of English language and ascertain the importance of legal terminology implementation on content knowledge. For this purpose the questioning of the first and

second year students was carried out. There were 89 respondents majoring in Law and Police Activities participating in the questioning.

Questioning survey. In three-part questionnaire the respondents had to answer to open questions and questions that require choosing one answer from several given. In the first part of the questionnaire students indicated the duration of general English language learning and self-assessed their knowledge of general English. Before starting legal English course at university the participants were asked to self-assess the knowledge of Lithuanian and English legal terms. In the second part of the questionnaire the respondents expressed their opinion on the importance and suitable method of teaching and learning in mastering legal English terms. Also, students indicated the importance of general English, legal terms and legal systems as well as various references in order to successful implementation of legal terms. In multiple choice answers the respondents indicated the most effective method of legal terms learning, while, answering to an open question, wrote about the difficulties they had had to face learning legal terms. In the third part of the questionnaire the students indicated when, in their opinion, it is the best time to start learning legal English language at university.

Review of survey results. Data collected from the first part of the questionnaire showed that the group is notably homogeneous with regard to both study duration and self-assessment of general English. Therefore, most respondents have been studying English language for 9 years (34,6%), 12 years (29%) or even longer (26,2%). They assessed their knowledge of English language as follows: good (29,4%), very good (47,2%), and excellent (20,1%). The implication is that their level of General English is not an obstacle studying legal English. Speaking about investigated students' legal knowledge before starting studies, most respondents asserted that they had been acquainted with some most general legal concepts that had been used in everyday language (75%), whereas 77,5% of students indicated that they had never been confronted with legal English language. Somewhat smaller part (18,7%) knew several legal English terms that they had learnt watching criminal films and programmes on legal topics on TV. It shows that the majority of students studying legal English and legal content were beginners.

The data of the second part of the questionnaire in table 1 show that 29% of respondents think that for good mastering of legal English language terminology it is important to know legal system of the home country before starting learning specialty foreign language at university. 40% of all participants summed up the fact as very important, and 23,4% assessed it as a particularly important thing. It means that more than 90% of all respondents realize that

if you want to master legal system and terminology of a foreign country you have to cognize legal system and terminology of your own country. Similar number of all respondents assess the knowledge of English legal system and terms as important (40,2%), 25,7% of respondents considered them as very important and 11,7% of investigation participants pointed that such knowledge is particularly important. Totally, 77,6% of all students participating in the survey think that such knowledge is important on purpose to study legal English language successfully.

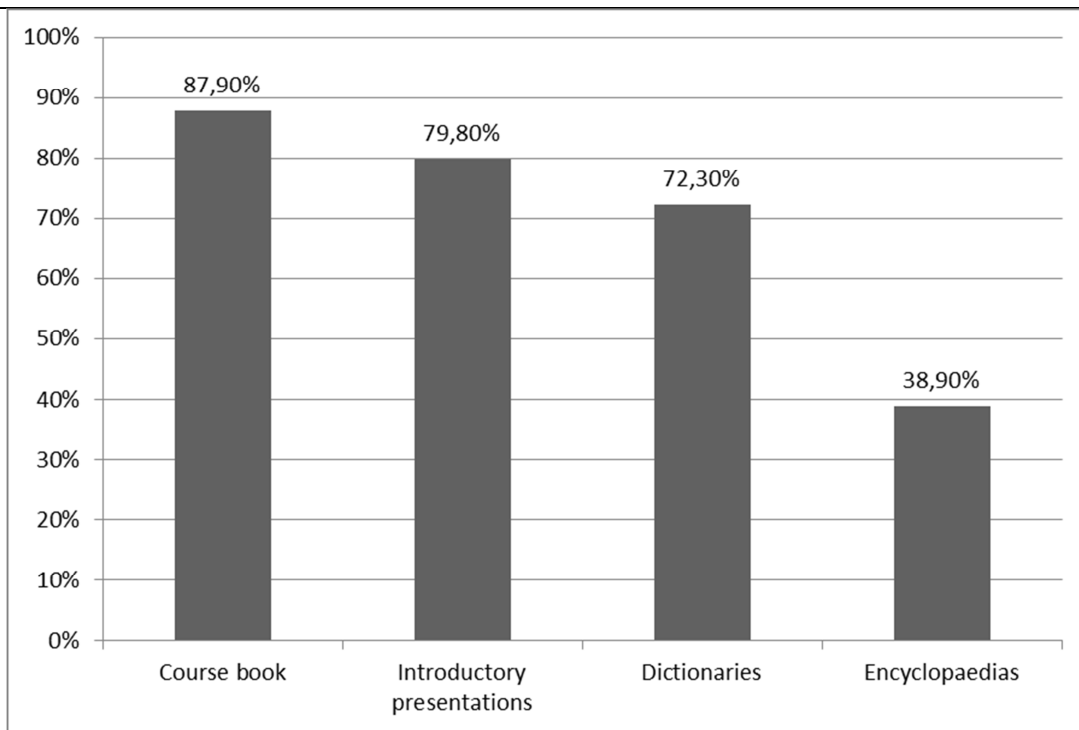
Therefore, it can be concluded that knowledge of legal system and terms of both mother country and a foreign country is important to students. Nevertheless, it should be mentioned that students prefer their mother country knowledge of legal system and terminology.

Table 1. The Importance of Students' Perceptions in Mastering Legal English Terms

Legal knowledge	Important	Very important	Particularly important
Legal system and terms of the home country	29%	40%	23,4%
English legal system and terms	40,2%	25,7%	11,7%

In answer to other question students were asked to name particular source of knowledge helping them to study legal English language terminology successfully. The answers to the question showed that a course book is the most important source of knowledge (87,9%) , whereas dictionaries are less important (72,3%). The data in picture 1 show that encyclopaedias of legal terms were indicated by 38,9% of students. However, the results of the survey present that almost 80 % of students appreciate introductory presentations on Lithuanian and English law systems, structures, regulations, etc. made by a teacher. As a result, students highly value the importance of content knowledge in the process of introductory practice for further implementation of legal terms.

Speaking about the most efficient methods of implementation of legal terms, the majority of students understood that the combination of two or more methods of legal terminology learning allowed mastering to be more effective. Collected facts in table reveal that translation of certain terms into mother tongue, for example, finding the equivalent of English legal term in Lithuanian language, is very important to students (62,2%).

Picture 1. Students' Opinion on the Most Effective Sources to Learn Legal Terms

The majority of students also asserted that comparison of Lithuanian and English legal terms facilitated their learning. 45,8% of respondents indicated that this method is particularly rewarding.

According to the survey, the second effective method is explanation of English terms in the context of English law and orders. Even 55,6% of all respondents indicated that it is necessary to learn terminology in original context. Definitions are also popular with students. 23,8% of respondents indicated them as an effective way to learn terms.

Table 2. The Most Effective Methods of Legal Language Mastering

Method	%
Translation of legal terms	62,2
Explanation of English terms in the context of English law and order	55,6
Comparison of Lithuanian and English legal concepts	45,8
Definition of legal terms	23,8

The difficulties that students are confronted with in studying legal terminology prove the conclusion that was drawn according to above mentioned documents. Students emphasize the following three problems:

-
1. Lack of legal knowledge;
 2. Absence of English terms in Lithuanian language;
 3. Differences in legal systems of different countries.

It reasserts the importance of legal context in legal language mastering and shows how firmly students value ability to learn using context of English law. The respondents also emphasized that it is very important to know proper Lithuanian equivalents of English terms and to know legal system of their country before starting to learn legal English language.

In the third part of the questionnaire the students expressed their opinions on the most suitable time of starting learning specialty English language course at university. After analyzing students' answers it became clear that 28,3% of students think that the most suitable time to start learning specialty English language is after getting basic knowledge about Lithuanian legal system, whereas 69,9 % of respondents indicated that it would be better to achieve legal knowledge and learn terms at the same time studying English during lessons.

To the last question about students' success in learning legal English language they answered that, in their opinion, they succeeded in integrated language learning and efficiency of content teaching way, which could be applied in future. They also indicate themselves as successful learners of legal English. Almost 40% of all respondents self-assessed themselves as successful learners of legal English, 27% of respondents mentioned as particularly successful and 25% of students as successful.

CONCLUSIONS

As the results of the survey show, the participants of the investigation cognize particular importance of legal content in studying legal English terminology. Precise and accurate mastering of legal vocabulary of a foreign language is facilitated by studying terms and comparing them with legal system and terms in mother country. As a result, it is necessary to link legal language teaching with foreign legal system attributes in order to have possibility to learn using context. In such case, language teaching with reference to content seems to be the most suitable way of legal language teaching. According to the survey, the most effective source to learn legal terms is a course book. What concerns the best time to start legal English course, it can be deduced that if only basics of legal language (that do not need thorough legal knowledge) are taught students can master much more learning from presented content and using parallels with law of mother country. Whereupon, legal language studies can be

sufficiently successful even at the beginning of studies (especially, if the same spheres of law are discussed in other legal courses). However, on the ground of students' answers to many questions and on author's experience, content knowledge is extremely useful, that is why, it is recommended to transfer legal English language course to the middle of study programme. Having better awareness of law legal English would be studied more comprehensively and general success of teaching and learning would be more considerable.

REFERENCES

1. Gibbons, J. (2006). *Language and The Law*. The Handbook of Applied Linguistics. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
2. Juez, M. (2006). *Linking language and content: ESL instruction through legal topics*. Proceedings of the 5th International AELFE conference.
3. Liubinienė, V. (2010). *Užsienio kalbos gebėjimų, integruotų su dalyko turiniu, lavinimas aukštojoje mokykloje: KTU atvejis*. Kalbų studijos. 2010; 16(1), p. 101-105.
4. Mačianskienė, N., Bijekienė, V. (2012). *Integruoto dalyko ir užsienio kalbos mokymo didaktinių kompetencijų ugdymas*. Mokomoji medžiaga. Kaunas.
5. Pessoa, S. (2007). *Content-based Instruction in the Foreign language classroom: A discourse Perspective*. Foreign Language Annals. Vol. 40, No1.
6. Pukienė, A., Sedlitorienė, R. (2012). *Turinio ir kalbos integravimo efektyvumas mokant verslo anglų kalbos gramatikos*. Šiuolaikinio specialisto kompetencijos: teorijos ir praktikos dermė. IV-osios tarptautinės mokslinės-praktinės konferencijos straipsnių rinkinys. Kaunas. 6(1).
7. Slatter, T., Gleason, J. (2012). *Integrating Language and Content: The Knowledge Framework*. Conference proceedings of Mid TESOL: Gateway to global citizenship. University of Saint Louis.
8. Yoshida, I. (2010). *Teacher vs. Student: The Perspectives on cognitive skills in foreign language learning*. Proceedings, the 24th JLTANE.

RYŠIO TARP KALBOS IR TEISĖS VAIDMUO MOKANT(IS) TEISĖS ANGLŲ KALBOS

Aušra Stepanovienė*
Mykolas Romeris universitetas

Santrauka

Mokant(is) teisės anglų kalbos viena iš sunkiausių užduočių yra specifinių terminų įsisavinimas. Nepaisant to, jog kai kurie teisiniai terminai yra plačiai naudojami kasdienėje kalboje, yra žodžių ir frazių, galinčių turėti netikėtą reikšmę. Be to, teisės kontekste yra specifinę reikšmę turinčių terminų, kurie leidžia manyti, jog dalis su teisės turiniu susijusių žinių yra visiškai suprantamos. Kita vertus, teisės terminai atspindi tam tikras teisės sistemas ir tarp jų esančius skirtumus. Taigi, terminai yra neatskiriami nuo teisės.

Šiame straipsnyje nagrinėjama, kokią reikšmę ryšys tarp kalbos ir teisės turi anglų teisės kalbos mokymui(si) ir terminų įsisavinimui. Aptariama teisinio turinio žinojimo svarba sėkmingam teisės terminų mokymui(si). Koks tokios nuo turinio priklausomos kalbos mokymo būdas būtų geriausias ir kiek kontekstinės informacijos turėtų būti suteikiama studentams? Tam, kad atsakytų į šį klausimą,

autorė analizuoja teisės anglų kalbos besimokančių studentų apklausos rezultatus, papildydama juos teorine medžiaga ir asmenine mokymo patirtimi.

Tyrimo duomenys parodo, kad dalyviai suvokia ypatingą teisinio turinio svarbą besimokant teisės terminų anglų kalba. Studentai supranta, kad studijuojant terminus teisinės sistemos kontekste ir lyginant juos su gimtosios šalies teisine sistema bei joje vartojamais terminais lengviau įsisavinti teisinių terminų žodyną anglų kalba. Šiuo atveju dalyko turiniu besiremiantis kalbos mokymas yra tinkamiausias teisės anglų kalbos mokymo(si) būdas.

Remiantis studentų atsakymais į anketos klausimus bei autorės mokymo patirtimi, dalyko turinio žinios yra nepaprastai naudingos, todėl rekomenduojama perkelti teisės anglų kalbos kursą į studijų programos vidurį. Tuomet, jau turint geresnį supratimą apie teisę, teisės anglų kalbos būtų galima mokytis daug išsamiau ir mokymas(is) būtų sėkmingesnis.

Pagrindinės sąvokos: teisės anglų kalba, teisiniai terminai, mokymo(si) metodai.

Aušra Stepanovienė*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Humanities, lecturer. Research interests: professional English methodology and didactics, theory and practice of legal English translation.

Aušra Stepanovienė*, Mykolas Romeris universitetas, Visuomenės saugumo fakultetas, Humanitarinių mokslų katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: profesinės anglų kalbos metodologija ir didaktika, teisės anglų kalbos vertimo teorija ir praktika.

GALIMYBĖS DIRBTI NESUDARIUS DARBO SUTARTIES

Milana Striuogienė*

**Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedra
V. Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas 303673
El. paštas: milana.striuogiene@gmail.com*

Anotacija. Straipsnyje pristatomos galimybės įgyti praktinių darbo įgūdžių nesudarius darbo sutarties. Pirmoje dalyje pateikiama darbo be sutarties, kaip nelegalaus darbo, samprata. Antroje dalyje įvardijamos galimybės dirbti nesudarius darbo sutarties, trečioje - išryškinami galimybių dirbti nesudarius darbo sutarties lyginamieji aspektai. Esamas teisinis reguliavimas įpareigoja darbo santykius legalizuoti rašytine darbo sutartimi. Neįforminus darbo santykių sutartimi, dirbamas darbas yra nelegalus. Visgi norminiai teisės aktai suteikia keletą galimybių įgyti praktinių įgūdžių, nors ir nesudarius darbo sutarties, o tai reiškia už tai negaunant darbo užmokesčio. Galima teigti, kad egzistuoja keturi būdai taip dirbti: (1) Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas numato galimybę sudaryti trišalę praktinio mokymo sutartį; (2) galima įgyti patirties atliekant savanorišką veiklą civilinės teisinės sutarties pagrindu pagal Lietuvos Respublikos savanoriškos veiklos įstatymą; (3) nuo 2014 m. rugsėjo 1 d. yra galimybė sudaryti dvišalę įgūdžių įgijimo sutartį pagal Lietuvos Respublikos užimtumo rėmimo įstatymą; (4) nuo 2015 m. sausio 1 d. pagal pastarąjį įstatymą suteikta teisė sudaryti ir savanoriškos praktikos sutartis. Darbo be sutarties lyginamieji aspektai pagal galimus santykių subjektus, jų įsipareigojimų ir veiklos apribojimų apibūdinimą leidžia išskirti analizuojamų galimybių ypatumus.

Pagrindinės sąvokos: nelegalus darbas, darbas be sutarties, studento praktinio mokymo sutartis, savanoriškos veiklos sutartis, darbo įgūdžių įgijimo sutartis, savanoriškos praktikos sutartis.

ĮVADAS

Patyrinėjus darbą siūlančių skelbimų turinį, pastebimas akivaizdus poreikis pretendentams būti įgijusiems ne tik atitinkamą išsilavinimą, bet ir tam tikrą praktinę darbo patirtį. Pastarasis reikalavimas ypač kliūdo įsidarbinti jauniems asmenims. Darbdaviai turi pagrįstus lūkesčius, kad jų siūlomas darbo vietas užims kompetentingi darbuotojai, tačiau tuo pačiu metu susiduriama su jaunų asmenų be patirties nedarbo problema. Jaunimas be praktinių įgūdžių darbo rinkoje nėra pageidaujamas, o taip kartu užkertamas kelias jam įgyti patirties.

Visgi esamas teisinis reguliavimas suteikia keletą galimybių įgyti praktinių įgūdžių, nors ir nesudarius darbo sutarties, o tai reiškia už tai negaunant darbo užmokesčio. Galima teigti, kad egzistuoja keturi būdai taip dirbti: (1) Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas¹ numato galimybę sudaryti trišalę praktinio mokymo sutartį; (2) galima įgyti patirties atliekant savanorišką veiklą civilinės teisinės sutarties pagrindu pagal Lietuvos

¹ Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas. Valstybės žinios. 2009, Nr. 54-2140.

Respublikos savanoriškos veiklos įstatymą²; (3) nuo 2014 m. rugsėjo 1 d. yra galimybė sudaryti dvišalę įgūdžių įgijimo sutartį pagal Lietuvos Respublikos užimtumo rėmimo įstatymą³; (4) nuo 2015 m. sausio 1 d. pagal pastarąjį įstatymą suteikta teisė sudaryti ir savanoriškos praktikos sutartis. Tikslinga kiekvieną iš paminėtų galimybių nagrinėti išsamiau, atlikti jų lyginamąją analizę.

Straipsnio tikslas – išnagrinėti galimybių dirbti nesudarius darbo sutarties teisinį reguliavimą.

Tikslui pasiekti keliami tokie **uždaviniai**:

- 1) pateikti darbo be sutarties, kaip nelegalaus darbo, sampratą;
- 2) įvardinti galimybes dirbti nesudarius darbo sutarties;
- 3) išryškinti galimybių dirbti nesudarius darbo sutarties lyginamuosius aspektus.

Pasitelkus lingvistinį, lyginamąjį, loginės ir sisteminės analizės bei teleologinį metodus, pristatyti nelegalaus darbo skiriamieji požymiai, apibūdinti pagal esamą teisinį reguliavimą skiriami keturi būdai dirbti nesudarius darbo sutarties, pagal pasirinktus kriterijus atlikta jų lyginamoji analizė.

DARBAS BE SUTARTIES - NELEGALUS

Lietuvos Respublikos darbo kodekso (toliau – DK)⁴ 98 straipsnyje teigiama, kad nelegalus darbas – darbas, kuris atliekamas darbdavio naudai ir jam vadovaujant arba jam prižiūrint, kai darbuotojas, atlikdamas darbo funkcijas, paklūsta nustatytai darbo organizavimo tvarkai, ir kuris atitinka bent vieną iš šių požymių:

1) yra DK 93 straipsnyje nustatyti darbo sutarties požymiai, o darbas dirbamas nesudarius rašytinės darbo sutarties;

2) darbdavys prieš vieną darbo dieną iki numatytos darbo pradžios nėra pranešęs Valstybinio socialinio draudimo fondo administravimo įstaigai apie asmens darbo pradžią;

3) darbą dirba užsienio valstybių piliečiai ar asmenys be pilietybės, įdarbinti nesilaikant jiems norminių teisės aktų nustatytos įsidarbinimo tvarkos;

4) darbą dirba trečiosios šalies piliečiai, įdarbinti nesilaikant DK 98¹ straipsnio 1 dalies 1, 2 ir 3 punktuose nustatytų reikalavimų.

² Lietuvos Respublikos savanoriškos veiklos įstatymas. Valstybės žinios. 2011, Nr. 86-4142.

³ Lietuvos Respublikos užimtumo rėmimo įstatymas. Valstybės žinios. 2006, Nr. 73-2762.

⁴ Lietuvos Respublikos darbo kodeksas. Valstybės žinios. 2002, 64-2569.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas (toliau – LVAT), apibendrinamas teismų praktiką administracinių teisės pažeidimų bylose dėl nelegalaus darbo⁵ ir pateikdamas teisės taikymo rekomendacijas, išskyrė tokius darbo vertinimo kaip nelegalaus pagal DK 98 straipsnio 1 dalies 1 punktą ir kaip administracinio teisės pažeidimo sudėties objektyviusius požymius: (1) dirbamas darbas ir (2) darbdavio ir dirbančiojo santykiai turi turėti darbo sutarties požymius (DK 93 straipsnis). DK 93 straipsnyje įtvirtinti darbo sutarties požymiai yra reikšmingi tuo, kad leidžia darbdavio ir darbuotojo faktinius santykius identifikuoti kaip darbo teisinius santykius, patenkančius į darbo teisės reguliavimo sritį, o nesant šių požymių leidžia vertinti, kad susiklosčiusius santykius reglamentuoja kitų teisės šakų (pavyzdžiui, civilinės) teisės normos, ir taip tokia veika nėra kvalifikuotina kaip nelegalus darbas.

Darbo sutarties požymiai, nurodyti darbo sutarties sąvokoje, įtvirtintoje DK 93 straipsnyje, visiškai atitinka siaurąją teisinių darbo santykių sampratą, kuri formuluojama apibrėžiant pagrindines šių santykių subjektų pareigas. DK 93 straipsnyje teigiama, kad darbo sutartis yra darbuotojo ir darbdavio susitarimas, kuriuo darbuotojas įsipareigoja dirbti tam tikros profesijos, specialybės, kvalifikacijos darbą arba eiti tam tikras pareigas paklusdamas darbovietėje nustatytai darbo tvarkai, o darbdavys įsipareigoja suteikti darbuotojui darbo sutartyje nustatytą darbą, mokėti darbuotojui sulygtą darbo užmokestį ir užtikrinti darbo sąlygas, nustatytas darbo įstatymuose, kituose norminiuose teisės aktuose, kolektyvinėje sutartyje ir šalių susitarimu. „Teisinius darbo santykius siaurai galima apibrėžti taip: tai santykiai, kurie atsiranda pagal darbo sutartį ir kurių vienas subjektas (darbuotojas) atlieka tam tikrą darbo funkciją laikydamasis nustatytų darbo normų ir vidaus darbo tvarkos, o kitas subjektas (darbdavys) suteikia jam darbą, sulygtą pagal darbo sutartį, garantuoja darbo sąlygas, numatytas darbo įstatymais, kolektyvine sutartimi ir šalių susitarimu, ir moka darbo užmokestį pagal atliekamo darbo kiekį ir kokybę“⁶.

LVAT taip pat pabrėžia, kad esminiai DK 93 straipsnyje nustatyti darbo sutarties požymiai yra šie: (1) darbas turi būti dirbamas darbdaviui ir fiziniam asmeniui susitarus. Darbdavio ir darbuotojo susitarimu siekiama sukurti tarpusavio teises ir pareigas, jį sudaromas dviejų šalių valia; (2) asmuo dirba tam tikros profesijos, specialybės, kvalifikacijos darbą arba eina tam tikras pareigas. Tai reiškia, kad dirbantysis vykdo tam tikrą rūšiniais požymiais apibrėžtą darbo funkciją. Teismas nagrinėdamas administracinio teisės pažeidimo

⁵ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo teismų praktikos administracinių teisės pažeidimų bylose dėl nelegalaus darbo apibendrinimas ir teisės taikymo rekomendacijos. LVAT biuletenis. 2005, Nr. 7.

⁶ TIAŽKIJUS, Viktoras. *Darbo teisė: teorija ir praktika*. Vilnius: Justitia, 2005, p. 108.

bylą turi išsiaiškinti, koks yra atliekamo darbo pobūdis, nes tai, kad darbuotojas atlieka ne rūšiniais požymiais apibrėžtą darbo funkciją, o tarp asmenų egzistuoja susitarimas dėl konkretaus rezultato pasiekimo (pagaminti daiktą, suremontuoti automobilį, įrengti patalpą ir pan.), gali būti civilinių teisinių santykių, pavyzdžiui, rangos, požymis; (3) asmuo dirba pakludamas darbovietėje nustatyta darbo tvarka. Šio požymio esmė yra ta, kad asmuo nėra visiškai savarankiškas atlikdamas darbą, jam atliekant darbą vadovauja darbdavys. Šis požymis gali reikšti įvairiai, t. y. darbuotojas gali dirbti laikydamas nurodymų dėl darbo laiko, darbo organizavimo, darbo drausmės, darbo atlikimo būdo, technologijų ir pan.; (4) asmuo dirba atlygintinai⁷.

DK 98 straipsnio 1 dalies 1 punkte įtvirtintas materialaus (turinio) pobūdžio požymis suponuoja būtinybę visuomet, iškilus klausimui, dirbama legaliai ar nelegaliai, jį spręsti pagal faktinį santykių pobūdį, išnagrinėti ir įvertinti visas aplinkybes, kontrahentų įsipareigojimus, o ne vien remtis tam tikrais formaliais požymiais – yra rašytinė darbo sutartis ar jos nėra. Tik atsakius į pagrindinį klausimą – kokios teisinės prigimties yra faktiniai santykiai, atsiradę tarp ginčijamo visuomeninio santykio subjektų, bus galima pasakyti, ar tuos santykius reikėjo įforminti darbo sutartimi⁸.

DK 98 straipsnio 1 dalies 2-4 punktai nustato formalus (procedūrinis) pobūdžio reikalavimus, kurių nepaisymas objektyvizuoja nelegalaus darbo procesą. Darbdavio pareigą prieš vieną darbo dieną iki numatytos darbo pradžios pranešti Valstybinio socialinio draudimo fondo administravimo įstaigai apie asmens darbo pradžią reglamentuoja DK 99 straipsnio 6 dalis, įgyvendinimo tvarką detalizuoja Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007-04-25 nutarimas Nr. 435 „Dėl Lietuvos Respublikos apdraustųjų valstybinio socialinio draudimo ir valstybinio socialinio draudimo išmokų gavėjų registro steigimo, jo nuostatų patvirtinimo ir veiklos pradžios nustatymo“⁹. Užsienio valstybių piliečių įdarbinimo tvarką reglamentuoja Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl užsieniečių teisinės padėties“¹⁰, o leidimo dirbti užsieniečiams išdavimo sąlygas ir tvarką detalizuoja Lietuvos Respublikos socialinės

⁷ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo teismų praktikos administracinių teisės pažeidimų bylose dėl nelegalaus darbo apibendrinimas ir teisės taikymo rekomendacijos. LVAT biuletenis. 2005, Nr. 7.

⁸ NEKROŠIUS, Ipolitas, et al. *Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras. Antras tomas*. Vilnius: Justitia, 2004, p. 57.

⁹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007-04-25 nutarimas Nr. 435 „Dėl Lietuvos Respublikos apdraustųjų valstybinio socialinio draudimo ir valstybinio socialinio draudimo išmokų gavėjų registro steigimo, jo nuostatų patvirtinimo ir veiklos pradžios nustatymo“. Valstybės žinios. 2007, Nr. 50-1932.

¹⁰ Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl užsieniečių teisinės padėties“. Valstybės žinios. 2004, Nr. 73-2539.

apsaugos ir darbo ministro 2013-03-27 įsakymas Nr. A1-133 „Dėl leidimo dirbti užsieniečiams išdavimo sąlygų ir tvarkos aprašo patvirtinimo“¹¹.

Apibendrinant teigtina, kad esamas teisinis reguliavimas įpareigoja darbo santykius legalizuoti rašytine darbo sutartimi. Toks būtinas santykių formalizavimas įvyksta, kai susitariama atlikti tam tikros profesijos specialybės, kvalifikacijos darbą, paklūstant darbdavio nustatytai darbo organizavimo tvarkai ir gaunant už darbo atlikimą iš darbdavio atlyginimą. Esant šių požymių visetui neišformintas darbo sutartimi darbas yra nelegalus.

GALIMYBĖS DIRBTI NESUDARIUS DARBO SUTARTIES

Būtinybė įteisinti darbo santykius sutartimi, mokėti už atliktą darbą užmokestį suponuoja darbdavių pagrįstus lūkesčius, kad darbas bus atliekamas kompetentingų darbuotojų. Neatskiriama kompetencijos dalimi, be įgyto išsilavinimo, laikytini konkrečių darbo funkcijų atlikimo praktiniai įgūdžiai. Deja, jauni asmenys neretai tokios kompetencijos dalies neturi, o tai sąlygoja jų ribotas galimybes įsidarbinti. Šiai problemai spręsti įstatymų leidėjas yra suteikęs tam tikrus teisinius instrumentus. Egzistuoja galimybė įgyti praktinio darbo patirties, o kartu ir tam tikrų darbo funkcijų atlikimo įgūdžių, nesudarius darbo sutarties. Ši galimybė gali būti realizuojama toliau aptariamomis keturiomis formomis.

1-oji galimybė dirbti sudarius trišalę praktinio mokymosi sutartį. Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymo 48 straipsnio 8 dalis teigia, kad jeigu studijų programoje numatyta studentų praktika, įmonė, įstaiga ar organizacija, kurioje studentas atlieka praktiką, ir studentas bei aukštoji mokykla, kurioje jis studijuoja, sudaro praktinio mokymo sutartį. Pavyzdinę sutarties formą tvirtina Švietimo ir mokslo ministerija. Už studentų praktikos organizavimą atsakinga aukštoji mokykla. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministras 2011-04-19 įsakymu Nr. V-637¹² patvirtino studento praktinio mokymo sutarties pavyzdinę formą, kartu suteikdamas galimybę tokią sutartį papildyti kitomis nuostatomis, neprieštarujančiomis pavyzdinei sutarties formai.

Pagal studento praktinio mokymo sutarties pavyzdinę formą studentas atlieka praktiką pagal praktikos planą (programą), kurią parengti studentui padeda aukštosios mokyklos paskirtas praktikos vadovas - aukštosios mokyklos dėstytojas, kuris tvirtina praktikos planą (programą), užtikrina praktikos tikslų pasiekimo priežiūrą ir prireikus kartu su priimančios

¹¹ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2013-03-27 įsakymas Nr. A1-133 „Dėl leidimo dirbti užsieniečiams išdavimo sąlygų ir tvarkos aprašo patvirtinimo“. Valstybės žinios. 2013, Nr. 34-1635.

¹² Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministras 2011-04-19 įsakymas Nr. V-637 „Dėl studento praktinio mokymo sutarties“. Valstybės žinios. 2011, Nr. 49-2383.

organizacijos atsakingais darbuotojais (arba valstybės tarnautojais) operatyviai sprendžia su studento atliekama praktika iškilusias problemas. Aukštoji mokykla, sudarydama studento praktinio mokymo sutartį, taip pat įsipareigoja aprūpinti priimančios organizacijos paskirtą praktikos vadovą metodinėmis vadovavimo praktikai rekomendacijomis (priemonėmis); šios sutarties nustatytais sąlygomis, kai tai neprieštaruja priimančios organizacijos steigimo dokumentams ir veiklos tikslams, apmokėti priimančiai organizacijai už praktikos organizavimą ir skirti šiam tikslui tam tikrą pinigų sumą (skiriama suma turi sudaryti ne mažiau kaip 50 procentų studijų kainos dalies, skirtos dėstytojų ir mokslo darbuotojų bei kitų su studijomis susijusių darbuotojų darbo užmokesčiui, bet ne didesnės kaip norminė studijų kaina, proporcingos praktikos apimčiai (studijų kreditų skaičiui), jei aukštoji mokykla ir priimanči organizacija nesutaria kitaip.

Trišalė aukštosios mokyklos, priimančios organizacijos ir studento praktinio mokymo sutartis išimtinai orientuota į studento praktinių įgūdžių įgijimą. Tuo tikslu priimanči organizacija užtikrina, kad studentui būtų paskirtas praktikos vadovas iš kvalifikuotų darbuotojų (arba valstybės tarnautojų), turinčių ne mažesnę kaip 3 metų atitinkamo darbo stažą, su kuriuo studentas detalizuoja praktikos planą (programą), kuris vykdo praktikos priežiūrą, ją pasibaigus, ją įvertina. Studentas privalo ne tik iki praktikos pradžios parengti praktikos planą (programą), šį dokumentą suderinti su aukštosios mokyklos paskirtu praktikos vadovu, ne vėliau kaip per pirmąją praktikos dieną detalizuoti praktikos planą (programą) su priimančios organizacijos paskirtu praktikos vadovu, o taip pat stropiai vykdyti praktinio mokymo užduotis; neatvykęs į praktiką priimančioje organizacijoje, nedelsdamas pranešti apie tai praktikos vadovui, nuroydamas priežastį, o ligos atveju – pateikdamas gydytojo pažymą.

2-oji galimybė dirbti sudarius savanoriškos veiklos sutartį. Lietuvos Respublikos savanoriškos veiklos įstatymo 2 straipsnio 1 dalis nustato, kad savanoriška veikla yra savanorio neatlyginamai atliekama visuomenei naudinga veikla, kurios sąlygos nustatomos savanorio ir šios veiklos organizatoriaus susitarimu. Savanoriškos veiklos organizatoriaus ir savanorio santykiai yra civiliniai teisiniai santykiai, dėl kurių gali būti (neprivalomai) sudaroma rašytinė savanoriškos veiklos sutartis.

Savanoriška veikla atliekama vadovaujantis šiais principais: (1) naudos visuomenei ir asmeniui – dalyvavimas savanoriškoje veikloje sudaro asmenims galimybę aktyviai prisidėti prie visuomenės gerovės kūrimo ir skatina savanorių asmeninę saviraišką ir tobulėjimą; (2) bendradarbiavimo – savanoriška veikla remiasi savanorių ir savanoriškos veiklos

organizatorių tarpusavio bendradarbiavimu, siekiant suderinti savanorių ir savanoriškos veiklos organizatorių poreikius ir galimybes; (3) įvairovės ir lankstumo – savanoriška veikla gali būti atliekama įvairiose visuomenei naudingos veiklos srityse. Savanoriškos veiklos organizatorius ir savanoris gali susitarti dėl įvairių savanoriškos veiklos formų ir būdų, taip pat juos keisti.

Savanoris turi būti informuotas apie savanoriškos veiklos mastą ir apimtį, apie esančius ir galimus rizikos veiksnius sveikatai ir saugai, kurie gali iškilti savanoriškos veiklos metu, ir apsisaugojimo nuo jų priemonių panaudojimą; turi teisę gauti savanoriškai veiklai atlikti reikalingas priemones, informaciją, mokymus, konsultacinę ir techninę pagalbą; gauti dokumentą, patvirtinantį savanorio atliktą savanorišką veiklą, įgytą kompetenciją. Kartu jis privalo laikytis su savanoriškos veiklos organizatoriumi aptartos savanoriškos veiklos atlikimo tvarkos; dalyvauti pasirengimo savanoriškai veiklai kursuose, jeigu tokių numato savanoriškos veiklos organizatorius; nepažeisti savanoriškos veiklos organizatoriaus ir asmenų, kurių labai atliekama savanoriška veikla, teisėtų interesų.

3-oji galimybė dirbti sudarius dvišalę įgūdžių įgijimo sutartį. Tokia galimybė atsirado nuo 2014 m. rugsėjo 1 d. papildžius Lietuvos Respublikos užimtumo rėmimo įstatymą 26¹ straipsniu. Pagal šio straipsnio 1 dalį darbo įgūdžių įgijimo sutartyje nurodoma: (1) sutarties šalys; (2) sutarties terminas, kuris negali būti ilgesnis kaip 4 mėnesiai nuo sutarties įsigaliojimo; (3) asmens įsipareigojimas dalyvauti darbo įgūdžių įgijimo priemonėje; (4) darbdavio įsipareigojimas sudaryti sąlygas ir suteikti priemones darbo įgūdžiams įgyti bei užtikrinti darbo įgūdžius įgyjančio asmens saugą ir sveikatą; (5) darbo vieta, kurioje bus įgyjami darbo įgūdžiai; (6) įgyjami darbo įgūdžiai; (7) sąlygos, susijusios su asmens, kuris įgis darbo įgūdžių, saugos ir sveikatos užtikrinimu įgyjant darbo įgūdžius; (8) kitos sąlygos.

4-oji galimybė dirbti sudarius savanoriškos praktikos sutartį pagal Lietuvos Respublikos užimtumo rėmimo įstatymą 34¹ straipsnį nuo 2015 m. sausio 1 d. Savanoriškos praktikos sutartyje nurodoma: (1) sutarties šalys – asmuo ir įmonė, įstaiga, organizacija ar kita organizacinė struktūra (toliau – įmonė), kurioje atliekama savanoriška praktika; (2) sutarties terminas, kuris negali būti ilgesnis kaip 2 mėnesiai nuo sutarties įsigaliojimo; (3) įmonės, kurioje atliekama savanoriška praktika, įsipareigojimas sudaryti sąlygas ir suteikti priemones savanoriškai praktikai atlikti bei užtikrinti savanorišką praktiką atliekančio asmens saugą ir sveikatą; (4) savanorišką praktiką atliekančio asmens funkcijos; (5) savanoriškos praktikos atlikimo vieta; (6) sąlygos, susijusios su asmens, kuris atlieka savanorišką praktiką, saugos ir sveikatos užtikrinimu atliekant savanorišką praktiką; (7) kitos sąlygos. Įmonė likus ne mažiau

kaip vienai darbo dienai iki numatytos savanoriškos praktikos atlikimo pradžios teisės aktų nustatyta tvarka informuoja Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos administravimo įstaigą apie sudarytą savanoriškos praktikos sutartį. Savanorišką praktiką atliekantys asmenys yra draudžiami sveikatos bei nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniu draudimu valstybės lėšomis Lietuvos Respublikos įstatymų nustatyta tvarka.

Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministras 2015-01-13 įsakymu Nr. A1-13 patvirtino savanoriškos praktikos atlikimo tvarkos aprašą¹³, kuriame numatė savanoriškos praktikos sutarties privalomą formą.

3-oji ir 4-oji galimybės yra aktyvios darbo rinkos politikos priemonės, kuriomis siekiama padėti darbo ieškantiems asmenims padidinti jų užimtumo galimybes ir derinti Lietuvos Respublikos darbo rinkoje pasiūlą ir paklausą. Įgyvendindama pastarąsias priemones valstybė papildomai remia darbingus asmenis iki 29 (dvidešimt devynerių) metų.

Darytina išvada, jog galimybės dirbti nesudarius darbo sutarties, o pasirenkant vieną iš alternatyvų, t. y. (1) sudarant trišalę studento praktinio mokymo sutartį, (2) atliekant savanorišką veiklą, (3) sudarant dvišalę įgūdžių įgijimo sutartį ar (4) savanoriškos praktikos sutartį, nėra „klasikiniai“ teisiniai darbo santykiai, kuriems būdingi teisės doktrinoje ir teismų praktikoje išskirti požymiai. Visgi tam tikrų esmingų sutapimų galima rasti, tačiau teisiniu reguliavimu įtvirtinti santykių subjektų ypatumai, veiklos apribojimai leidžia spręsti apie šių galimybių privalumus ir trūkumus renkantis atitinkamą veiklos formą.

DARBO BE SUTARTIES GALIMYBIŲ LYGINAMIEJI ASPEKTAI

Loginė ir sisteminė DK normų analizė leidžia išskirti šiuos darbo be sutarties lyginamuosius aspektus: santykių subjektų charakterizavimas, jų įsipareigojimų, veiklos apribojimų apibūdinimas. Šie kriterijai bene labiausiai išryškina analizuojamų galimybių specifiskumus.

Studento praktinio mokymo sutartis sudaroma trijų subjektų: aukštosios mokyklos, priimančiosios organizacijos (įmonės, įstaigos, organizacijos, nepaisant jos nuosavybės formos) ir studento (Lietuvos Respublikos mokslo studijų įstatymo 48 straipsnio 8 dalis). Toks sutarties apibrėžimas jos pasirinkimo galimybę išimtinai sieja su studijomis aukštojoje mokykloje, t. y. ši sutartis gali būti sudaroma tik su asmeniu, studijuojančiu aukštojoje

¹³ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2015-01-13 įsakymas Nr. A1-13 „Dėl savanoriškos praktikos atlikimo tvarkos aprašo patvirtinimo“. Teisės aktų registras, 2015-01-14, Nr. 593.

mokykloje pagal studijų programą arba doktorantūroje, o tai neabejotinai siaurina asmenų, galinčių taip dirbti, ratą.

Lietuvos Respublikos savanoriškos veiklos įstatymas taip pat numato ribojimus vienai iš savanoriškos veiklos santykių šalių – savanoriškos veiklos organizatoriui. Pagal šio įstatymo 6 straipsnį savanoriškos veiklos organizatoriais gali būti: (1) labdaros ir paramos fondai; (2) biudžetinės įstaigos; (3) asociacijos; (4) viešosios įstaigos; (5) religinės bendruomenės, bendrijos ir religiniai centrai; (6) tarptautinių visuomeninių organizacijų filialai, atstovybės; (7) politinės partijos; (8) profesinės sąjungos; (9) kiti juridiniai asmenys, kurių veiklą reglamentuoja specialūs įstatymai ir kurių veiklos tikslas nėra pelno siekimas, o gautas pelnas negali būti skiriamas jų dalyviams. Įstatymas numato imperatyvų reikalavimą savanoriškos veiklos organizatoriui nebūti pelno siekiančia organizacija.

Tiek dvišalė įgūdžių įgijimo sutartis, tiek savanoriškos praktikos sutartis gali būti sudaroma su darbo rinkoje papildomai remiamais darbingais asmenimis iki 29 (dvidešimt devynerių) metų (Lietuvos Respublikos užimtumo rėmimo įstatymo 4 straipsnio 1 dalies 15 punktą). Skirtumas tik tas, kad pagal dvišalę darbo įgūdžių įgijimo sutartį darbo įgūdžiai gali būti įgyjami asmenų, registruotų teritorinėje darbo biržoje, o savanoriškos praktikos sutarties sudarymo atveju toks reikalavimas yra eliminuotas.

Studento praktinis mokymas organizuojamas pagal paties studento su praktikos vadovu (aukštosios mokyklos dėstytoju) parengtą praktikos planą (programą). Priimanti organizacija įsipareigoja suteikti studentui praktinio mokymo vietą, sudaryti sąlygas praktikos plano (programos) įgyvendinimui, aprūpinti praktikos plano (programos) įgyvendinimui reikalinga informacija ir neatitraukti studento nuo praktinio mokymo užduočių vykdymo. Tuo tikslu priimančiosios organizacijos yra skiriamas praktikos vadovas iš kvalifikuotų darbuotojų (arba valstybės tarnautojų), turinčių ne mažesnę kaip 3 metų atitinkamo darbo stažą, su kuriuo studentas detalizuoja praktikos planą (programą), kuris vykdo praktikos priežiūrą, jai pasibaigus, ją įvertina. Priimančioji organizacija organizuoja būtinus darbuotojų saugos ir sveikatos bei priešgaisrinės saugos instruktazus. Jeigu praktinio mokymo sutartyje nesusitarta kitaip, vadovaudamasi priimančioje organizacijoje veikiančiais nuostatais arba papildomu susitarimu su aukštąja mokykla dėl darbo tvarkos ir sąlygų, priimančioji organizacija užtikrina studentui darbuotojų saugos ir sveikatos bei higienos normas atitinkančias darbo sąlygas, esant reikalui aprūpina studentą praktikai atlikti būtinais darbo įrankiais, darbo drabužiais ir darbo avalyne, kitomis asmeninėmis ir kolektyvinėmis darbuotojų saugos ir sveikatos priemonėmis teisės aktuose nustatyta tvarka.

Sudarius savanoriškos veiklos sutartį savanoriui tenka pareigos: laikytis su savanoriškos veiklos organizatoriumi aptartos veiklos atlikimo tvarkos; dalyvauti pasirengimo savanoriškai veiklai kursuose, jeigu tokių numato savanoriškos veiklos organizatorius; nepažeisti savanoriškos veiklos organizatoriaus ir asmenų, kurių labai atliekama savanoriška veikla, teisėtų interesų. Savanoris turi teisę būti informuotas apie savanoriškos veiklos mastą ir apimtį, apie esančius ir galimus rizikos veiksnius sveikatai ir saugai, kurie gali iškilti savanoriškos veiklos metu, ir apsaugojimo nuo jų priemonių panaudojimą; gauti savanoriškai veiklai atlikti reikalingas priemones, informaciją, mokymus, konsultacinę ir techninę pagalbą; gauti dokumentą, patvirtinantį savanorio atliktą savanorišką veiklą, įgytą kompetenciją.

Savanoriškos veiklos organizatorius su savanoriu sudaro rašytinę savanoriškos veiklos sutartį, jeigu (1) kompensuojamos su savanoriška veikla susijusios išlaidos arba (2) sudaryti sutartį pageidauja viena iš šalių. Atsižvelgiant į savanoriškos veiklos pobūdį ir teisės aktų nustatytus reikalavimus, savanoriškos veiklos organizatorius iš savanorišką veiklą norinčių atlikti asmenų gali reikalauti pateikti tokiai veiklai atlikti reikalingus dokumentus (sveikatos pažymėjimą, pažymą apie teistumą ir kt.). Savanorišką veiklą savanoris gali atlikti vietoje, kurioje yra savanoriškos veiklos organizatoriaus buveinė, arba gali būti siunčiamas savanoriškos veiklos organizatoriaus tam tikram laikui tam tikrai užduočiai atlikti į kitą vietovę (Lietuvos Respublikos savanoriškos veiklos įstatymo 9 straipsnis).

Darbo įgūdžių įgijimo sutartimi numatomas teritorinėje darbo biržoje registruoto asmens įsipareigojimas dalyvauti darbo įgūdžių įgijimo priemonėje, taip pat darbdavio įsipareigojimas sudaryti sąlygas ir suteikti priemones darbo įgūdžiams įgyti bei užtikrinti darbo įgūdžius įgyjančio asmens saugą ir sveikatą; darbo vieta, kurioje bus įgyjami darbo įgūdžiai; apibrėžiama įgyjami darbo įgūdžiai; ir sąlygos, susijusios su asmens saugos ir sveikatos užtikrinimu.

Savanoriškos praktikos sutartimi įmonė, kurioje atliekama savanoriška praktika, įsipareigoja sudaryti sąlygas ir suteikti priemones savanoriškai praktikai atlikti bei užtikrinti savanorišką praktiką atliekančio asmens saugą ir sveikatą. Taip pat apibūdinamos savanorišką praktiką atliekančio asmens funkcijos, savanoriškos praktikos atlikimo vieta, sąlygos, susijusios su asmens saugos ir sveikatos užtikrinimu atliekant savanorišką praktiką ir kt. Įmonė likus ne mažiau kaip 1 (vienai) darbo dienai iki numatytos savanoriškos praktikos atlikimo pradžios teisės aktų nustatyta tvarka informuoja Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos administravimo įstaigą apie sudarytą savanoriškos praktikos sutartį.

Savatorišką praktiką atliekantys asmenys yra draudžiami sveikatos bei nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniu draudimu valstybės lėšomis Lietuvos Respublikos įstatymų nustatyta tvarka.

Veikla pagal studento praktinio mokymo sutartį ribojama studento, siunčiamo atlikti praktikos, teorinių žinių ir praktinių gebėjimų įgijimo užtikrinimu. Priimanti organizacija privalo suteikti studentui praktinio mokymo vietą sudaryti sąlygas praktikos plano (programos) įgyvendinimui, aprūpinti praktikos plano (programos) įgyvendinimui reikalinga informacija ir neatitraukti studento nuo praktinio mokymo užduočių vykdymo. Ši organizacija turi teisę leisti studentui savarankiškai, be praktikos vadovo pagalbos, atlikti jam pavestas funkcijas dalyvaujant gamyboje arba teikiant paslaugas, tik tais atvejais, jeigu ji sudaro su studentu trumpalaikę darbo sutartį teisės aktų nustatyta tvarka.

Savatoriška veikla remiasi naudos visuomenei ir asmeniui, bendradarbiavimo, įvairovės ir lankstumo principais, tačiau Lietuvos Respublikos savatoriškos veiklos įstatymas nustato baigtinį savatoriškos veiklos organizatorių subjektų – tik ne pelno organizacijų – sąrašą. Toks reguliavimas atitinkamai veikia sritis, kuriose gali būti atliekama savatoriška veikla.

Dvišalės įgūdžių įgijimo ir savatoriškos praktikos sutarčių pagrindu galima veikla ribojama panašiai. Tokio pobūdžio sutarčių skaičius įmonėje negali viršyti 10 procentų visų įmonės darbo vietų (pareigybių) skaičiaus. Šios sutartys negali būti sudaromos su juridiniais asmenimis, kurie per paskutinius 12 (dvylika) mėnesių nutraukė darbo sutartis su daugiau negu dešimtadaliu darbuotojų. Darbdavys, kuris yra fizinis asmuo, negali vienu metu būti sudaręs daugiau negu vieną dvišalę darbo įgūdžių įgijimo sutartį.

Darbo įgūdžius įgyjančio asmens sudarytos darbo įgūdžių įgijimo sutarties terminas arba bendras jo sudarytų darbo įgūdžių įgijimo sutarčių terminas negali būti ilgesnis kaip 4 (keturi) mėnesiai per kalendorinius metus. Asmuo su tuo pačiu darbdaviu darbo įgūdžių įgijimo sutartį dėl kitokio pobūdžio darbo įgūdžių įgijimo gali sudaryti ne daugiau kaip 2 (du) kartus. Darbo įgūdžių įgijimo sutartis gali būti laikoma galiojančia tik tuo atveju, kai asmuo, kuris įgyja darbo įgūdžių, ne vėliau kaip per 3 (tris) darbo dienas nuo sutarties sudarymo Vyriausybės ar jos įgaliotos institucijos nustatyta tvarka apie tai informuoja teritorinę darbo biržą.

Asmuo tuo pačiu metu atlikti savatorišką praktiką gali ne daugiau kaip pagal vieną savatoriškos praktikos sutartį. Savatoriškos praktikos sutartis su ta pačia įmone gali būti sudaroma ne daugiau kaip 1 (vieną) kartą. Savatorišką praktiką atliekančio asmens sudarytos savatoriškos praktikos sutarties terminas arba bendras savatoriškos praktikos sutarčių

terminas negali būti ilgesnis kaip 2 (du) mėnesiai per kalendorinius metus. Asmuo gali sudaryti savanoriškos praktikos sutartį ne daugiau kaip 3 (tris) kartus, o bendras jo sudarytų savanoriškos praktikos sutarčių terminas negali būti ilgesnis kaip 6 (šeši) mėnesiai.

Jaunesni kaip 18 metų asmenys turi teisę sudaryti darbo įgūdžių įgijimo ir savanoriškos praktikos sutartis, jeigu tam neprieštarauja vaiko atstovas pagal įstatymą.

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, konstatuotina, kad darbo be sutarties lyginamieji aspektai pagal (1) galimus santykių subjektus, (2) jų įsipareigojimų, (3) veiklos apribojimų apibūdinimą leidžia išskirti analizuojamų galimybių ypatumus. Norminiai teisės aktai numato ribotą subjektų, galinčių įgyvendinti šias galimybes, skaičių, deleguoja jiems atitinkamus įpareigojimus, kartu įtvirtindami imperatyvius veiklos draudimus.

IŠVADOS

Esamas teisinis reguliavimas įpareigoja darbo santykius legalizuoti rašytine darbo sutartimi. Toks būtinas santykių formalizavimas įvyksta, kai susitariama atlikti tam tikros profesijos specialybės, kvalifikacijos darbą, paklūstant darbdavio nustatytai darbo organizavimo tvarkai ir gaunant už darbo atlikimą iš darbdavio atlyginimą. Esant šių aplinkybių visetui, tačiau neįforminus darbo santykių sutartimi, dirbamas darbas yra nelegalus.

Galimybės dirbti nesudarius darbo sutarties, o pasirenkant vieną iš alternatyvų, t. y. (1) sudarant trišalę studento praktinio mokymo sutartį, (2) atliekant savanorišką veiklą, (3) sudarant dvišalę įgūdžių įgijimo sutartį ar (4) savanoriškos praktikos sutartį, nėra „klasikiniai“ teisiniai darbo santykiai, kuriems būdingi teisės doktrinoje ir teismų praktikoje išskirti požymiai. Visgi tam tikrų esmingų sutapimų galima rasti, tačiau teisiniu reguliavimu įtvirtinti santykių subjektų ypatumai, veiklos apribojimai leidžia spręsti apie šių galimybių privalumus ir trūkumus renkantis atitinkamą veiklos formą. Darbo be sutarties lyginamieji aspektai pagal (1) galimus santykių subjektus, (2) jų įsipareigojimų, (3) veiklos apribojimų apibūdinimą leidžia išskirti analizuojamų galimybių ypatumus. Norminiai teisės aktai numato ribotą subjektų, galinčių įgyvendinti šias galimybes, skaičių, deleguoja jiems atitinkamus įpareigojimus, kartu įtvirtindami imperatyvius veiklos draudimus.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 64-2569.
2. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl užsieniečių teisinės padėties“. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 73-2539.

3. Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas. Valstybės žinios. 2009, Nr. 54-2140.
4. Lietuvos Respublikos savanoriškos veiklos įstatymas. Valstybės žinios. 2011, Nr. 86-4142.
5. Lietuvos Respublikos užimtumo rėmimo įstatymas. Valstybės žinios. 2006, Nr. 73-2762.
6. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007-04-25 nutarimas Nr. 435 „Dėl Lietuvos Respublikos apdraustųjų valstybiniu socialiniu draudimu ir valstybinio socialinio draudimo išmokų gavėjų registro steigimo, jo nuostatų patvirtinimo ir veiklos pradžios nustatymo“. Valstybės žinios. 2007, Nr. 50-1932.
7. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2013-03-27 įsakymas Nr. A1-133 „Dėl leidimo dirbti užsieniečiams išdavimo sąlygų ir tvarkos aprašo patvirtinimo“. Valstybės žinios. 2013, Nr. 34-1635.
8. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2015-01-13 įsakymas Nr. A1-13 „Dėl savanoriškos praktikos atlikimo tvarkos aprašo patvirtinimo“. Teisės aktų registras, 2015-01-14, Nr. 593.
9. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministras 2011-04-19 įsakymas Nr. V-637 „Dėl studento praktinio mokymo sutarties“. Valstybės žinios. 2011, Nr. 49-2383.
10. Nekrošius, Ipolitas, et al. Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras. Antras tomas. Vilnius: Justitia, 2004.
11. Tiažkijus, Viktoras. *Darbo teisė: teorija ir praktika*. Vilnius: Justitia, 2005.
12. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo teismų praktikos administracinių teisės pažeidimų bylose dėl nelegalaus darbo apibendrinimas ir teisės taikymo rekomendacijos. LVAT biuletenis. 2005, Nr. 7.

THE OPPORTUNITY TO WORK WITHOUT A CONTRACT

Milana Striuogienė*

Mykolas Romeris University

Summary

The article presents the opportunity to acquire practical skills in the absence of an employment contract. The first part presents the concept of the work without a contract as illegal employment. The second part identifies the opportunity to work without a contract, the third - highlights the comparative aspects of opportunities working without a contract. Current legal regulation requires the legalization of labor relations by written employment contract. Not cleared through labor relations contract work you do is illegal. However, the regulatory law gives few opportunities to acquire practical skills, although the absence of a contract of employment, which means for it without receiving wages. It can be said that there are four ways to work as: (1) the Republic of Lithuania Law on Science and Studies provides the opportunity to enter into a tripartite agreement for practical training; (2) can gain experience by volunteering in civil legal contract on the basis of the Republic of Lithuania Law on voluntary activity; (3) since 2014 September 1 it is possible to conclude a bilateral agreement for acquisition of skills by Lithuanian National Employment Promotion Act; (4) since 2015 January 1 under the latter Act granted the right to enter into contracts and voluntary practices. Working without a contract according to the comparative aspects of the possible relations between entities, their obligations and restrictions, allows to distinguish analyzed potential features.

Keywords: illegal work, work without a contract, the student's practical training contract, the voluntary agreements, job skills contracts, voluntary contract law.

Milana Striuogienė* Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: asmens teisių apsauga, darbo teisė, valstybės tarnyba.

Milana Striuogienė*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Law, lecturer. Research interests: human rights protection, labor law, civil service.

BAUDŽIAMOJO PROCESO PAŽEIDIMO TEISINIŲ PASEKMIŲ KAI KURIE PROBLEMINIAI ASPEKTAI

Marijus Šalčius*

**Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedra
Putvinskio g. 70, Kaunas
Elektroninis paštas marius.salcius@gmail.com
Telefonas 837 30 36 70*

Anotacija: Straipsnyje analizuojamos baudžiamojo proceso pažeidimo teisinės pasekmės, jų rūšys, bei kai kurios tokių pasekmių teorinės ir praktinės problemos. Kadangi baudžiamojo proceso įstatyme minėtųjų pasekmių reglamentavimas yra tik fragmentinis, Autorius, remdamasis sisteminę procesinių ir kitų teisės aktų analize, išskiria teisinių pasekmių, kurios kyla baudžiamąjį procesą vykdančioms subjektams padarius pažeidimus, rūšis. Straipsnyje ypatingas dėmesys skiriamas žalos, atsiradusios dėl neteisėtų ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokurorų ar teismo veiksmų, atlyginimo, kaip vienai iš procesinio pažeidimo pasekmių rūšių, analizei. Autorius pastebi, kad šiuo metu galiojantis tokios žalos atlyginimo teisinis reguliavimas yra nesuderinamas su Lietuvos Respublikos Konstitucija ir tarptautinėmis sutartimis ir turėtų būti keičiamas, atsisakant baigtinio baudžiamojo proceso veiksmų, kuriuos pažeidus asmuo įgyja teisę kreiptis į teismą dėl žalos atlyginimo, sąrašo.

Reikšminiai žodžiai: baudžiamasis procesas, baudžiamojo proceso pažeidimas, pareiga atlyginti žalą, teisėsaugos institucijų pareigūnų ir teismo atsakomybė.

IVADAS

Baudžiamojo proceso paskirtis yra ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas. Prokuroras ir ikiteisminio tyrimo įstaigos kiekvienu atveju, kai paaiškėja nusikalstamos veikos požymių, privalo pagal savo kompetenciją imtis visų įstatymų numatytų priemonių, kad per trumpiausią laiką būtų atliktas tyrimas ir atskleista nusikalstama veika¹. Cituotose Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau tekste – LR BPK) nuostatose, be kitų baudžiamojo proceso paskirties elementų, taip pat yra įtvirtinta ir teisėsaugos institucijų pareiga greitai ir išsamiai iširti nusikalstamą veiką. Baudžiamojo proceso įstatymas numato platų spektrą procesinių veiksmų, kurių atlikimas turėtų garantuoti sėkmingą minėtosios pareigos įvykdymą. Deja, ne visuomet taip nutinka. Baudžiamasis procesas, kurio metu prokurorai ir ikiteisminio tyrimo pareigūnai aktyviai naudojami įstatymo jiems suteiktomis galiomis ir atlieka daug bei sudėtingų procesinių veiksmų, neretai baigiamas prokuroro nutarimu nutraukti ikiteisminį tyrimą arba išteisinamuju nuosprendžiu,

¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341.

t. y. pilnai taip ir nerealizavus baudžiamojo proceso tikslų. Praėjus prokuroro nutarimo nutraukti ikiteisminį tyrimą arba teismo išteisinamojo nuosprendžio apskundimo terminui ir įsigaliojus šiems baigiamiesiems procesiniams dokumentams, dažniausiai nebesusimąstoma ar tyrimo metu atlikti veiksmai buvo teisėti, proporcingi ir nepažeidžiantys baudžiamojo proceso dalyvių teisių. Tokia, Autoriaus nuomone, visuotinai įsivyravusi praktika yra itin ydinga, kadangi atsiribojant nuo atliktų procesinių veiksmų sukeltamų teisinių pasekmių vertinimo, ne tik užkertamas kelias ikiteisminio tyrimo praktinių problemų tinkamam identifikavimui, jų sprendimo būdų paieškomoms, bet ir apribojama baudžiamojo proceso teisės plėtra. Esamos situacijos problematiškumą puikiai iliustruoja ir sulig kiekvienais metais augantis teismų sprendimų, kuriais patenkinami buvusių įtariamųjų ar kaltinamųjų reikalavimai atlyginti žalą, kurią jie patyrė dėl procesinių pažeidimų, padarytų ikiteisminio tyrimo ar teismo baudžiamosios bylos nagrinėjimo metu, skaičius. Pastarosios priežastys suponuoja šios temos aktualumą ir procesinių veiksmų teisinių pasekmių analizės būtinybę.

Baudžiamojo proceso pažeidimo sukeltos teisinės pasekmės Lietuvos teisėje nebuvo plačiai nagrinėjamos. Įvairius baudžiamojo proceso pažeidimo sampratos, tokio pažeidimo metu gautų duomenų vertinimo aspektus tyrinėjo E. Rimšelis² bei A. Juozapavičius³. Tuo tarpu tokio pažeidimo sukeltos pasekmės buvo analizuotos tik epizodiškai ir labai siaura apimtimi⁴.

Pagrindinis **straipsnio tikslas** – identifikuoti baudžiamojo proceso pažeidimo galimų teisinių pasekmių rūšis bei aptarti vienos iš šių pasekmių – procesiniu pažeidimu padarytos žalos atlyginimo - teorines ir praktines problemas. Dėl straipsnio ribotos apimties jame bus analizuojamos tik kai kurios, Autoriaus nuomone svarbiausios, šio instituto problemos.

Straipsnio **tyrimo objektas** – baudžiamojo proceso pažeidimo teisinės pasekmės, jų rūšys bei dėl pažeidimo atsiradusios žalos atlyginimas.

Iškeltam tikslui pasiekti buvo naudojami mokslinės literatūros analizės, lingvistinis, dokumentų ir bylų analizės, statistinis bei kiti mokslinio tyrimo metodai. Mokslinės literatūros analizės dėka buvo susipažįstama su jau atliktais moksliniais tyrimais nagrinėjama tema, remiantis lingvistiniu teisės aiškinimo metodu, baudžiamojo proceso teisės normų

² Rimšelis, E. *Esminiai baudžiamojo proceso teisės pažeidimai: samprata, vertinimas ir procesiniai padariniai: daktaro disertacija*. Vilnius: Mykolas Romeris universitetas, 2006.

³ Juozapavičius, A. *Duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, neleistinumas Lietuvos baudžiamajame procese: Daktaro disertacija*. Vilniaus universitetas, 2012

⁴ Pavyzdžiui, Šalčius, M. *Procesinių prievartos priemonių taikymo pažeidimas ir pareiga atlyginti žalą. Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka (10): mokslinių straipsnių rinkinys*. Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakultetas, 2013.

prasmė buvo aiškinama analizuojant teisės normų tekste vartojamų žodžių prasmę, Dokumentų analizės metodu buvo tiriami nacionaliniai ir Europos Sąjungos teisės aktai. Taip pat, naudojant bylų analizės metodą, buvo tiriama Europos Žmogaus Teisių Teismo bei Lietuvos teismų praktika. Statistinio metodo koreliacinės analizės pagalba buvo analizuojami statistiniai duomenys, siekiant nustatyti jų tarpusavio ryšius.

BAUDŽIAMOJO PROCESO PAŽEIDIMO TEISINĖS PASEKMIŲ RŪŠYS

Pačia primityviausia prasme teisės pažeidimas suprantamas kaip priešingas teisei elgesys. Kadangi tokia teisės pažeidimo apibrėžtis neindividualizuoja net tik jo požymių, bet net ir nesuteikia galimybės identifikuoti jo teisinių pasekmių, todėl teisės teorijos mokslas teisės pažeidimus išskiria į atskiras rūšis. Paprastai skiriamos dvi teisės pažeidimų rūšys: nusikalstamos veikos ir kiti nusižengimai (administracinės, civilinės teisės pažeidimai bei drausminiai nusižengimai)⁵. Tačiau, teisės doktrinoje galima sutikti ir kur kas įvairesnių teisės pažeidimų klasifikacijų, tarp kurių, kaip atskira rūšis, yra išskiriami ir procesinės teisės pažeidimai. Kiekviena iš teisės pažeidimų rūšių išsiskiria ne tik savo individualiais požymiais, bet ir kylančiomis teisinėmis pasekmėmis.

Baudžiamojo proceso teisės pažeidimas suprantamas kaip baudžiamojo proceso subjekto naudojimas baudžiamojo proceso teisės normomis, sąmoningai atsisakant vykdyti nustatytas pareigas, kurių vykdymas remiantis teise laikomas būtina asmens naudojimosi subjektinėmis teisėmis legalumo sąlyga⁶. Nors, kaip matyti iš pastarosios baudžiamojo proceso teisės pažeidimo definicijos, pažeidimą gali padaryti ne tik materialinį ir procesinį suinteresuotumą bylos baigtimi turintis asmuo (pavyzdžiui, įtariamasis, nukentėjęsysis ir kt.), bet ir apskritai jo neturintis (pavyzdžiui, liudytojas) arba turintis tik procesinį suinteresuotumą subjektas (pavyzdžiui, ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras), tačiau kylančios teisinės pasekmės, priklausomai nuo to, koks subjektas pažeidimą padarė, yra labai skirtingo pobūdžio.

Teisinės pasekmės kylančios už procesinį pažeidimą, kurį padarė baudžiamajame procese dalyvaujantis, tačiau jo nevykdantis subjektas, dažniausiai yra tiesiogiai numatytos LR BPK. Pavyzdžiui, liudytojas, be svarbios priežasties neatvykstantis dalyvauti procese, ar bet koks asmuo, nevykdantis ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, ikiteisminio tyrimo

⁵ Vaišvila, A. *Teisės teorija. Vadovėlis*. Vilnius, Justitia, 2009.

⁶ Rimšelis, E. Baudžiamojo proceso teisės pažeidimas: samprata ir sudėtis. *Jurisprudencija*. 2006, Nr. 6 (84), p. 83.

teisėjo ar teismo teisėtų nurodymų, duodamų remiantis LR BPK ar kitais įstatymais, ar trukdantis tirti bei nagrinėti baudžiamąją bylą, gali būti nubaustas iki trisdešimties minimalių gyvenimo lygių dydžio bauda, o LR BPK numatytais atvejais – areštu iki vieno mėnesio (LR BPK 163 straipsnio 1 dalis); Be pateisinamos priežasties neatvykęs pas ikiteisminio tyrimo pareigūną, prokurorą ar į teismą įtariamasis, kaltinamasis, nukentėjusysis ar liudytojas gali būti atvesdinami (LR BPK 142 straipsnio 1 dalis); įtariamajam už kardomosios priemonės – intensyvios priežiūros nustatytų pareigų ir draudimų nesilaikymą - gali būti paskirtas suėmimas (LR BPK 131¹ straipsnio 5 dalis) ir pan. Taip pat proceso dalyviams, padariusiems grubesnius, labiau pavojingus, baudžiamojo proceso pažeidimus, gali kilti ir griežtesnės teisinės pasekmės. Pavyzdžiui, tas kas ikiteisminio tyrimo metu ar teisme, apklausiamas kaip liudytojas ar nukentėjęs asmuo, davė melagingus parodymus gali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau tekste – LR BK)⁷ 235 straipsnio 1 dalį; tam kas paslėpė, sunaikino ar sugadino turta, kuriam LR PBK 151 straipsnio tvarka nustatytas laikinas nuosavybės teisės apribojimas, gresia baudžiamoji atsakomybė pagal LR BK 246 straipsnį ir pan.

Tuo tarpu procesinių pažeidimų, kuriuos padarė baudžiamąjį procesą vykdančios pareigūnai, teisinės pasekmės baudžiamosios justicijos teisės aktuose nėra taip aiškiai apibrėžtos. LR BPK galima rasti vos kelias užuominas, kokios pasekmės kils, jeigu baudžiamojo proceso pažeidimą padarys ikiteisminį tyrimą atliekantis pareigūnas, jį kontroliuojantis prokuroras ar baudžiamąją bylą nagrinėjantis teismas. Pavyzdžiui, LR BPK 44 straipsnio 4 dalis numato, kad kiekvienas asmuo, kuris buvo nepagrįstai sulaikytas ar suimtas, turi teisę į žalos atlyginimą įstatymų nustatyta tvarka. Taip pat LR BPK 46 straipsnio 1 dalis numato, kad nutraukus baudžiamąjį procesą dėl to, kad nebuvo nustatyta nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių, o asmuo buvo suimtas, taip pat kai priimamas išteisinamasis nuosprendis, prokuroras ir teisėjas privalo išaiškinti asmeniui dėl neteisėto sulaikymo, suėmimo ar nuteisimo pažeistų teisių atkūrimo ir žalos atlyginimo tvarką. Detaliau santykius, susijusius su žalos, padarytos neteisėtais ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimu reglamentuoja Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo ir atstovavimo valstybei įstatymas (toliau – Žalos atlyginimo įstatymas)⁸ ir Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas

⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-2741.

⁸ Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo ir atstovavimo valstybei įstatymas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 127-4532.

(toliau tekste – LR CK)⁹. Taigi, viena iš galimų baudžiamojo proceso pažeidimo teisinių pasekmių yra žalos asmeniui, kurio atžvilgiu buvo padarytas procesinis pažeidimas, atlyginimas.

Tačiau, pareiga atlyginti įtariamajam (kaltinamajam) žalą nėra vienintelė teisinė pasekmė, kuri gali kilti dėl pažeidimo, padaryto atliekant ikiteisminį tyrimą arba baudžiamąją bylą nagrinėjant teisme. 2013 – 2014 metais vykdant Policijos departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos ir pavaldžių policijos įstaigų tyrėjų perkvalifikavimo modulių rengimo ir įgyvendinimo bei kvalifikacijos tobulinimo projektą, ikiteisminį tyrimą atliekančių pareigūnų pasiteiravus apie galimas teises pasekmes, kurios galėtų kilti padarius procesinį pažeidimą jų atliekamame ikiteisminiame tyrime, dauguma, kaip realiausią variantą, nurodė pareigūno drausminę atsakomybę. Ir iš tiesų, tai yra dar viena galima baudžiamojo proceso pažeidimo teisinė pasekmė, įtvirtinta Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo¹⁰ 20 straipsnio 2 dalies 1 punkte, numatančiame prokuroro teisę ikiteisminio tyrimo pareigūnui, kuris atlikdamas ikiteisminį tyrimą padarė procesinius pažeidimus, iškelti drausmės bylą. Taip pat panašios nuostatos yra įtvirtintos ir prokurorų bei teisėjų veiklą ir atsakomybę reglamentuojančiuose teisės aktuose. Be to, už pažeidimus, sukėlusius sunkius padarinius, taip pat gali būti sprendžiamas ir minėtųjų pareigūnų baudžiamosios atsakomybės dėl tarnybos pareigų neatlikimo ar piktnaudžiavimo tarnybine padėtimi klausimas.

LR BPK 20 straipsnio 1 ir 4 dalys numato, kad įrodymais gali būti pripažįstami tik įstatymų nustatyta tvarka, taikant teisėtus būdus gauti duomenys, kuriuos galima patikrinti LR BPK numatytais proceso veiksmais. Teisės doktrinoje tai apibrėžiama kaip įrodymų leistinumą kriterijus¹¹. Nors Lietuvos baudžiamajame procese nėra taikoma griežtoji „užnuodyto medžio vaisiaus“ doktrina¹², tačiau teismų praktikoje laikomasi principo, kad iš neteisėtų veiksmų negali kilti teisėtos pasekmės (*ex iniuria ius non oritur*). Ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro surinkti duomenys neatitiks leistinumą kriterijaus ir negalės būti pripažinti įrodymais, jeigu šie duomenys buvo gauti atliekant baudžiamojo proceso

⁹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

¹⁰ Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 42-1919.

¹¹ Plačiau apie įrodymų leistinumą kriterijų žr.: Juozapavičius, A. *Duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, neleistinumas Lietuvos baudžiamajame procese; Daktaro disertacija*. Vilniaus universitetas, 2012; Juozapavičius, A. Įrodymų leistinumą samprata Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje. *Teisė*. 2010. P. 81 -97.

¹² Užnuodyto medžio vaisiaus doktrina (angl. – *Fruit of the poisonous tree doctrine*) - JAV baudžiamojo proceso teisės doktrina, kurios esmė yra ta, jog netgi leistiniais būdais gauti įkalčiai negali būti JAV teismuose pripažįstami kaip įrodymai, jei informacija, kuria remiantis, veikos įkalčiai buvo surasti, buvo gauta neleistiniais būdais. Plačiau apie Užnuodyto medžio vaisiaus doktriną žr.: Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo Teismo byla, Frank C. Nardone et al. versus United States of America, 308 U.S. 338 (1939).

veiksmus, kurių metu: 1) pažeisti baudžiamojo proceso principai (pavyzdžiui, proporcingumo, asmens neliečiamybės ir pan.); 2) panaudotas smurtas, grasinimai, kitokia neteisėta prievarta; 3) nebuvo laikomasi to veiksmo atlikimui nustatytos tvarkos; 4) proceso veiksmo eiga ir rezultatai būtų netinkamai užfiksuoti¹³. Taigi, procesiniai pažeidimai, padaryti renkant duomenis, turinčius reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, gali įtakoti dar vienos teisinės pasekmės kilimą – tokie duomenys, dėl leistinumą kriterijaus neatitikimo, nebus pripažinti įrodymais, o tuo pačiu ne tik užkirs kelią nustatyti tiesą byloje, bet ir pažeis nukentėjusiojo asmens interesus, apribos galimybę gauti žalos atlyginimą ir pan.

Nepaisant baudžiamojo proceso pažeidimo teisinių pasekmių fragmentinio reglamentavimo, baudžiamojo proceso įstatyme yra numatytos ir kai kurios kitos, grynai procesinio pobūdžio, ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro bei teismo padarytų pažeidimų pasekmės. Pavyzdžiui, prokuroras ar ikiteisminio tyrimo teisėjas, patenkinęs proceso dalyvio skundą, nutarime ar nutartyje nurodo ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro padarytus pažeidimus ir pasiūlo juos pašalinti (LR BPK 64 straipsnio 2 dalis); aukštesnysis prokuroras nustato prokurorų padarytus proceso įstatymų pažeidimus, panaikina neteisėtus ar nepagrįstus jų nutarimus ir duoda prokurorams privalomus nurodymus, išskyrus nurodymą, kokį proceso sprendimą priimti (LR BPK 170 straipsnio 5 dalis); bylą nagrinėjantis teismas turi teisę bylą perduoti prokurorui, kai ikiteisminio tyrimo metu buvo surašytas iš esmės LR BPK reikalavimų neatitinkantis kaltinamasis aktas ar yra kitų esminių baudžiamojo proceso pažeidimų, kurie trukdo nagrinėti bylą ir kt.

Kaip matyti, pastarosios pasekmės yra susijusios su padaryto pažeidimo eliminavimu iš vykstančio nusikalstamos veikos tyrimo ar nagrinėjimo proceso, o ne su pažeidimą padariusio pareigūno atsakomybe ar pažeidimu padarytos žalos atlyginimu. Nors kiekviena iš minėtųjų baudžiamojo proceso pažeidimo teisinių pasekmių rūšių yra svarbi teisingumo ir baudžiamojo proceso teisėtumo aspektu, tačiau, Autoriaus nuomone, sudėtingiausia pasekmė ir reikalaujanti platesnės analizės, yra procesinį pažeidimą patyrusio asmens teisė reikalauti žalos, atsiradusios dėl neteisėtų ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokurorų ar teismo veiksmų, atlyginimo.

¹³ Goda, G., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. I knyga. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003, p. 46.

ŽALOS, ATsirADUSIOS DĖL BAUDŽIAMOJO PROCESO PAŽEIDIMO, ATLYGINIMO KAI KURIE PROBLEMINEIAI ASPEKTAI

Nepaisant viešojoje erdvėje, instituciniuose ir tarpinstituciniuose teisėsaugos institucijų pasitarimuose, baudžiamojo proceso atskirus aspektus reglamentuojančiuose teisės aktuose itin akcentuojamo asmeninės pareigūnų atsakomybės už baudžiamojo proceso sėkmę principo, ikiteisminio tyrimo pareigūnai, atlikę ikiteisminį tyrimą, o prokurorai bei teismai, pasibaigus teismui baudžiamosios bylos nagrinėjimui, dažniausiai net nesusimąsto apie galimą tolimesnę jų atliktų procesinių veiksmų ar priimtų sprendimų teisinį vertinimą. Verta pastebėti, kad apie tokį vertinimą kalbama išties labai mažai ir dažniausiai tik valstybėje civilinėse bylose dėl žalos, atsiradusios dėl ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuroro, teisėjo ir teismo neteisėtų veiksmų, atlyginimo atstovaujančių pareigūnų tarpe¹⁴.

Nors centrinėms teisėsaugos institucijoms (Lietuvos Respublikos generalinei prokuratūrai ir Policijos departamentui prie Vidaus reikalų ministerijos) yra priskirta vienodos nusikalstamų veikų ikiteisminio tyrimo ir baudžiamojo proceso veiksmų kontrolės praktikos formavimo funkcija, tačiau ikiteisminį tyrimą atliekantys ar jį kontroliuojantys pareigūnai pripažįsta, kad informacijos sklaida apie Lietuvos Respublikos pralaimėtas civilines bylas dėl žalos, atsiradusios dėl neteisėtų baudžiamojo proceso veiksmų, atlyginimo akivaizdžiai nepakankama. Praktikai pripažįsta, kad dažniausiai konkretūs pareigūnai, kurie atliko ikiteisminį tyrimą arba jį kontroliavo, net nežino apie tokio pobūdžio vykstančius teisinius procesus ar teismų konstatuotus jų padarytus procesinius pažeidimus. Kaip teigiamą praktiką būtų galima paminėti Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros Viešojo intereso gynimo skyriaus rengiamus apibendrinimus apie įsiteisėjusius teismų sprendimus, kuriais tenkinti asmenų ieškiniai dėl žalos, atsiradusios dėl neteisėtų ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokurorų, teisėjų ar teismo veiksmų, atlyginimo. Pastaruosiuose apibendrinimuose išsamiai analizuojami minėtieji teismų sprendimai ir juose konstatuoti baudžiamojo proceso pažeidimai. Autoriaus duomenimis, ikiteisminio tyrimo įstaigose analogiško pobūdžio apibendrinimai nėra rengiami, taip pat nėra sukurta kitų alternatyvių tokios informacijos sklaidos ikiteisminio tyrimo pareigūnams tvarkos. Taigi, Autorius daro išvadą, kad

¹⁴ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2014 m. rugsėjo 29 d. nutarimas Nr. 1054 „Dėl valstybės ir Vyriausybės atstovo teismuose nustatymo“ numato, kad bylose dėl žalos atlyginimo, kai pagal įstatymus žalą privalo atlyginti valstybė, atstovauja valstybės institucijos, dėl kurių arba dėl kurių pareigūnų neteisėtų aktų atsirado žala. Kuomet pažeidimai padaromi taikant procesines prievartos priemones, bylose valstybę atstovauja Lietuvos Respublikos policijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos, Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra bei Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija, jeigu procesinės prievartos taikymo procese dalyvavo ir teismai.

informacija apie teismų sprendimuose konstatuotus baudžiamojo proceso pažeidimus tik iš dalies, labai siaura apimtimi pasiekia ikiteisminį tyrimą organizuojančius ir jam vadovaujančius prokurorus ir visiškai nepasiekia ikiteisminius tyrimus atliekančių pareigūnų. Tokia situacija ne tik užkerta kelią pareigūnų kvalifikacijos tobulėjimui, bet ir sudaro prielaidas jau konstatuotų pažeidimų pasikartojimui kituose ikiteisminiuose tyrimuose ar baudžiamosiose bylose. Tokios situacijos ydingumą ir būtinybę ją keisti rodo ir tai, kad ieškinių Lietuvos Respublikai dėl žalos, atsiradusios dėl neteisėtų ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokurorų, teisėjų ar teismo veiksmų, atlyginimo skaičius kiekvienais metais tik didėja, taip pat auga ir reikalaujamas atlyginti žalos dydis¹⁵.

Tikėtina, kad vis didėjantis ieškinių skaičius būtų dar didesnis, jeigu pabaigus baudžiamąjį procesą būtų tinkamai įgyvendinamos LR BPK 46 straipsnio 1 dalies nuostatos, kurios numato, kad nutraukus baudžiamąjį procesą dėl to, kad nenustatyta nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių, o asmuo buvo suimtas, taip pat kai priimamas išteisinamasis nuosprendis, prokuroras ir teisėjas privalo išaiškinti asmeniui dėl neteisėto sulaikymo, suėmimo ar nuteisimo pažeistų teisių atkūrimo ir žalos atlyginimo tvarką. Tenka pripažinti, kad retame baudžiamojo proceso baigiamajame (prokuroro nutarime nutraukti ikiteisminį tyrimą arba teismo išteisinamajame nuosprendyje) ar juos lydiniame dokumente galima rasti žymų apie minėtosios pareigos įvykdymą. Neinformuojant įtariamojo ar kaltinamojo apie žalos atlyginimo galimybes, iš esmės pažeidžiamos ir LR BPK 45 straipsnio nuostatos, numatančios pareigūnų pareigą išaiškinti proceso dalyviams jų procesines teises ir sudaryti realias galimybes jomis pasinaudoti. Minėtosios pareigos nevykdymas nacionalinių bei tarptautinių teismų praktikoje vertinamas kaip proceso teisingumo (sąžiningo proceso) principo¹⁶ bei Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos¹⁷ 6 straipsnio 1 dalies pažeidimas.

Kita su analizuojamu klausimu susijusi problema yra procesinių veiksmų, dėl kurių pažeidimo asmuo įgyja teisę iš Valstybės reikalauti žalos atlyginimo, spektru. Kaip jau minėta, LR BPK 44 straipsnio 4 dalis ir 46 straipsnio 1 dalis yra vienintelės normos visam baudžiamojo proceso įstatyme, kuriuose užsimenama apie žalos atlyginimą kaip baudžiamojo proceso pažeidimo teisinę pasekmę. Jeigu remtumėmės vien minėtųjų normų nuostatomis,

¹⁵ Remiamasi Lietuvos teismų informacinės sistemos LITEKO duomenimis. [interaktyvus] [žiūrėta 2015-03-17]. <<http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/detalipaieska.aspx?detali=2>>.

¹⁶ Plačiau apie proceso teisingumo (sąžiningumo) principą žr.: Goda, G., Kuconis, P., Kazlauskas, M. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Justitia, 2011, bei Ažubalytė, R. *et. al. Baudžiamojo proceso principai*. Vilnius: Eugrimas, 2009.

¹⁷ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*, 1995, nr. 40-987.

galėtume prieiti išvados, kad asmuo įgyja teisę iš Valstybės reikalauti žalos atlyginimo tik tada, jeigu jis buvo neteisėtai laikinai sulaikytas, suimtas arba nuteistas. Tačiau tokia išvada būtų klaidinga. LR BPK 44 straipsnio 4 dalies norma yra blanketinio pobūdžio, t.y. nukreipianti į kitus teisės aktus, kuriuose reglamentuojamas žalos, atsiradusios dėl ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuroro, teisėjo ir teismo neteisėtų veiksmų, atlyginimas. Santykius, susijusius su analizuojamos žalos atlyginimu reglamentuoja Žalos atlyginimo įstatymas bei LR CK. Žalos atlyginimo įstatymo 1 straipsnyje, apibrėžiančiame įstatymo paskirtį, išvardinami baudžiamojo proceso veiksmai dėl kurių pažeidimo asmuo įgyja teisę reikalauti žalos atlyginimo, t.y. jeigu asmuo patyrė žalą dėl neteisėto nuteisimo, neteisėto kardomojo kalinimo (suėmimo), neteisėto sulaikymo, neteisėto procesinių prievartos priemonių pritaikymo. Analogiškas baudžiamojo proceso veiksmų sąrašas yra pateikiamas ir LR CK 6.272 straipsnio 1 dalyje. Kaip matyti, LR CK ir Žalos atlyginimo įstatymas išplečia LR BK 44 straipsnio 4 dalyje numatytą procesinių veiksmų sąrašą, jį papildant neteisėtu bet kokių procesinės prievartos priemonių taikymu.

Taigi, sisteminė minėtųjų teisės aktų analizė leidžia teigti, kad asmuo gali įgyti teisę reikalauti iš Valstybės žalos atlyginimo tik tada, jeigu jis buvo neteisėtai laikinai sulaikytas, suimtas, jo atžvilgiu buvo taikoma bet kokia kita procesinė prievartos priemonė ar jis buvo neteisėtai nuteistas. Kitaip tariant, įstatymų leidėjas įtvirtino baigtinį procesinių veiksmų, kurių atlimo tvarką pažeidus, asmuo įgyja teisę reikalauti žalos atlyginimo, sąrašą. Toks procesinių veiksmų išvardijimas reiškia, kad įstatymų leidėjas, reglamentuodamas prievolę atlyginti tokio pobūdžio žalą, netaikė bendrosios taisyklės, kad kiekvienas teisei priešingas veiksmas, padaręs kam nors žalą, sukuria prievolę ją atlyginti. Tai leistų daryti išvadą, kad, pavyzdžiui, išteisintasis neturi teisės reikalauti žalos atlyginimo arba bent jau tikėtis tokio reikalavimo patenkinimo, jeigu jo atžvilgiu baudžiamasis procesas truko pernelyg ilgai arba jam buvo apribotos galimybės pasinaudoti įstatymo garantuojamomis procesinėmis teisėmis, ko pasėkoje jis patyrė turtinę ar neturinę žalą. Tačiau tokia išvada, atsižvelgiant į nacionalinių bei tarptautinių teismų išaiškinimus, tarptautines sutartis bei bendruosius teisės principus, būtų absoliučiai klaidinga.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucija)¹⁸ 30 straipsnio 2 dalyje nurodoma, kad asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas. Aiškindamas šią Konstitucijos normą, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas

¹⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.

(toliau – Konstitucinis teismas) yra nurodęs, kad būtinumas atlyginti asmeniui padarytą materialinę ir moralinę žalą yra konstitucinis principas¹⁹. Šis konstitucinis principas neatsiejamas nuo Konstitucijoje įtvirtinto teisingumo principo: įstatymais turi būti sudarytos visos reikiamos teisinės prielaidos padarytą žalą atlyginti teisingai. Konstitucinis teismas, vertindamas teisinį reguliavimą, kuriame numatomas baigtinis baudžiamojo proceso veiksmų, kuriuos pažeidus asmuo įgyja teisę iš Valstybės reikalauti žalos atlyginimo, sąrašas konstatavo, kad Konstitucija imperatyviai reikalauja įstatymu nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad asmuo, kuriam neteisėtais veiksmais buvo padaryta žala, visais atvejais galėtų reikalauti teisingo tos žalos atlyginimo ir tą atlyginimą gauti. Jeigu įstatymu, juo labiau kitu teisės aktu, būtų nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad valstybė visiškai arba iš dalies išvengtų pareigos teisingai atlyginti materialinę ir (arba) moralinę žalą, padarytą neteisėtais pačios valstybės institucijų, pareigūnų veiksmais, tai ne tik reikštų, kad yra nepaisoma konstitucinės žalos atlyginimo sampratos, ir būtų nesuderinama su Konstitucija, bet ir pakirstų pačios valstybės, kaip bendro visos visuomenės gėrio, *raison d'être*. Konstitucinis teismas nurodė, kad įstatymų leidejo diskrecijos, kuria jis gali naudotis reguliuodamas santykius, susijusius su valstybės institucijų, pareigūnų neteisėtais veiksmais asmeniui padarytos materialinės ir (arba) moralinės žalos atlyginimu, negalima interpretuoti kaip apimančios jo laisvą nuožiūrą nustatyti kokį nors išsamų (baigtinį) sąrašą atvejų, kuriais tokia žala turi būti atlyginama, arba nustatyti, kad tam tikrais atvejais minėtais neteisėtais veiksmais padaryta žala gali būti neatlyginama²⁰. Analogiška pozicija nuosekliai plėtojama ir kasacinio teismo praktikoje. Sprendžiant klausimą dėl Valstybės pareigos atlyginti žalą ne tik už LR BPK, LR CK ir Žalos atlyginimo įstatyme išvardintus baudžiamojo proceso veiksmus, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra išaiškinęs, kad Lietuvos Respublikos teisinę sistemą sudaro ne tik nacionaliniai teisės aktai, bet ir tarptautinės sutartys, kuriose Lietuva įsipareigojo užtikrinti tam tikrų teisių ir interesų apsaugą, o juos pažeidžiančius veiksmus vertinti kaip pažeidimą. Tais atvejais, kai asmuo nurodo galimus neteisėtus pareigūnų veiksmus, kurie nenustatyti specialiose pareigūnų atsakomybę reglamentuojančiose teisės normose, teismai vertina pateiktus faktus apie galimus pažeidimus bendrųjų teisės principų, Konstitucijos ir tarptautinių susitarimų kontekste. Teisinis reglamentavimas, kai tam tikrų institucijų ar

¹⁹ Plačiau žr.: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. sausio 20 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 1997, Nr. 7-130; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 181-6708 ir kt.

²⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas "Dėl žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo". *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 90-3529.

pareigūnų veiksmai neįvardijami kaip galimas pagrindas atsakomybei atsirasti, negali paneigti asmens teisės reikalauti žalos atlyginimo, jeigu tokia žala atitinkamais veiksmais buvo padaryta. Asmeniui nurodžius faktinį reikalavimo pagrindą, teismas, nagrinėdamas bylą, teisinį santykį kvalifikuoja *ex officio*. Tais atvejais, kai nacionalinė teisė neregulmentuoja valstybės atsakomybės už tam tikrus pažeidimus, teismas valstybės atsakomybę nustato, vadovaudamasis tarptautinėmis sutartimis kaip nacionalinės teisės sistemos dalimi²¹.

Taigi, darytina išvada, kad šiuo metu galiojantis teisinis reguliavimas, numatantis baigtinį baudžiamojo proceso veiksmų, dėl kurių pažeidimo asmuo įgyja teisę iš Valstybės reikalauti žalos atlyginimo, yra prieštaraujantis ne tik tarptautinėms sutartims, bet ir bendriesiems teisės principams. Teisinis reguliavimas, kai ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar teismo veiksmai neįvardijami kaip galimas pagrindas atsakomybei atsirasti, negali paneigti asmens teisės reikalauti žalos atlyginimo. Teismų praktikos analizė tai tik patvirtina, išteisintieji arba asmenys, kurių atžvilgiu ikiteisminis tyrimas buvo nutrauktas, vis dažniau teisminės gynybos kreipiasi ne tik dėl neteisėtai taikytų procesinių prievartos priemonių ar neteisėto nuteisimo, bet ir dėl neteisėtai pradėto ikiteisminio tyrimo, nepagrįstai pareikštų įtarimų, per ilgo baudžiamojo proceso, informacijos apie vykstantį ikiteisminį tyrimą paskleidimo ir pan.²². Autoriaus nuomone, pastarosios aplinkybės suponuoja būtinybę keisti šiuo metu galiojantį teisinį reguliavimą, atsisakant baigtinio baudžiamojo proceso veiksmų, kuriuos pažeidus asmuo įgyja teisę kreiptis į teismą dėl žalos atlyginimo, sąrašo.

IŠVADOS

Nepaisant itin akcentuojamos asmeninės atsakomybės už baudžiamojo proceso sėkmę principo, praėjus prokuroro nutarimo nutraukti ikiteisminį tyrimą arba teismo išteisinamojo nuosprendžio apskundimo terminui ir įsigaliojus šiems baigiamiesiems procesiniams dokumentams, dažniausiai nebesusimąstoma, ar tyrimo metu atlikti veiksmai buvo teisėti, proporcingi bei nepažeidžiantys baudžiamojo proceso dalyvių teisių, ir dėl jų negali kilti teisinės pasekmės. Pareigūnai kaip galimas baudžiamojo proceso pažeidimų pasekmės dažniausiai sieja tik su jų galima drausmine ar baudžiamąja atsakomybe. Sisteminė procesinių

²¹ Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2007 m. vasario 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-7/2007; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gegužės 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-200/2010; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. gruodžio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-634/2013 ir kt.

²² Remiamasi Lietuvos teismų informacinės sistemos LITEKO duomenimis. [interaktyvus] [žiūrėta 2015-03-17]. <<http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/detalipaieska.aspx?detali=2>>.

ir kitų teisės aktų analizė leidžia išskirti tokias baudžiamojo proceso teisės pažeidimo, kurį padarė baudžiamąjį procesą vykdančys subjektai, pasekmių rūšis: 1) pažeidimą padariusio pareigūno drausminė ar baudžiamoji atsakomybė; 2) duomenų, surinktų pažeidžiant procesinę tvarką, nepripažinimas įrodymais; 3) pasekmės pašalinančios pažeidimą iš vykstančio baudžiamojo proceso; 4) pareiga atlyginti žalą, atsiradusią dėl neteisėtų ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuroro, teisėjo ir teismo veiksmų.

Informacijos sklaida apie teismų sprendimus, kuriuose yra konstatuojami konkretūs baudžiamojo proceso metu padaryti pažeidimai yra akivaizdžiai nepakankama. Neretai apie teismų konstatuotus baudžiamojo proceso pažeidimus nesužino net juos padarę pareigūnai. Daugumoje ikiteisminio tyrimo įstaigų tokia informacija apskritai nėra sisteminama, apibendrinama ir viešinama įstaigos pareigūnams. Tokia situacija ne tik užkerta kelią pareigūnų kvalifikacijos tobulėjimui, bet ir sudaro prielaidas jau konstatuotų pažeidimų pasikartojimui kituose ikiteisminiuose tyrimuose ar baudžiamosiose bylose. Siūlytina teisėsaugos institucijoms nustatyti aiškią informacijos apie teismų sprendimuose konstatuotus baudžiamojo proceso pažeidimus pateikimo tvarką ne tik pažeidimą padariusiems, bet ir kitiems baudžiamąjį procesą vykdančioms pareigūnams. Baudžiamojo proceso įstatyme tik fragmentiškai reglamentuojamas žalos, atsiradusios dėl neteisėtų ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuroro, teisėjo ir teismo veiksmų, atlyginimas. Nors LR BPK nuostatas detalizuoja LR CK ir Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo ir atstovavimo valstybei įstatymas, tačiau nacionalinių bei teismų praktikos analizė leidžia teigti, kad šiuo metu galiojantis teisinis reguliavimas, numatantis baigtinį baudžiamojo proceso veiksmų, kurių atlikimo tvarką pažeidus, asmuo įgyja teisę iš Valstybės reikalauti žalos atlyginimo, yra prieštaraujantis ne tik tarptautinėms sutartims, bet ir bendriesiems teisės principams. Atsižvelgiant į tai, šiuo metu galiojantis teisinis reguliavimas, turėtų būti keičiamas, atsisakant baigtinio baudžiamojo proceso veiksmų, kuriuos pažeidus asmuo įgyja teisę kreiptis į teismą dėl žalos atlyginimo, sąrašo.

LITERATŪRA

1. Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 40-987.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-2741.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341.
5. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.
6. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 42-1919.

7. Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo ir atstovavimo valstybei įstatymas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 127-4532.
8. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2014 m. rugsėjo 29 d. nutarimas Nr. 1054 „Dėl valstybės ir Vyriausybės atstovo teismuose nustatymo“. Teisės aktų registras, 2014, Nr. 2014-13674.
9. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. sausio 20 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 1997, Nr. 7-130
10. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 181-6708
11. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas "Dėl žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo". *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 90-3529.
12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2007 m. vasario 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-7/2007
13. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gegužės 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-200/2010
14. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. gruodžio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-634/2013
15. Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo Teismo byla, Frank C. Nardone et al. versus United States of America, 308 U.S. 338 (1939).
16. Lietuvos teismų informacinė sistema LITEKO. [interaktyvus]. <<http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/detalipaieska.aspx?detali=2>>.
17. Ažubalytė, R. et al. *Baudžiamojo proceso principai*. Vilnius: Eugrimas, 2009.
18. Goda, G., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. I knyga. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003.
19. Goda, G., Kuconis, P., Kazlauskas, M. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Justitia, 2011.
20. Juozapavičius, A. *Duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, neleistinumas Lietuvos baudžiamajame procese: Daktaro disertacija*. Vilniaus universitetas, 2012;
21. Juozapavičius, A. Įrodymų leistinumą samprata Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje. *Teisė*. 2010.
22. Rimšelis, E. Baudžiamojo proceso teisės pažeidimas: samprata ir sudėtis. *Jurisprudencija*. 2006, Nr. 6 (84).
23. Rimšelis, E. *Esminiai baudžiamojo proceso teisės pažeidimai: samprata, vertinimas ir procesiniai padariniai: daktaro disertacija*. Vilnius: Mykolas Romeris universitetas, 2006.
24. Vaišvila, A. *Teisės teorija. Vadovėlis*. Vilnius, Justitia, 2009.
25. Šalčius, M. Procesinių prievartos priemonių taikymo pažeidimas ir pareiga atlyginti žalą. *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka (10): mokslinių straipsnių rinkinys*. Mykolas Romeris universiteto Viešoji saugumo fakultetas, 2013.

PROBLEMATIC ASPECTS OF THE CONSEQUENCES OF INFRINGEMENT IN CRIMINAL PROCEDURE

Marijus Šalčius*
Mykolas Romeris University

Summary

When the criminal procedure ends, pretrial investigators, prosecutors and judges usually don't excite about the consequences of the proceedings, which they made in the finished case. Usually officers associate such consequences only with their own disciplinary responsibility. But disciplinary responsibility of the concrete officer is not the only consequences of illegal proceedings. Systemic

analysis of the procedural and other legal acts lets to the Author to distinguish four main groups of the consequences of illegal proceedings: 1) criminal or disciplinary responsibility of the officer; 2) data, collected in the pretrial investigation, will not be admitted as evidence; 3) consequences which eliminate infringement from the further criminal procedure; 4) duty of the state to compensate person's harm, which he experienced by illegal proceedings.

In the article Author notes that investigators and other officers usually are not informed about the court's decisions, which are related with the concrete procedural infringement. Such situation doesn't let to improve officers qualification and also let's to reiterate the same procedural infringements.

Another problem of the analyzed theme is related with the legal regulation of the compensation to the person for the harm, which he experienced by illegal proceedings. According to the Lithuanian laws, person acquires the right to require such compensation only if he experienced the harm by the illegal temporary detention, arrest, other procedural coercive measures, or by the illegal conviction. Such situation is contrary to the international treaties and general principles of the law. That's why Author suggests to consider possibility to change such present legal regulation, refusing an exhaustive list of procedural infringements and providing person's right to require compensation in all cases if he experienced harm by illegal proceedings.

Keywords: criminal procedure, infringement of the criminal procedure, duty to compensate the harm, law enforcement officer's and court's responsibility.

Marijus Šalčius*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros lektorius. Mokslinių tyrimų kryptys: baudžiamasis procesas, procesinės prievartos priemonės, kardomosios priemonės, įtariamojo statusas.

Marijus Šalčius*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Criminalistics and Criminal Procedure lecturer. Research interests: criminal procedure, procedural coercive measures, supervision measures, status of the suspect.

ATLYGINTINOS NETURTINĖS ŽALOS DYDŽIO ĮSTATYMINIO APRIBOJIMO PROBLEMATIKA

Neringa Šalčiuvienė*

*Advokatės Valės Petkevičienės kontora
Kęstučio g. 93/14-11 Kaunas
Telefonas (8-699) 24218
El. paštas: neringa.salciuviene@gmail.com

Anotacija: Straipsnyje analizuojama neturtinės žalos, patirtos dėl nusikalstamų veikų, susijusių su kelių eismo saugumu, atlyginimo problematika. Atsižvelgiant į aktualią nacionalinių teismų ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktiką bei nacionalinės ir Europos Sąjungos teisės normų nuostatas, straipsnyje keliami ir analizuojami klausimai, ar neturtinės žalos atlyginimo nukentėjusiems eismo įvykiuose nacionalinis teisinis reguliavimas atitinka Europos Sąjungos direktyvų nuostatas. Europos Sąjungos Teisingumo Teismui, priimant vis daugiau prejudicinių sprendimų dėl neturtinės žalos atlyginimo, kyla diskusinis klausimas, ar Lietuvos Respublikos transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymo normos, apribojančios neturtinės žalos atlyginimo išmokas, nepažeidžia nukentėjusiųjų nuo eismo įvykių bei kitų draudimo sutarčių subjektų teisių bei teisėtų interesų. Straipsnyje, nacionalinių teismų bei Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimų analizės pagrindu, identifikuojamos pagrindinės šios srities teisinio reguliavimo ir praktinio jo taikymo problemos bei pateikiami galimi reglamentavimo tobulinimo pasiūlymai.

Pagrindinės sąvokos: baudžiamasis procesas, civilinis ieškinys, neturtinė žala, privalomasis civilinės atsakomybės draudimas.

ĮVADAS

Neabejotina, kad baudžiamąjį proceso paskirtis yra ne tik nustatyti nusikalstamos veikos aplinkybes, ją padariusį asmenį, paskirti jam teisingą bausmę, bet ir ginti nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos asmens interesus. Viena svarbiausių Lietuvos Respublikos baudžiamąjį proceso kodekso¹ (toliau – LR BPK) garantuojamų nukentėjusio procesinių teisių yra teisė reikalauti dėl nusikalstamos veikos patirtos žalos atlyginimo. Paprastai dėl nusikalstamos veikos žalą patyręs asmuo jos atlyginimo reikalauja iš veiką padariusio asmens arba jo įstatyminio atstovo, tačiau kai kuriose kategorijose veikų šis reikalavimas yra nukreipiamas į su konkrečia veika nesusijusius asmenis, t. y. pareiga atlyginti žalą yra grindžiama tarp įtariamojo (kaltinamojo) ir trečiojo asmens susiklosčiusiais sutartiniais santykiais. Viena iš tokių nusikalstamų veikų yra numatyta Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodekso² (toliau – LR BK) 281 straipsnyje (Kelių transporto eismo saugumo ar transporto priemonių eksploatavimo taisyklių pažeidimas).

¹ Lietuvos Respublikos baudžiamąjį proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341.

² Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-2741.

Žalos atlyginimas minėtųjų nusikalstamų veikų atveju yra specifinis tuo, kad jos atlyginimo reikalaujama ne tik iš veiką padariusio asmens, bet ir iš draudimo bendrovės, kurioje įtariamasis (kaltinamasis) yra apsidraudęs transporto priemonių valdytojų privalomuoju civilinės atsakomybės draudimu. Pastaruosius nusikalstamą veiką padariusio asmens ir draudimo bendrovės santykius reglamentuoja Lietuvos Respublikos Transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymas³ (toliau – LR TPVCAPDĮ). Šio teisės akto nuostatos, *inter alia*, įtvirtina maksimalias eismo įvykių metu nukentėjusiems išmokėtinas žalos atlyginimo sumas, tame tarpe ir maksimalią 5000 eurų dydžio sumą patirtai neturtinei žalai atlyginti. Atrodytų labai aiški ir konkreti nuostata, reiškianti, kad dėl eismo įvykio neturtinę žalą patyręs asmuo iš draudimo bendrovės, kurioje įvykį sukėlęs asmuo yra apsidraudęs privalomuoju civilinės atsakomybės draudimu, maksimaliai gali reikalauti 5000 eurų neturtinės žalos atlyginimo. Jeigu patirtos neturtinės žalos dydis viršija 5000 eurų sumą, ją viršijantis reikalavimas jau turėtų būti nukreipiamas į LR BK 281 straipsnyje numatytą nusikalstamą veiką padariusį. Tačiau, jeigu minėtąsias LR TPVCAPDĮ nuostatas sistemiškai analizuotume kartu su tarptautiniais teisės aktais ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (toliau – ESTT) praktika, pamatytume, kad toks kategoriškas vertinimas nėra visiškai teisingas ir pagrįstas.

Europos sąjungos teisės aktai⁴, reglamentuojantys motorinių transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės draudimo santykius, įtvirtina Europos Sąjungos valstybių narių pareigą nacionaliniuose teisės aktuose nustatyti tam tikrus minimalius eismo įvykio metu patirtos žalos atlyginimo dydžius. Toliau straipsnyje analizuojamuose ESTT sprendimuose⁵ buvo konstatuota, kad Europos Sąjungos valstybės narės negali nustatyti mažesnius nei Europos Sąjungos direktyvose nustatytus atlygintinos žalos dydžius (tame tarpe ir neturtinės žalos atlyginimą). Taip pat ESTT pažymėjo, kad minėtųjų direktyvų nuostatos aiškintinos kaip nesuteikiančios teisės valstybei narei riboti atlygintinos žalos asmeniui dydžio tuo pagrindu, kad atlygintina žala asmeniui yra turtinė ar neturtinė. Nacionalinėje

³ Lietuvos Respublikos Transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004-03-05, Nr. IX-2041.

⁴ Pavyzdžiui, 1983 m. gruodžio 30 d. antroji Tarybos direktyva 84/5/EEB Dėl valstybių narių įstatymų, susijusių su transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės draudimu, suderinimo; 2009 m. rugsėjo 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/103/EB Dėl motorinių transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės draudimo ir privalomojo tokios atsakomybės draudimo patikrinimo.

⁵ Pavyzdžiui, 2013 m. spalio 24 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (antroji kolegija) sprendimas byloje Nr. C-22/12 Katarína Haasová prieš Rastislav Petrík ir Blanka Holingová, 2013 m. spalio 24 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (antroji kolegija) sprendimas byloje Nr. C-277/12 Vitālijs Drozdovs prieš Baltikums AAS, 2014 m. sausio 23 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (antroji kolegija) sprendimas byloje Nr. C-371/12 Enrico Petillo, Carlo Petillo prieš Unipol Assicurazioni SpA.

teisėje taikomas atlygintinos neturtinės žalos dydžio ribojimas visų pirma yra aktualus eismo įvykio metu nukentėjusio asmens interesų apsaugos aspektu, kadangi LR BK 281 straipsnyje numatyta nusikalstamą veiką padaręs asmuo gali būti finansiškai nepajėgus atlyginti reikalaujamą neturtinę žalą, o tai pažeistų nukentėjusiojo konstitucinę teisę gauti teisingą žalos atlyginimą. Pasirinktos temos problematiką patvirtina ir gausėjanti teisminė praktika, kurioje eismo įvykio metu neturtinę žalą patyrę asmenys vis dažniau kvestionuoja LR TPVCAPDĮ numatyta 5000 eurų atlygintinos neturtinės žalos dydį.

Pasirinkta tema Lietuvos teisėje nebuvo plačiai nagrinėjama. Atskirus civilinio ieškinio ir neturtinės žalos atlyginimo baudžiamajame procese aspektus tyrinėjo S. Juzukonis⁶ bei A. Rudzinskas⁷, draudiko pareigą kompensuoti neturtinę žalą - R. Volodko⁸, tačiau TPVCAPDĮ įtvirtintas neturtinės žalos, patirtos dėl eismo įvykio, ribojimas sistemiškai kartu su Europos Sąjungos direktyvomis bei ESTT prejudiciniais sprendimais analizuotas nebuvo.

Pagrindinis straipsnio tikslas – nustatyti ar LR TPVCAPDĮ įtvirtintas eismo įvykio metu patirtos neturtinės žalos ribojimas atitinka Europos Sąjungos direktyvų, reglamentuojančių neturtinės žalos atlyginimą, nuostatas.

Tikslui pasiekti keliami šie **uždaviniai**:

1) apžvelgti nacionalinės ir Europos Sąjungos teisės normų nuostatas, reglamentuojančias atlygintinos neturtinės žalos dydžius, bei nustatyti šioje srityje praktikoje dažniausiai kylančias problemas;

2) atlikti temai aktualių ESTT prejudicinių sprendimų, siekiant identifikuoti jų reikšmę atlygintinos neturtinės žalos dydžio reglamentavimui nacionalinėje teisėje;

3) nustatyti, ar nacionaliniuose teisės aktuose nustatytas maksimalus atlygintos neturtinės žalos dydis atitinka direktyvų nuostatas.

Straipsnio tiriamuoju objektu pasirinktas eismo įvykio metu patirtos neturtinės žalos atlyginimo nacionalinis ir Europos Sąjungos teisinis reguliavimas bei šio atlyginimo ribojimo praktinės problemos.

Iškeltam tikslui pasiekti naudojami nacionalinės ir tarptautinės teisminės praktikos, įstatymų analizės, analitinis-kritinis, apibendrinimo bei kiti mokslinio tyrimo metodai.

⁶ Juzukonis, S. Civilinis ieškinys baudžiamajame procese: nukentėjusiojo ir civilinio ieškovo santykis. *Jurisprudencija*. 2002, Nr. 24 (16).

⁷ Rudzinskas, A. Neturtinės žalos samprata bei jos kompensavimo problemos civilinėje ir baudžiamojo proceso teisėje. *Jurisprudencija*. 2001, Nr. 21 (13).

⁸ Volodko, R. Draudiko pareigos kompensuoti neturtinę žalą problema esant transporto priemonės valdytojo civilinės atsakomybės draudimui. *Teisė*. 2008, t. 66 (2).

NETURTINĖS ŽALOS ATLYGINIMAS LR BK 281 STRAIPSNYJE NUMATYTŲ NUSIKALTIMŲ KONTEKSTE

Remiantis Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos duomenimis⁹, pastaruosius keletą metų regima LR BK 281 straipsnyje numatytų nusikalstamų veikų mažėjimo tendencija. Tačiau, nepaisant to, Lietuvoje kasmet įvyksta apie 3500 eismo įvykių, kurių metu žūsta virš 100 žmonių, skaičiuojant milijonui gyventojų. Tai 4 kartus daugiau nei Švedijoje, Danijoje ar Maltoje. Pagal šį rodiklį mūsų šalis užima pirmą vietą visoje Europos Sąjungoje ir daugiau nei dvigubai viršija ES vidurkį. LR BK 281 straipsnyje numatyti nusikaltimai buvo, yra ir greičiausiai bus visuomenės ir žiniasklaidos dėmesio centre, kadangi jais kėsiamasi ne tik į transporto eismo saugumą, bet ir į kertines vertybes – asmens sveikatą bei gyvybę. Minėtame baudžiamojo įstatymo straipsnyje įtvirtintos nusikalstamos veikos sudėtis yra materialioji, t.y. ši veika laikoma baigta tada, kai dėl kelių transporto eismo saugumo ar transporto priemonių eksploatavimo taisyklių pažeidimo žūsta žmogus, sunkiai ar nesunkiai sutrikdoma nukentėjusiojo sveikata arba asmeniui padaroma didelė turtinė žala. Atsiradus minėtiems padariniams, neišvengiamai kyla ir žalos atlyginimo klausimas.

Konstitucinis žalos atlyginimo principas yra neatsiejamas nuo Lietuvos Respublikos Konstitucijoje¹⁰ (toliau – Konstitucija) įtvirtinto teisingumo principo: įstatymais turi būti sudarytos visos reikiamos teisinės prielaidos padarytą žalą atlyginti teisingai¹¹. Taigi Konstitucijos nuostatos imperatyviai reikalauja įstatymu nustatyti tokį teisinį reguliavimą, jog žalą patyręs asmuo visuomet turėtų teisę reikalauti jos atlyginimo. Baudžiamajame procese nukentėjusysis turi teisę reikalauti tiek turtinės, tiek ir neturtinės žalos atlyginimo. LR BK 281 straipsnyje numatytų nusikalstamų veikų ikiteisminio tyrimo ir teismo nagrinėjimo praktikoje, sprendžiant turtinės žalos atlyginimo klausimą, paprastai didesnių problemų nekyla. Atsižvelgiant į tai, kad LR TPVCPDĮ nustatytos pakankamai didelės transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo maksimalios išmokėtinos sumos¹², kurių absoliučia dauguma eismo įvykių atvejų padaryta turtinė žala neviršija, todėl

⁹ Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-03-30]. < http://www.ird.lt/infusions/report_manager/report_manager.php?lang=lt&rt=1>.

¹⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.

¹¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 90-3529.

¹² LR TPVCPDĮ 11 straipsnio 1 dalis numato, kad transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo suma dėl vieno eismo įvykio Lietuvos Respublikos teritorijoje, nepaisant to, kiek yra nukentėjusių trečiųjų asmenų, yra: 1) iki 2009 m. gruodžio 10 d. – 500 000 eurų dėl žalos asmeniui (tarp jų 1 000

reikalavimas atlyginti turtinę žalą dažniausiai į eismo įvykį sukėlusį asmenį nėra nukreipiamas, kadangi ją pilna apimtimi atlygina į baudžiamąją bylą civiliniu atsakovu įtraukta draudimo bendrovė, kurioje LR BK 281 straipsnyje numatyta nusikalstamą veiką padaręs asmuo buvo apsidraudęs privalomuoju transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės draudimu. Kadangi nustatinėjant konkretų turtinės žalos dydį, dažniausiai remiamasi į bylą pateiktais tokią žalą pagrindžiančiais dokumentais, pavyzdžiui, transporto priemonės remonto, laidojimo ar gydymosi išlaidas patvirtinančiais dokumentais ir pan., todėl įrodinėjimo procese dėl turtinės žalos dydžio paprastai didesnių ginčų nekyla.

Kur kas sudėtingesnės situacijos susiklosto sprendžiant neturtinės žalos atlyginimo klausimą. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso¹³ (toliau – LR CK) 6.250 straipsnio 1 dalis numato, kad neturtinė žala - asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kita, teismo įvertinti pinigais. Minėtasis kriterijų sąrašas nėra baigtinis ir teismų praktikoje vertinamas plečiamai. Neturtinės žalos dydžio įrodinėjimo specifika yra ta, kad jos dydis kiekvieną kartą nustatomas remiantis trimis pagrindais: vadovaujantis įstatyme nustatytais kriterijais (LR CK 6.250 straipsnis); atsižvelgiant į konkrečioje byloje reikšmingais pripažintus kriterijus; pagal bylos aplinkybes atsižvelgiant į jau suformuotą teismų praktiką. Pastebėtina, kad, nustatant neturtinės žalos atlyginimo dydį, negalima suabsoliutinti vieno pasirinkto kriterijaus, o kitus ignoruoti. Teismų praktikoje analizuojamos kategorijos bylose, nustatant dėl eismo įvykio patirtos neturtinės žalos dydį, atsižvelgiama į jos pasekmes, šią žalą padariusio asmens kaltę, jo turtinę padėtį, padarytos turtinės žalos dydį bei kitas turinčias reikšmės bylai aplinkybes, taip pat į sąžiningumo, teisingumo ir protingumo kriterijus¹⁴.

Vertinamieji teisingumo, protingumo, sąžiningumo kriterijai yra bendrieji teisės principai, konkrečioje situacijoje užtikrinantys priešingų interesų pusiausvyrą, atsižvelgiant į situacijos ypatumus. Pastarųjų principų taikymas ypatingą reikšmę įgauna tuomet, kai teisės

eurų dėl neturtinės žalos) ir 100 000 eurų dėl žalos turtui; 2) nuo 2009 m. gruodžio 11 d. iki 2012 m. birželio 10 d. – 2 500 000 eurų dėl žalos asmeniui (tarp jų 2 500 eurų dėl neturtinės žalos) ir 500 000 eurų dėl žalos turtui; 3) nuo 2012 m. birželio 11 d. – 5 000 000 eurų dėl žalos asmeniui (tarp jų 5 000 eurų dėl neturtinės žalos) ir 1 000 000 eurų dėl žalos turtui.

¹³ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

¹⁴ Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus kolegijos 2013 m. gruodžio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-551/2013; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus kolegijos 2014 m. gegužės 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-195/2014; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus kolegijos 2014 m. birželio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-280/2014 ir kt.

normos tam tikros faktinės situacijos apskritai nereglamentuoja arba reglamentuoja tik iš dalies, pavyzdžiui, padarytos neturtinės žalos dydžio ribų nustatymą. Todėl teismai, priteisdami dėl LR BK 281 straipsnyje numatytos nusikalstamos veikos patirtą neturtinę žalą, atsižvelgia ne tik į nukentėjusiojo, bet ir į pagrįstus kaltininko interesus, t. y. į kaltininko turtinę padėtį, žalos padarymo aplinkybes ir t. t. Tai sudaro prielaidas siekti protingos nukentėjusiojo ir kaltininko interesų pusiausvyros. Reikalaujamas atlyginti neturtinę žalą, asmuo neturi turėti tikslo praturtėti ar pasipelninti, todėl piniginės kompensacijos dydis neturtinei žalai atlyginti turi būti adekvatus.

Žalos atlyginimas baudžiamosios bylose dėl LR BK 281 straipsnyje numatytų nusikalstamų veikų yra specifinis jau vien todėl, kad jose tenka vadovautis ne tik bendraisiais žalos atlyginimo pagrindais, bet remtis ir LR TPVCAPDĮ nuostatomis. Kaip jau minėta, paprastai dėl nusikalstamos veikos padarytą žalą privalo atlyginti įtariamasis (kaltinamasis), tuo tarpu analizuojamos kategorijos bylose, subjektų, privalančių atlyginti žalą, ratas yra išplečiamas. LR CK 6.254 straipsnio 1 dalis numato, kad įstatymų ar sutarties numatytais atvejais civilinė atsakomybė gali būti draudžiama sudarant civilinės atsakomybės draudimo sutartį. Transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo sutartimi (toliau – draudimo sutartis) apdraudžiama draudimo sutartyje ar (ir) transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo liudijime (polise) (toliau – draudimo liudijimas) nurodytą transporto priemonę naudojančių valdytojų civilinė atsakomybė dėl žalos padarymo¹⁵. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pažymėjęs, kad Transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo tikslas – garantuoti dėl šiuo draudimu apdraustos transporto priemonės poveikio eismo įvykio metu nukentėjusių ir patyrusių žalą trečiųjų asmenų nuostolių atlyginimą įstatyme ir sutartyje nustatytos transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo suma, taip pat užtikrinti transporto priemonę naudojančių valdytojų turtinius interesus, susijusius su civiline atsakomybe, kilusia naudojant šiuo draudimu apdraustą transporto priemonę¹⁶.

Kuomet transporto priemonės valdytojo civilinė atsakomybė yra apdrausta, dėl eismo įvykio nukentėjęs asmuo įgyja teisę reikšti tiesioginį ieškinį draudikui. Taigi civilinės atsakomybės draudimo atveju yra du asmenys, kuriems kyla pareiga atlyginti eismo įvykiu, kurio metu kilo baudžiamajame įstatyme numatyti padariniai, padarytą žalą - nusikalstama

¹⁵ *Supra* note 3.

¹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. rugsėjo 30 d. nutartis byloje Nr. 3K-3-382/2009.

veika žalą padaręs asmuo (draudėjas) ir draudikas. LR CK 6.254 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad jeigu draudimo atlyginimo nepakanka žalai visiškai atlyginti, draudimo atlyginimo ir faktinės žalos dydžio skirtumą atlygina apdraustasis asmuo, atsakingas už žalos padarymą. Taigi draudėjas turi atlyginti žalą tiek, kiek jos nepadengia draudimo atlyginimas (draudimo išmoka). Kokią žalą ir kokia apimtimi atlygina draudikas, nustatoma pagal draudimo sutartinius santykius reglamentuojančias teisės normas ir pačią draudimo sutartį¹⁷. Būtina pažymėti, kad privalomojo civilinės atsakomybės draudimo sutartys negali prieštarauti viešajai tvarkai bei imperatyvioms įstatymo normoms, šiuo atveju - LR TPVCAPDĮ. Šio įstatymo 11 straipsnio 1 dalies 3 punktą numato maksimalias draudimo išmokas - 5000000 eurų dėl žalos asmeniui (tarp jų 5000 eurų dėl neturtinės žalos) ir 1000000 eurų dėl žalos turtui.

Vertinant analizuojamą teisinį reguliavimą, išskyla du esminiai klausimai: ar asmuo, įgyvendinęs įstatymų leidėjo nustatytą pareigą - privalomai apdrausti civilinę atsakomybę privalomuoju draudimu, gali būti tikras, kad draudėjas nuo jo sukkelto eismo įvykio nukentėjusiems asmenims pilnai atlygins patirtą žalą? Bei, ar nukentėjusysis, dėl eismo įvykio patyręs žalą, gali būti garantuotas, kad žala jam pilnai ir teisingai bus atlyginta? Kaip jau minėta, LR TPVCAPDĮ 11 straipsnis reglamentuoja draudimo sumas bei įmokas, kurios iš pirmo žvilgsnio yra pakankamai didelės ir turėtų pilnai padengti dėl LR BK 281 straipsnyje numatytos nusikalstamos veikos atsiradusią žalą, t.y. – 5 000 000 eurų dėl žalos asmeniui (tarp jų 5000 eurų dėl neturtinės žalos) ir 1 000 000 eurų dėl žalos turtui. Šioje vietoje vertėtų atkreipti dėmesį į įstatymu nustatytos atlygintinos neturtinės žalos dydį – 5000 eurų, daug, ar mažai? Teismų praktikos analizė leidžia daryti išvadą, kad priteistina neturtinė žala šios kategorijos baudžiamosiose bylose, ypač kuomet eismo įvykio metu kyla sunkūs padariniai, neretai viršija 5000 eurų sumą, pavyzdžiui, kuomet eismo įvykio metu sunkiai sutrikdoma nukentėjusiojo sveikata, pakankamai dažnai priteisiamos netgi ir 14000 eurų sumą viršijantis neturtinės žalos atlyginimas¹⁸. Dar didesnės neturtinės žalos atlyginimo sumos yra priteisiamos, kuomet dėl eismo įvykio žūsta žmogus. Tokiais atvejais likusią, viršijančią LR TPVCAPDĮ 11 straipsnyje numatytas sumas, neturtinę žalą privalo atlyginti analizuojamą nusikalstamą veiką padaręs asmuo. Taigi, grįžtant prie iškeltų klausimų, darytina išvada, kad

¹⁷ Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus kolegijos 2005 m. kovo 9 d. nutartis byloje Nr. 3K-3-174/2005, Lietuvos Aukščiausiojo teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus kolegijos 2008 m. gruodžio 16 d. nutartis byloje Nr. 2K-410/2008.

¹⁸ Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus kolegijos 2014 m. lapkričio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-438/2014; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus kolegijos 2014 m. rugsėjo 30 d. nutartis byloje Nr. 2K-389/2014 ir kt.

dėl LR BK 281 straipsnyje numatytų nusikaltimų patirtos neturtinės žalos atlyginimo teisinis reguliavimas ne tik neleidžia asmeniui, įvykdžiusiam pareigą apsidrausti privalomuoju civilinės atsakomybės draudimu, tikėtis dėl sukkelto eismo įvykio nepatirti jokių materialinių nuostolių, bet ir, pavyzdžiui, dėl sunkios įtariamojo (kaltinamojo) turtinės padėties, gali apriboti nukentėjusiojo konstitucinę teisę gauti teisingą ir pagrįstą žalos atlyginimą. Kaip matysime toliau, toks teisinis reguliavimas ne tik pažeidžia draudimo sutartį sudarančio asmens, nukentėjusiųjų asmenų, teises ir teisėtus interesus, bet ir prieštarauja Europos Sąjungos teisės normų nuostatoms.

ĮSTATYMINIO NETURTINĖS ŽALOS ATLYGINIMO REGLAMENTAVIMO PROBLEMATIKA

Motorinių transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės draudimas (toliau - transporto priemonių draudimas) yra ypač svarbus Europos piliečiams, nepriklausomai nuo to, ar jie yra draudėjai, ar įvykio metu nukentėję asmenys¹⁹. Pirmajam subjektų ratui (draudėjams) transporto priemonių draudimas yra garantas ginant savo turtines teises, kadangi egzistuoja pagrįsti lūkesčiai, jog eismo įvykio metu nukentėjusių asmenų patirta žala (tiek turtinė, tiek neturtinė) bus atlyginta draudiko lėšomis, juolab, draudimo įmokos, mokamos sudarant draudimo sutartis, yra ūkinę – komercinę veiklą vykdančio subjekto (draudiko), savo rizika apsiimančio pareigą atlyginti žalą tretiesiems asmenims, pajamų šaltinis. Antrajam subjektų ratui (įvykio metu nukentėjusiems asmenims) transporto priemonių draudimas yra garantas įgyvendinant savo teises bei teisėtus interesus į teisingą ir pagrįstą tiek turtinės, tiek neturtinės žalos atlyginimą, kurio neribotą dėl eismo įvykio kaltųjų asmenų turtinė padėtis.

Lietuva, tapdama Europos Sąjungos nare, prisėmė tam tikrus įsipareigojimus, susijusius su Europos Sąjungos teisės įgyvendinimu nacionalinėje teisėje, tame tarpe ir įsipareigojimus, susijusius su transporto priemonių valdytojų privalomojo draudimo nuostatų įgyvendinimu. Analizuojamiems klausimams vienos aktualiausių yra 1983 m. gruodžio 30 d. Antroji Tarybos direktyva 84/5/EEB Dėl valstybių narių teisės aktų, susijusių su motorinių transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės draudimu, suderinimo (toliau – Direktyva 84/5/EEB), 2005 m. gegužės 11 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2005/14/EB (toliau – Direktyva 2005/14/EB) bei Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/103/EB Dėl motorinių transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės draudimo ir privalomojo

¹⁹ 2009 m. rugsėjo 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/103/EB Dėl motorinių transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės draudimo ir privalomojo tokios atsakomybės draudimo patikrinimo.

tokios atsakomybės draudimo patikrinimo (toliau – Direktyva 2009/103/EB). Pažymėtina, kad direktyva savaime negali įpareigoti asmens ir dėl to ja iš esmės negalima remtis prieš asmenį. Todėl net jei direktyvos nuostatos, kuriomis siekiama asmenims suteikti teisių ar nustatyti pareigų, yra pakankamai aiškios, tikslios ir besąlygiškos (įvykdytos direktyvos tiesioginio veikimo sąlygos), jos iš esmės negali būti taikomos bylose, kuriose šalys yra tik privatūs asmenys (tiesioginis horizontalus veikimas). Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, aiškindamas direktyvų horizontalaus veikimo principą, yra konstatavęs, jog „Pagal Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 267 straipsnio 3 dalį Europos Sąjungos teisės aiškinimo klausimui iškilus nagrinėjant bylą valstybės narės teisme, kurio sprendimas pagal nacionalinę teisę negali būti toliau apskundžiamas teismine tvarka, tas teismas dėl jo kreipiasi į Teisingumo Teismą. Tačiau toks valstybės narės teismas (šiuo konkrečiu atveju – Lietuvos Aukščiausiasis Teismas) neturi pareigos kreiptis į Teisingumo Teismą, jeigu byloje iškilęs Europos Sąjungos teisės aiškinimo klausimas nėra reikšmingas, t. y. atsakymas į šį klausimą, nesvarbu, koks jis bebūtų, niekaip negali paveikti bylos baigties. Darytina išvada, kad būtent tokia situacija yra nagrinėjamoje byloje. Net tuo atveju, jeigu, patenkinus kasatoriaus prašymą kreiptis į Teisingumo Teismą, šis Teismas pateiktų išaiškinimą, patvirtinantį kasacinio skundo argumentus dėl nurodytos įstatymo nuostatos neatitikties direktyvų nuostatomis, šis išaiškinimas neturėtų reikšmės nagrinėjamos baudžiamosios bylos baigčiai, nes, nesant tiesioginio horizontalaus direktyvos veikimo, nebūtų galimybės nustatyti privačiam asmeniui draudimo įmonei pareigą atlyginti visą nukentėjusiesiems padarytą neturtinę žalą. Taigi kasatoriaus prašymas kreiptis į Teisingumo Teismą dėl prejudicinio sprendimo atmestinas²⁰. Nepaisant to, kad aukščiau nurodytos direktyvos (direktyva 2009/103/EB bei direktyva 84/5/EEB) neturi tiesioginio veikimo nacionalinėje teisėje, Europos Sąjungos valstybės narės, tame tarpe ir Lietuva, yra įpareigos, pasirinktu būdu ir sąlygomis, adekvačiomis vyraujančiai politikai ir ekonomikai, įgyvendinti direktyvų nuostatas nacionalinėje teisėje.

Pagal direktyvą 84/5/EEB valstybės narės (tame tarpe ir Lietuva) privalo užtikrinti, kad visiems per eismo įvykį nukentėjusiems asmenims būtų atlyginta padaryta žala, o nacionaliniuose teisės aktuose nustatytos draudimo sumos nebūtų mažesnės nei direktyvose nustatytos minimalios sumos žalai asmeniui (sveikatai) ir žalai turtui. Direktyvos 2009/103/EB 9 straipsnis reglamentuoja mažiausias mokėtinas sumas nukentėjusiems asmenims, t.y., a) žalos asmeniui atveju - mažiausia atlyginama suma, sudaranti 1000000

²⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus kolegijos 2011 m. gegužės 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-239/2011.

EUR kiekvienam nukentėjusiam asmeniui arba 5000000 EUR kiekvienam įvykiui, nepriklausomai nuo nukentėjusių asmenų skaičiaus; b) žalos turtui atveju - 1000000 EUR kiekvienam įvykiui, nepriklausomai nuo nukentėjusių asmenų skaičiaus (kaip reglamentuota direktyvoje - jei būtina, valstybės narės gali nustatyti pereinamąjį laikotarpį, ne ilgesnį kaip iki 2012 m. birželio 11 d., per kurį jos mažiausias atlyginamas sumas turi pritaikyti prie Direktyvos 2009/103/EB 9 straipsnio pirmoje pastraipoje nurodytų sumų)²¹. LR TPVCAPDĮ 11 straipsnio 1 dalies 3 punktą numato maksimalią 5000 eurų eismo įvykio metu patirtos neturtinės žalos draudimo išmoką. Kompleksiškai analizuojant minėtųjų direktyvų ir LR TPVCAPDĮ nuostatas kyla pagrįstas klausimas, koku pagrindu įstatymų leidėjas apribojo neturtinės žalos atlyginimą, numatydamas maksimalią 5000 eurų tokio atlyginimo sumą, ir ar toks teisinis reguliavimas neužkerta kelio įgyvendinti teises į tinkamą atlygintinos neturtinės žalos dydį.

Atsakymą į keliamą klausimą galima rasti ESTT prejudiciniuose sprendimuose, kuriuose buvo išaiškinta, kad direktyvoje 84/5/EBB vartojama sąvoka „Žala sveikatai“ apima ne tik turtinę, bet ir neturtinę žalą, o tai reiškia, kad ir atlygintinos neturtinės žalos dydis negali būti mažesnis nei direktyvoje nurodyta išmokėtina suma. Antai 2013 m. spalio 24 d. prejudiciniu sprendimu byloje Nr. C-277/12 (toliau – sprendimas Nr. C-277/12) ESTT konstatavo, kad valstybės narės savo kompetenciją šioje srityje turi įgyvendinti laikydamosi Europos Sąjungos teisės, o nacionalinės teisės aktų nuostatos, kuriomis reglamentuojamas per transporto priemonių eismo įvykius patirtos žalos atlyginimas, negali panaikinti minėtų direktyvų veiksmingumo. Jei nacionalinės teisės aktų leidėjai dėl kiekvienos nurodytos žalos specifinės kategorijos atitinkamais atvejais nacionalinėje teisėje galėtų numatyti maksimalias garantuojamas sumas, kurios būtų mažesnės už minimalias garantuojamas sumas, nustatytas Antrosios direktyvos 1 straipsnio 2 dalyje, šios minimalios garantuojamos sumos, taigi ir šis straipsnis, netektų veiksmingumo²². Kitame 2013 m. spalio 24 d. sprendime byloje Nr. C-22/12 (toliau – sprendimas Nr. C22/12) ESTT nurodė, kad valstybės narės turi užtikrinti, kad pagal jų nacionalinės teisės aktus, reglamentuojančius civilinę atsakomybę, privalomasis draudimas apimtų kompensaciją už nematerialinę žalą, kurią patyrė nukentėjusiųjų per eismo

²¹ 2009 m. rugsėjo 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/103/EB Dėl motorinių transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės draudimo ir privalomojo tokios atsakomybės draudimo patikrinimo.

²² 2013 m. spalio 24 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas byloje Nr. C-277/12 Vitālijs Drozdovs prieš Baltikums AAS.

įvykius asmenų artimieji, ir kad ši kompensacija būtų ne mažesnė kaip Antrosios direktyvos I straipsnio 2 dalyje nustatytos minimalios sumos²³, t. y. 1 000 000 eurų.

Prejudiciniame sprendime Nr. C-277/12 ESTT konstatavo, kad „Reikia paminėti, jog (...) siekiama pirma, užtikrinti laisvą ir transporto priemonių, kurių įprasta buvimo vieta yra Europos Sąjungos teritorijoje, ir jose esančių asmenų judėjimą ir, antra, garantuoti, kad per šių transporto priemonių sukeltus eismo įvykius nukentėję asmenys būtų vertinami vienodai, neatsižvelgiant į konkrečią Sąjungos teritorijos vietą, kur įvyko eismo įvykis (...) Todėl prie žalos priskirtina ir nemateriali žala, kurios atlyginimas remiantis civiline atsakomybe numatytas pagal byloje taikytiną nacionalinę teisę (...) Vadovaujantis šia ESTT nuostata, darytina išvada, kad draudžiamos nacionalinės teisės nuostatos, pagal kurias maksimali draudiko mokėtina draudimo išmoka už neturtinę žalą yra mažesnė už direktyvoje 84/5/EBB nurodytą draudimo sumą žalai asmeniui (5000000 eurų) ir negali būti įstatymiškai reglamentuotas maksimalus atlygintinos neturtinės žalos dydis“²⁴.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2011 m. gegužės 24 d. nutartyje Nr. 2K-239/2011 konstatavo, kad, nesant Europos Bendrijų Tarybos tiesioginio horizontalaus direktyvos veikimo, nėra galimybės nustatyti privačiam asmeniui draudimo įmonei pareigą atlyginti visą nukentėjusiems padarytą neturtinę žalą²⁵. Dėl LR TPVCPDĮ reglamentuoto maksimalaus atlygintinos neturtinės žalos dydžio nacionaliniams teismams yra apribotos galimybės paskirstyti atlygintinos neturtinės žalos našta kaltinamiesiems ir civiliniams atsakovams. Nacionalinio teismo pareigą aiškinant atitinkamas nacionalinės teisės normas atsižvelgti į direktyvos turinį (netiesioginis direktyvos veikimas) riboja bendrieji teisės principai, būtent teisinio tikrumo ir teisės negaliojimo atgaline tvarka principai²⁶. Ši pareiga pasibaigia, jeigu nacionalinė teisė negali būti pritaikyta taip, kad taikymo rezultatas būtų suderinamas su direktyvoje siekiamu rezultatu. Europos Sąjungos teisę atitinkančio aiškinimo principas negali būti pagrindas nacionalinės teisės normas aiškinti priešingai galiojančiai nacionalinei teisei²⁷. Darytina išvada, jog nacionaliniai teismai, netgi pripažindami, kad LR TPVCPDĮ nuostatos yra prieštaraujančios aptariamoms direktyvoms, neturi galimybės nacionalinės teisės normas

²³ 2013 m. spalio 24 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (antroji kolegija) sprendimas byloje Nr. C-22/12 Katarína Haasová prieš Rastislav Petrík ir Blanka Holingová.

²⁴ *Supra* note 22.

²⁵ *Supra* note 20.

²⁶ Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2009 m. liepos 16 d. sprendimo *Mono Car Styling*, C-12/08, Rink. p. I-6653, 61 punktą; Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2009 m. balandžio 23 d. sprendimo *Angelidaki ir kt.*, C-378/07, Rink. p. I-3071, 199 punktą ir šiame punkte nurodyta Teismo praktika.

²⁷ *Supra* note 20.

aiškinti priešingai galiojančiai nacionalinei teisei, t. y. galiojančioms LR TPVCAPDĮ normoms. Iš ankščiau aptartojo neturtinės žalos atlyginimo reglamentavimo galima daryti išvadą, jog diskusinius klausimus modifikavus į teisinius nacionalinius ginčus, asmenys (tiek nuketėjusieji dėl eismo įvykio, tiek civilinę atsakomybę apdraudę asmenys, iš kurių priteistinas žalos, viršijančios maksimalų neturtinės žalos 5000 eurų dydį, atlyginimas), manydami, jog patyrė žalos dėl to, kad įstatymų leidėjas netinkamai įgyvendino atitinkamas direktyvų nuostatas, Lietuvos Respublikos atsakomybės klausimas gali būti sprendžiamas tik atskirame civiliniame procese²⁸.

Taigi, remiantis analizuotuose ESTT prejudiciniuose sprendimuose pateikiamais išaiškinimais bei nacionalinių teismų formuojama praktika, aiškinant minėtųjų direktyvų nuostatas, darytina išvada, kad LR TPVCAPDĮ normos, reglamentuojančios maksimalų priteistinos neturtinės žalos dydį, 5000 eurų, prieštarauja minėtiesiems Europos Sąjungos teisės aktams bei sudaro prielaidas kelti Lietuvos, kaip Europos Sąjungos valstybės narės, atsakomybės dėl nukentėjusių eismo įvykiuose asmenų, bei privalomosios transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės sutartis sudariusių asmenų teisių suvaržymo, teisės į tinkamą žalos atlyginimą, teisėtų lūkesčių ir kitų teisinės valstybės principų pažeidimo klausimą. Autorės nuomone, įstatymų leidėjas nepagrįstai apribojo draudikų atlygintinos neturtinės žalos dydį iki 5000 eurų ir likusios priteistinos neturtinės žalos dalies atlyginimo našta perkėlė LR BK 281 straipsnyje numatytas nusikalstamas veikas padariusiems asmenims. Dėl šių priežasčių turėtų būti svarstomas LR TPVCAPDĮ 11 straipsnyje numatyto maksimalios atlygintinos neturtinės žalos dydžio apribojimo panaikinimo klausimas.

IŠVADOS

Žalos atlyginimas baudžiamosiose bylose dėl LR BK 281 straipsnyje numatytų nusikaltimų pasižymi tam tikra specifika, kadangi reikalavimas atlyginti žalą yra nukreipiamas ne tik į patį įtariamąją ar kaltinamąją, bet ir su veikos padarymu visiškai nesusijusį asmenį, kurį su veika padariusiu asmeniu sieja sutartiniai - transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės draudimo santykiai. Žalos atlyginimo santykius minėtosios kategorijos bylose reguliuoja LR TPVCAPDĮ nuostatos, kurios, *inter alia*, numato, kad draudimo bendrovė dėl eismo įvykio nukentėjusiems asmenims privalo atlyginti 5000 eurų neviršijančią neturtinę žalą. Teismų praktikos analizė patvirtino, kad reikalavimas atlyginti 5000 eurų sumą viršijančią neturtinę žalą yra nukreipiamas į LR BK 281 straipsnyje numatytą

²⁸ *Ibid.*

nusikalstamą veiką padariusį asmenį, nepaisant to, kad jis savo civilinę atsakomybę ir buvo apsidraudęs.

Lietuva, tapdama Europos Sąjungos nare, prisiėmė tam tikrus įsipareigojimus, susijusius su Europos Sąjungos teisės įgyvendinimu nacionalinėje teisėje, tame tarpe ir įsipareigojimus, susijusius su transporto priemonių valdytojų privalomojo draudimo nuostatų įgyvendinimu. Tačiau, šiai dienai, LR TPVCAPDĮ nuostatos, ribojančios dėl eismo įvykio patirtos neturtinės žalos atlyginimą, Autorės nuomone prieštarauja straipsnyje analizuotoms Europos Sąjungos direktyvoms, todėl, nesant tiesioginio horizontalaus direktyvų veikimo, nacionaliniams teismams yra apribotos galimybės 5000 eurų viršijančią neturtinę žalą priteisti iš draudimo bendrovių, o kartu tai ne tik pažeidžia įtariamųjų (kaltinamųjų), įvykdžiusių pareigą apsidrausti privalomuoju transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės draudimu, interesus, bet ir neretai apriboja nuo eismo įvykių nukentėjusiųjų asmenų teisę gauti teisingą ir pagrįstą žalos atlyginimą.

Europos Sąjungos direktyvų ir ESTT prejudicinių sprendimų analizės pagrindu, siūlytina svarstyti LR TPVCAPDĮ nuostatų pakeitimo galimybes, panaikinant 5000 eurų dėl eismo įvykio patirtos neturtinės žalos dydžio apribojimą.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 90-3529.
3. 1983 m. gruodžio 30 d. antroji Tarybos direktyva 84/5/EEB Dėl valstybių narių įstatymų, susijusių su transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės draudimu, suderinimo.
4. 2005 m. gegužės 11 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2005/14/EB iš dalies keičianti Tarybos direktyvas 72/166/EEB, 84/5/EEB, 88/357/EEB ir 90/232/EEB bei Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą 2000/26/EB, susijusias su motorinių transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės draudimu
5. 2009 m. rugsėjo 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/103/EB Dėl motorinių transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės draudimo ir privalomojo tokios atsakomybės draudimo patikrinimo.
6. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-2741.
7. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341.
8. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.
9. Lietuvos Respublikos Transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004-03-05, Nr. IX-2041.
10. 2009 m. balandžio 23 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas Angelidaki ir kt., C-378/07, Rink. p. I-3071.
11. 2009 m. liepos 16 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas Mono Car Styling, C-12/08, Rink. p. I-6653.

12. 2013 m. spalio 24 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (antroji kolegija) sprendimas byloje Nr. C-22/12 Katarína Haasová prieš Rastislav Petrik ir Blanka Holingová.
13. 2013 m. spalio 24 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (antroji kolegija) sprendimas byloje Nr. C-277/12 Vitālijs Drozdovs prieš Baltikums AAS.
14. 2014 m. sausio 23 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (antroji kolegija) sprendimas byloje Nr. C-371/12 Enrico Petillo, Carlo Petillo prieš Unipol Assicurazioni SpA.
15. Lietuvos Aukščiausiojo teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus kolegijos 2005 m. kovo 9 d. nutartis byloje Nr. 3K-3-174/2005.
16. Lietuvos Aukščiausiojo teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus kolegijos 2008 m. gruodžio 16 d. nutartis byloje Nr. 2K-410/2008.
17. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. rugsėjo 30 d. nutartis byloje Nr. 3K-3-382/2009.
18. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. gegužės 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-239/2011.
19. Lietuvos Aukščiausiojo teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus kolegijos nutartis 2011 m. lapkričio 11 d. nutartis byloje Nr. 2K-239/2011.
20. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2013 m. gruodžio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-551/2013.
21. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. gegužės 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-195/2014.
22. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. birželio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-280/2014.
23. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus kolegijos 2014 m. rugsėjo 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-389/2014.
24. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. lapkričio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-438/2014.
25. Juzukonis, S. Civilinis ieškinys baudžiamajame procese: nukentėjusiojo ir civilinio ieškovo santykis. *Jurisprudencija*. 2002, Nr. 24 (16).
26. Rudzinskas, A. Neturtinės žalos samprata bei jos kompensavimo problemos civilinėje ir baudžiamojo proceso teisėje. *Jurisprudencija*. 2001, Nr. 21 (13).
27. Volodko, R. Draudiko pareigos kompensuoti neturtinę žalą problema esant transporto priemonės valdytojo civilinės atsakomybės draudimui. *Teisė*. 2008, t. 66 (2).
28. Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-03-30]. <
http://www.ird.lt/infusions/report_manager/report_manager.php?lang=lt&rt=1>.

ISSUES RELATED WITH STATUTORY RESTRICTION OF COMPENSATION FOR MORAL DAMAGE

Neringa Šalčiuvienė*

Attorneys at Law V. Petkevičienė's Law Office

Summary

There is no doubt that the criminal process is not only meant to identify the circumstances of a criminal offense, offender, impose upon him a punishment, but also to protect the personal interests of the victims of crimes. One of the most important rights guaranteed by the Code of Criminal Procedure of Republic of Lithuania is the victim's right to claim for damages suffered by any offense. Typically, persons who has suffered damages of the criminal offenses requires compensation from the offender or his statutory representative, but in some categories the requirement acts are directed to a specific

activity unrelated individuals. That is, the obligation to compensate damages is based on the suspect (the accused) and a third party prevailing in contractual relations. One of such offenses is provided in Article 281 (Road traffic safety and vehicle maintenance rules) of Lithuania Criminal Code of Republic of Lithuania. Damages of this criminal act is specific in case of the fact that damages are claimed not only from the offender, but also from the insurance company of the suspect (the accused) who is insured by compulsory vehicle keepers third party liability insurance. These offender and insurance company relations are regulated by the Republic of Lithuania motor third party liability insurance law.

The article analyzes the problems of moral damages which is result from the criminal acts related to road safety. In view of the current national courts and the European Union Court of Justice and the national and European Union law provisions, the article analyzes the issues whether moral compensation to victims of traffic accidents in the national legal regulation complies with European Union directives. European Court of Justice making more court decisions on moral compensation arise controversial question whether the Motor Third Party Liability Insurance Act of Republic of Lithuania restricts of the limits of non-pecuniary compensation benefits is without prejudice to victims of traffic accidents and other insurance contracts subjects' rights and legal interests. In Article (by national courts and the European Court of Justice Court's decision analysis) are identifying the main basis of this regulation, the legal and practical application problems and the possible regulatory improvement.

Keywords: criminal procedure, civil action, moral damages, third party liability insurance.

Neringa Šalčiuvienė*, advokatės V. Petkevičienės kontora. Mokslinių tyrimų kryptys: baudžiamasis procesas, neturtinės žalos atlyginimas baudžiamajame procese.

Neringa Šalčiuvienė*, attorneys at law V. Petkevičienė's law Office. Research interests: criminal procedure, moral damages compensation in criminal proceedings.

SAVISAUGOS PRATIMŲ MOKYMO YPATUMAI KOVINĖS SAVIGYNOS PROGRAMOJE

Edmundas Štarevičius*

**Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedra
V. Putvinskio g. 70, LT⁴⁴211 Kaunas
Telefonas (8³⁷) 303669
Elektroninis paštas: edma.star@mruni.eu*

Linas Obcarskas**

***Kauno Technologijos universitetas
Elektroninis paštas: linas.obcarskas@ktu.lt*

Anotacija. Šio straipsnio tikslas - ištirti kaip būsimųjų statutinių pareigūnų fizinis pasirengimas ir kovinės savigynos imtynių technika įtakoja savisaugos (kritimo) įgūdžius. Būsimųjų statuto pareigūnų savisaugos įgūdžiai priklauso nuo bendrojo fizinio pasirengimo ir kovinės savigynos technikos veiksmų mokėjimo. Tyrimas parodė, kad svarbiausia dalis savisaugos elementų mokymo procese yra praktinis darbas prižiūrint kvalifikuotam specialistui. Tyrime dalyvavo 148 respondentai: 66 vaikinai, 82 merginos - Mykolo Romerio universiteto viešojo saugumo fakulteto studentai.

Pagrindinės sąvokos: Pareigūnų fizinis rengimas, specialusis rengimas, savisaugos veiksmai, kovos menai, dvikovos sportas

ĮVADAS

Mykolo Romerio universiteto Viešojo Saugumo fakultete (toliau MRU VSF) kovinės savigynos (toliau KS) programa dėstoma trijų bakalauro studijų programų studentams antrame ir trečiame kursuose. Nemaža dalis studentų, pradedančių studijuoti KS, yra nepakankamo fizinio pasirengimo (stojamųjų egzaminų į MRU VSF nėra, šią funkciją atlieka policijos komisariatai), todėl dėstytojai užsiėmimo metu privalo daugiau skirti laiko ir dėmesio šiem studentams, nes studentų fizinio pasirengimo stoka gali būti traumas ar susižeidimo priežastimi.

KS programoje dominuoja praktiniai įvairių kovos menų, dvikovinių sporto šakų, gimnastikos ir akrobatikos technikos elementai, kurių įsisavinimas paremtas daugkartiniu ir ilgalaikiu judesių kartojimu. Studijų dalyko turinys susideda iš aštuonių temų, kurių pirmajai „Specialiųjų parengiamųjų kovinių veiksmų technikos elementų“ dėstymui skiriamos 5 val. Šioje temoje studentams didžiausias dėmesys skiriamas specialiųjų parengiamųjų pratimų (toliau SPP), tokių kaip: tilto ant galvos, stovėsenos ant galvos, rankų, kulvirsčių ir savisaugos pratimų (toliau SP): kritimų mokymui¹.

¹ Kisielienė, A., Arlauskaitė, D. Dziudo technikos ir taktikos veiksmų mokymo metodikos pagrindai. Studijų knyga. Kaunas LKKA 2010

Pakankamai geras SPP ir SP įsisavinimas yra labai svarbus studento apsisaugojimo nuo susižeidimų ir traumų atvejų visame KS programos mokymo procese. Mokantis KS veiksmų, labai svarbu laikytis temų eiliškumo: metimų technikos negalima mokytis neišmokus kritimų ir kulversčių.² Daugiausiai susižeidimų įvyksta todėl, kad pradedantys praktikuoti KS, per mažai dėmesio skiria SPP ir SP. Gerai išmokus saugaus griuvimo technikos, galima ją panaudoti ne tik minkštoje salėje, bet ir lauko sąlygomis: ant kieto grindinio, asfalto ir pan..³ Taip pat tam tikrus SP elementus pareigūnai galėtų taikyti tokiose praktinėse tarnybos situacijose, kaip: kritimas an žemės kai vienoje rankoje laikomas šaunamas ginklas, šaudymo metu, norint greitai pakeisti savo šaudybos poziciją, saugiai nukristi kovos metu ir pan..

Kadangi visos KS programos turinio apimtis valandų išraiška yra suvaržyta, todėl tam tikrų temų mokymui skiriamas nepakankamas laikas, kurio tik užtektų studentus supažindinti su KS programa paviršutiniškai. Manome, kad siekiant išspręsti šią problemą, būtina studentus skatinti kai kurių KS veiksmų mokytis savarankiškai. Mokymo procese tam tikrų užduočių vykdymui reikalingos specialios priemonės ir inventoriai kurie yra tik mokymui pritaikytose patalpose. Kiti autoriai teigia, kad standartinį imtynių kilimą namuose gali pakeisti miegamieji čiužiniai, galima treniruotis ir lauko sąlygomis: vasara – lygioje pievelėje, žiema ant sniego.⁴ Mūsų manymu mokantis SPP ir SP pakanka imtynių kilimo arba minkšto čiužinio, kurių mažiausias dydis būtų 2 kvadratiniai metrai. Norintys SP technikos mokytis savarankiškai, pirmiausiai privalo susipažinti su mokymosi metodika praktiniuose užsiėmimuose, kuriuos veda patyrę dėstytojai.

Skiriamos trys mokymo metodų grupės: žodinė, vaizdinė, pratimų mokymo.⁵ KS mokyme naudojamos visos trys grupės. Mokant sudėtingų veiksmų, dažnai naudojama pratimų mokymo grupė, kurią sudaro ištisinis ir dalinis metodai. Dalinis metodas naudojamas tais atvejais, kada studentai negali atlikti pilną, vientisą veiksmą. Tada tikslinga veiksmą suskirstyti į atkarpas ir mokinti dalimis. Kai kurių KS veiksmų technika pasižymi sudėtingumu ir naudojant dalinio mokymo metodą, tuomet būtina studentui skirti SPP. Taip pat SPP naudinga atlikti pramankštos metu prieš pagrindinę užsiėmimo dalį.

² Кано, Д. Кодокан Дзюдо. Ростов-на-Дону „Феникс“, 2000.

³ Eigminas, P. Mokykimės Sambo. Vilnius: VUL. 1997. p. 139.

⁴ Liaugminas, A. (Sudarytojas). Graikų – Romėnų Imtynės. Kaunas: LKKA, 2007.

⁵ Ronald H. Warners, "The Field Training Experience: Perspectives of Field Training Officers and Trainees," *The Police Chief* 77 (November 2010): 58–64

⁶ Perry Stanislas. *International Perspectives on Police Education and Training*, 2013.

⁷ Police Self Defense Training. Prieiga per internetą: <http://www.sammyfranco.com/police-self-defense.html>

Daugelis kovos menų žinovų^{5,6} teigia, kad dvikovinių sporto šakų, gimnastikos ir akrobatikos technikos geriausia mokintis prižiūrint to dalyko treneriui, instruktoriui, mokytojui. Mūsų manymu savarankiškai šioje srityje galima tobulėti gerai įsisavinus SPP technikos pagrindus. Norėdami patikrinti šią hipotezę, iškėlėme šio darbo tikslą – išaiškinti kaip savisaugos pratimų technikos įsisavinimo lygį įtakoja specialūs parengiamieji pratimai. (arba) – išaiškinti kokie veiksniai įtakoja savisaugos pratimų technikos įsisavinimo lygį.

Tyrimo metodika. 2015 metais atliktame tyrime dalyvavo 148 Mykolas Romeris universiteto Viešojo Saugumo fakulteto antrojo kurso studentų, iš jų 82 merginos, 66 vaikinai. Kovinės savigynos užsiėmimo metu buvo vertinamas studentų fizinio pajėgumo lygis (toliau FPL) atliekant testus: 100 m. bėgimas, 2000 m. bėgimas (merginoms), 3000 m. bėgimas (vaikinams), šuolis į tolį iš vietos, „sėstis ir gultis“ (merginoms), kojų kėlimas iki skersinio kybant (vaikinams), rankų lenkimas ir tiesimas gulint (merginoms), prisitraukimai prie skersinio (vaikinams).

KS mokymo proceso metu buvo vertinama: specialiųjų parengiamųjų pratimų (SPP): kulvirsčių į priekį, atgal, per dešinę, kairę rankas ir savisaugos pratimų (SP): kritimų per partnerį atgal, kulvirsčiu į priekį, per dešinę ir kairę rankas, technika.

Taip pat buvo vertinama kovinių imtynių veiksmų parteryje (KIV-VP) ir kovinių imtynių veiksmų stovėsenoje (KIV-VS) technika. Galutinį kovinių imtynių veiksmų (KIV) vertinimą sudarė SPP, SP, KIV-VP, KIV-VS pažymių aritmetinis vidurkis. Tyrėme, kaip atskirų specialiojo fizinio rengimo elementų įsisavinimas įtakoja savisaugos technikos gebėjimus. Buvo tiriama priklausomybė tarp įvairių testų rezultatų – skaičiuojami koreliacijos koeficientai. Rezultatai apdoroti programa MS Excel 2013.

TYRIMO REZULTATAI

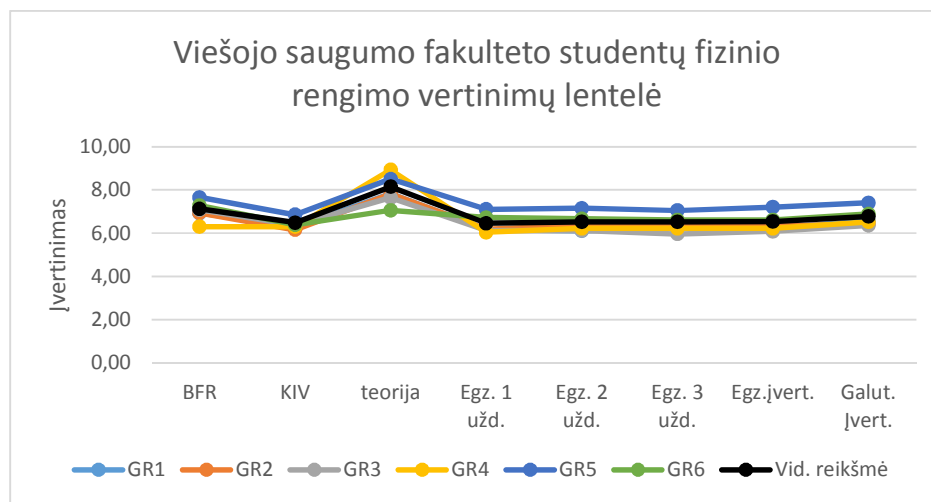
Specialiojo rengimo vertinimo rezultatai pateikti 1 lentelėje., Čia BFR – bendrojo fizinio rengimo rezultatai, KIV – Koviniai imtynių veiksmai, teorija – teorinių žinių testo rezultatai. Egz. 1,2,3 – praktinės egzaminų užduotys. Buvo tirtos 6 tiriamųjų grupės (GR1, GR2, ...GR6) viso 148 būsiamieji pareigūnai (66 studentai, 82 studentės).

Tyrėme, kaip atskirų specialiojo fizinio rengimo elementų įsisavinimas įtakoja savisaugos technikos gebėjimus. Čia E1 – savisaugos (kritimų) technikos egzaminų įvertinimas, E2 – metimų technikos egzaminų įvertinimas, E3 – sulaikymo technikos egzaminų įvertinimas.

1 lentelė. Vidutiniai grupių įvertinimai

Grupė/ parametras	BFR	KIV	teorija	Egz. 1 užd.	Egz. 2 užd.	Egz. 3 užd.	Egz. įvert.	Galut. įvert.
GR1	6,93	6,28	7,83	6,17	6,10	6,28	6,24	6,55
GR2	6,94	6,16	7,81	6,19	6,38	6,44	6,34	6,41
GR3	7,08	6,36	7,64	6,12	6,12	5,96	6,08	6,36
GR4	6,30	6,30	8,93	6,04	6,22	6,22	6,22	6,52
GR5	7,65	6,85	8,50	7,10	7,15	7,05	7,20	7,40
GR6	7,28	6,39	7,06	6,72	6,67	6,61	6,61	6,89
Vid. reikšmė	7,12	6,49	8,15	6,46	6,52	6,52	6,53	6,77

Vidutinės tirtų grupių ir viso srauto egzamino dalių reikšmės pateiktos 1-oje lentelėje ir pavaizduotos 1 pav.

1 pav. Viešojo saugumo fakulteto studentų fizinio rengimo vertinimų lentelė

2 lentelė. Egzamino dalių vertinimų koreliacijų lentelė

Parametras/ parametras	BFR	KIV	teorija	E1	E2	E3	Egz.	Gal. vert.
BFR	1,00							
KIV	0,71	1,00						
teorija	-0,40	0,27	1,00					
E1	0,85	0,86	-0,08	1,00				
E2	0,75	0,84	0,09	0,96	1,00			
E3	0,68	0,74	0,11	0,92	0,96	1,00		
Egz.	0,75	0,87	0,15	0,96	0,98	0,98	1,00	
Gal. vert.	0,72	0,91	0,16	0,96	0,94	0,92	0,97	1,00

Priklausomybių analizei sudarėme egzamino dalių vertinimų koreliacijų diagramą (2 pav.).

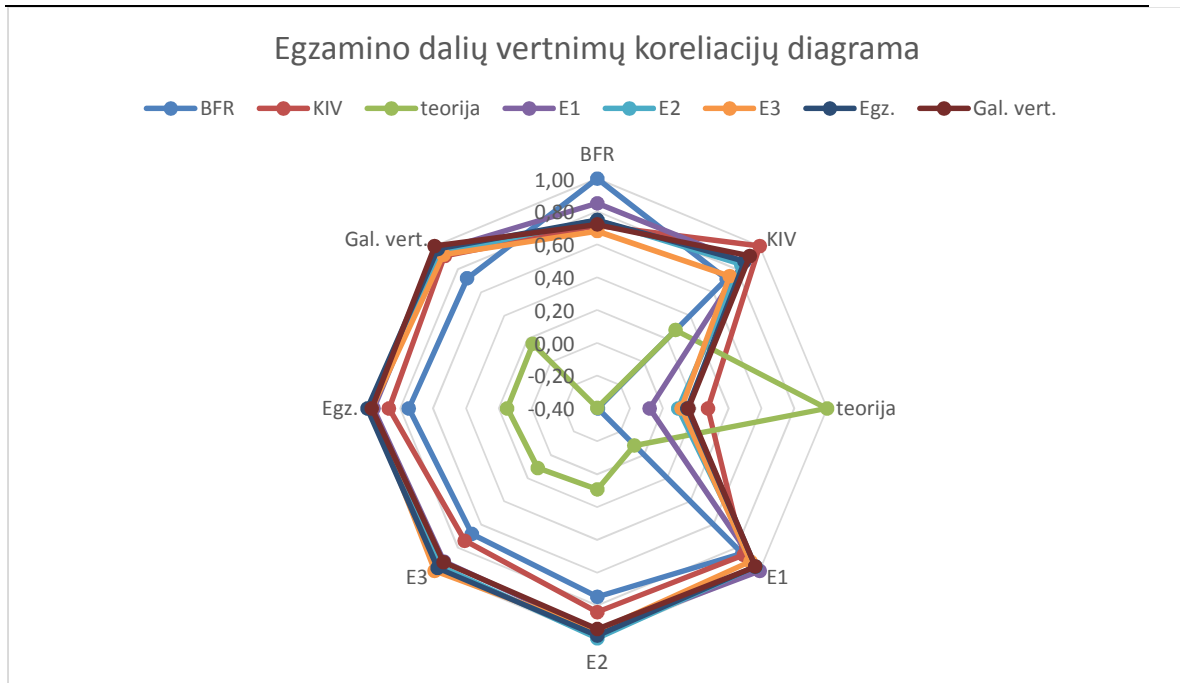

Diagrama rodo, kad mažiausiai įtakos praktinių egzamino užduočių įsisavinimui turi teorijos žinios. Savisaugos veiksmų (E1) įsisavinimui reikšmingos įtakos turi bendrojo fizinio rengimo (BFR) ir kovinės savignyos (KIV) įgūdžiai – koreliacijos koeficientas tarp BFR ir E1 yra 0.85, o tarp KIV ir E1 – 0.86.

Tyrėme, kaip atskirų specialiojo fizinio rengimo elementų įsisavinimas įtakoja savisaugos technikos (A vid.) gebėjimus.

3 lentelė. Savisaugos veiksmų ir kt. egzamino dalių vertinimai (bendri)

Grupė/ parametras	BFP	KIV	KIV-VP	KIV-VS	A Vid.	A1	A2	A3	A4	A5	A6	A7	A8
GR1	6,93	6,22	6,06	6,28	6,33	7,07	6,21	6,41	5,83	6,28	7,00	6,07	5,80
GR2	7,16	6,39	6,29	6,40	6,47	7,26	6,55	6,45	6,32	6,58	6,77	5,90	5,90
GR3	7,38	6,26	6,05	6,14	6,59	7,56	6,68	6,60	6,28	6,52	7,00	6,04	6,04
GR4	6,73	6,26	6,27	6,27	6,25	6,96	6,15	5,96	5,81	6,19	6,52	6,11	6,30
GR5	7,65	6,85	6,96	6,97	6,63	7,35	6,40	6,55	6,25	6,30	7,35	6,40	6,45
GR6	7,71	6,66	6,44	6,49	7,06	7,61	7,17	7,22	6,72	7,00	7,56	6,56	6,61

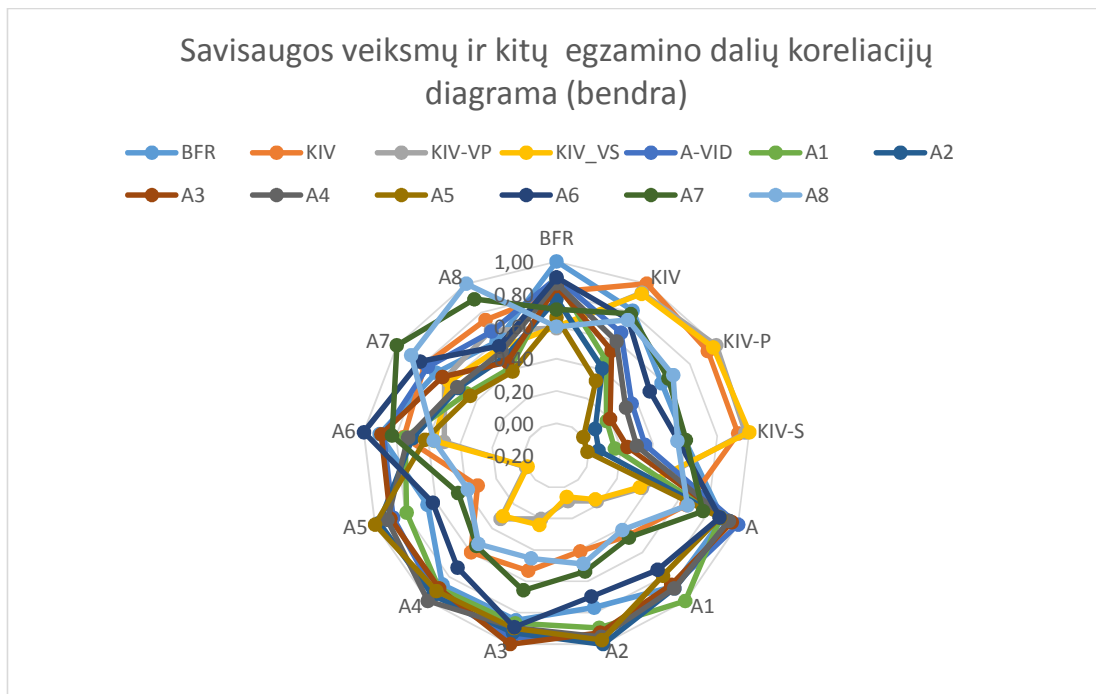
Analizavome, kaip įtakoja atskiri savisaugos technikai mokytai atrinkti akrobatikos elementai: A1 - kūlverstis į priekį, A2 - kūlverstis atgal, A3 - kūlverstis per dešinįjį petį, A4 - kūlverstis per kairįjį petį, A5 - kūlverstis per partnerį, A6 - kritimas per partnerį ant nugaros, A7- kritimas per partnerį ant dešiniojo šono, A8 – kritimas per partnerį ant kairiojo šono, A

vid. - galutinis visų akrobatikos elementų įvertinimas (aritmetinis A1, A2..A8 vidurkis).
Tyrimo rezultatai visoms 6 tiriamųjų grupėms yra pateikti 3 lentelėje.

4 lentelė. Savisaugos veikslių ir kt. egzamino dalių koreliacijų matrica (bendra)

Parametras/ parametras	BFR	KIV	KIV-P	KIV-S	A	A1	A2	A3	A4	A5	A6	A7	A8
BFR	1,00												
KIV	0,81	1,00											
KIV-VP	0,59	0,94	1,00										
KIV_VS	0,60	0,93	0,98	1,00									
A-VID	0,90	0,66	0,36	0,35	1,00								
A1	0,88	0,46	0,18	0,16	0,88	1,00							
A2	0,77	0,41	0,09	0,06	0,94	0,90	1,00						
A3	0,85	0,53	0,20	0,24	0,96	0,87	0,93	1,00					
A4	0,86	0,60	0,32	0,30	0,94	0,90	0,95	0,90	1,00				
A5	0,65	0,32	0,00	-0,01	0,88	0,79	0,97	0,90	0,92	1,00			
A6	0,90	0,75	0,50	0,56	0,88	0,74	0,70	0,89	0,72	0,62	1,00		
A7	0,70	0,79	0,64	0,61	0,77	0,48	0,54	0,66	0,55	0,45	0,82	1,00	
A8	0,60	0,75	0,67	0,55	0,67	0,41	0,49	0,45	0,53	0,39	0,56	0,89	1,00

Tyrėme kaip susiję su parametrais BFR, KIV, KIV-VP, KIV-VS ir tarpusavyje savisaugos technikai mokytis atrinktų akrobatikos elementų A1, A2, ... A8 įgūdžiai. Buvo analizuojamas minėtų parametru koreliacinis ryšys. Rezultatai pateikti 4 lentelėje.

3 pav. Savisaugos veikslių ir kt. egzamino dalių koreliacijų diagrama (bendra)

Aukščiau minėtus skaičiavimus atskirai atlikome skaičiavimus vyrams ir moterims. Vyrų rezultatai pateikti 5 ir 6 lentelėse ir 4 pav. Moterų tyrimo rezultatai pateikti 7, 8 lentelėse ir 5 pav.

5 lentelė. Savisaugos veiksmų ir kt. egzamino dalių vertinimai (vyrų)

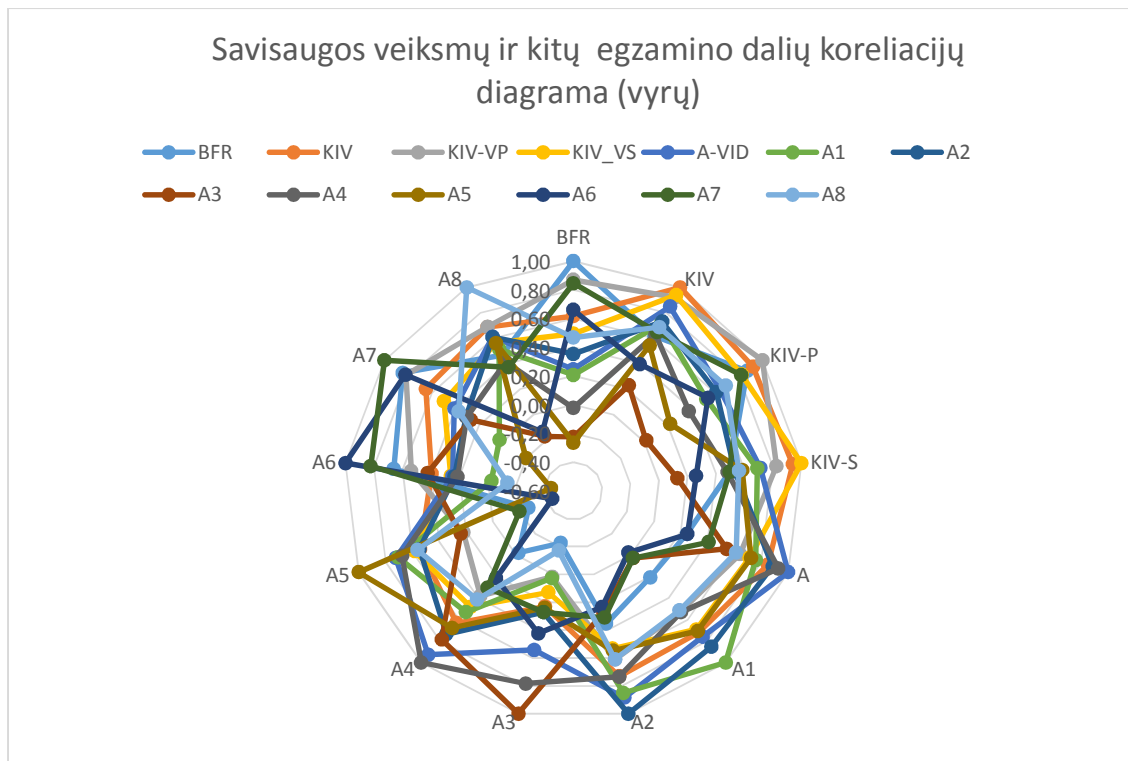
Grupė/ parametras	BFP	KIV	KIV-VP	KIV-VS	A Vid.	A1	A2	A3	A4	A5	A6	A7	A8
GR1	7,23	6,22	5,89	6,28	6,50	7,38	6,46	6,77	5,85	6,54	7,31	6,00	5,69
GR2	7,92	6,99	6,75	6,97	7,24	8,08	7,58	7,08	6,92	7,67	7,75	6,33	6,50
GR3	7,54	6,42	6,15	6,28	6,84	8,00	7,46	6,62	6,23	6,92	7,31	6,00	6,15
GR4	8,00	6,55	6,48	6,52	6,64	7,64	6,91	6,18	5,73	6,73	7,18	6,18	6,55
GR5	8,20	6,49	6,48	6,32	6,68	7,40	7,00	6,80	6,00	5,60	8,20	6,40	6,00
GR6	7,38	6,33	6,06	6,12	6,80	7,36	7,00	7,00	6,50	6,86	7,29	6,14	6,29

6 lentelė. Savisaugos veiksmų ir kt. egzamino dalių koreliacijų matrica (vyrų)

Parametras/ parametras	BFR	KIV	KIV-P	KIV-S	A	A1	A2	A3	A4	A5	A6	A7	A8
BFR	1,00												
KIV	0,62	1,00											
KIV-VP	0,87	0,92	1,00										
KIV_VS	0,50	0,94	0,82	1,00									
A-VID	0,25	0,85	0,64	0,71	1,00								
A1	0,21	0,72	0,53	0,69	0,76	1,00							
A2	0,35	0,73	0,61	0,53	0,88	0,85	1,00						
A3	-0,23	0,23	0,02	0,13	0,54	0,03	0,27	1,00					
A4	-0,02	0,63	0,38	0,48	0,93	0,53	0,73	0,78	1,00				
A5	-0,26	0,54	0,22	0,59	0,72	0,71	0,55	0,24	0,68	1,00			
A6	0,66	0,40	0,54	0,26	0,25	-0,02	0,23	0,42	0,21	-0,44	1,00		
A7	0,85	0,65	0,82	0,50	0,41	0,03	0,31	0,27	0,30	-0,20	0,82	1,00	
A8	0,47	0,69	0,69	0,56	0,61	0,51	0,61	-0,17	0,41	0,56	-0,14	0,37	1,00

Vyrų tyrimo rezultatai rodo, kad nėra aiškios priklausomybės tarp konkrečių savisaugos elementų (A1, A2,.. A8) įsisavinimo. Vyrų bendrasis fizinis parengimas taip pat nevaidina lemiamos reikšmės savisaugos veiksmų technikos įsisavinimui – koreliacijos koeficientas tarp A-VID ir BFR yra tik 0.25. Pakankamai aiškus savisaugos technikos (A-VID) ir kovinės savignyos elementų ryšys: koreliacijos koeficientai tarp A-VID ir KIV 0.85, A-VID ir KIV-P 0.64, A-VID ir KIV- S 0.71.

Gautas rezultatas rodo, kad mokant savisaugos veiksmų vyrus – būsimuosius pareigūnus šis mokymas negali būti optimizuotas ar pakeistas kokia nors kitokia fizinio aktyvumo forma. Būtinai specializuoti praktiniai užsiėmimai.⁸ Papildomą efektą gali duoti sambo, dziudo sportas laisvalaikio metu.^{9,10} Tokios išvados prieina ir kiti autoriai, atlikę įvairius tyrimus. Daugelis autorių išskiria šių dvikovos sporto šakų galimybes: efektyviai sutramdyti pažeidėjus, atlikti gynybinius ir puolamuosius veiksmus. Mūsų tyrimo metu akcentuojamas šių sporto šakų vaidmuo atliekant savisaugos (saugos kritimo įvairiose situacijose) veiksmus.

4 pav. Savisaugos veiksmų ir kitų egzamino dalių koreliacijų diagrama (vyrų)

Merginų testų rezultatai rodo, kad joms savisaugos veiksmų įsisavinimui yra reikšmingos visos specialaus fizinio rengimo dalys: bendrasis fizinis pasirengimas, kovinių imtynių veiksmas, akrobatikos elementai.

⁸ The best combat sport for self-defense. Prieiga per internetą: <http://www.judo-for-self-defense.com/combatsport-3.html>

⁹ What is the Best Martial Art for Police Officers? Prieiga per internetą: <http://www.spartancops.com/what-is-the-best-martial-art-for-police-officers/>

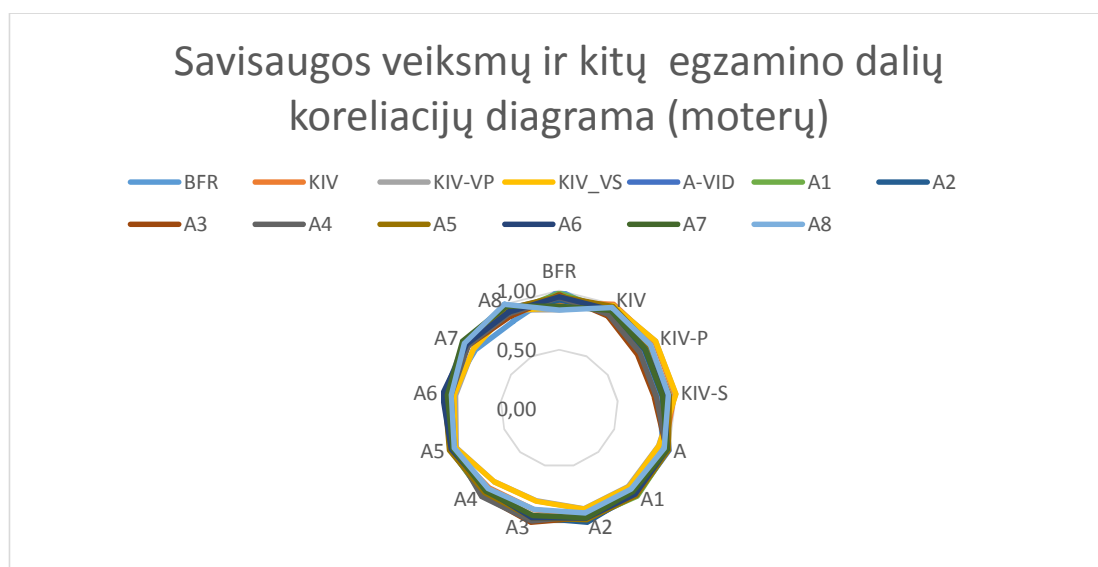
¹⁰ Police judo. Prieiga per internetą: <http://www.forcenecessary.com/self-defense-courses/police-judo/>

7 lentelė. Savisaugos veikslių ir kt. egzaminavimo dalių vertinimai (moterų)

Grupė/ parametras	BFP	KIV	KIV-VP	KIV-VS	A Vid.	A1	A2	A3	A4	A5	A6	A7	A8
GR1	6,69	6,23	6,19	6,29	6,21	6,81	6,00	6,13	5,81	6,06	6,81	6,13	5,94
GR2	6,68	6,01	6,00	6,04	5,98	6,74	5,89	6,05	5,95	5,89	6,16	5,63	5,53
GR3	7,18	6,08	5,93	6,00	6,32	7,08	5,83	6,58	6,33	6,08	6,67	6,08	5,92
GR4	5,94	6,08	6,14	6,11	5,98	6,50	5,63	5,81	5,88	5,81	6,06	6,06	6,13
GR5	7,47	6,98	7,12	7,19	6,62	7,33	6,20	6,47	6,33	6,53	7,07	6,40	6,60
GR6	8,75	7,76	7,65	7,70	7,94	8,50	7,75	8,00	7,50	7,50	8,50	8,00	7,75

8 lentelė. Savisaugos veikslių ir kt. egzaminavimo dalių koreliacijų matrica (moterų)

Parametras/ parametras	BFR	KIV	KIV-P	KIV-S	A	A1	A2	A3	A4	A5	A6	A7	A8
BFR	1,00												
KIV	0,90	1,00											
KIV-VP	0,84	0,99	1,00										
KIV_VS	0,86	0,99	1,00	1,00									
A-VID	0,95	0,96	0,90	0,91	1,00								
A1	0,98	0,95	0,89	0,89	0,99	1,00							
A2	0,92	0,94	0,88	0,88	0,98	0,97	1,00						
A3	0,96	0,89	0,81	0,82	0,98	0,99	0,96	1,00					
A4	0,94	0,90	0,83	0,83	0,97	0,98	0,94	0,99	1,00				
A5	0,95	0,98	0,94	0,94	0,99	0,99	0,98	0,96	0,96	1,00			
A6	0,95	0,95	0,89	0,90	0,98	0,98	0,96	0,96	0,93	0,98	1,00		
A7	0,87	0,94	0,89	0,89	0,98	0,95	0,96	0,94	0,94	0,97	0,96	1,00	
A8	0,84	0,97	0,94	0,94	0,96	0,92	0,92	0,89	0,91	0,96	0,92	0,98	1,00

5 pav. Savisaugos veikslių ir kitų egzaminavimo dalių koreliacijų diagrama (moterų)

TYRIMO IŠVADOS

Tyrimo metu gauti rezultatai rodo, kad siekiant išmokyti būsimojus pareigūnus saugių kritimų technikos būtina skirti daugiau laiko praktiniams užsiėmimams. Rengiant pareigūnus vyrus šis mokymas negali būti optimizuotas ar pakeistas kokia nors kitokia fizinio aktyvumo forma. Būtinai specializuoti praktiniai užsiėmimai, kurių metu lavinama kritimų technika. Papildomą efektą gali duoti sambo, dziudo sportas laisvalaikio metu.

Mokant merginas savisaugos technikos yra reikšmingos visos specialaus fizinio rengimo dalys: bendrasis fizinis pasirengimas, kovinių imtynių veiksmai, akrobatikos elementai.

Tyrimo rezultatas įgalina patobulinti būsimųjų pareigūnų rengimo metodiką.

LITERATŪRA

1. Kisielienė, A., Arlauskaitė, D. Dziudo technikos ir taktikos veiksnių mokymo metodikos pagrindai. Studijų knyga. Kaunas LKKA 2010
2. Кано, Д. Кодокан Дзюдо. Ростов-на-Дону „Феникс“, 2000.
3. Eigminas, P. Mokykimės Sambo. Vilnius: VUL. 1997. p. 139.
4. Liaugminas, A. (Sudarytojas). Graikų – Romėnų Imtynės. Kaunas: LKKA, 2007.
5. Ronald H. Warners, The Field Training Experience: Perspectives of Field Training Officers and Trainees, *The Police Chief* 77 (November 2010): 58–64. Copyright held by the International Association of Chiefs of Police, 515 North Washington Street, Alexandria, VA 22314 USA.
6. Perry Stanislas. International Perspectives on Police Education and Training, 2013 ISBN-13: 978-1136216114
7. Police Self Defense Training. Prieiga per internetą: <http://www.sammyfranco.com/police-self-defense.html>
8. The best combat sport for self-defense. Prieiga per internetą: <http://www.judo-for-self-defense.com/combat-sport-3.html>
9. What is the Best Martial Art for Police Officers? Prieiga per internetą: <http://www.spartancops.com/what-is-the-best-martial-art-for-police-officers/>
10. Police judo. Prieiga per internetą: <http://www.forcenecessary.com/self-defense-courses/police-judo/>

PARTICULARITY OF SAFE FALL SKILL TRAINING IN THE COMBAT SELF-DEFENSE PROGRAM

Edmundas Štarevičius*
Mykolas Romeris university

Linas Obcarskas**
Kaunas Tecnology university

Summary

This article set the goal - to explain how physical fitness and self-defense techniques of statute officers influences the skill of self-preservation (safe fall skill). Skill of self-preservation technics

depends on physical fitness and self-defense techniques of statute officers. This study shows that most important part of preparation for self-preservations techniques is practical work under supervision of qualified specialist. The survey involved 148 respondents: 66 men, 82 women – students of Faculty of Public Security of Mykolas Romeris University.

Keywords: physical fitness of statute officers, special training, self-protection techniques, martial arts, combat sport.

Edmundas Štarevičius*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedros lektorius. Mokslinių tyrimų kryptys: edukologija.

Edmundas Štarevičius*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of State Border Guard, lecturer. Research interests: Education.

Linas Obcarskas**, Kauno Technologijos universitetas. Mokslinių tyrimų kryptys: edukologija

Linas Obcarskas**, Kaunas Technology university. Research interests: Education.

POLICING INTIMATE PARTNER VIOLENCE AND THE TYPOLOGY OF PERPETRATORS

Uno Traat* & Ülle Vanaisak**

**Police and Border Guard College, **Estonian Academy of Security Sciences
61, Kase Str, 12012 Tallinn, Estonia
Phone (+372) 696 5402
E-mail: international@sisekaitse.ee*

Annotation. Article authors have made analyses of data collected from a sample of survey within police officers and compared police officers intuitive typology of batterers with social scientists typologies. Also authors have made attempt to generalize studies about typologies of batterers. The most well-known is Holtzworth-Munroe and Gregory Stuart typology. The police officers intuitive typology has many similar features with social scientist typologies, especially types as “psychopath”, “narcissist”, “drug abuser”.

Keyword: statistics of intimate partner violence; policing intimate partner violence; batterer’s typologies; police officer’s intuitive typologies.

INTRODUCTION

Intimate partner violence is a global issue. Intimate partner violence brings along damage not only to the victim, but also to the other members of family, especially to children, community and society as whole.

The present study **aimed** to give overview of statistics of intimate partner violence (IPV) in Estonia, general principles of policing intimate partner violence and to construct intuitive typology of IPV by police officers. The police work and prosecution of IPV is much more effective if the officers would know typologies of batterers. The research **subject** of this article is scientific typologies of perpetrators and intuitive typology of police officers. Research **method** is survey, which was carried out among police officers. Survey was conducted in electronic environment of LimeSurvey of Estonian Academy of Security Sciences. Perpetrators of intimate partner violence are considered often homogeneous group of men. But scientific evidence shows that these perpetrators are very different, it is possible to classify them to the types.

POLICING INTIMATE PARTNER VIOLENCE

Statistics

Estonian penal law does not distinguish intimate partner violence (hereafter IPV) from other acts of violence and in the Penal Code, IPV is qualified according to the nature and

consequence of the act. So far, no distinction is made between the types of performers of violence when handling cases of IPV in the police work. The Estonian Police and Border Guard Board organizes IPV related specific information collection, police statistics show an upward trend of IPV. According to Police statistics, in 2014 in Estonia, 3254 cases of intimate partner violence were registered, as crime cases, which represents about 3,0 percent cases more than in 2013. But officials notes numbers were much bigger, in 2014 – 9248, which was about 14,0 percent cases more than in 2013. Main reason of this increase is a growth of awareness. In particular, in relation to the criminal offence of physical abuse.¹ Manslaughter was seven cases and murder cases was three.

Basic Knowledge And Skills Of Response To Intimate Partner Violence Cases

Systematic collection of information of intimate partner violence incidents that reached the field of view of the police began in 2004 by the West Police Prefecture. The development of the information collection system contributed to the Estonian Open Society Institute and the Estonian Centre for Social Programs.² Today in Estonia, the police respond to cases of intimate partner violence (IPV) and collect information on a uniform basis.³ Prefectures have designated the officers responsible for resolution of IPV cases, giving assistance to victims and exchange of information with social workers, plus entering information in databases. Systematic data collection and reflecting of incidents of IPV have given a more adequate picture of the problem as a whole and contributed to the regularization of protection measures (such as the implementation of a restraining order).

Police Co-Operation with Different Agencies Handling Intimate Partner Violence Cases

For prevention of repeated IPV cases it is important to cooperate with local government social welfare officials and with agencies and organizations providing shelter. Police officers

¹ The Penal Code SG I, 2001, 61, 364 ... RT I 20.12.2012, 13 ..., § 121 - for damage to another person's health, as for well as hitting, beating or other physical abuse causing pain

² A. Allaste, V. Võõbus. Violence in intimate relationships: its causes and possible solutions (research paper). 2008 Available at:

http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/kogumik/allaste_vagivald_lahisuhtes_biin_r_etsensioon_1_.pdf, Retrieved at 09.04.2014

³ "Manual for intimate partner relationship violence incident response and communication of information to victim support" (hereinafter IPR manual), the Director General of Police and Border Guard Board decree 1.1.-1/378, 22.10.2012. Available on the PBGB intranet

have a duty to inform the entitled persons of the opportunity to turn towards a victim support worker.⁴

IPV is dangerous not only to the victim but also to the people who have to deal with solving these cases. When the police arrive to tackle domestic violence cases, they are exposed to a dysfunctional family. The police have to face acute conflict situations and at the same time, they must try to prevent future violent attacks. If the police at the scene have managed to ensure the safety of the parties and terminated the physical contact between family members, the attention is then directed to finding out which of the parties is a victim.⁵ Police officers are the contact persons of the criminal justice system who first come into contact with victims of domestic violence. Thus, the police have an important role to play in solving family violence cases. Calls for cases of family violence are usually time-consuming, because the victims have often many questions and complex needs that require attention and many of which are outside the competence of the police.⁶ The police visit to homes can stop or at least cut off cases of violence and police reports allow victims to make contact with defenders and obtain other legal services.⁷

Sanctions on Intimate Partner Violence - Prohibition to Stay and Restraining Order

According to the manual of responding to intimate partner violence, the patrol units who receive a call of intimate partner violence have the obligation to apply a ‘prohibition to stay’ where necessary. On the basis of the Police and Border Guard Act (PBGa) § 731, a police officer applies a prohibition to stay in relation to the perpetrator if:

- the health or life of the victims of an intimate partner violence is in imminent danger
- it is necessary to ensure the safety of the victim
- it is necessary to deter or identify a heightened risk
- it is necessary for conducting of offense proceedings

⁴ IPV Manual, Chapter 11-13

⁵ P. Watkins. 2005. Police Perspective: Discovering Hidden Truths in Domestic Violence Intervention. *Journal of Family Violence*, 20 (1), 47-54.

⁶ J. Corcoran, S. Allen. 2005. The Effects of a Police/Victim Assistance Crisis Team Approach to Domestic Violence. *Journal of Family Violence*, 20 (1), 39-45. Weisz, A.N., Tolman, R. M., Bennett, I. 1998. An Ecological Study of Nonresidential Services for battered Woman Within a Comprehensive Community Protocol for Domestic Violence. *Journal of Family Violence*, 13 (4), 395-415.

⁷ A.N. Weisz, R.M. Tolman, I. Bennett. 1998. An Ecological Study of Nonresidential Services for battered Woman Within a Comprehensive Community Protocol for Domestic Violence. *Journal of Family Violence*, 13 (4), 395-415.

A prohibition to stay can be applied for up to 12 hours. In relation to the person violating the prohibition to stay there is the right to use direct coercion, as long as it is essential to achieving the objective.⁸ The application of prohibition to stay must be determined assessing whether application of the prohibition to stay is in this case the only possible solution to resolve the current situation and to achieve the desired result, or there are other alternatives and what are the possible consequences associated with application. Also, not to be overlooked is that the application of the measure does not result in jeopardizing the health and the safety of the violent individual. The IPV manual provides that when devising the establishment of the prohibition to stay, the following can be taken into account: Previous calls; the interests of the children and other family members; the person of the offender or the person causing danger and his or her attitude towards what has been committed; the victim's attitude to the offender or the person causing danger and to his or her behavior; o Other facts of the specific case of intimate partner violence, which may affect the further course of the case.⁹

The purpose of a restraining order is displacement of a crime against a natural person's life, health, liberty, or peace, a threat of such crime or other serious disturbance. With restraining order, a person feeling threatened can be protected in addition to physical violence also from mental violence. This is protection measure in particular in case of domestic violence and the related crimes against person. The opportunity derived from the Code of Civil Procedure is to apply for up to three years the restraining order as a civil defence measure. On the basis of Code of Criminal Procedure can be determined a temporary restraining order (¹⁸). In criminal proceeding, the court has a opportunity to choose also a civil law restraining order. In grounds of application for a restraining order are the following: there is good reason to assume that a person would fall victim to a crime against life, health, liberty, or peace or be otherwise severely disturbed; aggressive harassment or threats of a crime should have lasted for a longer period; on determining the restraining order, it must be pointed out that the grounds for applications of the restraining order should specify the content of the order. The order includes the person's stay in the vicinity of the residence, work place or other place of stay of the protected person.

⁸ Police and Border Guard Act, SG I 2009, 26, 159 ... SG, 26.03.2014

⁹ IPV manual p24

THE NATURE OF TYPOLOGIES AND THE BEST KNOWN TYPOLOGIES OF INTIMATE PARTNER VIOLATION PERPETRATORS

The Nature of Typologies

As a consequence of classifications generally and typologies in particular, of great value to social theory and methodologies, it should be deemed natural that social scientists are devoting a lot of time and effort to the creation and development of typologies. In recent decades, typologies find more and more widespread use in social science as measurement providing valuable information and a way of conceptualization allowing larger generalizations.

Classification is essentially grouping of a unit by similarity. The goal of the investigator is to integrate into the unit/group together as similar elements as possible or make each element within the unit/group as similar as possible. Meanwhile, the different units/groups should be as different as possible. Individual units/groups or categories are called classes. The term classification includes the outcome as well as the process. An ideal classification serves two fundamental requirements: it is exhaustive and exclusive. This means that the classification has to offer a place (but only one place) for each individual in the collection.

Simply put, typology represents a set of types and more complex - in the system of research methodology concept typology belongs under a multidimensional classification. A single unit in a typology is referred to as a type. Among types, in turn, can be distinguished two basically different designed kinds of types: heuristic and empirical. First, heuristic types, is conceptually derived, the others, empirical types, are derived on the basis of analysis of empirical data. The primary benefit of typology is that it is a multi-dimensional research technique describing phenomena, no other research techniques allows for the provision of such an exhaustive picture of the holistic nature of a phenomenon as typology. Typologies offer a multidimensional complexity on a phenomenon. Typologies provide the basis for comparison of individual both conceptual and empirical types.

The Best Known Typologies of Intimate Partner Violation Male Perpetrators

One of the best known typology of intimate partner violence has been presented by Amy Holtzworth-Munroe and Gregory Stuart.¹⁰ This typology was based on the meta-analysis

¹⁰ Holtzworth-Munroe, A., Stuart, G. L. „Typologies of Male Batterers: Three Subtypes and the Differences Among Them“, Vol 116, *Psychological Bulletin*, 1994, No 3, 476 – 497.

of typologies of domestic violence offenders submitted in prior research literature. The authors came to the conclusion that the perpetrators of IPV can be distinguished on the basis of three basic dimensions:¹¹

- severity of family violence and abuse (including frequency of violence, psychological abuse and sexual abuse)
- generality of violence (i.e., whether it occurs only in intimate partnership or also externally) and criminal behavior
- perpetrator's psychopathology or personality disorders

On the basis of their studies Holtzworth-Munroe and Stuart classified IPV perpetrators into three types:

- 1. family-only batterers**
- 2. dysphoric-borderline batterers**
- 3. generally violent-antisocial batterers**

*Family-only batterers*¹² are the least violent, compared to other types. They get involved in domestic violence most seldom. Their sexual and psychological violence level is lowest compared to other types. In their case also occurs the least violence outside the family and the home realm. They have been reported with either no or only minimal psychopathology.

*Dysphoric-borderline batterers*¹³ exhibit the level of violence, which can be characterized as moderate to serious forms of violence. Their violence is largely limited to spouse beatings, but there may also be some degree of violence outside the family. This group suffers the most under distress (showing symptoms of depression and angst) and in their case is most likely the existence of a borderline personality (extreme emotional instability, very unstable relationships, fear of exclusion).

*Overall, the violent-antisocial batterers*¹⁴ are the most violent. In their case is also observed violence going outside the circle of a family. This type is also most likely to be characterized by anti-social personality disorder (delinquent behavior, arrests and drug abuse).

The triggers of violent behavior of the observable types are significantly different. *The violence of family-only batterers* is due to a combination of stress and low-level risk factors (lack of interpersonal skills, experience of violence in childhood), so that marital conflict may lead to escalation of physical aggression. However, in their case is observed a positive attitude

¹¹ Ibid, p 481

¹² Ibid, p 481

¹³ Ibid, lk 482

¹⁴ Ibid, p. 482

towards the opposite gender and negative attitudes towards violence, which allow the inhibition of the escalation of violence and the formation of a sense of remorse.

Dysphoric-borderline type of abuser comes from the childhood environment characterized by parental abuse and marginalization. Such persons have great difficulties in creation of a stable and trusting relationship towards their intimate partner. They can be very dependent on their spouse, have a fear of loss and be jealous. They tend to be impulsive and lack marriage skills. They often have a hostile attitude towards the opposite gender and positive attitudes towards violence.

Overall, violent, anti-social types have grown up in a very violent environment and created in their youth relationships with young people with deviant behavior. They have very poor communication skills, they are very impulsive and they have a very hostile attitude towards the opposite gender, while positive attitude towards the use of violence. Their family violence belongs within their overall use of aggressiveness and engaging in antisocial behavior.

In the year 2000, the team of authors led by Amy Holtzworth-Munroe suggested a revised typology.¹⁵ The research team tested 102 aggressive men who had committed a violent act towards their intimate partner. They found that, in addition to the above, the typology should also include a fourth type. The latter they describe as follows. This is a *low-level antisocial intimate partner violence perpetrators' group*, which is characterized by moderate characteristics of antisocial behavior, family violence and violence in general. In many respects this type is placed between the family-only batterers and general violent antisocial type.¹⁶

The Best Known Typologies of Intimate Partner Violence - Female Perpetrators

Scientific literature analysis shows convincingly that the vast majority of intimate partner violence typologies have been created for male perpetrators who abuse their female partners. This is largely due to the fact that almost exclusively female victims end up in crisis centers, also mainly women report to the police of the cases of violence. However more and more data accumulates that men can also be victims of domestic violence, being assaulted

¹⁵ Holtzworth-Munroe, A. „A Typology of Men Who Are Violent Toward Their Female Partners: Making Sense of the Heterogeneity in Husband Violence“, *Current Directions in Psychological Science*, 2000, No 9, p. 140 – 143.

¹⁶ Ibid, p. 14

by his female companion. In recent decades, on the basis of such data and scientific generalizations, the typologies of female perpetrators have started to become present.

Social scientists at the University of Houston Julia Babcock, Sarah Miller and Cheryl Siard conducted a study of female perpetrators, on the basis of which they developed a relevant typology.¹⁷ The original sample consisted of 60 women who had been arrested for attacking a partner, but 8 of them were eliminated from the study, because they had attacked a non-intimate partner (daughter, sister, a stranger). All of them were asked to complete questionnaires, the data for which the researchers analyzed later. Analysis of the socio-demographic data revealed the following: the mean age of the women was 31.5 and 17% were African American, 24% Hispanics, 54% white, 31% of the women were unemployed. In 23% of the cases, when the police arrived, the violence was mutual and both the female and male persons were arrested.¹⁸

On the basis of their research results scientists offered the typology of female perpetrators, which had two types.¹⁹

1. the partner only perpetrator
2. generally violent women

The aggression of the representatives of the first type was directed only against an intimate partner. The aggression of partner-only perpetrators almost never reached outside of the family. Their level of violence was much lower than of the other type.²⁰

The representatives of the second type were characterized by a more frequent and severe levels of use violence, compared to the first type. They were also characterized by psychological aggressiveness and emotional abuse tactics to control their partner. As one tactical technique the representatives of this type tended to use the motive of self-defense in all kinds of cases. Somewhat surprisingly it was found that the representatives of the second type did not differ from the first by the level of childhood or youth victimization. However, the representatives of this type were reported to have significantly more psychological problems than the representatives of the first type. The authors offered the hypothesis that, in general, violent women had grown up in a family subculture where women's use of violence was entirely acceptable. These women had learned in childhood that women have the

¹⁷ Babcock, J., Miller S., Siard C. „Towards a Typology of Abusive Women: Differences between Partner-only and Generally violent Aomen in the Use of Violence“, 27, *Psychology of Women*, 2003, 153 - 161

¹⁸ Ibid, p 156 to 157

¹⁹ Ibid, p 158

²⁰ Ibid, p 158

prerogative to use violence on their intimate partner, meaning that they had developed in themselves the contrary definitions to the socially accepted definitions regarding the use of violence.²¹

The results of this study indicate that women's violence towards their intimate partner cannot be in any way derived from patriarchal attitudes in society and men's prerogatives, the ideology, as promoted by the representatives of the feminist school of the family violence researchers.

RESEARCH METHODS AND CONDUCTING OF THE RESEARCH

The purpose and the method

The purpose is to provide an overview of empirically grounded typologies of the perpetrators of domestic violence and the expectations of Estonian police officers on the necessity of knowing the typologies.

For the empirical investigation of the police handling of intimate partner violence, a questionnaire was developed by the authors. The questionnaire was formed of four blocks, which contained a total of 17 questions.

Sample

The research sample was constituted of law enforcement police officers (specifically, of the police officers performing regional police work), who deal with resolving IPV cases on a daily basis, and also after the incident, in cooperation with local government officials. The questionnaire was sent to 200 law enforcement police officers, 108 completed questionnaires were received back, i.e., 54% of the questionnaires sent out. Estonia currently employs about 310 regional constables (See Figure 1). The sample can be considered representative, and the research results can be generalized to the population.

The following provides a detailed overview of the sample. The questionnaire was responded to by the representatives of all the prefectures of Estonia (4). Respondents were divided by gender as follows: 36% representatives of the female sex and 64% of the male sex, it also corresponds to the gender structure of the Estonian police officers.

²¹ Ibid, p. 159

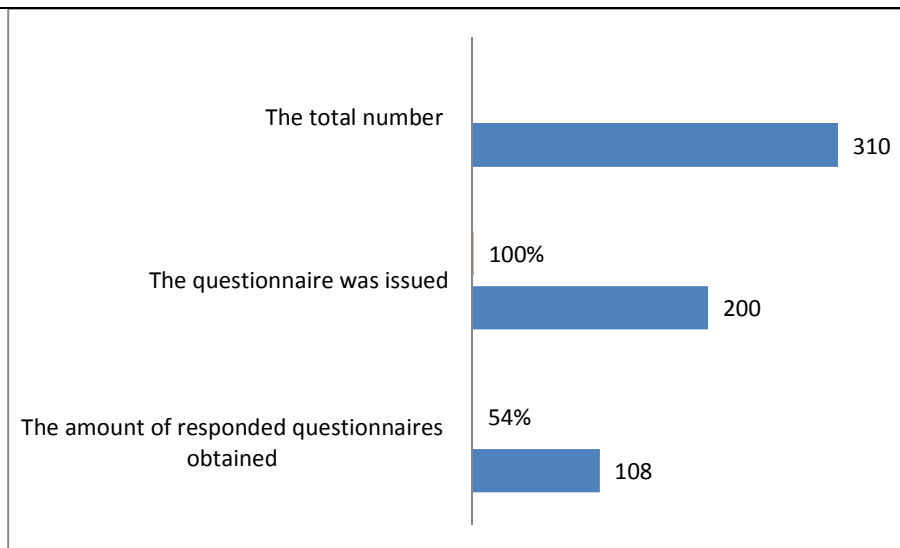

Figure 1. The total number and the research sample of the Estonian police officers performing regional police work.

The national structure of the respondents was as follows: 81% - Estonians, 14% - Russians and 5% other nationalities. As to the age-group, the group of 30-40 years of age were more active respondents (40%), followed by the 40+ group (36%), the respondents under 30 years of age had the lowest percentage (20%), and 4% had not indicated their age.

Most of the respondents, i.e., 40.2%, has a police specialized secondary education, 26.5% have a police higher education, followed by the share of officials who have other higher education (19.6%).

Research questions

In the questionnaire were submitted the following research questions:

1. To what extent do police officers encounter IPV cases in their everyday work?
2. How important do police officers consider the knowledge of typologies of violent offenders?
3. To what extent have police officers themselves thought about the different types of violent offenders?

Research results

Out of police officers, a total of 42% of the respondents are exposed to IPV cases every week, the next level of exposure is once or twice a month (27.5%), a total 13.7% of the respondents have almost a daily contact with IPV cases. 5% of the respondents are exposed

once or twice in a quarter, or a few times per year. 3% of respondents had never been exposed to IPV cases, and, interestingly, these were the older (40+) and the longer-serving police officers.

Next, it was examined to what extent police officers consider dealing with IPV cases disturbing. The data shows that 27.4% of respondents consider it disturbing (answers "quite disturbing" or "very disturbing", taken together), and 42.2% do not consider dealing with IPV cases disturbing (the answers "Not at all disturbing" and "a little disturbing," taken together). (See Figure 2).

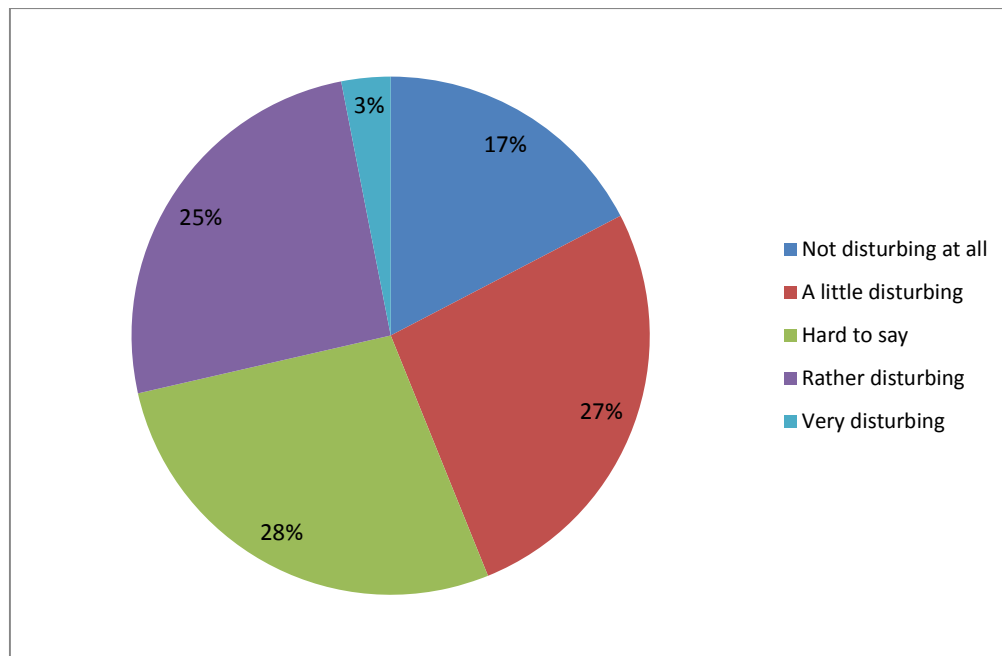

Figure 2. How disturbing do police officers consider dealing with cases of IPV?

Next, it was found how important it is considered that the police deal with IPV cases. The majority of respondents, i.e., 71.5% thought it was either very important or important. Only 2% (two respondents) felt that addressing IPV cases is not particularly important, the respondents were found to be Estonians, age 40+, one of them had higher and the other secondary specialized education and both of them were from a small town. These answers seem to imply that considering IPV a high priority area in the legal protection system has not remained a declarative slogan, but that the law enforcement officers consider it important in their daily work. However, in response to the question 'How willing are you to handle an IPV case?' a majority of respondents (43.1%) felt that handling IPV cases is either very unpleasant, or rather unpleasant (See Figure 3).

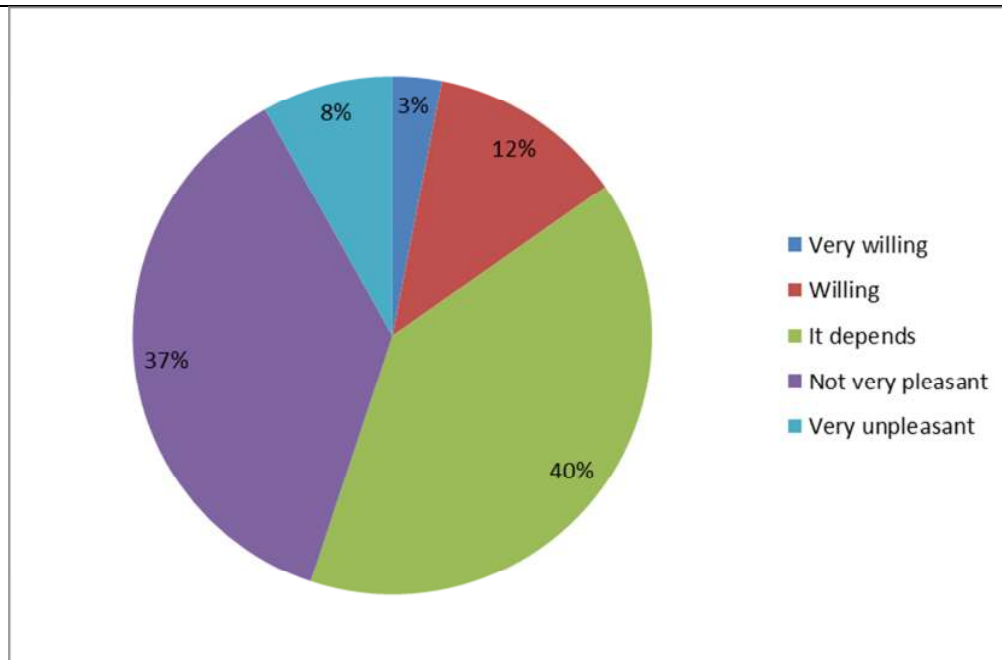

Figure 3. How willing are police officers to handle IPV cases?

Only 14.7 of the respondents would be happy and very happy to deal with IPV cases (See Figure 3). Although the majority of police officers understand the importance of dealing with IPV cases, handling these events is considered unpalatable and difficult. Often it is related to the attacker's aggression, disobedience, mental instability, and being under the influence of drugs (based on respondents' comments on the seventh open-ended question). Respondents point out that there are often calls again and again to the same families who are known for their anti-social habits and excessive alcohol consumption. Also, the presence of children and the lack of cooperation of the victim makes it difficult to handle IPV cases.

In relation to the issue researched, one of the most important questions in this study was "To what extent have you thought about the different types of violent offenders and their characteristics?" Often, very often or occasionally, 81.3% of the respondents had thought about it, and only 14.6% had thought about it rarely or never (See Figure 4), and these were mostly over 40 years of age. 73.5% of respondents have been exposed to different types of violent perpetrators, rarely or never 18.7% of the respondents. No fewer than 79 respondents of 102 (i.e., 77% of respondents), described according to their experience many types of violent perpetrators, with whom they have been in contact when handling cases of IPV.

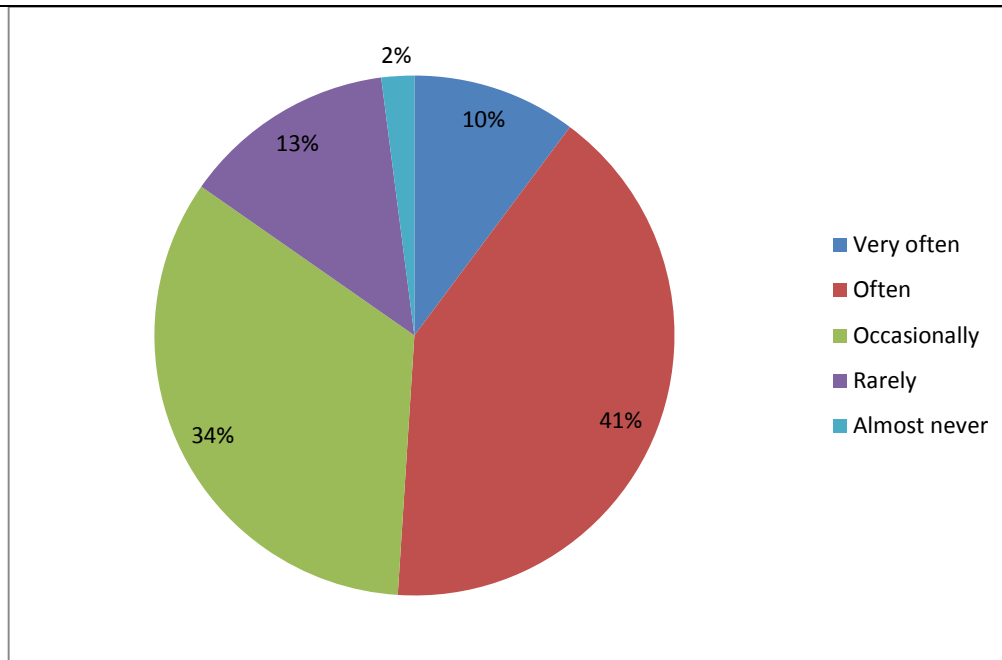

Figure 4. To what extent have police officers thought about the different types of violent offenders and their characteristics when handling IPV cases?

Knowledge of scientific typologies of intimate partner violence is considered useful by 66.7% of the respondents, and only 1% do not consider it particularly useful. 32.3% of the respondents did not specify their viewpoint. Knowledge of scientific typologies is considered equally important both for police officers with higher education and police officers with vocational secondary education.

Police officers were asked to describe what types of violence they had been in contact with. Respondents pointed to different characteristics to describe the types. By analyzing the responses of the police officers, the authors distinguished between four types, and they are as follows:

- “Substance abuser,” in particular, the alcohol abuser;
- “Narcissist,” a person in a socially higher position;
- “Jealous type;”
- “Psychopath.”

Substance abuse was pointed out as a problem in cases of IPV by almost half of the respondents, mostly were noted the cases caused by alcohol abuse, but also drug use related incidents were brought out. The following expressions of respondents characterize the type to be observed: *“Some people become violent when intoxicated, and then they dump all the tensions accumulated in a sober state,” “They have drunk themselves to the lion state”;*

"Drunk grumblers"; "The majority of people (males) are more frequent alcohol users/alcoholics"; "In most cases, mothers who consume alcohol regularly, when being drunk, behave aggressively, revile and scream;" "A middle-aged (30-40.a) man with a weakness for alcohol, who frequently changes his place of residence/women and prefers to live with young girls for whom this is the first relationship, love women;" "A tippie, who is a nice family man when sober, and everyone likes him;" "Addicts (alcohol/drugs);" "Alcohol consumers who under the influence of alcohol become violent;" "When they are sober, they are decent, ask for forgiveness from their wife, etc., but as soon as they get their hands on vodka, they do not know anymore what and why they are doing it;" "The root of most of the fights lies in excess alcohol consumption. Therefore there has been some jealousy".

Out of the answers of some part of the police officers, almost every eighth, can be drawn out the second type, which the authors call a "narcissistic type." What was pointed out, was: *"Individuals who are highly educated, arrogant and consider themselves better than the others, know how to put on an act very well;" "Educated, rich and beautiful"; "Others have been violent also when sober, usually in this case violence is more subtle, meaner, more humiliating to the victim and more hidden"; "Power hungry and provocative - plays the victim;" "Manipulators, aggressive friends and self-righteous people;" "to strangers leaves the impression of an ideal person, at home is outright crazy;" "People who do not consume any alcohol, have a decent job and income, are highly esteemed outside the home, and none of their friends, acquaintances or co-workers can believe that between the walls of their home both mental and physical violence takes place every day. These generally do not act on an impulse, but very intentionally."*

From parts of the respondents' responses can be deducted the third type, which the authors call a "psychopath." What was pointed out was: *"Control freaks who dominate over their partner or family member;" "Those who wish to subject the people around them to their will;" "Controlling people - patronizing, self-lovers - have themselves experienced violence in childhood;" "Good manipulators - perhaps respected, revered outside of the home, admired by women;" "Violent people by nature, regardless of the quantity of alcohol consumed or of the person against whom violence is used, practice a similarly violent behavior outside the home;" "Dominating violent persons;" "Egotistical batterers (me and the world - men, the woman belongs to me, the car belongs to me, I will do what I want)."*

Significantly less likely to occur among the perpetrators' are "jealous persons."

"Jealous people;" "Likes to make women compassionate (the so-called vein cutter and victim of a difficult life)"; "People who are suffering from morbid love;" "Jealous batterers."

If we compare the types of domestic violence perpetrators formed in the everyday consciousness identified in this research with the typologies developed by scientists, the following conclusions can be drawn. When the typologies of violent perpetrators developed by researchers were formed on the basis of psychological tests or heuristic analysis, then the typology described on the basis of the questionnaire of the police officers was predominantly based on the life experience and intuition of the latter.

The domestic violence perpetrator-psychopath identified in this empirical research corresponds largely with the type provided in Holtzworth-Munroe and Stuart's typology, which they have called "general-violent antisocial batterers." Just as the renowned psychologists have characterized them as the most violent, so also has police officers identified the increased level of violence in the "psychopath." Some parallels can also be created with the "substance abuser," who are comparable to some extent to "the family abusers." In particular, they become violent in the family as a result of drug abuse. Also, the type that the authors call "a narcissist" possesses similar characteristics to the type "narcissistic" differentiated in the typology of the research group lead by a UK social scientist Johnson. In the last type expressed by the police officers ("jealous"), there were no significant similarities with the types developed by the scientists.

The study showed that a total of 42% of police officers are exposed to IPV cases every week, and 13.7% of the respondents are exposed them even every day. The vast majority of respondents or 71.5% considered addressing IPV very important or important, while 43.1% thought that handling IPV cases is very unpleasant or rather unpleasant. 81% of respondents pointed out that they have thought about the types of domestic violence perpetrators, and 66.7% of respondents consider the knowledge of scientific typologies of domestic violence perpetrators useful. Although the police officers consider knowledge of the scientific typologies necessary, however, these typologies are not known.

The data obtained in the questionnaire of police officers allow to distinguish between four types of family abusers: "Substance abuser," "Narcissist," "Jealous person" and "Psychopath." The typology based on the life experiences and intuition of police officers has some of the common features of the typology of Holtzworth-Munroe and Stuart. A particularly noteworthy similarity is apparent between the type "generally violent antisocial abuser" identified by the above-mentioned scientist and the type "psychopath" born from the

observations of police officers. However, in case of the type “narcissist” have been observed significant coincidences with the similar type “narcissist” distinguished in the research group of Johnson. In other types, there were matches in just a few features.

The authors are of the opinion that criminalization of intimate partner violence as specific offenses, for instance such as in the form of qualified separate crimes of violence and definition of the types of violent perpetrators may in the long run contribute to more effective prevention of violence and prevention of harmful consequences in the country.

CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS

While in relation to IPV case management in Estonia since the year 2004, many positive developments have occurred, however, there are still several opportunities for more applications. Estonia must homogenize the local laws with principles and positions of Istanbul Convention. The Penal Code should criminalize the perpetrator's involvement in committing a violent crime and stalking. For prevention of more serious consequences the police officers, social workers, child protection workers and victim support workers should, in planning of their activities, take into account the typologies of perpetrators.

This meaningful action helps to fulfill the objectives of the "Violence prevention strategy for the period 2015-2020"²²:

- to change people's values and attitudes and to influence people not to use violence;
- reduce the possibility of emergence of such situations that promote violence;
- improve the access of victims of violence to assisting and support services;
- to ensure the more effective intervention of the criminal justice system to crimes of violence.

REFERENCIS

1. Allaste, A. , V. Võõbus. Violence in intimate relationships: its causes and possible solutions (research paper). 2008 (in Estonian).
2. Bacock, J., Miller S., Siard C. Towards a Typology of Abusive Women: Differences between Partner-only and Generally Violent Women in the Use of Violence, 27, *Psychology of Women*, 2003.
3. M. Bennett, I. 1998. An Ecological Study of Nonresidential Services for battered Woman Within a Comprehensive Community Protocol for Domestic Violence. *Journal of Family Violence*, 13 (4),

²² Ministry of Justice. "Violence prevention strategy for the period 2015-2020", available at: https://valitsus.ee/sites/default/files/content-editors/arengukavad/vagivalla_ennetamise_strateegia_2015-2020_kodulehele.pdf , retrieved 09.02.2015

4. Holtzworth-Munroe, A. A Typology of Men Who Are Violent Toward Their Female Partners: Making Sense of the Heterogeneity in Husband Violence, *Current Directions in Psychological Science*, 2000, No 9.
5. Holtzworth-Munroe, A., Stuart G. L. Typologies of Male Batterers: Three Subtypes and the Differences Among Them“, Vol 116, *Psychological Bulletin*, 1994, No 3.
6. Corcoran, J., Allen, S. . 2005. The Effects of a Police/Victim Assistance Crisis Team Approach to Domestic Violence. *Journal of Family Violence*, 20 (1), 39-45.
7. Manual for intimate partner relationship violence incident response and communication of information to victim support, the Director General of Police and Border Guard Board decree 1.1.-1/378, 22.10.2012. (in Estonian).
8. Ministry of Justice, Violence prevention strategy for the period 2015-2020, available at: https://valitsus.ee/sites/default/files/content-editors/arengukavad/vagivalla_ennetamise_strateegia_2015-2020_kodulehele.pdf, (in Estonian)
9. Ministry of Justice. Violence Reduction Plan for 2010-2014, available at: http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/vagivalla_vahendamise_arengukava_aastateks_2010-2014.pdf (in Estonian).
10. Police and Border Guard Act, SG I 2009, 26, 159 ... SG, 26.03.2014 (in Estonian).
11. Police and Border Guard Board Advice. Available at: <https://www.politsei.ee/et/nouanded/lahisuhtevagivald> (in Estonian).
12. The Penal Code SG I, 2001, 61, 364 ... RT I 20.12.2012, 13 (in Estonian).
13. Watkins, P. 2005. Police Perspective: Discovering Hidden Truths in Domestic Violence Intervention. *Journal of Family Violence*, 20 (1).
14. Weisz, A.N., Tolman, R. M., Bennett, I. 1998. An Ecological Study of Nonresidential Services for battered Woman Within a Comprehensive Community Protocol for Domestic Violence. *Journal of Family Violence*, 13 (4).
15. Weisz, A.N., Tolman, R., Johnson, R., Gilchrist, E., Beech, A. Weston, S., Takriti, R., Freeman, R. ,, A Psychometric Typology of U. K. Domestic Violence Offenders. Vol. 21, *Journal of Interpersonal Violence*, 2006, 10.

SMURTAS ARTIMOJE APLINKOJE IR PAŽEIDĖJŲ TIPOLOGIJAI

Uno Traat* & Ülle Vanaisak**

*Policijos ir sienos apsaugos koledžas

**Estijos saugumo mokslų akademija

Santrauka

Šiame straipsnyje remiantis Holtzworth-Munroe and Gregory Stuart tipologija, nagrinėjami trys pagrindiniai smurto artimoje aplinkoje nusikaltėlių tipai: smurtaujantys tik šeimoje, tarpiniai ir bendrai smurtaujantys antisocialūs pažeidėjai. Autoriai, nagrinėdami skirtingus smurtautojų tipažus, atkreipia dėmesį ne tik į smurto artimoje aplinkoje baudžiamųjų įstatymų taikymą, bet diskutuoja ir apie kriminologinio aspekto svarbą tiriant tokio pobūdžio nusikaltimus. Pabrėžia, jog siekiant įgyvendinti “Smurto prevencijos strategija 2015-2020” nuostatas, policijos pareigūnai, socialiniai darbuotojai ir vaikų apsaugos tarnybų darbuotojai turėtų būti detaliau susipažinę su smurtautojų kriminologine charakteristika, suprasti psichologinį smurtautojų paveikslą. Tai leistų kompleksiskai spręsti šioje strategijoje keliamus uždavinius – užtikrinti efektyvesnę baudžiamosios justicijos sistemos intervenciją kovojant su smurto artimoje aplinkoje atvejais²³.

²³ Ministry of Justice. Violence Reduction Plan for 2010-2014, Measure 4 - reduction and prevention of family violence, page 26 Available at: http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/vagivalla_vahendamise_arengukava_aastateks_2010-2014.pdf retrieved on 09.04.2014

Pagrindinės sąvokos: smurto artimoje aplinkoje statistika, smurtautojų tipologija, policijos pareigūno intuityvumo tipologija.

Uno Traat*, Policijos ir sienos apsaugos koledžas. Mokslinių tyrimų kryptys: smurtas artimoje aplinkoje, smurtautojo tipologija, viktimizacija, nusikaltimų prevencija, delinkventinio elgesio teorija.

Uno Traat*, Police and Border Guard College. Research interests: domestic violence, especially typologies of batterers •victimization •CPTED (crime prevention through environment design) •theories of deviant behavior.

Ülle Vanaisak**, Estijos saugumo mokslų akademija. Mokslinių tyrimų kryptys: smurtas artimoje aplinkoje, smurtautojo tipologija, viktimizacija, nusikaltimų prevencija, delinkventinio elgesio teorija.

Ülle Vanaisak**, Estonian Academy of Security Sciences. Research interests: domestic violence, especially typologies of batterers •victimization •CPTED (crime prevention through environment design) •theories of deviant behavior.

THE ASSESSMENT AND MANAGEMENT OF FLOOD RISKS ACCORDING TO EUROPEAN AND LITHUANIAN LAW

Violeta Vasiliauskienė*

**Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Law
V. Putvinskio 70, LT-44211 Kaunas, Lithuania
Telephone (+370 37) 303655
E.mail: v.vasiliauskienė@mruni.eu*

Annotation. The article deals with the provisions and implementation of Directive 2007/60/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 2007 on the assessment and management of flood risks. The publication outlines the stages of setting up of flood risk management plans. The first state of flood risk management system is the preliminary flood risk assessment, where the states assessed the previous floods and indicated the possible flood risk territories in their river basin districts. The second state was the setting up of the flood hazard and flood risk maps, which contain various information pieces about the different territories susceptible to flood risks and hazards. These two steps, besides being the basis of subsequently prepared flood risk management plans, raised the awareness of the society regarding the possible floods and their consequences. The third stage – the compiling of flood risk management plans – is under preparation. During this stage the European Union Member states should indicate particular objectives of flood risk management and measures to implement them. This stage is almost completed in Lithuania, because the prepared project of flood risk management plan already contains most of the information and measures indicated in the Flood directive.

Keywords: flood risk management, river basin districts, flood hazard maps, flood risk maps.

INTRODUCTION

Europe suffered over 100 major damaging floods in four years only – between 1998 and 2002, including the catastrophic floods along the Danube and Elbe rivers in 2002. These floods caused some 700 fatalities, the displacement of about half a million people and at least € 25 billion in insured economic losses.¹ Even though the institutions of European Union had already instituted provisions of a related field – that of water quality management in 2000 by passing a comprehensive act – Directive 2000/60/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 2000 establishing a framework for Community action in the field of water policy (hereinafter referred to as *Water Framework Directive*)². This act establishes a common framework to all European Union for water protection and management, seeking to protect and revive water ecosystems, to reach good quality of water bodies and to establish

¹ European Environment Agency, *Mapping the impacts of recent natural disasters and technological accidents in Europe* [interactive] 22 Mar 2004. [accessed 2015-04-12] http://www.eea.europa.eu/publications/environmental_issue_report_2004_35.

² Directive 2000/60/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 2000 establishing a framework for Community action in the field of water policy. [2000] OJ L 327/1.

other measures in the field of water policy. But the regulation of floods was touched upon only indirectly in this legal act, therefore a new legal act was required to particularly regulate the abovementioned field. The mentioned act is the Directive 2007/60/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 2007 on the assessment and management of flood risks³ (hereinafter referred to as *Flood Directive*). Flood events have the potential to undermine the EU's drive towards sustainable development. Moreover, the frequency and severity of severe flood events is likely to increase significantly in the future due to global warming. The transboundary nature of many of Europe's most important river basins, means that co-operation at EU level can bring important added value to the efforts of individual Member States.⁴

The question of floods is relevant as well in Lithuania where the most occurrences of extreme floods take place in Lower Nemunas and in its delta. But other territories also have suffered from floods, for example, the Middle Nemunas, where the floods occur mostly due to ice-hummocks.⁵ Therefore the implementation of the Flood Directive is very relevant to Lithuania also.

The main **purpose** of the present publication is to reveal the process of the development of flood risk management plans according to the Flood Directive and to show their implementation in Lithuanian legal system. This topic is very pertinent as the Flood Directive is in the process of implementation at the moment of writing of this publication. Neither in Lithuanian legal publications, nor in the European legal journals on environment this topic is not discussed widely, therefore the present publication is original in legal discourse. Mostly discussed topic in this research area is the public participation in the process of flood risk management. The **methods** of research used for the present publication were the historical method, the method of legal analysis of documents, teleological method and others.

³ Directive 2007/60/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 2007 on the assessment and management of flood risks [2007] OJ L 288/27.

⁴ Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. *Flood risk management - Flood prevention, protection and mitigation*. (COM(2004) 472final of 12.7.2004). [interactive] <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52004DC0472>.

⁵ Levickaitė, R. Potvynių Lietuva: žemėlapis, kuris atskleidžia didžiausias grėsmes. *GRYNAS.lt* [interactive] 17 March 2014 [accessed 2015 04 10] <http://grynas.delfi.lt/gamta/potvyniu-lietuva-zemelapis-kuris-atskleidzia-didziausias-gresmes.d?id=64298312#ixzz3X1oEVGCB>

THE FLOOD RISK MANAGEMENT SYSTEM IN THE EUROPEAN UNION

The main aims of the Flood Directive are to set a framework and obligation for the Member States to take action in this field in order to reduce the risk of adverse consequences of floods on human health and life, the environment, cultural heritage, economic activity and infrastructure⁶. Therefore the purpose of Flood Directive is “to establish a framework for the assessment and management of flood risks, aiming at the reduction of the adverse consequences for human health, the environment, cultural heritage and economic activity associated with floods in the Community.”⁷ Thus the system of rescue from the consequences of floods is gradually replaced by the integrated flood risk management system, which allows adopting comprehensive view in the particular field.

The Flood Directive provides the definition of flood and flood risk. Article 2 of the Directive defines flood as “temporary covering by water of land not normally covered by water. This shall include floods from rivers, mountain torrents, Mediterranean ephemeral water courses, and floods from the sea in coastal areas, and may exclude floods from sewerage systems.” Flood risk means “the combination of the probability of a flood event and of the potential adverse consequences for human health, the environment, cultural heritage and economic activity associated with a flood event.”⁸ The Flood directive uses two different terms – flood hazard and flood risk. The term flood hazard means the probability of the occurrence of flood itself, and flood risk, as it is mentioned above, its adverse consequences. Therefore it is possible that in a particular, for example, non-inhabited territory there is flood hazard, but there is no flood risk.

The floods affecting European Union Member states are of different nature, such as river floods, flash floods, urban floods, and floods from the sea in coastal areas. The damage may also vary across the countries and regions of European Union. Therefore the Flood Directive does not provide for specific action programs, but rather for the general obligation to develop flood risk management plans and lists relevant factors to be taken into account.⁹

Article 17 of the Flood Directive sets forth the term of implementation of the Directive before 26 November 2009. In Lithuania, this Directive is implemented by a Resolution of Lithuanian Government of 25 November 2009 “Regarding the order of the evaluation of flood

⁶ Flood Directive, op. cit 3, recital 3.

⁷ Ibid, Article 1.

⁸ Ibid, Article 2.

⁹ For example, Flood Directive, op. cit. 3, Article 7.

risks and flood management” (hereinafter referred to as *Government resolution of 2009 on floods*)¹⁰, which outlines the main guidelines for the implementation of the aims set out in the Flood Directive. This resolution is based on Article 5 (2) of the Civil safety law¹¹, but the law itself does not contain any provisions on the flood management issues. Thus the main act implementing the Flood Directive is the abovementioned Government resolution. The institution designated responsible for the implementation of the Directive in Lithuania is the Ministry of Environment. It is assigned with the duty to implement all the stages of flood risk management (they will be outlined below).¹²

Table 1. The deadlines for transposition of Flood Directive. Source: <http://europa.eu>.

Issue	Deadline	Reference
Entry into force	26.11.2007	OJ L 288, 6.11.2007 Art 18
Transposition	26.11.2009	Art 17
Reporting format Preliminary Flood Risk Assessment	22.12.2009	Art 11
Administrative arrangements to be in place and to be notified to the Commission	26.5.2010	Art 3
Cut-off date transitional measure (availability of existing tools)	22.12.2010	Art 13
Preliminary flood risk assessment	22.12.2011	Art 4 & 5
Public participation process starts (publication of mechanism and timetable for consultation)	22.12.2012 *	Art 9.3 & 10
Flood hazard and risk maps	22.12.2013 **	Art 6
Flood risk management plans	22.12.2015 ***	Art 7
2 nd Preliminary Flood Risk Assessment, specific requirement on climate change Commission's first implementation report due.	22.12.2018	Art 14.1 & 4
2 nd Flood hazard and risk maps	22.12.2019	Art 14.2
End of 1 st flood risk management cycle 2 nd Flood Risk Management Plans, specific requirement on climate change. 3 rd Water Framework Directive River Basin Management Plans.	22.12.2021	Art 14.3 & 4

Review /update every 6 years thereafter

Reporting to the Commission : 3 months after

* = coordination with article 14 (WFD) requirements

** = date of 1st review of pressure and impact analysis under the WFD

*** = date of 1st review of WFD river basin management plans

¹⁰ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. lapkričio 25 d. nutarimas Nr. 1558 „Dėl potvynių rizikos vertinimo ir valdymo tvarkos aprašo patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2009, Nr. 144-6376.

¹¹ Lietuvos Respublikos civilinės saugos įstatymas. *Valstybės žinios*, 1998, Nr. 115-3230; 2009, Nr. 159-7207.

¹² Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. lapkričio 25 d. nutarimas Nr. 1558 „Dėl potvynių rizikos vertinimo ir valdymo tvarkos aprašo patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2009, Nr. 144-6376, Articles 2.1 and 2.2.

THE ADMINISTRATION OF FLOOD RISK MANAGEMENT

The provisions of Flood Directive and the system of flood management enshrined therein are closely related to the system set out in Water Framework Directive. Water Framework Directive provides that water management is accomplished by establishing river basin districts, and appoint competent authorities for the implementation of the measures set out in Water Framework Directive.¹³ Article 3 of Flood Directive indicates that this system as a general rule is to be used also for flood management. The exceptions to this rule are also set out in the mentioned article. The Member States, if they deem necessary, may appoint different authorities responsible for the implementation of measures indicated in Flood Directive, and also identify certain coastal areas or individual river basins and assign them to a unit of management different from those assigned pursuant to Article 3(1) of Water Framework Directive¹⁴. These measures should be reported to the Commission. Therefore as it can be seen, Member States may either use the system created in the process of implementation of Water Framework Directive, or, alternatively, set up different units and designate different national authorities responsible for the implementation of the objectives of flood management. Most Member states opted for the first possibility, and in the European Union many of the RBD are international, and only a minority – national.¹⁵

In Lithuania, the system of administration of flood management is set out in the Resolution of Lithuanian Government of November 25, 2009 “Regarding the order of the evaluation of flood risks and flood management” (hereinafter referred to as *Government resolution of 2009 on floods*)¹⁶, which outlines the main guidelines for the implementation of the aims set out in the Flood Directive. It is indicated that the flood risk management system is analogous with the system set out for water management set out in Water Framework Directive and in Lithuanian Republic Water Law¹⁷. This means that as well as in other fields of water policy, Lithuanian flood risk management system is carried out in four river basin districts (hereinafter referred to as RBD):

¹³ Water Framework Directive, op. cit. 2, Article 3. It also provides that „small river basins may be combined with larger river basins or joined with neighbouring small basins to form individual river basin districts where appropriate.“

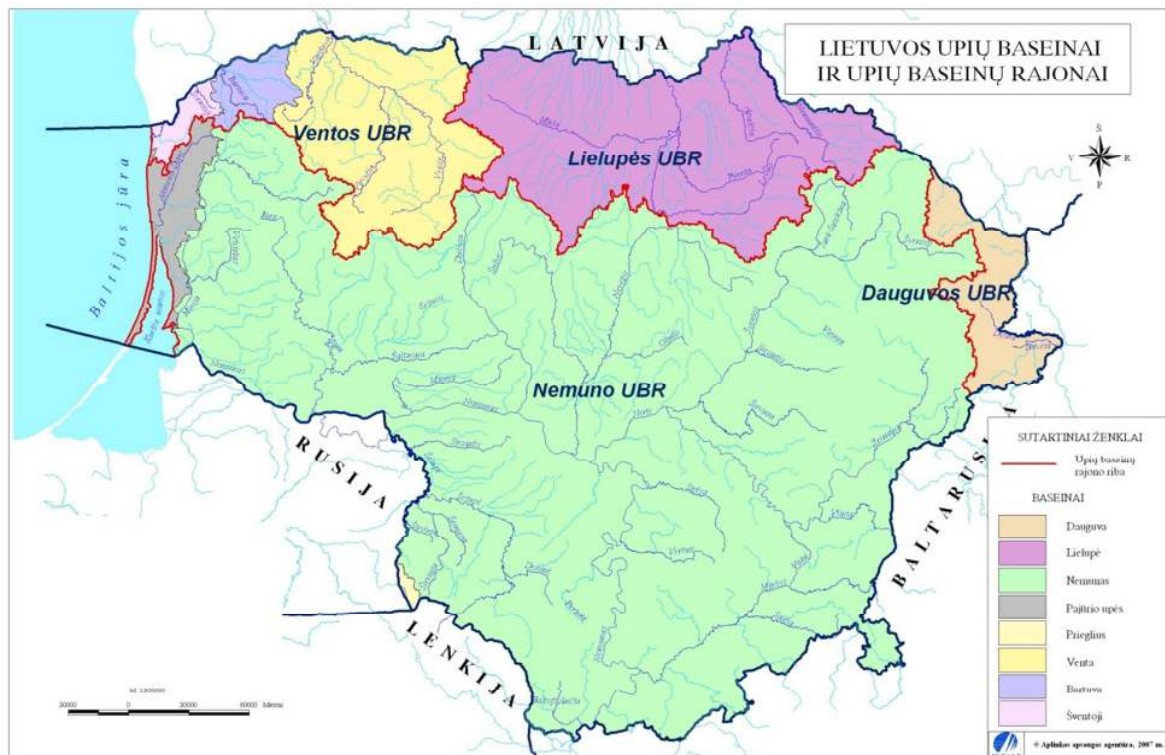
¹⁴ Flood Directive, op. cit. 3, Article 3.

¹⁵ European Environment Agency. *Floods Directive viewer* [interactive], [accessed 2015 04 10] <http://www.eea.europa.eu/themes/water/interactive/floods-directive-viewer>

¹⁶ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. lapkričio 25 d. nutarimas Nr. 1558 „Dėl potvynių rizikos vertinimo ir valdymo tvarkos aprašo patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2009, Nr. 144-6376.

¹⁷ Lietuvos Respublikos vandens įstatymas. *Valstybės žinios*, 1997, Nr. 104-2615; 2003, Nr. 36-1544.

- 1) Dauguva RBD, which covers part of Dauguva river basin, which is in the territory of Lithuanian Republic;
- 2) Lielupė RBD, which covers part of Mūša (Lielupė) river basin, which is in the territory of Lithuanian Republic;
- 3) Nemunas RBD, which covers the part of Nemunas river basin, which is in the territory of the Lithuanian Republic, also Lithuanian seaside river basins (except for the basins of Šventoji and Bartuva rivers), part of Prieglius river basin, being in the territory of Lithuanian Republic, part of Curonian Lagoon, which is in the territory of Lithuanian Republic, and the coastal waters of Baltic sea, which are in the territory of Lithuanian Republic;
- 4) Venta RBD, which covers the parts of Venta, Bartuva and Šventoji river basins, which are in the territory of Lithuanian Republic.¹⁸

Picture 1. The river basin districts in Lithuania. Source: <http://vanduo.gamta.lt>

¹⁸ Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2003 m. rugšėjo 25 d. įsakymas Nr. 471 „Dėl upių baseinų rajonų sudarymo ir institucijos, atsakingos už jų administravimą vandensaugos tikslams pasiekti, paskyrimo“. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 99-4467. Article 1.

The institutions responsible for the flood risk management are likewise the same institutions which are responsible for the RBD management, that is, the councils for the management of each RBD.¹⁹

THE STAGES OF IMPLEMENTATION OF THE FLOOD DIRECTIVE

The preliminary flood risk assessment

The first step towards flood risk management is the preliminary flood risk assessment, which is outlined in Article 4 of the Flood Directive. This Article indicates that States are to preliminary assess flood risks, based on available or readily derivable information, such as records and studies on long term developments, in particular impacts of climate change on the occurrence of floods.²⁰ This includes a preparation of at least three measures: “maps of the river basin district at the appropriate scale including the borders of the river basins, sub-basins and, where existing, coastal areas, showing topography and land use”²¹, secondly, “a description of the floods which have occurred in the past and which had significant adverse impacts on human health, the environment, cultural heritage and economic activity and for which the likelihood of similar future events is still relevant, including their flood extent and conveyance routes and an assessment of the adverse impacts they have entailed;”²² thirdly, “a description of the significant floods which have occurred in the past, where significant adverse consequences of similar future events might be envisaged”. During this stage a Member State upon its own will may also carry out an assessment of the future floods’ potential adverse consequences for human health, the environment, cultural heritage and economic activity, taking into regard existing conditions related to flood protection.²³ The main aim of this first stage of flood risk management is to identify, for each river basin district, or unit of management indicated above, those areas for which it can be concluded that

¹⁹ The structure of the councils for RBD management is established in the Resolution of Lithuanian Government of March 14, 2005 „Regarding the establishment of Dauguva, Lielupė, Nemunas and Venta river basin district coordination councils and the adoption of their statutes“. (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. kovo 14 d. nutarimas Nr. 266 „Dėl Dauguvos, Lielupės, Nemuno ir Ventos upių baseinų rajonų koordinavimo tarybų sudėties ir nuostatų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2005, Nr. 35-1142. The personal composition of the abovementioned councils is established in the Decree of the Minister of Environment of May 31, 2005 (as amended) „Regarding the personal composition of Dauguva, Lielupė, Nemunas and Venta river basin district coordination councils“ (Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2005 m. gegužės 31 d. įsakymas Nr. D1-273 “Dėl Dauguvos, Lielupės, Nemuno ir Ventos upių baseinų rajonų koordinavimo tarybų personalinių sudėčių patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2005, Nr. 72-2613; 2013, Nr. 33-1609.)

²⁰ Flood Directive, op. cit. 3, Article 4(1).

²¹ *Ibid.*, Article 4.

²² *Ibid.*

²³ *Ibid.*

potential significant flood risks exist or might be considered likely to occur.²⁴ Therefore the main aim of this step is to indicate territories relevant for further actions in this particular field of flood risk management.

Article 4(4) of the Flood Directive stipulates that “Member States shall complete the preliminary flood risk assessment by 22 December 2011.”²⁵

In Lithuania, the preliminary flood risk assessment was carried out according to the guidelines set out in the Government resolution of 2009 on floods²⁶, which outlines the main guidelines for the implementation of the aims set out in the Flood Directive.

The main guidelines for the preparation of preliminary flood risk assessment set out in the abovementioned resolution properly reflect the principles set out in the Articles 4 and 5 of the Flood Directive, they include both three mandatory aspects mentioned above and the fourth aspect – that is the evaluation of future floods’ potential adverse consequences. The resolution also provides for the indication of the flood risk areas.²⁷ The Ministry of Environment was designated as the institution responsible for the preparation of the abovementioned assessment. The obligation set out in the Flood Directive to prepare the preliminary flood risk assessment was fulfilled by a decree of minister of environment of January 11, 2012 “Regarding the authorization of the preliminary flood risk evaluation report”.²⁸ According to the term set out in the Directive, this implementation was several weeks later than the term indicated therein. The document describes the river basins in Lithuania; characterizes previous floods in Lithuania, and their negative effects; indicates the territories which have high risks of floods; and also describes the possible negative effects of future floods.²⁹ The investigation carried out during the preparation of this document analyzed elemental, catastrophic and other large scale floods, it also included information on the effects of climate change on floods, indicated the possibility of future similar floods, and the risks they could pose to human health, environment, cultural heritage and economic activity.³⁰ It was established that 154 elemental or catastrophic floods took place in Lithuania from 1812 till 2010. The most common cause of floods is the melting of snow and ice-hummocks (about

²⁴ Flood Directive, op. cit. 3, art. 5.

²⁵ Ibid, Article 4.

²⁶ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. lapkričio 25 d. nutarimas Nr. 1558 „Dėl potvynių rizikos vertinimo ir valdymo tvarkos aprašo patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2009, Nr. 144-6376.

²⁷ Ibid, Article 7.5.

²⁸ Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2012 m. sausio 11 d. įsakymas Nr. D1-23 „Dėl Preliminaraus potvynių rizikos vertinimo ataskaitos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 9-348.

²⁹ Ibid.

³⁰ *Potvynių rizikos valdymas* [interactive] [accessed 2015 04 12] <https://aplinka.lt/potvyniu-rizikos-valdymas>.

70-75 percent), intensive rainfalls (about 15 percent). Other causes, such as the rising of the water level in the Baltic Sea, the accidents in hydraulic engineering buildings and similar, comprise up to 15 percent of the causes of floods. The floods take place most often in spring (60 percent of the cases) and in autumn (35 percent).³¹

Flood hazard maps and flood risk maps

The second stage in establishing the flood risk management system is the setup of Flood hazard maps and flood risk maps. The requirements for the information that should be contained therein are set out in Article 6 of the Flood Directive. It stipulates that flood hazard maps should cover geographical areas which could be flooded and indicate areas where floods are of low probability, extreme event scenarios; floods with medium probability (likely return period ≥ 100 years) and floods with a high probability.³² Furthermore, flood risk maps are to show the potential adverse consequences associated with the abovementioned flood scenarios, that is, indicative number of inhabitants potentially affected, type of economic activity of the area potentially affected; the objects which may cause accidental pollution in case of flooding; potentially affected protected areas, and other information which the Member State considers useful.³³ In Lithuania, such maps were formally endorsed by a Decree of Minister of Environment of 6 August 2014 “Regarding the authorisation of flood hazard and flood risk maps of Nemunas, Venta, Lielupė and Dauguva river basin districts”³⁴. The maps are interactive online maps, placed at the address <http://potvyniai.aplinka.lt/potvyniai/>. The maps contain information on flood hazards in the whole of territory of Lithuania, more exactly in the territories that were identified during the first phase of the flood risk plans’ preparation, that is during preliminary flood risk assessment. The maps contain information on three types of floods that are relevant for Lithuania – that is, floods due to snow melting and heavy showers; floods in the near water areas; floods due to ice-hummock. The map also indicates other information and flood risk management. But it should be noted that the term to set up these maps was 22 December 2013, therefore Lithuania in implementing this provision was

³¹ Ibid.

³² Flood Directive, op. cit. 3, Article 6(3).

³³ Flood Directive, Article 6(5).

³⁴ Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2014 m. rugpjūčio 6 d. įsakymas Nr. D1-655 „Dėl Potvynių grėsmės ir potvynių rizikos žemėlapių Nemuno, Ventos, Lielupės ir Dauguvos upių baseinų rajonuose patvirtinimo“ *Teisės aktų registras*, 2014, Nr. 2014-10968.

late more than a half year, but it should be noted that Lithuania was one of the first states in the neighbouring countries to set up the abovementioned maps.

The drawing up of the maps prompted discussions in the society and among different state institutions regarding the measures that could be taken in order to avoid the negative consequences of floods. The flood hazard and flood risk maps, drawn up after analysis of past floods from the year 1810 till the present year allow forecasting territories that are at the risk of flooding in the future. Even though Member States had their policies regarding floods earlier as well, in author's opinion, the passing of the Flood Directive acted as an incentive to look into the area more thoroughly and attentively and to discuss and explore possible ways to counter floods or mitigate their consequences. The introduction of the abovementioned maps to the society in Lithuania was accompanied by a conference on the theme of flood history, main flood reasons in Lithuania and measures to counter flood threats.³⁵ Therefore the composition of the maps already raises discussions and interest in the theme of flooding and will raise awareness on the possible negative consequences. The question of floods interests many people in Lithuania, as most of the inhabitants have heard of the floods in the close-to-sea regions, and it is a phenomenon that captures attention of many people. The media did not stress that this map was drawn because this obligation is set out in a legal act of European Union, but mostly presented Lithuania as first among its neighbours to set up such maps and the presentation of the maps as revealing big hazards and risks.³⁶ This public attention and the information about possible flood risk territories may influence the review of laws on construction and the inhabitation of certain territories that are under bigger flood risk, that is, the public institutions will be less likely to give permissions to build any dwellings in those territories.

Flood risk management plans

At the moment of writing of this publication, the third stage of flood risk management process – that is, the preparation of flood risk management plans for RBDs – is being implemented. This is the final state of flood risk management, where the Member States will set out specific goals to counter the risks posed by floods. The term for the establishment and

³⁵ Levickaitė, R. Potvynių Lietuva: žemėlapis, kuris atskleidžia didžiausias grėsmes. *GRYNAS.lt* [interactive] 17 March 2014 [accessed 2015 04 10] <http://grynas.delfi.lt/gamta/potvyniu-lietuva-zemelapis-kuris-atskleidzia-didziausias-gresmes.d?id=64298312#ixzz3X1oEVGCB>

³⁶ Levickaitė, R. Sudarė potvynių žemėlapi: metas pradėti ruošti. *GRYNAS.lt* [interactive] 05 March 2014 [accessed 2015 04 10] <http://grynas.delfi.lt/gyvenimas/sudare-potvyniu-zemelapi-metas-pradeti-ruostis.d?id=67322158>.

publication of these flood management plans is 22 December 2015.³⁷ But it won't be the final step in the sense that all the measures taken in all the steps of flood risk management are to be reviewed periodically.³⁸

The contents of these plans is set out in Article 7 of the Flood Directive, which indicates that the following questions should be included in the plans – firstly, the objectives, which the Member State sets out for the whole system of flood management. As mentioned, all Member States experience different sorts of floods which are caused by different factors, therefore the Directive sets out mostly the working of the whole system and obliges the Member States to take measures in flood management, without setting out the particular content of these measures. The objectives of flood management system should focus on “the reduction of potential adverse consequences of flooding for human health, the environment, cultural heritage and economic activity, and, if considered appropriate, on non-structural initiatives and/or on the reduction of the likelihood of flooding.”³⁹ As the Commission pointed out while proposing Community regulation regarding floods, „the most effective approach is through the development of flood risk management programmes incorporating the following elements:

- *Prevention*: preventing damage caused by floods by avoiding construction of houses and industries in present and future flood-prone areas; by adapting future developments to the risk of flooding; and by promoting appropriate land-use, agricultural and forestry practices;
- *Protection*: taking measures, both structural and non-structural, to reduce the likelihood of floods and/or the impact of floods in a specific location;
- *Preparedness*: informing the population about flood risks and what to do in the event of a flood;
- *Emergency response*: developing emergency response plans in the case of a flood;
- *Recovery and lessons learned*: returning to normal conditions as soon as possible and mitigating both the social and economic impacts on the affected population.”⁴⁰

Furthermore, while establishing the particular measures for achieving the abovementioned objectives of flood risk management, the Member States should “take into

³⁷ Flood Directive, op. cit. 3, Article 7(5).

³⁸ See the timetable of implementation of the Flood Directive above, Table 1.

³⁹ Flood Directive, op. cit. 3, Article 7(2).

⁴⁰ Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. *Flood risk management - Flood prevention, protection and mitigation*. (COM(2004) 472final of 12.7.2004). [interactive] <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52004DC0472>

account relevant aspects such as costs and benefits, flood extent and flood conveyance routes and areas which have the potential to retain flood water, such as natural floodplains, the environmental objectives of Article 4 of Directive 2000/60/EC, soil and water management, spatial planning, land use, nature conservation, navigation and port infrastructure.”⁴¹ Furthermore, the Directive indicates that “flood risk management plans shall address all aspects of flood risk management focusing on prevention, protection, preparedness, including flood forecasts and early warning systems and taking into account the characteristics of the particular river basin or sub-basin. Flood risk management plans may also include the promotion of sustainable land use practices, improvement of water retention as well as the controlled flooding of certain areas in the case of a flood event.”⁴²

Another important principle that is established in Article 7 regarding the flood management plans is the principle of solidarity, which is due to the fact that, as mentioned above, most of the river basin districts in the European Union are international – that is, are situated in the territory of two or more Member States or Member States and third states.⁴³ The principle requires that “flood risk management plans established in one Member State shall not include measures which, by their extent and impact, significantly increase flood risks upstream or downstream of other countries in the same river basin or sub-basin, unless these measures have been coordinated and an agreed solution has been found among the Member States concerned in the framework of Article 8.”

Commission has underscored also two other important principles that are not specifically stated in the Directive, but are essential in its implementation – it is “interdisciplinary approach: all relevant aspects of water management, physical planning, land use, agriculture, transport and urban development, nature conservation need to be considered at all levels (national, regional and local)“.⁴⁴ Another principle that is important in the preparation of the flood risk management plans, is the development of stronger links between the researchers and authorities responsible for water management and flood protection.

The present regulation of floods in Lithuania, besides the acts already enacted due to the implementation of the Flood Directive, is relatively scarce. Most of the acts are enacted by the

⁴¹ Flood Directive, Article 7(3).

⁴² Ibid.

⁴³ Bulgaria, Romania, Iceland, Liechtenstein, Norway and Switzerland also participated in meetings of the Water Directors. Communication.

⁴⁴ Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. *Flood risk management - Flood prevention, protection and mitigation*. (COM(2004) 472final of 12.7.2004). [interactive] <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52004DC0472>.

municipalities and are aimed at the preparation for specific floods – for example, in Jurbarkas, Trakai and Šilutė municipality.⁴⁵ There is a Resolution of Lithuanian Government regarding the program of preparation of Klaipėda and Tauragė districts for the floods and for the elimination of flood consequences for the years 2007-2015,⁴⁶ and this is the most comprehensive act until the enactment of new flood risk management plans for the whole territory of Lithuania. The future plans will have many advantages including the fact that they will be based on extensive scientific studies of floods and on the flood hazard and flood risk maps, and will cover not only part of Lithuanian territory. Although the abovementioned districts are most affected by floods, but more comprehensive view is required and this shall be ensured by the implementation of the Directive.

In Lithuania, the preparation of the flood risk management plan is in progress. The Ministry of Environment has made a contract regarding the preparation of the abovementioned plans with VšĮ Aplinkos apsaugos politikos centras.⁴⁷ The Ministry of Environment has announced on 24 October 2014 about the ongoing preparation of flood risk management plans which to that date had dwelled on the objectives of flood risk management, on the territories, which are most susceptible to the damage by floods; the measures already taken and the legal regulation in the particular field. The institutions taking part in this process are the Ministry of Environment, the Environmental Protection Agency and Lithuanian Hydrometeorology Institute.⁴⁸ The Ministry of Environment announced the amended version of the project on 27 February 2015.⁴⁹ The updated project includes most of the aspects that are required by the Article 7 of the Flood Directive and its annex. First part of the project describes the river basin districts that are in Lithuania, the second part describes the flood risk and flood hazard maps and the territories that are affected by floods in these

⁴⁵ Jurbarko rajono savivaldybės administracijos 2014 m. vasario 4 d. įsakymas Nr. O1-131 „Dėl Jurbarko rajono savivaldybės pasirengimo galimam 2014 metų potvyniui veiksmų plano patvirtinimo“, *Teisės aktų registras*, 2014, Nr. 2014-00992; 2015 m. sausio 12 d. įsakymas Nr. A1-35 „Dėl Šilutės rajono savivaldybės pasirengimo 2015 metų potvyniui veiksmų plano patvirtinimo“ *Teisės aktų registras*, 2015, Nr. 2015-00557;

⁴⁶ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. lapkričio 30 d. nutarimas Nr. 1202 „Dėl Klaipėdos ir Tauragės apskričių pasirengimo potvyniams ir potvynių padariniams šalinti 2007–2015 metų programos patvirtinimo“, *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 132-5007.

⁴⁷ *Nemuno, Lielupės, Ventos ir Dauguvos upių baseinų rajonų potvynių rizikos valdymo plano projektas*. Versija 1.2 [interactive] Vš. Į. Aplinkos apsaugos politikos centras [accessed 2015 04 09] http://vanduo.gamta.lt/files/1_UBR_plano_projektas_V12_201409221411540569255.pdf

⁴⁸ Aplinkos ministerija. *Parengtas potvynių rizikos valdymo plano projektas*. [inactive] 24 October 2014 [accessed 2015 04 11] http://www.am.lt/VI/article.php3?article_id=15175

⁴⁹ Aplinkos ministerija. *Atnaujintas potvynių rizikos valdymo plano projektas*. [interactive] 27 February 2015 [accessed 2015 04 12] http://www.am.lt/VI/article.php3?article_id=15624.

territories.⁵⁰ The prepared plan takes into account the effect of climate change on the occurrence of floods. The project defines the main objectives of flood risk management and further continues in detail to describe the proposed measures of flood risk management. They contain preventive measures, structural measures of protection from floods, non-structural measures, measures of preparation for floods, measures of reconstruction, and other measures that can help reach the objectives of flood protection. Among the measures indicated in the project – the improvement of the legal regulation in the flooded territories, new means to forecast floods, the modernisation of the inhabitants warning systems, the provision of new rescue tools, informing the society, etc.⁵¹ The document also analyses the economic value of the measures proposed and the value attained if the measures are set in place and on the basis of this assessment and on other factors prioritizes measures as being of very high priority, high priority, low priority and not purposeful measures.⁵² The document also describes the arguments proposed by interested parties and argues whether and why they were taken into account or not. What the document still lacks or what could be indicated in the legal act that will be endorsing the abovementioned project is the detailed description of the way in which progress in implementing the plan will be monitored,⁵³ and list of competent authorities and description of the coordination process with another States, because all of the RBD in Lithuania are international.

Another aspect that will have to be evaluated in executing the flood risk management plans and is indicated in the preliminary project of such plan-to-be, is the problem of building buildings in the territories that may be flooded. The legal acts regarding construction in Lithuania prohibit the building in the territories affected by floods, but the practical application of such provisions is limited due to the fact that legal acts do not define the concept of “flood covered territory”, also it is not indicated to which sort of floods it is applied; furthermore, the common territory plans drawn up by the municipalities do not indicate the flood covered territories and this does not influence the designation of the

⁵⁰ *Nemuno, Lielupės, Ventos ir Dauguvos upių baseinų rajonų potvynių rizikos valdymo plano projektas*. Versija 1.5 [interactive] Vš. Į. Aplinkos apsaugos politikos centras [accessed 2015 04 09] <http://gamta.lt/files/2015%2002%2020%20Del%20PVP%20plano%20derinimo%20PRIEDAS14247676805.pdf>

⁵¹ Aplinkos ministerija. *Atnaujintas potvynių rizikos valdymo plano projektas*. [interactive] 27 February 2015 [accessed 2015 04 12] http://www.am.lt/VI/article.php3?article_id=15624

⁵² *Nemuno, Lielupės, Ventos ir Dauguvos upių baseinų rajonų potvynių rizikos valdymo plano projektas*. Versija 1.5 [interactive] Vš. Į. Aplinkos apsaugos politikos centras [accessed 2015 04 09] <http://gamta.lt/files/2015%2002%2020%20Del%20PVP%20plano%20derinimo%20PRIEDAS14247639805.pdf>

⁵³ Flood Directive, op. cit. 3, Annex.

purpose of land use.⁵⁴ Another problem that is raised in the process of flood risk management is that special hydro engineering buildings (the ones with 4 m and higher head of water or reservoir of 100 000 m³ and more) there is no institution that supervises the obligation of users, owners or managers to keep such objects in proper order.⁵⁵ Therefore in implementing the flood risk management plans the legal acts will have to be reviewed to take into account the abovementioned factors.

CONCLUSIONS

The flood risk management in Lithuania is executed in the same river basin districts as they are set up in implementing the Water Framework Directive. The four river basin districts – Dauguva RBD, Lielupė RBD, Nemunas RBD and Venta RBD – are all international, as only part of their territories are in the territory of the Republic of Lithuania.

The first state of the implementation of the Flood directive is to carry out preliminary flood risk assessment in evaluating the previous floods from the year 1810 that occurred in a particular country. The main aim of this stage is to indicate the territories which are relevant for flood risk management. The setup of flood hazard maps and flood risk maps indicating possible extent of different types of floods and their possible impact on the inhabitants of those territories as well as on other objects raised the awareness of the society on the possibility of the repetition of floods and instigated discussions on these questions.

The flood risk management plans that are being prepared in Lithuania in implementation of the Flood Directive will fill in an important void in Lithuanian legal system. The legal acts enacted before the process of implementation of the Directive were local in their nature and were not based on such extensive scientific study. The present project will cover the whole territory of Lithuania and includes many possible measures in order to prevent floods, prepare for them, respond in the cases when it occurs and to recover after the flood has taken place.

REFERENCES

1. Directive 2000/60/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 2000 establishing a framework for Community action in the field of water policy. [2000] OJ L 327/1.

⁵⁴ *Nemuno, Lielupės, Ventos ir Dauguvos upių baseinų rajonų potvynių rizikos valdymo plano projektas*. Versija 1.2 [interactive] Vš. Į. Aplinkos apsaugos politikos centras [accessed 2015 04 09] http://vanduo.gamta.lt/files/1_UBR_plano_projektas_V12_201409221411540569255.pdf, p. 16.

⁵⁵ *Ibid*, p. 17.

2. Directive 2007/60/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 2007 on the assessment and management of flood risks [2007] OJ L 288/27.
3. Lietuvos Respublikos civilinės saugos įstatymas. *Valstybės žinios*, 1998, Nr. 115-3230; 2009, Nr. 159-7207.
4. Lietuvos Respublikos vandens įstatymas. *Valstybės žinios*, 1997, Nr. 104-2615; 2003, Nr. 36-1544.
5. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. kovo 14 d. nutarimas Nr. 266 „Dėl Dauguvos, Lielupės, Nemuno ir Ventos upių baseinų rajonų koordinavimo tarybų sudėties ir nuostatų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2005, Nr. 35-1142.
6. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. lapkričio 25 d. nutarimas Nr. 1558 „Dėl potvynių rizikos vertinimo ir valdymo tvarkos aprašo patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2009, Nr. 144-6376.
7. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. lapkričio 30 d. nutarimas Nr. 1202 „Dėl Klaipėdos ir Tauragės apskričių pasirengimo potvyniams ir potvynių padariniams šalinti 2007–2015 metų programos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 132-5007.
8. Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2003 m. rugsėjo 25 d. įsakymas Nr. 471 „Dėl upių baseinų rajonų sudarymo ir institucijos, atsakingos už jų administravimą vandensaugos tikslams pasiekti, paskyrimo“. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 99-4467.
9. Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2005 m. gegužės 31 d. įsakymas Nr. D1-273 „Dėl Dauguvos, Lielupės, Nemuno ir Ventos upių baseinų rajonų koordinavimo tarybų personalinių sudėčių patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2005, Nr. 72-2613; 2013, Nr. 33-1609.
10. Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2012 m. sausio 11 d. įsakymas Nr. D1-23 „Dėl Preliminarus potvynių rizikos vertinimo ataskaitos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 9-348.
11. Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2014 m. rugpjūčio 6 d. įsakymas Nr. D1-655 „Dėl Potvynių grėsmės ir potvynių rizikos žemėlapių Nemuno, Ventos, Lielupės ir Dauguvos upių baseinų rajonuose patvirtinimo“. *Teisės aktų registras*, 2014, Nr. 2014-10968.
12. Jurbarko rajono savivaldybės administracijos 2014 m. vasario 4 d. įsakymas Nr. O1-131 „Dėl Jurbarko rajono savivaldybės pasirengimo galimam 2014 metų potvyniui veiksmų plano patvirtinimo“. *Teisės aktų registras*, 2014, Nr. 2014-00992.
13. Šilutės rajono savivaldybės administracijos 2015 m. sausio 12 d. įsakymas Nr. A1-35 „Dėl Šilutės rajono savivaldybės pasirengimo 2015 metų potvyniui veiksmų plano patvirtinimo“. *Teisės aktų registras*, 2015, Nr. 2015-00557.
14. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. *Flood risk management - Flood prevention, protection and mitigation*. (COM(2004) 472final of 12.7.2004). [interactive] <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52004DC0472>
15. European Environment Agency, *Mapping the impacts of recent natural disasters and technological accidents in Europe* [interactive] 22 Mar 2004. [accessed 2015-04-12] http://www.eea.europa.eu/publications/environmental_issue_report_2004_35.
16. European Environment Agency. *Floods Directive viewer* [interactive], [accessed 2015 04 10] <http://www.eea.europa.eu/themes/water/interactive/floods-directive-viewer>
17. Aplinkos ministerija. *Parengtas potvynių rizikos valdymo plano projektas*. [inactive] 24 October 2014 [accessed 2015 04 11] http://www.am.lt/VI/article.php3?article_id=15175
18. Aplinkos ministerija. *Atnaujintas potvynių rizikos valdymo plano projektas*. [interactive] 27 February 2015 [accessed 2015 04 12] http://www.am.lt/VI/article.php3?article_id=15624.
19. Levickaitė, R. Potvynių Lietuva: žemėlapis, kuris atskleidžia didžiausias grėsmes. *GRYNAS.lt* [interactive] 17 March 2014 [accessed 2015 04 10] <http://grynas.delfi.lt/gamta/potvyniu-lietuva-zemelapis-kuris-atskleidzia-didziausias-gresmes.d?id=64298312#ixzz3X1oEVGCB>

20. Levickaitė, R. Sudarė potvynių žemėlapi: metas pradėti ruošti. *GRYNAS.lt* [interactive] 05 March 2014 [accessed 2015 04 10] <http://grynas.delfi.lt/gyvenimas/sudare-potvyniu-zemelapi-metas-pradeti-ruostis.d?id=67322158>.
21. *Nemuno, Lielupės, Ventos ir Dauguvos upių baseinų rajonų potvynių rizikos valdymo plano projektas*. Versija 1.2 [interactive] Vš.Į. Aplinkos apsaugos politikos centras [accessed 2015 04 09] http://vanduo.gamta.lt/files/1_UBR_plano_projektas_V12_201409221411540569255.pdf
22. *Nemuno, Lielupės, Ventos ir Dauguvos upių baseinų rajonų potvynių rizikos valdymo plano projektas*. ersija 1.5 [interactive] Vš.Į. Aplinkos apsaugos politikos centras [accessed 2015 04 09] <http://gamta.lt/files/2015%2002%2020%20Del%20PVP%20plano%20derinimo%20PRIEDAS1424763976805.pdf>
23. *Potvynių rizikos valdymas* [interactive] [accessed 2015 04 12] <https://aplinka.lt/potvyniu-rizikos-valdymas>.

POTVYNIŲ RIZIKOS ĮVERTINIMAS IR VALDYMAS PAGAL EUROPOS SAJUNGOS IR LIETUVOS RESPUBLIKOS TEISĖS AKTUS

Violeta Vasiliauskienė*
Mykolo Romerio Universitetas

Santrauka

Straipsnyje analizuojami Europos Parlamento ir Tarybos Direktyvos Nr. 2007/60/EC dėl potvynių rizikos vertinimo ir valdymo nustatyti potvynių rizikos valdymo sistemos sukūrimo etapai bei jų įgyvendinimas Lietuvos Respublikos teisėje. Potvynių direktyva įgyvendinama susietai su Europos Parlamento ir Tarybos direktyva Nr. 2000/60/EB, nustatančia Bendrijos veiksmų vandens politikos srityje pagrindus. Pastaroji direktyva nustato, kad vandens politika įgyvendinama upių baseinų rajonų pagrindu, pagal šiuos rajonus įgyvendinamas ir potvynių rizikos planavimo procesas. Lietuvoje yra keturi upių baseinų rajonai – Dauguvos, Lielupės, Nemuno ir Ventos, kurie visi yra tarptautiniai, tai yra, tik dalis jų yra Lietuvos Respublikos teritorijoje. Pirmojo etapo metu valstybės atliko preliminarinius potvynių rizikos vertinimą, įvertindamos nuo 1810 metų šalyje vykusius potvynius. Šio etapo pagrindinis tikslas yra nustatyti, kurioms teritorijoms yra aktualus potvynių rizikos valdymo procesas. Tolimesnis direktyvos įgyvendinimo etapas – potvynių grėsmės ir potvynių rizikos žemėlapių parengimas. Juose nurodoma, kurioms teritorijoms gali grėsti potvyniai ir kokios pasekmės galėtų kilti tų teritorijų gyventojams ir ekonominei veiklai. Paskutinis Direktyvos įgyvendinimo etapas – potvynių rizikos valdymo planų parengimas – vyksta šiuo momentu. Europos Komisija pabrėžė, jog veiksmingiausias požiūris turi apimti kelis elementus. Visų pirma, planai apima prevenciją, nustatant draudimus statyti namus ir pramoninius pastatus galimai užliejamose teritorijose, siekiant išvengti žalos. Antra, imtis apsauginių priemonių, tiek struktūrinių, tiek nestrukūrinių, kurios būtų skirtos sumažinti potvynių galimybę konkrečioje vietovėje. Trečia, tai priemonės, skirtos gyventojų informavimui apie potvynių grėsmę ir ką daryti potvynio atveju. Ketvirta, turi būti išvystytos gelbėjimo priemonės potvynių atveju. Galiausiai šiuose planuose turi būti priemonės, kaip grįžti į įprastines sąlygas. Šis planas Lietuvoje užpildys teisinio reguliavimo trūkumus, nes dabartinis teisinis reguliavimas buvo labiau skirtas konkrečioms savivaldybėms, o bendro valstybės mastu galiojančio potvynių rizikos valdymo priemonių plano parengta nebuvo.

Pagrindinės sąvokos: potvynių rizikos valdymas, upių baseinų rajonai, potvynių rizikos žemėlapiai, potvynių grėsmės žemėlapiai

Violeta Vasiliauskienė*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: hidrosferos reguliavimas ir teisinė apsauga, Europos Sąjungos teisė, Tarptautinė viešoji teisė.

Violeta Vasiliauskienė*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Law, lecturer. Research interests: the legal regulation of hydrosphere and its legal protection, European Union Law, International public law.

INFORMACIJA AUTORIAMS

Straipsnio įforminimo reikalavimai

Periodiniame, recenzuojamame mokslinių straipsnių rinkinyje „Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka“ spausdinami dar nepublikuoti straipsniai, kurių turinys, tyrimo objektai siejasi su įvairiais Visuomenės saugumo aspektais. Originalūs, aktualūs, reikalavimus atitinkantys, anglų kalba parašyti straipsniai, redakcinės kolegijos siūlymu gali būti teikiami patalpinti į CEPOL duomenų bazę.

Mokslo straipsnyje turi būti suformuluotas mokslinių tyrimų tikslas, nurodyti tyrimų objektai, metodai, aptartas nagrinėjamos problemos ištyrimo laipsnis, pateikti ir pagrįsti tyrimų rezultatai, išvados, nurodyta literatūra. Straipsnį recenzuoja du redakcinės kolegijos nariai arba kiti parinkti recenzentai.

Straipsnio dalys išdėstomos tokia tvarka:

1. Straipsnio pavadinimas
2. Metrikoje nurodomas autorius (-iai), institucija (-os), kuriai jis (jie) atstovauja, adresas, elektroninis paštas.
3. Pateikiama anotacija (abstract, annotation, résumé, аннотация - ne trumpesnė kaip 600 spaudos ženklų) ta kalba, kokia parašytas straipsnis (glaustai perteikiamas straipsnio turinys, analizuojami klausimai, pateikiami raktažodžiai – temą charakterizuojančios 4-5 pagrindinės sąvokos).
4. **Įvade** pagrindžiamas temos aktualumas, prasmingumas, pateikiamas tikslas, uždaviniai, tyrimo organizavimas, objektai, metodai, aptartas nagrinėjamos problemos ištyrimo laipsnis.
5. **Tyrimo rezultatai** pateikiami pagrindinėje straipsnio teksto dalyje. Ji gali būti suskirstyta į skyrius arba skirsnius (pvz.: 1.2.1., 2.2.1. ir t. t.).
6. **Gautų rezultatų aptarimo** skyriuje – įvairiais aspektais, lyginant su kitų autorių darbais aptariami straipsnyje pateikti rezultatai. Pabaigoje – mokslinius svarstymus arba sprendimus apibendrinančios išvados bei metodinės rekomendacijos.
7. Cituojamų šaltinių sąrašas. Visi straipsnyje minimi šaltiniai turi būti nurodyti literatūros sąrašė. Į šį sąrašą įrašomi tik tekste minėti teisės aktai, kiti šaltiniai ir jų autoriai. Literatūros sąrašas sudaromas tokia tvarka: iš pradžių nurodomi teisės aktai pagal hierarchiją (pvz.: Konstitucija, įstatymai, poįstatyminiai aktai ir kt.), vėliau – teismų praktika, po to abėcėlės tvarka nurodoma specialioji literatūra ir kiti šaltiniai

(http://www.mruni.eu/mru_lt_dokumentai/mokslo_darbai/jurisprudencija/citavimo_tvarka_pataisyta.doc).

8. Straipsnio pabaigoje – santrauka ir pagrindinės sąvokos lietuvių kalba, jei straipsnis parašytas (suderinus su redakcinės kolegijos atstovais) anglų (summary) ar kita kalba. Papildomai antra santrauka rašoma angliškai, jei straipsnis parašytas vokiečių, rusų ar kita kalba. Jei straipsnis parašytas lietuviškai, santrauka - tik anglų kalba. Santraukoje turi būti apie 2400 spaudos ženklų (vienas puslapis).

Nuorodos straipsnio tekste yra sudaromos vartojant viršutinius indeksus (Footnotes) arabiškais skaičiais, kiekvieno puslapio apačioje nurodant cituojamą literatūrą. Rankraštis turi būti išspausdintas 1,5 intervalu vienoje A4 formato lapo pusėje, iš visų kraštų paliekant 25 mm paraštes. Straipsnio apimtis neturėtų viršyti 18 puslapių.

Paveikslus, schemas, diagramas, esančius straipsnyje, reikėtų papildomai pateikti atskiroje el. laikmenoje. Paveikslų, schemų, diagramų, lentelių plotis – ne daugiau kaip 175 mm (per visą puslapį). Tinkamiausi grafinių rinkmenų formatai – Tagged Image Format File(TIFF), Word for Windows, Corel Draw, Excel. Teksto redaktorius – Microsoft Word. Straipsnį turi vertinti ne mažiau kaip 2 recenzentai – mokslininkai, straipsnyje nagrinėjamos mokslo srities specialistai, bent vienas jų – ne Mykolas Romeris universiteto darbuotojas, pageidautina ir fakulteto arba katedros nuomonė apie straipsnio mokslinę vertę, jo aktualumą, būtinybę jį spausdinti.

Atsakingajam redaktoriui straipsniai turi būti pateikti iki balandžio 1d. (pirmajam metų leidiniui) arba iki spalio 1 d. (antrajam metų leidiniui).

Requirements for the Preparation of an Electronic Form of an Article

Unedited articles are being published in a periodical reviewed publication “Public Security and Order”. The content of such articles associates with various aspects of public security. Original, topical and corresponding the requirements articles can be placed in CEPOL data basis according to the recommendations of editorial board.

The article should identify the purpose of the scholarly analysis, its object and methods and prior coverage of the issue. It should include research results, conclusions and the list of sources. The article should be reviewed by two members of an editorial board or other two selected reviewers.

The article should comply with the following structure:

1. Title.
2. Author, an institution the author is representing, its address, email.

3. A detailed summary (at least 600 symbols) in the language the article is written in. The summary should briefly present the content of the article, identify the issues analyzed, and should include the basic 4-5 keywords).

4. Introduction. It should address the topicality of the topic of the article, identify the purpose of the scholarly analysis, its object and method and prior coverage of the issue.

5. The main text should include the analysis proper. It is recommended to divide the text into parts and subparts (e.g.1.2.1.,2.2.1., etc.).

6. The article should be finalized with substantiated conclusions and recommendations.

7. The list of sources should include all sources referred to in the article. It should comply with the following structure: firstly, the primary legal sources in a hierarchical order (i.e. Constitution, laws, by-laws, etc.), followed by case law. This should be followed by scholarly writings listed in an alphabetical order, and other sources (http://www.mruni.eu/mru_lt_dokumentai/mokslo_darbai/jurisprudencija/rules_on_citation_and_bibliography.doc).

8. If an article is published in Lithuanian, it should be followed with a detailed summary and keywords in English. If an article is written in a language other than Lithuanian, the summary should be in Lithuanian and should contain the same information as identified above. The summaries should be at least one page long, i.e. approximately 2400 symbols.

References should be made in footnotes, numbered consecutively in Arabic numbers. The manuscript should be 1.5 spaced on one side of an A4 list paper, margins 25 mm. The article should be no longer than 18 pages.

Pictures, schemes, diagrams and tables should be presented in a separate CD. The width of the pictures, schemes, diagrams, tables should be 84 mm or 175 mm. They may be presented in the following formats: Tagged Image Format File (TIFF), Word for Windows, Corel Draw, Excel. Text editor – Microsoft Word.

An article should be reviewed by at least two scholars, specializing in the area relating to the topic of an article. At least one of them should be from a different institution than Mykolas Romeris University. A faculty or department opinion concerning the scholarly value of an article and the need to publish it, its topicality should be attached.

Articles have to be presented to the managing editor: by April 1 (for the first edition of the year) by October 1 (for the second edition of the year).

ISSN 2029–1701 (print)
ISSN 2335–2035 (online)

Mokslinių straipsnių rinkinys
VISUOMENĖS SAUGUMAS IR VIEŠOJI TVARKA
PUBLIC SECURITY AND PUBLIC ORDER
2015 (13) Scientific articles

Autorių kolektyvas

Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka (13): mokslinių straipsnių rinkinys. – Kaunas: Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakultetas, 2015. – 324 p.

ISSN 2029–1701 (print)
ISSN 2335–2035 (online)

Mokslinių straipsnių rinkinyje publikuojami darbai apie teisinius, socialinius, filosofinius visuomenės saugumo užtikrinimo aspektus.

VISUOMENĖS SAUGUMAS IR VIEŠOJI TVARKA (13)
Mokslinių straipsnių rinkinys

PUBLIC SECURITY AND PUBLIC ORDER (13)
Scientific articles

Redaktorių kolegijos pirmininkė – prof. dr. Rūta Adamonienė

Atsakingas sekretorius – doc. dr. Algirdas Muliarčikas

Maketavo – Nėlė Visminienė, Pavel Lesko

2015-06-10

23 autorinis lankas

Tiražas 50 vnt.

Išleido Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakultetas
V. Putvinskio g. 70, LT- 44211, El.paštas vsf@mruni.eu
Kaunas 2015 m.

Tinklapis internete www.mruni.eu